C. GANE

Trecute vieți de doamne și domnițe

**

TRECUTE VIEȚI
DE DOAMNE ȘI DOMNIȚE

* *

C. GANE

TRECUTE VIEŢI DE DOAMNE ŞI DOMNIŢE

VOL. II

Ediţie îngrijită
de
VICTOR LEAHU

JUNIMEA
— 1972 —

Pe copertă: Doamna Smaranda, soția lui Scarlat Callimachi, domnul Moldovei 1812—1819.

Vinietele: ANETA COVRIG

Capitolul XXIII

DOAMNA DAFINA DABIJA

n timp ce doamna Maria Ghica, femeie slabă, era în București unealta răzbunării lui Leordeanu, și în Transilvania obiectul milei lui Apaffi, pe tronul Moldovei stătea o doamnă energică, minte ageră și bună sfătuitoare : Dafina-Ecaterina, nevasta lui Istrati Vodă Dabija.

Era fata lui Ionașcu Jora boier moldovean. Paul din Alep, care a cunoscut-o bine, spune în amintirile sale că vorbea grecește, fiind o coborîtoare din Maria Amirali, doamna lui Petru Vodă Șchiopul, de unde s-a tras concluzia că familia Jora ar fi de origine grecească. Dar toate rudele Joreștilor fiind români neaoși, presupunerea aceasta nu ni se pare justificată. Fratele Dafinei era Gavril Jora și sora ei, Alexandra, nevasta armașului Grumează din Lozna.

În timpul domniei lui Vasile Lupu, între anii 1630 și 1640, Dafina fu măritată cu Dumitru Buhuș, mare vistiernic. Din această însoțire se născu, o fată, Anastasia, care măritîndu-se mai apoi cu Gheorghe Duca, ajunse și ea doamnă. Anevoioasele studii genealogice de la noi ne-au înfățișat-o pe Dafina ca mama unor foarte numeroși copii,

toți Buhușeștii aceia, cu vestitul hatman Alexandru în cap, despre care s-a dovedit mai tîrziu că sînt copiii lui Dumitru Buhuș cu o primă nevastă, Ileana Bucioc, o vară de-a doamnei Tudosca a lui Vasile Lupu. Așa încît Dafina era de fapt mamă vitregă a tuturor Buhușeștilor, însă o bună mamă vitregă, care întotdeauna le-a purtat de grijă.

Murind Buhuș în 1674, Dafina se mărită din nou cu serdarul Ștefan, cu care a trăit scurtă vreme, fiindcă soțul ei, intrînd în conspirația fraților Giogolea împotriva lui Vasile Lupu, își pierdu capul în această aventură.

Rămasă văduvă pentru a doua oară, Dafina, femeie cu temperament, cum va fi și fiică-sa Anastasia, se remărită în curînd cu vornicul Istrati Dabija, cu care mai avu o fată, Maria, despre care vom vorbi mai departe.

Istrati Dabija era fiul lui Sava Cîrste Dabija, popă ot Cruce, de bun neam de boieri moldoveni. Era iubit de concetățenii lui fiindcă era un om cu bun simț, drept, și care cam se dădea la sîngele domnului, ceea ce românului nu i-a displăcut niciodată, dovadă expresia ce-o are și care nu se mai găsește în nici o altă limbă : *darul beției*... Dabija nu bea decît din oală de pămînt, chiar domn fiind, căci el găsea că paharul de sticlă sau de cristal strică gustul vinului.

Cînd, în 1661, muri pe neașteptate Ștefăniță Vodă, fiul lui Vasile Lupu, boierii moldoveni porniră la poartă să ceară un domn pămîntean. Vizirul Kiupruliu, bătrîn și bolnav, — trăgea de moarte, — spuse fiului său Ahmed Pașa „să facă domn pre voia țării". Și boierii adunați în sfat aleseră și propuseră pe bețivul lor vornic, care ajunse astfel Istrati Vodă Dabija.

Alegerea aceasta însă nu fu fără voia lui Dabija, cum fusese cu trei ani mai înainte numirea în domnia Moldovei a lui Ghica bătrînul. Istrati vornicul își aranjase trebile mai dinainte prin mijlocirea unor puternici boieri țărigrădeni, Roseteștii.

De origină bizantină, aceștia au intrat în țările noastre în secolul al XVII-lea, ca și Cantacuzinii cu care erau înrudiți, și ca și ei au ajuns, de la început, la primele ranguri boierești, jucînd în istoria Moldovei un rol de

căpetenie. Se spunea despre neamul lor că se trăgea din Genova și că, venit în Bizanț în veacul al XIII-lea, membrii lui se răzlețiră după luarea Constantinopolului, pentru a se întoarce mai tîrziu sub dominația turcă, formînd în Fanar elita coloniei grecești. În tot cazul, prin 1 600, aflăm acolo pe marele logofăt al patriarhului Lascaris Rosseto, căsătorit cu Bella Cantacuzino, fiica lui Mihai Șaitanoglu și sora lui Andronic. Fiii acestuia, Constantin și Anton Rosseto (Rosetti, Roset) veneau deci veri primari cu fiii lui Andronic Cantacuzino, anume celebrul postelnic Constantin din Țara Românească și cu nu mai puțin cunoscuții lui frați din Moldova, Toma și Iordachi.

Anton Roset se așează de tînăr în Moldova, unde fu poreclit, nu se știe de ce, Chiriță Dracu, iar frate-său Constantin, care a fost numai trecător pe la noi, obținînd rangul de cupar, se stabili din nou la Constantinopol, unde ajunse unul din grecii cei mai de vază acolo, prieten cu vizirul Kiupruliu.

Prin mijlocirea acestora deci, a Cantacuzinilor și a Roseteștilor, obținu Dabija o domnie pe care, de fapt, pare a o fi dorit mai mult Dafina decît el însuși. Nici pungile de galbeni, firește, n-au lipsit. Peste 200.000 lei fură împrumutați de la samsari fanarioți și vărsați în mîinile pașalelor. În noiembrie 1661 Dabija fu îmbrăcat cu caftan și în decembrie sosi la Iași cu tuiurile domnești.

Țara a fost mulțumită de domnia lui, ceea ce înseamnă că mult trebuie să fi fost chinuită de voievozi răi și lacomi, pentru a se împăca cu unul ca Dabija, care-și petrecea nopțile gustînd din ăst Cotnar și din cel Odobești, pînă sfredelușii din oalele de lut îi furau mințile cu totul și-l aduceau în nesimțire. Veselă curte a mai fost acea a lui Vodă Istrati, cînd se încingea cheful de la chindie și ținea pînă în zori, cînd în completă stare de inconștiență, Vodă se supăra pe boierii lui și poruncea armașului cu o domnească autoritate : „Să spînzuri pe vornic ; să tai capul hatmanului"... iar a doua zi, cînd se trezea din somn, nu mai știa nimic. Veneau vornicul și hatmanul să se închine lui, și Dabija îi primea cu un zîmbet binevoitor, fără a bănui măcar că scurtă vreme înainte îi comandase la moarte.

Istrati Dabija a înființat vădrăritul, impozitul pe podgorii, ceea ce pune în mare încurcătură pe Xenopol care se întreabă „cum un domn, care prețuia atît de mult băutura, nu admitea că și altuia putea să-i fie de nevoie". Dar ni se pare că, dimpotrivă, fiindcă era el însuși podgorean și bețiv, și-a dat seama mai bine ca oricare altul, că acest izvor de venituri putea fi, spre binele obștesc, ușor impozabil. De altfel, bătrînul bețiv a fost în adevăr un domn bun. El ținea divan de două ori pe zi, pentru a nu lăsa pricinile nejudecate și ajunsese chiar că la divanul de seară, nemaifiind cauze urgente, trebuiau să umble fustașii domnești prin tîrg să strîngă pe împricinați. Bătu și monedă — cea din urmă monedă românească ce cunoaștem.

În timpul acestei domnii, doamna Dafina se puse pe căpătuiala copiilor ei vitregi. Pe Anastasia, fata ei cu Dumitru Buhuș, o mărităse mai de mult cu Gheorghe Duca, un grec ambițios ridicat de Vasile Lupu și care va ajunge și domn. Pe fata ei Maria, făcută cu Dabija, o va mărita abia mai tîrziu cu Iordachi Ruset, pentru a avea sprijinul acestui puternic neam, precum îl avea și pe al Cantacuzineștilor, de cînd, doamnă fiind, își însurase pe fiastrul ei Lupașcu (Lupu) cu fata vel vistiernicului Iordachi. Constantin Buhuș luă pe Maria Sturza, Niculai pe Anița Furtună, Irina pe Manolache Cearul [1]. Iar vestitul hatman Alexandru Buhuș — unul din ultimii eroi ai Moldovei — luase în căsătorie pe Alexandra Ureche, fata lui Nicolae și a Elisabetei, care Nicolae era fiul lui Vasile, frate cu celebrul boier și cronicar Grigore Ureche. Tot numai neamurile cele mai mari și mai bogate își alesese ambițioasa doamnă pentru copiii ei, creindu-și astfel un puternic partid, care ar putea-o ajuta la nevoie, cînd va fi văduvă pentru a treia oară.

Că era doamna aceasta ambițioasă și energică, se vede și după felul cum se pricepea să-și ție corespondența. Ea dădea porunci în calitate de „doamnă", cum nu cunoaștem pilde decît doar de la femei ca doamna Elisabeta Movilă, Chiajna sau Ecaterina — și încă acestea erau regente. Firește că poruncile acestea le dădea nu către dregători, ci către jupînesele lor, totuși porunci domnești erau și nu altceva.

„Doamna Dafina-Ecaterina a dumisale lui Io Evstrati Dabija Voievod, cu mila lui dumnezeu domn al Țării Moldovei, scriem domnia noastră la dumneaei la păhărniceasa cea mare, sănătate. Mai întîi facem știre dumitale să certi feciorii și să le dai grijă să nu umble bănind vinul armenilor sau jidovilor, ci foarte să le dai învățătură să umble cu ispravă, că acum nu iese ca an vin mult, ci acum este vin prea puțin. Deci să-ți fie și dumitale aminte și să dai certare feciorilor să nu se ispitească să bănească vinul, că dacă vom înțelege că s-au cheltuit neseai vin, vinul omului aceluia îl vom face vin domnesc, și pe feciori îi vom pune la închisoare, pînă a veni Măria Sa Vodă. Aceasta-ți facem știre dumitale, și nime să nu înceapă a culege pînă va veni omul nostru acolo".

Doamna a voit. În Iași, anul 1663, septembrie 20.

Așadar, nu numai energice porunci, dar ce solicitudine pentru vițiul bărbatului ei!

În războaiele turcilor cu germanii, Dabija fu nevoit, ca și Ghica al Munteniei, să ajute pe sultan cu ce brumă de oastre mai putea el strînge în țară (3—4 000 de oameni). Cu sau fără voie, el trecu de două ori munții pentru a sta, în Ardeal, alături de seraschirul otoman împotriva creștinilor. Cînd însă după dezastrul de la Leva (1663), vizirul porunci ambilor domni să se înfățișeze înaintea lui, voievodul Munteniei apucă, după cum am arătat mai sus, calea pribegiei, pe cînd Dabija, în mare încurcătură, nu știa ce să facă. Fiindcă a fugi înseamnă a întări bănuiala că el e vinovat, ceea ce nu era, iar a se înfățișa vizirului însemna, poate, a-și pierde capul. Atunci interveni vorba cumpătată a doamnei Dafina, care-și sfătui soțul ca în ruptul capului să nu urmeze pilda lui Ghica, ci hotărît, ca omul ce nu are nimic pe suflet, să meargă în fața vizirului să se desvinovățească. Istrati urmă sfatul doamnei și nu avu a se căi de el. Reconfirmat în domnie, el se întoarse la Iași, unde urmă bătrînul să ție ziua divanuri și noaptea să tragă la măsea... pînă într-o zi o arteră mai subțire plesnind, Istrati Dabija Voievod păși în lumea celor drepți.

La 11 septembrie 1666 el fu îngropat în mănăstirea Barnowski, cea începută de Miron Vodă și isprăvită de el.

Doamna Dafina, c-o fi vărsat sau nu vreo lacrimă, n-avu în tot cazul răgaz să stea să gogească pe mormîntul soţului ei. Ginerele Gheorghe Duca trebuia făcut domn. Luînd o scrisoare de la Toma Cantacuzino către bătrînul cupar Constantin Ruset, care mai ajutase şi pe soţul ei la căpătarea domniei, ea porni, împreună cu fata, ginerele şi cîţiva boieri moldoveni, de-a dreptul la Stambul. Acolo, cuparul şi un alt grec influent, Culoglu, se puseră luntre şi punte spre a-i fi doamnei Dafinei pe plac, obţinînd pentru Duca domnia Moldovei. Se întoarseră deci cu toţii triumfători la Iaşi, iarna, către sfîrşitul anului 1666 (sau ianuarie 1667).

Soţia lui Duca, doamna Anastasia, va forma subiectul capitolului următor. Totuşi, întrucît de acum înainte viaţa doamnei Dafina va rămîne amestecată, nedespărţită de aceea a fetei şi a ginerelui ei, vom arăta pe scurt că acesta, Gheorghe Duca, a domnit de trei ori în Moldova şi o dată în Muntenia, în total vreo 15 ani, ceea ce însemna, pe vremea aceea, o domnie lungă. O aflăm pe Dafina urmîndu-şi fata în pribegiile ei la Constantinopol, de cîte ori era Duca mazilit, o aflăm la Bucureşti cînd fu el domn al Ţării Româneşti, o aflăm la divanul sultanului cînd nepoata ei Ecaterina, fata doamnei Anastasia, cerea judecătorilor să se strice logodna ei cu Ştefan Tomşa, fiul lui Radu Leon Vodă cel ce „îmbolnăvindu-se, îşi lipsise din minţi", zice cronica, şi o aflăm mai ales întotdeauna stînd cu mare grijă pentru fata ei Anastasia, care dîndu-se în dragoste cu Şerban Cantacuzino al Munteniei, era mereu expusă la nenumărate pericole. Căci dragostea aceasta a doamnei Anastasia era pătimaşă şi deci fără ruşine şi necalculată. În Constantinopol, Şerban Vodă fiind urmărit de turci pentru a fi exilat în insula Creta, fu găsit în podul casei ei. În Bucureşti, vrînd Duca să-şi omoare rivalul, ea îi făcu semn în mijlocul unui banchet, în văzul tuturor, să fugă căci îi este viaţa în pericol. Se înţelege că-n atare condiţiuni, mamă-sa, doamna Dafina, nu putea fi liniştită şi mereu îi era ei grijă de izbucnirea unui scandal, dacă nu de mai rău. Totuşi nu se întîmplă nimic, căci Duca îşi iubea nevasta şi lui îi era necazul

mare pe Vodă Șerban, nu pe soția lui. Ba chiar dragostea de soț a biruit pînă la urmă pe aceea a amantului.

În 1675, doamna Dafina, care se afla atunci la curtea ginerelui ei la București, își mărită a doua fată, pe Maria, avută cu Dabija Vodă, după Iordachi Ruset, fiul lui Constantin Cuparul. Aceasta era o copilă de 14 ani, care 9 luni mai tîrziu muri în durerile facerii. Niciodată nu s-a mai putut mîngîia biata doamna Dafina de durerea ce-i pricinui această moarte timpurie. O mai aflăm, în a treia domnie a lui Duca, în Moldova, mergînd de ici-colo, la Iași, la moșiile ei, Prăjești în județul Neamț, Răcăciuni în Bacău, tîrîndu-și durerea după ea și îngrijind cu o dragoste renăscîndă de mamă, pe unica ei nepoțică, a cărei naștere pricinuise moartea fetei ei.

S-a stins, bătrînă, prin 1683, lăsînd după ea un nume cinstit, ceea ce nu vom putea spune despre fata ei, doamna Ducăi Vodă, a cărei rușinoasă bătrînețe o vom arăta-o în capitolul viitor.

Capitolul XXIV

DOAMNA ANASTASIA DUCA

ariera lui Gheorghe Duca fusese ciudată. Albanez, ca și Vasile Lupu, ca și Ghica bătrînul, însă de neam grec curat, venise de copil la Iași să-și caute și el norocul. Neavînd nici un sprijin, fu nevoit să intre băiat de prăvălie. Rămase mulți ani după tejghea, măsurînd postavuri, cu puțină nădejde de îmbogățire, cînd, într-o zi, o întîmplare fericită îl împinse deodată înainte. Anume un foc care izbucnise în preajma curții domnești trezise pe vodă din somn, și dînd el alarma, nu răspunse nimeni la chemarea lui. Vasile Lupu intră în odaia aprozilor, pe care o găsi goală, căci toți erau plecați în oraș cu dorul. Voievodul se înfurie, porunci alungarea tuturor de la curte și înlocuirea lor cu tineri de orice condiție, dar chipeși la vedere. Printre acești noi veniți căzu norocul și pe Gheorghe Duca, tejghetarul. „Un tînăr", zice Del Chiaro „de toată frumusețea, inteligent și iscusit". Și astfel, fiind acum în apropierea lui vodă, care întotdeauna și-a ajutat compatrioții, el se tot înălța în rang, cumpărînd moșii și adunînd averi, pînă ajunse să ia de nevastă pe fata doamnei Dafina, intrînd astfel în legătură de înrudire

cu toată boierimea Moldovei. Dabija îl făcu mare vistiernic și Dabijoaia voievod.

C-o fi fost Duca de toată frumusețea, nu se cunoaște după chipul ce ne-a rămas de la el. În schimb însă, soția lui, Anastasia Buhuș, pare a fi fost o femeie încîntătoare. Înaltă, mlădioasă, ochi negri focoși sub niște sprîncene în cerc, nasul subțire și gura mică făceau din Anastasia o arătare după care multe inimi s-or fi prăpădit. Era deșteaptă, energică și plină de temperament, ca mamă-sa. Însă, cu mai puțin amor propriu decît doamna Dafina, Anastasia n-a știut, pînă la urmă, să-și ție demnitatea și rangul. A fost mai mult femeie decît a fost doamnă.

Duca Vodă și doamna lui fură primiți în Iași cu bucurie de niște boieri care considerau pe noul lor voievod, crescut printre ei, mai român decît acei moldoveni care le veneau din Stambul cu tuiurile domnești, fără a cunoaște nici obiceiurile, nici limba țării. Și, în adevăr, Duca s-a arătat în această domnie dintîi care a ținut cinci luni, cunoscător al intereselor sale, purtîndu-se blînd cu fiștecare. Însă o neînțelegere îl făcu să-și piardă în curînd domnia.

Vizirul Ahmed (fiul celebrului Kiupruliu), avînd încredere în Duca, îl însărcină să descopere dacă o fi adevărat zvonul că Gherai, hanul tătarilor, umbla să se hainească, trecînd din partea rușilor. Pentru a putea pune mîna pe un răspuns al hanului, Duca îi scrise că ar avea și el de gînd să se lepede de turci, însă această scrisoare ajunse în mîna pașei din Silistra, care necunoscînd înțelegerea dintre domnul Moldovei și vizir, o trimise la Poartă. Ahmed Kiupruliu se afla, din nenorocire, în Creta, și neștiind cele întîmplate, nu putu dezvinovăți pe Duca, care-și pierdu scaunul.

Mazil, el porni la Stambul, împreună cu doamnele Anastasia și Dafina și rămase acolo, prizonier, pînă la întoarcerea vizirului din Creta. Lucrurile lămurindu-se abia atunci, Duca Vodă își recăpătă domnia, după ce, firește, mai vărsă multe pungi de bani în mîinile celor în drept a le lua. În vara anului 1669, după doi ani de lipsă, Duca era din nou în Moldova.

În timpul acesta scaunul din Iași fusese ocupat de Ilieș Vodă, fiul lui Alexandru Ilieș, nepotul lui Ilie Turcitul, strănepot al lui Petru Vodă Rareș. Mușatin deci prin sîngele ce-i curgea în vine, Ilieș Voievod, crescut în Stambul, nici românește nu știa și trebuia, în țara lui, să se înțeleagă cu tălmaci. Totuși, poporul pare a fi fost mulțumit de el, căci în vremea lui „a fost pace și belșug în țară".

Cînd, scos din scaun de Gheorghe Duca, el porni din nou spre Stambulul lui, o mînă neprietenă îi puse otravă în băutură și astfel se prăpădi ultimul vlăstar din osul lui Ștefan cel Mare, înstrăinatul mușatin coborîtor din descălecătorul Moldovei. Mîna neprietenă, zicea lumea că era a unui om de-al lui Duca Vodă.

Cu această învinuire — năpastă sau nu — încep toate celelalte nemulțumiri ale moldovenilor împotriva acestei de-a doua domnii a lui Duca Vodă. Căci, cu datorii în Stambul și lacom de avuții, el începu un sistem de jupuire ca-n vremurile rele dinainte de Vasile Lupu. Poporul, nemaiputîndu-l suferi, se răsculă, cu Mihalache Hîncu în cap și cu serdarul Durac. E cunoscuta răscoală a Lăpușnenilor și a Orheienilor, asupra căreia n-avem a ne întinde aici. Duca Vodă, cu toată casa lui, doamna, soacra și copiii, părăsi curtea domnească, care fu devastată, se retrase pe heleșteul Bahluiului în jos, și văzînd că răscoala ia proporții din ce în ce mai mari, fugi în Muntenia. În această pribegie, fu întovărășit de toți grecii aduși de el din Constantinopol și împotriva cărora se răsculaseră în special Hîncu și Durac. Grecii aceștia erau mai cu seamă Roseteștii, toți fiii lui Anton și toți fiii Cuparului, care de atunci se stabiliră mai cu temei în țară de n-o mai părăsiră apoi niciodată.

În București trebuie să fi cunoscut Duca întîia dată pe Cantacuzini, cu care se împrieteni cu atît mai ușor, cu cît cumnatul său Lupașcu Buhuș ținea în căsătorie, după cum am arătat, pe o vară primară de-a lor, pe Safta Cantacuzino, fiica lui Toma. Prietenia aceasta duse la mare bucluc, căci doamna Anastasia și Șerban Cantacuzino se plăcură. Însă, pe atunci, e probabil că n-au avut vreme să se apropie mai mult; au rămas numai c-un dor în suflet, pe care viitorul va avea grijă să-l ațîțe

îndeajuns pentru a pricinui amîndorora plăcerile și neplăcerile ce remorcă dragostea după sine.

Căpătînd un puternic ajutor de la turci, după două luni de zăbavă, în martie 1672, Duca se întoarse în Moldova cu Ali Pașa și cu hatmanul Buhuș în fruntea oștirii, sfărîmă cetele și pîlcurile lui Hîncu și ale lui Durac, și aruncă pe capii lor dincolo de Nistru, la cazaci.

Întors în Iași cu familia și cu grecii lui, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, el începu din nou sistemul său de despoială, pe care nu avu vreme să-l ducă în anul acela la capăt, întrucît turcii, declarînd război polonilor, îi porunciră să pregătească oștile și proviziile.

În timpul acesta, Ghica Vodă recăpătase domnia Munteniei și reîncepuse prigonirea Cantacuzinilor pe care am arătat-o în capitolul precedent. Toți frații fură băgați la închisoare, bătuți și storși de bani. Singur Șerban, după cum am văzut, scăpă prin fugă, refugiindu-se în Moldova, unde Duca Vodă îl ascunse la mănăstirea Hangului, trimițînd răspuns lui Ghica cum că nu are știință să fi pribegit vreunul din frații Cantacuzini în țara lui. Totuși, cînd Grigore Ghica fu nevoit să meargă și el în Polonia pe urma armatei turcești, trecînd prin Moldova trimise plîcuri din oamenii lui să-l caute pretutindeni pe Șerban. Acesta, prinzînd de veste, — foarte probabil prin binevoitoarea îngrijire a domniței Anastasia — trecu în grabă munții (Hangu fiind lîngă granița Transilvaniei) și fugi, prin tot Ardealul, tocmai la Stambul.

Între timp, sultanul în persoană se îndreptă cu oastea lui asupra Cameniței. Trecu prin Iași, — prima vizită a unui padișah în capitala Moldovei. Domnul îi ieși înainte cu daruri scumpe, cai arabi, lighean și ibric de argint. Pe uliță se întinseră bucăți de atlas, în care calul „umbrei lui Allah pe pămînt" binevoi să-și înfunde copitele. Mari clipe trăiră Iașii atunci! Însă la întoarcerea de la asediul cetății Camenița, care n-a putut fi luată, sultanul se opri din nou la Iași, într-o dispoziție de spirit puțin favorabilă moldovenilor. Din turnul bisericii Sfîntului Neculai Domnesc el puse pe muezin să cheme pe dreptcredincioși la ruga lui Allah, iar la Duca Vodă, care după părerea lui nu-i aprovizionase destul de bine armata,

trimise un capugiu să-i puie cîrpă neagră pe umăr și să-i zică răstit fatala vorbă : mazîl !

Din nou, întreaga familie domnească luă drumul Stambulului. Însă de data aceasta padișahul hotărî moartea lui Duca, căci îi trebuia un țap ispășitor pentru rezistența lui Sobieski la Cameniţa. „O blană de vulpe de Mosc, neagră, prea bună și scumpă" scăpă pe Gheorghe Duca din încurcătură. Padișahul o găsi atît de frumoasă încît dărui voievodului Moldovei viața.

Ieșind din închisoare, Duca se stabili în casa lui din marginea Eyubului, în așteptarea unor zile mai bune.

Acolo, în Constantinopol, se afla întreaga familie a Cantacuzineștilor din Țara Românească, sosită, după cum am văzut, în urma stăruințelor fugarului Șerban, care, împrietenindu-se cu Kara-Mustafa, obținu o poruncă a acestuia către Ghica Vodă să elibereze din închisoare pe toți fiii postelnicului Constantin și să-i trimită la Stambul.

Pentru a doua oară Duculeștii și Cantacuzinii se aflau laolaltă, reînnoind prietenia din București și petrecînd împreună liniștite zile, în așteptarea a ceea ce mai era soarta să le hărăzească.

Însă în liniștea aceea patriarhală, patimile se răscoliră din nou în sufletele lui Șerban și a Anastasiei. Farmecul nopților Bosforului biruind, fosta doamnă a Moldovei și viitorul domn al Munteniei se iubiră. Cum e și firesc, numai două persoane n-avură habar de această intrigă amoroasă : Maria Cantacuzino, femeia lui Șerban, și Gheorghe Duca, soțul Anastasiei.

În București, Grigore Vodă Ghica n-avea liniște și somn știind pe toți dușmanii lui împreună acolo, în centrul unde se fierbea oala domnilor din țările noastre. El trimise lei peste lei și galbeni peste galbeni pentru a obține exilul Cantacuzinilor într-un loc depărtat, Asia sau Africa. Izbuti, însă numai pe jumătate. Jupîneasa Ilinca, văduva postelnicului, și cei trei fii mai mici, Mihai, Matei și Iordachi, rămaseră la Constantinopol. De asemenea Pîrvu, fiul lui Drăghici (care murise din anul 1668), precum și nurorile, nepoții, fiicele și cumnatul lor, Radu Crețulescu, fură meniți a lua drumul exilului. Și încă era un fel de formă căci li se hărăzise drept loc de surghiun

insula Creta, cea de curînd cucerită de veneţieni, unde Cantacuzinii aveau rude bogate şi influente, familia Rali, veri de-al doilea cu ei.

Deocamdată Şerban nu ştia bine ce-l aştepta. Prudent, el nu se mai arăta nicăieri. În ziua cînd prinderea şi surghiunul lui fură definitiv hotărîte, începură ceauşii să-l caute pretutindeni şi nu-l putură găsi. Casa lui din Curu-Cişmé, pe Bosfor, fu scotocită de sus pînă jos, şi de asemenea în celălalt capăt al oraşului, înspre Eyub, casa lui Duca Vodă de lîngă Poarta Maritimă, situată într-o ulicioară care dădea în strada Fanarului. Totul fu în zadar, Şerban nu era nicăieri. De pe urma unei indiscreţii poate, sau din iscusinţa vreunui turc mai dezgheţat, ascunzătoarea lui fu în sfîrşit descoperită : podul casei doamnei Anastasia, în locuinţa dintre Fanar şi Eyub, care mai fusese cercetată.

Afacerea făcu mare vîlvă, rămînînd consemnată în cronică şi în rapoartele ambasadorilor străini. Neştiutorul soţ pare a fi prins de atunci oarecari bănuieli.

Totuşi, poate nefiind încă sigur, poate din pricină că mai avea nevoie de sprijinul puternicilor Cantacuzini, Duca închise ochii. Iar cînd, în noiembrie (1674), Sobieski distruse la Hotin „întreg aliotmanul", toată armata turcă învinuind într-un glas pe Ghica de trădare şi atribuindu-i lui singur grozavul dezastru, Gheorghe Duca se ridică deodată cu pretenţie asupra tronului vacant al Munteniei, pe care-l obţinu prin sprijinul aceloraşi familii aliate şi coalizate, care deveniseră o putere : Cantacuzinii şi Roseteştii.

În decembrie următor Duca era în Bucureşti cu doamna şi copiii, cu toţi fiii Cuparului şi ai lui Chiriţă Dracu, cu neamul Cantacuzinesc în păr, afară de Şerban şi Constantin, după care trimise în grabă la Crit (Creta) să-i scoată din surghiun.

În schimb, Stroe Leordeanul şi oamenii lui trecură în grabă munţii, căci aşa era scris de zeci de ani acum, să fie Ţara Românească prada acestei lupte de familii pentru ispăşirea nevinovatei morţi a postelnicului Constantin.

Evident că toți fiii acestuia se credeau acum, nu numai în sfîrșit în afară de orice pericol, dar în măsură chiar să-și răzbune din nou împotriva omorîtorului tatălui lor. Însă ei nu socotiseră două lucruri : lăcomia lui Duca, în sprijinul căreia Leordeanu era mai indicat decît Cantacuzinii, care rămăseseră oameni de treabă, și apoi — de ! — vechile bănuieli, care nu erau făcute să omoare pe vodă de dragostea amantului nevestei lui.

Așa încît Duca trimise în Ardeal să cheme pe fugari înapoi, jurîndu-le nu numai că n-o să le facă nimic, dar c-o să-i aibă la mare cinste. Întrucît Pîrcu Cantacuzino, fiul lui Drăghici, merse în persoană să dea lui Stroe această veste bună — ce întîlnire o mai fi fost între cîine și lup ! — Stroe se încrezu în vorbele Pîrvului și se întoarse cu ai lui la București.

Duca, ținîndu-se de vorbă, începu să împartă slujbele statului între membrii celor două partide dușmane, printre care, firește, mai strecură pe toți Rosetiștii lui.

Dar Șerban Cantacuzino crezuse că aducerea lui Stroe în țară era din partea lui Duca numai o stratagemă. Cînd văzu el că ucigașul se înfige de-a binelea în cașcaval și că vodă nu zice nimic, ticlui la repezeală o înscenare de trădare, al cărei rezultat fu arderea cu fierul roș pe pieptul gol, al lui Radu Dudescu, ginerele lui Băleanu (și bunul prieten al lui Leordeanu). Executorul acestei orori fu armașul cel mare, Nic Grădișteanu. Dar pîra adeverindu-se de scornitură, boierii fură iertați, și învrăjbirea între cele două partide nu putu decît să crească și mereu tot să crească.

În 1676, Duca fiind nevoit să plece din nou la război în contra polonilor, Leurdeanu ticluiește el de data aceasta un complot de trădare a Cantacuzinilor împotriva lui vodă. Bătrînul vistiernic, obișnuit cu atari îndeletniciri, îl ticluiește însă în așa fel, încît la întoarcerea lui vodă în țară, vorbele înșelătoare prind.

Șerban logofătul și Constantin stolnicul fură prinși, închiși și amenințați cu moartea. Gheorghe Vodă Duca începea deci să-și dea arama pe față. Însă ceilalți trei frați ai lui Șerban izbutind să fugă în Ardeal, domnul, care știa ce pot oamenii aceștia cînd stau cu prietenii

lor turci de vorbă la Stambul, se făcu a uita toate — vina era de altfel închipuită —, scoase pe Șerban și pe Mihai din închisoare și trimise după ceilalți frați în Ardeal să-i aducă în țară. De altfel, această milă domnească o datorină ei mai mult legăturilor de familie ce uneau pe Cantacuzini de Duculești. Stolnicul Constantin, al treilea fiu al postelnicului, luase acum în căsătorie pe-o Buhușească, Safta, ceea ce-i asigura sprijinul soacrei lui Duca, doamna Dafina. Cît despre Șerban el însuși, avea doar cine să-i poarte grija, căci e îndeobște cunoscut că între bărbat și amant, femeia nu stă să aleagă. Cronicarul Constantin Filipescu, dușmanul Cantacuzinilor, e cel care colportează micile intrigi menite să discrediteze. El e cel care ne asigură că „așa se auzea, că vrea vodă să-i omoare, dar Dabijoaia, soacra Ducăi Vodă, și doamnă-sa Anastasia au stătut tare pentru dînșii și i-au slobozit".

Lucrurile rămăseseră deci într-un fel de *statu quo* armat, și anul 1677 se petrecu fără incident, stînd la divan împreună cu Leurdenii, Bălenii, Rusățeștii și Cantacuzinii, arătîndu-și doar colții, fără a se mușca. Însă Șerban înțelese că altă cale de-a trăi o dată liniștit în țara lui nu era, decît de-a căpăta el însuși domnia. Prin prietenii lui la Stambul, începu, de data aceasta, să lucreze efectiv în sensul dorit.

În 1678, Duca Vodă porni iar cu armata vizirului la împresurarea cetății Cehrinului (Ucraina), pe care cazacii o închinase Moscoveii iar sultanul o voia a lui. Caimacani în București rămaseră Șerban Cantacuzină, Hrizea (ginerele Băleanului) și Iordachi Ruset, iarăși un compromis, o mixtură de doi dușmani și un neutru [2]. Cu vodă la armată plecaseră stolnicul Constantin și spătarul Mihai Cantacuzino, banul Corbeanu, cumnatul lor și doi nepoți, Pîrvu Crețulescu și Constantin Brîncoveanu.

Cehrinul fiind în sfîrșit luat în anul acela, vizirul Kara-Mustafa se întoarce învingător și în bune dispoziții, iar în urma lui, Gheorghe Duca Vodă, mulțumit și el. Însă în Iași îl năpădiseră veștile tulburătoare sosite proaspete din Muntenia.

Căci iată ce se întîmplase :

Pe la începutul lui septembrie sosise în București un ciohodar turc cu o scrisoare către Șerban Cantacuzino din

partea unui bun prieten de-al său, meghistanul Porții. Fetfăt, prin care-l îndemna să vie repede la Stambul, căci toate fiind pregătite, acum îi este vremea să-l facă domn. La curtea domnească ciohodarul dete întîi cu ochii de vistiernicul Hrizea Popescu, care-l întrebă din partea cui vine și cu cine vrea să vorbească. Răspunzîndu-i turcul că vine din Constantinopol la logofătul Șerban pentru o treabă, Hrizea îi răspunse : „Eu sînt Cantacuzino". Deștepți cum sînt descori turcii, ciohodarul îl luă la o parte, dîndu-i scrisoarea și mai zicîndu-i și din gură pricina, cum îl învățase Fetfăt maghistanul. Vistiernicul, mulțumindu-i, îl umplu de daruri și-l trimise de olac lui Duca Vodă la Iași, să se bucure și el de credința supușilor săi. Hrizea, să nu uităm, era ginerele Băleanului.

Bietul Șerban habar n-avea de nimic. În calitate de întîi caimacan, el supraveghea niște lucrări de refacere ale curților domnești. Pe la chindie, logofătul doamnei i se înfățișă, rugîndu-l din partea ei să poftească în grabă, fiindcă avea în seara aceea un ospăț mare, și musafirii așteptau, neputîndu-se așeza la masă fără el. Fără să-și mai schimbe conteșul și anteriul și fără să-și mai frece barba cu mirodenii, Șerban, care presimțise că graba aceasta prevestea ceva nobișnuit, se urcă în sala ospățului, întrebînd doar din ochi pe doamna dacă s-a întîmplat ceva. Povestea nu ne spune ce mijloc întrebuință Anastasia pentru a-l înștiința că-i este viața în pericol; vreun semn, vreo vorbă în șoaptă, vreo scrisoare furișată ? Oricum o fi fost, Șerban înțelese, și pretextînd că mai are o poruncă de dat, ieși din sala ospățului, furișîndu-se nevăzut de la curte, merse drept acasă la el și, încălecînd un bun cal arăbesc, o luă la goană peste Dîmbovița în pădurea Cotrocenilor [3].

Văzînd Hrizea că nu se mai întoarce logofătul la masă, bănui că-i fuseseră planurile descoperite, și trimise în grabă gonaci după el. Dar pe atunci Cotrocenii nu erau nici măcar mănăstire, necum palat, grădină sau pădure. Era un codru, parte din codrul Vlăsiei. Găsește-l pe Șerban în întunecimea acelor desișuri ! Trei zile l-au căutat oamenii fără a putea da de urmele lui. În ziua a patra, aflînd că gonacii au plecat, o luă pe poteci, noaptea, înspre

mănăstirea Comana, în apropirea căreia, pe moșia Coeni, se afla maică-sa cu frații lui mai mici, Matei și Gheorghe. Îmbrățișări, sfaturi și jurămînt că nu se va mai întoarce în țară decît domn. Încălecă apoi din nou și trecînd Dunărea pe la Giurgiu, o întinse drept la Stambul.

Cumnatul său, Radu Creţulescu, o apucase pe de altă parte peste munți, în Transilvania.

Vestea fugii lui Creţulescu sosi cea dintîi la Iași. Fiul său, Pîrvu, care se afla pe lîngă domn, de frica celor ce s-ar putea întîmpla, o luă și el la goană peste munți, împreunîndu-se cu tată-său, în Ardeal. Constantin Brîncoveanu și spătarul Mihai îi urmară pildă. Duca, exasperat, chemă pe singurul Cantacuzino care mai rămăsese pe lîngă el, pe stolnicul Constantin, și-i spuse că-i va ierta pe toți, chiar pe Șerban, a cărui dovadă de trădare o ținea în mînă, dacă poate stolnicul să hotărască pe toți fugarii a se întoarce înapoi. Constantin, firește, asigură pe vodă cu mari jurăminte că-i va aduce pe toți, în păr, la București, încălecă în toată graba, dar nu se mai întoarse nici el în țară cît ținu domnia Ducăi Vodă.

Acesta, amărît, se întoarse în București, și e păcat că de nicăieri nu putem afla cum s-a întîmplat întîlnirea între el și doamnă-sa. Fiindcă, oricum, trebuie să fi aflat el despre scena banchetului. Însă, deși e foarte sigur acum că legăturile dintre Anastasia și Șerban îi erau cunoscute, totuși Gheorghe Duca a urmat constant a-și ține doamna pe lîngă el, a-i purta mereu de grijă și, după cum se va constata din cele ce urmează, a o iubi — fiindcă, în astfel de materie, amorul propriu nu întotdeauna poate învinge patima sufletului.

Ahmed Pașa, vizirul, întors la Constantinopol, fu asediat de prietenii lui Șerban, în frunte cu influentul maghistan Fetfăț, încît de hatîrul lor ca și de-al numeroaselor pungi bine garnisite, trimise pe logofătul Cantacuzino la București cu tuiurile domnești, voievod al Țării Românești. Pe de altă parte, însă neavînd nici un motiv de-a mazili pe Gheorghe Duca, îl mută frumos din nou în Moldova al cărei scaun devenise vacant.

Toate se așezară după placul fiecăruia, căci Duca era el însuși de fapt mai mulțumit de-a domni în Iași, unde

crescuse, boierise și mai domnise de două ori, decît în Bucureștii cei turburători, de-ai căror rosturi el era străin.

Între cele două domnii din urmă ale lui Duca în scaunul Moldovei se strecuraseră trei voievozi: Ștefan Petriceicu, socrul lui Ilie Sturza (1672—74); Dumitrașcu Cantacuzino (1674—75), acel nepot al postelnicului, care, împreună cu Leurdeanu, fusese părtaș la omorul lui; și Antonie Ruset (1675—78), zis Chiriță Dracu, care din boier influent ajunse și el domn, pentru păcatele lui, după cum vom arăta în capitolul viitor.

A treia domnie a lui Duca în Iași fu mai nesuferită moldovenilor decît cele două dintîi. Petrecînd din doisprzece ani zece în scaun, îl apucase și pe el nebunia măririlor. Dorința lui ar fi fost să fie principe al Transilvaniei, scaunul Moldovei să-l dea fiului său Constantin, al Munteniei fiului Matei, iar pe viitorul său ginere să-l facă hatmanul Ucrainei. Dacă mai adăugăm la aceasta cheltuielile făcute cu ridicarea bisericii Cetățuia și a palatului din curtea acelei mănăstiri, zugrăvirea Sfîntului Nicolae Domnesc, precum și reclădirea din temelie a mai multor biserici și edificii, înțelegem că vodă avea nevoie de bani mulți, că puse deci grele dări, nu numai asupra oamenilor de rînd, dar chiar asupra boierilor, și că prin aceasta își atrase ura tuturor. Un complot, care tindea să răscoale din nou pe lăpușneni și orheeni, pentru a răsturna pe acest nesuferit voievod, fu descoperit de iscusitul cumnat al domnului, hatmanul Alexandru Buhuș, și costă viața a trei boieri: Gheorghiță Bogdan, jicnicerul, Vasile Gheuca, marele vistiernic și sulgerul Lupu. Lucrurile se potoliră, dar în ascuns ura mocnea.

Și apoi, dacă ar fi numai atît. „La cursul anilor 1788", zice Nicolae Costin, „iară de la Cristos 1680, în luna lui decembrie 10 zile, ivitu-s-au pe cer o stea cu coadă, căreia îi zic latinii cometa, adică mătura [4]. Și lungă era de cuprindea jumătate de cer, începîndu-se întîi de jos într-o stea, despre partea Țării Ungurești, între amiază-zi și între apus. Apoi, de zi ce trecea, tot se urca pe cer către miază-noapte în sus și dindărăt se scurta, și așa a trăit șapte săptămîni și patru zile, pînă la întîia a lui februarie; de aici s-au stins și au pierit. De care mulți astronomi

strîngîndu-se prin alte țări au făcut pronostic ce se va întîmpla după aceea în lume; care lucru curînd aceea vrajbă mare în oști au fost, iar mai vîrtos între împărăția turcului și împărăția neamțului".

Iar mai departe: „Într-acest an, în luna lui august 9 zile, marți de noapte, 3 ceasuri către zi, au fost cutremurul mare de pămînt încît au căzut icoanele jos de prin biserici și vase și poliţe de prin casele oamenilor. Spuneau bătrînii cum n-au apucat cutremur mai strașnic ca acela, și huetul venea despre miazănoapte. Iar după aceea să vezi răutăți în țară, și prăzi și robii de oști păgîne, și vărsare de sînge".

În 1926, cînd a ars palatul regal din București, spuneau doar cetățenii secolului al XX-lea, că e „semn rău", și în adevăr că a ajuns mai apoi țara la pragul falimentului, cît ce să te miri dacă bătrînii știau că relele de sub Duca Vodă de la cutremure veneau și de la steaua cea cu coadă!

Visele de mărire ale lui Duca Vodă nu se înfăptuiră întocmai, însă în bună parte da: Căci sultanul hotărî să-i dea hătmănia căzăcească, făcîndu-l astfel domn al Moldovei și al Ucrainei, lucru nemaipomenit pînă atunci și nici de atunci încoace.

În vederea acestei înscăunări, Duca fu chemat la Constantinopol. El luă cu sine pe fiică-sa Catrina, pe soția lui și pe soacra Dafina, care mai trăia, gata ca mai înainte la sfaturi cuminți.

Un mare bucluc familial reclama prezența tuturor la Stambul.

Ecaterina era logodită cu Ștefan, fiul lui Radu Leon Vodă, fostul domn al Munteniei. O logodnă din aceea făcută pe nevăzute — mariaj de convenienţă — o domniță cu-n fiu de voievod, făgăduiți unul altuia de cînd erau amîndoi mici. Însă cînd se făcură mari și se cunoscură, cam în ajunul nunții, domnița Catrina refuză hotărît să ia pe Ștefan de bărbat. Fiindcă, mai întîi, era urît, și fiindcă, al doilea, era nebun. Nicolae Costin spune despre el: „Feciorul Radului Vodă bolnăvindu-se, din acea boală lipsise și din minți, iar mai pe urmă se îndreptase; iar tot să zic că era pe deplin cuminte nu pot, că umbletul lui nu-l arăta a fi deplin înțelept".

Toate stăruințele rudelor și prietenilor fură zadarnice, hotărîrea domniței de a nu lua de bărbat pe omul acesta fu nestrămutată. De altfel, nu numai faptul că Ștefan Tomșa era cam într-o ureche îndemna pe tînăra domniță să nu-l vrea de bărbat; mai era la mijloc o mică chestie sentimentală. În timpul lungii perioade de logodnă, Catrina, care se făcuse acum măricică, cunoscuse un tînăr grec, pe Iordachi Muselim, de neam bun, chipeș la vedere și bogat. Tinerii s-au amorezat unul de altul, și părinții fetei, ca și bunica ei Dafina, vedeau cu ochi buni încuscrirea neamului lor cu acel al Muselimilor, familie aparținînd unei ramuri a Ramadan-Paleologilor.

Toate aceste considerente nu priveau însă pe dezamăgitul logodnic, care se hotărî într-o zi să cheme toată familia domnitoare a Moldovei în judecata divanului împărătesc, la Stambul, pentru a-i sili să-și țină angajamentul. Domnii noștri, numărîndu-se printre cei mai înalți demnitari ai imperiului, nu puteau fi judecați decît de sultan.

Mergînd așadar Duca Vodă să capete hătmănia Ucrainei, se înfățișă la acel divan cu siguranța că va învinge, cu atît mai mult cu cît avea, în afară de vaza de care se va bucura acum la Poartă, două alte șanse de cîștig, anume aurul vistieriei Moldovei și frumusețea fetei sale.

Cînd pătrunse Ecaterina în sala judecății din serai, cu ochii plînși și frumoasă ca o arătare, multe inimi, zice-se, s-au frînt de mila ei.

Dar nimic nu folosi, nici cele o mie de pungi, nici ochii domniței. Sultanul hotărî că Duca se va întoarce în Moldova cu tuiurile, cu buzduganul și cu titlul neobișnuit de : *Gospodar Zemli Moldavskoi i zemli Ucrainscoi,* însă că va remorca în urmă-i pe Ștefan beizadea, fiul Radului Vodă, și că, abia sosit în Iași, va face mare nuntă domnească, cum se și cuvenea luminatei fețe a coborîtorului din Ștefan Tomșa, asasinul lui Despot.

Așa se și făcu. Duca Vodă trimise, din Iași, soli prin vecini să poftească nuntași din Polonia, Transilvania, Țara Românească și Ucraina — cîte doi din fiecare țară — și cînd se adunară cu toții în capitala Moldovei, la 4 noiembrie 1681, se începu o nuntă ca-n vremea lui Vasile Lupu.

„Și s-au veselit două săptămîni cu feluri de feluri de muzici și de giocuri și cu pehlivani și cu puște. Și un vornic mare purta un cap de danț și alt vornic mare purta alt cap de danț, îmbrăcați cu sarvanele domnești. Numai mirele și mireasa, fiind feciori de domni, nu giuca în dănțuri pe afară, ci numai în casă ; iar afară giuca boierii, cît nu era nuntă, și era minune" (Ion Neculce). — „Numai celor din țară", zice Nicolae Costin, „nu le era foarte veselie că acea cheltuială era tot din spinarea țării". Duca nu înțelegea că după ce cheltuise atîtea pungi pentru a strica această logodnă, să cheltuiască acum altele pentru a face nuntă. Deci, cine să plătească veselia grecilor ? — Românul ! Dar atunci pînă la ultima para, să nu-l coste pe vodă nici de-o pîine măcar. Și așa s-a întîmplat că : „mergînd vornicii la tîrg, Ciocîrlan și Ponici, la Duca Vodă de-au cerut de cheltuială, ca să cumpere numai ce-ar trebui din tîrg pentru cuhne, i-a bătut cu buzduganul pînă la moarte, ci mai ales pe Nicolae Ciocîrlan. Cît l-au dus oamenii lui pînă acasă, a și murit ; nici un ceas după bătaie n-a putut trăi".

Nunta făcută împotriva voinței miresei, costase deci și viața unui om. Iar de aici încolo, lăcomia și răutatea Ducăi Vodă nu mai cunoscuseră margini. Impozite peste impozite, noi scornituri de tot felul de dări, pe care trebuiau să le plătească și boierii, nu numai oamenii de rînd. Însă aceștia erau obișnuiți cu privilegiile lor, că doar de asta erau boieri și se deosebeau de prostime. Ei nu voiră să plătească, iar alții nici nu putură, căci Duca nu se uita la cît are omul, ci la cît are el trebuință. Și începură atunci o serie de bătăi și de cazne, cum nu mai văzuse Moldova de aproape o sută de ani. Toată boierimea trecu prin mîna călăului : Spătarul Tudosie Dubău (cronicarul), Toader Paladi, vel vornic de Țara de sus, Chiriac Sturza, biv vel spătar și alții „erau toți închiși la seimeni și puși în fiare. Pe Ursachi, cea fost vistiernic mare, cel vestit de bogat, l-au dezbrăcat cu pielea și l-au legat la stîlp la ger, fiind iarnă, de la care, ținîndu-l un an în temniță și bătîndul la tălpi, iau luat 250 de pungi de bani. Pe Isar vistiernicul și pe Andrei Șipoteanu, vornicul de poartă, dezbrăcîndu-i cu pielea goală și ungîndu-i

cu miere, vara, i-au legat la stîlp, de-i mîncau muștele și albinele". (Costin).

Și nu fu numai atît. Chiar pe femei le chinuia, cînd, fiind văduve, nu mai puteau răspunde bărbaților lor birul. Astfel jupînesele lui Ștefan Brăescu și a lui Bucium și a lui Sandu Stamati comisul, le-a legat de turnuri și le închise în odăile seimenilor. Aceasta din urmă era vară de-a doua cu doamna Anastasia, cum era de altfel și jupîneasa lui Gheuca, cel omorît cîțiva ani înainte. Nici o considerație de situație socială sau de înrudire nu lua Duca Vodă cînd era vorba de bani.

Dar se aflau pe atunci și oameni de treabă. Frumoase sînt vorbele lui Iane Hadîmbul ce le grăi Ducăi Vodă pentru jupînese și pe care Costin ni le transcrie întocmai : „Doamne, mă rog să am la măria ta pas, să grăiesc măriei tale două, trei cuvinte. Eu, doamne muiere n-am, copii n-am, să mă tem de osînda lor. În trecute zile te-ai mîniat măria ta pe mine și ai trimis un armaș să mă înece în Bahlui. El, bată-l dumnezeu armașul, n-au păzit să mă înece și m-a îngăduit pînă te-ai dezmîniat. Și acum îndrăznesc să grăiesc măriei tale pentru cele trei jupînese sărace ce stau legate la puști, că văd că nimeni nu-ți îndrăznește a grăi, și eu îndrăznesc : una, că-s bucuros cu-n ceas mai înainte să mor, a doua că nu s-a auzit nici într-o țară, nici aflu scris în istorie, să se închidă și să se lege la puști femeile boierilor morți. (Atunci să fi zis Duca Vodă : să-i bată dumnezeu, păgînii. Și îndată au poruncit de le-au slobozit)". Iar pe boieri nevoind să-i ierte, a fugit Dubău din închisoare și după el s-au dus în pribegie în Polonia Gavril Neniul, Ilie Moțoc, Varlam logofătul și frate-său Sbierea și mulți alții, de-a rămas Moldova săracă de boieri. Nicolae Costin, dîndu-și seama că poate nici nu l-o crede lumea de toate cîte le spune, caută să convingă posteritatea — dar nu era nevoie — spunînd : „Mulți din cetitorii acestui letopiseț poate nici să nu creadă vreo unii, cetind și văzînd atîtea tiranii ce-au făcut Duca Vodă, socotind cineva că doar a fost vreun pizmaș acestui domn acel ce-a scris. Însă eu, acela scriitor, pun martor pe dumnezeu și mă las pe mărturia a toată Moldova, de la mare pînă la mic, că ei toți mărturisesc că altfel n-a fost".

Între timp însă, Duca petrecea. Luînd pe doamna Anastasia cu el, pe domnița Catrina și pe ginerele său Ștefan, se duse în Ucraina, să ia țara în stăpînire. Primit la Nemirova de toată căzăcimea cu alai domnesc, el numi locțiitor al lui acolo pe-un grec care vorbea rusește, Eni Credinevici, porunci să se facă curți domnești după gustul moldovenesc și întorcîndu-se apoi în țară, mai ridică la Țicanovka al doilea rînd de curți, după care se întoarse la Iași.

Anul 1682 îl petrecu vodă numai în chefuri, vînători, plimbări. Avînd curți la Prăjești, în ținutul Neamțului, care erau de altfel ale doamnei Dafina (Ea le deținea de la Buhuș, întîiul ei bărbat, a cărui mamă fusese o Prăjească), el merse cu toată casa lui, nevastă, fete, fii și ginere și cu toată boierimea din Iași „și-au zăbovit acolo vreo două-trei săptămîni, umblînd pe la vînaturi". De la Prăjești merse toată curtea la Sălișteni, moșia bătrînului postelnic Constantin Ciobanu (Canano) „de l-au cinstit două zile, și așa iarăși s-au întors la Iași la scaun".

Poate că atunci, cu prilejul acestei găzduiri, să se fi hotărît căsătoria Saftei, fata Ciobanului, cu Nicolae Buhuș, nepot de frate al doamnei Anastasia.

Însă toate astea au un sfîrșit. Din pricina stelei aceleia cu coadă, voiau turcii să se războiască cu nemții. Și nici mai mult nici mai puțin, le trebuia Viena, pentru ca, lovind împărăția în inima ei, să pună în sfîrșit stăpînire pe tot centrul Europei și să lățească hotarele semilunei pînă la Baltica și Marea Nordului, pînă la Rin.

În 1683 cucerirea Vienei fu hotărîtă, și, ca întotdeauna, domnii țărilor noastre trebuiau să aprovizioneze armata sultanului și s-o urmeze apoi pînă la zidurile capitalei imperiului german, unde urmau deci să se întîlnească Șerban Cantacuzino, domnul Munteniei, cu Gheorghe Duca al Moldovei.

Sînt lucruri de acelea pasionante, despre care istoria nu vorbește, dar care pe noi, epigonii, care vrem să descoasem puțin sufletul omenesc, ne interesează mai mult decît însăși soarta popoarelor ce se războiesc. Cum fu acea întîlnire sub zidurile Vienei, între mîndrul voievod Șerban, care purta pe steaua lui armele Bizanțului și

vulturul Germaniei, (era conte al Sfîntului Imperiu) și rivalul său Duca Vodă, fostul prieten, care în două rînduri a vrut să-l omoare? Cu ce ochi s-au privit ei? Cu ce inimă și-au strîns mîinile? Cu ce vorbe s-au întîmpinat? Atît doar știm, că în privința felului cum urma să lupte ei împotriva creștinilor, s-au înțeles de la început, de la Buda unde se întîlniră întîi. Numai că Șerban intrase în legătură cu nemții într-un chip aproape imprudent, pe cînd Duca Vodă se ținu mai rezervat, ca un grec șiret ce era, așteptînd să vadă de partea cui va fi izbînda. Cînd, în sfîrșit, după două luni de asediu, Viena era să capituleze, se zicea la noi că Șerban Vodă fu acela care sfătui pe vizir să nu dea încă lovitura hotărîtoare, avînd el știință în ascuns că Sobieski urma să sosească de la o zi la alta. Și-n adevăr, la 22 septembrie 1683, regele Poloniei era dinaintea Vienei cu cei 85.000 de noi luptători, care reprezindu-se asupra armatei lui Cara-Mustafa, o nimici în cîteva ceasuri, gonind pe fugari peste hotarele Ungariei și salvînd astfel onoarea Europei și a creștinătății.

De fapt, de atunci li s-a tăiat vlaga turcilor, de la asediul Vienei. Iar de la pacea de la Karlowitz (1699) a început declinul imperiului otoman. Plouat, Kara-Mustafa se întoarse la Belgrad cu atît de puțin curaj, încît nici nu avu puterea să facă ce s-a făcut întotdeauna în atare împrejurări, să mazilească pe ambii domni ai țărilor noastre, cărora se datora, în parte, dezastrul. Șerban Cantacuzino se întoarse liniștit la București, iar Duca Vodă, în drumul lui spre Moldova, se opri întîi în Transilvania la principele Apaffi, căci, după atîta viață de lagăr, îi ardea iar de banchete și de viață mai veselă. Acolo, în mijlocul unui ospăț, i se aduse vestea că Moldova e răsculată și c-au intrat leșii și cazacii în țară.

Șerban Cantacuzino, înainte de-a se despărți de Duca, îi spusese cu mărinimie, sau poate cu șiretenie: „Iată, în țara Moldovei se aude c-au ieșit leșii. Vino la mine, că-ți este doamna la Brăila, și-i sta cîtăva vreme acolo, și te voi griji de conace pînă vom vedea cum o mai fi".

Însă Gheorghe Duca mulțumi frumos, nu primi găzduirea oferită de fostul ibovnic al nevestei lui, și pornind,

precum am arătat, de la Mihai Apaffi, se încredință că în adevăr erau în Moldova trebile cam tulburi. Totuși, deși Apaffi îl sfătui și el să mai aștepte puțin și-i făgădui chiar că-i va da 1 000 de pușcași pentru a liniști Moldova, Duca Vodă nu primi nici această propunere, că i se părea lui că veștile venite din țară erau exagerate. Sfatul boierilor care-l înconjurau pe vodă, cei ce se întorceau cu el de la Viena, se dezbină și el în deosebite păreri. Vornicul Gavril Kostaki zise : „Eu, doamne, sfătuiesc așa, să ieșim prin țara muntenească. Doamna măriei tale este la Brăila, și de la Brăila, de va sta cineva împotriva măriei tale, atunci vei lua oaste de la turci și de la tătari și vei merge la scaun". Însă Miron Costin logofătul (cronicarul), Constantin Postelnicul (Ciobanul) și Sandu Buhuș (cumnatul domnului), răspunseră într-un glas : „Dacă n-am mers în țara muntenească cînd ne îmbia Șerban Vodă, iar de aci ce să căutăm ? Mai bine este să mergem drept prin Oituz, și dacă vom vedea că n-om putea merge la Iași de răul leșilor, vom lua pe Trotuș în jos și om merge la Focșani". Gavril Kostaki, scos din fire, luă de piept pe Cristea, vătaful de aprozi, ce, fiind nepot de vară primară al lui vodă, îndrăznise să se amestece în sfatul boierilor celor mari, și-i răcni :

— „Fătu-meu Cristea, eu sînt bătrîn, iar tu ești tînăr. Vreau să știu cine duce pe măria sa vodă prin Oituz să-l dea neprietenilor ?" Iar postelnicul Constantin, luînd apărarea tînărului, răspunse : „Eu îl duc, și pe sfatul meu merge". — „Să-mi fie mărturie dumnezeu că eu nu-l sfătuiesc", zise potolit bătrînul vornic Gavriliță. „Și meargă măria sa sănătos, că eu nu voi merge".

Și așa, s-a dus vornicul Gavriliță, împreună cu Ion Racoviță, marele paharnic, și cu Gheorghiță, al treilea logofăt, la Șerban vodă în țara muntenească, iar Duca Vodă, cu cumnatul său Buhuș, cu Miron Costin și cu postelnicul Ciobanul, o apucă spre Oituz, ieșind în Trotuș, și dincolo merseră cu toții la Domnești, moșia doamnei Dafinei, să facă sărbătorile Crăciunului și să apuce a vedea ce este de făcut pentru a potoli lucrurile în Moldova.

Însă în Moldova lucrurile nu se mai puteau potoli, că era prea tîrziu. Iată anume ce se întîmplase :

La plecarea lui din țară, Duca numise trei caimacani să-i vadă de grijă în timpul lipsei lui, spătarul Toader Paladi, cel pe care-l închisese și muncise pe marele logofăt Nicolae Racoviță și pe Toader Iordachi, vistiernicul. Stolnicul Gheorghiță Ciudin, omul lui de încredere, avea un fel de drept de supraveghere ocultă asupra acestora.

Cînd însă auziră ei de victoria lui Sobieski la Viena, intrară îndată în înțelegere, chiar Ciudin el însuși, cu Petriceicu Vodă, fostul lor domn, care trăia retras în Polonia, scriindu-i să ceară ajutorul marelui rege pentru a se întoarce în Moldova, căci era țara sătulă de domnia tiranică a Ducăi Vodă. Sobieski dădu lui Petriceicu cu atît mai ușor sprijinul cerut, cu cît el nu fusese mulțumit de îndoielnicele servicii aduse de Duca cauzei creștinătății. Pe de altă parte cazacii, profitînd de dezastrul turcilor, se răsculară, alungînd pe omul lui Duca din țara lor, și închinîndu-se și ei eroului zilei, Sobieski. În noiembrie 1633, Moldova fu deci invadată la nord de Petriceicu Vodă cu oaste polonă, la est de cazaci și la vest de tătari, care întorcîndu-se de la Viena în țara lor, nu pierdeau firește ocazia să prade Moldova. Pașa de la Bender încercă o opunere cu mica garnizoană ce avea la îndemînă, însă sorocenii, orheenii și lăpușnenii, veșnic gata la harță, unindu-se cu armata lui Petriceicu și cu aceea a cazacilor, învinseră pe turci și înaintară asupra Iașilor, unde-i așteptau boierii moldoveni cu brațele deschise. De această întîmplare toată lumea fu mulțumită, afară de doamna Anastasia, care luîndu-și familia (doi băieți, șase fete și ginerele Ștefan), fugi în grabă la Focșani, unde, nesimțindu-se în siguranță, păși granița și se adăposti la Brăila.

Astfel stăteau lucrurile cînd sosi Gheorghe Duca la Domnești. Prima lui grijă fu să trimită la Brăila după doamnă-sa, căci ori ce i-ar fi făcut ea, lui îi era dragă ca ochii din cap. Și era ușor de înțeles. Căci de la tinerețele lui, cînd fusese după spusele lui Del Chiaro, un tînăr foarte frumos, trecuseră mulți ani, și Vodă Duca se făcuse acum, zice Neculce, „gros, burduhos și bătrîn; numai își cernea barba, pe atît se cunoștea că nu avea a cătare minte sau frica lui dumnezeu".

Doamna și porni din Brăila, sosind în Focșani. Însă pînă să ajungă la Domnești, trupele polone și moldovenești i-o luară înainte. După ce ele, împreună cu oastea căzăcească, și avînd de căpetenie pe Ștefan Cerchez paharnicul, curățaseră țara de tătari, acum înaintau asupra Domneștilor pentru a prinde pe Duca Vodă, viu sau mort. Peste leși și cazaci era mai mare Demidețki, iar peste moldoveni armașul Varlam. În ajunul Crăciunului — că dăduse tocmai atunci ninsoare și ger — ei ajunseră pe valea Trotușului, și în ziua de 25 decembrie, într-o marți, erau în fața Domneștilor înconjurînd curtea. Vodă se afla tocmai la masă cu Miron Costin, cu postelnicul Ciobanul și alți boieri cu jupînesele lor, toate gătite și împodobite cu juvaeruri, cum se cade la o zi ca aceea. Avură doar timp să închidă poarta și să se pregătească de-un asediu, că erau zidurile groase și puternice. Oastea lui vodă, cu care se întoarse din Ardeal, era numai de 140 de oameni, din care 80 lipcani și 60 seimeni. Însă lipcanii fuseseră trimiși în ajun la Răcăciuni, să întîmpine podgheazurile leșești de-ar veni, și întîmpinîndu-le în adevăr, fură tăiați cu toții, scăpînd unul singur din 80. Acesta, făcînd ocoluri și ascunzîndu-se prin dumbrăvi, merse la Domnești să înștiințeze pe Duca de cele întîmplate, însă cînd sosi în fața curții, găsi podgheazul acolo dînd tocmai năvală în poartă, pe care, cu mare greu, ajunseră seimenii s-o închidă. Vodă, cu cei 60 de seimeni ce-i rămăseseră, cu boiernașii de curte și cu slugile domnești, vreo sută de oameni cu totul, avînd și provizii destule și știind că zidurile sînt bune, avea mai puțină grijă decît cumnatul său, hatmanul Buhuș, care dintr-o întîmplare, nu se afla în acea zi de Crăciun la masa domnească, ci era mai jos, în sat, la o așezare a lui. Cum află că e curtea înconjurată și vodă în pericol, încălecă în grabă, și numai cu Dediul Serdarul și cu vreo 5—6 lipcani, alergă într-acolo, însă, văzînd mulțimea leșilor, vreo 500, dădu pinteni calului, și înapoindu-se acasă, își luă jupîneasa (Alexandra, fata lui Ureche) și fugiră amîndoi în luncă cu sania, pînă la Focșani, unde știau că se află doamna Anastasia.

Aceasta se gătea tocmai să vie, cu toți copiii ei, la Domnești, căci nu știa cele ce se întîmplaseră. Aflînd de la fratele ei cum stau lucrurile, doamna rămase nedumerită, neștiind ce este de făcut. Sandu Buhuș o sfătui să nu mai stea mult pe gînduri și să-i dea bani să strîngă oaste „să meargă să scoată pe măria sa vodă din mîna neprietenilor". Însă doamna răspunse : „Meargă întîi să-l scoată și apoi voi da".

Răspunsul acesta ne dă măsura dragostei ce purta Anastasia soțului ei și ne dezvăluiește întreaga ei fire lipsită de bunătate și de mărinimie, așa precum ne-o descriu cronicarii. Nicolae Costin spune de ea că „pe cînd Duca Vodă era și domn, și vistiernic mare și neguțător și vameș, doamnă-sa precupea toate cîte erau în casă, cîrciumărea bucatele, pîinea, băutura și plocoanele ce le venea la beci ; încă făcea boi de negoț și mînca iarna finețele oamenilor săraci". Ceea ce înseamnă că pe de-o parte moldovenii aprovizionau curtea domnească pe gratis, iar pe alta cumpărau apoi ei ceea ce-i dăruiseră. Cu o astfel de fire de cîrciumăreasă, e ușor de înțeles că nici ca să scape pe bărbatul ei din ghearele dușmanului, nu înțelegea frumoasa doamnă a Moldovei să-și deschidă punga cu bani. „Meargă întîi să-l scoată, și apoi voi da".

Însă nimeni nu merse să-l scoată. Dimpotrivă, după abia două zile de moale împotrivire, seimenii dinlăuntrul curții de la Domnești deschiseră ei înșiși poarta podgheazului de leși și de moldoveni, care năvălind în casă și prinzînd pe vodă de grumaz, „viu-nevătămat", îl urcară într-o sanie și-i făcură vînt în Polonia [5].

Cum îl duceau pe drum, în sania aceea cu doi cai, unul alb și altul murg și cu hamuri de tei, „de-a lungul drumului, numai ocări și sudălmi îi auziră urechile" — zice cronica.

Lîngă Suceava, el ceru într-un sat unei femei puțin lapte să bea, iar aceasta îi răspunse, fără să-l cunoască, firește : „N-avem lapte să-ți dăm, c-a mîncat Duca Vodă vacile din țară, mînca-l-ar și pe el viermii iadului cei neadormiți". „Iară Duca Vodă dacă a auzit așa, a început

a suspina și plînge cu amar, că el se ținea și se ispitea să fie crai în țara ungurească, și-și ținea lucrul prea sus".

Ajuns în Polonia, fu găzduit la Lemberg de prietenul său Balaban, albanez ca și el, același Balaban pe care-l chemase cu cîțiva ani în urmă în Moldova pentru a pîrî pe bogatul boier Ursachi, înscenînd împotriva acestui nabab un proces de pe urma căruia îi luase 500 pungi, toată averea lui, lăsîndu-l din pricina închisorilor și bătăilor la tălpi, olog pînă la moarte.

De acolo, din Lemberg, slobod fiind, nu rob cum s-a zis, începu o corespondență între el și doamna lui, în vederea realizării unei cît mai mari sume de bani, pentru a putea părăsi Polonia și a recăpăta scaunul Moldovei.

După nenorocirea de la Domnești, doamna Anastasia pare a se fi recules și a se fi pus în adevăr pe treabă pentru a strînge banii trebuincioși. Cu toți copiii ei, care, după cum am arătat, erau 8 la număr (doi fii, Constantin și Matei, și șase fete), părăsi Focșanii, mergînd întîi la București, unde după atîția ani se întîlni cu fostul ei iubit Șerban Cantacuzino. Însă inima acestuia se răcise, fie că Anastasia îmbătrînise, fie că, domn mîndru ce era el acum, nu mai socoti cu cale să înceapă o intrigă amoroasă cu o doamnă săracă și fără scaun. De altfel, grija lui cea mare era ca nu cumva Duca Vodă să intre din nou în Moldova și „să-l smintească pe el din scaun". Pentru a evita o atare întîmplare, el supraveghe nu numai în Polonia pe fostul voievod, dar în București chiar pe doamna Anastasia, mergînd chiar pînă acolo încît îi spiona corespondența.

Lungul roman de dragoste al Anastasiei se sfîrșea trist. De trei ori scăpase ea viața lui Șerban, în Moldova, la Constantinopol și la București, reputația și-o compromisese, iar răsplata era acum nepăsare și spionaj. Amărîtă, doamna își luă copiii și casa și plecă la Stambul.

Nenorocul o urmări mai departe. Soțul ei, prin oamenii lui de încredere, Anastasie vistiernicul și Cîrste vătaful, îi trimise o scrisoare prin care o ruga să se împrumute de unde o ști cu 180 pungi pentru a-i înlesni ieșirea din Polonia și recăpătarea scaunului Moldovei. Șerban, aflînd

această misiune, tăie, în Muntenia, calea purtătorilor scrisorii. El trimise slujitori pe la toate drumurile și potecile pentru a prinde pe Anastasie și pe Cîrstea. Lîngă Buzău, unde se afla și Șerban care mergea la Cameniţa să se împreuneze cu armata turcească, vistiernicul fu prins. Despre acesta zice cronica frumos că : „mergînd într-o luncă, între două rînduri de saragele, el s-a făcut a merge din drum în pădure pentru treaba lui, și acolo, aninînd o traistă într-un copac, făcu semn lui Spandoni, un om de încredere, și îndată au purces din nou după saragele". Spandoni, înţelegînd șmecheria, luă traista din copac, în care firește se afla scrisoarea Ducăi Vodă, și zbughind-o prin pădure, drept la Dunăre ajunse, iar de acolo la Constantinopol înmînînd doamnei Anastasia epistola soţului ei.

Șerban Vodă, spumegînd de necaz, porni la Cameniţa învîrtind în mintea lui gînduri de răzbunare.

Dincolo, la Stambul, prin vechile legături și prietenii ce avea, Anastasia strînse în curînd cele 180 de pungi cerute de soţul ei. Cusu banii, tot numai galbeni de aur. prin anteriele oamenilor, și încredinţă acest convoi purtător de viitoare măriri, nepotului Cîrstea și vistiernicului Anastasie, care între timp venise și el din Bucureşti la Constantinopol. Prin Turcia, prin Muntenia și Transilvania, ei ajunseră cu bine pînă la Bistriţa, unde vameșul Apor Istvan descoperi banii și-i popri. El opri acolo pe vistiernic, trimiţînd la Lemberg pe vătaful Cîrstea să spuie Ducăi Vodă că au sosit banii de la nevasta lui, dar că nu-i poate elibera, decît dacă vine el însuși în persoană să și-i ridice.

Cu alte cuvinte, o cursă întinsă de Șerban vodă pentru a pune mîna pe Duca și a-i tăia pofta de domnie. Ceea ce arată sinceritatea legăturilor reînnoite sub zidurile Vienei și mai arată ce bine făcuse domnul Moldovei cînd nu primise propunerea rivalului său de-a veni la Bucureşti în octombrie 1683.

Cursa, Duca o înţelese. Dar cum era și bolnav, el nu suportă lovitura. Cum i-a dat Cîrstea cărţile vameșului de le-a citit, numai a căzut pe laviţă și a început a se văita ; iar limba îi pierise și mîinile nu putea să le mişte.

Deci l-au ridicat și l-au pus în pat. Era într-o marți seară spre miercuri, la 24 martie a anului 1685. S-a mai zvîrcolit el o săptămînă în chinurile acelei damblale, și-n marțea d-apoi, 31 martie, seara, își dete în fine duhul fostul tejghetar albanez, ajuns domn al Moldovei, hatman al Ucrainii și rîvnitor al tronului Ungariei. „Spintecîndu-l doftorii după ce-a murit, s-a găsit în herea lui 27 de pietre roșii și două alte mari în rărunchi, iar plămînele cele albe au fost arse de sete". Alexie Balaban, negustorul cel mare „hamșeră cu Duca Vodă" îl îngropă acolo, la Lemberg, în biserica lui.

Tristă s-a scurs mai departe viața Anastasiei. Galbenii de aur n-au mai încăput în mîinile doamnei, și cum ei erau împrumutați și trebuiau înapoiați, au început datornicii în Stambul s-o urmărească „unii de-o parte, alții de alta, și a o îngrozi, și a o închide, și a o jăcui, care cum puteau". Iar după ce scăpă în sfîrșit de datornici, intră apoi într-alt bucluc și mai mare. Ion Neculce ne povestește astfel trista bătrînețe a doamnei Anastasia :

„Pe urmă a venit și la mai mare osîndă și ocară, c-a amăgit-o un grec de s-a măritat după dînsul. Avînd ea atîția copii, n-a socotit cinstea ei, că era mai mult bătrînă decît tînără. Și după ce a mers după acel grec, a amăgit-o de i-a luat bani și odoare cîte a mai avut, de le-a dat turcilor să-l puie bei la Mania, și-a mai șezut vreo săptămînă cu dînsa, pînă și-a făcut cheful, și s-a dus apoi la Mania, zicînd c-o va aduce și pe dînsa. Și așa, vreo doi-trei ani a șezut acolo și n-a mai trimis la dînsa s-o ia, pînă s-a hainit și el de la turci. Iară ea, la bătrînețe, a rămas și săracă și ocărîtă, de voroava oamenilor și cu o casă plină de copii !"

Pe grecul acela îl chema Liberiu Gheralkari — mai cunoscut sub numele de Liberaki. El era maniot (lacedemonian) și fusese în tinerețe pirat. Prins de turci, fu condamnat la 7 ani de galere, pe care le și făcu. Cînd își ispăși pedeapsa, merse la Constantinopol, unde dădu turcilor să înțeleagă, că dacă l-ar numi pe dînsul șef al manioților, el ar elibera Morea (Peloponezul) de sub jugul veneților. Turcii erau gata să-l numească bei de Morea, însă fără bani nu se făcea nimic la Stambul. Atunci

cunoscu el pe doamna Anastasia și intră cu ea în legături de dragoste, pentru a-i sustrage sumele de care avea nevoie. Se vede însă treaba că Anastasia, care după cum știam era zgîrcită, nu se învoi a-i avansa aurul ce-i trebuia. El o ceru atunci în căsătorie, însă mîndra doamnă nu se învoi, răspunzînd grecului că nu se cuvine ca o prințesă să ia pe un pușcăriaș. Furios, Liberakis ceru vizirului să poruncească fostei doamne a Moldovei să-l ia de bărbat. Anastasia alergă la patriarhul Constantinopolului, cerîndu-i ajutor și ocrotire, însă în fața acestui scandal, înaltul prelat o sfătui să înghită hapul și să se mărite. De unde rezultă clar că grecul Liberakis era amantul Anastasiei. În calitate de fost pirat și de fost pușcăriaș, el încercă acum un șantaj, în fața căruia patriarhul el însuși dădu îndărăt. Nenorocita doamnă se pregăti de nuntă și pofti în casa ei toată înalta societate greacă și românească din Constantinopol, spuse musafirilor ei că „cugetînd serios asupra lucrului, modestia ei nu-i îngăduie să se înfățișeze înaintea vizirului, și s-a hotărît deci a lua de bărbat pe oricine, decît a se expune la o atare rușine". La auzul acestor vorbe, toată lumea părăsi casa, iar popa, care era în odaia de alături, intră în salon, oficiind căsătoria foastei doamne cu fostul pușcăriaș! Urmă săptămîna de miere de care vorbește Ion Neculce, și noul bei de Mania porni în Peloponez pentru a nu se mai întoarce.

Totuși, Anastasia nu muri printre turci. În anul 1693, urcîndu-se în scaunul Moldovei fiul ei mai mare Constantin, ea veni la Iași împreună cu el și cu toate fetele ei încă nemăritate. Lipsise zece ani din țară. Dar nici bătrînețea, nici sărăcia, nici rușinea căsătoriei ei nu fură în stare să-i schimbe firea lacomă de precupeață. Cum sosi, mama de voievod începu un proces lung și samavolnic împotriva boierului Ilie Catargi, bărbatul Mariei, nepoata ei de soră, luîndu-i toate moșiile, sub pretext că ele constituie zestrea ei de la mamă-sa doamna Dafina. Catargi — socrul său Iordachi Roset fiind fugit de răul Ducăi Vodă în Polonia — n-avu cu ce dovedi că doamna Anastasia își luase zestrea de mult și că moșiile reclamate

erau zestrea surorii ei Maria. El rămase astfel despuiat de averea lui.

Doi ani după sosirea Anastasiei în Moldova, o aflăm la București, unde merse să întovărășească pe noră-sa, doamna Maria a lui Constantin Duca, pe care o apucase dorul să-și vadă părinții (Constantin Vodă Brîncoveanu și doamna lui). Stai și te miri ce mai căuta ea, bătrînă, să-și ducă nora în Bucureștii aceia, în care, tînără, iubise, suferise și fusese înjosită.

După mazilirea fiului ei, o aflăm din nou la Constantinopol, judecîndu-se acum cu bistrițenii pentru aurul ce-i opriseră ei cu 12 ani înainte. Apoi, la a doua domnie a fiului ei, e iarăși în Iași, de la 1700 la 1703, anul în care, foarte bătrînă acum, își dă obștescul sfîrșit. O îngropă fiul ei sau la Bîrnova sau la Cetățuia, însă mormîntul acestei doamne, cu o viață atît de zdruncinată, n-a fost descoperit pînă azi.

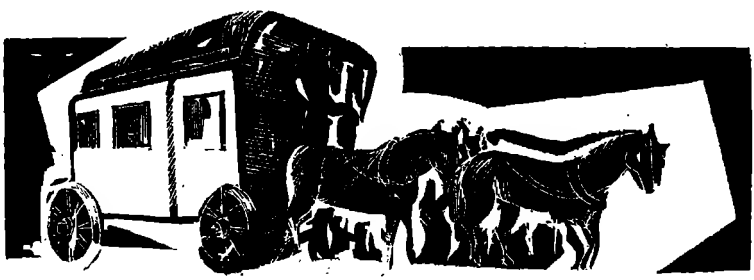

Capitolul XXV

DOAMNA MARIA CANTACUZINO ŞI SOACRA EI ILINCA

caunele noastre ajungînd a fi scoase la mezat, pe de-o parte lăcomia turcului avea de luptat cu mărinimia celui mai bun ofertant, iar pe de altă parte o prudentă politică îndemna Poarta să schimbe mereu nişte domni duşmănoşi intereselor otomane. Înclinarea românului către politica statelor creştine exasperase Poarta întru atît, încît, în mai multe rînduri, ea hotărî să prefacă ţările noastre în paşalîcuri turceşti. Un rest de bun simţ al imperiului în decădere, care-şi dete seama că înfăptuirea unei asemenea dorinţi ar fi pricinuit la noi neîncetate şi grave turburări, îl făcu să renunţe la planul acesta. Dar o soluţie se impunea. Ea fu găsită abia la începutul secolului următor prin introducerea domniilor fanariote, care n-au însemnat decît deghizata transformare a ţărilor noastre în raiale otomane.

Deocamdată însă, sultanul se lupta cu voievozii în majoritate încă români care, după ce umpleau haznalele împărăteşti cu aur românesc pentru a obţine o efemeră domnie, îşi făceau apoi un punct de onoare naţional de-a trăda interesele Porţii în folosul cauzei creştinătăţii.

Învălmășeală de scurte domnii precipitate caracterizează acest sfîrșit de veac.

În capitolele trecute am văzut pe acești meteori, venind și plecînd, guvernînd sau numai petrecînd, și întotdeauna îmbogățindu-se. Alături de ei femei, care amestecîndu-se în viața publică făceau rău țării, ca doamna Ghicăi Vodă, sau dădeau bune sfaturi, ca Defina Dabija, sau își ajutau numai soții la strîngerea comorilor, cum a fost doamna Anastasia. Și altele în sfîrșit de care nu s-a vorbit decît prea puțin, sau de loc, de sîntem azi în îndoială despre unii voievozi, dacă au avut doamne sau nu.

Dar Radu Leon, fiul Tomșei, care în timpul domniei lui în București își logodi feciorul cu fata Ducăi Vodă, ce e cu doamna lui ? Nimeni nu ne vorbește de ea. Totuși, logodnicul acela Ștefan Tomșa al II-lea, fiind pe atunci încă un plod mititel, mamă-sa trebuie să fi trăit. Unde ? Cine era ? Nu se știe.

Cît despre Antonie Vodă din Popești știm că ajungînd la domnie om bătrîn, el nu mai avea doamnă. De foarte bun neam, fiul lui Mihai ot Tîrșor, cel care în 1608 a fost și pretendent domnesc (fratele Tudorii, țiitoarea lui Mihai Viteazul), Antonie se însurase de tînăr cu Ilinca, fata paharnicului Mavrodin din Mănești și a Mariei din Bucov. Din această căsătorie avu pe Neagoi postelnicul din Vai-de-ei, care a fost tatăl doamnei Maria Brîncoveanu. După moartea Ilincăi, Antonie se reînsură cu Dancea, dintr-un neam ce nu ne este încă cunoscut, însă aceasta murise și ea cînd apucă Antonie Popești domnia țării, așa încît nici Ilinca nici Dancea nu avură norocul să fie doamne.

Rămîne Șerban Cantacuzino, însurat și el de două ori, și a cărui soție de-a doua ajunse doamnă. Prima soție a lui Șerban fu Maria din Golești, fata lui Stroe Leurdeanul. Necunoscute motive făcură pe Șerban s-o părăsească, ceea ce pricinui, între altele, ura vistiernicului împotriva foștilor săi gineri și cuscru, ură care duse la acele nesfîrșite lupte dintre Golești și Cantacuzini descrise în capitolele dinainte. Șerban se reînsură cu o fată care purta și ea numele tot de Maria, fiica unui bulgar din Nicopoli, clucerul Ghețea.

Acesta, stabilit și boierit în Muntenia, deveni cuscrul marelui postelnic Constantin Cantacuzino, ceea ce-l făcu să joace un rol politic, iar după moartea acestuia, mereu îl vedem amestecat în lupta ce se dădea între greci și români, ținînd firește, ca socru al lui Șerban, partea acestora din urmă. În toată această lungă poveste, numele fiicei lui abia apare de două sau de trei ori. Dar că ea ca femeie, mai simțitoare deci și mai bănuitoare decît un bărbat, o fi aflat mai înaintea Ducăi Vodă despre legăturile dintre soțul ei și doamna Anastasia, nu încape îndoială. Cînd la Constantinopol, ascuns în podul casei Anastasiei, Șerban fu ridicat de ceaușii turci pentru a fi trimis în exil la Crit, și cînd la București doamna Ducăi Vodă îi făcu semn în mijlocul unui banchet să fugă, căci îi este viața în pericol, firește că Maria Cantacuzino trebuie să fi fost mulțumită că are soțul ei un sprijin atît de puternic și un atît de prețios auxiliar, însă inima ei rănită trebuie să fi sîngerat, și în tăcere multe lacrimi s-or fi răspîndit prin cămările frumoaselor așezări cantacuzinești din București și din Drăgășani.

Altă durere, mai mare decît cea casnică, pîndea pe biata doamnă Maria. Cînd după atîta zbucium și atîtea persecuții, Șerban ajunse în sfîrșit domn al Țării Românești, era firesc ca primul lui gînd să fie acela al răzbunării. Nici blînda lui mamă, jupîneasa Ilinca, nu-i putu potoli furia. Cu statura-i uriașă, cu ochii lui negri ce-i ardeau ca cărbunii, cu glasu-i de tigru (astfel ni-l descrie Del Chiaro, care l-a cunoscut), el care înspăimînta și pe turci, de-l făcu chiar pe unul, răcnind la el, să-și scape de spaimă ceașca de cafea, arzîndu-și degetele și mîna — un astfel de om nu era făcut pentru milă și îndurare. Își începu deci domnia tăind și spînzurînd pe cine a putut prinde din dușmanii lui, și-n primul rînd pe ginerele lui Gheorghe Băleanu, Hrizea vistierul căruia „viața i-a curmat și toată casa i-a pustiit". Apoi pe Drosu, cel care din porunca Ducăi Vodă îl arestase în 1676, pe care de asemenea l-a omorît, pe el și pe fiul său, și i-a pustiit casa, de-a trebuit jupîneasa și fetele lui să fugă peste Dunăre la turci. Dar, într-un tîrziu, după ce-și potoli mînia, și din ce în ce îl stăpîniră mai mult gîn-

durile lui politice care-au fost mari, el hotărî să se împace cu foştii săi duşmani, avînd nevoie de armonie înlăuntrul ţării pentru a putea lucra cu atît mai bine în afară, la dezrobirea ţării de sub jugul turcesc şi închinarea ei către împăratul Germaniei. În vederea acestei noi politici de împăcare, el trimise în Ardeal după Grigore Băleanu, nepot de frate al banului Gheorghe şi văr deci prin alianţă cu Hrizea vistiernicul, cel omorît de el, pentru a-i propune în căsătorie pe fata lui, Smaranda. Zice Filipescu în cronica sa — pe dînsul îl trimiseră sol în Ardeal — că era şi domniţa „frumoasă şi cuminte", şi era şi Băleanu „frumos şi înţelept", aşa încît a fost o împărechere pe placul tuturor, şi a familiilor care se împăcau, şi a ţării care era mulţumită de pacea ce li se prevestea. Făcut-au nuntă mare în Bucureşti, cu soli din Moldova şi din Transilvania şi cu cele opt zile de necurmate chefuri. Însă cinci luni mai tîrziu „Domniţa Smaranda căzu la grea boală şi într-o zi de mai (1688), luni dimineaţa datu-şi-a sufletul în mîna îngerului lui dumnezeu. Iară părinţii ei, Şerban Vodă cu doamnă-sa Maria, împreună cu Grigoraşcu ginerele, au rămas la mare jale, cu multe lacrimi şi cu multe suspine de la inimă, dar nimica n-a folosit, că moartea n-are făţărie şi este la tot omul de obştie întocmai".

După această durere a doamnei Maria, urmă alta în curînd, pricinuită de moartea soţului ei Şerban Vodă, otrăvit, zice-se, de fraţii săi, Constantin şi Mihai, cărora politica de închinare a ţării către împărat nu le era pe plac (1688). Alte motive de ordin pecuniar or fi tras şi ele în cumpăna acestui mare omor, căci de la moartea jupînesei Ilinca armonia încetase în familie, dînd loc, pentru meschine interese băneşti, unei învrăjbiri cu tragic sfîrşit.

În momentul acesta, doamna Maria iese în sfîrşit din anominatul istoriei, înfăţişîndu-se nouă ca o vrednică mamă, care luptă pentru legitimele drepturi de moştenire ale fiului ei Gheorghe la coroana ţării. Însă cumnaţii ei nu-şi omorîseră fratele pentru a lăsa apoi domnia fiului său. Lor le trebuia domn credincios lor şi potrivnic po-

liticii germane. Puseră deci pe boieri și țara să-l aleagă pe nepotul lor de soră, Constantin Brîncoveanu. Tîrzia energie a doamnei Maria fu învinsă. Ea fu nevoită să părăsească, cu toți copiii ei, capitala, retrăgîndu-se la moșia lor Drăgănești. Acolo aștepta, încă nu resemnată de loc, știri de la ginerele ei Constantin Bălăceanu, care-și pusese de gînd să răstoarne pe Brîncoveanu, restituind coroana cumnatului său Gheorghe Cantacuzino.

Aga Bălăceanu, fiul lui Badea zis Ușurelul, a fost, alături de hatmanul Buhuș al Moldovei, ultimul erou pe care l-a avut țara, erou de teapa vitejilor lui Mihai. Era din firea lui războinic și-i plăceau aventurile și gloria. Cronica spune de el că-și „întindea mintea după păreri nebune, și credea în vitejii și-n cai și-n arme". Credincios fostului său domn și socru, era băgat pînă-n gît în politica germană. Cum Șerban, înainte de a muri, era pe punctul de-a se închina împăratul Leopold I, pentru care scop trimisese la Viena pe fratele său Iordache și pe ginere-său Bălăceanu, acesta, aflînd acolo de moartea socrului său și de alegerea Brîncoveanului ca domn al Munteniei, se înțelese cu nemții pentru a-i aduce fără întîrziere în țară, dînd domnia cumnatului său, care se va închina lor. Acesta era însă minor. Urma, după planul Bălăceanului — căci în splendidu-i avînt creștinesc și patriotic își băgase, firește, și ambiția coada — ca doamna Maria să fie numită regentă și el, ginerele și cumnatul, să fie primul sfetnic al țării.

Întors deci din Viena, unde se înțelese personal cu împăratul, Bălăceanu, numit colonel în armata austriacă, se întîlni în Brașov cu prințul de Baden și cu generalul Haissler și intrară tustrei în Oltenia cu un numeros corp de armată. Domnul, care se afla la Brîncoveni (Olt), le trimise pe Șerban Greceanu și Barbu Brăiloi pentru a parlamenta. Însă aceste parlamentări ale Brîncoveanului le cunoșteau nemții. La orice cerere a lor, vodă răspundea : „Da, cu vremea !" de-a rămas la noi această expresie de tărăgăneală cu numele de vorbă brîncovenească : da, cu vremea ! Armatele imperiale trecură Oltul, vodă retrăgîndu-se de la Brîncoveni la Șerbănești, de la Șerbănești la Potlogi, de la Potlogi la Buzău, de unde trimise

în grabă la Poartă să ceară ajutor. Între timp, prinţul de Baden plecă la Sibiu, iar armatele de ocupaţie, sub conducerea lui Haissler şi a lui Bălăceanu, înaintară parte asupra Tîrgoviştei, parte asupra Drăgăneştilor pentru a proclama pe minorul Gheorghe Cantacuzino voievod al Ţării Româneşti. Acolo aştepta înfrigurata doamnă „plină de fumuri în cap pentru aceste măriri".

Însă, după porunca Porţii, tătarii intraseră în ţară, iar sultanul el însuşi înainta înspre Dunăre. Faţă de această întorsătură a lucrurilor, Brîncoveanu, Haissler şi Bălăceanu se întîlniră chiar în Drăgăneşti, moşia doamnei Maria, şi acolo, după fierbinţile rugăminţi ale domnului, Haissler hotărî, retragerea trupelor sale spre a evita ciocnirea armatelor germane şi turce pe teritoriul ţării.

Brîncoveanu scăpase de pericol. Se întoarse triumfător în Bucureşti, anunţînd sultanului că el alungase pe nemţi şi că în urma armatei imperiale în retragere mergea doamna Maria, cu fiul şi fratele ei, să-şi caute un refugiu în Ardeal. Ceea ce era adevărat.

Doamna se stabili la Sibiu înconjurată de onorurile autorităţilor, după porunca împăratului, care voia să fie tratată ca văduva fostului său aliat şi ca mama unui minor năpăstuit, căruia i se cuvine de drept scaunul Ţării Româneşti şi coroana Bizanţului. Împăratul, împărăteasa, miniştrii (Principele de Baden şi contele Stratmann) îi scriau epistole autografe, care au fost publicate în întregime în genealogia banului Mihai Cantacuzino:

„Luminată prinţesă şi a noastră iubită", îi scrie Leopold I. Am aflat cu deosebită întristare a sufletului nostru, şi împreună pătimim la întristarea luminăţiei tale, şi ca să te uşurăm şi să te parigorisim (traducerea e din secolul al 18-lea), ca să arăt către tine a noastră mîhnire şi părintească dragoste, am poruncit la al nostru general Haissler ca să aibă purtarea de grijă şi să te trimită la curtea noastră, împreună cu familia şi cu familia Bălăceanului, ca să te putem îngriji mai cu temei şi să-ţi arătăm toate acele semne împărăteşti ale milostivirii noastre, ş.c.l... S-au dat în oraşul Viena, mai anul 1690. Leopold".

Cu toată această împărătească invitație, doamna Maria nu s-a dus la Viena, căci avea nevoie să fie cu fiul ei la granița țării, pentru a ajunge cît mai repede în București, cînd, prin vitejiile ginerelui ei, nădăjduiau că va fi învins odată uzurpatorul de Brîncoveanu. Însă în curînd armatele imperiale și otomane se întîlniră din nou în munții Transilvaniei și-n marea bătălie de la Zărnești (11 august 1690), Aga Constantin Bălăceanu căzu glorios pe cîmpul de luptă, dovedind astfel că nu era din parte-i glumă cînd „crezuse nebunește în vitejii, și-n cai, și-n arme".

Dar doamna Maria rămase fără sprijin. Mai primi, nu e vorbă, scrisori de la împăratul și de la împărăteasă, cu multe vorbe frumoase de condoleanță și compătimire, însă la Viena nu mai fu poftită. Ea rămase în Sibiu, îngrijind de educația tînărului Gheorghe și de căpătuiala fetelor ei nemăritate.

Pe Casandra o dădu în 1699 după Dimitrie Cantemir, fostul și viitorul domn al Moldovei, pe Ilinca după Istrati Urdăreanu și pe Bălașa după Grigore Vlasto. Maria Bălăceanu trăi, nenorocită, pe lîngă mamă-sa, iar Gheorghe se însură mai tîrziu cu Ruxanda Rosetti (fata lui Iordachi al lui Antonie Vodă), din care se trage ramura zisă Șerban Vodă.

În tot timpul lungii domnii a lui Brîncoveanu, doamna Maria și fiul ei rămaseră în Sibiu. Abia în 1714, ei se întoarseră în țară, unde Gheorghe Cantacuzino, căpătă bănia Craiovei, iar bătrîna lui maică se călugări la Mănăstirea Dintr-un Lemn, în județul Vîlcii. Acolo mai trăi, împreună cu fiică-sa Bălașa, încă 9 ani, pînă ce foarte bătrînă, se stinse în anul 1723.

Bucureștii păstrează amintirea ei prin strada care-i poartă numele, strada Doamnei, pe care nici o administrație comunală nu s-a învrednicit s-o numească cum ar fi trebuit : strada Doamnei Maria Cantacuzino. Ba, dimpotrivă, prin 1924 o mutase pe biata doamnă Maria tocmai în Parcul Bonaparte. Din fericire însă, un nou primar, la un sfîntu Dumitru, a mutat-o la loc.

Strada poartă numele acesta după biserica Doamnei, acea foarte solid construită biserică ce se află năbușită în curtea unor mari clădiri moderne, între calea Vic-

toriei și strada Doamnei. Nevasta lui Șerban Vodă o făcu cu cheltuiala ei, în anul 1683, drept mulțumire pentru izbînda creștinilor sub zidurile Vienei. În curtea bisericii era o casă mare, în care locuiau copiii ei, Gheorghe și fetele, căreia i s-a zis multă vreme Casa beizadelelor, iar peste drum era casa lui Vodă Șerban și a doamnei Maria, zidită de Șerban Cantacuzino el însuși pe locul moștenit de la bătrînul postelnic. Casa aceasta încăpătoare și luxoasă a fost palatul domnesc al lui Vodă Șerban, care nu voia să locuiască în Curtea Veche, poate din pricina neplăcutelor amintiri de pe vremea lui Gheorghe Duca.

Cînd, după moartea lui Șerban, nepotul său Constantin Brîncoveanu, ajuns domn, avu nevoie de-un drum drept și scurt între casa beizadelelor sale și moșia sa, Mogoșoaia, el tăie tot ce-i sta în cale pentru a croi Podul Mogoșoaia, ajuns artera principală a capitalei, Calea Victoriei. Din fundul Sibiului ei, doamna Maria protestă, dar firește zadarnic, că i s-a tăiat locul în două, și c-a rămas curtea ei pe de o parte a străzii și casa beizadelelor pe cealaltă parte.

*

Înainte de-a încheia șirul povestirilor acestor vieți de doamne și domnițe muntene de la sfîrșitul secolului al 17-lea, se impune a se arăta cum a fost sfîrșitul acelei femei, despre care n-am putea face un capitol deosebit, dar care prin personalitatea și prin sufletul ei ar merita o carte întreagă, scrisă de-o pană iscusită. E vorba de domnița Ilinca, fata lui Radu Vodă Șerban, jupîneasa marelui postelnic Constantin Cantacuzino și mama voievodului Șerban.

În paginile acestei cărți am întîlnit-o de la naștere, la 1611, în cetatea Sucevei, am urmărit-o la Viena, unde primi de la maică-sa, în preajma curții Habsburgilor, o creștere cu totul deosebită, am văzut-o apoi venind la București sub domnia rudei sale Matei Basarab, care o mărită cu postelnicul Cantacuzino, am văzut-o cum, soție devotată și mamă iubitoare a 12 copii, își petrecu o viață de patriarhală jupîneasă, gospodărind cu hărnicie

numeroasele lor moşii, am văzut-o la mormîntul sugrumatului ei soţ asistînd la jurămîntul fiilor că vor răzbuna sîngele nevinovat al tatălui lor, am arătat-o amestecată în lunga luptă ce-a urmat între Cantacuzini cu Goleştii şi cu Bălenii, stăruind pentru a se dărui viaţa celui ce-i omorîse bărbatul (Stroe Leurdeanul), grijindu-şi fiii cînd erau la închisoare, uneltind scăparea lor din ghearele duşmanilor, mergînd cu ei la Constantinopol, întorcîndu-se iar cînd se întorceau, şi în sfîrşit, cînd izbucni triumful cauzei cantacuzineşti prin înălţarea fiului ei Şerban în scaunul ţării, am văzut-o încercînd să potolească furiile răzbunătoare ale acestuia.

De la moartea postelnicului, toţi fiii lui au trăit uniţi, strînşi ca un singur om, căci numai astfel au putut lupta pentru triumful cauzei lor. Drăghici, era ca şi tată-său, bun şi fără ambiţii. Lupta împotriva lui Ghica şi a lui Stroe s-a dat la început numai în vederea unei răzbunări, a pedepsirii vinovatului — dreptul talionului. Dar după moartea lui Drăghici, (de boală, la Constantinopol, 1667) rămînînd Şerban capul familiei, el îşi bagă de pe atunci în gînd să fie domn. Lucra încet, cu perseverenţă, cu energie, cu ură, fraţii lui poate nici nu băgară de seamă, decît, în afară de Stroe Leurdeanul, Gheorghe Băleanu şi Duca Vodă, care-i pătrunseră gîndul, mai era şi bătrîna lui maică, care-şi cunoştea feciorul ale cărui ambiţii nu fură pentru ea o taină.

Ea suferi mult de lucrul acesta — şi o spuse, în spovedanie, duhovnicului ei — fiindcă pe de o parte ştia de la răposatul ei soţ, care refuzase coroana ţării, că mai bine e să trăieşti gospodărind la moşii decît să umbli după măririle ce trag după sine atîtea neajunsuri ; şi apoi, fiindcă firea aprinsă şi lacomă a lui Şerban o făcea să bănuiască că, de-ar ajunge, domn, ar nedreptăţi pe fraţii lui în împărţeala averii — imensă — a Cantacuzinilor. Gîndul acesta nu lăsă bătrînei răgaz de odihnă. În mai multe rînduri îşi refăcu diata — testamentul — împărţind fiecare petec de pămînt între cei 4 feciori mai mici ai ei, căci cei doi fii mai mari, zicea ea, îşi luaseră de mult partea, la însurătoarea fiecăruia, încă de pe vremea cînd trăia postelnicul. Mereu repeta ea aceeaşi vorbă, că n-au ei a se amesteca în averea fraţilor mai mici.

În sfîrșit, după înălțarea lui Șerban în scaun, postelniceasa Ilinca, ajunsă la mari bătrînețe, 71 de ani, se hotărîse să facă pentru mîntuirea sufletului ei o călătorie la Ierusalim, la Sfîntul Mormînt. Întrucît s-ar fi putut să se prăpădească pe drum, și tot cu grija la ce s-ar întîmpla după moarte, se hotărăște să mai facă o ultimă și hotărîtoare diată, prin care se mai împart o dată feciorilor ei, atît averile cît și cuminţile sfaturi ale unei mame bătrîne, înțelepte și bune. Scrisoarea aceea, datată din 1 septembrie 1682, e una din cele mai extraordinare din cîte se pot citi în prăfuitele arhive ale corespondenţelor bătrînilor noștri. Reiese din ea, nu numai sufletul ales și cugetul înalt al domniței Ilinca, dar și o pătrundere a lucrurilor, o chibzuială și o finețe care contrastează cu moravurile unor vremi, pe care ni le închipuim barbare.

Adevărat este, pe de altă parte, că din pricina lipsei de respect pentru viața aproapelui ce caracterizează acea epocă, precum și din faptul că nu o cunoaștem încă îndeajuns, noi ne-o închipuim mai sălbatică decît era. Și la urma urmei, sălbatic și barbar sînt două noțiuni diferite. În veacul al 17-lea moravurile erau la noi încă destul de barbare, însă felul traiului era civilizat. Luxul ce se desfășura la curte, frumusețea caselor particulare ce minuna pe toți străinii care treceau prin țările noastre, bunul gust și bogăția de îmbrăcăminte, la masă, la banchete[6], la plimbări în carete pe la mînăstiri și pe la feredee, învățătura multor fii de boieri care vorbeau curent mai multe limbi vii și deseori latinește, ca de pildă stolnicul Constantin Cantacuzino el însuși, cilibiul, mult învățatul, precum și Miron Costin și fii lui amîndoi și fiii hatmanului Buhuș[7] și cîți alții pe care nu-i știm — toate acestea dovedesc o civilizație înaintată, care ne-ar fi putut da și poeți de-ar fi fost limba puțin mai cioplită prin mînuirea ei mai de timpuriu în cancelariile domnești și judecătorești.

În atare condițiuni nu trebuie să ne mire finețea jupînesei Ilinca, crescută la Viena, și care-și trimise fiul spre învățătură la Roma și la Padova, ci trebuie numai să admirăm deșteptăciunea, pătrunderea ei și înaltul suflet curat.

„Ajungînd la vîrsta bătrîneților", zice ea, „cugetat-am în inima către prea bunul dumnezeu ca să călătoresc către Ierusalim, să mă închin acolo sfîntului loc unde a fost îngropat preacuratul trup al sfinției sale și să plîng mulțimea păcatelor mele. Drept aceea fiind eu gata asupra purcesului, am chemat pe toți cei de la inimă ai mei iubiți coconi : Constantin i Mihai i Matei i Iordachi, dîndu-le poruncă și învățătură precum se cade tuturor celor ce iubesc fiii lor, poruncindu-le a păzi toate cîte sînt scrise aici mai jos : Întîi, fiii mei, să vă îmbrăcați cu frica lui dumnezeu și lui să slujiți și lui să vă închinați. Să vă iubiți unul pe altul, lăcuind întru o dragoste frățească după cum este zis «unde vor fi frați adunați în numele meu, acolo sînt Eu prin mijlocul lor». Drept aceea, fiii mei, să locuiți toți împreună, ca cum ați fi într-un suflet, să nu se despartă unul de altul nicicît, ci să cinstească cel mai mic pe cel mai mare, cum se cade, așijderea și cel mai mare să iubească pre cel mai mic, după cum este zis.

După aceea dragii mei fii, iată că aleg din mijlocul vostru pe fiul meu Constantin, supuindu-l a fi în locul meu ispravnic, adică să aibă el voie a căuta casa mea. și de toate satele, și moșii și țiganii mei...".

Urmează diata, în care mai lămurește o dată că fiii mai mari, Drăghici și Șerban, și-au luat partea lor pe cînd trăia încă postelnicul, unul Măgurenii și celălalt Drăgănești, dar cu toate acestea îi mai lasă lui Șerban Vodă o seamă de moșii pentru a-și înzestra fetele. Și, în sfîrșit, încheie cu aceste vorbe, care te fac să te gîndești la măruntele drame familiale, ale căror taine nu au pătruns pînă la noi, dar care mult or fi făcut să sîngereze inima bătrînei postelnicese :

„Feții mei, vă mai adaug o învățătură din cele ce știu că v-a învățat tatăl vostru și v-a legat cu blestem ; acum dar și eu aici urmez să leg cu blestemul lui dumnezeu și sub blestemul meu cel părintesc, ca să nu vă plecați urechile voastre sub ascultarea cuvintelor jupîneselor voastre, de cele proaste și vrăjbitoare, care fac fraților neviață ; nici să se amestece ele în vorba voastră ce veți avea între voi sau pentru moșii sau pentru alte trebi. Iară de veți avea cumva ceva bănuială, ca niște oameni,

voi singuri în taină să vă tocmiți și să vă împăcați, precum știți că și noi v-am păzit și v-am ținut pe toți la un loc neosebiți, așa și voi să îngăduiți unul altuia, ca nu care cumva să vă stricați numele cel bun al neamului vostru".

Dar ei l-au stricat. Abia plecă bătrîna în pelerinaj la Sfîntul Mormînt, Șerban Vodă ceru de la frații lui catastiful moșiilor și diata mamei lor pentru a le cerceta. Nu le putu avea, spunînd Cantacuzinii că nu știu unde sînt.

Doi ani mai tîrziu, în 1648, jupîneasa Ilinca se întorcea de la Ierusalim, curată de păcate și încă sănătoasă și plină de energie. Fiul ei, domnul țării, îi ură bun sosit și-i ceru catastiful și diata. Mamă-sa refuză să i le dea. Șerban își rotogoli ochii de cărbuni și-și slobozi glasu-i de tigru. Ilinca rămase neclintită, vodă trimise la ea pe Iacob, patriarhul Constantinopolei, pentru a o îndupleca, postelniceasa nimic. Îi trimise pe Dosoftei, patriarh al Ierusalimului și a toată Palestina, dar bătrîna rămase stîncă de piatră. Dosoftei mărturisește el însuși cum de două ori l-a chemat vodă și „călcînd fățiș îngrijirea și hotărîrea jupînesei Ilinca, ca unul ce stăpînea și era puternic, ne-a trimis îndărăt la dînsa ca să cerem și să luăm catastifele și toate hîrtiile împărțelii, de atunci, ca să le aibă el spre întemeierea și statornicirea acelei împărțeli. Iar ea, dacă am venit noi și am spus o astfel de poruncă, a răspuns că nu dă nici catastifele, nici scrisorile".

În fața acestei hotărîte voințe, vodă se închină, așteptînd de acum ceasul cînd mamă-sa va închide ochii — ceea ce se întîmplă abia 3 ani mai tîrziu.

La 2 martie 1687, jupîneasa Ilinca Cantacuzino muri în casa ei din capul podului Cilibiului, la vîrsta de 76 de ani. Împrejurul patului ei de suferințe se afla tot neamul ei, feciori și nurori, nepoți și nepoate, și patriarhul Ierusalimului și ieromanahul Ștefan, duhovnicul muribundei. Singur Șerban Vodă, chemat cu trebile domniei aiurea, nu era de față. Înainte de-a închide ochii pentru totdeauna, bătrîna „fiind în toată firea, cu limba nescrintită, în mințile cele mai bune care le-a avut din tinerețe pînă la bătrînețe", a chemat din nou pe mitropolitul

Theodosie și în fața tuturor rudelor adunate a lăsat cu limbă de moarte să nu se schimbe nimic din testamentul ei din 1682, care a fost și rămîne voința ei cea din urmă.

Dar abia coborî trupul ei neînsuflețit în bolnița bisericii din Mărgineni, alături de-al postelnicului Constantin, că vrajba dintre frați începu. „Fiind Șerban Vodă om mînios și silnic, poftea să fie toate după părerea lui. Pentru care a cerut de la mitropolit și i-a și dat scrisoarea (testamentul) și și-a luat-o precum i-a fost voia". Mai mult decît atît. Pentru a avea și după lege dreptatea din partea lui, el sili pe duhovnicul mamei sale, care era și duhovnicul lui, ieromonahul Ștefan, să ticluiască o scrisoare plină de neadevăruri, prin care mărturisea că „fericita doamnă Ilinca postelniceasa, fiind aproape de moarte și slabă de tot, m-a chemat pe mine de-am scris o carte pentru niște sate... care am scris eu cu mîna mea, și acea carte o țiu fraților măriei tale, și mărturie pui pe dumnezeu cum că doamna cu gura ei m-a învățat să scriu. Iară încă aproape n-am fost ca să înțeleg ce zice, fără numai dumnealui Constantin spătarul Brîncoveanul (nepot de fiică, viitorul domn) vorbea cu domnia ei și pe urmă venea la mine și-mi zicea: Zice doamna să scrii cutare și cutare, și eu, ca un prost, scriam ce-mi zicea dumnealui. Iară pentru pecete, nu putea doamna să pecetluiască, ci dumnealui spătarul au luat-o și au pecetluit".

De-acum, cu o atare scrisoare în mîinile sale, Șerban Vodă strică diata maică-si, și, făcînd el împărțeala averii după placul lui, își luă, firește, partea leului. Optsprezece luni mai tîrziu, el muri subit în palatul domnesc din București, și dacă zvonul care umbla prin țară, că el a fost otrăvit de frații săi Constantin și Mihai, era adevărat, apoi se vede acum lămurit că nu numai politica lui de închinare către Germania ar fi fost cauza acestui omor.

După înmormîntarea voievodului și urcarea în scaun a nepotului său Brîncoveanu, ieromonahul Ștefan răsuflă de păcatul ce-l înăbușea și s-apucă să facă o nouă scrisoare, arătînd cum se întîmplase cu adevărat moartea postelnicesei care fusese „în toate mințile ei", însă cum defunctul voievod îl chemase la dînsul silindu-l să ticluiască acea mincinoasă scrisoare arătată mai sus. „Și avînd

Șerban Vodă și pe duhovnicia mea mînie și rea pizmă, căci m-am aflat martor la amîndouă dietele, lăudîndu-se că dacă nu-i voi face scrisoarea după izvodul ce-mi va trimite ca să fie acele diate întru nimic, nu va căuta că i-am fost duhovnic și domniei lui, ci tocmai cu ocna mă va pedepsi. Deci, temîndu-mă de urgie și de ură năprazznică, i-am făcut scrisoarea precum a vrut și a poftit; care scrisoare a mea, cînd s-ar ivi vreodată la unii de-ai lui Șerban Vodă, ca să-și facă cu dînsa vreo îndreptare, acea scrisoare să nu se ție în seamă, că de mare nevoie și de groază am făcut-o".

Asemenea scrisori au mai dat și ambii patriarhi, mărturisind cu autoritatea lor că postelniceasa Ilinca fusese, și cînd își făcuse diatele și cînd murise, în toată firea și în mințile ei cele bune, iar că scrisoarea popei Ștefan duhovnicul îi fusese smulsă cu sila de samavolnicul Șerban Vodă.

Și așa și-au luat frații Cantacuzinești moșiile înapoi; dar și păcatul unui fratricid și-l luară în suflet, stricînd astfel, împotriva voinței postelnicesei, bunul nume al neamului lor. Și cum — zice-se — fapta rea nepedepsită nu rămîne, vom vedea mai tîrziu cum își ispăși stolnicul Constantin păcatul acestui omor.

Capitolul XXVI

DOAMNE MOLDOVENE LA SFÎRŞITUL VEACULUI AL 17-LEA

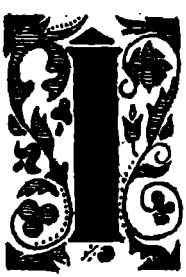

n Moldova, a doua jumătate a veacului al 17-lea nu ne-a dat decît două doamne mai de seamă, pe Dafina Dabija şi pe fiică-sa Anastasia Duca, pe care le cunoaştem din capitolele trecute. Celelalte s-au perindat prin ţară, aproape nebăgate în seamă.

Ilieş Alexandru (1667—69), fiul lui Alexandru Ilieş, nepot lui Ilie Turcitul şi strănepot al lui Petru Rareş, a fost ultimul muşatin care a domnit la noi. Prin el — sau mai curînd prin fiul său Radu care n-a domnit — se stinge pentru totdeauna dinastia vechilor voievozi moldoveni, coborîtori din Bogdan Vodă şi din Ştefan cel Mare.

Ilieş Alexandru trăise toată viaţa lui la Constantinopol, aşa încît nici nu ştia vorbi româneşte, şi, sosit domn la Iaşi, are nevoie de tîlmaci pentru a se înţelege cu supuşii săi, ceea ce nu-l împiedică pe bătrînul cronicar Neculce să scrie despre el că : „Domn aşa de îndurător şi milostiv ca acesta n-a mai venit altul la Moldova... Era bun şi milostiv, el şi doamna lui".

Doamna aceasta trebuia să fi fost bătrînă ca şi el, căci el s-a urcat în scaun 40 de ani bătuţi după ultima

domnie a tatălui său. Ea era din neamul Cantacuzino, după cum se vede gravat pe-o anaforiță din biserica Trei-Ierarhi din Iași : „Cu mila lui dumnezeu Ilieș voievod a toată Moldo-Vlahia cu prea evlavioasa doamna Cantacuzino“ (Inscripția, firește, grecească). Mai mult nu știm despre această doamnă.

Ștefan Petriceicul Vodă (1672—74), socrul acelui Chiriac Sturza, care refuzase coroana țării oferită de boieri, spunîndu-le că dacă îl vor face domn, întîi pe cei ce l-au ales îi va tăia — Ștefan Petriceicu, ales în locul ginerului său, avea de soție pe Maria Catargi, care, bătrînă, ajunse și doamnă. Izgoniți din scaun de Dumitrașcu Cantacuzino, ei se refugiară amîndoi la prietenii lor polonii, la Cuczacz, în Podolia. Acolo muri doamna Maria, un an mai tîrziu (1675), fără a mai prinde deci a doua domnie, scurtă și plină de peripeții, a soțului ei.

Despre Dumitrașcu Cantacuzino, (1674—75 și 1684—85) știm că a fost însurat cu o Ruxanda, probabil o greacă din Constantinopol. Chemat, cînd era flăcău, de către unchiul său Constantin postelnicul, la București, el urzi cu Stroe Leurdeanul acel complot care costă viața binefăcătorului său, și rămase apoi în București numai cît ținu domnia întîi a lui Grigore Ghica. În 1665 plecă din nou la Constantinopol, unde se însură devenind apoi capuchihaia lui Petriceicu Vodă la Poartă. Fire de om netrebnic, precum uneltise moartea lui unchiu-său, astfel luă acum locul domnului care-și pusese încrederea în el. În Moldova sosi fără doamna lui pe care o lăsă acasă la ei pe Bosfor, întrucît era însuși nesigur de durata unei domnii căpătată fără bani — ba mai mult, fiind sărac, îi plătiseră turcii cheltuiala drumului. Domni un an, o deplorabilă domnie, fu mazilit, trimis la Stambul și retrimis apoi, abia zece ani mai tîrziu, din nou domn al Moldovei, unde tot numai un an îi îngăduiră boierii să le rămîie domn.

Despre isprăvile acestui domn, ne povestesc letopisețiii un amănunt picant :

„Doamna lui stătea în Țarigrad. Iar el aici își luase o fată a unei rachierițe de pe Podul Vechi [9], anume Arhipoaia, pe care o chema Anița, și era țiitoarea lui Dumitrașcu Vodă, și o purta în vedere între toată boierimea,

și o ținea în brațe de-o săruta, și o purta cu sălbi de galbeni și cu haine de șahmarand, și cu șlic de sobol și cu multe odoare împodobită, și era tînără și frumoasă, dar plină de suliman ca o fată de rachieriță. O trimitea din curtea domnească cu seimeni, și cu vornici, și cu comiși, ziua amiază mare, pe uliță, la feredeu și pe la mînăstiri și pe la vii la plimbare ; și făcea pe boieri de-și trimiteau jupînesele cu dînsa, și după ce venea acasă, trimitea jupîneselor daruri că i-au făcut cinstea de-au mers cu dînsa la plimbare". Dacă era Anița Arhipoaia tînără și frumoasă, în schimb era Dumitrașcu Vodă om bătrîn și urît. Zice cronica că-și scotea seara dinții din gură și-i punea pe masă, iar dimineața îi lua de pe masă și-i punea în gură.

În timpul acesta, doamna Ruxanda, care stătea la Țarigrad, își mărita fetele, cu greci de-ai lor, pe Elena cu doctorul Duchi și pe Casandra cu Nicolae Mavrocordat, fiul Exaporitului, viitorul domn. Cu un fiu, mort holtei în 1713, se stinse în ramura bărbătească neamul uriciosului domn Dumitru Cantacuzino, mort în Constantinopol după mazilierea lui.

Antonie Ruset Voievod, fostul Chiriță Dracu, se urcă și el în scaunul Moldovei, pe care-l ocupă trei ani, de la 1675 la 1678. Boier influent prin el însuși, prin frate-său Constantin Cuparul și prin verii lui Cantacuzinii, obținu scaunul țării fără greutate, însă spre marea lui pagubă. Moldovenii au fost mulțumiți de domnia lui, însă nu și de fiii săi. Cel mai mare, Alexandru, care se afla la curtea Ducăi Vodă la București, începu să plîngă de bucurie cînd auzi că tată-său se făcuse domn. Apoi însă „se semeți", zice cronica, și venind în Iași se apucă împreună cu frații săi de mai multe năzbîtii, batjocorind fetele oamenilor, fără a căuta de erau țărance, tîrgovețe sau jupînese de boieri. Altfel erau băieți buni și cavaleri ; de li se întîmpla, în chefurile lor nocturne, vreun neajuns, ceartă, bătaie sau de-al de astea, ei nu pîrau domnului pe nimeni. Totuși cînd după trei ani își pierdu Antonie Vodă domnia și plecă, supus, la Constantinopol, Duca Vodă îi pîrî, pe el și pe fiii săi, că au jefuit țara, încît turcii îl supuseră la cele mai grozave chinuri : îi înfigeau cuie sub unghii și-i dădeau să înghită tulpane, pe care apoi le trăgeau îndărăt, scoțîndu-i mațele afară pe gură. El muri în curînd

de pe urma acestor cazne, rămînînd familia lui la mare sărăcie.

Din jurnalul de călătorie al solului polon Ion Gninski, care a trecut prin Moldova în 1677, aflăm că ajungînd solul în Iași, în iunie al acelui an, după ce fiii lui Miron Costin și ai hatmanului Buhuș îi ținură discursuri pe latinește, spre marea lui surprindere și mulțumire, fu invitat la curte în audiență la vodă, care-i dădu și un strălucit ospăț. Drept recunoștință, solul lui Sobieski „trimise domnului un vas cu băuturi alese, iar pentru doamnă o casetă mare de argint, frumoasă".

Pe această doamnă a lui Antonie Ruset o chemă Zoe, însă, pîn-acum cel puțin, nu știm altceva despre ea.

Ajungem în sfîrșit la voievodul Constantin Cantemir, despre a cărui origină tătărească vom vorbi la domnia fiului său Dimitrie. El era un boier mazil din Silișteni, în ținutul Fălciului, fiul lui Toader Cantemir și al Mariei, moartă cînd avea el șase luni. Născut în 1612, își petrecuse tinerețea în Polonia, unde învățase carte, pușină, și mînuirea armelor bine. Trecea drept ostaș viteaz și căpitan priceput. Întors de la leși cu-n astfel de renume, intră întîi în slujba lui Vasile Lupu și apoi trecu în Muntenia sub Grigore Ghica, unde rămase pînă la mazilirea acestuia. Stabilit apoi din nou în Moldova, înaintă repede în ranguri, pînă ajunse și domn.

Întîia lui soție fu Anastasia, o nepoată de-a lui Ghica Vodă, după cum ne-o spune fiul său Dimitrie. „În 1646, fiind în vîrstă de 34 de ani, silit de vodă ia pe cea întîia lui soție, Anastasia, nepoată de vară după tata a domnului însuși". Însă după 6 săptămîni de căsnicie Anastasia moare de ciumă, lăsînd în 1646, un Cantemir încă tînăr și plin de avînt războinic.

Frămîntat de neastîmpăr își întoarce privirile spre locul lui de baștină — Fălciul — și-și alege o mireasă cunoscută poate din copilărie, pe Ruxanda Gane, — „ex nobili ganestiorum familia", spune Dimitrie Cantemir în cartea lui despre viața părintelui său.

Ruxanda era orfană cînd s-a măritat, fără părinți și fără frați și surori, dar în schimb bogată, stăpînitoare a multe moșii și a unui însemnat număr de robi. Din această căsnicie se născu o fată — „primogenita" — nu-

mită Ruxanda, sau mai elegant „Roxana", cum îi zice pe latineşte savantul ei frate.

Aceasta se mărită mai tîrziu cu marele hatman Lupu Bogdan, tăiat de Duca Vodă.

Nunta se făcu în 1683, la Tuţcani, un sat de-al lui Cantemir. A ţinut 7 zile şi 7 nopţi, şi au chefuit nuntaşii sub paza statului şi a multor slugi boiereşti, căci Duca Vodă dăduse poruncă să fie Cantemir prins şi întemniţat.

Cu o nevastă tînără şi bogată, cu un copil pe care, după felul cum şi-a iubit el ginerele, se vede cum trebuie să-şi fi iubit şi fata, cu încrederea domnilor, care-l tot miluiau cu boierii crescînde, Constantin Cantemir se putea bizui în steaua lui cea bună. Însă, nici de data aceasta nu-l îndrăgi norocul pe deplin, căci, după abia trei ani de căsnicie, biata Ruxanda îşi dădu şi ea duhul. Lasă, la rîndul ei, un Cantemir bogat de banii fetei lui, tot încă tinerel şi tot neastîmpărat.

Viteazul boier îşi luă o a treia nevastă, pe Ana Bantăş, dintr-un vechi neam de ţară (1669). Ea fu mamă a trei copii, Elisabeta, măritată cu Mihai Vodă Racoviţă şi doi băieţi care au ajuns domni, Antioh şi Dimitrie Cantemir. Însă Ana n-avu nici ea parte să se vadă doamnă. Cantemir bătrînul a fost un fel de cioclu. A îngropat-o şi pe aceasta (1680). Mereu înălţat la ranguri, căpitan, vel armaş, mare hatman, cînd boierul acesta ajunge, la 1685, domn în ţara Moldovei, el este văduv a treia oară.

S-a spus despre el c-ar fi avut şi a patra nevastă, care ar fi purtat ciudatul nume de Cobîia, şi ar fi fost fata hatmanului Mihu. Dar lucrul acesta nu pare dovedit şi în tot cazul e sigur că Constantin Vodă era văduv cînd ajunse domn.

Despre lipsa unei doamne în scaunul Moldovei în timpul lui, ne povesteşte fiul său o plăcută anecdotă. Sobieski, regele Poloniei, după ce scăpase Viena de turci, se semeţise rău. El cuprinse Moldova, pe care voia s-o anexeze regatului polon. De două ori, sub Duca şi sub Cantemir, ocupă Moldova de sus. În 1688 era la Iaşi, iar Cantemir fugar prin sudul ţării. Sobieski rupea puţin româneşte, căci mai trecuse ca flăcău prin Moldova, şi apoi mai fusese în tinereţe căpitanul unui polc de moldoveni, de la care trebuie să fi deprins limba. Fiind acum la Iaşi, îşi luă reşedinţa la curtea domnească şi cînd era

bine dispus vorbea cu boierii moldovenește într-o seară, la un chef după masă, el chemă pe țiganii lăutari, poruncindu-le să-i cînte un cîntec compus de el „în limba țării". În hohotele de rîs ale boierilor, lăutarii începură cîntecul lui Sobieski :

Constandine
Fuge bine.
Nici ai casă,
Nici ai masă,
Nici dragă jupînească !

Cu ajutorul tătarilor, Cantemir se întoarce însă în curînd la Iași, alungînd pe nepoftitul cîntăreț peste granită.

Murind de moarte bună, în capitala lui, în 1693, fiul său mai mic, Dimitrie, îi urmă în scaun, ales fiind de cumnatul Lupu Bogdan, de cuparul Iordachi Ruset și de tot sfatul boierilor. Însă turcii neconfirmînd această domnie, tînărul voievod de 20 de ani plecă la Constantinopol, unde se puse pe carte grecească și latinească, de-a devenit în urmă un savant cu renume european. Vom trata într-un capitol special domnia lui de-a doua, foarte scurtă și ea, precum și viețile doamnelor și domnițelor sale.

El fu înlocuit în scaun de Constantin Duca, fiul lui Gheorghe Vodă Duca și al doamnei Anastasia Brîncoveanu, care lucrase la Stambul în vederea acestei numiri. Cînd află că ea este pe cale de-a fi efectuată, îi trimise o delegație de boieri pentru a-i propune în căsătorie pe fiica lui, Maria. Se înțelege că propunerea fu primită cu entuziasm, căci domnița Maria era o partidă bună, nu numai fiindcă era fată de voievod înțelept și puternic, dar fiindcă mai ducea cu ea o zestre frumușică, care, la sărăcia la care ajunseseră Duculeștii, nu putea fi decît bine venită. Logodna fu celebrată acolo în Constantinopol, și pe dată noul domn porni să-și ia scaunul în primire, luînd cu el pe viitoarea lui soție (pe care o lăsă la București, la părinți), pe bătrîna lui mamă, și toată droaia de surioare, din care cele mai multe erau încă nemăritate.

Abia sosit în capitala Moldovei, pe care o găsi săracă, cum era toată țara, pustiită și robită de leși, de cazaci și de tătari, el își logodi pe soră-sa, domnița Ileana, cu hatmanul

Nicolae Costin, cronicarul, feciorul lui Miron Costin. Se făcu în Iași nuntă mare și costisitoare.

În toamnă, sărbătorile începură din nou, căci vodă făcea nunta lui acum. Sosiră cu mireasa, din București, mamă-sa, doamna Maria Brîncoveanu, unchiul, stolnicul Constantin Cantacuzino și mulțime de boieri, de jupînese și de servitori.

Mireasa trase în gazdă în casele vornicului Vasile Kostaki, fiindcă îi era și rudă și era și casa una din cele mai frumoase și încăpătoare din Iași. Acolo „făcea nuntă mireasa, iar domnul în curțile domnești", zice Neculce, ceea ce înseamnă că serbările dinainte de cununie „cu podoabe, cu muzici și cu pehlivani de mirare în tîrg în Iași" le dădea domnița Maria la gazda ei, în casa vornicului, iar Duca Vodă, firește, în palatul domnesc. În ziua cununiei veni vodă călare la logodnica lui s-o ducă în biserică. El încălecă „ca un mire împodobit, cu surguciu în cap, și cu mare alai au mers la gazdă, au mers la mînăstire la Golia, și acolo fiind un patriarh de Țarigrad mazil, anume Iacov, îi cunună acolo în Golia. Și de acolo au purces cu mare alai în mijlocul tîrgului de sus și prin tîrgul de jos pînă la curțile domnești. Atunci, pe acea vreme, și eu Ion Neculce vel vornic eram tînăr postelnic și mergeam cu alți postelnici împreună, cu toiage în mînă, pe jos înaintea domnului".

La atîtea datorii făcute cu căpătarea domniei, cu nunțile lui și a soră-sii, tînărul domn, lipsit de experiență, nu mai știu cum să facă. Cîtă vreme mamă-sa, doamna Anastasia, întoarsă trufașă în Moldova și fără rușine de păția ei cu grecul Lambrikis, se apucă de scandaloase procese, punînd stăpînire pe moșiile defunctei ei surori (vezi cap. XXIII), boierii se puteau jălui, dar țara tăcu. Cînd însă vodă, pentru a-și umplea golurile vistieriei, trînti, ca un trăznet pe capul bietului român darea văcăritului, nemulțumirea se lăți peste toată țara. Și ea se întinse pînă la Stambul, cînd, pentru a cerca să scape de plata tributului, Duca înscenă o răscoală care costă viața turcului venit să-l încaseze. Socru-său, Brîncoveanu, veghea însă din Bucureștii lui asupra acestei nestatornice domnii, și ba cu sfaturi, ba cu bani, izbuti, pînă la o vreme, să scoată pe Duca din încurcături.

Legăturile dintre ambii voievozi erau foarte cordiale. În primăvara anului 1695, făcîndu-i-se doamnei Maria dor de părinții ei, Duca Vodă o și porni la București, dîndu-i tovarăși de drum pe maică-sa Anastasia, și pe boierii Vasile Cantacuzino și Vasile Kostaki, cu jupînesele lor. Brîncoveanu și doamna lui, cu mare cinste au primit-o despre o parte ca pe o fiică, despre altă parte ca pe o doamnă a unei țări, de la hotar, „pînă a venit aicea la București, trimis-a măria sa Constantin Vodă pre doamna măriei sale, împreună cu toți coconii săi și cu multă boierime și jupînese cu toate slujitorimea, de le-au ieșit întru întîmpinare la Colentina, de s-au împreunat și le-au adus cinste și cu mare pompă pînă la curtea domnească. Și împreunîndu-se cu părintele său, cu măria sa Constantin Vodă, avut-au bucurie mare și o parte și alta... După aceea, nu multă vreme trecînd, și doamna Maria șezînd la părinții ei, iarăși cu aceeași cinste o au trimis-o, de s-au dus la Moldova la domnul său" (Radu Greceanu) [37].

Despre firea acestei doamne n-au cronicile cuvinte de laudă.

În nemărginita ei mîndrie de-a fi fata Brîncoveanului și doamnă a Moldovei, ea, nu numai că nesocotea pe boieri, dar le batjocorea jupînesele. „Într-o zi de Paști, venind o jupînească cu işlic, după cum le este obiceiul muierile boierești a purta în cap, la doamna Maria, aceasta i-a luat işlicul din cap și l-au băgat în foc, zicînd că numai doamnelor se cade a purta işlic, iar nu jupîneselor".

Șase luni după călătoria ei la București, Duca Vodă fu scos din domnie, prin deosebita grijă ce-i purta Antioh Cantemir, acel ce era să-i fie și cumnat.

Firmanul de mazilire îi sosi tocmai pe cînd se afla el la un mare ospăț, dat pentru a sărbători o victorie ce repurtase hatmanul Antioh Jora împotriva vestitului Turculeț, omul lui Sobieski. Cînd auzi doamna Maria că i s-a mazilit soțul, începu să plîngă și a boci în gura mare, muntenește, de zicea : „aoleo, aoleo, că va pune taica pungă de pungă din București pînă-n Stambul și zău nu ne va lăsa așa, și iar ne vom întoarce cu domnia îndărăt" ! (Ion Neculce).

Plecară iarăși cu toții la Constantinopol, în nădejdea realizării acestui vis, de-a vedea pe taica făcînd pod de

aur între Iași și Stambul. Însă pe cînd Duca Vodă și chiar mamă-sa Anastasia, patru ani mai tîrziu, se vor întoarce în adevăr la Iași, ea, doamna Maria va rămîne acolo pentru totdeauna. Un scurt raport al baiului venețian din august 1697, glăsuiește : „Zilele acestea a murit de ciumă principesa, fiica principelui Valahiei, care a fost soția principelui Duca".

Moartă de ciumă, biata mîndră doamnă !

Antioh Cantemir, fiul mai mare al bătrînului voievod Constantin și fratele fostului efemer domn Dimitrie, fusese logodit de mic copil cu domnița Maria Duca, fata lui Vodă Duca și a doamnei Anastasia (deci sora lui Vodă Constantin). După obiceiul timpului, în casele domnitoare mai cu seamă, se logodeau copiii de cînd se nășteau și așteptau apoi vîrsta pubertății, 14—15 ani pentru fete și 18—20 pentru băieți. Antioh Cantemir, om fără carte, ca și tată-său, de la care moștenise doar firea lui dreaptă și o pasiune pentru vînătoare, dar nici măcar îndemînarea bătrînului în arta războiului, crescuse o vreme la Constantinopol, trimis ostatec de tată-său, locuind chiar la Bogdan Serai, palatul oficial al domnilor Moldovei la Stambul. Cînd muri bătrînul Vodă Cantemir, Antioh era deci la Constantinopol și astfel se înțelege pentru ce boierii alesesră domn pe frate-său mai mic, Dimitrie care se afla la Iași. Familia Ducăi Vodă, adică doamna Anastasia și copiii ei, se aflau, după cum știm, tot în Constantinopol. Așa încît acolo se cunoscură Antioh și Maria foști mici logodnici, care acum crescuseră. E de presupus că s-au plăcut, și dacă pînă în 1693, anul morții lui Cantemir Vodă și al urcării în scaun a lui Constantin Duca, ei nu s-au luat, motivul e că domnița Maria era tot încă prea tinerică. Însă, vreo doi ani mai tîrziu, Antioh Cantemir trimise la Iași să spună lui Duca Vodă că vrea să vină în Moldova, căci a venit vremea să facă nunta. Domnul îi trimise înapoi trista veste că soră-sa murise. Foarte amărît, Antioh găsi totuși că deoarece Constantin Duca nu-i va mai fi cumnat, îl poate deci, fără bănat, goni din scaun. Se puse pe lucru și în scurtă vreme îi scoase domnia (1696).

„Venind Antioh Vodă la scaunul domnesc din Iași, era om tînăr, ca de 20 ani, mare la trup, cinstit, chipeș, la minte așezat, judecător drept, nu prea cărturar, numai nici prea prost" (Neculce) [10]. Voinic și chipeș, îi trebuia muiere. Trimise deci la București pe cumnatul său, hatmanul Lupu Bogdan, să ceară lui Brîncoveanu mîna uneia din fetele lui. Domnul Munteniei îi trimise răspuns că-și dă cu plăcere pe una din domnițe, cu o singură mică condiție: să omoare Antioh Vodă pe vistiernicul Iordachi Rosetti, dușmanul lui de moarte. Dușmani de moarte ai Brîncoveanului mai erau și Cantemireștii toți, și această cerere în căsătorie fusese tocmai o încercare de împăcare din partea lui Vodă Antioh. Cu toate că sprijinul domnului Munteniei i-ar fi fost foarte prețios, și dușmănia lui dimpotrivă dăunătoare, Antioh Cantemir, fire de cavaler, „nu primi să se lepede de prietesugul lui".

Totuși, trebuia să se însoare. Sătul de logodnice princiare, că una îi murise și alta îl voi sperjur, el își întoarse privirile spre o fată de boier din țară, și-și alese nevastă pe Catrina, fata vel-logofătului Dumitrașcu Ceaurul. Și așa „într-acea iarnă (1696), către cîșlegile Crăciunului, cu mare veselie au nuntit o săptămînă și i-a cununat părintele chir Iacov, patriarhul de Țarigrad", aceleași care, cu trei ani înainte, mai celebrase o altă căsătorie domnească, pe-a lui Constantin Duca Vodă cu domnița Maria Brîncoveanu. Patriarhul Iacob, exilat din Constantinopol, venise la Iași sub domnia lui Cantemir bătrînul și se stinse sub a fiului său Antioh, în mînăstirea Goliei, unde era găzduit.

„Mare jale și părere de rău" avu Antioh Vodă în curînd de moartea surorii sale, domnița Safta, nevasta spătarului Mihai Racoviță, cel care, peste puțin, va ajunge și el domn. În schimb, o nuntă foarte mare îl va înveseli din nou, anume nunta fratelui său Dimitrie cu domnița Casandra, fiica mortului Șerban Vodă Cantacuzino, nuntă despre care vom vorbi în altă parte.

Despre viața doamnei Catrina Cantemir avem puține relații. Știm că în 1 700, luna martie, trecînd prin Moldova Raphael Lesczynski, solul regelui Poloniei, pentru a merge la Constantinopol, se opri la Iași, unde fu primit cu mari onoruri de către Antioh Vodă, cu care ocazie, după un

strălucit banchet, el trimise domnului în dar un vas de argint și doamnei o casetă de chihlimbar cu o lingură și o furculiță de asemenea de chihlimbar foarte frumos lucrate. „În schimb", raportează solul domnului său, „n-am fost răsplătit după cuviință căci ei s-au purtat după vechiul obicei dîndu-mi prin chehaie din partea domnului un cal tătăresc foarte prost, iar din partea doamnei o năframă".

Raphael Leszczynki era tatăl lui Stanislas, viitorul rege al Poloniei, cel care a fost socrul lui Ludovic al XV-lea, regele Franței. El mergea la Stambul pentru ratificarea păcii de la Karlowitz și pentru a grăbi evacuarea Cameniței. Petrecerea lui în Iași fu plină de interesante peripeții, descrise atît de el însuși, cît și de cronica moldovenească, și asupra căreia de altfel vom reveni la domnia lui Dimitrie Cantemir Voievod.

Șase luni mai tîrziu, Antioh Vodă era mazilit prin simpla intervenție a ambasadorului Germaniei la Stambul, contele Olingen, care, împrietenindu-se cu Constantin Duca, ceru sultanului scaunul Moldovei pentru acesta. Cu ocazia mazilirii, aflăm din nou ceva despre doamna Ecaterina. Anume că boierii Lupu Bogdan, cumnatul domnului, și Iordachi Rosetti, prietenul lui, fiindu-le frică de sosirea dușmanului comun Duca Vodă, fură ascunși de doamnă în apartamentele ei, pentru a nu fi prinși de capugibașa. „El nu cutează", zic letopiseții, „să intre în casă la doamna să-i ia de grumaz", așa încît, travestiți, se putură strecura mai apoi prin curte afară și merseră pe urmă amîndoi în Polonia.

Aceste vremuri, în care viața omului atîrna de capriciul primului venit, cînd acest prim venit avea puterea în mînă, vor trebui descrise odată în toate amănuntele de pana iscusită a unui om care se va îndupleca a face o istorie a românilor romanțată, în felul istoriei Franței a lui Jules Michelet.

Antioh Cantemir a mai domnit în Moldova între anii 1705—1707. Nu avem însă în această perioadă nici o știre despre doamna Ecaterina. Știm numai de ea că a avut patru copii, din care doi fii, care au trăit și au murit în Rusia, și două fete, pe Ana Paladi și pe Maria Dudescu, soția lui Constantin Dudescu.

Capitolul XXVII

TRAGEDIA BRÎNCOVENILOR

„Știu eu bine", zice Dimitrie Cantemir, „că este o carte întreagă și foarte voluminoasă, în care se cuprinde viața și genealogia lui Constantin Brîncoveanu, scrisă din porunca lui de unii învățați pe care-i ținea la curte cu mari lefuri; dar nu știu dacă această carte se mai află undeva, sau dacă au distrus-o turcii dimpreună cu celelalte lucruri ale lui. Pentru aceea aș fi nedrept cu cititorii mei, dacă aș ascunde ceea ce, ca vecin, am avut prilejul să cunosc despre originea lui Brîncoveanu".

Și apoi lasă-l pe Cantemir să-și aranjeze „vecinul" !

Spune de el că nu i se urca genealogia mai departe de străbunul lui David care nu era Brîncovean, dar însurase pe fiul său Preda cu o Brîncoveancă, nepoata de soră a lui Matei Basarab, care el însuși nu era Basarab decît după o străbună de-a sa (ceea ce este exact), și că, prin urmare domnul Munteniei nu era de fapt nici Brîncoveanu, nici Basarab, și cu atît mai puțin Cantacuzino, după cum îi plăcea să-și zică. [11] Apoi ne povestește Cantemir o anecdotă, care poate fi adevărată, și care în tot cazul e frumoasă. Anume că împăratul Germaniei între-

bînd pe Iordachi Cantacuzino : „Cine este acest nou domn al Țării Românești ce-ți poartă numele ?“, acesta răspunde că „rău acel principe își atribuie un nume ce nu are, căci el numai după mamă-sa se trage din această familie“. Apoi, indignat, se apucă Iordachi să scrie fratelui său, stolnicul Constantin, la București, „că ce rușine i-a pricinuit la curtea din Viena noul principe domnilor“. Fratele lui Iordachi aleargă la nepotul său, vodă, și arătîndu-i scrisoarea, îi istorisi o fabulă turcească : „un catîr, odată, a fost întrebat, că cine a fost tată-său. Iar el a răspuns, că mamă-sa a fost iapă“.

Zice Cantemir că foarte s-a rușinat Brîncoveanu de această pildă, însă nu poate fi adevărat, deoarece în timpul întregii lui domnii de 25 de ani a fost întotdeauna numit printre vecini : Constantin Brîncovean de Basarab, și adeseori chiar Basarab-Brîncovean-Cantacuzino, cu toate că nici unul din aceste trei nume nu era al lui, după cum, cu multă dreptate, arată Cantemir.

Basarab era el printr-o strămoașă în a șasea spiță ascendentă, Brîncovean prin răsbunică-sa, prin bunică Greceanu și prin mamă Cantacuzino. Se trăgea firește și din Adam și Eva.

Așadar, noul voievod, care înlocuia în scaun pe unchiul său Șerban Vodă, era fiul lui Papa (Matei) zis Brîncoveanu și al Stancăi Cantacuzino. Bogat prin părinții lui, el era de asemenea bogat și prin nevastă-sa Maria, nepoată de fiu a voievodului Anton din Popești, despre care se zice că era sărac, fiindcă s-a confundat sărăcia cu zgîrcenia. Vodă Antonie avusese o curte sărăcăcioasă, fără umbră de lux. La masa lui se mînca în vreme de post numai fasole, și în vreme de frupt carne sărată, conserve. Băutura obișnuită era apa, iar vinul apărea la masa domnească numai cînd fiul lui vodă îi spunea lui tată-său că rămăsese o cantitate nevîndută din podgoriile lor. Dar calicia aceasta nu era sărăcie, căci Anton Vodă era din boierii ot Tîrșor, Negoești și Popești, iar nevastă-sa Ilinca din boierii ot Mănești și Bucov. Fiul lor Neagoi, cu pitorescul titlu de postelnic ot Vai-de-ei (altă moșie), era soțul Neacșei ot Bucșani și Merișani. Ce sărăcie o mai fi și aceasta, cu opt moșii, numărate așa, numai la repezeală, bez toate întinsele locuri ce posedau în București ?

Nu, doamna Maria nu era săracă, deşi îşi împărţise averea părintească cu cei şase fraţi ai ei : Constantin, Neagu, Duca, Udrea, Cristea şi Pană. Şi în tot cazul, foarte bogat era soţul ei Constantin Brîncovan, cu care se măritä cam prin anii 1675—1676. Deşi miluiţi de dumnezeu cu 11 copii, soţii aceştia duceau o viaţă foarte luxoasă încă de pe vremea domniei lui Şerban Vodă. Alaiul lui Constantin, cînd venea la curte, era aproape domnesc, compus nu numai din slujitori, dar şi din boieri şi boierinaşi, care îl urmau făcîndu-i „cortej". Fireşte însă, că imensele bogăţii aflate la moartea lui, erau făcute în timpul domniei. El a trecut şi în ochii contemporanilor, şi într-ai turcilor — ceea ce i-a pricinuit pieirea — şi într-ai posterităţii, drept cel mai bogat domn ce a avut vreodată Ţara Românească. Totuşi, „Brîncoveanu jupuia ţara, fără să o facă să ţipe", spune de el Del Chiaro, un italian trăit la curtea lui.

Am văzut mai sus, cum la moartea lui Şerban Vodă Cantacuzino, otrăvit sau nu de fraţii săi Constantin şi Mihai, aceştia au impus ţării domn pe nepotul lor de soră Constantin Brîncoveanu. Am arătat împotrivirea pusă de nemţi la această alegere, ocuparea ţării de către ostaşii lui Haissler, retragerea lor în faţa puterilor unite ale turcilor şi ale tătarilor, care năvăliră în ţară, luptele urmate în Ardeal, înfrîngerea imperialilor la Zărneşti şi definitiva izbîndă a lui Brîncoveanu, care, între 1689 şi 1691, nu era încă sigur de viitorul domniei lui. De la 1691 încolo, el e stăpînul fără tăgadă al ţării. Politica lui, şovăitoare, dar foarte dibace, a făcut dintr-însul un domn mare. S-a dat cînd cu nemţii şi cînd cu turcii, după cum într-acel sfîrşit de veac sufla, în războaie, vîntul norocului înspre unii sau înspre alţii. Aşezată cum era ţara între două focuri, trebuia multă pricepere şi mult tact pentru a ţine echilibrul şi a păstra neştirbită încrederea ce puneau în el ambii împăraţi. Trebuiau de asemenea enorm de mulţi bani şi un pic de noroc. După victoria sultanului la Lugoj (1695), Brîncoveanu, la Calafat, descălecă dinaintea lui, îngenunchind cu faţa plecată pînă-n praful drumului. După izbînda împăratului la Zenta (1697), Brîncoveanu „înţelegînd stîngerea păgînilor, făcu slujbă bisericească, dînd slavă lui dumnezeu". Iar în timpul acesta,

între Bucureștî și Stambul, curgeau carele încărcate cu aur. Însă, după pacea de la Karlowitz (1699), domnul Munteniei se dădu cu totul de partea nemților. El se credea atît de tare, încît, într-o zi, îndrăzni să refuze de-a da bani, 50 de pungi, muftiului Fiez Effendi, care i le cerea pentru a-și mărita fata. Chemat la Constantinopol — căci îl lucrase muftiul, capul religiei mahomedane — cele 50 de pungi refuzate îl costară alte 250, plus sporirea tributului, însă, spre necazul dușmanilor săi, el se întoarse la București cu domnia confirmată pe viață și nețărmurita încredere a sultanului (1703).

De acum înainte, Brîncoveanu nu mai avea grijă de nimeni și de nimic, și-și duse nestingherit mai departe politica de duplicitate, pînă cînd cearta dintre Carol al XII-lea și Petru cel Mare, mutîndu-și deodată cîmpul de luptă la granița țării lui, îi dezvălui un pericol pe care nu-l bănuise, nici el, nici nimeni de altfel, de pe urma căruia trebuia să-și piardă tronul și viața.

În timpul acestor ani de belșug, de pace, de mărire, viața doamnei Maria s-a scurs destul de obscură, și dacă numele ei a rămas vestit în istorie, apoi e din pricina celor pătimite de ea după ce a încetat de-a mai fi doamnă.

Cînd urcă treptele tronului Munteniei, această vrednică femeie n-avea alt renume decît acela de-a fi o mamă bună, o soție credincioasă și o ființă foarte evlavioasă. Moștenise de la tatăl ei, Neagoe postelnicul — cel care de fapt a fost adevăratul domn al țării în timpul lui Antonie Vodă — moștenise, împreună cu unul din frații ei, Pană Negoescu, un loc care se află astăzi în centrul Capitalei. Pe acest loc construi ea, într-un capăt, Biserica dintr-o zi, numită astfel fiind tîrnosită în ziua cînd i se puse temelia (1703), iar în celălalt capăt, și pe aceeași axă, ridică mai tîrziu (1724) fratele ei, Pană logofătul, biserica Sfîntului Nicolae. Cea dintîi, numită astăzi Biserica Albaneză (de pe strada Academiei) și pe care mulți bucureșteni chiar o cred a fi biserica Enei, nu a păstrat nici o amintire despre strălucita și nenorocita ei ctitoreasă. A doua, devenită biserica Enei cea adevărată, și-a schimbat numele, prin 1790, în biserica Enei, din pricina unei noi ctitorese, Enea Bărcăneasa.

Altă biserică, făcută nu de doamna Maria dar de către soțul ei, după îndemnul dînsei desigur, e Sfîntul Gheorghe, cea începută de bunicul doamnei, Antonie Vodă, și rămasă neisprăvită. Brîncoveanu a clădit împrejurul ei chiliile și bolțile (prăvăliile) și a făcut dintr-însa una din frumoasele mînăstiri ale capitalei.

De altfel, domnia acestui voievod e pentru artele frumoase una din cele mai vrednice. Curtea domnească, — zisă Curtea Veche — de care mai avusese grijă Ghica și Duca, fu foarte înfrumusețată de el, care nu numai că zidi acolo un palat nou, cu trei etaje, cu o impunătoare scară de marmoră și cu o baie tot de marmoră, dar repară tot ce începea a se dărăpăna, înălțînd turnurile de la porți, înzestrînd pe unul din ele cu-n ceas uriaș, făcînd o frumoasă grădină în gust italian, în mijlocul căreia mai construi un foișor — „una bella loggia", spune Del Chiaro — în care obișnuia a mînca și a se odihni în timpul verii, în mijlocul florilor care, în spalier, erau rînduite acolo de grădinarul său, francez din Constantinopol. Grădina aceasta se cobora pînă-n Dîmbovița, peste care era un pod care o lega de altă grădină, deosebita lui proprietate, în mijlocul căreia se înălța palatul Brîncovenilor, făcut cu totul de el, bogat și luxos. Dincolo de acest palat, venea drept în față dealul Mitropoliei, așa încît vodă, pentru a merge de la biserică la curte, numai prin grădini îmbălsămate trecea...

Bogăția acestei curți domnești, în care se dădeau strălucite ospețe în veselă de aur și de argint, în care primise Brîncoveanu împărătește pe lordul Pagett, ambasadorul Marii Britanii, și pe Alexandru Mavrocordat, marele dragoman al Porții, în care forfoteau secretari, dascăli și medici străini, în care marele grădinar era un levantin, șeful bucătăriei un francez, Gireau, capul sufragiilor un neamț, Mathei, făcu ca poporul minunat să ticluiască stihuri, pe care le cîntau lăutarii la chefurile săracilor :

La oraș în București,
La casele mari domnești,
Masă mare se-ntindea,
Mari boieri se-nveselea,
Toată țara-mi chiuia.

Optzeci de ani mai tîrziu, această strălucire dispăruse de mult sub ocîrmuirea fanariotică. Curţile domneşti erau părăsite ruine, şi poporul, care cînta mereu, şi cînd îi este viaţa uşoară şi cînd îi este grea, zicea :

Vai de mine
Nu-i la mine !
Ci-i la vodă în Bucureşti
Sus în casele domneşti,
Unde ouă raţele,
Unde fată vacile !

Mai la vale de curţile brîncoveneşti, pe malul stîng al Dîmboviţei deci, tot locul de-a lungul apei era numai al său pînă-n izvor. Una din fetele lui înalţă acolo o frumoasă biserică, ce-i poartă şi azi numele : Domniţa Bălaşa, dincolo de care clădise Brîncoveanu „Casele cuconilor domniei mele", în faţa căreia, dincoace de Dîmboviţa, pentru a-şi croi un drum drept de la acele case la moşia lui Mogoşoaia, dărîmă tot ce-i stătea în cale — fără a plăti, firește, preţ de expropriere — şi astfel se născu Podul Mogoşoaiei, devenit Calea Victoriei, care-şi datorește deci existenţa lui Vodă Constantin Brîncoveanu.

În afară de Bucureşti, el refăcu curţile domneşti din Tîrgovişte — unde-şi avea reşedinţa lui de primăvară şi de toamnă, în ultimii ani ai domniei mai ales — şi apoi, îndeosebi, prefăcu sau zidi din temelii toate acele palate ale lui, rămase vestite, pe numeroasele sale moşii, unde-şi petrecea lunile de vară : palatul de la Mogoşoaia — un juvaier arhitectonic — cel de la Potlogi, cel de la viile lui de lîngă Piteşti şi toate vechile aşezări brîncoveneşti de dincolo de Olt, la Brîncoveni, la Şerbăneşti ş.c.l.

Foarte bun gospodar, nu numai al averii publice, ci îndeosebi al celei personale, Brîncoveanu găsi un sprijin preţios în doamna lui Maria, care ştia rostul anume al fiecărei moşii, al fiecărei case şi ale tuturor sumelor de bani trimise de ei spre păstrare şi fructificare la băncile din Viena, din Veneţia şi din Amsterdam. Cînd ai 11 copii, băieţi de căpătuit şi fete de înzestrat — plus o domnie de păstrat — trebuie, firește, să te pricepi a-ţi administra averea împărţind-o progeniturii, cît trebuie anume fiecăruia, pentru ca să-ţi mai rămînă şi ţie.

Doamna Maria, soția lui Constantin Brîncoveanu, domn al Țării Românești 1688—1715.

Frescă din paraclisul mănăstirii Văcărești.

Constantin Brîncoveanu.

Fiii lor, Constantin, Ştefan, Radu şi Matei, erau parte însuraţi şi parte încă holtei atunci cînd, în 1714, se năpusti catastrofa asupra casei Brîncoveneşti. Constantin luase pe Aniţa Balş, fata marelui vornic Ioniţă din Moldova, iar Ştefan pe Bălaşa Cantacuzino, o rudă de-a lui. Radu, logodit cu fata lui Antioh Vodă Cantemir, după cum vom vedea mai jos, n-apucă să se însoare, iar Matei era încă aproape un copil.

În schimb, în timpul acestei lungi domnii, Constantin Vodă şi doamna Maria avură vreme să-şi mărite pe toate cele 7 fete ce aveau. Cea mai mare Stanca, fu dată după Radu Beizadè, ultimul Muşatin, fiul lui Vodă Ilie Alexandru. Despre această căsătorie, care a avut loc la 1 noiembrie 1692, ştie cronicarul să ne povestească frumos că „avînd odihnă domnul Brîncoveanu şi avînd şi o fiică întîi născută anume Stanca, de vîrstă, şi voind s-o mărite, a auzit de feciorul lui Ilieş Vodă că este frumos şi de treabă, şi a şi trimis de l-au adus din Ţarigrad în ţară şi i-a dat pe fiică-sa. Sărac era ginerele, dar socru-său vodă l-a îmbogăţit, carele dintîi se arăta blînd, vin nu bea, şi tuturor le părea că va fi înţelept. Şi pe urmă îmbogăţindu-se şi învăţîndu-se să bea vin, s-a făcut foarte rău şi crud şi tiran, atît cît însuşi cu mînele sale pe mulţi oameni i-a omorît, pentru care dumnezeu i-a scurtat viaţa şi s-au mîntuit mulţi de nevoi".

Domniţa Stanca, cea care primise o atît de bogată zestre, în moşii, juvaere şi scule (printre care linguri, cuţite şi furculiţe de argint), rămase deci în curînd văduvă — fără copii — iar despre sfîrşitul ei vom citi mai la vale. Obiceiul ce avea soţul ei de-a se îmbăta era destul de răspîndit. Aflăm din corespondenţa lui Brîncoveanu, că se bea mult cotnar, atît în Muntenia cît şi în Ardeal. O scrisoare de-a lui Graven către Rabutin — model de limba franceză întrebuinţată de diplomaţii nemţi din secolul al 17-lea — ne arată următoarele : „Hier este arrivée un Boyér Moldove envoyé du son Prinse, chez votre Excellence. C'est le même qui estoit l'esté passé, envoyé pour les noces du monsieur le Gouberneur. Il amene trois tonneaux du vin du Cotnar, deux pour votre Excelence et un pour monsieur le général Glokesperg. Il at deman-

dé-du Vorspann, quel i ay fait donner ; il die qu'il n'y at que trois semaines qu'il est parti du Lemberg... etc"

Maria, a doua fată, a fost măritată cu Constantin Duca, voievodul Moldovei (1693). Am arătat în capitolul trecut amănuntele ce cunoaștem despre această doamnă, logodna ei la Constantinopol, nunta de la Iași, la care merse și doamna Maria, mamă-sa, vizita în București, mîndria acestei femei care arunca calpacele jupîneselor moldovence în foc, vaietele sale cînd află mazilirea soțului ei : „Aoleo, aoleo că va pune taica pungă dă pungă din Stambul pînă la Iași, și tot ne vom întoarce", și în sfîrșit, moartea ei de ciumă, în floarea tinereții, la Constantinopol. Constantin Brîncoveanu se afla la Cerneți, lîngă Calafat, pentru a prinde niște hoți, cînd îi sosi vestea acelei nenorociri ce-l lovea. Și pe cînd făcea la biserică un parastas în amintirea fiicei lui, îi sosi vestea înfrîngerii turcilor la Zenta, așa încît slujba se prefăcu din jalnică în triumfală. El n-avea dreptul să fie numai tată, era domnul unei țări creștine.

Cea mai dibace lovitură o dădu Brîncoveanu cînd își mărită fata Elenca cu Scarlat Mavrocordat, fiul Exaporitului (1698). Își asigură astfel prietenia marelui dragoman al Porții, care-i fusese un foarte înverșunat dușman. În unire cu muftiul lui Mahomet era odată să-i scoată domnia și viața, de n-ar fi avut domnul Munteniei puternica lui armă de luptă : aurul !

Celelalte patru fete fură măritate cu boieri de țară sau cu greci din Fanar : Safta luă pe Radu Crețulescu (1700), Smaranda pe Băleanu (1712) Ancuța pe Niculai Rosetti, fiul lui Iordache Ruset din Moldova (1704) și Bălașa pe Manolachi Lambrino, fiul lui Andronic, dintr-o ramură a familiei țarigrădene Rangabé (1708). Aceasta din urmă e ctitoarea uneia din cele mai frumoase biserici din capitală, „Domnița Bălașa". Vom citi mai jos pățeniile ei la Constantinopol, cînd, plecată pentru a aduce pe logodnica fratelui ei la București, rămase să asiste acolo la groaznica tragedie a neamului ei.

Despre serbările date de Brîncoveanu cu prilejul nunților copiilor lui avem oarecari amănunte, care însă diferă prea puțin de cele arătate cu alte ocazii. Datinele și obiceiurile, ceremonialul erau aceleași în 1700 ca și pe vremea lui Vasile Lupu și Matei Basarab. Nimic nou nu ne deș-

teaptă curiozitatea şi credem zadarnic a mai reveni asupra unor lucruri cunoscute. De altfel, cercetătorii datinilor noastre bătrîneşti cunosc cu toţii „Descrierea Moldovei" a lui Cantemir şi „Revoluţiile Valahiei" a lui Del Chiaro, în care nunţile străbunilor noştri sînt descrise, de la primul act al peţirei pînă la ultimul chef al serbării, cînd în zorii zilei se aducea pe masă un cocoş fript, întreg, cu penele pe el, iar una din rudele mirilor se ascundea sub masă cîntînd un puternic „cucurigu", care vestea sosirea dimineţii şi spargerea chefului, după ce fireşte comesenii vor fi înghiţit cocoşul şi vor goli ultima balercă de vin.

Dar în viaţă nu sînt numai nunţi, veselie şi chef — după cum cititorii acestei cărţi se vor fi convins din primele ei pagini. Iar din multa-i amărăciune, este una mai fără leac decît toate ; moartea. N-am arătat pînă acum felul cum o priveau bătrînii — altminteri decît noi — nici obiceiurile lor la înmormîntări. Ei credeau că în viaţa aceasta „sînt numai musafiri", iar viaţa cea veşnică şi adevărată abia în ceea lume începe. Nu-i împiedica să fie în musafirlîcul acestei lumi păcătoşi cît ce puteau, însă clipa morţii o înfruntau cu multă bărbăţie, fiindcă creştinismul lor se mărginea în a crede în frumuseţea altei vieţi, în care, prin nemărginita bunătate a lui dumnezeu, li se vor ierta toate păcatele.

Cît despre obiceiurile la îngropări, ele nu se deosebeau aproape de loc de acele de azi. Sub Brîncoveanu avură loc două mari înmormîntări domneşti (în afară de a doamnei Maria Duca, care se făcu la Constantinopol) ; aceea a lui Iordachi Cantacuzino, unchiul domnului, care, abia întors din Viena, muri în Bucureşti (1691), şi acea a jupînesei Stanca Brîncoveanu, mama lui vodă (1699). Despre cea de-a doua, spune cronicarul Radu Greceanu, că „s-a stins la vîrsta de 62 de ani, din pricina bătrîneţelor, dar mai mult de grelele boale s-au pristăvit, lăsînd cu a dumneaei gură ca s-o puie lîngă boierul său jupînul Pană Brîncoveanul, la mînăstirea Brîncoveni, unde se află îngropat. Deci măria sa Constantin Vodă, fiul dumneaei, aşa au şi făcut, că au rînduit mulţi boieri, toate rude de-ale măriei sale întîi în curte la dumneaei făcîndu-se pogrebanie cu sobor mare, cu toţi arhiereii cîţi aici se aflau în oraşul acesta (Bucureşti), şi cu toată

boierimea și slujitorimea. Și așa, isprăvindu-se slujba, cu mare cinste ridicînd-o într-o caretă, rămase măria sa împreună cu toată casa măriei sale și cu toate rudele la amară întristăciune și mîhnire, și s-au întors măria sa la scaun, iară oasele s-au dus de s-au așezat unde au lăsat cu sufletul dumisale, toți cu un glas rugînd pe dumnezeu ca s-o odihnească în corturile drepților la veșnica împărăție".

După cum se vede, Vodă Brîncoveanu nu se învrednici să întovărășească trupul mort al maică-sii pînă la ultimu-i lăcaș — și-am fi preferat să nu ne-o mai spună Greceanu pentru a n-o mai ști. În schimb, sînt amănunte pe care cronicarul nu găsește cu cale a le da, fiindcă pe vremea lui le știa toată lumea, noi însă nu, și sîntem recunoscători lui Del Chiaro că ni le spune el. Aflăm anume de la acesta că sicriele se căptușeau cu atlas roșu (influență turcească) și că erau purtate pe umeri de marii boieri ai țării, atunci firește cînd mortul era o rudă domnească. Mai aflăm că rădvanele defunctei urmau cortegiul funebru, trase de cai albi, bocitoarele, cu broboade negre, erau fete din casa moartei, și — foarte caracteristic amănunt — că „rudele mortului, fie servitori sau chiar boieri, nu obișnuiau a lua parte la înmormîntarea ca în alte țări, în haine negre anume făcute pentru acest prilej, ci își vopseau în negru hainele purtate".

În afară de aceste, obiceiurile erau la fel ca mai tîrziu. După înmormîntare aveau loc praznice, la care se împărțeau săracilor pomeni, care se repetau a 3-a, a 9-a, a 40-a zi, precum și a treia, a șasea, a noua și a douăsprezecea lună după moarte. Pomenile erau și în bani, și în natură, lumînări de ceară, covrigi și colive, pe care luîndu-le țăranii, spuneau : „Dumnezeu să-i ierte sufletul". La parastasul de 40 de zile, numit sărindar (grecește, saranda — 40) se împărțeau daruri mai importante : basmale de preț, în care se legau monede, după punga fiecăruia : domnii galbeni, boierii arginți și săracii gologani.

Printre multe greutăți, dar mereu cu izbîndă, duse Brîncoveanu carul statului pînă în 1709, cînd se ivi deodată la orizontul politic neașteptatul eveniment, care-l puse în cea mai mare încurcătură. Regele Suediei, Carol al XII-lea, fusese învins de Petru cel Mare la Poltava și

acum armatele imperiale ruse înaintau, pentru întîia dată în istorie, pe teritoriul Moldovei, pentru a-şi face drum spre Bizanţ, care trebuia smuls din mîinile turcilor. Precum înainte se dăduse Brîncoveanu de partea nemţilor, cînd se încrezuse în steaua lor, astfel hotărî acum să se dea din partea ruşilor învingători. Scrise lui Petru cel Mare o scrisoare de felicitare şi de quasi-închinare, făgăduindu-i că-i va aproviziona armata, şi primi în schimb de la împărat mulţumirile sale şi 300 de pungi pentru pregătirea aprovizionării. Pe de altă parte, lucra la Poartă din răsputeri — prin bani mai ales, firește — pentru ca turcii să nu afle nimic despre uneltirile lui. Însă neprieteni erau destui care să descopere sultanului manoperele Brîncoveanului. Poarta trimise atunci domn în Moldova pe Dimitrie Cantemir, duşmanul de totdeauna al domnului Munteniei, cu însărcinarea de-a supraveghea purtarea acestuia şi de a raporta divanului. Dar nu nimeriseră turcii în cine să-şi puie încrederea, căci prima grijă a lui Cantemir fu să se înţeleagă şi el cu ţarul, aşa încît, pentru întîia dată în viaţă, se făcu prietenul lui Brîncoveanu. Totuşi, Cantemir se dăduse de la început prea pe faţă cu ruşii, ceea ce nu plăcu prudentului Vodă Constantin. El îşi adună oştile în lagăr la Urlaţi (Prahova) pentru a fi lîngă graniţa Moldovei şi a se uni cu ruşii în caz c-ar intra ei în Muntenia, iar dacă nu, va şti să găsească faţă de turci un mijloc de dezvinovăţire, cu atît mai mult cu cît aprovizionarea — zahareaua — era încă în mîinile sale şi menită a fi dată cui va pune întîi mîna pe ea.

Un eveniment neprevăzut îi strică toate planurile. Anume, fuga boierilor săi în lagărul ţarului, în fruntea cărora era vărul său, generalul armatei, spătarul Toma Cantacuzino (fiul lui Matei). Împăratul îl primeşte cu braţele deschise şi îi dă un ajutor de 12.000 de oameni, cu care spătarul, împreună cu generalul Reni, cucereşte şi pradă Brăila (cetate turcească). Furios, Brîncoveanu trimite lui Petru cel Mare cele 300 de pungi înapoi, zahareaua strînsă pentru ruşi o îndreaptă în lagărul turcesc. şi, spune Voltaire, „il rentra dans son devoir“ — „mais un peu tard“, ar fi adăogat Lafontaine. Lipsa de aprovizionare aduse dezastrul ţarului la Prut, care încheie

cu Mehmed Baltazi, marele vizir, o pace ruşinoasă (1711). „Iuda cel de Brîncoveanu m-a vîndut", zise el, „de-am păţit aceasta".

Situaţia lui Brîncoveanu era definitiv compromisă. Pe de-o parte, ura neîmpăcată a ţarului Rusiei, pe de alta retragerea încrederii sultanului. Căci niciodată n-au vrut să creadă turcii că fuga lui Toma spătarul şi a boierilor săi avusese loc fără ştirea lui Brîncoveanu. Pieirea lui fu hotărîtă de pe atunci, din anul 1711, şi dacă s-au tărăgănat lucrurile încă trei ani, pricina fu că Poarta, care pregătea o atît de groaznică răzbunare, voia să aibă întîi în mînă toate dovezile nenumăratelor trădări ale acelui domn, care prea se încrezuse în prostia lor — şi care continua să se încreadă. Fiindcă după încheierea păcii toate reintrînd, în aparenţă cel puţin, în ordinea normală, Constantin Brîncoveanu nu bănui o clipă că împrejurul lui, aproape, departe... în ţară, în străinătate, se urzea un complot, care nu trebuia să mai aibă odihnă pînă nu l-o răpune.

„Sîntem ca roata cînd dă devale şi nu se poate opri", spunea, la chiar curtea Brîncoveanului, Antim Ivireanu într-una din predicele sale. Contele Poniatowski, omul lui Carol al XII-lea, Talaba, agentul lui Rakoczi, Desalleurs, ambasadorul lui Ludovic al XIV-lea, Mihai Racoviţă, care-l ura, Nicolae Mavrocordat, care-i rîvnea tronul (Exaporitul murise), toţi stăteau de capul sultanului şi de-al vizirului s-o isprăvească o dată cu bogatul, cu îngîmfatul, cu trădătorul de Brîncoveanu.

Totuşi, catastrofa poate nu s-ar fi întîmplat, dacă complotul nu şi-ar fi întins ramificaţiile în preajma, în intimitatea nebănuitorului domn. Toate rudele lui, Cantacuzinii, se întoarseră împotriva-i. Armonia dintre Constantin Vodă şi ei fusese desăvîrşită, căci lor le datora doar tronul. Însă, cînd crescuseră vlăstarii din generaţia a doua cantacuzinească, începuseră între ei şi fiii lui vodă, neînţelegeri, frecături, ambiţii, vanităţi. Aceste nimicuri, repetate zilnic, duc la un lucru mare : ura ! În întuneric, începură a lucra toţi membrii familiei împotriva voievodului lor. Şi cel mai îndîrjit fu acel stolnic Constantin, cilibiul, mult învăţatul, scriitorul, despre care se mai îndoiesc unii şi azi c-ar fi otrăvit pe frate-său Şerban Vodă, dar nu se

îndoieşte nimeni c-a fost pricina morţii nepotului său Brîncoveanu. Omul acesta a fost, din cauza învăţăturii lui în adevăr superioară, sfătuitorul ambilor domni, frate şi nepot, secretarul lor, faţă de care ei n-au avut nici o taină, şi care păstra copii de pe întreaga corespondenţă domnească. „Numai hoţul cel bătrîn, Constantin Stolnicul", zice Radu Popescu care-l iubea pe Brîncoveanu, „numai el, ştiind toate tainele nepotu-său Constantin Vodă, pentru că i le spunea toate, avîndu-l ca pe un unchi şi ca pe un tată, au ştiut şi cărţile dela nemţi şi de la muscali care făcuse acei împăraţi hrisoave să fie el şi feciorii lui prinţipi, cneji, şi luîndu-le de unde-au fost, le-au dat turcului !"

Constantin dăduse însă numai cópii de pe acea corespondenţă, jurînd pe capul lui că va arăta şi originalele, de-o veni capugiul la Bucureşti cu firmanul de mazilire.

Brîncoveanu continua să nu bănuiască nimic. Întreţinea corespondenţă cu Poarta otomană, discutînd asupra noului titlu ce voia să-şi dea sultanul de „împărat al românilor" (!) şi se îndeletnicea îndeosebi cu pregătirile de nuntă pentru fiul său Radu. Îmbătrînise vodă !

Mireasa, fata lui Antioh Vodă Cantemir, era la Constantinopol. Brîncoveanu scrise vizirului pentru a-i cere voie ca fiul său să ia de nevastă pe nepoata acelui Dimitrie Cantemir, hrănit de muscali, de care fapt nu era întru nimic vinovată. Totuşi, credinţa lui faţă de padişah, scria el, îl face să aibă teamă că proiectata însoţire să nu fie rău privită de Poartă, în care caz e gata să anuleze contractul de căsătorie O dată cu scrisoarea, marele vizir primi 4 000 de galbeni şi o blană de samur.

„Nu ştiu ce să cred de voievodul Valahiei", zise Ali Paşa, vizirul, către un prieten de-al său, „să-l apreciez ca pe-un om bun deoarece-mi trimite daruri sau, văzînd toate pîrele adunate împotriva lui, să cred că e om rău. Va trebui supravegheat, pentru a lua măsurile cuvenite".

Ali Paşa pregătea o nouă mare lovitură împotriva Germaniei (în care război îşi pierdu viaţa, la Petervaradin, 1716). Îi trebuiau deci oameni de care să fie sigur, o nouă defecţiune a lui Brîncoveanu putînd deveni fatală pentru Poartă, după cum fusese fatală pentru Petru cel Mare netrimiterea aprovizionării în Moldova. Aşadar,

după matură chibzuială, vizirul hotărî că Altîn-Bey este „om rău" și trebuiește scos din domnie înainte de începerea ostilităților. Altîn-Bey însemna „prințul aurului", astfel i se spunea la Stambul lui Brîncoveanu. Fantezia orientală, pe care o deștepta denumirea aceasta în mintea sultanului Ahmed, trase și ea greu în cumpăna hotărîrii marelui său vizir.

Însă trebuia procedat cu șiretenie pentru a fi sigur de izbîndă. O nedibăcie ar fi putut face pe Brîncoveanu să treacă granița Germaniei, cu toate bogățiile lui, și atunci scăpa Poarta poate de-un perfid, dar scăpa și padișahul chilipirul. La scrisoarea domnului Munteniei, răspunse deci Ali Pașa, în termenii următori : Să trimită vodă cu mare pompă după mireasa fiului său pentru a o duce din Constantinopol la București, căci n-are Poarta nimic împotriva acestei căsătorii. Să celebreze nunta cu fastul și veselia cuvenită, căci este padișahul, prin mila lui Allah, în pace cu toți vecinii, și n-are deci nici beiul Valahiei a se teme de nimic. Să se bucure în liniște !

De data aceasta prostise turcul pe român.

Foarte vesel de primirea acestei scrisori, Brîncoveanu puse toate la cale pentru a face nunta cea de împăcare între neamul lui și al Cantemireștilor, și trimise la Stambul, după mireasă, un bogat convoi, condus de însăși fiică-sa, domnița Bălașa și de soțul ei, Manoil Lambrino.

Ne aflăm pe la sfîrșitul iernii 1714.

În Stambulul acela forfotind de străini, era un medic levantin, Antonio Corea, care studiase medicina la Roma și petrecuse apoi cîțiva ani la curtea Brîncoveanului, în București. Chemat într-o zi în casa unui turc bolnav, pe cînd se afla încă acolo, sosi în vizită un prieten de-al acestuia, secretar al vizirului. Începu vorba de una de alta, de sănătatea turcului întîi, și apoi de noutățile zilei. Secretarul destăinui bolnavului, între altele, că „Vlachbeiul" a fost declarat rebel și că, după ce i se vor confisca averile, va fi adus la Stambul cu toată familia sa. Doctorul Antonio, care se făcea că nu înțelege turcește, mestecînd într-o piuliță niște doftorii, trăgea cu urechea cît putea. Ieșit din casa bolnavului, alergă la un prieten de-al lui, un grec, pe care-l știa bine cu Brîncoveanu, și destăinuindu-i tot ce auzise, îl rugă să înștiințeze pe

domnul Munteniei de soarta care-l așteaptă, însă fără a-i descoperi numele său. Zis și făcut !

Cînd primi Brîncoveanu scrisoarea grecului, rămase foarte nedumerit. O citi în gura mare, la divanul domnesc, tuturor sfetnicilor săi. Unul din ei spuse : „Măria ta, paștele e aproape. I-o fi trebuind grecului bani de sărbători, și a întrebuințat mijlocul acesta pentru a stoarce galbeni".

Vodă rupse scrisoarea și o aruncă, mînios : „Ducă-se dracului cobitor de vești rele", zise el.

Dar doamna Maria, judecînd cu instinctul ei femeiesc, se rugă de soțul ei să plece din nou la Tîrgoviște, de unde abia sosise de cîteva săptămîni, căci mai în siguranță se simțea ea lîngă granița Ardealului decît în apropierea celei turcești. Poate bărbatul ei ar fi ascultat-o — deși nu dăduse acestei vești nici umbra unei crezări — dacă nu s-ar fi îmbolnăvit tocmai atunci fata lor Stanca, văduva lui Beizadea Radu Ilieș. Rămaseră s-o caute. Dar boala o luă razna înainte și-n cîteva zile domnița Stanca era în agonie. În fierbințeala morții începu să aiureze. Își chemă mama și surorile și le arătă, halucinată, pe peretele din fața patului, o ceată de turci, luînd pe tatăl ei de grumaz și ducîndu-l în lanțuri la Stambul. Înnebunită de spaimă și de durere, doamna Maria încearcă să-și liniștească fata care nu-și mai putu afla odihna decît după cîteva ceasuri, cînd își dete duhul.

O îngroapă la Mitropolie.

După ce trupul bietei domnițe fu coborît în mormînt, alaiul domnesc porni încet, spre curte.

În fața dealului Mitropoliei era o cruce mare de piatră, lîngă bărăcile pieței de legume. Pe vremea aceea, pe locul unde e azi piața se ridicau casele brîncovenești, iar crucea venea în dreptul porții de intrare a palatului. O ridicase, de lemn întîi, Preda Brîncoveanu, în amintirea morții fiului său Papa, sugrumat „lîngă gardul tătălui său" de seimenii răzvrătiți ai lui Vodă Constantin Șerban (1655). Dărîmîndu-se, o înlocuise de cîteva luni abia beizedea Constantin, fiul mai mare al lui Brîncoveanu, cu alta de piatră săpînd pe ea o inscripție amintitoare a asasinatului bunicului său.

Cînd deci, întorcîndu-se de la înmormîntare, jalnicul convoi dădu să intre pe poarta palatului, o găină speriată începu să bată din aripi, și drept în fața acestei cruci, zbură în brațele lui vodă.

„Acest semn fu atribuit unei iminente nenorociri", zise superstițiosul italian Del Chiaro „căci întîmplările cele mai neînsemnate sînt tainicile urmări ale soartei".

Dar parcă adormise omul acesta, care 25 de ani de-a rîndul fusese cu ochii în patru pentru a-și păstra domnia.

În săptămîna patimilor, marți, la vreme de chindie, creștinii care mergeau la denii aflară cu mirare c-au venit niște turci în București, mulți, călări. Ce-o fi iar? război? domnie nouă? Vestea merse din gură în gură, pînă ajunse la curte. Vodă își trimise oamenii să culeagă știri.

Nu era nimic. Venise doar Mustafa Aga, unul din cei mai vechi prieteni de-ai lui Brîncoveanu. Domnul îi trimise cîțiva boieri pentru a-i ura bun sosit, a îngriji de ce-ar avea nevoie, și a-l întreba dacă poate trimite îndată careta pentru a-l aduce la curte. Turcul răspunse că este obosit și ar dori să se odihnească. N-are nimic de spus lui vodă, fiind numai în trecere prin București, pentru a merge la Hotin. Va veni deci abia a doua zi dimineață să-și vadă prietenul.

Miercuri dimineață, alaiul domnesc duse pe Mustafa Aga la curte, unde-l aștepta Brîncoveanu, în spătăria cea mare. Cînd sosi turcul, se ridică vodă de pe tron și întîmpinîndu-l pînă la jumătatea odăii, îi ură bun venit și-l pofti să se așeze. Capugiul — Mustafa era capugiu — îi răspunse că nu este timp de șezut. Luînd o înfățișare mîhnită îi spuse că-i pare rău, ca vechi prieten ce-i este, să-i aducă o știre rea, dar că fiind voința padișahului, și deci a lui Allah, beiul trebuie să se supuie, — și uitîndu-se în ochii lui, îi repetă: nu așa că te supui? Speriat, Brîncoveanu șopti un „da", pe care mai mult îl ghici turcul decît îl auzi... și deodată, fără să știe cum, se pomeni domnul cu năframa de mătase neagră pe umăr:

— Mazîl!

Zăpăcit, Brîncoveanu încă nu putu să înțeleagă. Voi să se așeze pe tron. Capugiul îl îmbrînci, spunîndu-i că locul lui nu mai este acolo. Atunci abia se dezmetici domnul, și sărind la fereastră, începu să strige : „Slujitori, slujitori, unde sînteți ? Nu mă lăsați !"

Tăcere mormîntală. Nici un slujitor, nicăieri. Porțile curții, ușile spătăriei, toate erau păzite de turci. Del Chiaro, secretarul italian al lui vodă, vru să intre acolo, dar fu oprit de soldații capugiului. Unul din ei fu trimis în oraș să cheme la curte pe boierii divăniți și pe mitropolitul țării.

Sosind în curînd cu toții, înfricoșați, fură introduși în spătărie, și ușile se închiseră din nou. Capugiul le citi atunci firmanul împărătesc, în virtutea căruia voievodul Constantin Brîncoveanu-Basarab era declarat hain, și mazilit. Un al doilea firman, adresat boierilor, le porunci, ca prin semnături cu sigiliile lor, să răspundă ei, cu averea și viața, de paza Brîncoveanului — iar pentru și mai mare siguranță, Mustafa Aga trimise după bresla negustorilor, căreia îi porunci să se constituie garantă pentru boieri. Abia atunci capugiul părăsi spătăria, mergînd cu oamenii lui să sigileze tezaurul țării — vistieria, și tezaurul domnului — cămara.

Păzit din toate părțile, de turci, de boieri, de negustori, bietul prizonier, fost mare voievod, se retrase în odăile sale, cugetînd cu amărăciune la scrisoarea grecului din Stambul, la halucinația fiicei lui și la găina ce-l deochiase. Era, spune Del Chiaro, frămîntat de triste gînduri : îndoială, frică, speranță !

Apoi, deodată, sosiră la curte doamna Maria și fetele ei, venind de la țară, de la Mogoșoaia. Găsind porțile păzite și aflînd cele întîmplate, rămaseseră întîi mute de spaimă. Apoi, zice Nicolae Mustea, „bocete și țipete în fetele și nurorile domnului". Iar Del Chiaro adaogă : „Plîngeau de compătimire persoanele ce intrau în odăile lor".

În București, mare fierbere. Circulau fel de fel zvonuri : c-a încercat Brîncoveanu să fugă, că vine o armată de turci cu îmbrohorul ei să așeze domn nou în scaunul țării. Zvonuri exagerate, dar, ca de obicei, cu fondul lor de adevăr. Familia domnitoare fiind întreagă prizonieră,

beizade Ştefan ar fi vrut să fugă. Tatăl său îl împiedică, spunîndu-i că nu numai porţile palatului, dar graniţele ţării fiind păzite de turci, o atare încercare le-ar pricinui mai mult rău. Cît despre turcii care înaintau asupra Capitalei, nu erau chiar 12.000, cum i se păru populaţiei înfierbîntate şi cum îi veni ştirea lui Nicolae Mustea tocmai în Iaşi, însă erau cîteva sute de soldaţi, care-şi întovărăşeau, îmbrohorul, pornit din Giurgiu spre Bucureşti. A doua zi după arestarea lui vodă, joi dimineaţă — joia mare, — boierii ieşiră călări întru întîmpinarea turcului şi-l duseră să conăcească în casa vornicului Şerban Cantacuzino, fiul de mult răposatului Drăghici, nepotul stolnicului Constantin. Îmbrohorul mulţumi boierilor de primirea cuviincioasă ce-i făcură şi le porunci că, două ceasuri mai tîrziu, la ora prînzului, să se înfăţişeze din nou cu toţii acolo, pentru a pune la cale împreună alegerea noului domn!

Cînd se adunară boierii din nou în casa vornicului, îmbrohorul vizirului le puse scurt întrebarea dacă vor ei sau nu vor să aibă domn pe Mihai Racoviţă, fostul voievod al Moldovei. Ştia el bine că răspunsul va fi „nu" însă i se datora lui Racoviţă cel puţin această atenţie de a-l propune ţării, pe el care, în vederea acestei domnii, jucase un rol atît de activ în mazilirea Brîncoveanului. Boierii răspunseră într-un glas că vor domn pămîntean. (Moldova fiind pe atunci o ţară străină). Îmbrohorul îşi roti ochii împrejur, şi, fără a mai şovăi, întrebă: „care e marele spătar Ştefan Cantacuzino? Acesta, fiul stolnicului Constantin, ieşi din rînduri, iar turcul, punîndu-i mîna pe umăr, îi zise: „Eşti bei!" Apoi, neavînd caftanul de domnitor la îndemînă, îşi scoase pe-al său şi i-l puse pe umeri, poruncind boierilor să încalece şi să-şi ducă voievodul pe dată la mitropolie, pentru a-l unge domn.

Del Chiaro, om deştept, adaogă: „Au început unii a bănui că totul fusese pus la cale, în ţară, de Cantacuzin, şi înfăptuit apoi la Constantinopol".

După ungerea noului domn, alaiul se întoarse la curte, unde Ştefan Vodă, în spătăria cea mare, se aşeză pe tronul cel acoperit cu catifea roşie de pe care, cu o zi înainte, fusese îmbrîncit Brîncoveanu. Turcul îi citi firma-

nul de întărire — și boierii, în sunetul tunurilor, începură ceremonia sărutului mîinii.

Multe se mai petrecuseră între zidurile acelei curți domnești, de aproape trei sute de ani de cînd bătrînii voievozi înălțaseră cetatea Dîmboviței pe malul stîng al apei. De la Ștefan cel Mare, care după ce învinse pe Radu cel Frumos, alungîndu-l din țară, veni aici să se veselească trei zile, luînd apoi cu el la Suceava pe doamna Maria și pe fata ei Voichița; de la doamna Kiajna, căreia la un banchet i se înfățișă, pe-o tavă de argint, capul lui Dumitru Despot; de la doamna Ecaterina, care se uita cu înduioșare la nepoțelul ei, cum se juca prin încăperile întunecoase ale curții, punînd puțină veselie în mohorîtul ei trai; de la Mihai Viteazul la Matei Basarab, de la Grigore Ghica, care în iatacul său îngenunchea în fața icoanelor, cerînd iertare lui dumnezeu de omorul postelnicului Cantacuzino, pînă la doamna Anastasia, care nu de mult, făcea semn ibovnicului ei Șerban să fugă, căci îi este viața în pericol — multe se mai petrecuseră — dar niciodată nu se întîmplase un fapt atît de extraordinar ca acel de-acum, din joia asta mare a anului 1714, cînd sub același acoperiș stăteau doi domni, unul mazilit și celălalt abia căftănit, două familii, înrudite între ele, una în plînsete și cu spaima în suflet, cealaltă veselă, fericită și plină de nădejdea unei îndelungate măriri.

Ștefan Vodă îi era lui Brîncoveanu văr primar, însă un văr cu mult mai tînăr. El crezu deci de datoria lui, după ce se isprăvi ceremonia înscăunării, să treacă în apartamentele fostului domn pentru a-i spune cîteva vorbe de mîngîiere și a-l asigura că fără voia lui a fost toată întîmplarea aceasta. Letopisețul moldovenesc spune că Brîncoveanu, văzînd pe vărul său intrînd în odaie, începu să plîngă și să-l blesteme.

După cît cunoaștem despre caracterul acestui voievod, n-am fi putut crede o atare purtare, chiar de n-o găseam dezmințită nicăieri. Iată însă, că un mator ocular, Del Chiaro, care se afla acolo în odaia Brîncoveanului, ne povestește această întîlnire cu totul în alt chip: „În timpul acestei întrevederi", zice el, „am remarcat că Cantacuzino stătea în picioare, iar Brîncoveanu, care ședea, avînd cuca

în cap, îi răspunse cu obișnuita-i politeță, că e mai bine că domnia i-a fost încredințată lui, decît unui străin".

De altfel, bietul voievod mazil se reculese și i se furișase iar în suflet nădejdea că avuțiile lui îl vor scăpa și de data aceasta de primejdie. Cînd, a doua zi, vineri i se spuse că nu i s-a aprobat rugămintea de-a rămîne în București să facă învierea printre creștini, și că să se gătească de drum, căci va trebui să plece îndată, el își strînse familia și o rugă să fie liniștită și demnă, pentru a nu da vrăjmașilor spectacolul unei descurajate mîhniri, care n-ar putea să-i bucure. Iar cînd, seara, la ceasul 9, se porni tot convoiul domnesc, și Vodă Ștefan Cantacuzino scoborînd scara de marmoră a palatului își întovărăși vărul, cu capul gol, pînă la caretă, Brîncoveanu, foarte liniștit, îi spuse : „Finule Ștefan, dacă aceste nenorociri sînt de la dumnezeu pentru păcatele mele, facă-se voia lui. Însă dacă sînt fructul răutății omenești, dumnezeu să ierte pe dușmanii mei, dar păzească-se ei de mîna răzbunătoare a dreptății cerești".

Și porniră caretele în noapte, sub paza lui Aga Mustafa, ducînd cu el doisprezece prizonieri, pe Brîncoveanu, pe doamna Maria, cei patru fii, patru gineri, și una din nurori, pe Anica a lui Constantin, cu fiul ei, un plod de 7 luni. A doua zi dimineața erau cu toții la Rusciuc, de unde fostul domn trimise o scrisoare lui Ștefan Vodă pentru a-l ruga — mai bine zis, a-i porunci — să aibă grijă de averea lui. Noul voievod al Țării Românești găsi totuși că vărul său exagerează. El se plînse patriarhului de Ierusalim de tonul acestei scrisori : „Mi-a scris", zice el, „să-i păzesc moșiile neschimbate, casele lui necălcate, vitele lui neatinse, grînele pămîntului nemicșorate, vinurile acestui an să se vîndă ca și mai înainte la oboruri și tîrguri, lucrurile de țesut ale casei să se pună la un loc, brodăturile să nu se piardă... Și ne-am supărat !".

În Constantinopol, vestea arestării lui Brîncoveanu sosi marți 29 martie. Pentru a duce vizirului o veste atît de plăcută, făcuse deci curierul numai 5 zile de drum.

Domnița Bălașa și soțul ei Manolachi Lambrino se aflau, după cum știm, în capitala Turciei pentru a pregăti nunta fratelui ei Radu cu fata lui Antioh Cantemir. Habar

n-avea nimeni acolo de ceea ce se petrecuse în București. În ziua aceea de Paști, merse domnița la biserica Patriarhiei să asculte liturghia și cînd, la ora prînzului, se întoarse acasă, găsi odăile ei pline de turci ce-i luară toată averea, obiecte, bijuterii, bani, ridicînd-o la urmă și pe ea pentru a o închide la Ceauș Emini, temnița femeilor. Pe soțul ei îl duseră la Başbachi Culi, închisoarea „debitorilor" sultanului. Dintr-un raport al lui Fleischmann către consiliul de război austriac aflăm că biata domniță Bălașa a mîncat și bătaie, mai multe zile în șir, pentru a mărturisi ce avere o mai fi ascuns, și că s-a găsit astfel la ea 100 de pungi de galbeni și juvaiere în valoare de 30 000 de taleri.

La 17 aprilie sosește în sfîrșit convoiul prizonierilor la Constantinopol. Brîncoveanu, încă plin de nădejde, se aștepta să fie dus la unul din palatele sale. Dar, tăind Stambulul de-a curmezișul, se pomeni deodată drept în fața Celor Șapte Turnuri — vestitul Ediculè — unde, dezbrăcat pînă și de haina de pe trup, fu aruncat în cea mai întunecoasă temniță, jos sub pămînt. Aceeași soartă o avură și fii și ginerii domnului. Numai femeile, doamna Maria și jupîneasa Anica, cu copilul ei, despărțiți de ai lor, fură tratate mai omenește, fiind reținute într-o cameră luminoasă dintr-unul din turnuri. Se pare că domnița Bălașa fu mutată mai tîrziu și ea de la Ceauș Emini la Ediculè, împreună cu mama și cu cumnata ei.

Începură caznele, pentru a face pe Brîncoveanu să mărturisească, pînă în cel mai mic amănunt, averea lui din ce se compune, unde sînt toate sculele, la ce bănci din ce țări are banii depuși. Trei luni, patru aproape, au ținut torturile acestea : fier roș pe piept, cercuri în jurul capului. Dar ceea ce a fost mai grozav e că uneori era supus la chinurile acestea față de copiii lui, și chiar față de doamna Maria, despre care nu putem pricepe astăzi cum de-a putut răbda aceste orori, fără a înnebuni.

Pe la sfîrșitul lui iunie, deodată fu scos de la Ediculè, și, împreună cu toată familia, instalat în palatul țării (Vlah-Serai).

I se dădu nădejdea că va putea recăpăta domnia, și dacă nu el însuși în tot cazul fiul său Constantin. Fericit,

Brîncoveanu începu corespondența cu comandantul Sibiului și cu Apostol Manu, omul său de afaceri, cu privire la averea pe care încă n-o mărturisise. Scrisorile fură interceptate și visul de fericire se năruí iar, după cîteva zile de liniște. La 28 iunie fură mutați cu toții din nou la Ediculè. Torturile reîncepură, în prezența soției, fiilor și a ginerilor.

Se mărturisiră atunci alți bani, alte comori, alte juvaiere. Dar oricît de multe ar fi spus Brîncoveanu, turcii nu-l mai credeau. La 14 august i se făgădui eliberarea imediată și poate din nou domnia, dacă arată unde a depus cele 20 000 de pungi pe care bănuia sultanul că le are. Douăzeci de mii de pungi înseamnă zece milioane aur — pe vremea aceea. Nu numai că Brîncoveanu nu avea această sumă depusă nicăieri, dar nici n-o posedase vreodată. Auzind că i se cere imposibilul și sătul de atîtea chinuri, avu un moment de răscoală sufletească pe care n-o putu înfrîna. Blestemă pe marele vizir și chiar pe sultan, umbra lui Allah pe pămînt.

Pe dată, în aceeași seară, se hotărî pierirea lui.

A doua zi, 15 august, la ceasul 9 dimineața, Brîncoveanu, cei patru fii ai săi și ginerele Enache Văcărescu, fură aduși dezbrăcați la cămașă în fața seraiului, pe piața care era acolo la malul Cornului de Aur, peste drum de Galata, pe care o numesc francezii *la Pointe du Sérail*, și pe care a transformat-o Kemal Pașa în grădină publică.

De jur împrejurul pieței erau șiruri de ieniceri care păzeau ordinea în populația aceea, o mare de oameni, venită să-și potolească instinctul plăcerii bestiale de-a vedea curgînd sînge. Într-un capăt, în galeria acoperită a unuia din chioșcurile sale, ședea sultanul, privind la crimele ce ordonase. Iar în mijlocul pieței erau cei 6 condamnați. Gîdele, cu sabia ascuțită scoasă din teacă, gata să secere capetele, stătea mai la o parte. Cînd îl văzu apropiindu-se, bătrînul voievod, care în chiar ziua aceea împlinise 60 de ani, făcu o scurtă rugăciune, și apoi, întorcîndu-se către fiii săi, îi îmbărbătă : „Fiți viteji, feții mei. Am pierdut tot ce-am avut, măcar sufletele să ni le mîntuim".

Capul lui Văcărescu căzu cel dintîi. Apoi, pe rînd, al lui Constantin, al lui Ștefăniță și al lui Radu — mirele! Zăpăcit de spaimă, Mateiaș, cel mic — un copil cu fața lungă și slabă, paisprezece ani — se aruncă în genunchi, rugînd pe sultan să fie iertat: „Dă-mi voie să-mi trăiesc tinerețea... Mai bine vreau să fiu mahomedan, decît să mor nevinovat [12]". Chioșcul sultanului fiind departe de mijlocul pieței, cuvintele copilului îi fură transmise, și în înalta-i generozitate, padișahul trimise un om la Brîncoveanu să-l întrebe dacă îngăduie fiului să-și schimbe legea pentru a-și păstra viața. Inima bătrînului tată se împietrise de atîta durere. „Nu!", răspunse. „Din sîngele nostru nimeni nu și-a pierdut credința. Să plătească nenorocitul acesta cu viața cinstea pe care voia s-o piardă [13].

Și călăul reteză și capul acestui biet copil. În spatele rîndurilor de ieniceri, plîngeau femeile.

Constantin Brîncoveanu îngenunche și-și plecă singur gîtul sub sabie. Cînd lovi călăul, capul rămase spînzurat de trup.

Cele 6 capete fură apoi împunse în suliță și plimbate pe străzile Stambulului. Dar le aduseră pe urmă repede înapoi la serai, fiindcă poporul amenința să se răscoale. Vederea acestui măcel îl întărîtase. Excesul de cruzime nu e pe placul musulmanilor.

Trupurile fură aruncate în mare.

Și s-a găsit cineva să meargă la închisoarea doamnei Maria pentru a-i duce vestea că i-a pierit soțul și toți băieții și doamna Maria nu a înnebunit.

Domnița Bălașa, Manolachi Lambrino, jupîneasa Anica și micuțul ei fiu erau pe lîngă dînsa.

Începu întîi, nu se știe prin ce mijloace — prin îngrijirea patriarhiei probabil — pescuitul cadavrelor, care fură duse pe ascuns, la Halki, una din frumoasele insule Prinkipo, peste drum de Anatolia, în marea de Marmara. Acolo își găsiră acele torturate trupuri veșnica odihnă, în vechea mănăstire bizantină zidită de împăratul Ion Paleologul în veacul al 15-lea și reparată de celebrul mare dragoman Panaiotachi Nicusios, într-al 17-lea veac.

Doamna Maria, prizonieră, nu putu fi de față la înmormîntare. Soarta ei, nesigură, atîrna de capriciul sultanu-

lui, care în curînd hotărî ca ea, fiica şi noră-sa, vor fi sclave. Printr-o sentinţă a muftiului fură declarate roabe, născute din părinţi rebeli, şi internate în seraiul sultanului. Era mijlocul pe care-l găsise padişahul pentru a putea pune mîna pe ce brumă de avere s-ar mai afla după moartea Brîncoveanului.

Dar negăsindu-se nimic, sentinţa fu schimbată din nou, căci la ce s-ar mai ţine roabele acestea în serai ? Le trimise iar la închisoare, închisoare pe viaţă, la Bostangibaşa.

Zăcură acolo toată toamna şi toată iarna, şapte luni de zile. Abia în primăvară, la sfîrşitul lui martie 1715, obţinură ele în sfîrşit răscumpărarea, în schimbul a 100 de pungi, împrumutate pe piaţa Stambulului cu 30 la sută dobîndă.

Ieşi deci doamna Maria din închisoarea Stambulului cu fata, nora şi nepotul ei, însă libertatea n-o avea încă, căci ea fu exilată pe ţărmul Mării Negre, tocmai la Kutias, în Caucaz. Rămase şi acolo aproape încă un an şi jumătate, pînă în sfîrşit, o fericită împrejurare îi înlesni întoarcerea în ţară.

Războiul împotriva Germaniei proiectat de marele vizir, înfăptuindu-se după moartea lui Brîncoveanu, se isprăvi, cu dezastrul armatelor otomane. Ali Paşa murise sub zidurile cetăţii Peterwaradein, Timişoara căzuse în mîinile imperialilor, Oltenia fu ocupată de austrieci, care o încorporară imperiului lor (pacea de la Passarowitz 1716) ; Ştefan Vodă Cantacuzino fusese, la rîndul lui, decapitat ; Vodă Nicolae Mavrocordat făcut prizonier în Ardeal. Pentru a nu-şi înstrăina complet simpatia ţării munteneşti, atît de aplecată de la o vreme către mereu învingătorii creştini, Poarta îi trimise domn pe dragomanul Ion Mavrocordat, fratele prizonierului, cu porunca de-a se ierta şi a se rechema în ţară toţi pribegii care se dăduseră cu nemţii, precum şi de-a scuti ţara, timp de-un an, de tribut şi de biruri. Pentru ca planul lor de înaltă clemenţă să reuşească şi mai bine, turcii îngăduiră doamnei Maria Brîncoveanu să se întoarcă cu familia ei în ţară, unde o doreau cu toţii şi o aşteptau, zic contemporanii, „cu o afectuoasă veneraţie".

La începutul lui octombrie 1716 ea părăsi Caucazul, străbătu Marea Neagră pe-o corabie turcească, debarcă la Varna, și la 17 ale lunii se întîlni la Razgrad, în drumul spre Giurgiu, cu noul voievod Ion Mavrocordat, căruia îi făgădui tot sprijinul ei față de compatrioții despre care se spera că văzîndu-i intrînd în țară alături de ea, îi vor primi cumsecade. Scrise deci de acolo boierilor și mitropolitului că ea, doamna Maria a răposatului voievod Constantin Brîncoveanu de Basarab, după doi ani și jumătate de lipsă, se întoarce în țara ei, aducînd cu sine pe noul domn impus de Poartă, care vine cu un decret de amnistie „către toți cei ce mănîncă pîinea sultanului" (noi pe-a lui !) și cu iertarea birurilor pe-un an, îndemnînd văduva pe toți pribegii să se întoarcă la vetrele lor și nimănui să nu-i fie frică, fiindcă „dumnezeu nevoind să piardă cu totul țara, a ales, prin pronia sa, pe principele Ion domn".

La începutul lui noiembrie, doamna Maria era în sfîrșit din nou la București, văduvă nenorocită și săracă, dar înconjurată de dragoste și respect.

Prima ei grijă fu să-și asigure gospodăria, adunîndu-și averile răvășite prin mîini străine. Pentru a putea vedea de moșiile brîncovenești, de vii, de palate, ea căpătă de la patriarhul Ierusalimului tutela pentru nepotul ei Constantin, iar pentru a-și asigura posesiunea proprietății lor din Sîmbăta Mare, în Transilvania, precum și a banilor și sculelor rămase la Viena, ceru împăratului Carol al VI-lea să fie pusă, cu toată familia, sub scutul protecției sale. Cînd isprăvi să-și adune tot ce mai rămăsese de pe urma confiscărilor turcești — mai era, după cum se vede, o avere încă destul de frumușică nemărturisită de Brîncoveanu — ea își chemă fetele și ginerii și făcu un act de partaj (iunie 1717) „văzînd pe dumnealor că au rămas la mare lipsă și sărăcie, ca o mamă fiindu-mi milă de dumnealor" își împarte întreg avutul pe din două, jumătate să fie a fetelor și ginerilor și jumătate a ei și a nepoțelului.

Atunci abia se putu gîndi ea la aducerea în țară a rămășițelor trupești ale soțului ei. Cu învoirea lui vodă — Nicolae Mavrocordat, întors în țară după moartea fra-

telui său Ion — dar nu știm dacă și cu învoirea sultanului, sau poate pe ascuns, trupul lui Constantin Brîncoveanu fu adus la București, unde fu îngropat în luna iulie 1720, în biserica Sfîntul Gheorghe, ctitoria tatălui și soțului ei. Piatra de mormînt nu are inscripție, dovadă că s-au făcut toate în taină. Însă o prea frumoasă candelă de argint atîrnă deasupra acestui mormînt, purtînd, sus, între două rînduri de flori, o discretă inscripție amintitoare : „Această candelă ce s-au dat la Sf. Gheorghe cel nou, luminează unde odihnesc oasele fericitului domn Constantin Brîncoveanul Basarab Voievod și iaste făcută de doamna măriei sale, Maria, care și măria sa nădăjduiește în domnul, iarăși să i se odihnească oasele. Iulie în 12 zile, leat 7228 (1720)".

Timp de 200 de ani n-au știut Bucureștii că Vodă Brîncoveanu își are mormîntul în mijlocul capitalei. Abia în 1914, Virgil Drăghiceanu, descoperind inscripția de mai sus, a putut identifica acest ultim lăcaș al nenorocitului domn.

Viața mai departe a doamnei Maria s-a scurs destul de amărîtă, căci după cele pătimite la Constantinopol un trai fericit bănuiește oricine că această femeie n-a mai putut avea. Toată grija ei a fost să-și crească bine nepotul, ultimul vlăstar brîncovenesc, și să mai caute prin străinătăți ce-a mai putut încă rămîne din banii și sculele neadunate. Apostol Manu, dar mai cu seamă foarte credinciosul ei prieten Gheorghe Trapezuntul îngrijea de toate treburile, precum și de corespondența doamnei. De altfel, între împăratul Germaniei și văduva lui Brîncoveanu a urmat o corespondență de sîrg, pe care doamna Maria o iscălea, pe latinește : „Humillissima ancila, Maria Brancovana, Principi Constantini relicta vidva" sau cînd scria italienește : „Umillissima e fidelisima serva, Principesa Maria Brancovana". Aceasta, pînă cînd se supără într-o zi fiindcă împăratul nu-i făcea dreptate împotriva lui Apostol Manu, care nega să fi primit în păstrare o oarecare sumă de bani (16 pungi de argint și 48 000 de țechini). Atunci, schimbînd tonul, învinui pe Carol al

VI-lea de părtinire, spunîndu-i că din toată averea brîncovenească rămasă în Transilvania, nu i-a restituit decît o prea mică parte, ceea ce, față de felul cum servise soțul ei cauza imperială, era un lucru de neconceput.

Astfel, în necurmatele aceste griji pentru viitorul nepoțelului ei, și tristele amintiri ale uneia din cele mai groaznice tragedii ce cunoaște istoria — și care erau ale ei, — își petrecu văduva Brîncoveanului anii ei din urmă, pînă cînd, bătrînă, se stinse în București, în decembrie 1729.

O astrucară fetele care mai erau în viață și iubitul nepot Constantin alături de soțul ei, în același mormînt din Biserica Sfîntul Gheorghe.

Capitolul XXVIII

DOAMNA PĂUNA CANTACUZINO ŞI FIII EI

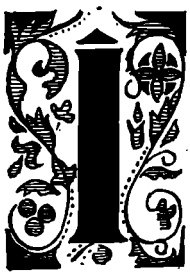

n 1728 marele vornic Radu Popescu, fiul lui Hristea vistiernicul, ajuns la vreme de bătrîneţe şi sătul de deşertăciunea lumii, se lepădă de boieria lui, şi luînd numele de Rafail Monahul, se călugări la mînăstirea Radului Vodă. Pustnic nu se făcu bătrînul. Mînăstirea era în mijlocul Bucureştilor, în apropiere de mitropolie şi de curtea domnească. Veneau boierii să-l vadă în chilia lui, mergea el însuşi prin casele oamenilor. Însă, cărturar fiind şi bătrîn, avea nevoie de linişte pentru a-şi scrie amintirile : „ce s-a întîmplat în ţară şi în alte ţări străine". Şi aşa, a urmat el mai departe cronica lui Radu Greceanu, însemnînd domniile lui Ştefan Cantacuzino şi ale lui Niculai şi Ion Mavrocordat. Fiind grec de origină, Mavrocordaţii erau, după părerea lui, cei mai buni domni pe care i-a avut vreodată ţara ; iar cît despre Cantacuzini, n-are destule cuvinte de hulă împotriva lor, fiindcă avea de ce să-i urască, tatăl său Hristea fiind omorît din porunca lui Şerban Vodă — o duşmănie între neamuri care se urca de altfel mult mai departe, la socrul lui Hristea, Gheorghe Băleanu, şi la socrul acestuia, Stroe Leurdeanu.

Așadar, cînd e să judecăm faptele Cantacuzinilor, nu după spusele lui Rafail Monahul trebuie să ne luăm. Însă, amănuntele vieților unor vremuri trăite de el sînt, firește, interesante de cercetat.

„De va vrea cineva, zice el, din cei ce n-au văzut pe Ștefan Vodă, nici au trăit cu el, nici au vorbit cu el, ca să știe ce fel au fost și ce fel de obiceiuri avea, să citească aicea, într-aceste trei-patru rînduri, ce am scris eu pe scurt :

„Ștefan Vodă încă ar fi fost domn lăudat ca și alți domni, avînd și chipul și creșterea cumsecade, de n-ar fi fost cu totul nestătător la toate vorbele și lucrurile lui. Făgăduia multe daruri și bani și boierii unora și altora, și pe urmă toate rămîneau la deșertăciune, și mai vîrtos că era *ginecolatru*, ascultînd întru cele mai multe de doamnă-sa, încît se deschisese foarte mare poarta despre doamna și care mergea despre partea aceea, se folosea mult".

Iată deci că aflăm „într-aceste trei-patru rînduri" că Ștefan Vodă Cantacuzino era „ginecolatru", Pantofelheld cum spune neamțul, sub papucul nevestei.

Energică a fost desigur această doamnă, care purta un nume atît de frumos : Păuna — dar scurta domnie a soțului ei nu i-a dat prilejul să se folosească îndeajuns de învoirea ce avusese de a-și ține poarta mare deschisă.

Doamna Păuna era născută Greceanu, dintr-un vechi neam de țară, boieri mari și bogați.

Cînd, în 1714, venise la București, în luna martie, Ali Pașa capugiul cu ciohodarii lui, să mazilească pe Brîncoveanu, și cînd în noaptea de miercuri spre joia mare, se dusese în taină stolnicul Constantin și fiul său Ștefan la conacul turcului, pentru a-l ruga să înduplece pe îmbrohor să i se dea domnia, desigur că energica Păuna împinsese pe soțul ei la înfăptuirea acestui demers, precum iarăși este probabil că a cunoscut dinainte toate lucrăturile lui Ștefan împotriva vărului său Constantin Vodă.

Însă domnia odată căpătată, ambiția doamnei Păuna era satisfăcută și nu ea va fi fost aceea care și-a împins socrul să persecute pe Brîncoveni, să le ia averile, și să

mai pîrască pe mazilul domn la Poartă cu atîtea scrisori adevărate sau scornite, pînă își pierdu în chinuri viața.

Doamna Păuna avea o fire simțitoare. Răspunderea tragediei care se pregătea la Constantinopol n-a fi vrut să și-o ia în suflet. Mult trebuie să fi fost chinuită, mult amărîtă și fără odihnă de a vedea mereu pîrile socru-său curgînd spre pieirea Brîncoveanului. Un cumnat, Radu Dudescu, și un văr, Constantin Știrbei, fuseseră trimiși la Stambul cu noi dovezi de-ale stolnicului despre „trădarea fostului voievod". Știrile venite dintr-acolo umpleau Bucureștii de groază. Se aflase de închiderea, în cele Șapte Turnuri, a mazilului domn, a doamnei lui, a fiilor, a ginerilor, a nurorii și a nepoțelului, nevinovat copil de 7 ani. Se auzea că erau schingiuiți, c-o să fie omorîți.

Doamna Păuna nu mai putu răbda. O înnebuneau presimțirile unei catastrofe de neînlăturat și de care se simțea, pînă la un punct, răspunzătoare. Luînd cîteva femei cu ea, porni în ținutul Vîlcii, la mînăstirea Dintr-un Lemn, să se închine la o icoană a maicii domnului și să mai caute puțină odihnă, să-și mai alunge gîndurile. Dar îi era inima prea îmbîcsită de griji și-i era firea prea simțitoare. Se întîmplă un fenomen, pe care-l numim noi astăzi telepatie, vedere la distanță, însă în care bătrînii vedeau numai mîna lui dumnezeu. În dimineața zilei de 15 august, sfînta Maria, pe cînd Brîncoveanu și fiii lui erau omorîți pe piața seraiului din Constantinopol, doamna Păuna îi văzu tocmai de la mînăstirea ei din fundul munților Vîlcii. O apucă o nemaipomenită criză de isterie : țipete, plînsete, leșinuri „o nevoie mare, de făcea toate grozăviile". Un acces de nebunie care a ținut cîteva zile. Ștefan Vodă, îndrăgostit de nevasta lui, auzind cele întîmplate și nesocotind că „a venit bătaia lui dumnezeu de-i plătește după faptele sale, a bănuit pe o soră a mîne-sa, mătușă călugăriță de mulți ani, că ea ar fi făcut farmece cu alte muieri de-au ajuns-o nevoia". Fără multă vorbă, muierile fură spînzurate, iar maica Olimpia — mătușa — fu dusă la altă mînăstire și zidită într-o chilie. O lăsă să moară, bătrîna, de foame și de asfixie, pentru că doamna Păuna n-avea cugetul curat. Istoria lumii este istoria crimelor omenești, spunea cu dreptate Voltaire.

Doamna Păuna, soția lui Ștefan Cantacuzino, domnul Țării Românești 1714—1716.

Frescă din biserica mănăstirii Dintr-un lemn.

Şi apoi, fiindcă toate se uită, doamna se îndreptă şi se întoarse la Bucureşti, deschizînd iar poarta curţii celor care pofteau bogăţii şi măriri.

Domnia lui Ştefan Cantacuzino a fost puţin însemnată şi s-a terminat repede, fiindcă a făcut aceleaşi greşeli de care învinuise pe alţii. Poarta declarase război Veneţiei pentru a redobîndi Moreea, şi-şi pusese de gînd să recucerească Belgradul şi Timişoara. Ba, după primele succese din Grecia, însumeţindu-se ca întotdeauna, se gîndea la un nou asediu al Vienei. Ştefan Vodă, ca unchiul său, ca vărul său, se dădu din partea nemţilor, sfătuit fiind mai ales de tatăl său, cu care stătea cel puţin la săptămînă o dată, noaptea tîrziu, de vorbă. Ce s-o fi petrecut în capul bătrînului stolnic nu se poate bine lămuri. Pe frate-său, Şerban-Vodă îl omorîse fiindcă fusese al ruşilor — şi acum el sfătuia pe fiu-său să trădeze pe turcii aceştia, la care ai fi crezut că ţine ca la ochii din cap.

Lucrurile s-au aflat. Apostol Manu din Braşov, alţii, din Bucureşti, din Stambul, l-au pîrît sultanului. Acesta nu mai aştepta să fie întîi declarat războiul şi apoi să scoată din scaunul Munteniei pe un om devenit suspect. Îi trimise îndată un capugiu cu porunca de mazilire.

Şi toată drama Brîncoveanului se repetă după scurgerea a nici doi ani.

La 7 ianuarie 1716, într-o marţi, pe cînd domnul nu bănuia nimic, sosi în Bucureşti capugiul Porţii. La auzul acestei veşti, foarte turburat, Ştefan vru să fugă. I se spuse, că, mai întîi, fuga era prea anevoioasă din pricina zăpezii, şi că, mai apoi, o fi venit turcul numai pentru a încasa tributul. Vodă se linişti şi chemă la curte pe marele vistiernic şi pe vel spătarul Dudescu, cumnatul său, pentru a le porunci să pregătească banii. Radu Dudescu îi răspunse să aştepte mai întîi să vadă cu ce gînduri a venit paşa. Hotărîră deci să aştepte pînă a doua zi, miercuri, cînd dis-de-dimineaţă, turcul se înfăţişă la curte şi întrebă pe vodă, „după cuvintele politeţe schimbate", dacă se va supune de bună voie poruncii padişahului. La răspunsul afirmativ al acestuia, capugiul scoate firmanul şi-l înmînă domnului, care-l sărută, îl duce la

frunte și-l trece lui Divan Efendi spre citire. Conținutul lui era mai blînd și pe alt ton, decît acel al firmanului ce fusese trimis Brîncoveanului. Diferitele izvoare ni-l dau întocmai la fel : Deoarece Ștefan Vodă Cantacuzino a domnit îndeajuns în Valahia, voința marelui padișah este ca el să fie înlocuit cu Niculai Mavrocordat, domnul Moldovei, iar el însuși va pleca cu familia sa la Constantinopol, unde va trăi în tihnă din mila măriei sale sultanul.

Precum în vremea lui Brîncoveanu fusese stolnicul Cantacuzino, noaptea, în taină la Ali Pașa pentru a-l ruga să insiste pe lîngă imbrohor să. puie pe fiu-său domn — astfel și în noaptea aceasta de 7 spre 8 ianuarie se duse el în taină la capugiu, acum pentru a-și dezvinovăți feciorul. Firea acestui om, atît de deștept și de învățat, era nemaipomenit de ciudată. Și nu putem ști noi cu siguranță pînă azi dacă a fost el un pervertit criminal sau poate numai un năpăstuit, despre care se vorbea tot rău, fiindcă a spune tot binele ar fi fost prea greu. Toată viața lui a fost numai stolnic, o boierie mică, însă avea pasul înaintea tuturor boierilor, a fost intimul secretar a trei domni, frate-său, nepotul-său și fiu-său și a ținut corespondența și toate tainele țării în mîinile lui timp de 37 de ani. Dăm deci dreptate lui Gheorghe Șincai cînd spunea că, nepotrivindu-se autorii cînd e vorba de întîmplările acela și de firea stolnicului, „eu, ca să nu mă fac însumi judecător între dînșii, toată judecata ți-o încredințez ție (cititorule n.n.), aducînd zisele lor precum sînt scrise". Și în adevăr, dacă Del Chiaro îl laudă pe acest vestit și bătrîn stolnic Cantacuzino, Rafail monahul, alias Radu vornicul Popescu, spune despre el că în noaptea aceea, cînd se duse la capugiu pentru a-și dezvinovăți fiul și pe sine însuși, îi spuse că ce dovadă mai mare poate fi despre credința lui către turci, decît chiar faptele vieții lui : „că pe frate-său Șerban Vodă cît a luat seama că se înțelege cu nemții și e viclean împărăției turcești, îndată l-au otrăvit de-au murit, așișderea și pe alt frate al său, anume pe Iordachi, carele fiind de Șerban Vodă trimis la nemți, făcea turburări, l-a otrăvit de-a murit (care va să zică și pe Iordachi), și pe nepotul său Constan-

tin Brîncoveanu, văzîndu-l că se alcătuieşte cu muscalii, l-a dat pe mîinile sultanului, de-a făcut ce-a vrut cu dînsul. Acestea şi altele le-a spus capugi-paşa mai departe vizirului, care l-au auzit mulţi oameni vrednici de credinţă, între care unul era Ienache Dragomanul, fratele lui Nicolae Vodă Mavrocordat, care a mărturisit înaintea boierilor (pe patul lui de moarte) că a auzit pe capugi-paşa spunînd acestea vizirului, cum că i le-a spus Constantin stolnicul". Cronicarul urmează : „La acestea se vede că cu adevărat stolnicul Constantin a omorît pe Şerban Vodă, că în vremea aceea a ieşit un cuvînt de ziceau cei mai mulţi : Constantin stolnicul, (Mihai) şi Constantin Brîncoveanu l-au omorît, iară de moarte bună n-au murit. Şi atunci era îndoială, au că nu va fi, neştiind ascunde taine ale oamenilor. Iară de vreme ce însuşi omorîtorul a mărturisit că a omorît pe frate-său Şerban, tot omul să crează că adevărat l-a omorît el. Aşişderea şi pe Iordachi spătarul, frate-său dacă el a mărturisit însuşi, ce îndoială va să mai fie că la moartea amîndurora s-a zvonit că Constantin stolnicul i-a omorît. Dară credinţa tot nu era necunoscîndu-se adevărul, iar dacă şi-a mărturisit păcatul către turc, destul este să fie credinţă la toţi. Iar de Constantin Vodă cum că tot bătrînul cu feciorii lui l-au vîndut la turci, nu ne mai trebuie mărturiile lor, că noi cu ochii noştri le-am văzut şi cu mîinile noastre le-am pipăit".

Şi, vorba lui Şincai, creadă cititorul ce-o vrea. Însă N. Iorga ne asigură că Şerban Vodă, înainte de-a muri, trimisese deseori după doftori, ceea ce înseamnă că el a murit de boală, nu de otravă. Iar cei care cred că a fost stolnicul „un hoţ bătrîn" răspund că şi-a putut omorî fratele cu o otravă înceată, dată în doze mici, sau că efectiva boală a lui vodă nu era de natură mortală şi mai sigură a fost otrava decît boala.

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră.

Rezultatul întrevederilor nocturne între stolnic şi capugiu fu că acesta asigură pe Cantacuzino să n-aibă nici o grijă despre soarta lor, căci sultanul n-are alt gînd decît a-i ţine în tihnă la el la Stambul, pînă se vor îndrepta lucrurile. Aşadar, stolnicul hotărî să plece la

Constantinopol cu fiul, nora și nepoții lui, deși firmanul nu-l privea pe el, și deși Vodă Mavrocordat îi trimisese răspuns la Iași că, sosind în București, dorește să-l găsească acolo pentru a-l avea la mare cinste, precum îl avuseseră și domnii dinainte.

Sîmbătă, 11 ianuarie, porni alaiul domnesc din București. Era compus numai din Ștefan Vodă, doamna Păuna, fiii lor Radu și Constantin, și tatăl domnului, bătrînul stolnic. Cîteva care încărcate cu aur, bijuterii și scule — să aibă cu ce se-ndrepta la Poartă — apoi capugiul, ciohodarii lui. Mai erau cîțiva servitori, firește, din care cunoaștem numele lui Marin, Radu, Ștefan și Ion.

Unul din coconii domnești se îmbolnăvi pe drum, că era ger mare și viscol, așa încît, mai îngrijindu-l ici, colea prin diferite sate, ajunseră ei în Constantinopol abia după o lună de zile. Fură găzduiți la Vlah-Seraiul-țării, la Galata, liberi deplini de-a primi pe cine vor, și chiar de-a ieși în oraș. Sultanul n-avea alt gînd cu ei decît de a-i ține acolo ca măsură de prevedere, căci mai sigur era el cu Mavrocordat domn în Muntenia decît cu Cantacuzino.

Însă noul voievod moldovenesc lucra de sîrg pentru a-și păstra domnia. Punînd mîna pe o scrisoare de-a unui general către Ștefan Vodă, din care rezultau clar legăturile acestuia cu nemții, Mavrocordat o trimise vizirului, acesta o arătă sultanului, care se făcu roșu de mînie și porunci acel mic lucru fără însemnătate pentru vremea aceea : moartea !

A doua zi chiar, 26 iunie (1716), la ceasul unu după miezul nopții, seraiul Țării Românești fu înconjurat de turci, casa invadată, Cantacuzinii sculați din pat, legați și duși la Bostangi Pașa. Un ceas mai tîrziu, bălăbăneau de grinzile închisorii cadavrele a doi spînzurați : Ștefan Vodă și părintele său.

Și umbra lui Brîncoveanu plutea parcă răzbunătoare prinprejur.

În graba aceea de-ai omorî uitaseră de doamna Păuna și de fiii ei. Pentru a nu le lăsa timp să-și amintească de dînșii, aceștia fugiră în aceeași noapte, travestiți, căutîndu-și adăpost la ambasada Olandei. Ambasadorul, con-

tele de Colyer, cunoscuse în lunile din urmă pe Cantacuzino, se împrietenise cu el și primi deci cu bunăvoință pe înfricoșata văduvă și pe tinerii orfani. A doua zi, turcii începură să-i caute pretutindeni, însă nu le putură afla ascunzătoarea.

Se zice că doamna Păuna ar fi fost nevoită să cerșească pe străzile Stambulului pentru a se întreține. Dar mai întîi ea nu putea părăsi ambasada fără a fi expusă să fie recunoscută și arestată. Apoi averea adusă de Ștefan Vodă cu el, nefiind îndată sechestrată, doamna o putu salva. Transportase cu dînsa, la prietenii ei, bijuteriile, iar aurul fusese depus la omul lor de încredere, vătaful Constantin Diichiti. Mulțumită acestor bani și comori, mult, puțin cît era, a putut ea însărcina pe ambasador să-i închirieze o corabie, cu care să fugă din Constantinopol. După două luni de așteptare, viața ei fiind mereu amenințată, corabia în sfîrșit fu gata. Doamna Păuna mai depuse, în mîinile bunei ei prietene Catrina de Colyer, 5 000 de galbeni, cu rugămintea să i-i trimită la cerere, și lunîndu-și rămas bun de la cei ce-o ascunseseră și îngrijiseră tot timpul acesta, își luă feciorii în taină, și prin fel de fel de peripeții, izbuti să se îmbarce. Trebuie să fi fost cam 20 — 22 august cînd părăsiră urgisiții (pe atunci se spunea „păcătoșii") principi malurile acelui Bosfor, în pămîntul căruia zăceau atîtea trupuri fără capete de-ale neamului lor. Ștefan Vodă și tatăl său fuseseră și ei, după spînzurătoare, decapitați și capetele lor umplute cu paie fuseseră trimise la Adrianopol să aibă sultanul, care se afla acolo, de ce se veseli.

Călătoria pe mare fu rea și periculoasă. Cu pașapoarte olandeze ieșiră în sfîrșit din apele turcești, și după multe furtuni în Mediterana, sosiră, după patru săptămîni, la Mesina. La 25 septembrie (1716) un raport dat din Neapole anunță că „La Princesse de Valachie este arrivée, s'etant sauvée de Constantinople avec ses deux fils". E primită de vice-regele celor două Sicilii, care o expediază, cu calde scrisori de recomandație, la Roma. Dintr-un al doilea raport, din 12 octombrie, aflăm că „La Princesse de Valachie est arrivée à Rome, où on lui fait bien des honneurs et de l'accueil". Doamna Păuna asigură, firește, pe papa

de zelul ei pentru catolicism, şi, cu noi scrisori de recomandaţie a înaltului pontif către împăratul Germaniei, pleacă prin Florenţa, Bolognia şi Ferrara, la Veneţia. Acolo, găzduită în casa lui Nicolae Caragiani, rămîne cîteva săptămîni pentru a se odihni de toată spaima şi oboseala acestor patru luni din urmă şi apoi, pe la sfîrşitul lui noiembrie, porneşte prin Tirol, spre Viena.

Foarte bine primită de împăratul Carol al VI-lea, ea se stabileşte deocamdată în capitala Austriei pentru completarea educaţiei fiilor ei. Băieţii aceştia aveau 15 şi 16 ani la moartea tatălui lor. Împăratul acordînd văduvei o pensie anuală în fiorini, drept mulţumire a multor servicii aduse de soţul ei cauzei creştinătăţii, doamna Păuna putu duce în Viena un trai cumsecade, potrivit rangului ei. Însă, spune N.Iorga, „Beizadele Radu şi Constantin începură o viaţă falnică şi cheltuitoare, prea mîndri pentru a merge pe jos, şi prea săraci pentru a-şi plăti datoriile". Doi ani merseră treburile aşa, de bine de rău. În 1718, după pacea de la Passarowitz, aflînd doamna Păuna că nemţii au încorporat Oltenia imperiului şi că e vorba să se numească acolo un voievod român, ea puse candidatura fiului ei Radu, începînd, în scop de reuşită, rugăminţi, făgăduieli şi intrigi prin anticamerele împărăteşti, fără a-şi da seama că curtea Habsburgilor nu era seraiul sultanului. Un alt candidat, cu mult mai vechi drepturi, tot Cantacuzin şi el, reuşi să fie numit nu voievod, ci mare ban al Olteniei. Era fiul lui Şerban Vodă, acel Gheorghe Cantacuzino care trăia, împreună cu bătrîna lui mamă, doamna Maria, de aproape 30 de ani la Sibiu.

Afacerile începură a nu mai merge. Pensia Păunei nu-i ajungea pentru a-şi întreţine fiii în viaţa de lux cu care se obişnuiseră. Ea îşi aminti atunci de banii şi comorile ce mai avea la Constantinopol depuse în mîinile unor credincioşi prieteni. Scrise contesei Catrina de Colyer să-i trimită de urgenţă caseta cu 5 000 de galbeni ce-i încredinţase. Ambasadriţa Olandei, cu toată bunătatea inimii ei, nădăjduise totuşi că doamna Păuna s-o fi înecat în drum de la Stambul la Messina. Fu foarte neplăcut surprinsă de cererea ce-i venea, deodată, după trei ani de zile, de restituirea unei sume pe care o chel-

tuise. Răspunse deci lui Battista Chinetti, omul doamnei Păuna, că, mai întîi, nu primise decît 4 000 de galbeni, și că, al doilea, a cheltuit din ei 2 000 pentru a apăra de urmărire pe prietena ei în timpul cît a găzduit-o și în toată vremea cît era fugară pe mare, și în sfîrșit al treilea, că recunoaște a-i mai fi datoare 1 000 de galbeni însă nu are de unde-i plăti. Se obligă a-i răspunde banii aceștia cu încetul, cîte 800 de lei pe an, asigurîndu-i cu ipotecă în casa ei din Pera.

Ce să facă biata Păuna ? Înghiți. Însă mai erau lucrurile și banii depuși la vătaful ei, Diichiti. Dar și acesta îi trimise niște socoteli fantastice, de pe urma cărora ar rezulta că nu-i mai datorește aproape nimic... „Dice havere alla detta. Signora Principessa per mano di Steffano e Mario altri reali 10 500"... „Dice haver esborsata a quatro domestici del Principe, che furono in prigione, reali 5 250"... „Dice esborsati a Osman Aga Cassap Bassi per debito del Principe avanti la sua morte, reali 2 500" ...„Dice"... „Dice... și nu se mai alesese din toți realii decît cu vînt și fum. Și mereu era gata să jure : „Cosi nega assolutamente din nou haver ricevuto pelle di volpe din Moscovia ne altro, e cio con suo solenne giuramento". „A giurato e si esibisce pronto a giurare nuovamente". Aflăm din raportul acesta, datat din Constantinopol 30 decembrie 1719 și iscălit de interpretul Rigo, secretarul ambasadorului Colyer, interesantul amănunt că și lui Ștefan Vodă, după ce i s-a tăiat capul care fu trimis la Adrianopol, trupul i-a fost aruncat în mare și apoi pescuit de credincioșii lui : „Per cavare il cadavero del Principe del mare, farlo sepelire, serendarii etc., come dice, reali 250". Unde anume s-a făcut acea sepelire, îngroparea, nu știm.

Totalul realilor cheltuiți de Diichiti se urcă la 861. Doamna Păuna nu recunoscu socotelile fostului ei vătaf. Corespondența urmează și în 1720 și chiar pînă în 1725, cînd ambasadorul Germaniei, Dilling, scrie, în martie a acelui an, cancelarului imperial din Viena „că grecul neagă și jură că nu mai are nici bani, nici lucruri, de-ai acestor nenorociți"... „Je vous envoyé (sic), aussi deux papiers, qu'un grec, qui este un de ceux contre lesquels la Princesse Contacuzène forme ses pretension (sic), m'a

donnés pour sa décharge, à ce qu'il prétend. Aussi je vous prie, Monsieur, de les communiquer à celui des fils de cette Princesse qu'on dit se trouve á notre Cour, pour qu'on me donne connaissance si cette excusation trouve lieu, ou si l'on y a à redire et avec quels fondemens, car ces gens nient tout et jurent ne plus rien avoir, ni effets, ni argent de ces infortunés là.

Pe la data aceea, 1725, băieţii aveau 24 şi 25 de ani. Deoarece traiul la curtea Habsburgilor nu mai putea merge mai departe fără bani destui ca să-şi ţie rangul, doamna Păuna hotărî să-i „cazeze" şi să-i însoare. Beizadè Radu, care-şi spunea acuma Rudolph, intră în armata austriacă şi-şi luă de soţie pe Elisabeta d'Estival. Constantin, al doilea fiu, plecă cu mamă-sa în Rusia, unde aveau ei pe verii lor Toma Cantacuzino (cel care, la Urlaţi, fugise din lagărul lui Brîncoveanu într-al ţarului) şi pe soţia acestuia, Maria, care la sosirea lui Mavrocordat în Muntenia se travestise în ţărancă şi fugise de urgia lui prin Ardeal în Rusia, la soţul ei. Bine primiţi de rudele lor la Petrograd, Constantin fu prezentat ţarului Petru cel Mare, care-l primi în armata imperială rusă, însurîndu-l cu Ana Seremetev.

Liniştită acum, doamna Păuna părăsi Rusia, şi după atîtea perigrinări, merse să se stabilească la Braşov pentru a fi cît mai aproape de ţară. Făcuse, în zece ani, ocolul Europei pentru a ajunge din nou aproape de punctul de unde plecase. Dar graniţele ţării ei îi erau închise. Şi ce-o reţinea pe dînsa la Braşov nu era poate atît dorul de-acasă, cît erau interesele ei. Căci dacă ştia că răvăşitele ei averi din Muntenia nu mai puteau fi recuperate, mai erau însă moşiile din Oltenia, cea ocupată de austrieci, prin bunăvoinţa cărora ea îşi putu încasa veniturile. Dar aceste venituri trebuie să fi fost neîndestulătoare, căci o găsim mai tîrziu împrumutîndu-se cu 600 de fiorini de la contesa Teleki, căreia îi amanetase cele două moşii din „Transilvania dincolo de Olt" (Oltenia). Apoi mai luă 600 de fiorini ungureşti de la Pavăl, negustor din Braşov, căruia îi amanetase argintăria, şi în sfîrşit 4 000 de fiorini nemţeşti, de la noră-sa Ana, soţia lui Constantin, care pare a fi fost o femeie bogată. În

schimb, Elisabeta d'Estival era săracă, ca şi soţul ei Radu, şi pentru a-i ajuta pe ei pare a se fi umplut bătrîna doamnă de datorii, căci nevoile ei personale nu puteau fi foarte mari. Trăia liniştită, în frumosul Braşov de-acu 200 de ani, avînd şi unele relaţii bune în aristocraţia ungurească, dar ducîndu-şi mai mult zilele bătrîneţelor sale cu duhovnicul şi prietenul ei, preotul Eustaţiu de la biserica Şcheilor, în casa căruia depunea mereu ce brumă de avere mai putea strînge în dreapta şi în stînga : argintărie, vase de cositor şi aramă, lăzi cu pînzării.

Din cînd în cînd, ea se mai abătea prin Viena. De acolo este datat testamentul ei, făcut după o boală grea, cînd, slăbită, căzu în grijă ca nu cumva s-o ajungă „cel de pe urmă ceas al vieţii pămînteşti". Ştiind că nu e nimic mai şubred decît „ultima voinţă" a cuiva, ea scrise următoarele : „Mai întîi aceasta o zic, povăţuiesc, poruncesc, mă rog şi las sub blăstăm, că fiii mei Radu şi Constantin cu familiile lor să trăiască creştineşte în unire frăţească şi-n iubire, să-şi întărească casele şi neamul. Aşa de vor face, să aibă a mea binecuvîntare de mamă, pe care le-o dau din toată inima. Apoi, datoriile mele sînt... şi averea mea este"...

Simţindu-se mai bine, se întoarse totuşi la Braşov, unde-l aşteptă pe fiul ei Constantin, care-i făgăduise că va veni tocmai din Petrograd s-o vadă, ştiind-o acum bătrînă şi bolnavă. În Viena văzu pe Radu, dezmierdat de ea Răducan, şi nu-i mai rămînea, pentru a închide ochii, decît să mai îmbrăţişeze o dată pe fiul ei mai mic. Soarta nu-i îngădui această mîngîiere din urmă. Constantin, cu nevastă-sa, cu copiii, era încă pe drum, cînd doamna Păuna Cantacuzino, slăbită de ani şi de boală, îşi dete duhul în casa ei de la Braşov, anul 1740.

Urmează, pe scurt, interesanta viaţă mai departe a acestor doi dezmierdaţi coconi ai doamnei Păunei : Radu şi Constantin.

Să vorbim mai întîi de cel mai mare : Radu, zis Răducan, zis Rudolph, care-şi mai spunea — nu se ştie de ce, afară doar dacă am judeca chestia din punct de vedere al vanităţii — domn al Ţării Româneşti şi duce al

Tismanei, al Sfîntului Nicodim și al Sfîntului Pavăl și al Moldovei. Pompoasă titulatură, necesară poate la curtea Habsburgilor, ceea ce nu i-a împiedicat pe unii contemporani să spuie de el că este un aventurier.

Intrat în armata austriacă ca simplu ofițer de cavalerie, ajunse, după nici zece ani — așa erau vremurile pentru prinți — general-maior, comandînd un regiment. A avut nenorocul să nu se înțeleagă cu un oarecare duce de Lorena, care ajunse bărbatul unei oarecare fete de împărat, numită Maria Tereza, ajunsă la rîndul ei împărătească. Acest mic neajuns avu urmări.

Dar a mai fost o chestie și mai veche.

Stolnicul Constantin Cantacuzino, bunicul Radului, căpătase una din marile decorații ale imperiului, ordinul Sfîntul Gheorghe, care se moștenește din tată în fiu, prin primogenitură. Alte onoruri nu dădea ea decît de-a spînzura o tinichea de gît și de a-ți înșira titluri cît îi era voia proprietarului. Bunicul murind o dată cu fiul său Ștefan, spînzurați la Constantinopol, dreptul de a purta decorația o moștenise fiul mai mare, al acestuia, Radu Cantacuzino. O și purtă, firește, cu mare vanitate, dar fără folos. Însă — era un însă — împăratul, care conferea decorația, de obicei contra numerar, avea și dreptul, cu învoirea celor ce-o purtau, de-a o conferi mai departe, tot contra numerar. Fürst Rudolf, foarte la anaghie, ceru lui Carol al VI-lea dreptul acesta. Împăratul, binevoitor față de Cantacuzini și, în afară de aceasta, om bun de felul lui, îi acordă acest drept. Românul nostru se apucă să vîndă decorația cui nu se cuvenea : burgheji, negustori. Scandal. Dreptul de-a conferi ordinul Sfîntul Gheorghe fu retras prințului Cantacuzino, și — se poate — o fi jucat vreun rol în această afacere și soțul tinerei Maria Tereza. În tot cazul, scurtă vreme după această penibilă afacere, împăratul moare, și fiică-sa — moștenitoare în fața Pragmaticei Sancțiuni — devine dintr-o plăpîndă principesă (și amorezată de bărbatul ei ca o școloriță) o foarte mare împărătească. Cum se și cădea, soțul ei căpătă deodată foarte mare influență. El refuză de-a mai da un regiment lui Cantacuzino, omul care vînduse ordinul Sfîntului Gheorghe.

În timpul acestei grozave catastrofe social-financiare a lui Radu beizadea, general-maior, se întîmplă și moartea doamnei Păuna. Rămas fără sprijin, nici de la mamă, nici de la curte, prințul Rudolf începu să inventeze. Ceru un concediu de 6 luni pentru a merge — zicea el — în Rusia, în vederea aranjării situației lui financiare. Trecu însă în Germania și se opri la Dresda, de unde scrise mamei regelui Prusiei — Frederic al II-lea — că sincera și unica lui dorință este de a intra în serviciul fiului ei. Bătrîna regină nici nu-i răspunse. Cantacuzino scrise de-a dreptul lui Frederic al II-lea, plîngîndu-se lui de schimbările de le Viena, de influența ce ar fi avut ducele de Lorena asupra soției sale împărăteasa Maria Thereza, și fel de fel de lucruri care știa el că nu puteau face regelui Prusiei decît plăcere, și încheind scrisoarea cu rugămintea de-a fi primit în armata prusiană cu rangul său de general, făgăduind chiar regelui că-i va ridica un regiment de unguri, munteni, moldoveni și dalmații, cu care va face minuni de vitejie.

Cu multă bunăvoință, ba chiar mulțumit de această ofertă, regele îi răspunse că primește propunerea lui și îl roagă să arate în ce condițiuni înțelege a o aduce la îndeplinire. Răspunsul beizadelei, datat tot din Dresda, 4 august 1741, fu că „la troupe que je me propose de lever pour le service de Votre Majesté coutera dix écus par homme, moulé, armé et habillé, au cas que Votre Majesté en voulût faire la dépense Soi-même". Ba mai mult decît atît : „Or, comme il s'agit, Sire, de tout abandonner pour jamais à Vienne, e qu'indispensablement je dois faire sortir sans délai ma famille, je supplie Votre Majesté réfléchir, vu qu elle n'ignore point, qu'après une telle résolution je ne suis pas en état de subsister sans son assistance, convenablement à ma naissance et à la charge de ma famille. C'est porquoi j'ose attendre de la clémence de Votre Majesté qu'Elle daignera en cette considération me gratifier d'une pension pour me soutenir dans le monde".

În definitiv, era o pomană pe care o cerea Cantacuzino lui Frederic cel Mare : să ridice un regiment pe socoteala regelui, care să-i mai plătească și o pensie, lui

și familiei sale. Foarte politicos, Frederic al II-lea îi răspunse :

„Monsieur le Prince,

J'ai vu par votre lettre de 4 de ce mois les bons sentiments que vous continuez d'avoir pour nos intérêts, et l'envie d'entrer dans mes services, moyennant une pension et les fraix nécessaires pour la levée d'un régiment de Huzards. La manière dont vous pensez y réussir ne saurait que me plaire. Mais pourvu que vous voudriez bien réfléchir un peu sur la présente situation des affaires, vos trouverez vous même que ce projet est encore sujet à bien des difficultés, qui me paraissent en partie presque insurmontables. C'est aussi en cette considération que je ne voudrais pas exposer vos propres intérêts et vous faire risquer un etablissement certain contre des avantages qui dépendent d'une issue incertaine.[14]

Însă tocmai acel „établissement certain", despre care vorbea regele, nu-l mai avea Radu Cantacuzino. Întoarcerea lui la Viena era cu neputință, fiindcă frate-său conspirase împotriva Austriei și dușmănia ce i-o arăta soțul împărătesei pare a fi provenit mai mult din această pricină decît din bagatela fără însemnătate a vînzării ordinului Sf. Gheorghe. De altfel, beizadea Radu a fost desigur și el amestecat în chestiunea complotului. Neputîndu-se deci stabili nicăieri, el începu să cutreiere Europa, căpătînd din ce în ce mai mult o stabilită reputație de aventurier.

În 1749 îl aflăm la Paris, locuind „chez Rouger, rue Bouloi" și stăruind pe lîngă Ludovic al XV-lea să-i mijlocească, prin ambasadorul său la Constantinopol, căpătarea domniei Țării Românești. Trăind în copilărie pe lîngă învățatul său bunic stolnicul Constantin, și apoi în tinerețe în fastuoasa capitală a Austriei, el purta interes oricărei manifestări culturale. Într-un proces-verbal al unei ședințe a Academiei de Științe din Paris, găsim următoarele : „Un prince de Vallachie, nouvellement arrivé en France, souhaitait de voir l'Académie assemblée. Il y a été introduit avec sa suite, on leur a donné des sièges dans la parquet, et ils sont restés pendant tout

le temps de la seconde lecture de l'ouvrage du Père Baudouin".

După multe alte perigrinări, încă nu bine cunoscute, el muri în Polonia, la Camenița, unde i s-a aflat și mormîntul.

Totuși fiul său rămase la Viena, fiind ofițer de gardă (muri, tînăr, în 1771), iar pe fete le mărită foarte bine, pe cea mai mare cu contele Enric O'Donnel, și pe celelalte trei cu marchizul de Blaizel, cu contele Malza von Moden și cu baronul Fornac. La descendenții conților O'Donnel s-au găsit mai tîrziu multe acte și obiecte cantacuzinești, printre care tabloul în ulei al postelnicului Constantin, cel sugrumat la Snagov.

Al doilea fiu al doamnei Păuna, Constantin, avu o foarte tragică soartă. Rămas în armata rusă, după cum am văzut, el deveni, ca și frate-său, în scurtă vreme general. Din căsătoria lui cu Ana Șeremetev avu doi fii, Avram și Alexandru. Trăi liniștit, fericit vreo 15 ani în Rusia, fiind foarte apreciat de împărăteasa Ana, pînă i se năzări deodată că era fecior de domn și că i s-ar cuveni deci și lui să domnească. Demisionă din armată și luîndu-și familia cu el, părăsi Rusia. Sosirea sa la Brașov, în 1740, era deci mai mult în legătură cu aceste scopuri ascunse ale lui, decît cu dorința ce-ar fi avut de-a-și revedea pe bătrîna lui maică, pe care de altfel n-o mai află în viață. O scurtă rugăciune la mormîntul ei, și familia Cantacuzino porni mai departe, prin Sibiu și Banat, la Zemon (Semlin), orășel situat pe malul Dunării, peste drum de Belgrad. În cetatea aceea a Belgradului trăia un pașă turc, Iaia, care fusese în vremuri prizonierul rușilor la Petrograd. Acolo se împrietenise el cu beizadè Constantin Cantacuzino, punînd amîndoi la cale domnia acestuia, cînd va scăpa pașa din prizonierat. În 1739, încheindu-se pacea între Rusia și Turcia, Iaia își căpătă libertatea, și întors la Stambul, sultanul îl trimise seraschir la Belgrad. Cantacuzino purcese și el din Petrograd, scopul plecării lui nefiind altul decît întîlnirea cu comandantul din Semlin. Cîteva zile după sosirea lui acolo, trecînd Dunărea într-un frumos caic, merse beizadeaua să prînzească în casa turcului. Seara

se întoarse înapoi și după puțină vreme primi o scrisoare de la pașa, prin care acesta îl înștiința „că a isprăvit treaba la Stambul, după a lui poftă și după cum îi făgăduise". Comandantul austriac al Semlinului citi aceste rînduri și întrebă pe Cantacuzino ce însemnează acea treabă isprăvită la Stambul. Răspunsul beizadelei fu că el ceruse pașalei să-i mijlocească de la sultan voia de a-și putea încasa veniturile moșiilor sale din Muntenia, pentru care scop avea de gînd să se stabilească în Transilvania, și înștiință chiar pe comandant că pleacă la Viena, pentru a ruga pe împărăteasă să-i acorde această învoire. Comandantul nu se opuse, dar părîndu-i-se lucrul suspect, începu niște cercetări care duseră la o ciudată descoperire : sultanul promisese lui beizadè Constantin domnia Țării Românești, dacă ar fi acesta în stare să ridice pe sîrbii din Austria, și unindu-se cu oștirea turcească din Belgrad să pornească războiul împotriva Mariei Thereza.

Cantacuzino se credea foarte dibaci. Porni la Viena și să înfățișă împărătesei, care-l primi cu bunăvoință. Însă cîteva zile mai tîrziu sosi la cancelaria imperiului raportul comandantului din Semlin, care descoperea uneltirile prințului valah. Acesta se pomeni într-o noapte cu casa lui înconjurată de soldați, care-l ridicară din pat, și cu lanțurile la mînă, îl duseră pe jos pînă la Graz, unde fu închis în cetate.

Nevasta lui, înnebunită de spaimă, ceru ajutor ambasadorului Rusiei, care-i răspunse că deoarece soțul ei părăsise Petrogradul, el nu-l mai cunoaște drept cetățean rus. Biata Ana își luă feciorii și porni în țara ei, implorînd mila împărătesei Elisabeta, care, ca și ambasadorul ei, nu-i dădu nici un sprijin. Banul Mihai Cantacuzino, autorul „Genealogiei Cantacuzinilor", pare a fi vorbit personal cu această nenorocită vară a lui, din gura căreia ținea că beizadea Constantin nu era întru nimic vinovat de acuzările ce i se aduceau și toată afacerea aceasta era numai o înscenare și o pîră a lui Constantin Mavrocordat, care se temea ca beizadeaua să nu-i sufle domnia.

Dar austriecii nu împărtășeau această părere. L-au ținut în închisoare patruzeci și unu de ani. În 1781 împă-

ratul Iosif făcînd, după moartea Mariei Thereza, o cercetare asupra tuturor prizonierilor de stat, găsi pe acest biet moșneag pe lista celor închiși în cetatea din Graz. Văzînd „vina lui, suma anilor de cînd era închis și neamul din care se trage îndată a poruncit să-l sloboade din închisoare, dîndu-i de cheltuială ca să meargă în Rusia, la soția și la fiii lui".

Intrase, nenorocitul, la 40 de ani în închisoare și ieși la 81. Nici nu mai apucă să meargă în Rusia, că-l prinse moartea pe drum, după vreo două săptămîni de călătorie. De altfel, nici nu și-ar mai fi găsit nevasta în viață, căci își dăduse și ea sufletul de cîteva luni.

Tot în același an muri și fiul său Avram ; iar celălalt fecior, Alexandru, era de mult sub pămînt, din 1772, cînd se stinsese în chinurile ciumei, la București, unde se afla trecător ca ofițer al Ecaterinei, într-unul din numeroasele războaie ruso-turce de la sfîrșitul acelui veac.

Cu ei se stinse pentru totdeauna progenitura în linie bărbătească a lui Ștefan Vodă și doamnei Păuna !

Capitolul XXIX

FAMILIA LUI DIMITRIE CANTEMIR

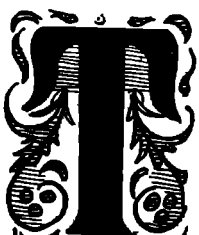

Tocmai el, Cantemir învățatul, care știa să-și bată joc de alții cînd își făureau genealogii prea fantastice, tocmai el căzu în același ridicol, vrînd numaidecît, din neamul lui de mazili, să facă coborîtori din Tamerlan, vestitul cuceritor asiatic.

O corespondență puțin cunoscută și încă inedită la noi [15] ne arată pe Voltaire bătîndu-și joc de Cantemir mai rău decît își bătuse acesta joc de Brîncoveanu.

Întîmplarea e din anul 1739, posterioară morții marelui nostru istoric. Voltaire publicase tocmai Istoria lui Carol al XII-lea, care încăpu în mîinile fiului lui Dimitrie Cantemir, Antioh, ambasadorul Rusiei la Paris. El citi, cu o legitimă mirare, următoarele rînduri :

„Moldova era guvernată atunci de prințul Cantemir, grec de origină, care întrunea talentul vechilor greci, știința literelor cu aceea a armelor".

Sîngele tătărăsc al ambasadorului Antioh clocotindu-i în vine, el s-apucă să scrie o lungă scrisoare lui Voltaire — Antioh era el însuși un bun poet rus — pentru a-i arăta și dovedi că neamul lui nu era grec, ci tătar curat, coborîtor din Tamerlan. În sprijinul acestei afir-

maţii, el trimise lui Voltaire cartea părintelui său asupra „Istoriei imperiului otoman."

Răspunsul lui Voltaire este sîngeros.

„Monseigneur,

J'ai à Votre Altese bien des obligations. Elle daigne me faire connaître plus d'un vérité dont J'étais assez mal informé, et elle m'instruit d'une manière pleine de bonté, qui vaut bien autant que la vérité même. Je lis actuellement *l'Histoire Ottomane* de monsieur le prince Cantémir, votre pere, que j'aurai l'honneur de vous renvoyer incessamment, et dont je ne puis remercier trop Votre Altesse. Vous me pardonnerez, s'il vous plait, d'avoir été trompé sur votre origine. La multiplicité des talents de M. le Prince, votre père, et des vôtres, m'avait fait penser que vous deviez descendre des anciens Grecs, et je vous aurais soupçonné de la race des Pèricles plutôt que celle de Tamerlan. Quoiqu'il en soit, ayant toujours fait profession de rendre hommage au mérite personnel plus qu'à la naissance, je prends la liberté de vous envoyer la copie de ce que j'insère sur votre illustre père dans mon histoire de Charles XII qu'on réimprimé actuellement, et je ne l'enverrai en Hollande que quand j'aurai appris d'un de vos secrétaires que vous m'en donnez la permision.

Je trouve dans *l'Histoire Ottomane* écrite par le Prince Démétrius Cantémir, ce que je vois avec douleur dans toutes les histoires : elles sont les annales des crimes du genre humain. Je vous avoue surtout que le gouvernement turc me paraît absurde et affreux. Je félicite votre maison d'avoir quitté ces barbares en faveur de Pierre le Grand, qui cherchait au moins à extirper la barbarie, et j'espère que ceux de votre sang qui sont en Moscovie serviront à y faire fleurir les arts que toute votre maison semble cultiver.

Je suis avec profond respect, Monseigneur, etc.

VOLTAIRE

à Cirey, en Campagne, le 13 mars 1739".

Şase săptămîni mai tîrziu, Antioh Cantemir primea a doua scrisoare, astfel concepută :

„Monseigneur,

J'aprends avec chagrin que l'édition de Ledet est déjá faite. Je leur ordonne de faire un carton concernant ce qui regarde votre illustre père, mais les ordres des auteurs ne sont pas plus exécutés par les libraires que ceux du Divan par les Arabes voleurs. J'ai écrit, et je vais écrire encore, mais je ne réponds pas de l'autorité de mon divan etc."

A d'autres ! Căci ediția a fost corectată, iar rîndurile privind pe Dimitrie Cantemir fură completate astfel:

„La Moldavie était gouvernée alors par le prince Cantémir, Grec d'origine, qui réunissait les talents des anciens Grecs, la science des lettres et celles des armes. On le faisait descendre du fameux Timur, connu sous le nom de Tamerlan ; cette origine paraissait plus belle qu'une grecque ; on prouvait cette descendance par le nom de ce conquérant : Timur, dit-on, ressemble à Témir ; le titre de Kan, que possédait Timur avant de conquérir l'Asie, se trouve dans le nom de Cantémir, ainsi le prince Cantémir est descendant de Tamerlan. Voilà les fondements de la plupart des généalogies".

E Voltaire în picioare ! Un Voltaire, de altfel, care avea dreptate, căci descendența aceasta din Tamerlan este o plăsmuire a lui Cantemir, bazată pe-o închipuire, pe-o asemănare de cuvinte și nimic mai mult : Han Timur Cantemir [16].

Totuși, originea neamului e tătărească. Constantin Vodă Cantemir, tatăl lui Dumitru, era fiul lui Toader și al Mariei Cantemir, mazili din satul Siliștenii pe Ialan în ținutul Fălciului. Bunicul său Nistor și răzbunicul Vasile sînt singurii strămoși dovediți azi documentar. Ceilalți par a fi plăsmuiți de Dimitrie Vodă pentru a lungi *ad libitum* șirul lor. Că acest neam de boiernași mazili silișteni era în adevăr de origină tătărească, ne-o arată nu numai numele, situația geografică a locului de obîrșie (lîngă Buceagul tătăresc) și faptul că la curtea bătrînului Cantemir Vodă veneau deseori să-l vadă rude de-ale lui din Buceag — ca acel Beg-Mîrza, de la care aflară, se spune, Cantemireștii legenda descendenței lor din Tamerlan — dar cercetările istorico-genealogice de

azi au dovedit documentar legăturile de înrudire între Cantemireștii moldoveni și Cantemireștii tătari.

Am arătat mai sus cine fuseseră nevestele și copiii lui Cantemir Vodă bătrînul. Am vorbit de asemenea despre Antioh Vodă și despre doamna lui. Rămîne să arătăm pe scurt tinerețea și domnia lui Dimitrie Voievod, pentru a-l urmări apoi mai pe larg în pribegia lui din Rusia, unde viețile domnițelor sale capătă pentru noi un deosebit interes. Opera științifică și literară a savantului nostru istoric nu ne va preocupa, firește, nefiind în legătură cu subiectul acestei lucrări.

Dimitrie Cantemir, fiul lui Constantin Vodă și al nevestei lui de a treia, Ana Bantăș, s-a născut în anul 1675, (nu în 1673, după cum arată mulți din biografii lui). Avea deci zece ani cînd ajunse tată-său domn, și crescu la curtea din Iași sub îngrijirea acestuia care trimisese pe fiul său mai mare, Antioh, ostatec la Constantinopol. În 1688 Antioh se întoarse în țară, fiind înlocuit la Stambul, cu Dimitrie care avea așadar 13 ani cînd văzu întîia dată capitala imperiului otoman, în care era să-l ție soarta mai tîrziu multă vreme și unde deprinse el limba turcească, arabă și persană, învățînd obiceiurile, istoria, literatura și muzica turcească. Primul lui profesor pentru gimnastică și matematică fu un turc; Sadi Efendi. Mai tîrziu însă urmă cursurile celebrei Academii de la patriarhia ortodoxă din Fanar, unde învață elena antică și latineasca, unde arhiepiscopul Meletie îi înfiltră principiile filosofice ale lui Thales, Iacomi gramatica și literatura elenă, Ieremia Cacavella, filosofia. Un frumos mănunchi de dascăli, care au scos din elevul lor un erudit ce nu era să-i dea de rușine. Muzica turcească, pe care Cantemir o aprecia atît de mult, o învățase de la doi greci, Angeli și Kiemani Ahmed (renegat), pe care însă, după 15 ani de studiu, îi întrecu cu atît brio, încît lui îi fu dat să inventeze notele turcești și să scrie și un tratat asupra muzicii, care a servit otomanilor de model timp de mai bine de 100 de ani.

Aceste strălucite studii, Cantemir fu nevoit să le întrerupă cînd, în 1691, se făcu iar schimbul între ostateci, Antioh plecînd la Constantinopol și Dimitrie întorcîn-

du-se la Iași. După doi ani, tatăl său murind, boierii îl aleseră domn. Poarta îl găsi însă prea tînăr — 18 ani și nevrînd să-i confirme domnia, îl chemă înapoi la Stambul. Rămase de atunci acolo, vreo 6 ani și mai bine, urmîndu-și învățătura pînă în 1 695, cînd fiind atunci Antioh domn în Moldova, Dimitrie se întoarse în țară pentru a se însura.

Avea abia 24 de ani și trecea de pe atunci drept un mare savant — spudeu, cilibiu — nu numai în ochii moldovenilor, ci într-ai tuturor străinilor care se abăteau prin meleagurile noastre. În 1697 — era în gerul lui februarie — trecu în Moldova pentru a merge la Poartă solul polon Rafael Lesczynski (tatăl viitorului rege Stanislas, socrul lui Ludovic al XV-lea). Oprindu-se în Iași unde fu primit cu deosebită cinste — de altfel după interminabile discuții asupra protocolului — el cunoscu pe Antioh Vodă și întreaga lui curte, despre care, atît el însuși cît și secretarul lui, vorbesc foarte frumos în rapoartele și jurnalele lor. Din aceste note zilnice se desprinde îndeosebi impresia care o făcu asupra lor tînărul frate al voievodului, care în ziua audienței avu cu secretarii solului o lungă întreținere asupra „datoriilor prieteniei", o notă „de amiciția" ciceroniană, care a impresionat adînc pe diplomații poloni. După audiență a urmat ospățul. Lesczynski îl descrie astfel : „Intrînd în sala de mîncare, văzui o masă lungă cît toată odaia, și în capăt trei scaune, două mai înălțate și unul mai jos. Domnul s-a așezat pe scaunul din stînga și pe mine m-a așezat la dreapta, iar pe frate-său mai tînăr lîngă dînsul, mai jos, pe cel de-al treilea scaun". Acest amănunt e interesant pentru cunoașterea protocolului curții moldovenești de acum 200 și mai bine de ani. Nu era lucru ușor a aranja o masă la care stătea vodă, frate-său care fusese și el domn, fie chiar numai cîteva zile, precum și un prinț polon, ambasador al regelui pe lîngă Poartă, unde mergea în vederea ratificării păcii de la Karlovitz. La dreapta lui Lesczynski nu stătea nimeni ; un loc gol, apoi abia urmau secretarii soliei, părinții iezuiți etc. Iar la stînga lui vodă, sau mai bine zis a lui Dimitrie Cantemir, alt loc liber — să nu se amestece măririle acele

cu vulgul şi apoi urmau, cel dintîi, bătrînul dascăl, medic şi filosof, Ieremia Cacavella, şi pe urmă boierii, după rang, în următoarea ordine: Niculai Donici, logofătul; Vasile Kostaki şi Dumitraşcu Mitre, vornici; Lupu Bogdan hatman (cumnatul Domnului); Iordachi Rosetti, vistiernic; Ştefan Cerchez, comis, şi apoi ceilalţi boieri divăniţi sau de starea a doua. Iar dintre boierii de sfat, patru din ei nu puteau sta la masă, fiindcă slujeau: Manolachi Rosetti, vel postelnicul, care păzea ordinea din sală; Mihai Racoviţă, fostul cumnat al lui Cantemir, care, fiind spătar, se ţinea în picioare în spatele domnului, cu spada pe umăr; Ilie Tifescu (Dabija) stolnicul, care punea bucatele pe masă şi Ion Buhuş, paharnicul, care turna de băut, după ce gusta vinul. Abia după „a treia sănătate", putură boierii aceştia să se aşeze şi ei la masă, fiind înlocuiţi în slujba lor de boierii de mîna a doua.

Banchetul începu cu o salvă de tunuri, după care se perindară nenumărate feluri de bucate, căci ospăţul acela „a ţinut, cu cea mai mare strălucire", cel puţin 7 sau 8 ceasuri. Prima sănătate (astfel se chemau pe atunci toasturile) o închină vodă către sol, în onoarea regelui, urîndu-i „fortitudinem Alexandri Magni, fortunam Iulii Caesaris", (puterea lui Alexandru cel Mare şi norocul lui Iuliu Cesar). Au urmat sănătăţi peste sănătăţi, în cinstea lui vodă, a solului, a sultanului, a boierilor, a secretarilor — un prilej de băutură, atunci ca şi azi. Şi între fiecare pahar, bubuiau tunurile de se cutremurau pereţii. Al treilea toast fu ridicat în cinstea lui Dimitrie Cantemir. „Am ridicat paharul", zice Lesczynski, „şi am băut în sănătatea fratelui voievodului... mărturisind de politeţea lui. După aceea m-a rugat domnul să chem să cînte muzica mea care-i pricinui multă plăcere, precum şi fratelui său mai tînăr, care se pricepe în muzică". După acele 8 ceasuri de mîncare şi de băutură au trecut cu toţii în camera dealături, unde s-au servit cafele, dulceaţă, rachiu şi apă aromată pentru spălarea mîinilor. A treia zi, Rafael Lesczynski părăsi Iaşii, fiind întovărăşit pînă la o jumătate de milă dincolo de oraş de Vodă Antioh, de Dimitrie şi de toţi boierii. La despărţire, domnul a

sărutat pe sol, „frate-său m-a salutat după moda polonă, înclinîndu-se".

Cu vreo 10 luni înainte de acest strălucit ospăţ, Dimitrie Cantemir se însurase, în următoarele împrejurări: Antioh Vodă trimise pe Vasile Purice, vornicul despre doamnă, la Braşov, să aducă pe logodnica fratelui său, Casandra Cantacuzino. Misiunea aceasta fusese învăluită în cea mai mare taină, fiindcă domniţa Casandra era fiica decedatului Şerban Vodă şi expusă, ca atare, urii Brîncoveanului. S-ar pare ciudat că domnul Munteniei, despre care se şoptea că împreună cu unchiul său, stolnicul Constantin, omorîse pe Şerban Vodă, în loc de-a fi urît, era cel care ura. Motivul însă era, că ştiind el pe văduva lui Şerban împreună cu copiii ei refugiaţi în Braşov, îi era teamă ca legăturile lui cu nemţii să le fie lor cunoscute. Căsătoria domniţei Casandra cu un Cantemir, duşmanii lui de moarte, îl neliniştea adînc, căci îi ştia pe aceştia tari la Poartă şi în stare, de-ar avea, prin Cantacuzinii Braşovului, dovezi despre trădarea lui, să-i facă cel mai mare rău. Domnul Moldovei cunoştea bine toată situaţia şi ştia trecerea ce-o avea Brîncoveanu şi la Stambul şi la Viena. Printr-o simplă cerere către împăratul Leopold, domnul Munteniei ar fi putut împiedica plecarea din Braşov a domniţei Casandra. Vornicul Purice trebui deci să procedeze pe ascuns şi cu multă dibăcie. Ce făcu, ce drese, domniţa părăsi Transilvania fără ca nimeni să prindă de veste, şi sosi, puţin speriată, dar sănătoasă, în Iaşi.

Era frumoasă şi, zice-se, această indispensabilă calitate femeiască, era la ea floare la ureche pe lîngă toate celelalte daruri cu care o înzestrase natura: deşteaptă, bună, miloasă, milostivă, gospodină, cultivată — ba chiar spun unii că învăţată. Pentru Dimitrie Cantemir, cea mai demnă soţie ce-şi putea alege.

Antioh Vodă o găzdui în casa vistiernicului Iordachi Ruset, o rudă de-a Cantacuzinilor, şi-şi porni oamenii de olac la Constantinopol să vestească pe frate-său că sosindu-i mireasa, să se grăbească să vie să facă nunta. Dimitrie Cantemir ajunse la Iaşi scurt timp înainte de Ispas, şi cîteva zile mai tîrziu, în frumoasa lună mai,

văzu capitala Moldovei o nouă mare și bogată nuntă domnească.

Tinerii soți rămaseră în Iași aproape un an, locuind într-o casă a lor cantemirească. „Niște curți, spune Ion Neculce, ce le cumpărase tată-său Cantemir Vodă de la Ghiculeasa vistierniceasa. Cam pe vremea cînd veni Lesczynski la Iași, prin februarie, 1 700, născu Casandra Cantemir o fată, primul din cei 9 copii ai săi. Iar scurtă vreme după aceea, ei părăsiră țara, pentru a se întoarce în frumosul Stambul, cu care se deprinsese acum Cantemir, și în care, la drept vorbind, avea alte resurse intelectuale decît în Iașii noștri de pe acele vremuri. De altfel, situația lui la Constantinopol era excepțională. Nu numai relațiile pe care le întreținea cu toți profesorii Academiei grecești îi înlesneau un trai plăcut în capitala imperiului otoman. El frecventa diplomația — prieten bun cu de Férriol, ambasadorul cel cam într-o ureche al lui Ludovic al XIV-lea, regele Franței — și era în cele mai cordiale relații cu turcii puternici ai zilei, îndeosebi cu Daltaban Mustafa Pașa. Ocupațiile lui erau cele mai multiple, filosof, istoric, muzicant, colecționar de obiecte de artă, avocat.

A pledat, în fața vizirului, într-un proces al grecilor, propietarii unei străzi încă de pe vremea lui Mahomed al II-lea, pe care turcii voiau să le-o ia înapoi, și a cîștigat procesul. În materie de artă, adunase un întreg muzeu. Avea obiecte grecești din secolul al V-lea i.e.n., cărți din cele mai rare, colecția portretelor sultanilor, copiate din biblioteca imperială, prin mituirea lui Leoni Celebi, directorul acelei biblioteci. Știut este că coranul interzice reproducerea chipului omenesc. Numai sultanii își permiteau luxul de-a înfrînge această categorică poruncă a lui Mahomed, și fiecare din ei își avea chipul zugrăvit, însă ascuns între zidurile bibliotecii din curtea seraiului, în care nimeni nu putea pătrunde decît tot numai ei înșiși. Datorită curiozității și banilor cheltuiți de Cantemir, mutrele acestor padișahi au părăsit sanctuarul lor, și încăpînd mai tîrziu în mîinile lui Antioh, fiul lui Dimitrie, ele au împodobit ediția englezească a

istoriei Imperiului Otoman, circulînd astfel în toată Europa de mai bine de două veacuri.

Grija de căpetenie a lui Dimitrie era locuința lui, pe care o voia cît mai luxoasă. Cumpără mai întîi o casă la Ortakioi, pe Bosfor, sau mai bine zis, după propria lui expresie, „un splendid palat cu grădini și apeducte, care aparținea fratelui lui Cerchez Mahomed Pașa, vizirul". L-a mai mărit și înfrumusețat, însă mai tîrziu l-a vîndut, pentru a-și construi altă casă pe Cornul de Aur, pe drumul Eyubului, în apropierea Fanarului. Acolo, pe înălțimea Sangiacdar Iocussi, avusese socrul său Șerban Vodă o propietate. Acesta nivelase terenul, făcînd o frumoasă grădină, și începuse apoi construirea unui palat, ai cărui pereți îi ridicase pînă la 25 de coți, cheltuind cu aceste lucrări vreo 35.000 de galbeni. Însă, într-o zi. îi veni deodată o poruncă polițienească să oprească lucrările, fiindcă de pe acele ziduri privirile indiscrete ar fi putut pătrunde înlăuntrul încăperilor palatului imperial de la Terhane Serai. Această neisprăvită casă era acum proprietatea fiicei lui Șerban Vodă Cantacuzino, Casandra Cantemir. Soțul ei ceru voie s-o termine și prin numeroșii și puternicii săi prieteni, căpătă această învoire. O făcu după gustul lui, rămînînd încîntat de rezultat : „Pot zice că palatul e foarte frumos și elegant cu neasămuit-ai privelişte peste tot orașul".

După fuga lui Cantemir în Rusia, amîndouă aceste palate din Ortakioi și din Fanar încăpură în mîinile fiicelor sultanului Ahmed.

În tot timpul șederii lui Dimitrie Cantemir în Turcia, de două ori numai i s-a tulburat liniștea. O dată, în 1697, cînd fu nevoit să urmeze armata otomană în Austria, unde asistă la lupta de la Zenta, fără a lua de altfel parte activă la ea — și a doua oară cînd, prin intrigile Brîncoveanului, era să fie exilat.

Dimitrie Cantemir dorea scaunul Țării Românești. Aceasta îi era veșnica țintă și poate unul din principalele motive pentru care rămînea neclintit în Constantinopol, în preajma Înaltei Porți. Dar, Brîncoveanu veghea, îl ura, avea aur și influență. Într-o bună zi izbuti să hotărască pe vizir să puie la cale exilul lui Cantemir.

Locul surghiunului fu ales : insula Kios, și ziua arestării hotărîtă. Beizadè Dimitrie prinse de veste. Avea și el prieteni destui, care-l înștiințară la timp de pericolul ce-l amenința. Împreună cu nevasta și copiii lui, Cantemir se refugie în palatul ambasadei franceze, unde prietenul său de Férriol îl primi cu cea mai cavalerească bunăvoință. Vizirul, descoperindu-i ascunzătoarea, trimise la ambasador pentru a-i cere extrădarea condamnatului. Mîndrul francez răspunse : „N-am în casa mea nici un Bogdan beizadea ; și de-aș avea, nu vi l-aș da, căci nu vreau să pătez onoarea regelui meu printr-o crimă atît de murdară". După o vreme se înfățișă la ambasadă capuchihaia lui Brîncoveanu, cu o scrisoare către de Férriol, prin care-l ruga să nu ție ascuns pe dușmanul său, condamnat la exil printr-o sentință a vizirului. De data aceasta, franțuzul se înfurie : „Mă miră", zise el, „cu ce obraz poate Brîncoveanu să ceară aceasta de la mine, cînd știe prea bine că palatul în care stau este al regelui Franței, nu este al meu ; cînd știe de asemenea prea bine că, de l-ar ajunge nefericirea, nu mi-aș face nici un scrupul de a-i da și lui azil, și prin urmare este împotriva interesului său, cînd îmi cere să violez niște drepturi ce-i pot fi, cîndva, și lui de folos".

Cantemir rămase în casa ambasadei pînă cînd, liniștindu-se lucrurile, vizirul revocă ordinul de exil. Iar bietul Férriol înnebuni în curînd, transportîndu-l ai săi, legat în fiare, acasă în Franța.

Steaua lui Cantemir începe a străluci pe orizontul politic abia în timpul războiului ruso-suedez. După înfrîngerea de la Poltava, Carol al XII-lea, fugar, trece Nistrul, stabilindu-și cartierul la Bender. Aflîndu-se acum pe teritoriul turcesc el ceru sprijinul sultanului pentru întreprinderea unei acțiuni comune împotriva Rusiei. Lucru de care, de altfel, nu avea nevoie, căci Petru cel Mare, semețit de izbînzile lui, era gata el însuși să-și întoarcă oștile împotriva turcilor, pe care voia să-i alunge din Constantinopol. Războiul izbucni. Carol al XII-lea, aflîndu-se la fața locului, putea supraveghea de aproape mișcările domnilor noștri. Nu-i trebui multă vreme pentru a înțelege că Brîncoveanu se dăduse de

partea țarului. Îl denunță deci la Poartă, părerile lui fiind sprijinite și de ale lui Mazepa, hatmanul cazacilor. Turcii hotărîră — de atunci, după cum am arătat — pieirea domnului Munteniei. Pentru a-l prinde mai bine în laț, aveau nevoie în Moldova de un dom, care să le fie lor devotat și Brîncoveanului dușman. Îl scoaseră deci din Iași pe Nicolae Mavrocordat, împotriva căruia n-aveau nimic decît doar că nu era destul de dușmănit cu domnul Munteniei, și trimiseră în locul lui pe Dimitrie Cantemir, cu însărcinarea de a prinde pe Brîncoveanu în flagrant delict de trădare, de a pune mîna pe el, și de a-l trimite legat, la Stambul. În schimb, i se făgădui lui Dimitrie drept răsplată, mult rîvnita domnie a Munteniei, pe cînd cea a Moldovei va fi dată fratelui său Antioh, ajungînd astfel Cantemireștii singurii stăpînitori în amîndouă țările.

Abia ajunse în Iași, în decembrie 1710, Cantemir, împotriva oricărei așteptări, întinse mîna lui Brîncoveanu, dîndu-se amîndoi de partea rușilor. Și încă, domnul Munteniei mai cu rezervă, pe cînd Cantemir căzu trup și suflet în brațele țarului.

De ce ? Voltaire îl tratează ca pe-un vulgar trădător, care s-a dat din partea celui de la care nădăjduia mai multe foloase. Dar el însuși se apără spunînd că turcii l-au mințit, promițîndu-i scutirea peșcheșului și a zaharelei, dar că abia sosit la Iași i se ceru și plata tributului și aprovizionarea armatei. În istoria Imperiului Otoman, cap. V din cartea IV-a, pag. 32, citim : „După ce sultanul a întărit aceste ale lui promisiuni, printr-un hatișerif, Cantemir a mers cu hanul tătarilor în Moldova. Dar cîteva zile după sosirea sa aici, a primit o scrisoare de la chihaia marelui vizir, Osman Aga, prin care i se poruncea să trimită peșcheșul, să adune o mare cantitate de provizii, să isprăvească podul cît mai repede, să facă încartiruirea de iarnă pentru suedezi și pentru cazaci, să-și ridice oști, și pe la sfîntul Gheorghe să se afle cu ele la Bender, și alte mai multe sarcini de nesuferit. Deci, văzînd Cantemir cît de puțină credință se poate aștepta de la necredincioși, a rupt legătura cu turcii, și a trîmis o persoană de încredere la țar, oferindu-i serviciile dimpreună cu principatul său".

Prin urmare, departe de a se considera trădător, Cantemir căuta a se arăta posterității ca fiind un om sîngerînd de nevoile țării lui și de grija creștinătății. Nici lui, nici lui Voltaire nu-i putem da deplină crezare. Ci mai curînd ne-am uni cu părerea lui Xenopol care, în magistrala-i dizertație asupra lui Camtemir, spune că aiurea e de căutat cauza care l-a îndepărtat de turci, și anume în convingerea adînc înrădăcinată în el despre starea de decădere în care se afla imperiul otoman, izvorîtă din serioasa și îndelungata lui îndeletnicire cu istoria acestui popor. „Acest spirit profetic", spune marele nostru istoric, „a văzut chiar de la început decăderea poporului turcesc, care pornește de pe timpul său pe un povîrniș pe care nu se mai putea opri, și în ruși zărea el pe moștenitorii firești ai împărăției mahomedanilor".

Dacă soarta războiului altfel s-ar fi întors, Cantemir ar fi fost, pe lîngă un mare savant, și un mare domn. Se vede din înțelegerea avută cu țarul, că nevoile neamului său îl dureau într-adevăr și că se pricepea mai bine decît înaintașii lui să-i apere interesele. Cînd sosi momentul hotărîtor de a-și da planurile pe față, el trimise la generalul rus Șeremetev pentru a-i cere un corp de oștire spre paza lui, încheind cu țarul un tratat formal (13 april 1711), prin care stipula, că țara nu va plăti bir, că oști muscălești nu vor putea rămîne pe pămînt românesc, că Moldova va avea o oaste de 10 000 de oameni, plătită din vistieria împăratului, că mazilii și mînăstirile să-și stăpînească ocnele, ca boierii să nu poată fi nici omorîți, nici măcar maziliți fără sfatul tuturor și iscălitura mitropolitului, ca domnia lui să fie pe viață și ereditară în linie bărbătească și altele. În caz că rușii ar pierde războiul sau ar încheia pace, Moldova rămînînd tot sub stăpînirea turcească, Cantemir își stipulă dreptul de-a trece în Rusia cu familia și oamenii săi, de-a căpăta acolo moșii și curți, și de-a avea, el și ai lui, cheltuiala zilnică în tot timpul vieții lor.

În schimbul acestor avantagii, domnul Moldovei oferea lui Petru cel Mare un sprijin de 5 000 de oameni împotriva turcilor și aprovizionarea armatei imperiale.

Cînd sosi garda lui Șeremetev în Iași, 4 000 de călăreți, Cantemir își adună boierii la sfat și le spuse că : „Turcii n-au respectat tratatul încheiat de Bogdan Vodă (1514) prin care țara se obliga a plăti sultanului 4 000 de galbeni, 40 de cai și 24 de șoimi pe an, ei au introdus în Moldova tot soiul de asupriri, dărîmînd cetățile, învoind tătarilor a o prăda, sporind tributul pe fiece an pînă am ajuns cu neputință a-l răspunde, așa că noi ne-am unit cu împăratul milostiv al Moscovei, care a ridicat arma spre a mîntui pe creștini din jugul robiei mahomedane. Prin urmare, tot omul din țara aceasta să ia armele spre a-i veni în ajutor".

Iar boierii îi răspunseră într-un glas : „Bine ai făcut măria ta de te-ai închinat, că noi ne temeam că te-i duce la turci ; și aveam de gînd să te părăsim și să mergem să ne închinăm la muscali".

Toate păreau deci a merge strună — afară de un lucru de nimic, care avu gigantice urmări : Cantemir nu putu nici strînge oastea făgăduită țarului, nici pregăti aprovizionarea armatei. Și o știa foarte bine. Oamenii adunați de Luca vistiernicul și-au luat lefurile, și le-au băut la cîrciumi, „iar la oaste n-au mers". Cît despre aprovizionare, era țara pustiită de lăcuste „cît nici iarbă pe cîmp, nici frunze în pădure, unde cădea lăcusta, nu rămînea".

E regretabil de mărturisit, însă dezastrul țarului la Prut fu datorit lui Cantemir și lui Brîncoveanu, care au lăsat să i se înfometeze oastea.

Petru cel Mare, neștiutor de ce-l aștepta, încrezător în puterile sale mulțumit de noii săi aliați, sosi la Iași, în ziua de 24 iunie 1711.

Anecdotele ce se povestesc despre acest mare împărat, ni-l înfățișează sub cea mai simpatică lumină. Cu firea ce avea, simplă și lipsită de mofturi protocolul era o noțiune care nu încăpea în capul lui. Cam prea mult „Laisser aller" în felul său de a fi scandalizase grozav curțile europene, obișnuite cu o imuabilă etichetă. La Berlin (în 1716), el întîmpină pe regele Prusiei cu o puternică strîngere de mînă și cu-n : „Îmi pare bine că te văd, iubite frate Frederic", iar pe regina voi s-o sărute, și cum aceasta se ferea, începu să-i pupe mîinile de zece

ori în şir. La banchet gesticula cu cuţitul, de era să scoată ochii acestei regine, care, speriată, vru să se scoale de la masă. Apucînd-o de mînă pentru a o opri de-a pleca, o strînse atît de tare, încît biata femeie începu să ţipe. Pe împărat îl pufni rîsul, şi-i spuse, drept mîngîiere : „Ai ciolane mai subţiri decît ale Catrinei mele". La muzeu, văzînd o statuie veche, goală toată în gustul antic, porunci împărătesei, Catrina lui, s-o sărute. Aceasta, scandalizată, refuză. Însă Petru cel Mare se răsti la ea, zicîndu-i „Kop ab", ceea ce, în nemţeasca lui, trebuia să însemne : „Îţi tai capul dacă n-o săruţi". Şi împărăteasa sărută.

La Paris, ţarul se purtă mai bine — nici măcar acolo, la curtea din Versailles a marelui Ludovic al XIV-lea, mort de curînd. Cînd merse în audienţă la regele Ludovic al XV-lea, un copil de 10 ani, ţarul îl luă în braţe, sărutîndu-l ; iar la Saint-Cyr, vizitînd Istitutul de domnişoare, ceru să vadă pe doamna de Maintenon, celebra mare favorită şi nevasta morganatică a fostului rege. Aceasta nu voi să-l primească. Se culcă, trăgînd obloanele de la ferestre şi perdelele de la pat. Ţarul intră cu sila în odaie, deschise obloanele, trase perdelele şi se uită lung la doamna de Maintenon, cum te uiţi în cuşca unei menagerii la un animal. Fără a-i spune o vorbă, şi fără a se înclina, îi întoarse deodată spatele şi plecă.

La Viena, la Londra, acelaşi fel de-a fi. Era el în Iaşi să se poarte mai cuviincios ?

Cînd se întîlni cu Cantemir, care se plecă să-i sărute mîna, îl pupă în creştetul capului, apoi îl ridică în sus de subsuori, — hopa — ca pe copilul rege al Franţei, căci era Petru înalt şi zdravăn şi Cantemir mititel. De asemenea „cînd s-au împreunat în casa cea mică", zice Neculce, „multă dragoste i-a arătat lui Dumitraşcu Vodă, unde văzuse că s-a închinat de bună voia lui, şi se tindea cu amîndouă mîinile şi cuprindea pe vodă de grumaz, şi-l sărută pe faţă, pe cap şi pe ochi, ca un părinte pre un fiul al său".

La banchet, în spătăria mare din curtea domnească, „cînd a fost să şază împăratul la masă, n-a vrut să şază în capul mesei, ci a şezut lîngă vodă, iar în capul mesei

a pus pe Dumitrașcu vodă". Ce trebuie să se mai fi mirat boierii, obișnuiți cu mîndria solilor poloni, care mai bine se lipseau de băutură și de mîncare, decît să nu stea întotdeauna la locul cel mai de cinste. La dreapta țarului stăteau rușii lui: Gavril Ivanovici, Dolgoruki, Galitzin, generalul Renni și ceilalți, apoi Toma Cantacuzino, vărul Brîncoveanului, cel care fugise din tabăra munteneasc în cea rusească și comisul Gheorghe Castriotul, alt boier muntean. De-a stînga domnului o fi stînd mitropolitul și clerul, căci boierii moldoveni n-avură cinstea să stea la masă cu împăratul, ci abia după aceea intrară ei în spătărie, dîndu-le Petru cel Mare „cu mîna lui tuturor cîte un pahar de vin".

Țarului îi cam plăcea să tragă la măsea. Saint-Simon spune că e de necrezut ce mult putea el mînca și bea „une bouteille ou deux de bière, autant et qulquefois d'avantage de vin, des liqueurs après, à la fin du repas des eaux de vie, chopine et qulquefois pinte. C'était á peu près l'ordinaire de chaque repas". Iar ospățul din Iași, Neculce ne asigură că „se ospăta și se veselea cu vin de Cotnari și lăuda vinul foarte, și încă mai bine îi plăcea vinul cel cu pelin, și mult se mira, cum pe partea lor nu se face vin cu pelin așa bun". Cîteva zile mai tîrziu, ospătînd țarul acum pe vodă și pe boierii lui, în cort, pe malul Prutului, îi dădu vin franțuzesc — șampania cu care atunci, întîia dată, făceau moldovenii noștri cunoștință, „și cum au băut, cum au înmărmurit toți de beți!"

Ca și Saint-Simon, ca și fiica regelui Prusiei, Costin și Neculce nu se pot îndeajuns mira de simplicitatea moravurilor acestui monarh, care ieșea întotdeauna fără a fi întovărășit, parcă ar fi fost un om ca oricare altul, ceea ce în capul celor ce sînt ca toată lumea nu poate încăpea. „Într-o zi, de dimineață, numai ce-a ieșit pe poarta despre grajduri, pe jos, numai cu trei slugi ofițeri, și a mers pînă la mînăstirea Trei Sfetitelor, tot pe jos". Dar, firește, prinzînd vodă de veste, i s-a trimis careta, în care urcîndu-se apoi, țarul cutreieră pe rînd principalele biserici ale Iașilor: Mitropolia, Sfîntul Niculai și Golia. Aceasta din urmă îi plăcu cel mai mult și — chi-

purile înțelegător în de-ale artei — spuse de ea că „are trei feluri de meșteșuguri : leșesc, grecesc și moschicesc, și mult lăuda împăratul lucrurile, chipul și toate obiceiurile moldovenilor, și încă și dobitoacele acestui pămînt, zicînd că sînt frumoase".

Pe cînd petrecea astfel Dumitrașcu vodă cu înaltul său oaspete, doamna Casandra „în casa mică" avea cinstea, și poate neplăcerea, să găzduiască pe Ecaterina, nevasta țarului. „Această femeie", zice Markgrava de Bayreuth „era mică, îndesată, foarte oacheșă, slută și fără farmec. Ajungea să te uiți la ea, pentru a înțelege de unde se trage. Ai fi luat-o o comediantă germană. Rochia ei o fi cumpărat-o de la un telal. Purta vreo 6 decorații și tot atîtea icoane, care spînzurau de gît de-a lungul rochiei — și cînd mergea, credeai că vine o vacă : toate decorațiile zăngăneau ca zurgălăii"

În adevăr, această femeie, fostă ibovnică a lui Petru cel Mare, de scurt timp soția lui, în curînd împărăteasă, și mai tîrziu autocrată a tuturor Rusiilor, era o țărancă din Estonia. Mamă-sa fusese o sclavă și tatăl ei unul din mulți. O chemase Marta, fusese servitoare la Marienburg, se măritase la 18 ani cu un soldat suedez, care cîteva zile după nuntă muri în război, fu ea însăși făcută prizonieră de către armata rusă a generalului Bauer, intră din nou servitoare în serviciul acestui general, trecu din mîinile lui într-ale mareșalului Șeremetev, și de la acesta la Menzincoff, a cărui soartă semăna cu a ei, devenit general și prinț din calfă de cofetar ce fusese. În casa lui Menzikoff o văzu întîi împăratul prin 1 706. Mică, groasă, neagră, slută, trebuie totuși să fi avut farmecele ei, căci altfel n-ar fi plăcut atîtor bărbați. Adevărat că toți erau militari, de la soldatul suedez din 1702 la împăratul rus din 1706, și se zice că-i prindea pe toți în laț prin firea milităroasă ce avea ea însăși, prin energia și curajul ei. Carte nu știa, dar călare mergea ca un dragon. Petru cel Mare se amorează de ea, și, divorțat fiind de prima lui soție, o luă în căsătorie, botezînd-o ortodoxă, din luterană ce fusese și schimbîndu-i și numele din Marta în Ecaterina. Împărătească o făcu abia

mai tîrziu, iar după moartea bărbatului ei, ea va lua puterea imperială în mînă sub numele de Ecaterina I.

Întîlnirea din Iași între aceste două femei atît de deosebite, Ecaterina cea urîtă, crescută ca o servitoare, și frumoasa Casandra Cantemir, cu educația ei de domniță, a impresionat pînă și pe cronicarii noștri. Doamna Casandra fusese crescută întîi la curtea lui Șerban Vodă în București, în preajma acelor boieri Cantacuzino, cilibii și spudei, care învățaseră carte la Padova și la Roma; trecu, după moartea tatălui ei, la Brașov, unde maică-sa, doamna Maria, îi dete o foarte îngrijită creștere; și, în sfîrșit, ca soție, și-a desăvîrșit cunoștințele sub îngrijirea profesorilor de la Academie, îndeletnicindu-se, alături de soțul ei, cu istoria, cu muzica, cu arta.

Ecaterina lui Petru cel Mare nu știa nici măcar să scrie și să citească. Ce puteau aceste două femei vorbi împreună? Ele s-au ospătat numai și și-au făcut daruri. „Un left de aur, cu lanț și pietre scumpe, i-a pus împărăteasa doamnei lui Dumitrașcu vodă în grumaz". Totuși, această întîlnire prezintă pentru noi un mare interes. Căci atunci, la curtea din Iași, a văzut Ecaterina pentru întîia dată pe mica odraslă a doamnei Casandra, pe domnița Maria, o fetiță de unsprezece ani, pe care împărăteasa o fi mîngîiat-o și sărutat-o, fără a bănui că va deveni ea, peste cîțiva ani, cea mai periculoasă din rivalele sale.

Dimitrie și Casandra Cantemir aveau, la acea dată, șase copii, două fete și patru băieți. Maria era cea mai mare. Era și cea mai frumoasă, cea mai deșteaptă, cea care, în privința învățăturii, promitea să calce pe urmele tatălui ei. Foarte ambițioasă, ea era cît pe aci să ia locul Ecaterinei pe tronul imperiului moscovit. O soartă adversă n-o ajută, precum vom vedea în curînd.

Petru cel Mare rămase în Iași trei zile, de sîmbătă pînă marți, 24 la 27 iunie. Apoi porniră cu toții, ruși și moldoveni, la Țuțora pe Prut, unde împăratul, miercuri în 28, ospăta pe vodă și pe boierii lui, și-i îmbăta cu șampanie, iar peste noapte „n-au scăpat fără pagubă mai nici un boier, nefurat de muscali, cui pistoale, cui

rafturi, cui epingele", se tînguiește Neculai Costin, logofătul.

Cîteva zile mai tîrziu, duminică 8 iulie, avu loc bătălia de la Stănilești, pe care moscoviții, obosiți și înfometați, o pierdură, punînd pe împăratul lor într-o mai proastă situație decît fusese Carol al XII-lea la Poltava. De n-ar fi fost energia Ecaterinei și tembelismul turcilor, țarul ar fi putut fi făcut prizonier cu întreaga lui armată.

Sa încheiat o pace (11 iunie) destul de onorabilă față de marea înfrîngere ce suferise împăratul, căruia i se dete voie dea se întoarce în Rusia, cu condițiunea să predea seraskirului pe domnul Moldovei. Petru nu se învoi. Ascunse pe Cantemir în chiar butca nevestei lui, spunînd că nu-l poate găsi, și apoi îi dete drumul să meargă la Iași pentru a-și lua doamna, copiii, servitorii și boierii ce urmau să-l întovărășească în pribegia lui.

Sîmbătă seara, la 15 iulie, a sosit Cantemir la Iași, și pînă luni în 16, isprăvise încărcatul averilor fugarilor, cu care apoi, toți laolaltă, ieșiră din oraș, trecură Jijia pe la Popricani, și la Zagrancea se întîlniră cu Petru cel Mare.

Niciodată, de la începuturile acestui neam oropsit, de la trecerea munților din Maramureș în Moldova sub Bogdan Vodă, nu mai fusese o bejenie atît de mare, ca cea din 1711. „Peste 4 000 de suflete, popor moldovenesc, sînt nevoiți astăzi, pentru credința creștină, să-și lase țara și să vie în împărăția rusească", scrie Dimitrie Cantemir el însuși, într-un raport către țar.

Din acești 4 000 de oameni, bărbați, femei și copii, puțini erau din casa lui vodă, care se compunea doar din doamna Casandra, fetele Maria și Smaranda, fiii Matei, Constantin, Șerban și Antioh, o rudă după mamă a voievodului, Niculae Bantăș, un dascăl grec pentru copii, Anastase Condoide, un vechi om de încredere pe care-l avea din Constantinopole, grec și el, cămărașul Antioh Kimoni, și cîțiva servitori. Încolo, boiernași, popor, care se duceau, nu se știe bine de ce — pentru credința creștină — să se stabilească în regiunile încă puțin locuite ale nesfîrșitului imperiu moscovit.

Din boierii mari prea puțini urmaseră pe Cantemir. În fruntea lor este vestitul hatman Ion Neculce, savantul cronicar, marele paharnic Gheoghe Hrisescu și cîțiva coborîtori din vechile neamuri ale Moldovei: Moțoc, Mogîlde, Nacu, Abazà, Buhuș, Caraiman.

Împăratul le făgădui tuturor, mari și mici, pămînt, pe care în curînd îl și dădu în Ucraina, punînd pe toți moldovenii refugiați sub jurisdicțiunea voievodului lor, care o exercita cu atîta asprime, încît multora din ei le plăcu mai bine să se întoarcă în Moldova. După cîțiva ani, cam jumătate din fugari erau reîntorși în patrie.

Cît despre Cantemir și ai lui, după ce s-au despărțit de țar, care plecă la Varșovia, ei au luat întîi calea Harcovului și a Kievului. Pe drum, într-o călătorie plină de primejdie, erau să fie prinși de tătari. Doamna Casandra trase o grozavă spaimă, ceea ce a făcut pe Cantemir să scrie cancelarului Golovkin pentru a-i cere o mai puternică escortă: „Soția mea, însărcinată acum de 8 luni, cutreieră țara, călătorind în așa fel, că dacă o mai zăbovi pe drum, vor fi în primejdie și copilul ce are să se nască, și maică-sa".

La Harcov — unde doamna Casandra naște un copil mort — familia Cantemir rămîne 17 luni, din august 1711 la ianuar 1713. Viața acolo, împreună cu a moldovenilor fugari, nu le plăcea nici unora, nici altora. Hatmanul Neculce n-are decît cuvinte de ocară și de amară decepție împotriva fostului său voievod. Iar Cantemir, simțind nemulțumirea supușilor săi, face tot chipul să-i poată părăsi. După ce, prin decembrie 1711, fusese la Petrograd pentru a avea o consfătuire cu împăratul cu privire la o nouă campanie împotriva turcilor, în vara anului 1712 se întoarce din nou acolo pentru a stărui să i se dea moșiile și casele ce i se făgăduise.

Cît a trăit Petru cel Mare, întotdeauna a arătat față de Cantemir cea mai deosebită bunăvoință, încît e de mirat cum de se trecuse un an fără ca el să se fi ținut de obligațiunile ce luase față de domnul Moldovei. Acum, însă, în vara anului 1712, văzînd că acesta nu mai voia să stea în Ucraina, poruncește să i se dea tot ce ceruse și tot ce i se făgăduise; o pensie de 6 000 de ruble pe an,

două case a cîte opt camere în Moscova, una de piatră și una de lemn (cartierul Pocrovca), satele Ciornaia-Greaz și Blatnicovo, cu cătunele lor, cu toate moșiile și inventariile în apropierea Moscovei, satul Golomino din guvernămîntul Orlov, o plasă întreagă, Comarnițcaia, cu 1 000 de dvoruri (suflete, iobagi) în regiunea Gevsc (Luganse) și alte 40 de suflete chiar într-una din suburbiile Moscovei.

Acum avea vodă cu ce trăi, jertfa sa fusese plătită împărătește. La 18 ianuar 1713, Cantemir sosește la Moscova, împreună cu toată familia și cu întreaga lui casă. Erau mulți pentru cele 16 încăperi de piatră și de lemn. Dar mai erau case la moșii — pe care le administra Antioh cămărașul și le gospodărea soția lui, Ecaterina — și la urmă, se poate să mai fi mărit el locuințele, căci mania clăditului o avea Cantemir, după cum am văzut cînd am vorbit de palatele lui din Constantinopol.

Odată ajuns la Moscova, viața lui Cantemir se schimbă cu desăvîrșire. Din cînd în cînd, scaunul Moldovei îi mai apare ca o dorită fantomă ; se mai vede domn ereditar al Moldovei libere sub o nominală atîrnare rusească ; mai intrigă uneori pentru a aprinde din nou focul între Moscova și Stambul, și-și ține agenți secreți la Poartă, în Ardeal, în Polonia, la Iași chiar, pentru a fi la curent cu spiritul oamenilor din acele țări și a găsi momentul favorabil pentru a spune țarului : acum trebuiește dată lovitura. Toate aceste însă le făcea fără a se mai mișca din loc, trăind liniștit, iarna la Moscova și vara la moșie, la Golomino, ca filosof, ca istoric, ca artist, ca savant, ca educator al copiilor săi. În scurt timp, zece ani de la 1713 la 1723, și chiar în mai puțin decît atît, Cantemir scrise majoritatea operelor sale : Istoria Imperiului Otoman, Descrierea Moldovei, Viața lui Constantin Cantemir, Evenimentele Cantacuzinilor, Hronicul Moldo-Valah, Sistemul religiei mahomedane etc.

Aceasta cerea o mare putere de muncă și multă liniște. Le avea pe amîndouă. În inima Rusiei, el ducea o viață orientală. Purta halat, haina noastră turco-mahomedană, purta papuci, purta barbă — în vremea de prefacere a lui Petru cel Mare, cînd pînă și bătrînii își răseseră tot părul de pe față și-și puseseră în cap perucă blondă, el purta

barbă. Dimineața la 5 era în picioare, își sorbea ciubucul și se închidea în cabinetul de lucru, unde scria pînă la amiază. La ceasul 12 lua o masă, sobră, un fel de mîncare, vinul și-l îndoia cu apă, apoi făcea „siesta", un mic somn după prînz. Trecea prin odaia copiilor pentru a le supraveghea lecțiile și se întorcea din nou la lucru, pînă seara la 7, cînd venea cina, pe care o luau cu toții împreună. Ceva taifas după masă cu nevasta și cu copiii, încă vreun ceas-două de lucru și la 11, cel mult 12, era în pat.

Avînd în vedere felul acesta de viață ce i-l cunoaștem, nu se poate înțelege ușor pentru ce Ion Neculce, vorbind de el, spune — și o repetă de două ori — că e „iute la beție". Așa încît numai în două feluri se pot tălmăci vorbele acestea, sau c-a băut cînd era tînăr și mai apoi s-a lăsat, sau că n-a băut niciodată, și tocmai din această pricină se îmbăta ușor cînd era silit, la vreun banchet, să ție „sănătăți" peste „sănătăți".

În casa lui trăiau doi dascăli, căci dorința cărturarului era să facă din copiii lui cărturari. Unul era grec, pentru elină, latină și italiană. Îl chema Anastase Condoide, un preot din Fanar, fost predicator la Patriarhatul Constantinopolei și apoi secretarul lui Tolstoi, ambasadorul rus la Poartă. Mai tîrziu, el ieși din casa lui Cantemir pentru a deveni profesor la Academia din Moscova și arhiepiscop de Vologda. Al doilea era un rus, Ivan Iliinschi, profesor de limba rusească, nu numai pentru copii, ci pentru Dimitrie însuși, căruia îi făcea și slujba de secretar și de translator. Mai trăiau acolo în casă cu Cantemireștii medicul Sevast și încă un grec, Ion Hrisavidi, a cărui atribuție nu ne este cunoscută. Cămărașul Antioh cu nevasta lui erau, după cum am arătat mai sus, la moșii, pe care le administrau.

La început, viața aceasta patriarhală trebuie să fi avut pentru savantul Dumitrașcu, obișnuit cu o viață mai de mișcare, dar doritor de liniște pentru a putea crea, trebuie să fi avut desigur un deosebit farmec. Însă în cartea norocului nu era scris lui Cantemir să se bucure netulburat de această mult dorită liniște. După abia patru luni de zile, doamna Casandra se îmbolnăvește. O scuturau niște friguri, despre care doctorul spunea că sînt fără

însemnătate. Dar zilele treceau și temperatura în loc să scadă, creștea. Sevast se apucă să-i scoată sînge și apoi îi dete un purgativ care o băgă în pămînt. La 12 mai 1713, frumoasa, înțeleapta, învățata și încă atît de tînăra doamnă Casandra — avea abia 30 de ani — moare, lăsînd în urma-i numai jale și lacrimi. O înmormîntară la mănăstirea grecească din Moscova, Sfîntul Niculai, unde în curînd soțul ei va zidi o frumoasă biserică, care va deveni necropola întregului neam cantemiresc.

Rămas văduv, Cantemir trece printr-o criză de pesimism. Mai mult decît înainte, se retrage în cabinetul său de lucru și scrie de zor de dimineață pînă seara. Copiii lui — cu care e momentul să facem acum cunoștință — îi mîngîiau singurătatea.

Le supraveghea singur învățătura, îi îndruma pentru mai tîrziu, căci îi iubea mult, dar nu pe toți la fel. Matei, cel mai mare dintre fii, avea o fire de flecar ; bun băiat, după cum se pare, însă chefliu, cam leneș, lipsit de personalitate. Tatăl său nu-l iubea, dar de loc, singurul copil pe care nu l-a iubit. La Șerban, care-și schimbă numele în Sergiu, ținea, dar cu moderație. Pe Antioh, ultimul din fii și din toți copiii, îl aprecia foarte mult, căci de timpuriu descoperise Dumitrașcu Vodă calitățile intelectuale și aplecarea lui spre învățătură. Însă cel mai mare haz făcea de al doilea fecior al său, Constantin, care, de fapt, era un mic egoist și poate și un mare lingușitor. Slăbiciunile afective ale părinților, dușmanele rațiunii, rămîn o problemă psihologică demnă de un studiu mai serios al pedagogiei. Mai rămînea o fetiță bolnăvicoasă, Smaragda, la care o fi ținut tatăl ei, și apoi, și mai ales, și înainte de toate, marea lui dragoste în care-și pusese toată nădejdea gloriei neamului și chiar nădejdea viitorului său și a recăpătării tronului pierdut, era domnița Maria, copilul cel dintîi. Aici domnul își plasase bine afecțiunea. Căci Maria Cantemir a fost o ființă deosebit de aleasă. Nu numai ca inteligență și ca femeie cultivată — de s-a spus de ea că era cea mai cărturară doamnă din societatea rusă sub Petru cel Mare — ci superioară chiar ca inimă și bunătate, ca înălțare de spirit, ca fel de-a vedea și de-a judeca lucrurile și oamenii, de-a se ridica, cu o eleganță

morală care este apanajul oamenilor superiori, deasupra prejudecăților.

Deocamdată să ne întoarcem la Cantemir și la fiii lui. Omul acesta, de cîte ori se deplasa, își lua copiii cu el. O dovadă suficientă de felul cum îi iubea. În 1714, un an după moartea nevestei lui, Petru cel Mare îl chemă la Petrogard, pentru a-i cere sfatul într-o afacere. Dimitrie Vodă își luă toată progenitura, și odată în capitală, îl puse pe Șerban, copil de 7 ani, să ție în fața țarului, un panageric în limba greacă, compus de el, firește, care încîntă pe marele împărat atît de mult încît făcu copilului o sumedenie de daruri și îl înscrise în regimentul său de gardă.

Cîțiva ani mai tîrziu, micul Antioh ținu o cuvîntare la fel, tot în prezența țarului și cu același succes. Dar cu încetul, monotonia acestui trai începu să-l plictisească pe Cantemir. Educația copiilor, ceasurile de singurătate și de muncă, nu mai ajungeau să umple golul vieții lui. Alți refugiați, rude de-ale lui chiar, îi trecuseră înainte, ducînd la Petersburg un trai de lux pe care fostul domn începu să-l invidieze. Astfel, Toma Cantacuzino, vărul lui Brîncoveanu pe care-l trădase, era general maior comandînd un regiment de gardă. Mai tîrziu, Constantin Cantacuzino, fiul lui Ștefan Vodă, va fi investit cu aceleași onoruri. Cîtă vreme deci țarul lipsi din Rusia, în timpul vestitei lui călătorii în Europa (1715—17), Cantemir își duse în Moscova traiul, cătînd doar să ție, prin corespondență, interesul împăratului treaz asupra evenimentelor balcanice. La întoarcerea acestuia, mai face o încercare de-a îndupleca pe Petru cel Mare să scoată țările românești de sub jugul turcesc și să-i dea lui domnia Moldovei ; dar neizbutind să-și capete din nou tronul, el hotărăște să se mute la Petersburg, pentru a fi în preajma curții imperiale, din anticamerele căreia porneau toate onorurile. Mai avea un puternic cuvînt de-a părăsi Moscova. Abia prin septembrie, Smaragda îndreptîndu-se puțin, iar împăratul dîndu-i casă și moșie în apropierea capitalei, Cantemir se putu stabili la Petersburg.

De acum, pentru a treia oară, viața lui Cantemir se schimbă iarăși cu totul. Pentru a trăi în societatea petro-

grădeană și a-și duce fata la baluri, el fu nevoit să urmeze curentul modei, să se europenizeze. La vîrsta de aproape 45 de ani, își tăie barba, își rase mustața, își puse în cap peruca blondă și-și lepădă anteriul pentru a îmbrăca o armură, cu horbote la guler și la mîneci.

Mai scria, nu e vorbă, dar mult mai puțin. Este epoca, cînd compuse „Sistemul religiei mahomedane", cînd, încă foarte ahtiat de știință, începu să urmeze cursurile școlii de anatomie, fiind el, de mult acum, membru al Academiei din Berlin. Însă, poftele lumești, care lînceziseră, se deșteptară deodată cu multă patimă.

Și astfel se întîmplă că, în loc să-și mărite fata, se însură el. O tînără prințesă, mai mică decît fiica lui cu doi ani, Anastasia Trubețkaia, îi fură mințile și inima. Întoarsă de curînd din Suedia, unde tatăl ei, principele Ivan Iurievici Trubețkoi, fusese în captivitate ca prizonier al lui Carol al XII-lea, ea răpi inima multor tineri ruși, căci era și bine crescută, și îndeosebi foarte frumoasă. Dacă din numeroasele partide ce i se prezentaseră, îi plăcu mai bine să aleagă pe un om care putea să-i fie tată, cauza trebuie căutată în sfaturile ce-i dădură părinții ei, care vedeau în Cantemir un favorit de-al țarului și un fost și viitor domn al Moldovei. Într-adevăr, la nunta care avu loc în decembrie 1719, naș mare fu însuși țarul.

De acum, situația lui Cantemir în societatea din Petersburg era bine consolidată. Tînăra lui soție fu sărbătorită de toată nobilimea rusă, de diplomație, de străini. Casă deschisă în saloanele fostului voievod al Moldovei, recepții, baluri, serbări. Ducele de Berholtz, luînd parte cu camerierul său la una din aceste sărbări în casa lui Cantemir, rămase încîntat de felul de-a primi și de frumusețea nevestei lui : „Cum am intrat în casă", scrie camerierul în amintirile sale, „am început să privesc pe prințesă, uimit de frumusețea ei. Fără îndoială, era cea mai frumoasă femeie din Petersburg. Cu toate că am avut fericirea s-o cunosc și mai înainte în Suedia, la nunta reginei de astăzi și cu alte ocazii, acum însă am găsit-o aici încă mai încîntătoare și încă mai frumoasă".

În vara lui 1720, Cantemir e nevoit să se întoarcă la Moscova, unde Smaragda lui zăcea bolnavă de tuberculoză. La 4 iulie, ea moare, în vîrstă de 19 ani. O îngroapă

lîngă maică-sa, în biserica Sf. Neculai, petrecură apoi lunile de căldură la moșiile lor, și în toamnă erau cu toții iarăși în capitală.

Domnița Maria tot nu găsise bărbat. Dar nici nu mai căuta. Se prezentase principele Ivan Grigorievici Dolgorukov, pe care ea îl refuză, sub pretext că „n-are rang în slujba majestății sale". Dar adevăratul motiv era că începuse ea să aibă rang în slujba majestății sale. Frumusețea și deșteptăciunea acestei fete nu trecuseră neobservate în ochii experimentați ai țarului. Legăturile lor începură fie în iarna, fie în toamna anului 1720. Și din clipa aceea Maria Cantemir nu vru să mai știe de nimeni și de nimic. Din clipa aceea, de asemenea, favorurile imperiale începură să curgă pe capul lui Cantemir.

Cîteva luni mai tîrziu (1721), fu făcut consilier secret (Geheimrat) și senator ; ușa palatului imperial îi era deschisă, casa lui onorată de dese vizite ale țarului, care „venea dimineața la el să bea rachiu, și seara să ia ceaiul". La 10 noiembrie 1721, nevasta lui Cantemir, Anastasia, aflîndu-se cu soțul ei la țară, la Ciașnicova lîngă Moscova, avu un avort ; la 14 ale aceleiași luni, țarul care se afla în apropiere, „a binevoit să viziteze pe principesa noastră".

Totuși, Cantemir încă nu era pe deplin mulțumit. El ar fi vrut să vadă pe fata lui împărătească. Și cît pe ce era să se întîmple și aceasta. Din numeroasele aventuri amoroase ale lui Petru cel Mare, nici una nu prezentase vreo importanță, fiind toate numai legături efemere cu femei puțin interesante. Împărăteasa Ecaterina nici nu le băgase în seamă. Și iată deodată că fetița aceasta, pe care o ținuse în brațe la Iași, în 1711, devenea, după zece ani, singura periculoasă rivală a sa, și aceasta, nu numai din pricină că era tînără, frumoasă, deșteaptă, învățată, că țarul părea a o iubi cum nu le iubise pe celelalte, și că dragostea, în loc să slăbească cu vremea, se întărea, — cît din cauză că, după moartea țareviciului (1719), tronul rămăsese fără moștenitor, iar dacă Maria Cantemir ar fi avut un băiat, nimeni nu se mai îndoia că împăratul și-ar fi surghiunit nevasta pentru a se însura cu Maria.

În primăvara anului 1722, Petru cel Mare întreprinde expediția lui militară împotriva Persiei și ia cu dînsul pe amîndouă femeile, pe Ecaterina împărăteasa și pe Maria

Cantemir. Tatăl acesteia urmează și el expediția, în calitate de cunoscător al chestiunilor orientale, și poate, puțin, și în calitate de viitor socru al țarului. (De altfel, ca și cum ar merge, nu la război, ci într-o călătorie, Cantemir luă cu el și pe cei 4 fii ai săi).

În iunie, pe drum fiind, Maria simte, pentru întîia dată, că va fi mamă. La Astrahan e nevoită să se oprească, căci nu mai poate merge mai departe. În fața pericolului, Ecaterina începe, cu vechea-i energie, să acționeze. Își creează un partid, care, la nevoie, s-o scape de belea. La 4 iulie sosește acolo și Cantemir cu ai lui — e găzduit la pescăria imperială — și țarul vine seara să ia masa cu el. La 18 iulie, toată lumea pleacă mai departe pe marea Caspică, țarul, țarina, Aproxi, Tolstoi, Cantemir, și întreaga armată rusă, 100 000 de oameni. Singură la Astrahan rămîne biata Maria, cu cîteva femei, cîțiva servitori și un medic, vînduți toți Ecaterinei.

În septembrie Petru cel Mare era înapoi, căci vapoarele care duceau aprovizionarea se înecaseră în marea Caspică, rămînînd în Persia armata lui flămînzită, cum rămăsese ea cu 11 ani înainte pe malurile Prutului. Țarul se întorcea nici învins, nici învingător, într-o dispoziție de suflet, să-i zicem melancolie. Își găsi iubita în pat, lehuză după un avort. Caterina triumfa. Pericolul divorțului fiind înlăturat, Petru era slobod să-și urmeze din parte-i, nestingherit, intriga amoroasă.

O și urmă. El rămase la Astrahan mai bine de o lună — poate pentru a urmări mai de aproape negocierile cu privire la Persia, poate pentru a sta pe lîngă domnița Maria pînă s-o îndrepta cu totul. La 26 octombrie, de Sf. Dumitru, „împăratul a stat la noi vreo trei ceasuri", notează Iliinski în jurnalul său.

După cîteva zile, Maria părăsind patul, țarul plecă înapoi la Petersburg. Însă Cantemir se îmbolnăvește el acum. La 6 noiembrie 1722 Iliinski notează : „Principelui nostru făcîndu-i-se rău azi dimineață, a chemat pe episcop și s-a spovedit". La 7 noiembrie „s-a împărtășit". Boala contractată în Persia, îl țin cîteva luni la Astrahan, pînă în ianuarie 1723, cînd ajunge la Tanîțin, unde iar cade la pat. În februarie îl aflăm la Dimitrovca, moșia lui de lîngă Moscova, unde, ceva mai bine, se ocupă, ca un om

fără puteri ce era, de mici fleacuri : sădire de brazi lîngă casă, autorizare de deschidere de cîrciumi de către moldoveni pe moșiile sale etc. Însă își dă seama că suferă de-o boală care nu iartă. Într-o scrisoare de-a lui către Macarov, secretarul țarului, el spune : „Nu voi stărui asupra sănătății mele, care slăbește pe zi ce trece. Această slăbire se mărește, plecîndu-se către sfîrșit". Iar țarului însuși îi scrie (21 mai) : „Sînt, în privința sănătății, extrem de slab". Familiei, adunată împrejurul lui, îi dă sfaturi : copiii și mama lor vitregă să trăiască în pace ! Era prea deștept Cantemir ca să nu știe că lucrul acesta nu se va putea întîmpla. „La 21 august 1723, ora 7 și 20 minute după amiază, principele nostru a încetat din viață", notează, laconic, Iliinski.

L-au îngropat în biserica Sf. Neculai din Moscova, ca și pe doamna lui, Casandra, și pe domnița lui, Smaragda.

Și îndată, încep certurile în familie, din pricina testamentului. Principesa Anastasia găsește că a fost nedreptățită și caută în tot chipul să înlăture pe copiii ei vitregi de la moștenire. Însă înțeleptul Cantemir numise executor testamentar pe însuși țarul Rusiei. Cum legăturile dintre acesta și domnița Maria dăinuiau, firește că dreptatea fu dată copiilor, nu nevestei.

Însă nici un an jumătate după moartea lui Cantemir, în februarie 1725, Petru cel Mare moare și el, de-o boală de rinichi, contractată ca și boala domnului Moldovei tot în Persia.

O intrigă de palat dă tronul „tuturor Rusiilor" împărătesei Ecaterina.

Și Maria Cantemir își strînge bucluciile și pleacă la Moscova.

În timpul domniei Ecaterinei, retrasă și singuratică, Maria trăiește cînd în oraș, cînd la țară, uitată de lume, dar mulțumită, căci avea, ca și tatăl ei, o nesecată dorință de învățătură. După moartea acestei împărătese (1729), soarta Mariei se schimbă în mai rău, căci noul țar Petru al II-lea scoate toate averile din mîna Cantemireștilor, pentru a le da unuia singur din ei, Constantin, tocmai cel în care Dimitrie Vodă pusese, în viață fiind, toată încrederea lui. Acest Constantin Cantemir se însurase cu fata prințului Dimitri Galitzin, care era marele favorit al nou-

lui țar. Prin mijlocirea socrului său, el este instituit singur moștenitor al averii părintești, dînd fraților și surorii abia cu ce să trăiască, iar pe mamă-sa vitregă Anastasia (care mai avea și o fată cu Cantemir, numită Smaragda, în amintirea surioarei moarte) o lasă muritoare de foame, Anastasia Cantemir, după un lung proces prin care nu izbutește să capete nimic, se mărită a doua oară, în 1738, cu prințul de Hessa-Ludwig Iohann Wilhelm Landgraf zu Hessen — General Feldzeugmeister în armata rusă. De atunci, orice urmă de legături între ea și copiii fostului ei bărbat se rup cu desăvîrșire.

Fata ei, Smaragda Cantemir, s-a măritat în 1751 cu prințul D.M. Galitzin, ambasador rus la Viena și Paris. În acest din urmă oraș moare ea încă tînără, în anul 1761, și de la dînsa, ne-a rămas singurul portret de femeie din neamul Cantemireștilor.

Împărăteasa Elisabeta, care a urmat în scaun după Petru al II-lea, repară ce stricase predecesorul ei. Pentru a nu mai înăspri lucrurile, averea o lăsă în mîinile lui Constantin, însă dădu celorlalți întinse moșii cu peste o mie de suflete de iobagi, pe Antioh îl trimise ambasador la Londra, și pe Maria o chemă din nou la Petersburg, numind-o doamnă de onoare a ei.

Dar viața la curte nu-i mai place Mariei. Îi amintește vremea cînd iubea — căci l-a iubit desigur — pe marele Petru; balurile și serbările n-o desfătează, partidele ce se prezintă, le refuză. Un prinț georgian, care o ceru în căsătorie, avu nedibăcia să-i pretindă a învăța întîi limba caucaziană. Maria îl respinge și se hotărăște să părăsească pentru totdeauna acest fel de trai care nu era făcut pentru ea. În 1736, ea se retrage, cu voia împărătesei, din nou la Moscova, unde începe o viață asemănătoare cu cea pe care o dusese tatăl ei între 1712—19. Petrecea ceasuri întregi citind literatură, istorie, filosofie, descrieri de călătorii. Lecturile ei erau din cele mai alese : Ariosto, Horațiu, Fénelon, Cornelius Nepos și așa mai departe. În 1739, cere fratelui ei să-i trimită din Londra „în afară de cărți grecești și italienești, ceva din astronomie și geometrie". Îi place muzica, se ocupă cu pictura, cu arta în genere. Gospodărește de asemenea și nu vede pe nimeni decît pe vechii prieteni ai casei : cămărașul Antioh și ne-

vasta lui, doctorul Sevast, fiul lui Condoidi, Radu Coletti. Își retrăiește, în anii maturității, copilăria și adolescența — mai mult, retrăiește un trecut care nici nu este al ei, ci al neamului ei.

Visează la Moldova, pe care o părăsise copilă, și crede că acolo s-ar simți la ea acasă. „Poate noi vom vedea cîndva patria noastră de odinioară, și în pace vom trăi veacul nostru, fiecare în felul cum va dori", scrie ea fratelui Antioh. În Rusia se simte străină, deși a venit copilă și, desigur, aici va muri.

„Nici pînă astăzi nu mi-am putut găsi o prietenă, dar nici n-am nevoie de ea". Sau în altă scrisoare : „Duc un trai liniștit, singuratic, citesc cărțile pe care mi le trimiți, și îmi ajunge. Se zice că este mai bine să rămîi fără tovărășie, decît să găsești una rea. De la oameni bine nu se aude. La noi convorbirile sînt numai intrigi : cum te arăți undeva, încep întrebările, un întreg interogatoriu. N-ar fi rău să ai cu tine în asemenea cazuri un registru de răspunsuri. Mie nu-mi place asemenea stearpă curiozitate".

Din scrisorile aceste către fratele Antioh se desprinde un spirit atît de înalt, încît e ușor de înțeles pentru ce domnița Maria nu și-a putut găsi în societatea rusă de atunci nici o prietenă. Își crease o filosofie a vieții, în care predomina intelectul. Un nemărginit dispreț o învăluia pentru tot ce e mic și josnic, pentru bîrfeală, pentru invidie, pentru bogății, pentru materie. Scrisoarea ei din 1737, cînd un incendiu distrusese casele sale din Moscova, ne dă măsura acestei înălțimi sufletești : „Crede-mă, n-am fost scîrbită. Căci mi-am dat seama că pierd un lucru pieritor, iar mie îmi rămîn altele două, care sînt, după vorbele tale, prețioase comori : viața și cinstea. Aceasta din urmă, după cît mi se pare, nu-mi lipsește, cel puțin așa afirmă oameni buni".

Firește, în filosofia aceasta se amestecă și puțină amărăciune. Amărăciunea unei femei superioare, care a fost amantă imperială, și pe care imbecilii o fi arătat-o cu degetul. !

Citind „Fiametto" a lui Boccacio, carte în care autorul își bate joc de toate femeile, Maria Cantemir scrie fratelui ei : „După părerea mea, scriind această carte, Bo-

ccacio a uitat că mama lui a fost femeie... sau o socotea poate printre sfinte !"

Amărîtă a fost și împotriva fratelui ei Constantin care, lăsîndu-se dus de nas de nevastă-sa, a călcat voința părintească și a pus singur stăpînire pe averile familiei. Banul se dispreţuieşte, dar ai nevoie de el. După propria-i expresie : viaţa materială este chemată să contribuie la cea intelectuală. Din această pricină îi rămăsese, cum s-ar zice, un dinte împotriva cumnatei sale, pe care, cu sclipitoarea-i inteligenţă, o trata de „Medeea", „Marea Britanie" „Colosul din Rodos" fiindcă era femeie, pare-se, înaltă și groasă la trup, și nici frumoasă desigur, deoarece Maria zice : „ca frumuseţe şi caracter, mai curînd aduce a drac, decît a înger". (Toate scrisorile ei sînt pe grecește).

O aplecare către pesimism o îndeamnă, cu vremea, să vrea să se facă călugăriță. Era în sîngele Cantemireștilor de altfel acea veșnică nemulţumire de toţi și de toate, care duce, fatal, la pesimism, și uneori la nebunie. Fiul și nepotul lui Antioh Vodă Cantemir, fratele lui Dimitrie, și-au isprăvit zilele în casa de nebuni.

Mai puţin exaltată decît vărul și nepotul ei, domnița Maria dorea numai liniștea mănăstirii : „Doresc s-ajung departe de orice tulburări lumești, la o mănăstire, pe care aș vrea s-o zidesc. Acolo, departe de grijile zilnice, viaţa mea ar fi fericită". Dar în altă scrisoare adaogă : „Mie nu numai casa și moșiile, ci însăși viaţa îmi sînt urîte ! Va să zică, nu misticism, ci pesimism.

O mare nenorocire o doboară cu totul. Fratele ei Antioh acum ministru la Paris, se îmbolnăvește de stomac, și cu toate îngrijirile medicilor francezi și curele la staţiunile de ape minerale, el moare la 31 marite 1744. La aflarea acestei veşti, Maria se retrase la ţară și nu mai ieși de acolo timp de 13 ani. Mănăstirea, pe care o visase, n-o întemeiase, însă exprimă, în testament, dorinţa s-o facă moștenitorii ei și să fie îngropată acolo. Ca întotdeauna, această ultimă dorinţă n-a fost împlinită. Cînd, la 9 septembrie 1757, — bătrînă acum — domnița Maria Cantemir se stinse la moșia ei Mariino, fratele Șerban îi ridică pămînteștite-i rămășiţe și le duse la Moscova, îngropîndu-le lîngă ale părinţilor și surorii, în biserica sfîntului Neculai.

Astfel fu viața celei care ar fi putut fi împărăteasa tuturor Rusiilor, dacă în cartea norocului fila ei, printr-o greșeală a soartei, n-ar fi rămas albă.

Progenitura lui Cantemir s-a stins cu copiii lui. Iar din fiii lui Antioh Vodă, Dimitrie cel mai mic, muri fără moștenitori, iar Constantin lăsă trei copii, pe Ion, om cu viață neregulată, pe Dumitru — ultimul Cantemir — mort 1820 (În Rusia ca toți ceilalți) și pe Maria, măritată cu Pantazi-Cîmpineanu. Din aceștia din urmă, prin femei deci, s-a tras familia zisă Cantemir—Cîmpineanu.

Capitolul XXX

DOAMNA ANA RACOVIȚĂ

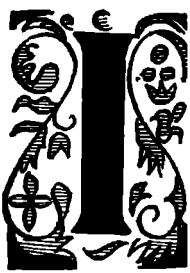

Iată o femeie care a început prin a fi fatală, și a sfîrșit prin a fi evlavioasă. Mărire și decadență. Sau viceversa. E chestie de concepție.

Ana era fata unui serdar din Galați, Dediul Codreanul, despre care se crede că era dintr-o ramură a familiei Cerchez. În tot cazul fusese Dediul un boier fără vază, ajuns la mare cinste din pricina ochilor fiicei sale.

Cît despre Mihai Racoviță era dintr-un neam de boieri pămînteni din ramura Cehanilor, ridicată din răzășie de mult, de pe vremea Lăpușneanului, cînd s-a făcut marea primenire a boierimii moldovenești. Bunicul său, Racoviță-Cehan, se înrudea prin nevastă-sa Tofana Șoldan cu Vasile Lupu, iar tatăl său, Ion Racoviță, marele vornic, ținea pe Anastasia, fiica lui Toma Cantacuzino, al cărui frate Iordachi era și el cumnat cu Vasile Lupu. Aceste înrudiri domnești au făcut din neamul Racoviteștilor, pe la sfîrșitul veacului al 17-lea, una din cele mai mari și mai bogate familii din Moldova. Copiii lui Ion Racoviță și ai Anastasiei Cantacuzino au făcut la rîndul lor strălucite căsătorii, din care cea mai însemnată a fost a spătarului Mihai

Racoviță, fiul cel mai mare, care se însură cu Safta Cantemir, fata lui Constantin Vodă cel bătrîn, încă în timpul domniei acestuia. Ajuns la cele mai mari onoruri — i s-a dat spătăria cea mare la o vîrstă încă foarte fragedă — îi muri deodată nevasta, tocmai cînd era domn la Iași Antioh Cantemir, fratele Saftei. Rămas văduv, Mihai Racoviță nu pierdu nici favoarea nici încrederea pe care i-a arătat-o fostul lui cumnat, Vodă Antioh. Dimpotrivă, acesta, nu numai că-l menținea în rang, dar și îi îngădui a se însura a doua oară, cu cine i-o fi pofta inimii. Începu deci Racoviță să cutreiere casele boierilor pentru a-și afla o nouă tovarășă de viață. Cum și de ce o alese tocmai pe Anița a Dediului Codreanu, nu a fost nici atunci și nu mai e nici azi pentru nimeni o taină. Căci Anița — citez pe Dimitrie Cantemir — era o fată ca din povești „cu trupul suleag, cu pielița albă, cu ochii negri și mîngîioși, cu degetele subțiri, cu unghiile roșioare, cu mijlocelul iscusit și cu grumajul rotunjor". Era deci Racoviță un om de bun gust, dar era și Cantemir o foarte slobodă gură. Căci marele nostru istoric, neîmpărtășind punctul de vedere al fratelui său Vodă Antioh, n-a putut ierta niciodată fostului cumnat de a se fi reînsurat, îndeosebi de-a fi luat de nevastă tocmai pe această splendită femeie, pe care trebuie să bănuim că și el, Dimitrie Cantemir, a iubit-o, căci ura lui împotriva acestor soți nu s-ar putea tălmăci altfel decît îmboldită fiind de simțămîntul invidiei și al geloziei. Iată cum istorisește Cantemir înfăptuirea acestei căsătorii, și iată ce accente găsește pentru a o huli : „Frumusețea Anei Codreanu întoarse mintea multora, căci tăria vinului nu lovește în cap mai mult decît frumusețea în inimă. De pe urma căreia și părintele ei, Dediul Sărdarul din Galați, măcar că bătrîn și slut, de toți era căutat, și fiecare, de ferea mîna de sărutat, i se arunca la picioare. Iar cel ce mîna acestuia săruta, socotea pe însăși fii-sa să fi îmbrățișat".

„Boierii, și din neamul lui și străini, ziua și noaptea se chinuiau cu brațele deschise, cu sufletele topite și inimile arse, așteptînd cine va avea fericirea și cui va cădea norocul. Și din ceas în ceas de s-ar fi întîmplat altuia acest noroc, fiecare gătea sabia, cuțitul și otrava, dacă nu pentru acela, ci măcar pentru sine".

„Norocul însă și-a jucat jocul și toți ibovnicii Anei au rămas de-au ars ca finicii în para focului, și așa a măritat Dediul pe fata lui după Racoviță".

Sigur că unul care-și gătea sabia și cuțitul era Cantemir el însuși. După atîția ani, cînd a scris el cartea aceasta (Istoria Ieroglifică), în singurătatea lui de lîngă Moscova, văduv și cu copii mari, încă atunci nu se poate liniști aruncînd privirile în trecut și amintindu-și de ziua fatală cînd a dat Dediul pe fată-sa după Racoviță.

„Oh, Doamne !" exclamă el, „cum ai putut suferi un lucru ca acesta ? Unde este cumpăna cerului cu care tragi și așezi fundul pămîntului ? Oh, sfîntă dreptate, pune-ți îndreptarul și vezi lucrurile strîmbe ale norocului. Ghebul, gîtul, pieptul flocos, genunchile boțoase, picioarele catalige, fălcile dințioase, urechile ciulite, ochii puchinoși, copitele lăboase ale lui Mihai Racoviță cu pielița albă, mijlocul iscusit ș.c.l. (le-am mai citat) ale Aniței a serdarului Dediul. Ce potrivire ! Ce asemănare ! Ce alăturare ! Oh ! noroc orb și surd, o, judecată strîmbă și fățarnică, oh ! pravilă fără canoane ! Ascultați morților și priviți viilor ! Se cunună elefantul cu șoarecele, și se iau de mînă dealul cu valea !"

Iar acum că și-a revărsat amarul împotriva fostului cumnat, Cantemir începe să bîrfească chiar pe aceea pe care pare a o fi iubit, și despre care vrea să încredințeze posteritatea că nu era fată cuminte, și că, înainte de a se mărita, își făcuse de cap. Zice el că la nunta ei au venit țînțari cu fluiere, greeri cu surle, albina cu cimpoaie, și începură a cînta pentru muște și pentru furnici, care ridicară mari dansuri. Iar broaștele toate, împreună cu brotăceii (Cantemir înțelege prin această alegorie pe ți-

ganii lăutari şi cobzari din mahalaua Broştenilor) cîntară din gură cîntece ca acesta, tocmai în versuri :

Cununa — pletită norocul o tinde,
Capul fără creieri cu mîna o prinde !
Oh ! Ana fecioară, frumoasă nevastă
Nevastă fecioară, fecioară nevastă,
Peste şase vremi roada să-i coboară
Fulgerul şi fierul focul mistuiască
Patul nevăpsit nu se mai slăvească !

Asupra culorii aşternutului greu ne-am putea pronunţa noi, însă calomnia îndreptată împotriva lui Mihai Racoviţă o respingem, deoarece roada i s-a coborît „înainte de vremi" şi s-au născut din această căsătorie 8 copii durdulii, sănătoşi şi frumoşi.

Cîţiva ani după această nuntă i se dă lui Racoviţă domnia Moldovei, mai mult, pare-se din voia lui Iordachi Ruset decît dintr-a lui însuşi. În tot cazul, Ion Neculce zice că „el se făcea a nu-i place să primească domnie, ca şi fata ceea care zicea unui voinic : Fă-te tu a mă trage, şi eu oi merge plîngînd".

Dar, nu plîngînd a sosit el din Constantinopol la Iaşi, în anul 1704, în luna noiembrie, în 19 zile. Şi fata Dediului Codreanu era acum doamna Moldovei.

Scurtă domnie — un an şi patru luni — în care timp şi-a căpătuit vodă neamul, pe socru-său întîi fireşte, pe frate-său Dumitru, pe cumnaţii Ion Paladi şi Iordachi Cantacuzino, pe rudele Iordachi Ruset, Lupu Bogdan, Lupu Costachi, Antioh Jora etc. Neculce zice amărît : „Din neamul lui toţi erau mari şi tari şi obraznici. Intrau în casă şi cu treabă şi fără treabă şi cu vreme şi făr-de vreme, de nu mai semăna curtea nimic a domnie, de atîta obrăznicii ce era !"

Dar doamna Ana tot frumoasă de fura minţile şi inimile. În afară de Cantemir, nu s-a găsit nimeni s-o bîrfească, nici cei mai înverşunaţi duşmani ai lui Vodă. Cronicile sînt pline de laudele ei. În această domnie dintîi a şi început ea a-şi arăta milostenia, prefăcînd mitropolia, zugrăvind-o, şindrilind-o, aducînd preoţi şi punînd să slujească în ea, căci era părăsită de mult. Sub bolţile ei năruite se

ținuse cîrciumă și se făcuse un locaș de beție și de desfrîu. Tocmind-o, doamna Ana a adus-o din nou (zice cronica lui Ion Neculce) „în cinstea sa ca un lucru sfînt."

Săpat la Poartă de neprieteni, Mihai Racoviță fu mazilit în primăvara anului 1705 și porni la Stambul „cu toată casa lui", adică cu doamna Ana și cu copiii. Au rămas cu toții acolo, trăind din datorii, în timpul lui Antioh Cantemir, fost cumnat și acum aprig dușman. Doi ani și jumătate mai tîrziu, în toamna anului 1707, se întoarse însă Racoviță domn la Iași, la 13 noiembrie, într-o joi. Această a doua domnie i-a adus un nume rău în țară, fiindcă au venit lăcustele peste lanuri și peste fînețe și-au sărăcit lumea, iar haraciul trebuia plătit, mucaraua la fel, (birurile către Poartă) și de asemenea trebuiau îndestulate și pretențiile hanului tătărăsc. Ce să facă Vodă Mihai ? A pus dări grele peste oamenii săraci și și-a tras blestemul lor în suflet. Iar doamna Ana, cu toată milostenia ei, era încă tînără și frumoasă, și-i plăcea să trăiască. De aceea o vedem comandînd la Constantinopol fel de fel de lucruri care nu se găseau la Iași, și de-ale gătelii și de-ale mîncării, care costau și ele bani mulți, pe care de altfel nu-i putea plăti. Cîteva luni după sosirea ei în Moldova, în iarna anului 1708, avu loc nunta unei cumnate, sora lui vodă, cu Iordachi Cantacuzino-Deleanu. Putea doamna merge la o atare sărbătoare cu vreuna din rochiile ei purtate, pe care le mai văzuseră jupînesele ? Sigur că nu. Îi trebuia una nouă, și s-apucă deci să scrie unei verișoare la Stambul, Victoria Rosetti, nevasta lui Scarlatachi Ruset, să-i trimită cît mai în grabă toate cele de trebuință.

„Te rugăm, cumnată (de văr n.n.), să spui dumnealui lui Iliașcu să îngrijească să ne trimită 9 pontale, toate cu diamante bune, care însă să fie mai mari decît acelea ce am pus la calpacul nostru cel verde. Să caute să fie de-o astfel de mărime, încît să ajungă 9 pentru un calpac, și nu 13, însă să mi le trimită cît mai curînd căci avem nevoie de ele pentru nunta pe care prea înaltul nostru domn o pregătește surorii sale, și să le avem gata pînă la lăsatul secului. Te mai rugăm să rogi din partea noastră pe preacinstitul cumnat chir Scarlatachi pentru brățarele de diamant, ca să facă rost să mi le trimită și pe aceste cît mai curînd o dată cu pontalele. Pe lîngă aceste să ne mai

trimită domnia sa și un serasir, a cărui bătătură să fie de aur alb, iar urzeala de mătase vișinie, dar fără flori. Să ne mai trimeată și un serasir alb la fel cu cel adus lui arhon vistier, pe care l-a refuzat. Să mai spuie domnia sa lui Iliașcu să ne caute mărgăritar subțire, alb, bun, ca acela pe care ni l-a adus Hurmuz".

Iată ce-i trebuia doamnei pentru nunta cumnatei. Și e interesant să aflăm din astfel de rătăcite scrisori cum era moda acum 220 de ani, și că în 1708, precis în iarna acelui an, nu se mai purtau calpace de 13, ci numai de 9 pontale. Pontale înseamnă un fel de egretă, ceea ce francezii numesc ferrets, „des ferrets de diamants". Iar serasir înseamnă brocart.

Scrisorile doamnei Ana Racoviță către Victoria Rosetti sînt în genere prietenoase și pline nu numai de bunătate, dar chiar de admirație pentru această rudă a ei. Ele încep de obicei (sînt scrise grecește) cu titulatura care nu poate lipsi : „Ana, cu mila lui dumnezeu doamnă a toată Moldo-Vlahia", însă, mai omenești decît acele ale doamnei Ecaterina Salvarezi, care-și trata sora din înălțimea măririi ei, aceste scrisori schimbă îndată tonul din domnesc în familiar. Întrebuințînd pluralul cînd vorbește de simandicoasa-i persoană, își tratează totuși vara de „precinstită, preanobilă și preadragă cumnată", o salută cu drag și o sărută dulce, îi urează, firește „ca scrisoarea de față s-o găsească sănătoasă, fericită și veselă", îi laudă convorbirile „care rămîn neșterse în sufletul ei", îndemnînd-o să-i scrie cît mai des, și termină epistolele sărutînd încă o dată dulce pe toți, cumnat, cumnată, și preaiubita d-tale soră, și pe nepoata d-tale Zoița. Anii să-ți fie de la dumnezeu mulți, cu sănătate și fericire. Cumnata d-tale binevoitoare, Ana doamna !".

În 1709, aprilie 10, deci 15 luni după prima scrisoare, doamna scrie o epistolă întristată, rugînd pe vara ei s-o ierte că n-a putut trimite decît 200 de lei pentru serasir și catifele „dar știi d-ta că pînă astăzi ai fi primit și restul, dacă n-ar fi fost ananghia haraciului (greutatea birului), dar mai tîrziu vei primi și restul după catastiful ce ne-ai trimis". Însă, deși n-a plătit datoria din anul trecut, totuși mai cere alte lucruri noi, adevărat că de mai mică valoare

„hîrtie pentru hrisoave, căci ceea ce mi s-a trimis nu era bună, și apoi : semințe de anghinari, bob și migdale verzi".

Corespondența încetează în curînd, fiindcă în același an, 1709, teatrul războiului dintre Petru cel Mare și Carol al XII-lea mutîndu-se prin partea locului (bătălia de la Poltava), Mihai Vodă Racoviță se dă de partea suedezilor, neprietenii îl pîrăsc la Poartă, și sultanul îl mazilește. Dediul Codreanu, socru-său, fuge în Polonia, însă el, cînd era gata s-o zbughească, e prins de capugiul Porții în curțile lui din Iași, și împreună cu nevasta și cu cei 8 copii ce avea acum, e dus la Stambul, toți în fiare, chiar doamna și copiii. Iar acolo sînt închiși cu toții în cele Șapte Turnuri, de erau să-și piardă și viața. Din fericire, după cîteva luni abia, se schimbă vizirul care-i dușmănea, înlocuit fiind cu un prieten de-al lui Racoviță, care-l scoate din închisoare, pe el, pe frumoasa lui doamnă și pe cele 8 odreasle domnești.

Aproape 6 ani de zile rămîn de data aceasta cu toții în Constantinopol — în Țarigrad, cum se va spune de acum Stambulului, fiindcă rușii îl vor considera de acum înainte ca orașul țărilor lor. Abia după înfrîngerea lui Petru cel Mare, după fuga lui Cantemir, după decapitarea Brîncoveanului și a lui Ștefan Cantacuzino, se întoarce Racoviță în Moldova, înlocuind în scaunul din Iași pe Niculai Mavrocordat, mutat la București.

Această a treia domnie e însemnată prin tulburările cetelor de răsculați, prin înfrîngerea ungurului Ferentz, prin multe și nesuferite dări cu care vodă asuprea poporul pentru a scăpa odată de sărăcie și de datornicii din Țarigrad. A domnit aproape 11 ani, de la 1716 la 1726 și a lăsat în sufletul contemporanilor săi urîta amintire a unui asupritor.

Însă doamna lui, care acum începea să îmbătrînească, tot dulce rămăsese. Pielea obrazului se mai strînsese puțin, mijlocul — vorba lui Cantemir — nu mai era chiar atît de iscusit, și nici grumazul atît de rotunjior, însă sufletul ei rămăsese nevătămat nici de anii buni, nici de anii răi. Neculce nu conține a o lăuda, că era „de treabă, bună și milostivă, multe mănăstiri și biserici a dres, și pe cei scăpătați îi miluia, și pe fetele sărace le îngrijea, le înzestra și le mărita".

În timpul acestei domnii, într-o sîmbătă la amiază, în ziua de 20 aprilie a nu mai știu cărui an, s-a scornit o furtună cu vînt mare și s-a aprins casa popii de la biserica Sf. Dumitru. „Și cît clipeala ochiului s-a aprins și biserica", zice cronica, „și a sărit focul înainte de s-au aprins casele în rînd cum merg pe Ulița Mare, și s-a aprins și biserica Sf. Niculai, și curțile domnești, ci numai cît au ieșit doamna cu coconii, cu ce au apucat ei singuri, și cu fuga au scăpat pe jos, și au ieșit la malul Bahluiului din sus de pod".

Prefăcîndu-se curțile domnești într-un morman de ruine, vodă cu doamna și cu copiii se mutară în casele cumnatului Ion Paladi și în ale spătarului Constantin Kostaki, că erau casele vecine, și rămaseră acolo pînă s-au făcut „de isnoavă" curțile acele mai frumoase de cum fuseseră înainte, „căci Vasile Vodă (Vasile Lupu) le făcuse prea urîte și ciudate, măcar că era bogat, iar Mihai Vodă sărac, și le-a făcut frumoase, cum se văd azi", spune Niculai Muste în foarte interesanta lui cronică.

În aceste curți reînnoite și bogate își petrecu Ana Racoviță ultimii ani de doamnă crescîndu-și copiii cu o deosebită dragoste de mamă și logodindu-și fiul, pe Mihalache probabil, cu fata voievodului vecin, Nicolae Mavrocordat. Însă tocmai de la acesta trebui să le vie peirea lor. Niște boieri refugiați în Iași de răul persecuțiilor lui Mavrocordat — care a fost de altfel un domn luminat, după cum vom vedea mai jos — au pîrît pe voievodul lor lui Mihai Racoviță, care i-a ascultat, pasămi-te, cu prea multă bunăvoință, căci Mavrocordat prinse deodată o neîmpăcată ură împotriva vecinului și viitorului său cuscru, rupse logodna fiicei lui și pîrî pe domnul Moldovei la Poartă. Pîrile acestea, sprijinite de multe pungi de aur, își făcură efectul. La 25 septembrie 1726 sosi capugiul la Iași cu ordinul de mazilire, și pentru a treia oară apucă Vodă Mihai cu întreaga familie calea exilului.

Acolo, în Stambul, își mărită probabil doamna Ana fetele, pe Ecaterina cu Scarlat Ghica, cel care va fi domn și el, și pe Ruxanda cu Grigore Kostaki-Negel, precum și pe fiii ei, despre care vom vorbi mai încolo.

Viața ce-a dus-o mai departe, nu ne mai este cunoscută. Cînd, trei ani mai tîrziu, în 1730, Vodă Mihai căpătă dom-

nia Munteniei, în care rămase numai un an, doamna, care avea acum vreo 50 de ani, se va fi dus cu soţul ei la Bucureşti. Însă, desigur, la a doua domnie a lui Racoviţă în Muntenia (1741—44) — era acum pentru a cincea oară domn — Ana doamna nu mai trăia, căci altfel ar fi pomenit-o cronicarii, ei care s-au priceput să spună de ea aceste lucruri frumoase şi duioase pe care le-am arătat mai sus.

În cele ce vor urma, vom vorbi despre doamnele şi domniţele din epoca fanariotă — aproape toate străine de neamul nostru — apoi despre femeile şi fetele domnilor pământeni, şi vom încheia cu viaţa celei dintîi doamne a Moldovei şi Munteniei, doamna României, Elena Cuza.

Capitolul XXXI

EPOCA FANARIOTĂ

e cînd, în occidentul Europei, al paisprezecelea din Ludovicii Franței se cobora lin pe calea ce duce la sfîrșitul tuturor desertăciunilor, în orientul ei, Petru I abia atunci se arunca în vîltoarea cuceritoarelor lupte, abia atunci, la orizontul politic al noului veac, se înalță despotul moscovit, ca o lungă amenințare pentru viitorul atotputernicului Stambul.

De trei veacuri stăpîni ai acestui orient, fiii lui Osman aveau, orice s-ar spune, destulă pricepere politică pentru a simți că amenințarea este serioasă și că, de cînd se așezaseră ei în Europa, se aflau acum întîia dată în fața unui adevărat pericol. Victoria țarului la Poltava fusese un categoric imperativ, dezastrul de la Prut, o întîmplare numai. Turcii pricepuseră gravitatea situației ; trebuiau luate în consecință măsuri grabnice și eficace. Și în primul rînd deci, trebuiau să se asigure de statul tampon, de Principatele Dunărene, care nu erau otomane, care făceau puntea între Kremlin și giamia Sfîntei Sofia. Indoita trădare Cantemir-Brîncoveanu avusese darul să zăpăcească o clipă înțelepciunea Înaltei Porți. În anticamera seraiului bătea un vînt de nebunie : să facă din hainele țări românești raiale otomane.

Cu începutul însă, Poarta se cuminți. De ce ar face raiale din aceste ținuturi, care timp de trei veacuri n-au putut fi supuse? Moldova și Muntenia pașalîcuri turcești? Ar însemna menținerea unui focar de revoltă, acolo unde tocmai aveau turcii mai multă nevoie de liniște, ar însemna să arunce de bună voie aceste populații în brațele celor împotriva cărora începuse acum lupta pe viață și pe moarte.

Nu, trebuia căutată altă soluție.

Și o găsiră. Menținerea unui stat tampon, dar supus, plecat, îmblînzit. Cum? Dar era la mintea omului. Scoaterea din conducerea statelor a oamenilor cu rădăcinile înfipte în pămînt, a oamenilor cu sufletele îndurerate de necazurile neamului, și înlocuirea lor cu străini, dornici de avuții și credincioși stăpînilor care le procurau. Ziua în care în mintea nu știu cărui turc, sub domnia sultanului Ahmed Han al treilea, se născu această idee, fu și ziua de naștere a epocii fanariote în Țările Dunărene.

Dar acum trebuia prudență, circumspecție și înțelepciune în alegerea celor cărora se arendau țările românești. Trebuia, pe de o parte, să fie acești oameni înțelepți, învățați, nu prea lacomi, pentru a da țărilor o admirație bună de care să fie mulțumite, iar pe de altă parte să fie ei oameni în care Înalta Poartă să-și poată pune cea mai deplină încredere.

Cum s-au priceput turcii să împlinească cerințele de mai sus se va vedea din cuprinsul capitolelor următoare, din care se va constata că dacă fanarioții au fost în majoritate oameni înțelepți și învățați, apoi în privința lipsei de lăcomie au cam lăsat de dorit, fără să mai vorbim de netemeinicia încrederii ce pusese Poarta în ei.

Pentru noi, românii, veacul acesta de guvernare fanariotă a fost și folositor și dăunător, ca toate trebile omenești, care-și au, ca și lucrurile, părțile lor de lumină și de umbră, mai mult dintr-una, mai puțin din alta, după locul unde te așezi pentru a le privi.

Domniile fanariote ne-au fost folositoare din punctul de vedere politic, fiindcă, într-o vreme cînd începuseră cele două mari împărății vecine, Austria și Rusia, să rîvnească la posesiunea țărilor noastre, fina diplomație a grecilor a știut să strecoare barca printre stînci fără a o sparge,

deoarece interesul lor cerea ca țările române să rămîie sub dominațiunea sultanului, de la care căpătau ei acele gospodorate care le aduceau mărire și avuție. Certele anterioare ale boierilor noștri și nemăsuratele lor ambițiuni ar fi putut, dimpotrivă, face mai ușor ca țările noastre să devie în scurtă vreme anexe austriace sau moscovite.

De asemenea ne-au fost fanarioții folositori din punct de vedere cultural, căci majoritatea din ei fiind oameni cu multă știință de carte, au deșteptat în sufletul boierilor, prin școli, prin dascăli particulari, prin înșeși persoanele lor, interesul pentru o cultură, care, deși străină, era totuși cultură, ceea ce va înlesni mai tîrziu trecerea de la cartea grecească la cea românească.

Și mai putem adăoga la aceste foloase arătate, încă acela că dominațiunea fanariotă fiind de fapt foarte urîtă de boierii care nu puteau ierta grecilor să vie să-i scoată pe ei din pîine, făcu ca aceștia, în vremuri mereu dezbinați între ei, să-și strîngă acum rîndurile. Redeșteptarea națională s-a născut din acest motiv egoist, dar s-a născut totuși cu cîteva ceasuri mai devreme.

Răul pe care ni l-au adus fanarioții a fost totuși și el destul de considerabil ; căci de-ar fi fost numai acel nemaipomenit jaf ce-au făcut ei timp de 100 de ani în țară și care adusese poporul la sapă de lemn, lucrul fiind trecut demult, l-am putea și uita... dar ceea ce ține românul minte, este sistemul de corupere, de necinste, de mituire, de îmbogățire ușoară fără efortul muncii, de depravare a caracterelor și de ucidere a mîndriei, pe care moldovenii și muntenii nu le-au avut în veacurile de mai înainte, și care a pătruns de atunci adînc în rădăcini de suflet.

Însă deznădejdea nu s-a furișat niciodată în sufletul românului :

Pentru a vedea de ce și cum ne-a venit răul acesta în țară, vom arăta întîi cum priveau fanarioții ei înșiși amestecul lor în trebile noastre, și vom reproduce apoi scrisoarea unui străin spre a desluși cum se purtau ei pentru a ajunge la scopurile lor.

Beizadea Nicolae Șuțu, fiul lui Vodă Alexandru spune în amintirile sale următoarele :

„Ajungerea în scaunele țărilor române era ținta la care rîvneau fără încetare membrii mai de seamă ai familiilor grece stabilite la Constantinopol, cunoscute sub denumirea de fanariote. În jurul fiecăreia din aceste familii predestinate se strîngea o mulțime de oameni care formau «curtea lui viitoare». Indeletnicirea fără preget a grecilor din Fanar era sforțarea pe care o făceau de a învinge pe ceilalți competitori și pentru a ajunge la aceasta, *întrebuințau mijloacele cele mai neîngăduite,* pe care de altfel turcii le înlesneau cu prisosință : era o necurmată luptă care se isprăvea uneori cu pierderea averii și deseori chiar cu a vieții. Cei care erau destul de fericiți pentru a ajunge, prin mii de pericole, scopul mult dorit al jertfelor lor, erau prea puțin siguri de a se folosi de ele, căci o înrîurire din afară, o schimbare politică, o intrigă oarecare pricinuiau, cînd se aștepta cel mai puțin, chemarea domnitorului înapoi la Stambul și înlocuirea lui cu un alt fericit al soartei. În timpul scurtei lor domnii, voievozii încercau, cum e și firesc, să se despăgubească de jertfele lor, strîngînd, cînd le stătea în putință, avere destulă pentru a-și putea duce viitoarele zile ale scăderii lor...".

Felul cum se purtau acești fanarioți pentru a-și ajunge scopul arătat de Nicolae Șuțu, ni-l deapănă un străin de sufletul turcului, al grecului și al românului, dar un fin observator al celor văzute și auzite în timpul șederii sale în capitala imperiului otoman. Acesta e colonelul di Ferrieri care scria lui Latanzzi următoarele :

„Toți dragomanii (tîlmacii ambasadelor străine sau ai Porții, din care se recrutau îndeobște domnii țărilor române n.a.) sînt de clasa cea mai de jos, își însușesc însă nume strălucite, străine cu totul de ei. Sînt oameni fără moravuri și principii... inculți (fals n.a.)... aroganți și interesați peste măsură... Se înrudesc între ei și-și comunică unii altora toate secretele ce le sînt încredințate... Neamul acesta de oameni nu trăiește decît din minciună și înșelătorie...

Merită să-i vezi cu cîtă mîndrie merg, cînd se duc la Poartă în vreo chestiune oarecare, purtînd căciulă de zebelin, și arătîndu-se în mers absorbiți de cele mai adînci gînduri, ca și cum ar fi vorba de mîntuirea împărăției.

Sosiți însă la Galata, trec canalul pe cea mai sărăcăcioasă barcă, ca să nu plătească decît două parale, cînd cu trei sau patru ar putea face același drum cu cel mai frumos caic.

Aceste personaje marcante, cînd debarcă la Stambul, se transformă ca prin minune. În locul aerului arogant, iau o înfățișare umilită, făcînd loc pe strada plină de turci — călcînd adesea chiar în noroi — pînă și celui mai păcătos musulman, și închinîndu-se la ei cu cele mai plecate ploconeli.

Ajunși la Poartă în această stare mizerabilă, intră tremurînd și se refugiază într-o cameră sărăcăcioasă de lîngă apartamentele lui Reiss-Effendi (Ministrul afacerilor străine). De aici pe-o scară strîmtă de lemn, pe care nu se pot urca decît mai mult încovoiețî, ajung într-o odaie îngustă de 7 pe 2 arșini, unde se așează, înghesuiți ca sardelele, pe cîteva saltele subțiri de două degete, singura mobilă ce se află acolo, și nevorbind decît doar foarte încet, de teamă să nu fie auziți și bruftuiți de slugile ministrului... La cîte umilinți nu se expun ei pentru a reuși să trimită pe vreunul din servitori pînă la ușă a vedea dacă Reiss-Effendi este sau nu bine dispus... Dacă se întîmplă ca acesta să nu-i primească, ce chin pînă găsesc pe un alt servitor, care se însărcinează a comunica el ministrului ceea ce are de spus. sau să-i înmîneze memoriul ce are de dat.

Dacă, dimpotrivă, sînt introduși înlăuntru, atunci urmează un nou șir de umilinți : cu capul plecat pînă la pămînt, cu mîinile încrucișate pe piept, fără să se apropie de sofaua lui Reiss-Effendi, bătînd mii de mătănii, îl salută ținînd mîna la frunte, și în starea sclaviei celei mai josnice i se adresează tremurînd de frică.

Ministrul răspunde prin monosilabe, iar întrebarea nu ține decît cîteva minute.

Dacă chestiunea ce este de aranjat cere mai mult timp, atunci sînt trimiși să aștepte răspunsul afară. Se întîmplă adesea că, așteptînd pînă în seară, ministrul să treacă pe lîngă ei fără a-i băga în seamă, ca pe lîngă niște servitori.

Dragomanul se întoarce apoi, pe același drum, la Pera sau aiurea, unde tot ca prin farmec, își recapătă mîndria

și aroganța de la plecare, îndreptîndu-se cu mare alai, însoțit de servitori și de ieniceri, spre locuințele lor".

...Și de la locuințele lor, foștii dragomani veneau voievozi în țările noastre...

Lucrarea de față întîmpină două greutăți. Întîi aceea de a găsi și de a aduna materialul necesar pentru a descrie viețile unor doamne și domnițe străine, care jucînd un rol cu totul inexistent în politica și în istoria țărilor române, n-au lăsat, ca atare, urme decît foarte șterse, atît în cronicile cît și în documentele timpului. Cercetătorul vremilor apuse este deci nevoit, cînd vorbește de trecutul fanariot, să culeagă orice știre, cît de neînsemnată, cu privire la aceste femei, și să bage doar tabloul în rama epocii. A doua greutate este planul unei atare lucrări ; căci dacă, cum ar fi mai firesc, s-ar adopta acel cronologic, apoi desele schimbări de domnii, venirea, plecarea, revenirea doamnelor fanariote din Constantinopol la noi și înapoi, ar face un labirint în cugetul cetitorului, de nu i-ar mai putea da de rost. De aceea se pare că planul adoptat în această lucrare, de-a vorbi despre doamnele fanariote în legătură cu neamurile soților lor, este cel care poate da cititorului o icoană mai clară asupra unui trecut, care, înstrăinat cum a fost, își are totuși și el farmecul său, căci este al strămunilor noștri, și deci al nostru al tuturor.

Capitolul XXXII

FAMILIA MAVROCORDAT, NEVESTELE LUI NICOLAE VODĂ ŞI DOAMNA LUI ION VODĂ

u apariţia lui Nicolae Mavrocordat pe tronul Moldovei, în 1710, începe perioada zisă „fanariotă". Însă, din punct de vedere politic şi cultural, întîia jumătate a veacului al 18-lea are încă un caracter pronunţat românesc. N. Iorga o proclamă chiar ca fiind „a noastră naţională". Viaţa socială începe totuşi de pe atunci a căpăta o înfăţişare înstrăinată. Felul de trai al femeilor române luă un caracter constantinopolitan, pornit din rîndurile doamnelor ce se perindau, uneori fulgerător, pe la curţile din Bucureşti şi din Iaşi, şi coborînd treptele sociale pînă la cele din urmă, jupînese de boiernaşi — căci maimuţăria a fost unul din jalnicele apanaje ale clasei noastre conducătoare.

Începuturile unei asemenea influenţe sînt mai vechi, din vremea cînd voievozii detronaţi se apucară să-şi petreacă anii de mazilire la Stambul. Însă, în rîndul boierilor şi jupîneselor, influenţa grecească n-a pătruns decît atunci cînd, în mod constant, au început să ne vie din Fanar numai domni greci sau complet grecizaţi. Iar răul, incalculabil, ce ni l-a adus această influenţă, este înstrăinarea.

Au fost, între timp, și excepții. Viața la curtea lui Constantin Mavrocordat, de pildă, a avut un caracter românesc — și în tot cazul vina deznaționalizării desigur nu doamnele fanariote o poartă. Născute și crescute pe malurile Bosforului, ele veneau la noi formate și rămîneau prea scurtă vreme pentru a se putea româniza. Iar pe de altă parte, chiar bunăvoință de-ar fi avut, mai mare era bunăvoința boieroaicelor noastre de-a imita felul de-a fi și de-a vorbi de la curtea domnească — așa încît ce-a trebuit să se întîmple, s-a întîmplat.

Trei neveste a avut Nicolae Vodă și toate erau străine.

Fiul lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul și al sultanei Hrisoscoleu, Nicolae, se născuse și crescuse la Constantinopol. Nu știa deci o boabă românește, căci nici n-avea de unde să fi învățat această limbă. Se însurase de tînăr cu Csandra Cantacuzino, fata lui Dumitrașcu Vodă, deci acea ramură a Cantacuzinilor neromânizată. La moartea acesteia, care-i dărui doi copii, pe Scarlat și pe Ruxanda, el se reînsură cu Pulcheria Ciuki, fată de boier țărigrădean. Cu această nevastă sosi el la Iași, la 25 ianuarie 1710, după ce întîi își îngropase tatăl la Constantinopol, mort acolo de-o dambla, unii zic că de bucurie de a-și vedea fiul domn, iar alții zic că de supărare, fiindcă domnia țărilor dunărene aducea mărirea dar și pierderea unui neam.

Această întîie și scurtă domnie a lui Nicolae Vodă, care pentru a se înțelege cu sfetnicii lui avea nevoie de tîlmaci, a fost nesuferită țării, sau mai bine zis, boierilor. Sosit din Țarigrad cu o droaie de greci după el, din care cel mai strașnic era un anume Spadoni, el veni și cu un plan de cîrmuire extraordinar pentru vremile acelea. Venise anume cu gîndul bine preconceput de-a sprijini țărănimea împotriva boierimii. Din prima săptămînă a sosirii lui la Iași, băgă o seamă de căftăniți în beci, smintindu-i în bătăi, iar cînd la divan se jeluia un sătean împotriva boierului său, știut era de la început că dreptatea a țăranului va fi.

Trebuie mărturisit că acești Mavrocordați, atît Nicolae cît și fiul său Constantin, au fost oameni foarte neobișnuiți pentru vremurile în care trăiau.

Din nefericire pentru țărani și din fericire pentru boieri, domnia aceasta n-a ținut decît zece luni. În noiembrie 1710 îi sosi mazilirea în următoarele împrejurări, în care doamna Pulcheria juca un rol duios.

Războiul ruso-suedez se isprăvise cu înfrîngerea lui Carol al XII-lea la Poltava, iar Petru cel Mare era gata să deschidă ostilitățile împotriva turcilor. Sublimei Porți îi fu frică de Brîncoveanu, să nu cumva să se dea de partea muscalilor. O obișnuită mazilire nu-i păru însă prudentă. Ea ar fi vrut să pună mîna pe domnul Munteniei, brusc, întinzîndu-i o cursă. Pe Mavrocordat nu-l putea însărcina cu o astfel de treabă, deși avea toată încrederea în el, fiindcă era încuscrit cu domnul Munteniei, frate-său Scarlat Mavrocordat ținînd în căsătorie pe fata Brîncoveanului, Ileana. Îl trimiseră deci pe Dimitrie Cantemir domn în Moldova, ca dușman învederat și cunoscut al voievodului din București, cu însărcinarea de-a prinde el pe Brîncoveanu !

Nicolae Vodă habar n-avea de toată această intrigărie din Stambul. Judeca liniștit la divanul domnesc, cînd unul din grecii lui intră pe neașteptate în odaie și apropiindu-se de el îi șuflă la ureche : „Măria ta, a venit o seamă de turci, cu niște oameni de-ai lui Dumitrașcu Cantemir, au tras drept la curte, au descălecat în capul scării dinspre casele doamnei, și-au spart ușa beciului de sub scară, de-au slobozit pe vornicul Iordachi Ruset din închisoare.“ Înțelegînd vodă că aceasta nu putea însemna decît mazilirea, se ridică în grabă de la divan și merse în apartamentele sale. Le găsi pline de toți grecii lui, ascunși prin toate ungherele, necutezînd nici unul să iasă afară, de frica boierilor care i-ar fi sfîșiat. Capugiul chemă pe vodă la o parte, îi citi firmanul de mazilire și-l asigură că are poruncă să vegheze asupra lui și a doamnei, să nu li se întîmple nimic. Dar boierii, din curtea palatului, cereau pe Spandoni să-l sugrume. Acesta fugi din casele domnului într-ale doamnei, cerîndu-i ocrotirea. Iar miloasa doamnă Pulcheria îl îmbrăcă cu o rochie de-a ei, și pentru a-i scăpa viața îl urcă cu dînsa în rădvan, ieșind astfel pe poartă în văzul tuturor boierilor, care pricepură și-

retlicul, dar nu îndrăzniră să se apropie de careta domnească. Nicolae Muste, cronicarul, era de față la această scenă pe care ne-o descrie astfel: „Iar acea poghibală spurcată, Spandoni, sfetnicul lui vodă, s-a îmbrăcat muierește cu topuzul în cap, cum poartă muierile grece, și-au intrat într-un rădvan cu doamna, într-un loc cu muierile, pentru ca să nu-l cunoască nimeni, pe care cu ochii mei l-am privit. Și într-alt chip de-ar fi ieșit din Iași, pe loc l-ar fi omorît!"

În rădvanul doamnei mai erau și copiii din prima căsătorie a lui Mavrocordat, precum și un mic plod din a doua cununie, domnița Maria.

Luară cu toții drumul Stambulului, de unde, peste mai puțin de un an, se întoarseră la Iași, deoarece Cantemir jucase turcului festa, trecînd cu trupul și cu sufletul, cu familia și cu sfetnicii lui, de partea țarului.

A doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova luă cu totul altă întorsătură decît cea dintîi. Mîrîiala boierilor împotriva lui și răscoala care era să coste viața lui Spandoni nu le uitase vodă și s-apucă deci să se poarte bine cu boierii, scoțîndu-i din închisoare și chemîndu-i din pribegie.

Dar ceea ce încîntă cel mai mult pe moldoveni e inovația aceea introdusă de Mavrocordat de a da seama divanului de socotelile vistieriei; încasări și cheltuieli, bugetul statului, supus controlului sfatului boieresc — un început de regim constituțional introdus de Nicolae Vodă în Moldova în timpul absolutismului ce domnea în țările occidentale.

Spre lauda lui Mavrocordat, om inteligent și cultivat, el nu era lacom. Bun administrator, s-a arătat mai cu durere pentru păsurile țării decît mulți din domnii dinaintea lui, moldoveni drepți! Țara îl iubea și turcii îl stimau. Cînd, în 1716, scoaseră pe Ștefan Vodă Cantacuzino din scaunul muntenesc, ei mutară pe Mavrocordat din Iași la București — un fel de înaintare în rang, Muntenia trecînd întotdeanua ca fiind o țară mai bogată și deci mai însemnată decît Moldova.

Așadar după cinci ani de domnie, Vodă Neculai cu doamna Pulcheria, cu copiii arătați mai sus și cu doi alți născuți între timp, Constantin și Ioan, care vor deveni și ei domni, se urcară în rădvane și luară, prin Focșani, drumul Bucureștilor. Primiți la granița țării de către boieri, intrară în capitală la 30 ianuarie 1716, cu obișnuitul alai și cu salve de tunuri.

Doamna era însărcinată. Drumul din rădvanele acele arhaice o obosise atît de mult, încît puțină vreme după sosirea ei la București, căzu la pat.

Cam trei luni mai tîrziu, la 10 mai născu un fiu, pe Toma.

Nașterea fu grea și doamna rămase bolnavă în îngrijirea unor medici proști. Opt zile mai tîrziu, la 18 mai, avu loc botezul țîncului, a cărui viață fu numai de 5 săptămîni și în aceeași zi, vineri, în faptul zilei, muri, în casele domnești din București, doamna Pulcheria. „Moartea a fost anunțată prin sunetele clopotelor tuturor bisericilor și pușcăriașii au fost scoși din închisori, pentru a se ruga de sufletul celei moarte. Corpul principesei, frumos gătit, a fost întins pe-o masă acoperită cu covoare, într-una din camerele palatului, avînd împrejur făclii mari aprinse. Sala era plină de jupînesele marilor boieri, care păstrau o atitudine maiestoasă, de adîncă tăcere.

Sîmbătă dimineața înmormîntarea avu loc cu mare alai, în biserica mitropoliei din București, în următoarea rînduială : La ora 12, toată garda seimenilor care aștepta în curtea palatului, se porni pe jos, în rînd cîte doi, fără arme, ținînd fiecare cîte o lumînare aprinsă. După gardă, urma o trupă de cazaci, apoi breslele de meseriași și corpul negustorilor. Urmau preoții tuturor bisericilor din București în patrafire, și stareții mînăstirilor cu prapurile desfășurate.

Corpul defunctei, așezat într-un sicriu căptușit cu atlas roș, fu ridicat și purtat de șase mari boieri ai țării, banul, vornicul, logofătul, spătarul, vistierul și clucerul, schimbați din timp în timp cu alți boieri, care le luau locul. La coborîrea pe scară, domnul, care stătuse într-o odaie de vorbă cu patriarhul Alexandriei, luă loc în urma

Doamna Smaranda, soția lui Nicolae Mavrocordat, domnul Moldovei și al Țării Românești 1711—1730.
Frescă din biserica mănăstirii Polovragi-Gorj.

sicriului, umblînd pe jos după el, îmbrăcat în uniformă roșie, ca și fiul său din prima căsătorie (Scarlat). Urmau o cămărășiță bătrînă, cu fața acoperită de-o năframă neagră, apoi jupînesele boierului, urmate de vreo 15 roabe despletite, bocitoarele. La urmă veneau rădvanele defunctei trase cîte șase cai albi. În sunetele clopotelor, procesiunea ajunse la mitropolie, unde începu slujba religioasă, terminată cu rugăciunea morților făcută de mitropolitul Munteniei, care din cauza podagrei nu putuse urma convoiul.

Domnitorul, urmat de fiul său, se apropie pentru a-și lua rămas bun de la fosta sa tovarășă, ceea ce stîrni bocetele lumii dimprejur, care asurziră urechile. În sfîrșit, sicriul fu ridicat de boieri și, adus lîngă cavou, fu acoperit cu capacul și depus în gropniță. Patriarhul luă cu sapa pămînt din patru părți și-l aruncă peste sicriu, intonînd psalmul al 24—lea. Vodă îngenunche ca și fiul său (acest copil, fiu vitreg al moartei, avea 15 ani n.a.), aruncînd și ei cîte un pumn de țărînă peste sicriu". (Del Chiaro)

Rămași fără mamă, copiii lui Mavrocordat, Scarlat, Maria, Constantin și Ion (căci Ruxandra și Toma muriseră), avură la frageda lor vîrstă fel de fel de peripeții. Împreună cu tatăl lor, fugiră, la 4 septembrie 1716, la Giurgiu, fiindcă bucureștenii, pentru a-și speria voievodul, care nu le era drag, alergau prin fața palatului domnesc, strigînd : „Nemții, au venit nemții!" Alarma fiind mincinoasă, Vodă Neculai se întoarse cu plozii lui la București, pentru ca la 10 săptămîni mai tîrziu, cînd în adevăr veniră nemții, domnul, neîncrezător, să se lase prins de ei. Surprins în halat de casă, vodă încremeni în fața pistoalelor întinse spre el și încercă să deruteze pe năvălitori, ascunzîndu-și identitatea. Zărind însă printre ei boieri români, care-l cunoșteau, se văzu nevoit să le înfrunte trădarea, răcnindu-le în față că „nu e prima dată cînd românii își pîngăresc mîinile cu sîngele voievozilor lor". Unul din ei îl asigură că „măria sa să nu aibă frică de viață, căci avem poruncă să-l ducem nevătămat în Transilvania".

Şi aşa, îl duseră la Sibiu, sub comanda maiorului Dettin, în grabă mare întîi, fără popasuri, zi şi noapte. Însă, copiii lui fiind de vîrstă fragedă, şi timpul fiind friguros, domnul obţinu favoarea ca drumul să fie făcut numai ziua, oprindu-se noaptea prin sate (Del Chiaro).

Luni, 7 decembrie, convoiul ajunse la Sibiu, şi domnul fu găzduit în piaţa mare a oraşului, lîngă clădirea corpului de gardă, păzit fiind de trei santinele, la uşa din stradă, la uşa casei şi la uşa camerei ce ocupa. Copiii, liberi, se puteau plimba prin oraş, iar vodă el însuşi lua uneori masa la generalul Steinville, comandantul Transilvaniei!

În tot timpul acesta, tronul Munteniei fu ocupat de fratele lui Nicolae Mavrocordat, Ion, pe care-l trimiseră turcii să ţie locul prizonierului, ca un fel de caimacan numai. Ion Vodă era însurat cu Zamfira Guliano, despre care nu ştim nimic, nici măcar dacă însoţi pe bărbatul ei în Bucureşti sau dacă rămase la Constantinopol.

Am văzut mai sus cum fu adus în ţară de doamna Maria, văduva Brîncoveanului. În timpul acestei domnii fără însemnătate, noul voievod n-a ştiut nici el să-şi atragă simpatia boierilor. Cînd, trei ani mai tîrziu, în 1719, pacea dintre nemţi şi turci fiind încheiată, frate-său Nicolae recăpătă tronul pierdut, Ion Vodă încercă în tot chipul să împiedice această numire care-l stingherea. Nicolae Mavrocordat plecă totuşi de la Sibiu la Constantinopol, îşi aşeză acolo treburile şi căpătă domnia. Pe cînd alaiul noului domn se îndrepta de la Stambul spre Dunăre, aici, în Bucureşti, Ion Vodă muri pe neaşteptate.

Rămîne în sarcina lui Nicolae bănuiala fratricidului.

Prizonierul de la Sibiu, în scurta lui trecere prin Ţarigrad, se însură a treia oară, luînd de soţie pe Smaranda, fata grecului Panaiotachi Stavropoleos. Cu această nouă doamnă şi cu copiii din acele două căsătorii dintîi, se întoarse vodă la Bucureşti, în iarna anului 1719. Dar în ţară era foamete şi ciumă, o ciumă cum nu se mai auzise de cînd lumea. Aşadar, cum au intrat cu pompă mare în scaunul domniei, doamna cu jupîneasa au trecut la Cotroceni, „pentru frica ciumei ce se izvodise în Bucureşti".

(Radu Popescu). Vodă el însuși, după ce-și compuse divanul și împărți poruncile de iznoavă, își luă reședința tot la Cotroceni, unde rămase aproape un an încheiat, pînă se potoliră și foametea și ciuma, datorită de altfel chibzuitelor măsuri ce luase domnul împotriva lor.

Rareori a fost un voievod mai diferit judecat de contemporanii lui, unii ridicîndu-l în slava cerului, alții făcîndu-l de două parale. Dar cel mai înverșunat dușman al lui a fost un compatriot, doctorul Vanderbech, al cărui adevărat nume era Skendos, stabilit la Craiova sub ocupația austriacă, ca om devotat ce era al generalului Steinville. Chemat de vodă la București pentru a-i îngriji copiii— care sufereau, zicea doctorul, unul de nervi și celălalt de epilepsie — el plecă mai apoi la Viena pentru a se întoarce în curînd din nou în țară, stabilindu-se pe o vreme în capitală. Devenit medicul curții, el se ceartă apoi cu Mavrocordat, fără ca să cunoaștem pricina neînțelegerilor dintre ei. Dintr-o broșură pe care a scris-o mai tîrziu, aflăm cu surprindere că „Nicolae Mavrocordat era de neam prost, rudele lui avînd cărbuni și oi în orient, vodă el însuși nu-și cunoștea biblioteca, căci aproape nu știa carte". Față de toate mărturiile contemporane, care înfățișează pe acest om ca un doct, autor el însuși al unor cărți (poate apocrife), afirmațiile lui Vanderbech sînt suspecte. Cu atît mai suspecte, cu cît se leagă și de doamna Smaranda, spunînd că ea „n-a fost nevasta domnului, iar copiii au fost făcuți cu un morar", nu se poate înțelege de ce.

Doamna Smaranda era o femeie deosebit de aleasă. Deșteaptă, cultivată și energică, ea avu o mare influență nu numai asupra soțului ei, însă chiar asupra copiilor din căsătoriile anterioare ale voievodului.

Un an după căsătorie se născu fiul lor Alexandru, din care se trage o parte din Mavrocordații de mai tîrziu, apoi o fată Sultana, despre care va fi vorba mai jos, și în sfîrșit doi copii, numiți amîndoi Ștefan, care n-au avut zile.

În 1730, Vodă Nicolae, om de abia 50 de ani, muri de boală, în scaun, la București, după ce domnise de două

ori în Moldova și de două ori în Muntenia, în total 17 ani.

Fiul său mai mare, Scarlat, murise cu patru ani înainte. Boierii aleseră deci domn pe al doilea fecior, Constantin, fiul doamnei Pulcheria. Însă acesta avea numai 10 ani. Poarta nu-i confirmă domnia. Porni deci doamna Smaranda cu toți copiii ei, adevărați și vitregi, la Constantinopol, unde prin legăturile ce avea, cît și prin iscusința ei, ajunse, după mai puțin de un an, să capete totuși pentru Constantin Vodă domnia Munteniei.

În rîndurile ce urmează o vom mai întîlni-o.

Capitolul XXXIII

NEVESTELE LUI CONSTANTIN VOIEVOD

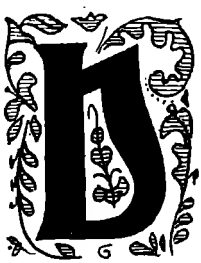

De la moartea lui Nicolae Vodă au început a se amesteca domniile în ţările noastre, de nu se mai pot desparte istoriile lor. Constantin Mavrocordat a domnit 25 de ani, aproape consecutivi, din care, de patru ori în Moldova şi de şase ori în Muntenia. În timpul acesta, Grigore Ghica domnea şi el consecutiv, cînd în Moldova, cînd în Muntenia, înlocuind pe vărul său Mavrocordat într-una din ţări cînd acesta era mutat în cealaltă. Patruzeci de ani au ţinut aceste alternaţii, care spre binele visteriilor româneşti nu au fost, dar care ne-au dat totuşi un voievod bun.

Constantin Mavrocordat s-a bizuit şi el pe ţăran mai mult decît pe boier, pe care-l gratifica cu măgulitorul epitet de „mare mascara". El a scuturat tagma preoţească, a purificat oarecare moravuri şi a făcut acele cunoscute reforme administrative şi financiare, care au lăsat după el un nume lăudat.

Marele nostru Neculce, care-i era potrivnic, spune despre el că era „om prea mic de stat, de făptură prost, căutătură încrucişată şi vorba lui înecată. Dar la hire era înalt şi vrea să se arate cu mîndrie". Ceea ce nu-l îm-

piedica să adaoge : „Numai nu era prea grabnic a face rău. Cazne, bătăi, rele la oameni nu făcea. Nici la sînge nu era lacom, şi răbdător mult". Odată ce recunoaşte Neculce aceste calităţi — puţine din cîte avea — te întrebi de ce era el oare „la făptură prost" ?

În 1730, cînd muri tată-său şi-l aleseră boierii domn al Munteniei, Mavrocordat era însurat cu Smaranda Cantacuzino, fata lui Radu din Ţara Românească, fratele nenorocitului Ştefan Vodă, feciorul stolnicului Constantin Cantacuzino. Această femeie muri în curînd, fie în timpul domniei de-o lună a soţului ei, fie scurtă vreme mai tîrziu, la Constantinopol, în timpul maziliei lor. Cînd, după nici un an, Constantin Mavrocordat se întoarse domn la Bucureşti, el era văduv — un văduv de 20 de ani, fără copii. Cu avîntul unor nerăbdătoare tinereţi, el scrie vărului său primar, Grigore Ghica, domnul Moldovei, rugîndu-l să-i caute prin Iaşi o fată de boier ca s-o ia în căsătorie. Acesta se puse pe lucru şi-i găsi pe Catrina, fata vornicului Constantin Rosetti [17]), care pare a fi fost deosebit de frumoasă, căci Mavrocordat a iubit-o toată viaţa cu o nebună patimă. Mireasa veni cu părinţii şi rudele ei în Bucureşti, unde o aşteptau obişnuitele sărbători de cununie, cu mese bogate, cu dansuri şi pehlivănii. Nunta se făcu la 12 septembrie 1732, în încăperile vechii curţi domneşti, iar la 13 aprilie anul următor, Grigore Ghica primi de la frate-său, terzimanul, ştirea că s-a făcut schimb de scaune între el şi vărul său Mavrocordat. Plecînd fiecare către noua lui reşedinţă, ei se întîlniră pe drum, la Focşani, unde se ospătară strălucit, pornind apoi, la 3 mai, în scaunele lor.

Cu toată recunoştinţa ce-o purta Constantin Vodă vărului său Ghica pentru fericirea casnică ce i-o dăduse — s-a găsit şi o scrisoare prin care-i mulţumea de buna alegere ce făcuse — totuşi, cum merg treburile omeneşti, se ivi în curînd o neîmpăcată ceartă între ei. Poate nici nu era atît Mavrocordat de vină cît mamă-sa vitregă, doamna Smaranda a defunctului Vodă Neculai. Căci obişnuită cu Bucureştii şi viaţa mai bogată de acolo, ea stătu „de zi, de noapte asupra lui vodă, numai să meargă în Ţara Muntenească", zice Ion Neculce. „Aşa socotesc", spune acelaşi cronicar, „că acest domn, de n-ar hi avut

Doamna Ecaterina Rosetti, soţia lui Constantin Mavrocordat, domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei 1730—1769, cu doi copii.

Frescă din paraclisul mănăstirii Văcăreşti.

casa grea a tată-său, cu mulțime de mîncări, și să nu-i hi fost gîndul cu pizmă să scoată pe văru-său, pe Grigore Vodă, din Țara Muntenească, și mult îndemnîndu-l și maștihă-sa, doamna tătîne-său, n-ar hi fost atîta jaf în țară".

Acuma, c-o hi sau n-o hi fost maștiha de vină, vorba e că Constantin Vodă suflă vărului său scaunul Munteniei. În 1735, nou schimb de domnii, plecînd unul spre București și celălalt spre Iași, fără a se mai întîlni la Focșani. Ba dimpotrivă, de data aceasta unul luă drumul Siretului în jos și celălalt al Bîrladului în sus. Dușmănie de moarte, care a ținut cu necurmate schimbări de domnie la fiecare doi-trei sau patru ani, pînă la moartea lui Grigore Ghica, întîmplată în 1753.

Nu vom urmări toate domniile alternative ale lui Vodă Constantin, despre care am spus mai sus că a fost un domn bun și un luminat reformator, ci vom arăta numai acele cîteva întîmplări în legătură cu subiectul ce urmărim.

Dacă în veacurile trecute femeia lua parte la manifestările vieții sociale și chiar ale celei publice, o dată cu fanariotismul, secolul al XVIII-lea introduse la noi și austeritatea moravurilor femeiești. Influența turcească, care de mult acaparase felul de trai al grecilor, începu a se resimți și la noi. Femeile trăiau izolate între ele, în apartamente separate, ginecee, sau chiar haremuri, cum se vor numi aceste locuințe sub Vodă Alexandru Mavrocordat. Ele nu mai apăreau în public decît la serbările familiale, logodne, nunți, botezuri, și în afară de unele excepții (cum a fost de pildă doamna Ruxanda Ipsilanti), emanciparea femeii din această stare de semi-sclavie se făcu abia pe la sfîrșitul secolului sub influența austriacă și mai ales rusească.

Avînd în vedere felul acesta retras de-a trăi al femeilor, precum și oarecare austeritate și chiar pudoare, care domnea în viața socială, se poate înțelege ușor de ce fii boierilor și ai domnilor noștri se însurau tineri de tot. Constantin Mavrocordat, însurat pe la 18 ani, văduv la 20, și reînsurat la 22, avu asupra raporturilor sexuale idei rigide, care izvorau nu numai din firea lui, ci din spiritul timpului său. De aceea îl vedem făcînd, ca domn,

niște acte de autoritate, care ni se par, după concepțiile noastre de azi, ciudate, dar care au parfumul lor de arhaică morală, care, ca orice parfum, cînd e savuros, nu poate decît să placă.

„Constantin Vodă s-a apucat de capul preoților să-i învețe carte, frămîntîndu-i în tot chipul. Îi punea de intrau în biserică la 3 din noapte și ieșeau la 7 din zi; punea un ciohodar la ușă ca să nu poată ieși și un preot învățat cetea de pe amvon orînduiala bisericii, a botezului și a spovedaniei... zicînd vodă că popii, cînd tămîiază în biserică pe muieri, stau cîte un minut înaintea fieștecăreia muiere de-o tămîiază și o privește din tălpi pînă în cap, punînd gînd rău asupra lor" (Enache Kogălniceanu).

Și avea vodă dreptate, fiindcă halul în care ajunsese preoțimea speria pînă și pe străinii care întîmplător treceau prin țările noastre. Un ungur, Mikes, călătorind pe atunci prin Moldova, scrie că „popii stau toată vremea în jurul butoaielor prin cîrciumi" (cf. N. Iorga), iar Hauterive, încă 40 de ani mai tîrziu, ne asigură că „unul din principalele venituri ale mitropolitului erau cîrciumile sale".

Dar supărarea lui Mavrocordat pe popii greci, care-și puneau gînd rău pe muieri, tămîindu-le, era și un fel nemărturisit de a-și arăta nemulțumirea ce-i pricinuiau femeile, care, lipsite de rușine, se uitau și ele la sfinții lor. Și fiindcă jupînesclor n-avea vodă ce să le facă, și-a găsit o altă treabă, care a făcut mare vîlvă pe vremea lui, mai ales în rîndurile tineretului zglobiu.

„Constantin Vodă Mavrocordat", spune cronica Ghiculeștilor, numai c-a poruncit să înceteze vechea deprindere a boierilor, de-a pune femei în cîrciumi și mai ales de-a alege pe cele mai frumoase pentru ca vinul să se vîndă repede, dar a scris și ispravnicilor fiecărui ținut, poruncindu-le că oriunde or găsi vreo femeie învinuită de curvie mărturisită, s-o prindă numaidecît și s-o trimită la Iași".

Aflăm din „Letopiseți" că s-au strîns astfel 80 de muieri — numai 80 în toată Moldova! — și că au fost închise toate în beciurile de la Sf. Gheorghe, la mitropolie, unde erau ținute „de mureau de foame, rămînînd ca vai de ele, goale".

Dar uite că deodată, doamna Catrina, din fundul gineceului ei, prinse milă de aceste nenorocite făpturi, şi merse măria sa să le vadă, acolo în beciurile mitropoliei „trimiţîndu-le apoi pîine şi lumină ca să nu şadă pe întuneric, şi le trimitea şi cîte un cîntar, două de in, ca să nu şadă fără treabă, pînă se va găsi niscaiva oameni să le ceară. Şi pe care o cerea şi primea şi ea, punea de-o cununa şi apoi o slobozea".

Acestea se petreceau în 1748, în Moldova.

În anul următor, un mare eveniment puse curtea lui Vodă Constantin în fierbere. Era nunta care se pregătea domniţei Sultana Mavrocordat, sora domnului, cu beizadè Ştefan Racoviţă, fiul lui Mihai Vodă.

Asupra acestei căsătorii, versiunea dată de pseudo-Kogălniceanu în „Letopiseţi" se deosebeşte cu totul de aceea pe care o însemnă cronica Ghiculeştilor. Ne vom ţine totuşi mai mult de cea din urmă, care pare mai bine informată (de-ar fi numai să ne gîndim la numele domniţei, pe care „Letopiseţii" îl arată ca fiind Smaranda, pe cînd e îndeobşte cunoscut că pe această fată a lui Nicolae Mavrocordat, din a 3-a căsătorie cu doamnă-sa Smaranda, o chema Sultana).

Constantin Mavrocordat era, precum ştim, certat la cuţite cu vărul său Grigore Ghica. Aflînd că acesta, prin influenţa lui la Poartă, scoase pe Mihai Vodă Racoviţă din exilul de la Mitilena, unde-l trimiseseră turcii, şi că atunci domnea cea mai perfectă armonie şi dragoste între Racoviţă şi Ghica, Mavrocordat, căruia îi era frică de scaunul său, încercă toate chipurile să rupă această armonie. El trimise deci la Constantinopol răspuns lui Mihai Vodă că ar dori să-şi mărite sora mai mică cu al doilea fiu al acestuia, Ştefan, nădăjduind că astfel, prin apropierea ce s-ar face între Mavrocordaţi şi Racoviţeşti, ar putea dăuna prieteniei dintre Grigore şi Mihai Vodă. Mihai Vodă măgulit de această propunere o primi. Zic *Letopiseţii* că „S-au apucat Mavrocordat de mari gătiri a nunţii ; şi apropiindu-se beizadeaua de Iaşi i-au trimis alai domnesc cu multe podoabe de l-au adus la Iaşi, la curtea domnească şi a doua zi au început nunta." Numai că, după toate aparenţele, ba chiar aproape sigur, acele serbări nu erau de nuntă, ci de logodnă.

În timpul acesta însă, la Stambul a venit un vizir nou, care a hotărît scoaterea din scaun a lui Constantin Mavrocordat. Vizirul era un prim-ministru și la schimbarea lui tot aparatul administrativ al Turciei se schimba și el. Acest vizir, prieten cu Mihai Vodă Racoviță, trimise domn în Moldova pe fiul acestuia mai mare, Constantin. „Făcîndu-l domn", zice Kogălniceanu, „au scris îndată la Moldova, și sosind trimisul, au nimerit tocmai în ziua în care s-a cununat beizadè Ștefan și erau toți la masă, care și-au cam stricat cheful și nunta, auzind de mazilire. Iar pe urmă, auzind cine a luat domnia, s-au bucurat".

După cum am spus, „Letopisețiî" fac o eroare vorbind de nunta lui Ștefan Racoviță cu Sultana Mavrocordat, căci serbările care aveau loc atunci la Iași erau numai serbări de logodnă. Nunta aceasta n-a avut loc niciodată, domnița Sultana măritîndu-se abia un an, doi mai tîrziu cu Dumitru Moruzi, pe cînd beizadè Ștefan a luat pe Theodora Ipsilanti.

Mazilirea lui Constantin Mavrocordat a ținut un an. În 1744 este din nou trimis domn, în Muntenia de data aceasta. A mai domnit apoi încă alte două ori în Moldova și alte două la București. Însă știri despre doamna sau domnițele din familia lui nu mai aveam de aci înainte decît foarte puține.

Știm că în 1750, cînd fu mazilit a treia oară din Moldova, Constantin Vodă, fu exilat în insula Lemnos și ținut închis acolo „în fundul turnului". Biograful domnului, Petre Depasta, merse să-l vadă în lăcașul trist al surghiunului, unde nu-i rămăsese lui vodă decît doar „mîngiierile cugetărilor filosofice". El află pe stăpînul său în cetățuia de deasupra muntelui, pe care-l sui gîfîind, și impresionat de „păcătoasa locuință" a lui vodă, ne povestește că mergeau uneori amîndoi pe malul mării să se răcorească de zăduful zilei „și de arșița aprinsă a inimii celei învăpăiate"

După vreun an de exil, Mavrocordat e rechemat la Constantinopol, și acolo întîlnim din nou pe doamna Catrina, care împreună cu copiii, rudele și „toată casa măriei sale" veniră să întîmpine pe vodă cînd se coborî din corabia care-l întorcea din Lemnos. Însă domnia nu

şi-o poate încă recăpăta, şi în curînd e trimis din nou să filozofeze la Lemnos şi la Chios, pînă în 1756, cînd capătă în sfîrşit din nou scaunul Ţării Româneşti.

De asemenea sărace sînt notele ce putem culege despre nevestele lui Ion Vodă Mavrocordat, fratele lui Constantin care a domnit şi el 4 ani în Moldova, între 1743 şi1747.

Acest Ion Mavrocordat a fost însurat cu Maria Guliano, o greacă pe care a adus-o la Iaşi ca doamnă, dar despre care nu ştim nimic, decît doar că-i stă poza pe unul din pereţii bisericii Sf. Niculae Domnesc din Iaşi, care biserică arsese cu cîţiva ani în urmă, şi a fost complet reparată de Ion Vodă, care a chemat meşteri străini s-o zugrăvească, zugrăvindu-se şi pe sine, cu doamna Maria şi cu toate beizadelele sale, şi pe tot neamul lui.

Acest domn, căruia îi plăceau mult chefurile şi zaiafeturile, „şi alte desfătări ale lumii", făcu pentru petrecerile acestea ale lui un foarte frumos foişor „din cea parte de heleşteul Frumoasei, sub Cetăţuie, făcînd şi cişmea cu apă curgătoare, de mergeau în plimbare" acolo cu doamna şi copiii lui.

După mazilirea lui vodă, deci în 1747, murindu-i doamna Maria, el se reînsură la Constantinopol cu Sultana Mano, fata lui Mihai Mano, marele logofăt al patriarhiei din Fanar. Această Sultană, care deci n-a fost doamnă, deşi astfel s-a intitulat şi ea şi astfel îi zicea şi lumea, era văduva lui Dumitru Ramadan (Balasachi), cu care avea o fată, Smaranda, şi doi feciori. Cu Ion Vodă n-a avut copii ; de altfel, în al doilea an al căsniciei (1749), Mavrocordat muri, acolo la Constantinopol, lăsînd-o pe biata Sultana văduvă a doua oară.

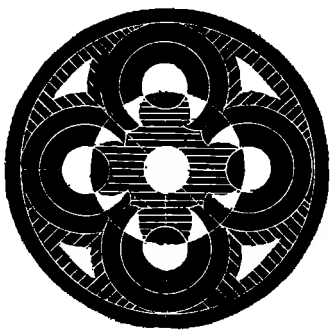

Capitolul XXXIV

DOAMNELE LUI ALEXANDRU DELIBEY ŞI ALEXANDRU FIRARIS

e fii voievozilor fraţi Constantin şi Ion Mavrocordat, îi chema pe amîndoi Alexandru. Veneau deci veri primari, şi au domnit şi ei, scurtă vreme, în Moldova, către sfîrşitul veacului.

Cel dintîi avea de soţie pe Maria, fata lui Ion Vodă Callimaki, iar cel de-al doilea pe Zamfira, fiica lui Niculai Vodă Caradja. Precum vedem, ajungem la vremea cînd fanarioţii se încuscreau numai între ei, rămînînd boierii băştinaşi, în afară nu numai de slujbe şi de viaţa publică a ţării, dar în afară chiar de înalta viaţă socială, al cărei ton îl dădeau doar curtea şi protipendada. Iar în aceasta din urmă rar se pripăşea cîte un boier de ţară.

Cîteva neamuri numai au ştiut să-şi ţie rangul şi prestigiul, ca de pildă, în Moldova, Sturzeştii şi Bălşeştii, şi în Muntenia Văcăreştii, Filipeştii, cel mult zece, douăsprezece familii. Restul a fost numai import fanariot, de la cele mai bune neamuri ale grecilor pînă la cele mai proaste : de la coborîtori din împăraţi bizantini la zarzavagii de pe Bosfor, toţi domni şi mari boieri în îngăduitoarele noastre ţări.

Alexandru I Mavrocordat, zis și Delibey, înlocui în Moldova pe Constantin Moruzi, care trebui să părăsească țara din cauza consulului rusesc, Lascaroff. La rîndul său, Mavrocordat, după trei ani de domnie (1782—85) trebui să plece din Moldova din cauza consului austriac, Raicewici. Abia de cîțiva ani se introduseseră aceste consulate în țările noastre și buclucurile începură să curgă.

De ce i s-a spus acestui domn „Delibey" — îndrăznețul — nu putem ști, cînd mai curînd i s-ar fi putut spune „nenorocosul" sau, cum a și rămas de altfel poreclit la noi în țară : Pîrlea Vodă, fiindcă, de cum sosește el la Iași, curțile domnești iau foc de e nevoit domnul să se mute cu toți ai lui în casa mitropolitului Gavril Callimaki, unchiul soției lui. Dar parcă se lua focul după el, căci nu bine apucase să se mute, că ard și casele mitropolitului !

Doamnă-sa Marioara a fost o femeie deșteaptă și plăcută, despre a cărei viață avem unele amănunte interesante. Întrucît însă ele privesc numai epoca dinainte de domnia lui Vodă Alexandru, cînd era Marioara o tînără și nostimă domniță, o îndrăgostită dar sperioasă logodnică, și apoi o simandicoasă mireasă, vom vorbi despre ea cînd ne vom ocupa de domnia tatălui ei Ion Callimaki. Doamnă a fost abia la 25 de ani după ce se măritase, și nu ne-a rămas nimic de la ea din epoca aceea.

Din căsnicia domniței Marioara Callimaki cu Alexandru Mavrocordat Delibey s-a născut, foarte tîrziu, un singur copil, domnița Ralu, care a fost măritată cu beizadea Constantin Moruzi, fiul lui Alexandru Vodă. Acești Ralu și Constantin au fost bunicii lui Dumitru Moruzi, zis Mitică, zis „cneazul", fost prefect de poliție al capitalei înainte de primul război mondial și una din cele mai cunoscute figuri bucureștene din acele vremuri. Un tablou în ulei, aflător la Atena, la Lilly Moruzi ni-l înfățișează pe vestitul cneaz la vîrsta de 4—5 ani, alături de bunică-sa, domnița Ralu.

Alexandru al II-lea Mavrocordat zis Firaris era terziman la Poartă în timpul domniei de trei ani a vărului său. Cum trăise multă vreme la curtea imperială rusească, s-au gîndit turcii că s-ar pricepe să se poarte într-un

chip mai iscusit cu consulii străini din Iași, și-l trimiseră deci domn al Moldovei, în primăvara anului 1785.

Alexandru Firaris fusese însurat — în Rusia probabil — cu o alsaciană din Strassburg. Murind aceasta de tînără și fără a lăsa copii, Mavrocordat se însură a doua oară la Constantinopol, cu Zamfira, fata lui Niculai Caradja (care domnise un an în Muntenia, 1782—83) și a doamnei Tarsița.

Atît de la tatăl ei Niculai Vodă, om cu inteligență superioară și o deosebită cultură, cît și de la maică-sa, doamna Tarsița, despre care spune Hauterive că era „une femme de beaucoup d'esprit, qui a affiché dans sa cour la liberté de vivre la plus absolue", noua doamnă Zamfira Mavrocordat avea de unde moșteni suficiente calități pentru a face din ea o femeie, dacă nu superioară, în tot cazul foarte plăcută. Hauterive, mare amator și cunoscător de femei, o descrie astfel : „Figura ei exprimă o adîncă melancolie, semnul unui suflet simțitor și al unui spirit care cugetă. Aceste două calități se trădează prin mișcări neașteptate, naturale și grațioase și prin răspunsuri pline de finețe".

De altfel, Hauterive a fost cam amorezat de ea, ca și de toate femeile cu care venea în contact. Francezul acesta, savant, conte și sărac, venise la Constantinopol în calitate de „gentilhomme d'ambassade" în tovărășia lui Chioseul-Gouffier, noul ambasador francez pe lîngă Poartă. Un an după sosirea lui în Turcia, el fu recomandat de către ambasadorul Franței lui Mavrocordat, care plecînd în Moldova să-și ia scaunul în primire, îl lua cu el în calitate de secretar particular.

Hauterive avu minunata inspirație să-și ție un „Jurnal de călătorie", care, publicat mai întîi în „Revue de Géographie" (1877) și mai tîrziu în volum (1902), ne face pe noi astăzi să aflăm toate amănuntele unei călătorii între Constantinopol și Iași în anul 1785. Drumul ținea atunci, pe uscat, 27 de zile.

La 13 februarie se porni alaiul la drum, plecînd din Pera, către seară, înspre Aivaskioi, unde și făcu popas după două ceasuri. Domnul pornise nu numai cu ne-

vasta, cu copiii, cu secretarul și cu tot cîrdul de slujitori și de paznici care-i compuneau îndeobște alaiul, dar mai avea încă o bună parte din familia lui, sau mai bine zis din familia doamnei, care ținuse să-l întovărășească o bucată de drum. Părinți nu mai avea Mavrocordat, după cum am văzut mai sus, socrul său murise și el cu un an mai înainte. Dar soacra, doamna Tarsița Caradja, cu toți fiii, fiicele, ginerii și nurorile, mulți la număr, se țineau de doamna Zamfira, ca și cum ar fi dus-o la spînzurătoare.

Secretarul, prea nou încă, nu era admis în intimitatea măririlor lor. El trebuia să meargă mult în urmă, deseori călare, alte ori în rădvan, culcîndu-se prin odăi murdare, și mîncînd dintr-o strachină cu alții. Pentru un conte al vechiului regim, tratamentul era cam sălbatic. Dar ce nu face omul pentru o pîine ! În ziua a treia, de la Buiuc Ceemedjé la Silivria, Hauterive notează : „On se léve de grand matin, ou côtoie le mer, on va manger à Kinécli du mauvais pain et une horrible friture. On met les doigts dans le même assiette tous à la fois, on n'a ni serviette, ni bouteille, ni table ; on boit du vin dont on avale la lie ; ou prend du café dont on boit le marc, l'on aspire en même temps la fumée de cent pipes, et comme il n'a a que moi pour qui ces choses soient extraordinaires, je me garde bien de montrer de l'étonnement... Mais la princesse passe, une princesse belle comme le jour ; je lui offre du vin, elle le boit et se prive de la moitié d'un poulet, que je dévore" ! Iată-l pe tô signor segretarios atît de încîntat de-a fi mîncat jumătate din puiul doamnei Zamfirei, încît zice că se simte deodată grec, și c-ar da cu plăcere cea mai frumoasă pălărie Louis seize pentru un calpac verde à la turca.

A doua zi, nouă încîntare. Silivaria nu-i place, deși e antica Selibria a lui Strabon. Însă se ține după doamnă și domnițe la biserică — o basilică veche, care-i amintește catacombele primilor creștini. Și cînd vede francezul pe toate femeile acele frumoase sărutînd icoanele, moare de necaz că nu este și el una din ele. Cumnata doamnei îi place cel mai mult din toate, și e păcat că n-o numește, căci astfel nu putem ști dacă e vorba de Catrina a lui

Ion, sau de Ralù a lui Constantin Caradja (născută Moruzi).

Într-a cincea zi, de la Silivria, rudele doamnei își iau în sfîrșit rămas bun pentru a se întoarce la Constantinopol, cu care ocazie Hauterive exclamă sentimental: „Il n'est pas possible de ne pas prendre part au chagrin d'une famille parfaitement unie, qui se sépare du plus aimable du princes".

O soră de-a domnului, Catrina Cantacuzino [18], care urma să se înapoieze și ea la Constantinopol, e atît de nenorocită de această despărțire, încît se duce la episcopul locului să-i ceară mîngîiere. Francezul, mereu pe urma fustelor, o urmărește acolo, însă pleacă supărat din palatul episcopal, fiindcă sfinția sa, luîndu-l drept un popă catolic, abia îi răspunde la salut.

De acum înainte, drumul, încă foarte lung, începe a-l plictisi pe domnul secretar, fiindcă rămîne lipsit nu numai de tovărășia zînelor fanariote, dar chiar de-a lui vodă și de-a doamnei care cu cai mai sprinteni o luară la goană înainte lăsînd pe Hauterive mult în urmă cu slujitorii și cu bagajul. Prin Burgas și Kirkilissè, orașe menite să se ilustreze mai tîrziu, ajunge el în sfîrșit la Silistra, într-a 18 zi. Rămîne foarte încîntat de pitorescul acestui oraș și primul său contact cu Dunărea îl minunează. „C'est le plus beau fleuve de l'Europe", declară el.

În sfîrșit, șchioapa-șchioapa, prin Slobozia, unde francezul nostru face cunoștință cu mămăliga românească, prin Focșani și Tecuci, unde ispravnicii i se par foarte „grands seigneurs", prin Bîrlad și Vaslui, unde contele gustă întîia oară vinul de pelin, care cu 70 de ani în urmă încîntase și pe Petru cel Mare, convoiul ajunge, într-a 28-a zi, la Iași. „Quels arbres magnifiques !".

De fapt, țara noastră îi place și o înțelege. Om deștept și cultivat, Hauterive, care va ajunge mai tîrziu consul la New-York și apoi directorul Arhivelor Statului la Paris, făcu pentru Ipsilanti un „Memoriu asupra stării actuale a Moldovei în 1787" precum și o descriere a societății moldovenești, care este o operă de mîna întîia. Vorbind de boieroaicele noastre, pe atunci în majoritate fanariote, arată viața de lenevie pe care o duceau, culcate fiind toată

ziua pe divanuri, între perne, îmbrăcate în rochii de stofe subțiri, care îngăduiau să li se vadă formele, ceea ce nu era decît spre folosul celor tinere, cu părul, sprîncenele și genele vopsite — rău vopsite, pretinde francezul — și purtînd sexului masculin un respect patriarhal cum nu se mai vedea pe atunci nicăieri în Europa. Hauterive vrea să vorbească, firește, de Europa occidentală. Dar chiar la noi, tocmai epoca aceea descrisă de Hauterive era o vreme de tranziție, cînd influența austriacă și rusească începu să se resimtă puternic în casele noastre boierești, ducînd spre o eră a emancipării, care trecu în curînd toate limitele permise în occident.

Despre domnițe el spune că singurul privilegiu pe care-l aveau era să fie denumite astfel, chiar după căsătoria lor cu boieri, precum și acela de a sta pe divan lîngă doamnă. Cît despre aceasta, doamna Zamfira Mavrocordat, Hauterive nu încetează, la fiece ocazie, să vorbească de ea și s-o laude. Spune că deși trecea în ochii unora drept o femeie simplă și lipsită de caracter, el o găsea dimpotrivă simțitoare și spirituală. Aflîndu-se într-o seară în grădina curții domnești împreună cu doamna Zamfira și cu Sofia de Witt, cea care va fi mai tîrziu contesă Potocki, care prin extraordinara-i frumusețe va deveni o celebritate europeană, de care marele șmecher Hauterive era amorezat ca un școlar, și pe care o vom mai întîlni-o deseori în paginile acestei cărți — aflîndu-se într-o seară în grădină, în tovărășia acestor încîntătoare femei,

„pe cînd luna, scut de aur, strălucește prin alee"

el, ca și poetul nostru, nu băga de seamă că :

„se îmbată de feeria unui mîndru vis de vară
care-ntrînsul se petrece..."

și începu să le spuie cîte și mai cîte, că e luna frumoasă, seara ispititoare, Moldova un rai, și locuitorii ei cei mai fericiți oameni din lume sub guvernarea celui mai priceput voievod și a celei mai încîntătoare domnițe. Cochetă și plină de duh, doamna Zamfira răspunse : „Domnul secre-

tar face parte din acest guvernămînt, el nu bagă de seamă că, vorbind astfel, își face laudă sie însuși !".

Măririle acestei simpatice doamne nu ținură mult. Un an după sosirea lui Mavrocordat la Iași, Raicevici, consulul austriac, care începea să facă lege în Moldova, ceru de la Poartă rechemarea lui, fiindcă i se părea că noul domn era prea aplecat politicii țariste. Alexandru Mavrocordat nu aşteptă să-i vină firmanul de mazilire. Își luă nevasta, fata și lucrușoarele și porni în grabă la Petersburg, unde din mila împăratului căpătă titlul de principe, punîndu-se apoi în capul unei mișcări greco-ruse în vederea eliberării elenilor de sub jugul turcesc. Vremurile de care vorbim sînt acele ale lui Rigas și ale pre-eteriei.

Restul vieții și-l petrecu Alexandru Mavrocordat în Rusia, despărțit de nevasta lui, care-i trimetea totuși deseori scrisori din Constantinopol. El muri acolo, bătrîn, în anul 1809. Doamnei Zamfira i se pierd urmele, iar domnița Catrina, singurul lor copil, se mărită în împărăția vecină și nu se mai întoarce nici ea în țară.

Din acești doi Alexandru Mavrocordat n-au rămas deci coborîtori în linie bărbătească [19]. Toți Mavrocordații de mai tîrziu se trag, fie din Dumitru, fratele lui Alexandru Delibey (feciori amîndoi de-ai lui Vodă Constantin), fie din Alexandru, fiul lui Vodă Niculai.

Capitolul XXXV

FAMILIA RACOVIȚĂ. DOAMNELE LUI CONSTANTIN VODĂ ȘI A LUI ȘTEFAN VODĂ

Înainte de a trece la doamnele Ghiculeștilor, care, concomitent cu ale Mavrocordaților, au ocupat țările noastre mai bine de o jumătate de veac, vom fi nevoiți, pentru a nu nedreptăți umbra vreunei dispărute, să arătăm cine au fost nevestele fraților Constantin și Ștefan Racoviță, care, deși moldoveni, au domnit și ei, efemer, în epoca fanariotă.

Feciorii lui Mihai Vodă Racoviță și ai frumoasei doamne Ana, grecizați de altfel și prin educație și prin alianță, au domnit unul 9 ani (Constantin) cînd la Iași, cînd la București [20], celălalt (Ștefan) un singur an în Muntenia (1764—65). Acesta din urmă, care fusese logodit întîi cu Sultana Mavrocordat, se însură, după stricarea logodnei, cu fata logofătului Constantin Ipsilanti, Theodora, doamna Teodora deci, despre care nu se știe nimic, căci prea i-a fost scurtă mărirea. În schimb, o tristă și prea interesantă povestire despre doamna Sultana a lui Constantin Vodă Racoviță își are locul aici.

Acest fiu mai mare al lui Mihai Vodă fusese însurat, scurtă vreme, cu o femeie care nu i-a dăruit copii. Murindu-i această primă soție, el se căsători din nou, la

Constantinopol, cu Sultana Slugearoglu. Cînd, în 1749, căpătă scaunul Moldovei, își luă cu el la Iași pe tînăra-i soție, pe care o iubea ca ochii din cap. Toate poftele doamnei trebuiau satisfăcute și neștiind cum s-o mai răsfețe, vodă se gîndea acum să-i asigure viitorul. La 5 ianuarie 1752, secretarul domnului, Linchoult, scrise lui Desalleurs, ambasadorul Franței la Constantinopol, că „hospodarul" dorește să plaseze 50 000 de piaștri pe numele nevestei sale la Casa Națională Franceză. Scurtă vreme după aceea tratează cumpărarea unei case la Buiuc-Dere, tot pentru doamna.

În atare condițiuni își poate închipui oricine bucuria ce resimți Constantin Vodă, cînd, în vara aceluiași an (1752), nevastă-sa îi destăinui că este însărcinată. Va avea în sfîrșit un copil, și încă de la această femeie pe care o adora! Dar bucuria se transformă în curînd într-o mare neliniște, fiindcă doamna Sultana suporta foarte greu starea ei. În toamnă, sănătatea doamnei era atît de împuținată încît Racoviță, serios alarmat, începu să umble după medici străini, căci doftorul grec de la curte se adeverise neputincios de a-și căuta stăpîna. Secretarul francez al lui vodă, acel Linchoult arătat mai sus, îl sfătui să aducă neapărat din Constantinopol pe un medic italian — sau poate levantin — care fusese multă vreme la curtea din Dresda, și care, după părerea lui, era un mare învățat. Și astfel sosi în curînd la Iași Giuseppo Antonio Pisani, care se apucă să îngrijească pe doamna Sultana cu atîta rîvnă, încît de Crăciun ea trăgea de moarte, iar în ziua de 2 ianuarie 1753 își dădu biata femeie duhul în brațele nemîngîiatului ei soț.

„A doua zi, cu multă cinste și jale, au ridicat boierii cei mari oasele cu mare adunare de vlădici, egumeni și preoți fără de număr, mergînd și domnul cu toate gloatele pe jos pînă la mînăstirea Goliei, făcînd mare obidnuire domnul pentru doamna, la care cetind oasele cu mari cîntări și împărțiri de bani la săraci și la tot norodul ce se afla acolo, au îngropat-o. De acolo au luat boierii cu toții pe domnul și l-au dus la curte, mîngîindu-l cu multe cuvinte dulci și blînzi, punînd domnul straie cernite și la fel toată curtea măriei sale, rămînînd mare jale în toată curtea". (E. Kogălniceanu).

Dar blîndele cuvinte ale boierilor nu mîngîiară pe vodă. În zadar încerca doftorul să se dezvinovățească spunînd că doamna a murît de-o „enfrasis", Racoviță, care-l privea ca pe asasinul nevestei lui, îl băgă la răcoare „într-un cuptor, cu pîne și apă". Și rămase bietul Pisani acolo, muritor de foame și de frig, luni și luni de zile. Cînd, în sfîrșit, Constantin Racoviță fu mutat cu domnia de la Iași la București, italianul putu crede că i s-a isprăvit canonul. Dar ași ! El fu scos din cuptor, ferecat în lanțuri și dus așa peste Milcov pînă la București, unde-l băgară oamenii lui vodă într-alt cuptor. Chinul acesta a ținut aproape un an. Numai prin repetatele stăruințe ale contelui Desalleurs, doftorul Pisani își redobîndi libertatea, plecînd de-a dreptul la Constantinopol, fără a vrea să mai facă drumul pînă la Dresda, unde era cerut cu stăruință. Firește că, față de ambasadorul Franței, Racoviță nu îndrăzni să mărturisească adevăratul motiv al răului tratament ce impusese lui Pisani. La 5 martie 1755 el scrise lui Hubsch că medicul este eliberat de mult, și c-a fost trimis în țara lui, plătindu-i-se tot ce i se cuvenea, deși „les mauvais sentiments, le libertinage, et la mauvaise conduite de ce medicin luy avoient justement attiré mon indignation".

Însă Constantin Racoviță nu făcuse toate acestea din răutate de suflet săracul, ci de inimă rea, căci nu se mai putea mîngîia de moartea scumpei lui Sultana. Pentru a-și potoli necazul și durerea, el căuta uitarea în băutură. Azi un pic, mîine un pic, vodă se făcu bețiv. „Mînca afion dimineața, zic *Letopisețti*, și la vreme de chindie bea pelin cu ulciorul și toată ziua se afla tot vesel".

A murit alcoolizat [21].

Capitolul XXXVI

FAMILIA GHICA. DOAMNA ZOE A LUI GRIGORE VODĂ AL II-LEA

De la îndoita trădare a lui Brîncoveanu și a lui Cantemir împotriva suzeranului lor padișahul, în timpul războiului ce purta acesta cu Petru cel Mare (1711), Înalta Poartă hotărîse a nu mai încredința domniile țărilor noastre decît numai membrilor familiei Mavrocordat ca fiind singurii în care mai avea încredere. Dacă în 1726 Grigore Ghica fu numit domn al Moldovei, apoi împrejurarea aceasta se datorește faptului că mama lui Grigore era o Mavrocordat, fata vestitului Alexandru Exaporitul și sora voievozilor Nicolae și Ion. Rămase așadar scaunul Moldovei în patrimoniul aceleași familii.

Grigore Ghica, al cărui bunic și războinic domnind în țările noastre, se grecizase cu totul, neștiind și neînțelegînd măcar limba românească. Născut la Constantinopol prin anii 1690—95, el acolo crescuse, acolo trăise și acolo se însurase. De altfel, era om cu carte; învățase greaca antică, latinește și italienește, și era — se zice — foarte cu bun simț, cum era și buna lui mamă Ruxandra, femeie învățată, deșteaptă și vrednică. Contele Mniszech,

un polon care a cunoscut-o bine, spune despre ea că era „inteligentă, cu o creștere aleasă, avînd o perfectă inițiere în afacerile turcești". Demnă fiică a Exaporitului.

Un obicei care începea să se statornicească cerea ca voievozii țărilor românești să fi fost mai întîi mari interpreți ai Porții — dragomani — înainte de a fi domni. Ca atare, creșterea pe care Ruxandra Ghica o dădu fiului ei fu îndreptată asupra cunoașterii limbilor și a politicii. La prima vacanță a dragomanatului, Grigore Ghica reuși să învestească această misiune de înaltă încredere, ceea ce miră pe toți diplomații din Constantinopol, care găsindu-l prea „giovine di lingue" atribuiră această numire influenței mamei sale. Totuși, după scurtă vreme, aceiași ambasadori îl numeau în rapoartele lor „afabil, exact, activ și deștept". Ceea ce era.

Trăind printre grecii Fanarului, grecizat el însuși, Grigore Ghica se însură cu o greacă, Zoița Mano, fata doctorului Mihail Mano, personaj foarte cu vază la Constantinopol, mare scherofilax al patriarhiei. Acest Mihail Mano, fiul lui Manoil, își făcuse studiile întîi în Turcia, apoi prin ultimii ani ai secolului al XVII-lea, plecase în străinătate, de unde după ce fusese elevul vestitului Boerhaave, se întoarse acasă cu titlul de doctor în filozofie și medicină. Meseria aceasta din urmă o practică, de altfel într-un chip fatal, pentru propria lui familie, după cum vom vedea.

Fata lui mai mare, Sultana, se mărită întîi cu Dumitru Șerban Balasachi și apoi cu Ion Vodă Mavrocordat. Iar fata a doua, Zoița, fu întîi nevasta unui grec care, murind în curînd, o lăsă văduvă la 16—17 ani, cu un copil în brațe. Un an mai tîrziu, ea păși a doua oară în fața altarului, măritîndu-se cu Grigore Ghica dragomanul, de va ajunge și doamnă.

Un portret de-al ei, păstrat la mînăstirea Pantelimon de lîngă București, ne-o înfățișează frumoasă, cu ochi vioi și inteligenți. Cum pe de altă parte știm din mărturiile timpului că era învățată și energică, înseamnă că vestita ei soacră Ruxandra nu avu a se rușina de noră-sa.

Dragomăneasa Zoița Ghica rămase multă vreme după căsătorie, vreo 10 ani, în orașul în care se născuse, pe încîntătoarele maluri ale Bosforului unde atît familia bărbatului cît și a ei, își aveau casele lor, la Curù-Cișmè, în imediata apropiere a palatului din Dolma-Baccè. Tînăra femeie profită de tovărășia ei cea nouă, un bărbat dragoman și o soacră cunoscătoare a tuturor tainelor politicii musulmane, pentru a prinde ea însăși darul de-a învîrti sforile în încurcatul labirint al culiselor Porții. O vom vedea mai tîrziu dictînd în Stambul, firește că în măsura puterilor ei de femeie și de creștină, iar deocamdată nu ne-am mira să fi fost și ea una din uneltele care lucrară cu rîvnă la ridicarea tronului bărbatului ei. De fapt, numai în vederea acestei cauze finale căpătase Ghica dragomanatul. Așadar, cînd iței fură destul de încurcate și sforile destul de bine trase, profitînd de mazilirea lui Mihai Vodă Racoviță, rudele și prietenii marelui dragoman căpătară domnia Moldovei pentru protejatul lor.

În afară de mama Ruxandra și de nevasta Zoița, cel care pusese mai mult umărul pentru a urni această treabă, fu un fanariot din cei noi, originar din Trebizonda, dar cu mare influență în culisele seraiului : bătrînul Constantin Ipsilanti.

Cînd așadar, în decembrie 1716, Grigore Ghica căpătă domnia Moldovei, el tîrî după sine în noua lui patrie pe binefăcătorul său și pe fiul acestuia Enache, ceea ce-i va pricinui mari neajunsuri. De altfel, alaiul domnesc era plin de greci, rudele noului voievod : dragomăneasa Zoița, acum doamnă, fetele lor, domnițe, fiii lor, beizadele, mama Ruxandra, ginerele Iamandi și cumnatul Arapache Vlasto.

În dimineața zilei de 25 decembrie, pe o iarnă foarte aspră, porni noul voievod, cu alaiul de rude și de prieteni, spre Dunărea binecuvîntată, spre cîmpiile românești, de unde curgea aurul spicelor noastre în haznalele coboritorilor din Mahomed și în pungile progeniturii lui Alcibiade.

Noua familie domnitoare fu bine primită în Moldova. Grigore Vodă și doamna Zoița învățară repede românește, „deprinzîndu-se prea lesne cu limba țării", după cum glăsuiește cronica. Cu boierii se purtară bine, iar pe de altă parte, fiind tineri și doritori de petreceri, țara fu încîntată de ei, fiindcă tinerețea și veselia merg drept la inima omului, dornic întotdeauna de a ieși din noianul de necazuri care-i copleșește viața. Cronicarul Amiras spune despre Grigore Vodă că „domn tînăr fiind, dar era întreg la minte... îi plăceau vînătorile și petrecerile, împreună cu boierii, că nu era mîndru. La plimbări, la cîmp, ieșea adesea cu boierii săi, zăbovindu-se cu naiuri și nagarale, iar cu săgetatul și cu sineții bătînd prea bine". Curtea domnească fiind în stare destul de rea, Grigore Ghica își făcu o casă sus pe dealul Galatei, lîngă mînăstirea lui Petru Șchiopul, și de asemenea un foișor în dealul Copoului, despre care ne spune Kogălniceanu că „era făptură de Țarigrad, cu tot felul de boiele", adică în felul caselor turcești de pe malul Bosforului. Acolo, la Copou, făcea vodă în toți anii halca, „și care din boieri o lua, îl dăruia cu grele cumanașuri" — halca, acest străvechiu joc național, alungat de mult din meleagurile noastre de către modernele sporturi anglo-saxone, dar pe care domnii noștri fanarioți o apreciau ca în vremurile lui Petru Rareș și ale Lăpușneanului [22]

Scurt, vodă se „engledisea", cum se spunea pe atunci, iar la masă petrecea uneori pînă noaptea tîrziu „cu tot felul de zicători".

Doamna Zoița petrecea și ea, de obicei în iatacurile ei cu jupînesele boierilor, alteori însă chiar la masa lui vodă. Dar în curînd, împreună cu domnițele, cu beizadelele, cu soacra Ruxanda și cumnata Mărioara Vlasto, trebui să părăsească Iașii și să fugă, ca în vremea Elisabetei Movilă, să se închidă în cetatea Hotinului, căci se întîmplase bucluc în țară. Din pricina lui Constantin Ipsilanti, pe care vodă îl făcuse mare postelnic, și a fiului acestuia Enache, făcut agă, se supăraseră boierii Dimitrie Racoviță (fratele lui Vodă Mihai) și Iordache Kostaki, scoși amîndoi din pîine, și se înțeleseră cu Adîl-

Doamna Zoe, soţia lui Grigore Ghica, domnul Moldovei şi al Ţării Româneşti 1726—33; 1735—41; 1747—48, cu fiul.
Frescă din biserica Frumoasa, Iaşi.

Gherai, hanul tătarilor, pentru a scoate pe Grigore Vodă Ghica din scaun. Și s-a „bejenărit" țara din pricina lor. În codrul Chigheciului, în Fălciu, se întîlniră armatele lui vodă cu tătarii, în rîndurile cărora erau hainii boieri Racoviță și Kostaki. A rămas ca o legendă la noi că în vremea fanarioților românii nu mai aveau armată. Adevărat că aceasta era cu putință, dar în secolul al XVIII-lea ca și mai înainte „țara putea fi ridicată", și în repetate rînduri, acum sub Ghica, mai tîrziu sub Mavrogheni, alte ori încă, aflăm această țară în picioare împotriva încălcărilor străine. În Codrul Chigheciului, oastea lui vodă, alcătuită din 7.000 de oameni, pedeștri, călăreți, mazili și curteni înfrînseră pe dușmani, fără ajutorul turcilor, punînd pe tătarii hanului pe goană și alungîndu-i pînă în Buceag ; iar cît despre Racoviță și Kostaki, ei fugiră de-a dreptul la Constantinopol, cerînd acolo găzduire lui Mihai Racoviță, fostul domn al Moldovei, care nu vru să-i primească. Rătăcind mai apoi pe malurile Dunării, Dumitru Racoviță fu prins la Silistra, și, cu mîinile și picioarele legate, fu adus la Iași, drept plocon lui Grigore Vodă.

Doamna Zoița, întoarsă de la Hotin după izbînda împotriva tătarilor, se puse acum tare pe lîngă vodă să-și ierte dușmanii. Cronicarul Amiras spune despre această doamnă că „era la o fire cu bărbatul ei", adică deosebit de bună, și așa chemînd amîndoi pe Racoviță la curte, doar numai îl certară și-l mustrară pentru faptele sale și încolo nimic. Cerîndu-i apoi cheltuiala ce a avut cu Adîl-Cherai — despăgubirile războiului — l-au iertat de toate, dîndu-l în chezășie neamului său. Se zice că atunci cînd l-ar fi slobozit din închisoare, doamna iar fi spus frumoasele cuvinte de creștinească iertare : „Alte lucruri ca aceste altădată să nu mai faci", și l-ar fi îmbrăcat cu un rînd de haine noi, trimițîndu-l la casa lui, la Fierești, în Vaslui. Dar... de ! ce să mai zicem... acolo la moșie, a doua zi chiar, Dumitru Racoviță muri !...

Acestea se întîmplau în 1728. Scurtă vreme după aceea se întinse în toată Moldova o boală de friguri, „că nu erau unu sau doi într-o casă, ci cîți erau toți zăceau, și

la prostime și la boieri, și pînă și prin casa domnului a intrat".

La mare necaz și durere intră atunci și doamna Zoița, căci moartea seceră pe copilul ei cel mai mic, pe beizadea Alecu, pe care-l îngropară cu multă jale și cinste la sfîntul Neculai Domnesc — iar îndată după aceea, „cîți au fost în casă, pe toți i-a orînduit boala". Iar dacă doamna a scăpat mai ușor de friguri, apoi vodă a zăcut bolnav aproape un an de zile, îndreptîndu-se abia în vara următoare (1729).

Anul 1730 fu bogat în engleziseli, căci lucrurile mergînd bine în Țara Moldovei, vodă și doamna-sa mai vîrtos ca oricînd se puseră pe petreceri, uitînd cum e în lumea aceasta, de moartea bietului băiețaș și de lunga boală a domnului. Cu prilejul reînnoirii domniei veni un divan-Effendi anume din Stambul să-l îmbrace pe vodă cu caftan, și cu acest prilej se făcură la curte și în tot orașul strălucite serbări.

Apoi, scurtă vreme după aceea trecu prin Iași șambelanul Poloniei, Mniszech, care mergea la Stambul ca sol al regelui său. I se făcu la curtea lui Vodă Grigore o primire regească, urmată de un banchet „cu 400 de farfurii de mîncăruri, în sunetul meterhanalei și tambulhanalei. Doamna Zoe, în calitate de fostă dragomăneasă, obișnuită cu lumea ambasadelor, primi și ea în gineceul său pe contele J.A. Mniszech, șambelan și mareșal al Lituaniei, oferindu-i, pe lîngă plăcuta ei conversație, dulceață, prăjituri și parfumuri, în schimbul cărora ambasadorul îi trimise a doua zi „o frumoasă garnitură de porțelan pentru cafea turcească".

Fericit că toate-i merg după plac, Vodă Grigore — care avea frumosul obicei să cutreiere mînăstirile țării ca turist — „s-au ridicat într-o zi de miercuri, iunie 1730, cu doamna și cu toată curtea de-au mers la Deleni. Iar cînd a fost a cincea zi, duminecă dimineața, după ieșirea din biserică, iată a mers Grigore Vodă la gazdă la Iordache Spătarul Cantacuzino, și după cafea, a poftit domnul pe spătarul Costache să-i aducă o cocoană mică ce avea de 9 ani, s-o vadă. Și întîi a stătut spătarul să nu i-o

aducă, arătîndu-i că nu e obiceiul, şi era îngrijit, neştiind ce vrea să lucreze. Apoi a adus-o după poruncă, şi mergînd să sărute mîna domnului i-a dat inelul de logodnă cu fiul său Scarlat beizadea, şi fiind de faţă şi chir Nichifor mitropolitul s-a făcut schimb de logodnă. De aici înainte cît a mai şezut acolo, tot cu mese, cu muzici, cu veselie, cu jocuri (sau cu giocuri, cum se spune în Moldova n.a.) au stătut, cum se cade la o logodnă domnească. De acolo, prin Hîrlău şi Cotnari, s-au întors cu toţii la Iaşi".

Dar, după bucurie, şi mîhnire : tot în acel an, la 11 iulie, a plecat mama domnului, Ruxandra Ghica, la Ţarigrad. „Mult au stat de capul ei şi vodă şi doamna Zoiţa să rămînă domnia ei în ţară, dar ea, bătrînă fiind, şi văzînd atîta boală ce se întîmplase aici, şi-a luat pe fiică-sa Mărioara, pahărniceasa Iamandi şi au purces din ţară". După plecarea ei a fost în Iaşi un cutremur ce a ţinut un „minut de ceas", apoi s-a arătat o stea cu coadă ce-i zice cometa, şi mai la urmă s-a ivit ciuma de a trebuit de frica ei, să se mute vodă şi doamna Zoiţa, cu copiii şi toată curtea, la Frumoasa întîi, apoi la Galata şi la urmă la Socola. Şi a ţinut şi molima aceasta aproape un an.

Toate acestea nu mai vesteau a bine. În 1733 Grigore Vodă este mutat la Bucureşti, unde domni peste Ţara Românească timp de 2 ani (1733—35), apoi e mutat din nou în Moldova unde rămîne alţi 6 ani (1735—41).

Peregrinările acestea aveau o cauză.

O veche prietenie între Grigore Ghica şi Mihai Racoviţă se stricase de cînd acesta din urmă îşi logodise fiul, pe Ştefan beizadè, cu una din fetele lui Constantin Mavrocordat, fiindcă aceştia doi, Racoviţă şi Mavrocordat, încuscriţi acum, unelteau mereu împotriva lui Grigore Vodă pentru a-l scoate din scaun. Dar, neputînd reuşi, turcii îl mutau cînd la Iaşi, cînd la Bucureşti, pentru a satisface măcar cu una din celelalte domnii pe veşnicii peţitori încuscriţi. În trebile politice chestiunile sentimentale au uneori efecte hotărîtoare, ca şi toate trebile omeneşti de altfel, fiindcă dacă ar fi dusă lumea numai de cap, ar fi poate toate aşezările omeneşti mai sănătoase

decît sînt. Însă inima se bagă întotdeauna unde nu-i fierbe oala. Cînd credeau Mavrocordat și Racoviță că sînt mai bine împreună și că scaunul lui Ghica este definitiv periclitat, iată că beizadea Scarlat a lui Grigore Vodă, cel ce se logodise la Deleni cu fetița de 9 ani a lui Costache Cantacuzino (pe care însă nu o luase de nevastă), iată-l pe acest Scarlat Ghica îndrăgostindu-se nebunește de tînăra Ecaterina, fata lui Mihai Vodă Racoviță. Cum părinții nu voiau să audă vorbind de o atare însoțire, beizadeaua căzu la pat de lingoare, de era să-și dea duhul. Doamna Zoița, mamă fiind, se înțelese cu părinții fetei pentru a-și scăpa băiatul.

Și astfel logodna se făcu, iar voievozii Grigore și Mihai se împrieteniră din nou, începînd, nici că se putea, să uneltească acum împreună împotriva lui Mavrocordat.

În timpul acesta, războiul turco-austriac aduse ocupația Moldovei de către generalul München. Doamna Zoița își luă copiii și fugi la Constantinopol. O găsim acolo în elementul ei pe fosta dragomănească, uneltind fel de fel de intrigi politice: înlocuirea lui Mavrocordat, acțiune care nu izbutește și înlocuirea patriarhului, pe care parvine a-l surghiuni. Un călător străin, aflător pe atunci în Stambul, spune despre această doamnă; „une femme célèbre, nommée Zoé, ayant accés dans les maisons des ministres Turcs, a persuadé au grand vizir d'exiler Néophite, Patriarche de Constantinopole, á l'île de Patmos".

Întoarsă în țară în 1740, ea este nevoită să ia din nou, în anul următor, drumul spre Constantinopol, fiindcă Constantin Mavrocordat, mai tare decît Ghiculeștii, izbutește a lua scaunul Moldovei, obținînd exilul lui Grigore Vodă tocmai în insula Tenedos. Bietul voievod surghiunit rămîne acolo, singur de tot, 6 ani de zile, în care timp doamna Zoița uneltea de zor prin anticamerele seraiului aducerea soțului ei cel puțin în Stambul. În sfîrșit, în 1747, Grigore Chica părăsește ostrovul arhipelagului, și se întoarce domn la Iași, unde nu rămîne decît un an (1747—48), fiindcă noi intrigi făcură să fie iarăși mutat în Muntenia.

La București familia domnitoare locuia, pare-se, la vechea curte de pe malul gîrlei. Dar aceasta fiind foarte dărăpănată, iar prefacerea ei fiind prea costisitoare, din pricina proporțiilor ce luase ea în cursul veacurilor, Vodă Grigore își clădi o casă — de altfel foarte modestă — în curtea mînăstirii Pantelimon, ctitoria lui. Împrejurul acestui lăcaș el făcu o grădină mare, un parc. Zidurile groase ale mînăstirii (înlăuntrul căreia sînt două incinte și o biserică cu prea frumoase ornamente) se ridică pe o înălțime înconjurată de-o abundentă vegetație. Și ce viață trebuie să fi fost acolo sub Grigore Vodă și doamnă-sa Zoița, cînd de pe terasa cu scările de piatră, rămase încă întregi, se uitau acum îmbătrîniții soți cum se oglindesc turnurile bisericii în helești din vale, cum li se joacă copiii și nepoții printre tufișurile grădinii, cum curge murmurînd izvorul din fața chioșcului turcesc, în care, o dată pe an, venea să se așeze pe divanuri ce nu mai sînt, un pașă din Stambul pentru a primi peșcheșul.

După patru ani de pașnică domnie, într-o zi de vară a anului 1752, Grigore Vodă Ghica căzu bolnav la pat. Neputîndu-i da doctorii de leac, doamna Zoe trimise în grabă la Constantinopol după tatăl ei, Mihalachi Mano, elevul lui Boerhaave. Sosit la București, socrul domnesc dădu ginerelui său să înghită tiriac (theriaca celeste), dar într-o cantitate atît de mare, încît bietul bolnav căzu într-un somn „care nu se deosebea deloc de moarte", și după 36 de ceasuri își dădu duhul în brațele nemîngîiatei sale soții (23 august).

Totuși, nu trebuie uitat că nepriceperea doctorului Mano ne este arătată de cronicarul Comnen-Ipsilanti, care fiind și el doctor în medicină, poate ușor fi bănuit de părtinire față de un „coleg".

După moartea lui Grigore Vodă — îngropat la mînăstirea lui, Pantelimonul — doamna Zoița rămase încă un an în București, în timpul domniei fiului ei Matei. Apoi, cînd celălalt fiu, Scarlat, e numit domn al Moldovei, ea se mută la Iași, pentru a se întoarce din nou la București, o dată cu trecerea lui Scarlat Vodă în Muntenia.

Aici o prinde moartea la vîrsta de vreo 60 de ani, în ziua de 14 martie 1759. Îngropată în frumosul mormînt de marmoră în care odihneau şi ciolanele soţului ei, fiul Scarlat Vodă puse să-i sape un duios epitaf „pentru veşnica ei pomenire" — şi astfel, după cum stă scris pe acel mormînt, îşi dete şi doamna Zoiţa :

datoria cea obştească
de pre firea omenească.

Capitolul XXXVII

DOAMNELE VOIEVOZILOR MATEI, SCARLAT ŞI ALEXANDRU GHICA

urorile doamnei Zoiţa Ghica, fie c-au fost femei foarte şterse, fie că numai întîmplarea a făcut să nu ne vorbească nici contemporanii, nici documentele despre ele, n-au lăsat aproape nici o urmă în istorie. Totuşi, nevrînd să nedreptăţesc pe nici una din acele doamne care, cît de cît, au apucat şi ele măririle ce aduceau cu sine domniile ţărilor noastre, voi arăta deci cel puţin cine au fost ele şi ce fel de bărbaţi au avut.

Fiii lui Grigore Ghica şi ai doamnei Zoe n-au fost vrednici de părinţii lor. Minte mai puţină, carte mai puţină, anii domniilor lor au fost şi ei mai puţini. N. Iorga îi numeşte, elegant : „decăzuţii porfirogeneţi ai vasalităţii fanariote".

La moartea lui Grigore Ghica, boierii munteni cerură pe fiul mai mare al acestuia, Scarlat, să le fie domn. Însă lucrurile nu fură pe voia lor. Al doilea fiu, Matei, era însurat cu fata unui grec bogat şi influent din Constan-

tinopol, Gheorghe Başa-Mihalopol. Prin intrigile acestuia, prin prieteniile ce întreţinea la Istambul, prin bani mulţi fireşti, Başa Mihalopol reuşi să-şi trimită ginerele domn în Muntenia.

La 1 septembrie 1753 i s-a pus cuca domnească în cap, la 14 ale lunii părăsi Stambulul şi, după o călătorie tărăgănată a lene, sosi la Bucureşti în ziua de 1 octombrie. Doamnă-sa — fata lui Mihalopol — sosi, firește, o dată cu el. Însă femeia aceasta fu într-adevăr atît de neînsemnată, încît nici cronicile noastre, şi nici măcar genealogiile Ghiculeştilor nu ne arată numele ei..

Se ştie despre ei că au locuit, ca şi Grigore Ghica, la mănăstirea lui Mihai Vodă, care a fost, de la dărăpănarea curţii vechi, reşedinţă românească sub mai mulţi voievozi. De altfel, ei îşi clădiră la Giuleşti — cale cam de două ceasuri de capitală — un frumos foişor, cu o minunată fîntînă „aducînd acolo cu mare cheltuială, o parte din gîrla Dîmboviţei", după cum pitoresc se exprimă cronica Ghiculeştilor. Matei Vodă, care făcea atîta risipă în vederea unei îndelungate domnii, fu mutat în Moldova, după abia cîteva luni de zile. Cauza acestei atît de grabnice mutări fu nemulţumirea boierilor munteni de domnia acestui voievod înconjurat de greci.

O plîngere făcută la Poartă împotriva sa hotărî pe sultan să trimeată la Bucureşti pe un om al lui de încredere, Hagi Mustafa, pentru cercetarea pricinii. Capugiul găsi capitala ţării răzvrătită. Biv vel vornicul Constantin Dudescu, fraţii Barbu şi Ştefan Văcărescu, şi în fruntea lor mitropolitul Neofit, îi ieşiră în cale şi-i cerură, aproape imperios, darea afară a lui Ghica din ţară. Hagi Mustafa potoli uşor această răscoală, trimiţînd pe Matei Ghica domn în Moldova, iar pe Dudescu şi pe Neofit în surghiun la Tenedos, în Arhipeleag. Aceasta însemna a împăca şi capra şi varza !

La Iaşi, domnul acesta încercă să se pună bine cu boierii. Ba mai mult, pentru a-şi atrage dragostea întregului popor, el aducea la curte nu numai pe jupînesele

acestora, dar și pe nevestele negustorilor. Cu poruncă ele trebuiau să joace cu toatele la curte, iar domnul și doamna făceau priveală. Totuși, nici aici în Moldova nu fu iubit de nimeni. Mai întîi, fiindcă nu era pe placul moldovenilor, și al doilea fiindcă în privința boierilor greci nu prinsese Matei Ghica minte. El îi adusese pe toți după el la Iași, pe socrul său Bașa Mihalopol, pe Iacovachi Rizu, pe frații Nicolae și Alexandru Șuțu. Iar pe lîngă toate nici nu vorbea bine românește. Totuși Moldova nu putu scăpa de el decît în 1756, cînd murind sultanul Mahomed, noul sultan Osman dădu domnia Moldovei lui Constantin Racoviță.

Așadar, după numai 3 ani de domnie, Matei Grigore Ghica, împreună cu doamna lui, luă calea exilului, de unde nu se mai întoarse niciodată.

Acolo, la Constantinopol, socrul său, bogatul Bașa-Mihalopol, văzînd, dar cam tîrziu, că ginerele Matei era, vorba lui Kogălniceanu, „strașnic de vanitos, măreț, iute la mînie și iubitor de bătăi" și că pe lîngă toate acestea nici nu era măcar în stare să se mențină într-o domnie cumpărată de el cu atîtea jertfe bănești, porunci deci fetei lui să-și părăsească bărbatul. Nu știm dacă a urmat o despărțenie legiuită, dar îl aflăm mai tîrziu pe fostul voievod Matei Ghica judecîndu-se pentru bani, în fața unor cadii turci, cu propria sa doamnă, și trăind mai în urmă „din milostenia creștinilor".

Și cînd te gîndești că tatăl său, Grigore Vodă, încă scurtă vreme înainte de-a muri, credea că dinastia sa e asigurată pe vecii vecilor !

Totuși, un an mai tîrziu, fratele său Scarlat ajunge la sfîrșit și el domn în Moldova.

Am arătat în capitolul trecut că, băiat tînăr fiind, tatăl său, Grigore Vodă, îl logodise cu fiica lui Costachi Cantacuzino de la Deleni. Însă fetița aceasta avea numai nouă ani și nu putea deci fi măritată înainte de-a fi împlinit cel puțin 12 ani. Cum tînărului Scarlat îi trebuia o nevastă, nu o jucărie, el nu se sinchisi mult de logod-

nica lui și-și îndreptă privirile aiurea. Soarta vru ca, din cîte fete văzu împrejurul lui, una singură să-i cadă cu tronc la inimă, și aceasta să fie tocmai fata celui mai aprig dușman al tatălui său, Ecaterina, fiica lui Mihai Vodă Racoviță. Firește că nici părinții fetei, nici ai lui nu se învoiră la această căsătorie, și iarăși firește că Scarlat Ghica se însură pînă la urmă cu fata pe care o iubea.

Aceasta e o poveste veche ca lumea și totuși veșnic nouă. Numai că au părinții obiceiul să spună că copiii sînt fără experiență; pe cînd copiii știu că cei lipsiți de experiență sînt părinții, care la început tună și blestemă, pentru ca la urmă să primească și să binecuvînteze. Așa se întîmplă și acum 200 de ani cu familia Ghica-Racoviță. Beizadea Scarlat „căzînd la pat cu lingoare" — astfel zice cronica, deși s-ar mai putea spune și „căzînd la pat cu șiretlic", buna sa maică, doamna Zoe, merse la doamna Ana, mama Ecaterinei, și se sfătuiră amîndouă că nu-l pot lăsa pe băiat să moară de dragoste. Et ce que femme veut... Grigore Vodă Ghica și Mihai Vodă Racoviță își strînseră mîna și căsătoria copiilor se făcu! (1734).

Însă pe domnița Ecaterina n-o ajunseră zilele să se vadă doamnă. După o cuviincioasă convietuire de cîțiva ani, ea muri, lăsîndu-l pe beizadea Scarlat încă în floarea tinereții. El se însură a doua oară cu o fată de boier, Eufrosina, despre care nu știm nimic, nici măcar cine a fost tatăl ei. Apoi fie că o fi murit și aceasta, fie că s-o fi despărțit de ea, îl aflăm pe Scarlat Ghica însurat a treia oară cu Luxandra, fiica lui Gh. Moruzi și a Smarandei Ipsilanti.

Din cele trei neveste ale lui Vodă Scarlat, numai aceasta din urmă ajunge doamnă. O găsim în scaunul Moldovei, alături de bărbatul ei, între anii 1757—58. După abia un an de domnie, Scarlat Ghica fu mazilit și dus la Constantinopol, unde, prin daruri multe și făgăduieli și mai multe, căpătă domnia Munteniei (1758—61).

Pentru a-și putea ține cuvîntul dat și a putea vărsa în haznalele împărăției banii făgăduiți, el puse atîtea dări asupra țării, încît poporul, căruia îi ajunsese cuțitul

la os, făcu o plîngere la Poartă, în urma căreia fu mazilit și din Muntenia. Întors din nou la Stambul, cu doamnă-sa Luxandra, cu fiică-sa domnița Ruxanda (care va fi mai tîrziu doamna lui Alexandru Vodă Callimachi și cu fiul său Alexandru, el rămase acolo patru ani împliniți, intrigînd și făgăduind mereu banii ce nu-i avea, în revederea recăpătării domniei.

În sfîrșit, în 1765, i se împlini dorința și fu trimis din nou la București, unde-l aflăm locuind cu toată familia în casa Brîncoveanului. După cum am mai arătat, curtea veche fiind cu totul ruinată, voievozii fanarioți erau nevoiți să se adăpostească într-un loc sau într-altul, căci domniile lor efemere nu le lăsau timpul necesar să clădească un palat mai trainic. Tatăl său Grigore Vodă, locuise ba la Curtea Veche, ba la mănăstirea lui Mihai Vodă, iar el își alese reședința în casa Brîncoveanului, (nu în vechea curte a lui Constantin Brîncoveanu din jos de Mitropolie, ci în casa numită „A coconilor Brîncoveanului"), care venea pe locul de lîngă Palatul de Justiție. Nu era Vodă Scarlat de un an și jumătate în scaun, că iată se ivi un foc în Tîrgul Cucului, care amenință să distrugă tot orașul. Domnul mergînd la fața locului pentru a lua măsurile de izolare, răci atît de rău, încît a doua zi nu se mai putu urni din pat. Dar, precum pe atunci tulumbagiii nu dovedeau focurile, astfel nici doctorii nu dovedeau boalele. Vodă Scarlat muri la 2 decembrie 1766. Muri în scaun, ca și tatăl său.

Doamna Luxandra și fiul ei Alexandru îl înmormîntară la biserica sfîntul Spiridon cel Nou, punînd să i se sape pe o prea frumoasă lespede de marmoră albă grozav de urîte versuri grecești.

Fiul lui Scarlat Ghica, Alexandru, urmează în scaunul Munteniei după moartea tatălui său. Dar el nu-și poate menține domnia decît tot numai un an și jumătate, din pricină că, fiind război între ruși și turci, el îngăduie unui colonel moscovit ca împreună cu Episcopul de Argeș să strîngă pe pămînt românesc ostași pentru armata ru-

seacsă. Aflînd Poarta despre această ispravă, îl mazilește pe dată și-l aduce la Constantinopol, de unde nu se mai întoarce niciodată în țară. Muri acolo. Însurat întîi cu Maria, poate fata lui Iordache Rizu, și apoi cu Smaranda Moruzi. Aceasta din urmă va fi fost doamna lui dintre anii 1766—68, însă nu putem ști nimic precis despre ea.

Fata lor, domnița Ruxandra, a fost doamna lui Constantit Vodă Hangerli.

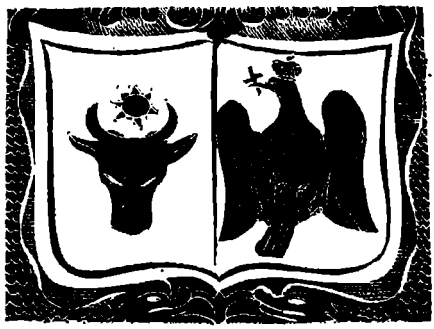

Capitolul XXXVIII

MOARTEA LUI GRIGORE VODĂ AL III-LEA

rigore Ghica Vodă — al treilea cu acest nume — este una dintre cele mai populare figuri din istoria noastră, popularitate bine meritată. (...)

Deocamdată — pentru a intra în subiectul nostru — vom arăta de la început că icoana doamnei unui voievod atît de popular este din neîngăduința anilor ce-au trecut, cu totul ștearsă. Ici, colea, chipul ei se arată, prăfuit, în cadrul vieții de altădată, și apoi dispare iar.

Vom încerca să îndreptăm această greșeală a vremilor, printr-o mai pitorească și mai amănunțită arătare a felului de trai ce-l duceau pe atunci moldovenii — o mică incursiune în viața lor de toate zilele, cu indiscrețiuni luate „sur le vif".

Grigore al III-lea Ghica era fiul dragomanului Alexandru, care era frate cu voievodul Grigore al II-lea.

Acest dragoman se bucurase de toată încrederea sultanului și a vizirului său, care nu mai știau cum să-i arate mulțumirea lor pentru credincioasele slujbe pe care înaltul funcționar le făcea Porții otomane. În urma tratativelor duse de el, cu prilejul încheierii păcii de la Belgrad (1739), prin care Austria fusese silită să ne res-

tituie Oltenia, pe care o răpise în 1718 (Pacea de la Passarowitz), Alexandru Ghica fu gratificat cu titlul onorific de domn al Țării Românești și al Moldovei, distincție care nu se mai făcuse și nu se va mai face niciodată nimănui.

Din pricini rămase necunoscute — care însă trebuiesc desigur căutate în simțămîntul invidiei și în corolarul lui : pîrile colegilor fanarioți — marele dragoman, voievod onorific, căzu din culmea măririlor în culmea nenorocirilor. Nici doi ani după Pacea de la Belgrad, în 1741, el fu ridicat într-o bună zi din casa lui, băgat la închisoare și ferecat în lanțuri. Apoi, ca de atîtea alte ori și atîtor altora, i se retează, într-o noapte, fără alt drept decît bunul plac, capul de pe umeri.

Văduva lui, Elena (născută Eupraghioti), rămase, de la o zi la alta, pe drumuri, cu trei copii în circă : o fată, Ecaterina, și doi băieți, Dumitru și Grigore. Averea le fusese, firește, confiscată în întregime, casa, banii, juvaierele, stofele și bucatele. Trăiră mai departe din mila străinilor. Pe Grigore îl luă în casă la el internunțiul Austriei, Penkler. Găsise neamțul în copilul acesta calitățile trebuitoare pentru a face din el „un jeune de langue", un tălmaci, din care se nasc mai întîi dragomanii și mai apoi voievozii.

Grigore Ghica rămase în casa lui Penkler vreo 4—5 ani, de la 1743 la 1747. Cînd, desfășurîndu-și aripile, porni de acolo în lume să facă carieră, tînărul căpătă de la binefăcătorul său, în dar, un ceas de aur și binecuvîntarea sa. În schimb, Ghica dărui lui Penkler o încă nemărturisită ură împotriva Austriei, de care internunțiul va ști, la vreme, să-și răzbune.

Deși om deștept, învățat și deosebit de iute, Grigore Ghica căzu totuși, ca mai toți fanarioții din vremea lui, la patima măririlor. Moartea tatălui său, decapitat fără vină, nu-i fu de învățătură. El rîvnea dragomanatul, treapta cea înaltă, care ducea la domnia uneia din țările dunărene. Dar pentru a ajunge acolo, el avea nevoie de bani, iar averea părintească era încă departe de-a fi reîntregită. Găsi deci cu cale, pentru a căpăta și averea și sprijinul de care avea nevoie pentru viitorul său, să facă

un lucru pe care-l mai făcuseră și alții înaintea lui, să se însoare adică cu o fată bogată.

Ecaterina Rizu era fiica unui „homo novus", dar foarte cu vază la Poartă. Tatăl ei, Iacovachi, era privit ca un dibaci intrigant, care se pricepea de minune în arta de-a trage sforile. Era bogat, deștept, cultivat, fusese de mai multe ori prin occident și vorbea bine mai multe limbi, îndeosebi cea franceză și cea olandeză. Ecaterina pare a nu fi avut nici una din aceste calități, dar avea pe cea mai mare din toate : banii babacăi. Nunta ei cu tînărul Grigore Chica avu loc în anul 1754, cînd mai reapare pe scenă internuțiu Penkler, dăruind noilor căsătoriți „un dar pentru soția lui de 120 ducați", după cum singur se exprima într-o scrisoare către cancelarul Austriei Kaunitz acel ce iscălea Heinrich Freyherr von Pencklern. Acum că-i era calea tuturor posibilităților deschisă, Grigore Ghica înaintă repede. Fu făcut în curînd dragoman, și apoi, abia 10 ani după căsătorie, domn al Moldovei. În 1764 el sosi întîia dată la Iași, cu intențiile bune ale unui gospodar harnic, dar încă foarte străin de țara și de limba acelor moldoveni, peste care mai domniseră în vremuri atîția membri ai familiei lui.

Doamna Ecaterina și copiii lor îl însoțiră în capitala Moldovei. Deși foarte numeroși, 6 la număr, copiii aceștia au rămas toată viața lor șterși, ca și mama lor. Grigore Ghica a avut întotdeauna o deosebită dragoste pentru nepoții lui de soră, frații Costachi și Iordachi Sulgearoglu, care vor și lua mai tîrziu numele de Ghica. Pe fiii lui — adevărat că erau pe atunci foarte mici — pare a nu-i fi băgat mult în seamă, și în tot cazul ei n-au jucat niciodată vreun rol însemnat în istoria țării.

Încă străin de rosturile țării, Grigore Ghica însărcinase pe grecul Stavrachi să-i fie capuchehaie la Poartă, deși omul acesta era și capuchehaia lui Ștefan Racoviță, domnul Munteniei. Influența lui la Stambul făcea însă pe voievozii noștri să-i știe de frică, neputîndu-se lipsi de serviciile sale. Nu tot așa judecau boierii, cărora grecul li se făcuse nesuferit în țările noastre, prin jafurile și fărădelegile sale, de erau, cu cîțiva ani în urmă, să-l și omoare la Iași, scăpînd el de furia poporului numai ca prin urechile acului. Auzind acum țara c-o să-i vină iar

omul acesta pe capul ei, mai mîndru, pasămi-te, și mai obraznic ca oricînd, ieșiră boierii întru întîmpinarea lui Ghica la Galați și-i spuseră verde că „foarte ne bucurăm de venirea măriei tale și ne închinăm ție cu sănătate, numai să știi că toți s-au întristat auzind că ai luat pe Stavrachi pe lîngă măria ta". Iar la Iași, după ce se unse Ghica domn, și păși în spătăria curții pentru a împărți boieriile, merseră iar cu toții să sărute mîna voievodului lor, zicîndu-i din nou: „Să fie întrun ceas bun și să trăiești măria ta pînă la adînci bătrînețe, numai un lucru să știi, că dacă vrei să ai măria ta odihnă, aici în țară, și să fim și noi odihniți, pe Stavarachi să-l lipsești pe lîngă măria ta!" Grigore Vodă scrise deci pe dată la Țaringrad lui Stavrachi că nu-l vor boierii și că-l cere pe Nicolachi Suțu să-i fie capuchehac. Intrînd astfel în voia țării, noul voievod fu de la început iubit de supușii săi, și îndeosebi de prostime, care-l găsea „întreg la toate, plin de minte, învățat, știind toate trebile cum le va purta, că nu putea nimeni ca să-l înșele cît de puțin...". Ceea ce, de altfel, îi atrase și multe dușmănii.

Și apoi, în ochii boierilor celor veliți, mai avea vodă un mare cusur: iubea dreptatea și pe oamenii mici și slabi. Se apucase omul acesta să adune la curte pe toți ispravnicii de ținuturi, dîndu-le poruncă, să fie cu mare dreptate săracilor, neîngăduind nimănui să-i calce sau să-i năpăstuiască, căci de va auzi c-a păzit hatîrul cuiva, atunci cu mare pedeapsă îl va pedepsi". De unde și cronica Moldovei n-are cuvinte destule să-l laude, zicînd despre el că „cuvîntul ce grăia era grăit, și era lăudat de toți și plăcut prostimei, iară boierilor nu atît, căci nu puteau ei să mănînce pe cei mici și săraci".

Vodă — în această domnie dintîi cel puțin — nu părea a se sinchisi mult de nepopularitatea de care se bucura în rîndul lacomei boierimi. Ba dimpotrivă, el căută orice prilej pentru a mai tăia din ifosurile acestor evghenotați „ce se purtau în straie scumpe și în blănuri, care nu era fiecare harnic de agonisire după hainele ce le purta". Socotind deci el ce este de făcut pentru a stîrpi luxul acesta nefolositor și ruinător, vru mai întîi să dea poruncă boierilor să se îmbrace în haine mai de rînd. Dar se gîndi c-ar putea să nu fie ascultat, ceea ce prea mult l-ar fi

mîhnit, așa încît găsi pe urmă un alt mijloc mai potrivit cu firea lui de om de treabă ce era. „Și-a făcut singur măria sa un rînd de straie de postav, libadea și jubea, și într-o zi, făr-de veste, a ieșit îmbrăcat cu ele la divan, care într-acea zi, văzînd boierii, s-au rușinat cu toții. Și pe urmă au început și ei a-și face haine de postav, și așa, în scurtă vreme, s-a ridicat acea cheltuială nebunească a straielor, nezicînd domnul nimănui nimic". Pitoresc și instructiv, cronica încheie zicînd că de fapt boierii au rămas domnului recunoscători că a făcut una ca aceasta „căci mulți rămaseră săraci, mai ales din cei ce erau însurați". Cu alte cuvinte, rochiile jupîneselor erau cele care trăgeau mai greu în cumpăna catastifelor de cheltuieli casnice.

Pentru a îndemna pe boieri să urmărească calea pe care porniseră, Grigore Vodă trimise în Polonia și în Germania după meșteri în arta țesătoriei și, aducîndu-i în Moldova, făcu la Chipărești, unde intră Bahluiul în Jijia, o „cherhana", o fabrică de postăvărie. A mai adus el și apa la Iași, „că era puțină și peste mînă", făcînd două cișmele minunate în poarta sfîntului Spiridon și în poarta Goliei, de se adăpa tot norodul acolo și a mai făcut o casă frumoasă în curtea mitropoliei, orînduind acolo trei școli, pentru învățătura copiilor, cu trei dascăli bine plătiți, care deprindeau pe puștii din Moldova să silabisească pe alfa-beta și pe az-buchi în elinește, în grecește și în moldovenește.

Dar toate binefacerile acestea trebuiră să înceteze după trei ani de zile, căci astfel se făcuse acum obiceiul la Poartă că nici un domn nu putea rămîne în slujbă mai mult de 36 de luni, deoarece nu se puteau lipsi prea multă vreme mărimile din Stambul de bacșișurile ce li se dădeau la reînnoirile domniilor. Și astfel deci, în iarna lui 1767, Grigore Ghica fu mazilit și rechemat în toată graba la Țarigrad, unde i se pregătea însă o nouă domnie în Țara Românească, pentru care va trebui să plătească noi sume de bani și să contracteze prin urmare noi datorii.

Dar dulceața de-a domni era mai mare decît toate aceste neplăceri bănești, pe care, de altfel, le despăgubea cu vîrf și îndesat sudoarea țăranului român.

În 1768 Grigore Vodă era domn la București. O domnie scurtă și neliniștită, fiindcă numirea lui ca voievod al Țării Românești coincise cu declararea războiului dintre ruși și turci. Simpatiile lui Ghica pentru ruși erau atît de cunoscute în cercurile constantinopolitane, încît numirea aceasta a mirat pe toți diplomații străini și ne poate mira încă și pe noi astăzi.

Și, în adevăr, abia intraseră rușii în țară, în Moldova întîi firește, și apoi în Muntenia, că-l și aflăm pe Vodă Grigore prizonierul lor. Banul Caradja, în „Efemeridele" sale, vorbește mereu de „prinsoare" (era și el unul din prinși, plecați împreună cu Ghica, în Rusia) — însă din rapoartele ambasadorilor străini, precum și din faptele cum au curs, e vădit că Grigore Ghica, care avea tot timpul să treacă Dunărea înainte de intrarea armatelor moscovite în București, nu fusese „prins" de ruși, ci se predase de bună voie. De altfel, el își trimisese familia în Transilvania, drept dovadă că voia s-o scape de urgia turcilor, care, aflînd că el trecuse la ruși, desigur că ar fi băgat-o la închisoare și ar fi schingiuit-o.

Doamna Ecaterina nu rămase însă în Ardeal. Rușii cerură lui Ghica, drept condiție a „prinsoarei", s-o aducă, împreună cu toți copiii, la St. Petersburg. Acolo, Grigore Vodă văzu pe împărăteasa Ecaterina a II-a, care-i dărui o tabacheră de aur bătută în briliante, primi pe fiul său mai mare în școala imperială de ofițeri, corpul cadeților, „zur Auferziehung" (pentru a fi crescut acolo), și-i mai dete și bani pentru despăgubirea drumului boierilor care-l întovărășiseră în exil... Viața aceasta, care nu poate să fi fost tocmai amară, ținu cinci ani, în care timp războiul își urma cursul. (...)

Se impune aici o scurtă privire retrospectivă asupra politicii generale a imperiului otoman și a războaielor sale în ultimele trei sferturi de veac. (...)

În 1774 Grigore Ghica era din nou domnul Moldovei. Îl ceruse imperios țarina Ecaterina, și cu toate că Austria se împotrivise, cu toate că sultanul se codise, voința împărătesei învingătoare fusese cea mai tare.

Grigore Vodă se întorsese de la St. Petersburg la Iași cu nevasta, cu copiii și cu boierii lui, și luă din nou în primire scaunul Moldovei.

Ciudat însă, că omul acesta, care s-a arătat atît de priceput în politica din afară, n-a știut înlăuntrul țării să-și atragă simpatiile boierimii. Și asta cu atît mai ciudat, cu cît el își măritase fetele cu boieri din țară. Domnița Ruxandra luase, prin 1775 sau 1776, pe Nicolae Balaș, viitor mare logofăt, fiul lui Lupu Balș și al Saftei Cantacuzino, iar domnița Elena pe Ilie Catargi, hatman, fiul lui Filip Catargi vistiernicul.

Aceste legături cu boierimea Moldovei nu-l ajutară pe vodă să capete încrederea și dragostea protipendadei. Cauza ar fi lesne de înțeles dacă ne-am gîndi la întîia domnie a lui Ghica, despre care se spunea că fusese mîncătoare de boierime. Ne amintim că-i plăceau lui vodă oamenii „mici și slabi", că poruncise ispravnicilor de ținuturi să nu îngăduie hatîruri și că ceruse să se dea întotdeauna săracului dreptate, cînd o avea, chiar împotriva unui boier mare. Lucrurile acestea nu erau pe placul boierilor, obișnuiți să numere printre privilegiile lor strîmbătatea în judecăți, hatîrul și bunul plac. Dar dacă trecem la domnia lui de-a doua, apoi îl aflăm pe Grigore Ghica înconjurat de greci, care tăiau și spînzurau în Moldova, care jefuiau țara și despuiau lumea. Cel puțin astfel afirmau boierii Iașului. Și cui trebuie să dăm noi crezare ?

E foarte greu să facem pe judecătorul. Dar dacă trebuie privit lucrul cu nepărtinire, apoi, avînd în vedere firea lui Grigore Ghica, sîntem aplecați a crede că grecii care-l înconjurau, nu puteau fi acei oameni lacomi și răi pe care-i arătau moldovenii a fi, căci nu i-ar fi suferit domnul pe lîngă el. Și i-ar fi suferit cu atît mai puțin, cu cît timp de trei ani de zile mereu se repetaseră cererile boierilor de a îndepărta pe greci de la curte. Pe Stavrachi, om pe care vodă îl cunoștea bine a fi hrăpăreț și fără suflet, cum ceruse divanul să nu fie adus în țară, cum îi scrisese la Constantinopol să rămîie acolo. Pe aceștia de acum — îi chemau Ventura, Hristodulo și Schiliții (Scheleti) — cu toate cererile boierimii, el nu voia să-i îndepărteze de la sine. Trebuie să fi avut motivele sale. Și aceste motive, pe care nu le putem cumpăni bine astăzi, vorbesc în tot cazul în favoarea celor trei greci atît de nesuferiți veliților boieri moldoveni.

Şi apoi, mai era ceva. Vodă — am mai arătat lucrul acesta — îşi iubea nepoţii de soră, pe Iordachi şi Costachi Sulgearoglu, ca pe copiii lui. Îi ţinea la curte, îi îngrijea, îi cocolea, de ajunse pare-se, a le şi îngădui să-şi schimbe numele din Sulgearoglu în Ghica. Însă, cel puţin unul din ei, Iordachi, era ca să zicem aşa, un om nerecunoscător şi fără caracter. El se dete de partea nemulţumiţilor boieri — de unde rîvnea o situaţie mai mare decît cea pe care o avea — şi pe sub mînă îi aţîţa împotriva grecilor şi a lui vodă.

De acolo trebuia să se fi tras toată supărarea ceea care amărî cele din urmă zile ale lui Grigore Ghica, şi care de nu murea vodă de sabia turcului, ar fi tras poate după sine alungarea lui din ţară.

O mînă de boieri, din cei mai îndîrjiţi, se întruni într-o conspiraţiune, al cărei scop era, sau să alunge pe greci din ţară, sau atunci să-l alunge pe vodă el însuşi. Iar tactica era următoarea : să fugă ei peste graniţă, de unde să facă o plîngere la Poartă. Deocamdată, plecară peste Nistru marele logofăt Rosetti Bălănescu, marele paharnic Ghica Dărmănescu, medelnicul Iordachi Canano, clucerul Mihalachi Balş şi Grigore Balş de la Botoşani. Dar trebuiau să-i mai urmeze şi alţii, Ioniţă Cantacuzino, Dumitraşcu Sturdza, Iordachi Deleanu, printre cei mai mari, şi mulţi mai mărunţi.

Foarte ascuns se făcură toate. Nu numai vodă, nimeni nu ştia nimic. Vineri seara, la 29 septembrie 1777, trecuseră boierii Nistrul la Hotin, şi dacă nu i-ar fi văzut o slugă a lui Iordachi Balş „cu ochii lui, pe cînd treceau rîul", s-ar mai fi întîmplat cine ştie ce, fără ca să prindă cineva de veste. Dar din gură în gură, de la sluga lui Balş la cămărăşul Costachi, întîmplarea se auzi, şi atunci, în puterea nopţii, merse cămărăşul la curte şi trezind pe vodă din somn îi dădu această veste.

— Oare, să fie adevărat ?" zise domnul somnoros.

Apoi se întoarse pe cealaltă parte şi adormi din nou. Era obosit. Fata lui, domniţa Ruxandra Balş, născuse chiar în seara aceea. Doamna Ecaterina nu avusese astîmpăr toată ziua şi el însuşi nu-şi aflase locul, fiindcă erau acum, pentru întîia dată, amîndoi bunici, şi oricum, asta

înseamnă ceva în viaţa omului... înseamnă începutul bătrîneţei !

Dar a doua zi, 30 septembrie, dis-de-dimineaţă, Vodă Grigore se îmbrăcă în grabă şi trecînd în spătărie trimise după boierii săi, întrebîndu-i dacă ştiu ceva despre fuga unora din ei. Firește că nimeni nu ştia nimic. Supărat, vodă le spuse boierilor că pot pleca şi chemînd pe nepotul său, hatmanul Iordachi, îl trimise după logofătul Ioniţă Cantacuzino, căci bănuia că acesta trebuia să fie unul din capetele conjuraţiei. Asupra acestui lucru Ghica nu se înşela. Logofătul Ioniţă înghiţise de la vodă nişte afronturi — nu ştim care — de rămăsese atît de mîhnit încît să hotărîse să nu mai dea pe la curte, punîndu-se de atunci. făţiş în fruntea conspiratorilor boieri. Cum trecuseră prietenii săi graniţa, părăsise şi el Iaşii, ascunzîndu-se la ţară, la Holboca, moşia rudei sale spătarul Matei Ghica.

Hatmanul Iordachi, întru împlinirea poruncii domneşti, îl caută de două ori acasă şi negăsindu-l, el află — dacă nu cumva ştia dinainte — că logofătul fugise la ţară. Se întoarse deci către seară la curte să facă unchiului său raportul.

— „Ai auzit ceva despre moşturile lor ?“, îl întrebă vodă.

— „Da, doamne !“

— „Nebunii cei de Bălănescu şi Deleanu...“.

Dar Sulgearoglu îl întrerupse :

— „Nu cred, doamne, ca lucrul să fie numai a unora, ci precum am auzit de ici, de colo, cred că s-au înţeles toţi boierii pînă la cel din urmă, şi cu mitropolitul în cap, ca să fugă din ţară şi să arăte stăpînirii (adică Porţii n.a) cererile lor“.

Măria sa s-a schimbat la faţă auzind vorbele acestea ale nepotului său, „şi a rămas uimit cu gura căscată“ [23].

— „Vezi copilul meu“, zise el, „să găseşti chip de îndreptare“.

— „Dar ce pot face eu ?“, izbucni hatmanul Iordachi. „Nu ţi-am spus dinainte c-o să se spargă buba ? Şi ce fel de cinste mi-ai dat măria ta, ca să pot fi de ajutor acum cînd i-ai amărît atît de mult, nepăzind jurămintele

tale şi luînd ca miniştri astfel de oameni ca grecii aceia [24] care au nenorocit ţara cu nedreptăţile lor, cu mitele ce le luau, răsturnînd judecăţile şi slujind pe ciocoi ?".

— „Destul băiatule, nu-mi arde inima !, răspunse vodă amărît.

Cum ieşi nepotul din odaie, cum trimise vodă după Skeletti. Sfătuindu-se cu el ce este de făcut, domnul însărcină pe „ministrul său" să meargă pe la boieri din casă în casă, pentru a încerca să îmbuneze lucrurile.

Dar, după cum spuneam, faptul că Grigore Vodă era de 24 ore bunic, era un semn vădit al unor bătrîneţe care se apropiau, aducînd cu sine o slăbiciune a facultăţilor intelectuale. Căci altfel cum s-ar tălmăci faptul că nu găsi el pe altcineva să-l trimeată pentru a îmbuna pe boieri, decît tocmai pe omul împotriva căruia ei se răzvrăteau.

Pe de altă parte, din înseşi vorbele nepotului Iordachi „că grecii slujeau pe ciocoi" reiese totuşi o vădită nevinovăţie a acestor oameni, care nici n-or fi luat mită, nici n-or fi răsturnat judecăţile, care însă, întru împlinirea poruncilor domneşti, împiedecau dimpotrivă hatîrîul, mita şi judecata strîmbă, ţinînd întotdeauna partea celor oropsiţi şi slabi — căci pe atunci asta era însemnătatea vorbei ciocoi, oameni noi care se ridicau, — şi pe care vodă, prin miniştrii săi greci, îi ocrotea împotriva samavolniciilor boierilor.

Iată deci cum se lămureşte toată chestiunea. Grigore Ghica rămăsese în a doua lui domnie ceea ce fusese în cea dintîia, ocrotitorul săracilor, iar miniştrii săi greci erau puterea lui executivă (ispravnicii nu-şi făcuseră se vede datoria), care împiedecînd pe boieri să-şi facă de cap, deveniră firește odioşi în ochii acelei puternice oligarhii, ce cerea acum alungarea din ţară a unor străini veniţi în meleagurile lor să facă pe moralizatorii publici.

Astfel, hoţii de Skeletti, Ventura şi Hristodulo devin deodată oameni simpatici, fiind numai instrumentele unui domn, care de două ori a fost mare, şi în politica externă a ţării, şi într-acea dinlăuntru, voind să înscăuneze în ţară o perioadă de cinste.

Un proverb destul de tîmpit zice : „cine încearcă marea cu degetul, se înecă".

Dar e în legea naturii ca prostiile să triumfe.

Iată cum au curs faptele mai departe :

Dumitru Skeletti se urcă în caretă și începu să cutreiere curțile boierești. Dar nicăieri nu fu primit. Toate ușile rămaseră închise. Intors la curte și spunînd lui vodă cele întîmplate, ei se sfătuiră că cel mai bine ar fi să trimită pe cineva la Hotin, să făgăduiască pașei Suleiman 50 de pungi, dacă poate prinde el pe fugarii boieri și să-i trimită, legați în lanțuri, înapoi la Iași. Chiar în seara aceea un rădvan din grajdurile domnești, cu pungile de bani ascunse sub pernele lui, ducea la Hotin, prin Hîrlău și Dorohoi, pe Gavril ușierul, trimisul lui vodă.

De abia pornise acesta, că-i veni lui Ghica o altă veste, nu chiar pe neașteptate, dar destul de plictisitoare : Ahmed-Bey, un capugiu turc, venea pe drumul Bîrnovei, cu un mic alai de seimeni, înspre capitala Moldovei.

Adevărat că Ahmed Bey era un vechi prieten de al lui Ghica și sosirea lui la Iași n-ar fi avut de ce să îngrijoreze pe vodă. Dar pe de altă parte, turcii aceștia, care se arătau deodată în capitala țărilor noastre cînd nu-i aștepta nimeni, adeseori erau purtători de vești rele. Măria sa crezu deci de cuviință să fie prevăzător. Cînd intră turcul pe bariera Iașilor, îi trimise pe vornicii lui să-i arate unde va fi găzduit și să-l întrebe cît are de gînd să rămînă în Moldova. Găzduirea fu făcută la beilic — casă anume pregătită pentru oaspeții turci — de unde trebui de altfel să se mute Ventura, care locuia acolo. Răspunsul ce trimise capugiul lui vodă fu foarte liniștitor. El nu va rămîne în Iași decît o zi, două, fiind grăbit a merge mai departe la Hotin, unde avea treabă. Dar deocamdată era obosit de drum și slăbit de ramazan, căci de 9 zile postea — foarte se simțea fără puteri, de aceea și ruga pe vodă să-l ierte că nu va putea veni să-l vadă. Pentru moment atît, căci lucrurile trebuiau pregătite cu chibzuială.

Ghica, liniștit acum din partea aceasta, deoarece turcul nu-i voia nici un rău, își întoarse iarăși privirile spre

neastîmpăraţii boieri, care-l amărau de nu mai ştia acum ce să le facă pentru a-i îmbuna.

Chemă iar pe nepotul Iordachi, întrebîndu-l dacă mai are vreo veste de la răzvrătiţi. Acesta însă nu-şi pierduse ziua. Alergase de la unul la altul — uneltise probabil cu ei — şi se întoarse la curte cu jalbele boierilor în protap: Ventura, Skeletti şi Hristodulo trebuiau alungaţi din ţară, altfel nu mai rămîne un boier în Moldova; toţi vor trece graniţa şi vor face arz la Poartă să-l scoată pe Ghica din scaun. Vodă îşi luă capul între mîini, suspină şi răspunse nepotului, cam în doi peri de altfel, că va da boierilor „beiaz", adică mînă liberă pentru orice învoială or vrea dînşii, numai să se întoarcă fugarii de la Hotin.

Cum auzi acestea, Iordachi Sulgearoglu, deşi se făcuse noapte, ieşi din curtea domnească şi începu din nou a cutreiera casele boierilor pentru a le da răspunsul lui vodă. Întruniţi cu toţii împreună — la Ioniţă Canta — ei hotărîră deci să trimeată o scrisoare fugarilor pentru a le spune ca nu cumva să se întoarcă la Iaşi, dar nici să înainteze vreo plîngere împotriva lui vodă la Poartă, ci să rămîie în aşteptare pînă se vor lămuri lucrurile în capitală. Ioniţă Canano fu însărcinat cu ducerea acestei scrisori. Acest Canano era fratele conspiratorului medelnicer Iordachi, un frate vitreg şi nepot de soră al mitropolitului Gavril Callimachi [25]. Pentru a pleca la Hotin cerea omul bani de drum, dar boierii îl trimiseră la vodă. Hatmanul Sulgearoglu merse deci la unchiul său să-i spună toate cîte le pusese la cale şi să-i ceară de cheltuială pentru drumul lui Canano. Însă vodă găsi că n-are de ce plăti el bani pentru nişte răzvrătiţi „şi nu vru să dea nici o para". Cum nepotul său îl tot îndemna să-şi deschidă punga, Grigore Ghica îi spuse plictisit: „Ei, dă-i tu ceva, şi apoi ţi le dau eu!"

Dar nici Iordachi nu era prost să scoată bani din chimirul său. El alergă la casa logofătului Ioniţă Cantacuzino, unde erau adunaţi încă boierii, şi cerîndu-le acolo din nou cheltuiala drumului, scoase de la ei 250 de groşi, de a putut să pornească în sfîrşit Canano la Hotin — atunci la miezul nopţii.

În timpul acesta vodă se sfătuia iar cu Skeletti:
— „Mare încurcătură, căminarule!“
— „Nimic, doamne“, răspunse acesta. „Zgomot trecător!“

A doua zi, 1 octombrie, dis-de-dimineaţă, vodă ieşi la biserică. Dar era tulburat şi dus pe gînduri. Se vedea că nu dormise de loc.

După slujbă, mitropolitul şi boierii merseră la curte, în spătăria cea mare, unde li se dădu dulceaţă şi cafea. Mitropolitul Gavril reînnoi cererile făcute cu o zi înainte, spunîndu-i de data aceasta lui vodă în faţă că lucrurile nu se pot linişti pînă nu vor pleca grecii din ţară. Ghica răspunse că el nu cunoaşte sfetnicilor săi nici o vină, dar că dacă e voia boierilor, îi va alunga pe tustrei din Moldova, numai să se împiedice mişcarea pusă la cale. Hotărîră atunci cu toţii să mai trimeată după Canano la Hotin pe boierii Ioniţă Sturdza (viitorul domn din 1821) şi Nicolae Rosetti-Roznoveanu pentru a spune fugarilor să se ţină liniştiţi pînă se vor lămuri lucrurile la Iaşi.

Dar vodă lucra pe două fronturi. Pe de o parte făgăduia boierilor marea şi sarea, pe de alta nu ştia cum să facă doar o pune mîna pe răzvrătiţii de peste Nistru pentru a le administra cuvenita pedeapsă. Ca atare, el trimise pe doftorul Fotachi — medicul curţii — la Paşa Ahmed să vadă dacă e în adevăr bolnav sau dacă se preface, căci ar fi vrut să-l roage pe el să-l ajute a-l scoate din plictisitoarea încurcătură în care intrase.

Fotachi plecă la beilic, unde fu primit de paşă, care era rumen la faţă, ochii vioi şi arăta sănătos tun. Dar cînd doftorul, mirat, îi luă pulsul, el îl simţi bătînd atît de slab, încît rămase foarte nedumerit. Ahmed Bey îi tălmăci că de fapt nu crede să fie foarte bolnav, numai că, în afară de oboseala drumului, mai e şi grozav de slăbit din pricina postului. Totuşi, aşa cum este, a doua zi trebuie neapărat să plece de dimineaţă. I-ar fi recunoscător lui vodă dacă ar vrea să-i trimită pentru drumul acela o caretă închisă cu geamuri. „Dar“, adăugă el, „sînt foarte mîhnit că n-a fost Ghica să vadă, că sîntem doar prieteni. Cînd am trecut prin Bucureşti, Ipsilanti, pe care de-abia dacă îl cunosc, a venit la mine nepoftit, iar un

vechi prieten ca Grigore Ghica să nu vie să mă vadă, cînd mă ştie atît de slăbit".

Scoţînd din pungă 16 „nisfiele" pentru îngrijirea medicală, i le dete doftorului, care plecă de la beilic foarte încîntat de turcul acesta, ce om de treabă este.

Cum plecă doftorul, Ahmed Bey chemă oamenii lui să-i dezlege braţul, pe care-l înfăşurase foarte strîns cu o bucată de pînză pentru a împiedica pulsul să bată...

Dincolo, la curte, Grigore Vodă nu-şi mai afla locul de nerăbdare. Îl aştepta pe Fotachi pentru a prînzi şi nu înţelegea ce atîta întîrziere. În sfîrşit, cînd sosi doftorul, merseră cu toţii la masă, şi vodă îl întrebă, scurt :

— „Ei, ce este ?"

Fotachi istorisi toate, spunînd că turcul n-are „călduri", dar e atît de slab de postul ramazanului, cît de-abia dacă mai bate pulsul. Şi-i mai spuse toate celelalte, că vrea paşa o caretă cu geamuri şi că e adînc mîhnit că nu s-a dus vodă să-l vadă.

S-au sculat apoi toţi de la masă, dar măria sa n-a mîncat nimic, fiind foarte neliniştit şi întristat. A intrat numai în odaia lui şi îndată a trimis iar după mitropolit şi după boieri.

Cînd veniră aceştia la curte, Ghica îi întrebă dacă plecaseră Sturdza şi Rosetti la Hotin. Boierii îi spuseră că da, însă Lupu Balş [26] adăugă că el nu ştie dacă vor face mare treabă acolo, fiindcă nimeni nu mai crede pe măria sa, care şi în alte rînduri multe a făgăduit şi nu s-a ţinut de cuvînt. Dacă vrea vodă să fie crezut, apoi să le dea chezaş pe Iordachi Ghica şi să-l facă postelnic în locul lui Ventura, atunci da ! Ilie Catargi, ginerele lui vodă după domniţa Elena, s-a pus şi el pe lîngă socru-său ca să primească cererea boierilor, dar nepotul Iordachi se făcea că nu vrea.

Scena aceasta, arătată de Caradja în „Efemeride", este, foarte caracteristică. Se vede clar din ea că nepotul Iordachi (căruia i se zicea de pe atunci Ghica) era în cea mai bună înţelegere cu boierii şi uneltea contra unchiului care-l crescuse şi-l făcuse om. De altfel, după moartea acestuia, venind domn în Moldova Constantin Moruzi, care

ținea în căsătorie pe sora acestui Iordachi, grecul nu-și mai putea stăpîni bucuria, mergînd pînă la Galați să-și primească cumnatul, și întorcîndu-se apoi a doua oară la malul Dunării să-și primească sora, pe doamna Smaragda.

Deocamdată însă, deși postelnicia lui Ventura — un foarte mare rang boieresc — îi rodea ambiția, el se prefăcea a nu o vrea. Boierii, părăsind pe vodă, merseră cu toții la mitropolie să se mai sfătuiască între ei, iar Ghica le făgădui că va veni și el acolo și să fie așteptat, chiar dacă va înnopta.

La mitropolie Iordachi „se hotărî a primi postelnicia", iar la curte, vodă, care începuse a înțelege cine-i este nepotul, hotărî să nu i-o dea. El mai trimisese între timp încă o dată la pașă, pentru a-l ruga de data aceasta pe șleau, să-l ajute împotriva boierilor. Ahmed Bey atîta aștepta. Trimise pe dată răspuns lui Ghica să nu aibă nici o grijă, căci el pleacă doar chiar a doua zi la Hotin, și-i va trimite pe toți fugarii în lanțuri, numai că pentru a pune la cale aceasta, ar dori să-l vadă pe vodă. Fără asta, era foarte mîhnit că nu venise măria sa să-și vadă prietenul cu toate că-i trimisese răspuns și prin Fotachi de lucrul acesta, dar acum dacă vrea Ghica să fie ajutat de el, apoi să facă bine a se osteni pînă la beilic, că el la curte nu poate veni, fiind încă prea slab. Dar, mai trimise pașa răspuns, dacă o veni vodă, să vie noaptea, fără alai, tiptil, ca să nu prindă boierii de veste că pun ei ceva la cale împreună.

Cum primi Ghica răspunsul acesta hotărî să se ducă. Porunci să se înhame doi cai la o trăsură și se găti de plecare. Tocmai sosiră atunci Skeletti și Hristodulo la curte — căci ei aveau intrările lor libere la orice oră și văzîndu-și stăpînul gata de ducă, îl rugă pe toți dumnezeii să nu care cumva să facă acest lucru, fiindcă a merge noaptea, tiptil, la un turc, nu e lucru curat. Să vie, ziceau ei, beiul, ziua la spătărie, să arate ce vrea.

Dar soarta omului nimic nu o poate schimba.

În neliniștea lui vodă nu mai putu aștepta. Un cămăraș, un comis, trei paji — icioglani — patru ciohodari și un tufecicbașa cu 4 arnăuți, atît fu alaiul cu care pornise.

Înainte de a pleca, Grigore Vodă avu o clipă de nehotărîre. Mai că era să rămîie. Dar logofătul Vasile Razu veni cu o nouă cerere de la pașă, prin care i se spunea că este așteptat. Nu mai putea deci zăbovi. Era tîrziu. Se făcuse noapte. Porni.

Pe drum, nepotul Costachi Sulgearoglu, care ținuse să-l întovărășească, îl mai sfătui o dată să se întoarcă. Prea tîrziu.

Pe la ceasul unul după miezul nopții, careta domnească intră în ograda beilicului.

. . . . . .

Felul cum a urmat întîmplarea a rămas ascunsă în noaptea tainelor nepătrunse. Dar drama ce a avut loc atunci, este, alături de tragedia Brîncovenilor, una din cele mai pasionante.

Pentru a intra mai adînc în viața de atunci și a înțelege mai bine simțămintele oamenilor care au trăit acele vremuri, vom întrerupe șirul istorisirii, arătînd întîi cum s-a răspîndit vestea morții lui Ghica în țară, și cum a fost ea primită de prieteni și dușmani. De fapt, a fost o consternare generală, căci nimeni, nici cei mai înverșunați din răzvrătiți, nu se așteptau la acest fatal deznodămînt.

Unul din prietenii lui Vodă Grigore — prieten grec din vremurile tinereților de pe malurile Bosforului — era Constantin Caradja, autorul acelor „Efemeride", despre care am vorbit în mai multe rînduri. Însurat cu o Ghiculcască, o vară îndepărtată de-a domnului Moldovei, el a fost unul din devotații acestuia, care l-a și urmat în captivitatea sa de la Petrograd. Împreună petrecuseră ei în capitala imperiului moscovit și împreună se întorseseră în Moldova. Grigore Vodă îl ținu pe lîngă el, făcîndu-l agă de poliție. Dar Caradja era un om bolnăvicios. În urma unor friguri, care ținuseră doi ani cu stăruință, și fiind cu neputință să le vindece „toți doftorii cîți erau aflători în Iași, cu toate metodele și doftoriile lor", el scrise la Viena, spunînd învățaților de acolo felul boalei sale și chipul în care a fost îngrijit. Dar nici de acolo nu i-a venit vindecarea. Doftorii din Iași scriseră atunci la Constantinopole medicului Nicolae Mano, care, fiind de părere că este Caradja impadulat, îi prescrisese „schim-

barea de aer". Aga Constantin ceru atunci lui vodă să i se dea drumul din slujba ce avea pentru a merge să se caute în ținutul neamțului „unde este aerul mai sănătos". Grigore Ghica îl făcu mare comis (onorific) și-i dete răvaș de drum. Și așa, la 11 septembrie a anului 1777, plecă grecul cu nepotul său Iordache Caradja, care suferea și el de friguri, la moșia Mărgineni a vel logofătului Lascarachi Rosetti, ginerele lui Lucachi Ianculeo. Acest Lascar Rosetti — sau Russet — altul decît tatăl doamnei Zoe Moruzi despre care vom vorbi într-unul din capitolele viitoare, fiind ispravnic de Neamț, era nevoit să locuiască la dînsul la țară, pe cînd soția lui Elena stătea la Iași împreună cu fiii ei.

Moșia, dar mai cu seamă conacul lui cona Lascar, îl încîntă pe comisul Caradja. Fiind acea curte boierească așezată pe un deal, de unde privelișteа asupra cîmpiilor, pădurilor și satelor dimprejur era minunată, el găsea că „este neasemănată între toate din Moldova" — mai ales că era casa înconjurată și de o grădină mare (cu copaci stufoși și flori din belșug), pe cărările căreia se plimba comisul, culegînd trandafiri. Totuși boala lui nu se vindeca. Pentru a-l face să-și uite necazurile, spătarul Lascarachi, care pare a fi ținut mult la el, îi organiza vînători cu gonaci.

Într-un rînd, pe cînd Rosetti și Caradja așteptau la Mărgineni pe Iordachi Cantacuzino Deleanu și pe alți boieri pentru a merge la o astfel de vînătoare, le veni vestea că mulți dintre ei fugiseră peste Nistru și că în Iași e fierbere mare împotriva lui vodă. Astfel aflară ei acolo, în munții Neamțului, întîmplările arătate mai sus. Vînătoarea fu amînată și gazda cu oaspetele său se urcară într-una din butcile boierești, trasă de 4 telegari, pentru a merge prin vecini să culeagă vești.

Nu aflară mare lucru. Întorși seara acasă, obosiți de drum, boierii se culcară.

„A doua zi" — dau cuvîntul lui Caradja — „a doua zi, cum m-am trezit, zice comisul, am ieșit afară din odaia mea, îmbrăcat în halat, ca să mă duc la privată, și întîlnesc pe Ioniță, vătavul comișilor de la moșia mea, care păzea acolo după ușă pînă cînd să mă deștept".

Caradja crezu că a venit omul pentru socoteli de la moşie sau pentru vreun bucluc întîmplat acolo, şi se busumflă. Poruncise să nu-l supere nimeni, pentru nici o pricină, cîtă vreme stă la aer pentru sănătate. Dar Ioniţă, vrînd să-l liniştească, îi spuse că e pace bună la moşie şi în toată ţara, numai că pe vodă l-au omorît turcii, şi în locul lui va veni domn în Moldova Costachi Moruzi.

La auzul acestor vorbe, Caradja fu cuprins de un soi de dambla.

„Îmi ieşisem din minţi de jale, şi numaidecît am alergat în odaie la spătarul Lascarachi care se sculase ca să-mi dea buna dimineaţă, şi eu ca un nebun i-am zis cu glas sălbatic : Aceşti oameni fără frică de dumnezeu au ucis pe bietul nostru domn. Şi am căzut fără simţire pe divan... şi Lascarachi la fel... şi eram numai noi doi în odaie şi nu aveam un al treilea care să ne vie în ajutor cu spirturi sau alte ape".

. . . . . .

Venindu-şi în fire şi fără ajutorul spirtului sau al altor ape, boierii Caradja şi Rosetti plecară în aceeaşi zi la Iaşi. Acolo aflară lucrurile cum se petrecuseră, din chiar gura lui Costachi Sulgearoglu, nepotu mortului voievod.

Acesta, ajuns la poarta beilicului, lăsase pe Grigore Vodă să intre cu oamenii săi înlăuntru, iar el se dusese la vel logofătul Ioniţă Cantacuzino să mai afle ce spuneau boierii şi ce gînduri mai aveau ei. Nevasta logofătului, coana Zoiţa, îi spuse că lucrurile nu se vor potoli pînă cînd fratele Iordachi nu va fi numit postelnic, iar de nu se va putea, să primească atunci el postelnicia — de unde se vede că jupînesele noastre se amestecau pe atunci în politica ţării.

De la Cantacuzino, cămărăşul Costache se duse la curte pentru a aştepta întoarcerea lui vodă. Dar acolo el găsi pe haznatarul agăi Ata Efendi, cu cîţiva bostangii înarmaţi, care pecetluiau odăile domnului. Hatmanul Vasile Razu, îmbrăcat în contăş nafe, stătea lîngă ei. Sulgearoglu, mut de spaimă, rămase pironit locului, neştiind ce să facă. Nu îndrăzni să întrebe nimic, dar înţelese prea bine, firește, că dincolo la beilic trebuia să se fi petrecut

o dramă. El credea că Razu e domn, și deși acesta îi făcea semn să se uite la încălțămintea sa pătată de sînge, el nu înțelegea și rămînea cu ochii holbați la bostangiii care pecetluiau de zor.

În timpul acesta, boierii erau încă toți adunați la mitropolie, în odaia cea mare de primire. Pe cînd mai puneau ei acolo la cale alungarea lui Grigore Ghica din scaun deodată se deschise ușa, și un om de rînd intră răcnind: „Părinte, scoală, că te caută la curte împreună cu ceilalți boieri".

— „Cine mă caută ?"

—„Dumncalui vel logofătul Vasile Razu !"

Unii din boieri începură să rîdă, alții se supărară, bănuindu-se unii pe alții că au fost trădați. Dar un alt om sosi în curînd spunînd că e strașnică porunca să vie îndată cu toții la curte, împreună cu hatmanul Iordachi și cu mitropolitul. Întrebat fiind cine l-a trimis, omul răspunse că l-a trimis Razu, fiindcă vodă nu s-a întors la curte, iar un turc cu niște bostangii de-ai lui pecetluiesc odăile domnului. „Atunci au început a bănui boierii că vodă e mazil". Și de unde, de zile întregi, puneau doar ei la cale mazilirea lui, deodată toată adunarea răzvrătiților de la mitropolie se prefăcu într-o jalnică adunare ca de înmormîntare.

Unul cîte unul, boierii părăsiră casa mitropolitului, cu Iordache Sulgearoglu și cu Dumitrache Sturdza în frunte, care se urcară amîndoi în aceeași caretă. Ei găsiră porțile curții domnești închise. Înlăuntru se auzea zgomot, oameni care veneau, se duceau, alergau... și abia peste o jumătate de ceas fură lăsați boierii să intre.

Turcii pecetluiau acum apartamentele doamnei, ale beizadelelor și ale slujnicilor. Razu tot lîngă ei, tăcut. Numai ce arăta boierilor uneori pe ascuns, încălțămintea sa — căci nu îndrăznea să vorbească și voia să-i facă să înțeleagă că sîngele acela de pe picioare e stropit din trupul lui vodă. Dar precum nu înțelese comisul Costache, astfel nu înțelegeau nici boierii, sau nu voiau să înțeleagă, fiindcă sînt uneori lucruri, care cît de vădite or fi, nu încap în mintea omului.

Dezmeticirea obștească se făcu abia către dimineață, cînd sosi la curte aga Ahmed capugiul, ucigașul lui Ghica, și adunînd pe boieri în spătărie le spuse că „dacă mactalul s-ar fi supus poruncii împărătești și n-ar fi cercat să se împotrivească, nu s-ar fi întîmplat ce s-a întîmplat, și lui îi pare rău de ce a fost silit să facă."

Deși boierii moldoveni nu știau turcește, totuși sînt cîteva cuvinte, în afară de ale mîncării, care în 300 de ani le intraseră, bieților, în ureche. Astfel ei știau că „mactalul" înseamnă decapitatul, și atunci, în sfîrșit, înțeleseră cu toții grozava tragedie care se întîmplase.

Capugiul își dresese glasul și citi firmanele. Erau patru la număr. Împărăția făcea știut moldovenilor : 1. Că nu este război ; 2. Că Vodă Grigore Ghica este trădător ; 3. Că el este mazilit ; 4. Că în locul lui e numit Constantin Moruzi, iar pînă la sosirea acestuia în țară, caimacani vor fi logofătul Vasile Razu, comisul Costache Ghica Sulgearoglu, Ioniță Cantacuzino, Dumitrachi Sturza, Iordachi Balș și Manolache Bogdan.

Odată formele împlinite, turcii plecară înapoi la beilic, boierii, morți de oboseală, pe la casele lor, și rămaseră la curte doar doamna Ecaterina cu beizadelele ei, în paza unor oameni de ai capugiului.

Ce se întîmplase însă la beilic în noaptea aceea grozavă, și cum îl omorîseră pe bietul Vodă Grigore ?

De fapt, nimeni n-a putut să știe exact, căci lucrurile se petrecură astfel :

Cînd sosi vodă la casa turcului și se dete jos din rădvan, îl întîmpinară, sus pe scară, secretarul capugiului, Hafiz-Effendi, portarul Kiani și doftorul Fotachi. În sala cea mare îl aștepta capugiul Ahmed în picioare, lîngă ușă. Trecură apoi cu toții într-o odaie de alături, mai mică, și acolo, îndată, după obicei, cafegiii aduseră cafelele. Însă ciubucurile zise aga Ahmed că nu le are, cerînd lui vodă iertare și spunîndu-i că e vina lui Kiani, că nu s-a îngrijit să le pregătească. Ghica îi spuse că nu face nimic și-l întrebă pe turc (cu asta începu vorba) dacă l-a văzut la Stambul pe socrul său Iacovachi Rizu, căci acesta îi scrisese de venirea pașalei la Iași, încredințîndu-l că-i este prieten și ocrotitor. La vorbele acestea, Ahmed răs-

punse un „da" cam pe ocolite, spunîndu-i că Iacovachi fusese la el, dar nu-l găsise acasă.

După ce băură cafelele de față fiind secretarul Hafiz și doftorul Fotachi, aceștia doi se duseră în altă cameră, unde, așezîndu-se pe un divan, începură a sta de vorbă împreună. Pe ceilalți însoțitori ai lui vodă, cămărașul al II-lea, al III-lea comis și cei ce mai erau acolo, i-au luat ciohodarii în odaia „cafelelor" și le-au dat ciubuce. Înăuntru rămaseră deci singuri singurei Vodă Grigore Ghica și Ahmed Capugiul [27], străjuiți fiind afară la ușă de doi ostași cu puștile încărcate.

Cine deci poate ști cum s-au petrecut lucrurile acolo ? Tot ce se spune e născocire. Un singur lucru e sigur, că Aga Ahmed l-a omorît pe Grigore Ghica cu mîna lui.

Moldovenii din odaia cafelelor și doftorul grec din camera lui Hafiz au auzit deodată gălăgie, țipete, o scurtă luptă probabil, un horcăit... și gata.

Capul lui Ghica n-a fost jupuit. A fost sărat, pus în cutie și trimis la Stambul. Iar trupul a zăcut jos pe podeaua odăii în care fusese omorît gol — numai în izmene — trei zile întregi. În noaptea plecării lor, turcii îl îngropară pe ascuns, în grădina beilicului. A doua zi trebuiră boierii să răscolească toată grădina ca să-l găsească, și dezgropîndu-l de acolo, îl înmormîntară cu cinste în biserica sfîntului Spiridon. Pe piatra lui de mormînt se citește că... „a fost zmuls de o năpraznică moarte, iar acum în lăcașul ceresc locuiește".

Doamna Ecaterina avu de trăit îngrozitoare clipe de spaimă. Ștearsă în tot timpul domniei bărbatului ei, o regăsim la moartea acestuia înnebunită, nu numai de durerea sa de soție, dar și de grija ce avu pentru viața copiilor ei.

Ahmed Aga — care pecetluise toate lucrurile ei, de o lăsase aproape goală — o înștiințase că va trebui să plece cu el la Constantinopol. Prin intervenția noului voievod Costachi Moruzi, despre care se spunea că a contribuit și el mult la mazilirea lui Grigore Ghica, fără a fi mers lucrurile atît de departe încît să-i fi dorit și moartea (Morunzi era dealtfel, prin nevasta sa, nepotul lui Grigore Ghica), prin intervenția acestui nepot deci, doamna Ecate-

rina și fiii ei rămaseră totuși la Iași pînă după sosirea noului voievod. Însă intrigile dușmanilor făcură pe sultan să creadă că un secretar al decapitatului domn ar fi dosit mulți bani pe care i-ar fi ascuns la Viena. El trimise atunci un nou capugiu la Iași cu poruncă să-i aducă îndată pe doamna Ecaterina și pe fiii ei la Stambul. „La Porte fait entendre qu-elle ferait décapiter la famille de Ghica", scria la 3 decembrie ambasadorul von Graff regelui său.

Amenințarea, urmată sigur de închisoare și schingiuiri pe care nu le mai cunoșteam, nu se traduse în fapt, din pricină că pîrile împotriva doamnei se dovediră mincinoase. Averea lor fusese sechestrată întreagă, și familia rămase atît de săracă lipită pămîntului, încît nu se mai putu ridica niciodată.

În fața indignării ce a stîrnit omorul lui Ghica în rîndul ambasadorilor din Constantinopol, sultanul s-a simțit nevoit să mintă. El a trimis răspuns tuturor că Ahmed Bey capugiul a depășit misiunea ce avea, căci firmanul de mazilire a lui Ghica nu poruncea și moartea lui. Dar pentru a îndreptăți totuși fapta capugiului (care rămase nepedepsit), Înalta Poartă arată că domnul Moldovei s-ar fi opus cu violență la mazilirea lui.

Nimeni n-a crezut-o. Singuri, la Viena, Iosif al II-lea și Kaunitz rîdeau în barbă.

Capitolul XXXIX

FAMILIA IPSILANTI. ALEXANDRU VODĂ, DOAMNA ECATERINA ŞI FIII LOR

acă în 1774, după încheierea păcii de la Cuciuc-Cainargi, Poarta fusese silită să numească domn în Moldova pe Grigore Ghica, apoi, pentru scaunul Munteniei, ea căută printre competitorii la domnie pe un devotat de-al ei, în care să-şi poată pune toată încrederea. Şi-l găsi tocmai pe Alexandru Ipsilanti.

Istoria imperiului otoman este una din cele mai stranii din lume. Cînd stai să cugeţi, nu poţi scăpa de chinuitoarea întrebare ce ţi se impune, cum de-au putut musulmanii cuceri o atît de mare parte a lumii şi păstra atîta vreme, cuceririle lor, avînd însuşiri atît de negative, printre care trebuie numărată în primul rînd o totală lipsă de discernămînt.

Viteji, iuţi la mînie şi cruzi, mîndri şi lacomi, democraţi ca din poveşti, cu aceste însuşiri pozitive or fi învins ei. Dar cum au păstrat, timp de 600 de ani, cuceririle lor, fiind oameni buni la suflet, credincioşi cuvîntului dat, încrezători ca nişte copii şi cu totul lipsiţi de cunoştinţe psihologice? Fanarioţii — prin cele mai umile procedee de altfel — îi învîrteau cum voiau şi-i duceau de nas,

pînă în ziua, firește, cînd s-aprindea deodată în sufletul turcului scînteia mîniei. Atunci era prăpăd : schingiuirea și moartea, deseori chiar pentru neîntemeiate bănuieli. Puțini greci din cei cu vază, fie că erau domni sau nu erau, au scăpat de acest tragic sfîrșit, ceea ce nu a împiedicat pe nici unul din acei ambițioși să dorească, să voiască și să înfăptuiască, să intrige, să mintă și să trădeze, să adune bogății, să-și făurească blazoane și să moară cu capul retezat.

Ipsilanti a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a nu scăpa de acest sfîrșit.

De tînăr el arătă o deosebită aplecare către Austria, ceea ce nu se poate tălmăci într-alt chip decît că, prin funcțiunea de dragoman al tatălui său, o fi avut deseori prilejul să vină în atingere cu oamenii de la ambasada germană. Altfel, educația lui de grec trăit printre turci, italianizat și franțuzit, n-ar fi avut cum să-l facă, înainte chiar de a fi domn, să poarte o nesocotită dragoste curții imperiale din Viena.

Alexandru era fiul lui Ion Ipsilanti și al Smarandei Mamona. Tatăl său era un om cu știință de carte, mamă-sa era o femeie energică și primitoare. Amîndoi se pricepuseră să dea copiilor lor (Alexandru, Manolachi și Smaranda Ipsilanti) o creștere deosebit de îngrijită. Băieții avură acasă dascăli pentru limbile italiană și franceză, iar la școala Patriarhiei învățaseră greaca antică cu literatura, istoria și filosofia elenilor, metafizica, logica, morala, geografia, matematicile și astronomia. Cu un atare bagaj de cunoștințe, cititor pasionat al lui Tucidide și al lui Plutarch, nu e de mirat că Alexandru Ipsilanti să fi trecut în ochii contemporanilor săi drept un om foarte învățat. Dacă mai adăugăm la acestea, cunoștințele de fin diplomat pe care i le inoculase tatăl său dragomanul, precum și firea lui de om de treabă, putem spune de Ipsilanti că a fost, alături de Nicolae Mavrocordat și de Grigore Ghica, unul din bunii voievozi fanarioți pe care i-au avut țările noastre.

S-a însurat de tînăr — acolo în Țarigradul lor — cu Ecaterina Moruzi, fiica lui Dimitrie, fost mare postelnic, și a Sultanei Mavrocordat. Ecaterina era deci fata uneia

din cele mai vestite femei fanariote a veacului al XVIII-lea, și sora lui Constantin Vodă Moruzi, care o iubea atît de mult încît de răul ei i s-a tras și moartea. Și avea și de ce s-o iubească lumea. Frumoasă nu ne spune nimeni că era, în schimb toți cei care au cunoscut-o zic despre ea că era plăcută, binevoitoare și iubită, o femeie „cu dispoziții poetice", o „dama di molto garbo", după cum se exprimă italianul Panzini. Păcat — spune același autor — că nu știa altă limbă decît greceasca.

Viața ei, alături de un bărbat ca Alexandru Ipsilanti, ar fi putut fi cea a unei foarte fericite femei. Și a și fost, pînă la o vreme. Dar, cum e în lumea asta, roata norocului s-a întors de la un timp...

Să nu anticipăm. Povestirea care urmează este una din cele mai interesante din apoca aceea.

Așadar, în 1774, odată cu Grigore Ghica în Moldova, fu trimis domn în Muntenia Alexandru Ipsilanti. Sprijinul pe care-l dăduse el internunțiului Austriei făcu ca, la sosirea lui în București, generalii austriaci de la granița Transilvaniei să-i trimită, din porunca cancelarului Thugut, felicitări și complimente. Adevărat că pe atunci curțile din Viena și din Stambul erau în cele mai bune legături, totuși „complimentele" acestea nu meneau a bine pentru viitorul și liniștea unui funcționar turc, cît de voievod al Țării Românești o fi fost el.

Domnia lui Alexandru Ipsilanti a rămas în amintirea oamenilor de atunci, români zbuciumați și amăriți de atîtea războaie, de atîtea jafuri și de atîtea nedreptăți, a rămas în amintirea lor ca un balsam pe-o rană.

Deodată, în orașe, la sate, în părțile Dunării și în părțile muntoase, numai belșug pretutindeni. Dările fură scăzute, veniturile așezate, lefurile plătite, meseriile sporeau, negoțul înflorea. Dionisie Eclesiarhul, cronicarul vremii, spune : „Darul și mila lui dumnezeu au intrat în această țară, cu liniște mare și cu pace adîncă, deschizîndu-se hotarele dimprejur, și de către turci nici o supărare nu era. Boicrimea sporea întru slujbele ei, neguțătorii să lățeau cu alișverișurile lor la cîștig, meșteșugul sporea în lucrarea sa, țăranii își lucrau pămînturile lor, nesupărați cu greutate de dăjdii, toți se bucurau și fără

grijă petreceau. Ieftinătate era la mărfuri şi la dobitoace, vitele cu puţin preţ, bucatele cu mai puţin şi cu prea puţini bani îşi făcea omul îmbrăcăminte. Un veac fericit era, care pot zice că altul nu va mai fi niciodată".

Şi tot belşugul acesta de la înţelepciunea lui Ipsilanti venea, care statornicise toate printr-a sa „Pravilnicească Condică", cea dîntîi încercare de legiuire românească de la Vasile Lupu şi Matei Basarab încoace, prin care se punea sfîrşit neînţelegerilor dintre „Obiceiul Pămîntului" şi „Pravila Bisericească". Legiuirea aceasta (care dădea şi instrucţiuni de procedură pentru cele 3 grade de judecători : Cremenalion, Departament şi Înaltul Divan) se tipări şi se împărţi în tot cuprinsul ţării, împreună cu un hrisov anume care zicea : „Vai de judecătorul ce se va mitui".

Parcă am vorbi din poveşti. Dar să nu uităm că Ipsilanti n-a domnit în ţară decît şapte ani ; puţini, dintr-o sută !

În afară de pravila sa — care este şi legiuire pentru încurajarea meseriilor şi a negoţului — Ipsilanti a mai „înfiinţat şcoli şi profesori, cunoscători de mai multe limbi, rînduindu-le lefuri, fiindcă această creştinească ţară este lipsită de învăţătură, de ştiinţe şi de arte, care luminează şi folosesc poporul" (Hrisovul din 1775.)

Cea mai însemnată din aceste şcoli a fost colegiul domnesc de la Sfîntul Sava, înfiinţat sub Brîncoveanu, în 1698. Dăscăliseră aici în vremuri vestiţii Simion din Trebizonda, Sevastos Cyminitis, Marcu Cipriotul, Alexandru Turnavitu şi Lazăr Scrivas, secretarul lui Constantin Vodă Mavrocordat. Dar în anii din urmă şcoala decăzuse. Ipsilanti o reorganiză, aducînd în fruntea ei, ca profesor de literatură, pe învăţătorul Neofit Cavsocalybitis, comentatorul lui Homer, precum şi pe alţi 9 profesori pentru matematici, ştiinţe, istorie, geografie, teologie, latină, franceză şi italiană. Mai tîrziu, dar tot sub Ipsilanti, directorul şcolii, Manase Eleadis, începu să predea lecţii de filosofie şi să facă experinţe de fizică şi de chimie, a căror studii erau, de altfel, o petrecere de căpetenie, încă mai de multă vreme, pentru feciorii boierilor bucureşteni.

În timpul acesta — pe cînd bogaţii coconi boiereşti se pricopseau la Sfîntul Sava din învăţăturile profesorilor

greci, italieni și francezi, dincolo, la Sfîntul Gheorghe, copiii oamenilor mai nevoiași se căzneau și ei să deprindă de la bieții dascăli români pe az-buchi-vede-glagoli.

Trăsătura de unire dintre Sfîntul Sava și Sfîntul Gheorghe o făcea pe atunci Enăchiță Văcărescu, poetul, istoricul, diplomatul, oratorul, judecătorul, patriotul — marele Enăchiță Văcărescu, despre care va fi vorba în paginile care urmează și mereu în această carte, și niciodată, nicăieri destul.

Văcărescu, împreună cu marii boieri ai țării, ca banul Dumitrachi Ghica, Pană Filipescu, Manolachi, Crețulescu, Nicolae Dudescu, Nicolae Brîncoveanu ș.a.m.d. — care sub alți domni erau mereu răzvrătiți — pe Ipsilanti îl sprijiniră dimpotrivă la toate încercările sale de reformă și de îmbunătățiri sociale și culturale. Ei erau mereu în preajma domnului, care și locuia în casele Brîncoveanului, neavînd unde se adăposti din pricina stării dărăpănate în care se afla vechea curte domnească.

Acea casă a Brîncoveanului, în care a locuit Ispilanti doi ani de zile, nu era vechiul palat al lui Constantin Vodă, care pe atunci cădea și el în ruină, ci casa copiilor săi, „a coconilor domniei mele", cea de pe malul Dîmboviței, în dreptul căreia tăiase tatăl lor artera principală a capitalei, Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei), pentru a face un drum drept între locuințele sale domnești și moșia brîncovenească de la Mogoșoaia. În acest palat, mare, frumos împodobit, înconjurat de curți și de grădini, locuise Constantin Brîncoveanu, singurul nepot de fiu al voievodului decapitat în 1714, și locuia acum fiul acestuia, Nicolae. Dar el adăpostise prin anii 1740—50 pe Grigore Vodă Ghica al II-lea, adăpostea acum pe Alexandru Vodă Ipsilanti și va mai adăposti între 1842—48 pe Gheorghe Vodă Bibescu. Era deci un fel de curte domnească și în tot cazul un monument istoric. În 1912, deși cam dărăpănată, casa era încă întreagă, și cum stătea acolo singuratecă și tristă pe malul apelor gîrlei, ea părea, pe lîngă moderna și impunătoarea clădire a Palatului de Justiție, o duioasă amintire a trecutului și o batjocură a nepăsării cîrmuitorilor României. Dar, așa cum era, tot mai bine decît de loc. Căci într-o zi a pomenitului an 1912, asasinele tîrnă-

coape ale administrației comunele se puseră în mișcare și desăvîrșiră în cîteva zile opera de distrugere, pentru care îi trebuise timpului 200 de ani pentru a o înfăptui. În locul „casei coconilor domniei mele" se săpară fundațiile unui palat al senatului, care n-a mai fost clădit niciodată, fiindcă era zor nevoie de-un ștrand și de-o cîrciumă la Snagov.

Alexandru Ipsilanti, care închiriase casa Brîncoveanului pe-o sumă destul de însemnată, avînd de gînd să domnească o vreme mai îndelungată în Muntenia, se gîndi să clădească o curte domnească nouă, căci cea veche era prea mare și reparația ei ar fi fost prea costisitoare. Trei luni după sosirea sa la București, în martie 1775, el puse deci să se zidească curtea nouă, în Dealul Spirei, pe locul viilor mănăstirii Mihai Vodă. Ispravnicii pentru supravegherea lucrărilor fură numiți vel banul Dumitrachi Ghica, vel vornicul Niculae Dudescu și medelniarul Ion Villará, care într-un an și opt luni isprăviră lucrarea (noiembrie 1776,) în afară de grajduri, de căzărmile seimenilor și de zidurile înconjurătoare. Se cheltuiseră 300 de pungi. Cronicarul Fotino o găsea „minunată", iar Sulzer „grozav de urîtă, o magazie fără gust". Adevărat că acesta din urmă poate fi bănuit de părtinire, căci el venise în București pentru a fi numit consul austriac sau secretar al lui Ipsilanti sau, cel puțin, profesor de drept la o Universitate pe care o visa el pe malul Dîmboviței. Nereușind să împlinească nici una din dorințele sale, el rămase totuși în țară, din pricina nevestei sale, o săsoaică din Ardeal, care voia „să frecventeze aristocrația română". Ea nu fu însă primită nici la curte și nici măcar de jupînesele boierilor, care totuși schimbau rochiile cu dînsa pentru a vedea cum le șade în îmbrăcămintea apuseană pe care o purta doamna Sulzer.

Cum arăta deci curtea nouă, nu putem ști noi azi. Dar sigur este că era acolo o viață cum nu se mai văzuse de mult la București. Îndeosebi de vestite erau mesele lui Ipsilanti, al cărui șef bucătar, Louis-Etienne Méynard, gătea niște „fraises à la franaise" de scotea din minți nu numai pe boierii divăniți, dar și pe înaltele fețe bise-

riceşti, care posteau în urmă cîte o săptămînă ca să le ierte dumnezeu atare păcate spurcate.

Doamna Ecaterina nu prea lua parte la prînzurile acestea ale soţului ei, căci, străină fiind de poftele pămînteşti, ea avea o fire romantică şi visătoare, care o îndemna să se reculeagă ceasuri şi zile întregi, departe de lume. Această „dama din molto garbo" îşi făcuse un cuib al ei anume, între curtea nouă şi Cotroceni, la mănăstirea Sfîntului Elefterie şi unde-i plăcea să se plimbe singură, prin livezi, noaptea, la lumina lunii.

Creşterea pe care o dăduse copiilor ei fusese severă. Crescută ea însăşi de-o mamă — Sultana Mavrocordat — care nu înţelesese niciodată să-i calce cineva peste voie, şi care urma şi acum, bătrînă fiind, să-şi tiranizeze familia, Ecaterina Ipsilanti păstrase în suflet rigiditatea acestei educaţii, care, poate fără să vrea, se răsfrînse şi asupra creşterii ce dădu copiilor ei. Aceştia, în număr de trei, Constantin, Dumitru şi Ralu, erau, la începutul domniei lui Ipsilanti, nişte plozi de 12,11 şi 10 ani. Li se luară, firește că mai cu seamă băieţilor, dascăli străini pentru a-i învăţa carte. Linchou, fratele secretarului lui Constantin Vodă Racoviţă, era profesorul lor de limba franceză, Panzini şi Raicevich (din Raguza) îi învăţară italieneşte, precum şi literatură, artă, istorie, geografie şi cîte toate altele, care exaltară minţile acestor copii, ţinuţi prea strînşi acasă, şi care mai moşteniseră şi firea romantică a mamei lor.

Fără îndoială că atît Alexandru Vodă cît şi doamna Ecaterina îşi iubeau copiii, lucru care s-a şi dovedit mai în urmă. Dar el avea trebile domniei în minte, ea purta în suflet dorul nopţilor cu lună ; copiii crescură deci cam de capul lor, şi în tot cazul mai mult pe mîna dascălilor decît a părinţilor. Linchou le vorbise de gloria trecută a Franţei, Raicevich de arta Renaşterii şi de cerul albastru al Italiei. Adolescenţii se înflăcărară. Visau călătorii prin ţări civilizate, dueluri şi onoare — care se potrivea cu viaţa turcească ca nuca în perete — şi teatru şi artă, şi viaţă mare occidentală.

Prologul tragi-comediei era gata alcătuit. Urma doar ca mîna destinului să scrie actele piesei, și ca actorii să se înduplece a le juca.

Și cortina se ridică într-o zi de primăvară a anului 1781. Domnița Ralu, deși cea mai mică din copii, era acum măritată cu Alexandru Mano, vel ban, care va ajunge mare logofăt al patriarhiei. Fetele se căsătoreau pe atunci pe la vreo 12—14 ani, băieții pe la vreo 18—19. În 1781, beizadea Constantin împlinise vîrsta însurătoarei și părinții se gîndiră deci că trebuiește căsătorit. Alexandru Vodă îi și găsise mireasa, o fată de neam din Țarigrad, nu prea bogată, dar deosebit de frumoasă. Doamna Ecaterina zise : „cum de nu", iar băiatul era încîntat. Atunci se arătă de după culise mama Sultana, soacra lui vodă, ca să încurce toate iețele.

Mama lui Vodă Alexandru, Smaranda Ipsilanti, fata grecului Mamona din Constantinopol, locuia acolo, pe malul Bosforului, în primitoarea ei casă, pe care n-o părăsi niciodată. Nu avusese nici un fel de legături cu țara noastră și nici nu voia să aibă. În schimb, mama doamnei Ecaterina urmase pe fiica ei la București și locuia împreună cu familia Ipsilanților la curtea nouă din Dealul Spirei. Legăturile ei cu țara erau multe și vechi căci, ca fată a lui Nicolae Mavrocordat, ea trăise de copilă în meleagurile noastre, cunoscînd bine atît viața de la noi, cît și acea de la Țarigrad, unde locuise mulți ani cu bărbatul ei, fostul mare postelnic Dumitru Moruzi. Ca cele mai multe din fanariote, politica o interesa și era și ea, ca altele, meșteră în arta de a trage sfori. Știa că ținta vieții unui grec „bine născut" era numai și numai domnia în una din țările noastre, care se cîștigă cu greu, prin multe primejdii, cu multe jertfe, multe umilințe și îndeosebi cu multă dibăcie. Relațiunile sociale și legăturile de familie jucau un rol de căpetenie în goana după aurul românesc, căci în furnicarul acela din Constantinopol lupta pentru scaunele din București și din Iași se dădea pe clanuri, pe partizi, pe familii. Pe de altă parte, își mai băga și vanitatea nasul în toate, căci ighemoniconul fanarioților era intangibil și sacrosanct. Sultana Moruzi era fată de domn, a lui Nicolae Mavrocordat, soră de

domn, a lui Constantin Vodă și mamă de domn, a lui Costachi Morunzi, care, chiar în vremea aceea, era voievodul Moldovei.

Ce fel de căsătorie voia deci să facă nepoțelul ei cu o greacă frumoasă din Țarigrad, fără avere, fără nume, fără legături de familie? Ce devenea ighemonicul Moruzeștilor, al Mavrocordaților și al Ipsilanților? Și cum era să ajungă copilul acesta vreodată domn fără să aibă sprijinul neamului nevestei sale? Nu, nebunii de acestea să iasă din capul fetei și al ginerelui ei. Căsătoria tînărului Constantin să fie lăsată pe seama ei. Știe ea o fată care împlinește toate condițiunile pentru a fi nora domnului Țării Românești, o domniță bogată, al cărei neam e atotputernic la Constantinopol, Ralița, fiica lui Alexandru Callimachi. Că copila aceasta n-avea decît 7 ani, nu însemna nimic. La doisprezece se va putea mărita. Va binevoi deci dumnealui, nepotul Constantin, să mai aștepte cinci ani.

Doamna Ecaterina îi răspunse că fiul ei este nerăbdător, și apoi cuvîntul era dat către părinții fetei. Mama Sultana bătu din picior: tînărul să aștepte, iar cuvîntul să fie retras.

Nimeni nu mai crîcni, nici vodă măcar. O fi avînd el și alte neajunsuri cu soacră-sa. Facă ea cum o știi!

Ei, dar nu fu așa! Se găsi totuși cineva să crîcnească, nepotul Constantin. La vîrsta lui, îi trebuia o femeie. Să mai aștepte cinci ani, strîns cum era între zidurile curții noi, neavînd alți tovarăși decît pe frate-său Dumitru și pe dascălii Linchou, Panzini și Raicevich? Lui îi clocotea sîngele în vine — ce știa bunica, bătrînă, și care-și trăise viața!

Mai dîrz încă decît Constantin, fu frate-său mai mic. El avea numai 16 pe 17 ani, dar era un băiat voinic, oacheș, plin de seva vieții.

„— Dacă pe bădița îl osîndiți să mai aștepte cinci ani, zise el, cu voi îmbătrîni deci flăcău, ca să fac voia bunicii?“

Răspunsul doamnei Ecaterina la această necuviință a fiului ei, fu o palmă peste obraz.

Atît îi trebui băiatului. Sfătuindu-se cu frate-său, găsiră amîndoi cu cale că dacă nu se pot însura, apoi încaltea să guste din plăcerile vieții. Și începu atunci un trai nemaiauzit și nemaipomenit în cartea fanarioților. În fiecare noapte beizadelele lui Ipsilanti săreau gardul curții domnești, și începeau să cutreiere orașul după plăceri. Și erau multe în București pe atunci. Era Pitulicea țiganca, pe care o dezmierdase și Văcărescu; erau cîteva bătrîne care cotrobăiau mahalalele orașului de la Ferentari la Podul Tîrgului d'Afară, să dibuiască fetele nostime pe care le aduceau pe la casele boierilor, cînd erau văduvi sau holtei. Erau cîrciumi ascunse unde se făceau chefuri cu lăutari și erau „saloane", în care, tocmai pe atunci strălucea vestita Sofia Potochi, care în curînd va minuna, prin frumusețea ei, curtea din Versailles, și va scandaliza, prin felul de viață ce ducea, întreg Almanahul de Gotha al Europei. Beizadelele lui Ipsilanti nu mai lipseau de nicăieri. Toată vara și toată toamna prin casele binevoitorilor boieri sau boiernași, prin grădinile din afară de oraș, prin cîrciumele centrului chiar, erau oaspeți nelipsiți. Beizadea Dumitru, cel oacheș, cu sîngele mai cald, împinse lucrurile pînă a scandaliza pe ruda sa, cronicarul Athanasie Comnen-Ipsilanti.

Vodă și doamnă-sa nu aflară despre această destrăbălată viață a copiilor lor decît foarte tîrziu, pe la sfîrșitul toamnei. Toată liniștea vieții familiare se spulberă atunci în vînt. Băieții fură certați, sfătuiți, rugați, supraveghеați, ținuți din scurt. Prin decembrie ei putură totuși să mai scape o dată de sub paza părintească și să mai tragă la o cîrciumă un chef de-i merse vestea prin tot orașul. Atunci Vodă Alexandru, amintindu-și că bătaia este ruptă din rai, trase luminatelor sale odrasle o chelfăneală, de rămaseră băieții cu oasele frînte. Pe urmă îi închise pe amîndoi în beciurile curții, dîndu-le 20 de zile de arest, și amenințîndu-i că dacă nu se vor liniști, vor fi trimiși să taie sare la ocnele Vîlcii.

. . . . . .

De după zăbrelele ferestrelor se vedea un colț de cer albastru, de parcă s-ar fi strîns în peticul cel de sineală tot dorul de libertate al păsărilor călătoare. Își amintiră

copiii de minunile ce le spuseseră dascălii lor despre Paris și Versailles, despre Roma și Florența, despre arta Renașterii italiene și despre teatrul clasicilor. În locul acestor orizonturi, zidul negru din față al mănăstirii lui Mihai Vodă!

Beizadelele nu stătură mult pe gînduri. Vreo cîteva zile de consfătuiri frățești, o momeală a paznicilor, care-i și mai ajutară să ia din scrinul domnului bani și juvaiere pentru cheltuială și în noaptea de 15 spre 16 decembrie frații Ipsilanti, întovărășiți numai de doi slujitori sași, merseră tiptil la grajdurile domnești, luară patru din cei mai sprinteni armăsari și, încălecîndu-i, zburară într-o întinsoare, de-a lungul Prahovei, prin munți pînă la granița Transilvaniei, „pe poteci de acele, care cu greu le puteau trece și ziua cei ce se călătoresc în toată vremea pe dînsele".

În București nimeni nu află nimic timp de 30 de ceasuri. Băieții erau de mult la Timiș, cînd, abia în seara de 18 decembrie auzi vodă cele întîmplate.

Ipsilanti măsură dintr-o dată imensitatea prăpastiei ce se deschidea dinaintea sa. Nu era vorba numai de însîngerata lui inimă de tată, ci de întregul lui viitor, de soarta sa și a familiei sale. Cîtă vreme Austria rămăsese prietena Turciei, voievodul Munteniei dusese un trai liniștit, crezînd chiar că va putea rămîne domn pe viață în principatul său. Dar de la o vreme încoace curtea din Viena își schimbase din nou politica. Întîlnirea de la Mohilow, care avusese loc în 1780 între Iosif al II-lea, împăratul Austriei, și Ecaterina II-a a Rusiei, era privită, și cu drept cuvînt, de către Poartă și de întreaga Europă ca un început de alianță a acestor două imperii împotriva puterii semilunii. Împărăteasa Rusiei începuse chiar a-și da din nou pe față planurile sale de eliberare a țărilor creștine de sub jugul otoman și de alungare a turcilor din Europa. În ce postură deci se afla acum Ipsilanti față de stăpînii săi din Stambul, el, voievodul Țării Românești, care la numirea sa căpătase sprijinul Austriei și care era cunoscut de toți ca un vechi și statornic prieten de-al ei? Trebuise Vodă Alexandru, în anul acesta din urmă, să desfășoare tot talentul său diplomatic pentru a-și păstra neatinsă încrederea Porții. Și iată că acum,

ca un trăsnet din senin, îi cade buclucul acesta pe cap. Fiii săi fugind în Austria, cine va crede vreodată că s-au dus acolo fără voia lui? Se vor deschide toate ușile bănuielilor, și chiar dacă Poarta ar șovăi și n-ar pierde încrederea în el, se vor afla ei destui dușmani în Țarigrad care să-i sape groapa pînă va cădea înlăuntru.

De la început, pentru a ocoli pericolul, Ipsilanti se gîndi să ceară el însuși mazilirea sa. Dar pînă să ajungă acolo, el încercă mai întîi tot ce-i stătu în putință spre a-și aduce fiii rătăciți înapoi acasă, căci de s-ar întoarce ei, totul s-ar liniști.

În chiar seara deci cînd află el despre fuga beizadelelor sale (18 decembrie), scrise cu mîna lui o scrisoare către generalul Eichholz, șeful garnizoanei Brașovului, rugîndu-l să-i înapoieze copii. Căminarul Ioniță, un văr de-al fugarilor, duse scrisoarea acolo. Dar mai gîndindu-se peste noapte, vodă chibzui că singura persoană care ar fi în stare să înduplece pe fiii săi de a se întoarce acasă ar fi secretarul Raicevich, întrucît el le înflăcărase mințile cu tot felul de povești din minunatul apus și tot el va trebui să le potolească avîntul. Ipsilanti pare a nu se fi gîndit nici o clipă că fuga beizadelelor se datora bătăii și închisorii. Acesta era sfîntul lui drept de părinte și de voievod. Așa încît, după credința lui, fiii săi fugiseră de acasă numai pentru a călători în țări străine. În sensul acesta scrise și epistola pe care o trimise prin Raicevich în dimineața de 19 decembrie generalului v. Preiss, guvernatorul Sibiului:

„Am notificat Ex. Voastre aseară despre pasul necugetat ce-au făcut fiii mei de a pleca de aici, fără învoirea mea, cu intențiunea de a merge în alte părți ale Europei pentru a-și potoli curiozitatea lor de a vedea țări străine, precum și dorința lor de a se instrui. Sînt foarte sigur, scrie mai departe, că în această afacere atît de delicată și de simțitoare pentru dragostea mea de părinte, ați luat toate măsurile trebuincioase pentru a împiedica pe fiii mei să înainteze și le-ați dat toate sfaturile Dvs. pentru a-i hotărî să se întoarcă cît mai repede în brațele mele..." „a ritornare nelle mie braccia, e rendere la pace alla loro famiglia"... făgăduind fiilor săi că-i

va ierta și va acoperi cu veșnică uitare fapta lor copilărească „e coprire con un eterno oblio questo passo giovanile".

Dar tinerii Constantin și Dumitru nu erau de loc de părerea tatălui lor, căci altfel n-ar fi fugit de acasă. La scrisorile pe care le primiră atît de la generalul Preiss cît și de la von Eichholz, prin care erau rugați și sfătuiți să se înapoieze la București, ei răspunseră că au avut dreptate de-a face „un simile passo ireparabile gia" prin faptul că vor fi acasă lipsiți pînă și de puțina cinste și reputație care se poate păstra într-o asemenea țară și că de altfel tatăl lor i-a tratat întotdeauna „ca pe niște trădători, dezertori, și atari dușmani care vor să facă răul".

Raicevich și căminarul Ioniță avură pe lîngă încăpățînatele beizadele tot atît de puțină trecere cît și generalii austrieci. Totuși, dacă ei nu voiau să se întoarcă acasă, nici nu puteau merge mai departe, fiindcă autoritățile imperiale îi țineau pe loc la granița țării, în localitatea Timiș. În timpul sărbătorilor Crăciunului lucrurile se mai liniștiră puțin, dar îndată după aceea corespondența începu să curgă din nou: scrisori de la București la Brașov, de la Brașov la Timiș și la Viena, de la Viena la Constantinopol și viceversa. Fuga beizadelelor lui Ipsilanti devenise o afacere de stat, aproape o afacere europeană, diplomați străini acreditați la curtea Habsburgilor vrînd să vadă în această nesocotită faptă a unei zburdalnice tinereți o machiavelică combinație a voievodului Munteniei, cu alte cuvinte o pregătire a războiului austro-rus împotriva Turciei — cu atît mai mult cu cît, din fundul Timișului lor, copiii aceștia de 18 și 16 ani scriseră împăratului Iosif al II-lea pentru a-l ruga să le încuviințeze venirea la Viena și primirea lor în armata imperială austriacă.

Avusese Vodă Alexandru dreptate cînd presimțise că fuga fiilor săi va aduce catastrofa întregului său neam. Pentru a încerca să salveze ce mai era de salvat, el își trimise la Țarigrad „demisia", adică rugămintea de-a fi mazilit — iar pe de altă parte făcu și o ultimă sforțare pentru a-și recăpăta feciorii, trimițînd în Ardeal o dele-

gaţiune din cei mai de frunte oameni ai ţării, cu misiunea de a îndupleca autorităţile locale să-i înapoieze beizadelele.

Oamenii aleşi de vodă pentru această delicată misiune fură mitropolitul Grigore al Ungro-Vlahiei, Filaret, episcopul Rîmnicului, Banul Dumitrachi Ghica (fratele decapitatului voievod Grigore al Moldovei) şi spătarul Enăchiţă Văcărescu, cel cu reputaţiunea de a fi un strălucit orator — ceea ce era.

Toată nădejdea lui şi-o pusese vodă în acesta din urmă, şi această nădejde era cu atît mai îndreptăţită cu cît Văcărescu, pe lîngă inteligenţa şi talentul său, mai era şi un cunoscut personal al tuturor autorităţilor austriace de la graniţă : generalii von Eichholz şi von Preiss, şi baronul von Bruckenthal, guvernatorul Transilvaniei. El trăise cinci ani în Ardeal şi fusese atît de apreciat de lumea de acolo, încît atunci cînd veni împăratul Austriei la Braşov, fu detaşat pe lîngă el ca tîlmaci al coloniei româneşti (refugiaţii din timpul războiului) şi rămăsese două zile aproape nedespărţit de împărat. Instrucţiunile pe care i le dădu deci Ipsilanti lui Văcărescu fură următoarele : să meargă mai întîi la Timiş, unde va căuta să înduplece pe fiii săi să se întoarcă în ţară. Dacă nu va izbuti, atunci să meargă la Braşov întîi, şi apoi la Sibiu, şi la urmă, ca ultim refugiu, la Viena, pentru a vorbi cu cancelarul Kaunitz sau chiar la urma urmei, cu împăratul.

Văcărescu făcu întocmai. Pe beizadele, firește, nu le putu înduplecа. Eichholz îl trimise el însuşi, cu multe scuze politicoase, la Sibiu. Acolo, guvernatorul oraşului, von Preiss, îi spuse că von Bruckenthal e mai mare decît el. La rîndul său von Bruckenthal îl lăsă să înţeleagă că o fi el mai mare peste Transilvania dar că şeful statului e cancelarul von Kaunitz. „Înţelesei", zice Văcărescu în amintirile sale, „că treaba ieşise din mîinile lor".

Şi în adevăr că de la început treaba ieşise din mîinile tuturor. Fiii lui Ipsilanti refugiindu-se în Austria nimeni nu putea să le refuze dreptul de azil. Generalii nu vor putea face nici o mişcare pînă nu le va veni poruncă de la centru.

Văcărescu rugă deci pe banul Dumitrachi Ghica, precum şi pe înaltele feţe bisericeşti, să binevoiască a se întoarce în ţară, căci va merge el singur la Viena să vorbească cu împăratul.

La 27 decembrie 1781 plecase delegaţia din Bucureşti, la 30 ale lunii fusese la Braşov, la 5 ianuarie 1782 era la Sibiu şi la 16 se despărţi în două, o parte luînd din nou drumul Bucureştilor (popii şi Ghica), cealaltă parte (Văcărescu) luînd calea Beciului, cum i se spunea pe atunci, pe ungureşte, Vienei.

Văcărescu plecă singur, numai cu un tovarăş trimis de vodă înadins la Sibiu, boierul grec paharnic Hurmuzachi „şi cu toate că era o iarnă foarte grea, în opt zile am ajuns la Beciu", scria el.

A doua zi, la 25 ianuarie deci, Văcărescu fu primit de Kaunitz, „că era mare cancelar al curţii". Acesta îl încredinţă că s-au trimis porunci la toţi generalii Ardealului pentru a îndemna pe beizadelele lui Ipsilanti să se întoarcă în ţară.

„După ce făcui mulţumită cuviincioasă şi mă bucurai, căci înţelesei că au priceput nemţii că nu era vreo taină deosebită la mijloc, întrebîndu-mă prinţul Kaunitz cînd poftesc să am audienţă la împăratul, eu, vrînd să-mi caut treaba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială pînă va veni răspunsul din Ardeal pentru ca să vedem, şi de s-au întors beizadelele în Muntenia, la audienţă să nu mai fac rugăciune împăratului, ci numai mulţumită, iar de nu s-au întors, atunci să-i fac şi rugăciune".

Vorbele acestea atît de înţelepte, umplură pe finul diplomat von Kaunitz de uimire. El, care cunoscuse de altfel dibăcia lui Grigore Vodă Ghica al Moldovei pe care-l privea însă ca un produs al şcolii greceşti, rămase uimit să vadă pe un „vlah" în stare să susţie cu el o subţire conversaţie diplomatică.

Îi zise deci că :

„Dumneata ştii să-ţi cauţi treaba" — ceea ce era un neînchipuit compliment — şi luînd pe Văcărescu de mînă ieşiră amîndoi în sala unde erau toţi ambasadorii curţilor adunaţi şi cele mai strălucite dame din Viena.

În această selectă societate vieneză de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, boierul nostru făcu cea mai plăcută

impresie. Îmbrăcat în haina lui orientală, el stîrni, firește, înainte de toate, curiozitatea acestor oameni în pantaloni scurți și cu perucă blondă, și acestor „doamne" în umflatele lor crinoline, cu părul bulbucat în sus à la Marie-Antoinette, deasupra căruia puneau uneori, în loc de pălărie, o corabie în miniatură. Toată lumea aceasta — împopoțonată de fapt mult mai caraghios decît boierul român îmbrăcat în conteșul său încins cu-n brîu de mătase, pe deasupra căruia purta o blană de samur — se îngrămădi, fără nici o sfială, împrejurul spătarului Enăchiță, pipăindu-i îmbrăcămintea și făcîndu-i fel de fel de întrebări, „căci obișnuiesc europenii să arate la aceste o semplicită și la oamenii acei ce-i văd întîi", tălmăcește Văcărescu el însuși în amintirile sale. Cu o naivitate care seamănă mai mult a falsă modestie, conu Enăchiță destăinuiește posterității că „pe mine, la această assemblée, mă descinseseră damele și de brîu, pentru ca să-mi vadă șalul".

Văcărescu nu-și pierdu cumpătul în adunarea aceasta aristocratică, găsind prilejul, prin dibăcia duhului său, să strălucească în salonul subțirilor vienezi, precum strălucise în cabinetul cancelarului. Și anume în următoarea împrejurare : blana lui de samur stîrnind admirația tuturor, prințul Kaunitz îi spuse : să-ți arăt eu o blană de samur pe care mi-a dăruit-o moștenitorul Rusiei (Pavel) și mă rog să mi-o prețuiești. Ieșind din odaie, vanitosul cancelar al Austriei se întoarse în curînd cu blana împărătească și, desfăcînd-o, o întinse pe un biliard.

„Eu înțelesei pentru ce mi-o arată", zise Văcărescu, „și că scopul nu era prețuirea. Îi răspunsei cum că blanele de samur, nici cînd este soare nici cînd este noapte nu se pot prețui bine ; această blană însă, socotindu-se locul de la care s-a dat și locul la care s-a dat, nu are preț, și eu nu sînt destoinic ca s-o prețuiesc".

Cu astfel de vorbe Văcărescu cîștigă inima tuturor. Ambasadorul Spaniei îl pofti la balul ce urma să dea în seara următoare, iar în ziua d-apoi boierul român „heretisi cu bileturi" pe ambasadori, care îi răspunseră pe dată politețea. Îndeosebi de încîntat fu conu Enăchiță de Monsieur de Breteuil, ambasadorul lui Ludovic

al XVI-lea, fiindcă acesta îi făcu toate politeţile din lume, în nădejdea firește de a-i stoarce vreo taină cu privire la fuga beizadelelor lui Ipsilanti şi la războiul austro-turc, pe care Franţa îl credea de neînlăturat. Dar îl găsise francezul tocmai pe vulpoiul de Enăchiţă pentru a face astfel de destăinuiri diplomatice !

A doua zi, 26 ianuarie, tocmai cînd se pregătea Văcărescu să meargă să vadă pe vice-cancelarul conte Coblenz, îi veni de olac veste din Ţara Românească cum că Alexandru Vodă Ipsilanti fusese mazilit, că în locul lui numiseră turcii domn pe Nicolae Caradja, iar că el, Văcărescu, fusese însărcinat cu căimăcămia ţării. Noua lui slujbă cerea deci să se întoarcă cît mai în grabă la Bucureşti, lucru pe care totuşi nu-l putea face pînă nu şi-o fi împlinit însărcinarea la Viena. Merse deci pe dată la Coblenz, şi împreună cu acesta la cancelarul Kaunitz pentru a-i arăta lucrurile cum stau şi a cere ca atare să vadă pe împărat mai devreme poate decît s-ar fi cuvenit. Trei ceasuri mai tîrziu, Văcărescu primi de la marele şambelan al curţii înştiinţarea că împăratul i-a acordat audienţa pentru a doua zi la ceasul 10 dimineaţa.

În aceeaşi seară, spătarul Enăchiţă se duse la balul ambasadorului Spaniei, unde găsi o parte din cunoştinţele din saloanele lui Kaunitz, precum şi pe toţi cei mai mari boieri ai Vienei, pînă şi pe arhiducele Maximilian, fratele împăratului. D-l de Breteuil îl pofti la balul de la ambasada franceză, care urma să aibă loc peste 3 zile după obiceiul ce au ei la carnavaluri, onoare pe care Văcărescu fu nevoit s-o decline, deoarece nădăjduia că la vremea aceea va fi părăsit capitala Austriei.

A doua zi, la 10 dimineaţa, el era la vestita Hofburg a Habsburgilor, pe care ne-o descrie el însuşi în culori destul de vii, arătîndu-ne curţile, scările şi saloanele ce trebuiră străbătute pînă să ajungă noul caimacan al Ţării Româneşti în faţa sacrosanctei sale majestăţi apostolice. Iosif al II-lea, om simplu de altfel şi binevoitor, aştepta pe Văcărescu în picioare, în mijlocul odăii.

Acesta, cît de multă învăţătură o fi avut, n-avea de unde să cunoască obiceiurile ceremonialului curţilor occidentale, aşa încît o făcu de oaie, pe turceşte, aruncîndu-se

la picioarele împăratului să-i sărute încălțămintea, cum știa el că se obișnuiește la seraiul Stambulului.

„Dar m-am pomenit deodată cu mîna cesarului pe cap, zicîndu-mi că nu face trebuință de această ceremonie, și mă ridică. Vrînd numai atunci să-i sărut mîna, el a tras-o, și, fiindcă mă cunoștea de cînd mă văzuse la 1773 la Brașov, îndată mi-a zis : «Signor Văcărescule, dumneata în Viena cum a fost cu putință a veni, aflîndu-te și consilier a Principatului ?»"

Din toată istoria neamului nostru, trei răspunsuri ar putea să rămînă scrise cu litere de aur în vreo carte transcendentă care cine știe cine va putea-o scrie — distanțate toate cu cîte un veac una de alta : răspunsul logofătului Tăutu făcut marelui vizir în anul 1505, al lui Miron Costin sultanului Mahomed al IV-lea în 1672 [28] și al Văcărescului lui Iosif al II-lea, în 1782.

„Sfinte împărate", a zis acesta, „un voievod plin de întristare și o țară plină de jale mi-au dat lăcrimele lor în pumni, rugîndu-mă să le aduc și să le vărs la picioarele măriei tale, și să pot astfel deșerta din comorile cele nedeșertate ale milostivirii tale o îndurare nemaiauzită !"

Este aceasta eloquență, sau nu este ?

Dar pornit pe calea artei lui Demostene, marele nostru Văcărescu nu se mai opri. Cînd, după mai multe întrebări și răspunsuri, împăratul zise spătarului Enăchiță : „De-i voi sili pe generali să trimită pe fiii lui Ipsilanti peste graniță, ating azilul împărăției". Văcărescu, înflăcrat, făcu fiului Mariei-Thereza o învățătură de drept internațional public spunîndu-i că „azilul se cuvine a-l dobîndi cei ce dosesc de la primejdie și pieire — atunci, da, se cunoaște cinstea și canoanele azilului — dar cînd dosește cineva de la bine pentru a petrece rău, și mai vîrtos pentru a pricinui și altora rău, din neștiință chiar și din copilărie, apoi tocmai de nu se întoarce silit, atunci se ating canoanele azilului..."

„Iar împăratul mi-a zis : Bravo !"

Vorbele românului nostru mișcară atît de adînc pe împăratul sacrului imperiu roman, rege al Boemiei și Ungariei, arhiduce al Austriei, duce al Stiriei, Carintiei, Steiermarcului și celelalte, încît :

„Deodată, punîndu-şi mîna pe piept, mi-a zis : Îţi făgăduiesc pe cuvîntul meu de împărat că nici în ţările mele şi nici în slujba mea nu-i voi ţine pe băieţii aceştia, ci-i voi întoarce numaidecît în Turcia ; numai trebuie să-i aduc întîi aici ca să vorbesc cu ei... Şi te mulţumeşti cu aceasta ?“

Văcărescu îngenunche în faţa împăratului, spunîndu-i că fapta lui „este plină de iubire de omenire“.

Şi a doua zi plecă.

Cu paşapoarte anume, prin Timişoara, Mehadia şi Craiova, caimacanul Ţării Româneşti se întoarse la Bucureşti.

În timpul acesta, după cum am văzut, Ipsilanti fusese mazilit. Dar se pare că înalta Poartă înţelesese cum că fuga beizadelelor nu fusese pusă la cale de tatăl lor. Rechemarea acestuia fiind numai o urmare a stăruitoarelor sale cereri, Alexandru Vodă nu pierdu încrederea potentaţilor turci, care-l învoiră să rămîie la Bucureşti cu doamna şi cu soacră-sa, pînă la sosirea noului domn Nicolae Caradja. Poarta poruncind ca el să fie tratat cu toată cinstea „als wäre er noch wirklicher Fürst“ (Herbert către Kaunitz). Ipsilanti, în loc să meargă la o mănăstire, cum era obiceiul în astfel de cazuri, rămase la curtea nouă unde-l serveau vechii săi paznici, care deşi intraseră în slujba noului domn, totuşi erau devotaţi celui vechi.

De altfel, Ipsilanti şi Caradja erau prieteni, şi ei rămaseră în cele mai bune legături, corespunzînd împreună pentru nevoile ţării, căci noul domn nu putea veni la Bucureşti pînă nu i se va face investitura, iar domnul cel vechi nu voia să meargă la Constantinopol, pînă nu va şti hotărît care va fi soarta fiilor săi. Abia pe la începutul lui februarie sosi Văcărescu de la Viena cu răspunsul împăratului, punînd în sfîrşit un balsam pe rana inimii lui de tată şi puţină rînduială în mintea sa de om care-şi pierduse cumpătul. Adunîndu-şi acum gîndurile şi mai sfătuindu-se cu Văcărescu, care se arătase destoinic la toate trebile, Vodă Alexandru găsi că, deoarece are cuvîntul lui Iosif împăratul cum că beizadelele sale îi vor fi înapoiate, corespondenţa care urma de zor între ambasadorul Austriei la Poartă (Herbert) şi cancelarul

Kaunitz nu mai are nici un rost și nu-i poate fi lui decît dăunătoare. Acest Herbert, în rîvna lui de a fi de folos lui Ipsilanti, strica toată treaba încunoștiințînd mereu Poarta de demersurile ce le făcea la Viena pentru înapoierea fiilor lui Ipsilanti, lucru de care se foloseau dușmanii acestuia pentru a arăta vizirului ce bune și strînse legături sînt între fostul voievod al Munteniei și împărăția austriacă. Pentru a preîntîmpina noul pericol care-l amenința, Ipsilanti se hotărî să plece la Constantinopol. Lăsîndu-și visătoarea-i nevastă și buclucașa-i soacră la București — care urmară a locui la curte — el plecă în ultimele zile ale lui februarie spre Țarigrad, unde ajunse la 10 martie 1782. Acolo, trase în gazdă întîi la maică-sa Smaranda, trimițînd îndată pe ginere-său Alecu Mano la Poartă pentru a vesti autoritățile despre sosirea sa și a cere învoirea de a se muta în propria sa casă de la Curù-Cișmè. Măsurile acestea de pază pe care le lua însemnau că Ipsilanti nu era de loc liniștit asupra soartei sale, căci turcii aceștia erau deseori cu zîmbetul pe buze cînd voiau să atragă în cursă pe acei meniți să li se rostogolească capul de pe umeri. Dar de data aceasta nu era cazul. Vizirul urmă a arăta încredere lui Ipsilanti, și-i învoi mutarea în casa lui, lăsîndu-l chiar să se întîlnească în voie cu Niçolae Caradja, pentru a pune amîndoi la cale ce vor crede de cuviință în vederea viitoarei administrații a „veleatului" pe care noul voievod urma să-l ia în curînd în primire. La 18 martie, Caradja primi în sfîrșit investitura și la 25 părăsi Țarigradul. Ipsilanti rămase singur acolo, în așteptarea fiilor săi, pe urma cărora trimisese în Austria pe chirurgul Mazaret și pe abatele Gellhorn, pentru a-i hotărî să se întoarcă în sfîrșit acasă, căci îi venise la ureche zvonul că au de gînd acuma să se mai plimbe prin Franța și prin Italia înainte de „ritornare nelle sue braccia".

„Aceste vin toate numai de la încăpățînarea lui Dumitru", ar fi spus, supărat, nerăbdătorul tată.

Și în adevăr, lucrurile se petrecură astfel :

După plecarea lui Văcărescu din Viena, Kaunitz scrisese lui Eichholz să trimită cît mai curînd pe fiii lui Ipsilanti în capitală, căci împăratul vrea să le vorbească. Ce s-o fi petrecut în sufletul acestor copii, documentele

nu ne spun. Ei o fi crezut că, în sfîrșit „lovitura a reușit". Dar împăratul îi primi ca pe niște băieți bine crescuți sfătuindu-i, ceea ce era, firește, o poruncă, să se întoarcă pe dată acasă la părinți, căci nu li se va face nici o neplăcere și nici o dojană. Făgăduiala aceasta o storsese împăratul de la Ipsilanti prin ambasadorul său la Stambul.

Totuși, la rugămintea beizadelelor de a li se învoi măcar o scurtă călătorie prin Franța și Italia, Iosif al II-lea, care pare a fi fost un om bun și înțelegător, le răspunse că în Franța nu vor putea merge, dar că în drumul lor spre casă le este îngăduit a trece prin Italia.

Iată deci o părticică din dorința lor înfăptuită. Ei părăsiră Viena la 29 februarie și, prin Semlin și Belgrad, merseră să se plimbe două luni în țara visurilor, întovărășiți fiind numai de Mazaret, de Gellhorn și de cele două credincioase slugi din Brașov, care nu-i părăsiseră nici o zi în timpul acestor lungi întîmplări.

Abia la 8 mai sosiră „fiii risipitori" acasă, la Curucișmè, pe Bosfor. Îi așteptau acolo nu numai Vodă Alexandru, dar și mama Ecaterina, precum și bunica Sultana, sosite și ele de la București pentru a-și revedea odoarele. Or fi tăiat ei sau nu vițelul cel gras, nu ne mai spune nimeni. Dar pentru a-și ține cuvîntul dat prin Herbert împăratului, Alexandru Ipsilanti nu făcu fiilor săi dojane nici neplăceri, acoperind totul cu o veșnică uitare — con un eterno oblio — după cum singur scrisese generalului von Preiss.

Constantin Ipsilanti, fiul cel mai mare, băiatul bălai cu fața lunguiață, se însură cîțiva ani mai tîrziu cu Ralița Callimaki, făcînd astfel totuși voia bunicăi, care, după cum se vede, nu s-a dat bătută. Dumitru, fratele mai mic, cel oacheș și rotund la față, senzualul, încăpățînatul, muri în curînd de nu se știe de ce năpraznică boală, iar Ralița Mano, sora lor, va avea și ea un groaznic sfîrșit, pe care-l vom arăta mai la vale.

Deocamdată însă, viața lui Vodă Alexandru și a doamnei Ecaterina erau încă departe de sfîrșit. Fostul voievod al Munteniei, scăpat cu bine din toată încurcătura trecută, începu să se gîndească la redobîndirea scaunului

pierdut. De vreme ce păstrase încrederea înaltei Porți, iar bani avea îndeajuns pentru a putea lupta împotriva dușmanilor săi, se puse omul pe treabă. Mai avea de altfel și sprijinul Austriei, cu care rămăsese în cele mai prietenoase legături, și căreia chiar a datorat de fapt a doua sa numire ca voievod, trei ani jumătate abia după mazilirea sa din scaunul Munteniei. În toamna anului 1786 el fu trimis domn la Iași, după stăruința nemților.

Numirea aceasta poate pare ciudată, dar își are tălmăcirea ei. Poarta era în ajunul unui război cu Austria — război care se pregătea de 5 ani, dar care încă nu izbucnise. Ea ar fi dorit însă numaidecît să-l înlăture fiindcă simțea că o alianță a lui Iosif al II-lea cu Rusia împotriva ei ar fi putut să-i fie fatală. Ca atare, ea încuviința toate cererile austriecilor, doar îi va îmbuna, înlăturînd astfel sau cel puțin amînînd izbucnirea războiului. Și astfel, cînd ambasadorul Herbert von Rathkeal ceru vizirului ca Alexandru Ipsilanti să fie trimis domn în Moldova, acesta se grăbi să-i încuviințeze cererea.

Înainte de-a pleca la Iași, domnul Moldovei avu cu acest ambasador o convorbire de două ceasuri, care păru suspectă întregului corp diplomatic din Constantinopol, dar pe care numai turcii n-o băgară în seamă.

Ajuns la Iași, înțelegerile lui Ipsilanti cu nemții se vădiră pe dată, căci, primind poruncă să trimită salahori pentru repararea întăriturilor de la Oceacov, el nu găsi lucrători în țară... Și așa mai departe ; toate le făcea de-a-ndoaselea, împotriva intereselor turcești. Și, în sfîrșit, cînd izbucni războiul, în primăvara lui 1788 și austriecii intrară în Moldova, Ipsilanti fu prins la Iași de trupele imperiale.

Banul Constantin Caradja, care era foarte bun prieten cu Ipsilanti, vorbește el însuși în *Efemeridele* sale „de așa zisa prinsoare la austrieci a prea înaltului domn Alexandru Vodă", ceea ce constituie dovada că el în adevăr s-a predat de bună voie în mîinile nemților. Dar rămîne neînțeles cum de-a putut face lucrul acesta, cînd toată familia lui se afla la Constantinopol, în ghearele turcilor.

De altfel, baronul Metzburg, fostul consul austriac din București, se afla la Cernăuți în luna aprilie, cînd sosi Ipsilanti acolo, întovărășit de un corp de husari. Dintr-un raport de-al acestuia către cancelarul Kaunitz (30 aprilie 1788), aflăm că Ipsilanti era foarte trist și abătut. Seara, fugarul domn luă masa cu prințul de Coburg, generalisimul armatelor imperiale, și „după pește, dînd sfaturi asupra felului cum s-ar putea cuceri Hotinul, ceru să nu fie trimis la Lemberg, după cum era dispoziția, ci mai curînd la Nișniow, o localitate la două ceasuri de Stanislau, unde era un castel în care dorea să se odihnească... Apoi începu să plîngă... și plînse ceasuri întregi, gîndindu-se la nevasta și la copiii lui, care ar putea cădea prada răzbunării Porții".

Teama lui Ipsilanti era îndreptățită.

La 1 mai 1788 autoritățile Stambulului pecetluiră casa trădătorului voievod de la Curè-Cișmè, ridicînd din ea pe doamna Ecaterina și pe fiul ei Constantin.

Acesta din urmă, însurat abia de doi ani cu micuța Ralù Callimaki, se întorcea tocmai de la înmormîntarea nevestei, care murise, sărmana, la 14 ani, în facere. Considerente de felul acesta însă nu aveau turcii. Beizadè Constantin fu ridicat pe sus și, împreună cu maică-sa, fu dus în închisoarea Bostangiilor, care trecea drept cea mai îngrozitoare din Stambul. I se spunea „Cuptorul", fiindcă se măcina acolo și pîinea, care se zice că era amestecată uneori cu ciolanele și carnea omenească a condamnaților.

Închiderea unei femei era la Constantinopol un lucru cu totul neobișnuit, căci turcii îndeobște nu se atingeau de ele. Dar mai ales atunci închiderea doamnei Ecaterina la cuptorul Bostangiilor făcu la Stambul o nemaipomenită vîlvă. Costache Vodă Moruzi, fratele doamnei, întors de curînd dintr-un lung și dureros surghiun, mai fiind și bolnav de inimă, muri pe loc cînd auzi această veste. Dar durerile ghiaurilor nu muiau niciodată inima turcilor, odată ce se aprinsese în sufletul lor flacăra mîniei. Doamna Ecaterina, blînda visătoare de la Sfîntul Elefterie, soția voievodului Alexandru și fata ighemonicoasei Sultana, zăcu mai bine de-o săptămînă printre hoții și criminalii cuptorului, silită fiind să asiste la schin-

giuirea fiului ei, pe care în clipele acelea mai bine ar fi dorit, biata femeie, să-l știe plecat pentru totdeauna sub cerul veselei Italii. Beizadea Constantin, torturat în numeroase rînduri, fu silit să mărturisească o parte din averea tatălui său (bani depuși pe la diferite bănci, la Stambul, la Viena, la Amsterdam).

Doamna Ecaterina fu scoasă în curînd de la Bostangi, îngăduindu-i-se întoarcerea în casa ei la Curù-Cișmè. Dar fiul Constantin — precum și ginerele Alexandru Mano — rămaseră acolo pînă la 30 august, patru luni de zile, cînd turcii se hotărîră a le da drumul în urma unei garanții constituită de prieteni de vază ai casei, printre care se aflau cronicarul Athanasie Comnen-Ipsilanti și foarte bătrînul fost voievod Constantin Mavrocordat.

Războiul austro-ruso-turc, care ținuse patru ani, se isprăvi în 1792 prin pacea de la Iași. Turcii, ca în toate războaiele din urmă, ieșiră învinși — deși nu zdrobiți după cum ar fi dorit dușmanii lor — și printre condițiile păcii se stipulase, firește, restituirea tuturor prizonierilor, cerîndu-li-se și o garanție deosebită cu privire la Alexandru Ipsilanti, trebuind Poarta să asigure pe împăratul Austriei că întoarcerea acestuia la căminul său nu-i va pricinui nici un neajuns. Dar nu era nevoie de atari precauțiuni. După cum știm, turcii se aprindeau ușor la mînie, dar repede se potoleau. Ipsilanti se putu întoarce liniștit acasă, regăsindu-și nevasta îmbătrînită, fiul cam stîlcit, soacra moartă, averea ciopîrțită — dar, în sfîrșit, era acasă la el, unde, dacă ar fi fost mai cuminte, și-ar fi putut duce bătrînețele în pace. Dar fanarioții aceștia parcă erau niște cîini cu tigaia de coadă — un veșnic neastîmpăr îi biciuia de cînd se năsteau pînă mureau.

Așadar, abia sosit la căminul său, fostul voievod Alexandru se puse pe lucru pentru a recăpăta domnia uneia din țările noastre. Avea de data aceasta și un puternic cuvînt care-i mîna dorința. În timpul lipsei sale de acasă averea lui, sechestrată în mare parte de turci, se împuținase atît de mult încît rămăsese aproape om sărac. Îi trebuiau deci bani, și de unde să-i ia dacă nu din casa de fier a fanarioților : Muntenia și Moldova. Cît despre

turci, numirea lui Ipsilanti, după experiența trecută, ca domn pentru a treia dată în țările noastre, nu poate mira. Scaunele românești erau supuse la un fel de mezat : cine dădea mai mult, acela îl avea. Ipsilanti dete, sau mai bine zis făgăduise, mai mult decît rivalii săi, și astfel căpătă, în vara anului 1796, domnia Țării Românești.

Bătrînul domn, cel „alb ca oaia", sosi în Bucureștiul acela, unde înainte vremuri fusese atît de iubit ; sosi bolnav, amărît, hrăpăreț, dornic de a strînge aur. Nici reformele, nici legiuirea, nici școala, nici administrația, nimic, nu-l mai încălzea. „El stoarse bani ca un moșneag cu inima împietrită, care nu mai asculta nici de plînsetele văduvei, nici de lacrimile orfanului și devenise un adevărat bici peste țara peste care altădată încercase să verse un balsam tămăduitor". Domnia lui fu scurtă (abia un an) căci, din pricina tulburărilor lui Pasvantoglu, Poarta fu nevoită să-l înlocuiască cu un domn mai tînăr și mai energic, trimițînd în locul lui pe nenorocitul de Constantin Hangerli. Dar cele 15 luni de domnie ajunseră lui Ipsilanti pentru a-și umple iar casa cu bani. El se întoarce la Țarigrad, în toamna anului 1797, obosit de măriri și dornic de liniște. Dar nu e nici viața, îndeobște, cum o dorește omul, și mai ales nu a fanarioților, a căror rațiune de-a fi era un perpetuum mobile în care se angrenau de la părinte la fecior.

Capitolul XL

DOAMNELE LUI CONSTANTIN VODĂ

Pentru a ajunge la sfîrșitul lui Vodă Alexandru, vom urmări deocamdată viața și domniile fiului său Constantin.

Zburdalnicul tînăr din 1781 se întoarse, în mai 1782, pocăit acasă. Patru ani mai tîrziu, el se însură cu micuța Ralù Callimaki, făcînd astfel, totuși, voia bunicii. Am văzut cum, după mai puțin de doi ani de căsnicie, nevasta lui muri la vîrsta de 14 ani, în facere. Am arătat de asemenea că abia întors de la înmormîntarea nevestei, beizadea Constantin fu ridicat de acasă și dus, împreună cu maică-sa Ecaterina și cu cumnatul Alexandru Mano, la închisoarea Bostangiilor pentru a ispăși trădarea tatălui său, care se predase austriecilor. Ieșit de acolo după patru luni, stîlcit în bătăi și sărac lipit pămîntului, el așteptă cu nerăbdare terminarea războiului pentru a-și revedea părintele, care, bătrîn dar chibzuit, ar fi fost singur în stare să-și scoată familia din greutățile în care o băgase. Să nu uităm, că, în 1788, Constantin Ipsilanti avea abia 26 de ani.

Se trecură însă încă patru ani pînă la încheierea păcii de la Iași și pînă la întoarcerea lui Alexandru Vodă la Constantinopol. În timpul acesta, beizadea Constantin,

care în chestiuni sexuale rămăsese veşnic nerăbdător, se însură din nou. Cum ajunse el, în Ţarigrad, să ia pe o româncă din Bucureştii cei ocupaţi de armatele prinţului de Coburg, nu putem şti. Fapt e că se căsători a doua oară cu Safta Văcărescu, fiica agăi Constantin şi a Saftei Creţulescu.

Femeia aceasta, oacheşă — foarte frumoasă — cu stufoase sprincene împreunate, cu ochi strălucitori, nasul drept şi frumos, gura... potrivită (ca să întrebuinţăm jargonul paşapoartelor), trebuie să fi fost, la vîrsta cînd s-a măritat, încîntătoare. Dar fata Văcărescului, fie că n-a plăcut contemporanilor ei, fie că n-a avut noroc faţă de posteritate a rămas în istorie o figură ştearsă. Abia tîrziu, văduvă fiind, vorbesc documentele de ea cu prilejul unui lung şi încîlcit proces pe care fu nevoită a-l duce cu nepoţii bărbatului ei, feciorii domniţei Raluca Manu.

În 1792 Alexandru Ipsilanti se întoarse la Therapia, avînd asigurarea sultanului dată învingătorului său, împăratul Iosif al II-lea, că nu i se va face nici un neajuns din pricina „trădării sale [29]". După cum am văzut, domnul, sărăcit, avea nevoie de bani. El făgădui însemnate comori potentanţilor turci, dacă-l vor numi voievod al Ţării Româneşti, ceea ce, fără prea multă tărăgăneală, se şi înfăptui în anul 1796. Pe cînd plecă Vodă Alexandru la Bucureşti, fiul său Constantin investi la Stambul însemnatul post de mare dragoman al Porţii otomane.

Din ziua aceea — el avea 34 de ani — începu cariera politică a fostului fugar peste graniţele Ardealului. Dar precum tatăl său, ca tînăr dragoman, se împrietenise, în relaţiile sale zilnice, cu ambasadorul Austriei, astfel beizadea Constantin îşi întări — nu se poate şti de ce şi cum — legăturile cu ambasadorii Marii Britanii şi Rusiei. Politica lui fu cu totul alta decît a tatălui său, ceea ce, faţă de felul cum fusese primit la Viena de Iosif al II-lea, ar fi de mirare, dacă n-am cugeta că, în genere, în viaţă, şi îndeosebi la fanarioţi, interesul predomina.

În 1798 — Vodă Alexandru era acum din nou mazil — Napoleon intra în Egipt. Ce căuta acolo aventurierul acesta? Voia micul corsican să se măsoare cu împărăţiile otomanilor şi ale moscoviţilor? Beizadea Constantin,

mare dragoman al Porții, se revoltă. Și cuteză, oricît de ciudat ni s-ar pare lucru acesta, totuși cuteză să înfrunte nu pe Napoleon, dar pe Bonaparte. Dacă uneltirile lui vor reuși, va fi om odată pentru totdeauna. Și astfel, el deveni promotorul alianței Turciei, Angliei și Rusiei împotriva Franței. Da, el, Constantin Ipsilanti, fostul tînăr bălai cu fața lunguiață (purta acum barbă), fostul chefliu din București, fostul călător din Italia !

Ca răsplată a uneltirilor sale, el obținu, în 1799, domnia principatului Moldovei — domnie scurtă, neînsemnată, dar domnie. În anul 1800 colonelul polon Grabinsky, trecînd prin Iași, trebui să audă din gura voievodului următoarea mărturisire : „Avînd în vedere poziția în care se află Poarta, ea ascultă mai mult de poruncile ambasadorilor din Petersburg, decît de firmanele sultanului... și ca atare, sînt omul țarului, nu al padișahului !".

Totuși, în curînd, în 1801, acea păcătoasă de Poartă făcu să simtă pe Ipsilanti că tot dînsa era, pînă atunci cel puțin, stăpîna domnilor din principatele române, destituindu-l din „funcția sa" și numind în locu-i, pentru o domnie și mai efemeră, pe Alexandru Suțu.

Întors la Constantinopol, casa lui Vodă Constantin se prefăcu în locul de întîlnire al tuturor agenților politicii moscovite. Ca întotdeauna — adică de la o vreme încoace numai, de la începutul declinului imperiului otoman — urla diplomația de faptul acesta, numai turcul nu vedea, nu știa nimic. Un an mai tîrziu deci, în 1802, în urma fugii lui Suțu în Ardeal — Constantin Ipsilanti fu numit din nou domn, de data aceasta în Țara Românească, apanajul părintelui său și patria doamnei Safta.

Bucureștenii veniră grămadă la Giurgiu ca să-l primească, nu numai boierii, ci și negustorimea, popimea, prostimea. Ei uitaseră scurta domnie din urmă a tatălui acestuia, rămînîndu-le în amintire cea de acum 20 de ani, cînd se arătase Alexandru Ipsilanti un bun voievod cum nu mai avusese țara de mult. În afară de aceasta, zburdalnica beizadea cu chefurile sale, cu fuga-i peste graniță, le fusese simpatică — și cum li se întorcea acuma ca domn, avînd și de nevastă pe-o bucureșteancă de-a

lor, ei veniră cu toţii întru întîmpinarea sa pentru a-i ura bun sosit în ţară.

Pe drum, între Giurgiu şi Bucureşti, vodă se opri cu tot alaiul de care era înconjurat la biserica din satul Radvanii, pentru a aduce laudă lui dumnezeu şi mulţumită că-l învrednicise cu domnia ţării. Era în ziua sfintei Paraschiva, la 14 octombrie 1802. Şi pe cînd stătea lumea îngenuncheată în faţa altarului, deodată începu să se clatine pămîntul, să pîrîie pereţii, să cadă icoanele, să vîjîie văzduhul, să se arate semne de parcă ar fi sfîrşitul lumii. Fugiră toţi, cu domnul în frunte, din biserică, şi ajungînd la Bucureşti găsiră acolo turle dărîmate, case năruite, şi curtea nouă crăpată, şi curtea veche prefăcută într-un morman de ruine.

Domnul trebui să-şi ia reşedinţa la mînăstirea Văcăreşti. Iar poporul se închina, zicînd : Unde, doamne, ne va duce domnia aceasta ?

Un singur lucru frumos făcu Constantin Ipsilanti în domnia lui de 4 ani. Pentru a se împotrivi cetelor lui Pasvantoglu, care de 10 ani nu se mai liniştea şi care ameninţau acuma să năvălească în Bucureşti, domnul strînse o oştire de 8 000 de oameni, alcătuită din strănepoţii pandurilor de peste Olt (pe care-i desfiinţase Constantin Vodă Mavrocordat), din ţărani aduşi de pe la munte şi din Moldova, şi din tineri negustori din capitală, pe care-i îmbrăcă în haine căzăceşti pentru a înspăimînta pe pasvangii, mai dornici de pradă decît de luptă. Stratagema prinse. Fiorosul Pasvantoglu, crezînd că Ipsilanti a chemat în ajutorul său pe cazacii de peste Nistru, şi-a făcut frumos calea întoarsă, trecînd Dunărea pe la Bechet. [30]

Constantin Vodă prinse dragoste de noua lui micuţă oştire. El ar fi vrut s-o poată avea oricînd la îndemînă, s-o „permanentizeze". Dar turcul se burzului. Îi trimise răspuns să-şi slobozească ostaşii la vatră, căci un Vlahbei are, pentru nevoile sale, armata musulmană la dispoziţia lui.

Din punctul ei de vedere, Poarta avea dreptate. Oştirea lui Ipsilanti nu-i putea fi de folos decît pentru a

spori pe cea rusească, în caz de război. De data aceasta, turcii pricepură șiretlicul grecului și-l împiedicară să-și pună planul în aplicare. Dar ceea ce nu putură face ei, este de-a împiedeca inima lui Ipsilanti de-a bate altfel. Cît despre politica sa față de Franța, ea era exasperantă, cînd nu era ridicolă. Ipsilanti ținea agenți secreți diplomatici în toate capitalele Europei și veștile pe care le trimitea el la Poartă despre războaiele lui Napoleon — vești pe care turcii le credeau, căci izvoarele lor de informație erau deseori numai domnii țărilor noastre — erau cu totul denaturate. Pînă și victoria lui Napoleon la Austerlitz, care băgase Europa în sperieți, se transformase, în ochii Turciei, prin canalul lui Ipsilanti, într-o neînsemnată luptă de cîteva unități.

Voievodul Munteniei ținea la curtea lui pe un aventurier de nu se știe ce nație, probabil italian, dar care-și zicea francez și purta pomposul nume de Conte Luce de Gaspari de Belleval. Acesta ajunsese a fi „ministrul departamentului treburilor străine" al lui Ipsilanti, cel care-i redacta notele diplomatice și falsifica știrile ce se trimiteau de la București la Stambul. Împreună cu institutorul copiilor lui Ipsilanti, un emigrant regalist francez, marchizul Beaupoil de Saint-Aulaire, falsul conte de Belleval conspira împotriva lui Napoleon. Domnii aceștia, care în convorbirile lor nu se mai scoteau din „monsieur le comte" și „monsieur le marquis" — credeau că cu ajutorul lui Ipsilanti vor răsturna pe Bonaparte. (Ceea ce nu împiedică pe Belleval să ceară din Frankfurt, unde se afla în 1807, ruinat și sărac, un serviciu la ambasada franceză din Constantinopol, pe care Napoleon, firește, i-l refuză).

Nu trebuie totuși uitat că, înainte de toate, Constantin Vodă era fanariot. Ca și Moruzi al Moldovei, el căuta să mascheze simpatiile sale pentru moscoviți printr-o politețe uneori exagerată față de consulul Franței și prin dovezi de prietenie făcute prin vorbă și prin scris ambasadorilor francezi în trecere prin țările noastre. Scrisorile acestea deveniră chiar umilitoare cînd, vîntul politicii schimbîndu-se, sultanul se alie din nou cu Na-

Doamna Safta, născută Văcărescu, soția lui Constantin Ipsilanti, domnul Moldovei și al Țării Românești 1799—1801; 1802—1806.

poleon. Ipsilanti trimise atunci o misivă generalului Brune, ambasadorul lui Bonaparte la Poartă, prin care-l ruga să nu dea ascultare dușmanilor săi, care vor să-l înfățișeze drept un neprieten al Franței.

„Il n'est pas jusqu'au Prince Ipsilanti de Valachie", scrie Brune la Quai d'Orssay, „dont la petite cour est un foyer de calomnies et d'intrigues, qui malgré les deux émigrés Belleval et Beaupoil, colporteurs des libelles de Londres, n'ait cru devoir m'écrire pour me dire aussi qu'il craignait qu'on ne m'eut donné des préventions".

Acest general Brune fu în curînd înlocuit cu generalul Sebastiani, care trecînd prin țările dunărene — deși primit într-un chip strălucit și de Moruzi și de Ipsilanti — simți încă mai bine decît predecesorul său cît de plecați rușilor erau amîndoi voievozii români.

Ajuns la Constantinopol, Sebastiani lucră din răsputeri pentru a hotărî Poarta să mazilească pe amîndoi voievozii din scaunele lor. Lupta aceasta o dădu de altfel nu „sans arrière pensé". Căci dacă ar fi izbutit aceasta ar fi însemnat o rupere a tratatelor Porții cu Rusia, față de care-și luase angajamentul să nu revoce pe voievozii țărilor dunărene înainte de 7 ani, fără consimțămîntul curții din Petersburg. Dar Sebastiani tocmai acolo bătea, la un război ruso-turc, de care Napoleon avea nevoie pentru a cădea apoi, pe la nord, în spatele țarului, care nu-i recunoscuse titlul de împărat.

Poarta căzu în cursă. În vara anului 1806 ea mazili atît pe Constantin Ipsilanti, cît și pe Alexandru Moruzi. Pentru cel dintîi cel puțin, porunca era să fie adus în lanțuri la Stambul, unde urma să i se taie capul.

Dar, bătrîn cum era, fostul voievod Alexandru Ipsilanti, din fundul Therapiei lui veghea asupra vieții fiului său. Cum află că a plecat un capugiu în Muntenia — și în ce scop — el trimise pe un om de încredere să înștiințeze pe vodă de pericolul care-l amenința. Curierul acesta omorî 6 cai, și în trei zile fu la București. Joi, 16 august, la ceasul șapte dimineața, intra în ograda curții domnești, iar la ceasul 9 și jumătate vodă ieșea din ea,

cu cîțiva boieri credincioși, întovărășit de slujitori mulți și cu două tunuri pentru paza lui „prefăcîndu-se a merge la Afumați" (una din moșiile sale). Dar, în toată graba, el luă drumul Brașovului... ca altădată, cînd avea 19 ani și se dusese să cutreiere lumea și să scape de bătăile tatălui său, cel care acum îi scăpa viața.

Sîmbătă noaptea, la 18 ale lunii, el sosi la Brașov, de unde după puține zile, trimise „după familia sa", nevasta. nouă copii, alte rude, o curte întreagă. Împreunîndu-se cu toții acolo, porniră apoi drept în Rusia.

Capugiul sultanului, cel însărcinat cu aducerea domnului la Constantinopol, sosi în București abia după plecarea lui vodă și chiar a doamnei Safta. Furia celor din Stambul fu nemaipomenită. Casa voievodului din Therapia fu pecetluită, averea inventariată și confiscată. Deocamdată atît.

În timpul acesta însă, dorințele lui Sebastiani se înfăptuiau de minune, căci Rusia, furioasă de flagranta nerespectare a tratatelor prin mazilirea domnilor din principate, amenința Poarta cu războiul. Abia atunci se dezmeticiră potentații Stambului. Iar război ? La asta nu se gîndiseră ! Și, bătînd din palme, rechemară pe cei doi voievozi (Suțu și Callimaki) pe care abia îi numiseră în locul celor maziliți, dînd noi firmane de reînnoire a domniilor lui Alexandru Moruzi și Constantin Ipsilanti. Ei credeau că în chipul acesta vor potoli mînia moscoviților.

Un boier al vremii, vornicul Mihalachi Mano, înseamnă într-un fel de amintiri ce scria pe grecește : „1806, octombrie 10, miercuri, în timp de noapte, a sosit în București preafericita veste că la 4 a lunii a fost numit din nou domn și stăpînitor a toată Ungro-Valahia preaînălțatul și preamilostivul nostru domn Constantin Vodă Ipsilanti — pe care dumnezeu să-l țină întru mulți ani — în locul domnului Alexandru Suțu... iar în ziua de sîmbătă a venit serdarul Mihai din Constantinopol la mitropolie cu frumoasele vești ale acestei fericite domnii, *aducînd scrisori către boieri de la preaînălțatul domn Alexandru Vodă Ipsilanti, bătrînul tată al domnului nostru,* și a

doua zi, duminică, a pornit serdarul la Cameniţa, cu această veste către domnul nostru Constantin Voievod".

Aşadar, acolo la Therapia, bătrînul Vodă Alexandru nu avea astîmpăr, om de 70 de ani ce era. Soarta fiului său îl îngrijora sau îl bucura, acum ca şi un sfert de veac mai în urmă.

Constantin Ipsilanti se întoarse în ţară rămînînd o vreme la Focşani, intrînd în Bucureşti abia la 15 decembrie, plecînd din nou de acolo după cinci luni, în mai 1807, revenind în capitală (de la Rîmnic) la 27 iulie, şi iarăşi părăsind Bucureştii, la 16 august, pentru a merge în Moldova, unde rămîne pînă la 1 marie 1808 „cînd", zice acelaşi Mihai Mano în însemnările sale, „s-a sfîrşit stăpînirea domnului Constantin Ipsilanti, fiind numit guvernator al ţării generalul Kuşnicoff, în divan".

Ce erau toate drumurile acestea ale hărţuitului voievod ?

Era războiul.

Ruşii nu se mulţumiseră cu reînnoirea domniilor lui Moruzi şi Ipsilanti. Pentru a face o nouă călcare a tratatelor cu neputinţă, ei declaraseră Porţii mult temutul război, iar vodă Ipsilanti urma pas cu pas armatele ţarului, stînd la Bucureşti cînd erau ei acolo, mergînd la Rîmnicu-Sărat, la Focşani, la Iaşi, cînd oastea moscovită se retrăgea în vederea unor armistiţii.

În sfîrşit, în martie 1808 (patru ani înainte de sfîrşitul războiului, terminat în 1812), Costantin Ipsilanti fu scos din domnie de către chiar prietenii săi ruşi, care-l trimiseră să-şi mîngîie nevasta la Kiev, numind în locul lui, la Bucureşti, un guvernator rus.

Dincolo, la Stambul, mînia sultanului pe fugarul voievod muntean se potoli numai prin grozavul act de răzbunare ce împlini asupra tatălui acestuia. Învinuit de trădare către împărăţie, fiindcă înştiinţase pe fiul său de pericolul ce-l ameninţa, bătrînul fost voievod Alexandru fu băgat la închisoare, unde urmară obişnuitele chinuri la care fu supus pentru mărturisirea unor averi adevărate sau închipuite. Pe urmă, după ce i se stoarseră toate mărturisirile, fu omorît.

Astfel sfîrşi, la 70 de ani trecuţi, şi omul acesta, care ştiuse să se strecoare prin atîtea primejdii ale vieţii, dar care, la bătrîneţe, trebui să ispăşească atît de crud politica de duplicitate faţă de Poartă, pe care o avusese atît el, cît şi fiul său.

Constantin Ipsilanti fu despăgubit de ţar de toate pierderile ce suferise în Turcia. I se dădură bani şi moşii, pe lîngă toate cele pe care le mai avea de altfel în Ţara Românească. El trăi la Kiew cu numeroasa lui familie, făcînd în anii din urmă politică grecească în cuprinsul imperiului moscovit, unde fierbea cazanul Eteriei ce va izbucni în curînd. Sub oblăduirea lui s-o fi format sufletul fiului său Alexandru, vestitul şef al acelei revoluţii greceşti, pe care însă el, Constantin Vodă nu mai avu norocul să o vadă. Muri acolo, încă tînăr, la vreo 56—57 de ani, între 1816 şi 1817.

Văduva lui, doamna Safta, avu de dus un plictisitor şi foarte lung proces cu rudele bărbatului ei, fraţii Mano, fiii acelui Alexandru care ţinuse pe domniţa Ralú sora lui Constantin Vodă. În 1835 ea trăia încă, la Cosniţa, în gubernia Cameniţei, de unde cerea ca din veniturile mînăstirii Mărcuţa, care erau ale ei, să se facă „o şcoală de meşteşuguri" în piatră, la Bucureşti. Sîngele Văcăreştilor nu se pierduse în vinele înstrăinatei doamne.

Cît despre sora lui Constantin Vodă (mama acelor Mano care amărau bătrîneţele doamnei Safta), femeie greacă prin tată, prin mamă şi prin bărbat, ea rămase nemişcată, toată viaţa, în casa ei de la Therapia, şi nu ar fi putut deştepta interesul nostru al românilor, dacă nu sfîrşea în chipul cel mai tragic pe care şi-l poate închipui cineva.

Ca şi fraţii ei, domniţa Ralu fusese crescută cu multă îngrijire, căpătînd desigur şi ea din învăţătura atotştiutorilor Linchou, Panzini şi Raicevici. În tot cazul, vorbea bine, în afară de limba ei părintească, greaca, şi de limba stăpînirii, turceasca, „pe care, mult-puţin, o ştiau toate fanariotele, avînd nevoie de ea pentru cumpărăturile din oraş", în afară de aceste limbi, zic, mai ştia, ca şi fraţii ei, italieneşte şi franţuzeşte, care era „in uso da poco tempo alle corti di Valachia e di Moldavia.

Pe la începutul veacului al XIX-lea, în casa acelei domniţe era un piano „...car il est rare de visiter une maison à Constantinopole sans y trouver un piano, et la guitare est ici l'instrument de tout le monde", după cum spunea contesa de la Férté-Meun în scrisorile sale. Se dădeau şi recepţii, urmate de baluri, la care, în rochii foarte elegante, tinerele fanariote jucau „les contre danses françaises, les quadrilles allemands, et ce que l'on nomme ici des conyms, c'est à dire des anglaises". Servitorii aduceau, pe tăvi de argint, îngheţată, prăjituri, limonăzi şi vin, iar fetele conversau în toate limbile cu o uşurinţă de necrezut.

Dar, înainte de toate, mai mult decît învăţată, mai mult decît elegantă, mai mult decît muzicantă şi mondenă, Ralù Mano era o femeie energică. Cînd în 1788 soţul ei fusese închis la Bostangii împreună cu fratele Constantin, ea răscoli Stambulul pentru a-l scoate de acolo. Alexandru Mano era mare logofăt al patriarhiei, unul din cele mai de vază locuri ale coloniei greceşti din Fanar. El, odată închis, postul devenise vacant şi-l rîvniră ca atare mulţi din ambiţioşii timpului, printre care îndeosebi Ştefan Mavrogheni, nepotul voievodului Nicolae al Munteniei, şi Alexandru Moruzi, viitorul domn. Consultată asupra acestei numiri, domniţa Ralù scrise într-o izbucnire de ură patriarhului : „Que m'importe, qui soit fait grand logophète, méme le bedeau, plustôt que le fils de Constantin Moruzi". Le bedeau, servitorul bisericii, mai curînd decît duşmanul bărbatului şi al tatălui ei.

După întoarcerea lui Alexandru Ipsilanti „din prinsoare", ginerele Alecu Mano fu din nou ales mare logofăt. El trăi pînă în 1813, lăsînd în urma lui o văduvă de vreo 50 de ani, cu cinci copii şi cu nepoate mărícele, de dragul cărora făcea recepţii şi baluri în casa ei de la Therapia.

Într-una din zile, în aprilie 1918, un foc izbucni la palatul ambasadei franceze din acea localitate. Un puternic vînt care sufla din largul Mării Negre aprinse toate casele dimprejur, opt la număr, dintre care cea dintîi, aproape lipită de ambasadă, era palatul domniţei Ralù.

Focul se întinse cu o atît de uimitoare repeziciune, încît un singur servitor izbuti să scape din casă. Domniţa Ralù era afară, însă ştiindu-şi toţi copiii şi nepoţii înlăuntru, ea se repezi în mijlocul flăcărilor în credinţa că-i va putea salva. Dar muri înnăbuşită, arsă, împreună cu doi din fiii ei, cu fata Ecaterina, o noră, opt nepoţi şi nepoate şi patru servitori. A doua zi, 17 cadavre carbonizate fură scoase din ruinele fumegînde ale casei... Trei generaţii de oameni !

Ralù Mano avea 56 de ani.

Capitolul XLI

FAMILIA MAVROYENI. DOAMNA MĂRIOARA ȘI MINUNATUL EI SOȚ

odă Nicolae Mavroyeni a rămas în amintirea poporului ca un Harap Negru cu o buză de-o palmă și cu colții scoși afară ca de mistreț. Se zice de el că avea o gură la ceafă pe unde scotea oasele cînd înghițea mielul nemestecat ; că avea dinți de oțel și cînd băga paraua în gură o făcea praf dintr-o dată ; că era scris pe mîini și pe picioare cu slove turcești pe sub piele ca să nu se lipească glonțul de dînsul [31]... și cîte și mai cîte.

Dar deși vorbele acestea sînt arătate de Ion Ghica într-una din vestitele sale scrisori (le-o fi cules și el poate din popor) totuși același autor pune în gura unuia din personajele sale următoarele cuvinte :

„Mavroyeni era pui de om, mă ! Ăla, cînd punea gheara pe cîte unul, mă, îl juca în labe cum joacă pisica pe șoarece, mă ! Ținea cu săracii, așa să știi tu, mă ! Pe boieri îi strîngea de gît, mă ! Unde în zilele lui să vezi hoți la drumul mare, sau unde să vezi cerșetori pe uliță, că-i strîngea pe toți la spital la dînsul și-i ținea pe vin și pe mîncare, mă ! Mi-aduc aminte că-ntr-o iarnă era un frig, mă, de crăpau lemnele și pietrele, și, fiindu-i milă de

săraci să nu degere, mă, a poruncit de le-a aprins zece mangale cu cărbuni mă !...".

Acuma era Mavroyeni un harap buzat cu colți de mistreț, care mînca banii cu dinții lui de oțel, sau era un om care curățise țara de hoți și care ținea cu săracii, dîndu-le în spitalul său de mîncare și de băut și încălzindu-i iarna ca să nu degere ?

Ambasadorul austriac din Constantinopol, baronul Herbert von Rathkeal, îi scria lui Kaunitz despre Mavroyeni că este „un om fals, mincinos, lacom și nedelicat", iar prințul Kaunitz, marele cancelar al Mariei-Thereza și al lui Iosif al II-lea, îi scria lui Mavroyeni că felicitările ce-i trimite pentru numirea sa ca domn al Țării Românești sînt întemeiate pe reputația acestuia „de om înțelept, moderat și drept".

Enăchiță Văcărescu spune că era „o poznă a firii", prost, neștiutor de carte, necunoscînd bine nici o limbă, nici măcar grecește și turcește — iar istoricul turc Abdur-Raman zice că era un om deștept, învățat și cunoscător al Dreptului gintelor.

Dionisie Eclesiarhul spune că era „un nebun" ; Vaillant spune că era „un geniu" !

Xenopol îl descrie „iute și aprins, pornit și apucat, crud și neomenos, lacom și nesățios" ; Ionescu-Gion, zice : „Bătea de zvînta, dar iubea... Este cu neputință ca un medic psihiatru să fi putut spune de Mavroyeni că era un nebun".

Și așa mai departe.

Ah ! și încă ceva. Contemporanii lui spuneau că era un fost pirat, fiul unui pescar — iar el însuși se zicea din neamul Moruzeștilor, coborîtor din nobilii italieni Morosini.

În tot cazul, părerile acestea, care se bat cap în cap, dovedesc pînă la evidență un lucru : că Nicolae vodă Mavroyeni fusese cineva !

Cine ?

Să vedem.

Era fiul lui Petre Mavroyeni și al Kirei Pregulinei din insula Paros din Arhipelag. Tatăl său nu era nici pescar, dar nici nobil italian. Era un grec destul de bogat,

care-şi vedea de pămîntul său, de moară, de capre şi de ce bruma de avuţie îi rămăsese de la părinţii lui. Ocupa şi funcţiunea de vice-consul austriac. Nevasta lui, Kira Pregulina, era o femeie primitoare, voinică, rău îmbrăcată. Căsătoria lor trebuie să fi avut loc prin anii 1730, din care se născură mai întîi un fiu, Dumitru, apoi o fată, Irina, şi în sfîrşit, prin 1735 sau 36, Nicolae (după care a mai urmat o fată care se va mărita cu ciudatul Candili, despre care va fi vorba mai jos).

Se zice că popa din Santorin, venit să blagoslovească pe micul Nicolae în leagăn, i-ar fi prezis că-i va fi „cariera strălucită", ceea ce umplu pe părinţi de atîta bucurie încît ei nu mai auziră sfîrşitul logosului preoţesc : „Dă doamne să-i fie şi sfîrşitul la fel !"

Şcoală, nu prea multă, făcu în ostrovul său, dar firea sa de ambiţios îl împinse de tînăr în viaţa cea largă a întinsei lumi care-i stătea deschisă. Că a fost marinar nu încape îndoială ; tatuajul pielii sale, precum şi limba greacă a porturilor, pe care o vorbea, sînt două îndestulătoare cuvinte pentru a crede lucrul acesta pe care biografii săi îl neagă. Însă neastîmpărul îl împinse de pe mare din nou pe uscat... la Stambul, acolo unde zîmbea viitorul tuturor celor care voiau să lupte cu viaţa şi s-o învingă.

În capitala imperiului avu norocul să intre, după foarte scurtă vreme, ca impiegat în banca grecului Hagi Nicolaki. Învăţă de la el italieneşte, bine, şi franţuzeşte, prost. Nicolaki (probabil Aristarchi) era bancherul lui Djezaerli-Gazi-Hassan-Paşa, comandantul suprem al flotei otomane, cel mai viteaz, cel mai straşnic, cel mai mare, cel mai vestit din cîţi capudani avusese vreodată imperiul turcesc. Mavroyeni fiind deştept, dezgheţat, fost marinar şi cunoscător a mai multor limbi, bancherul paşalei îl propuse acestuia ca secretar al dragomanului său, care era pe atunci Arghiropol. Intrat în această funcţiune, tînărul Nicolae avu darul să placă, dar mult de tot, grozavului Hassan Paşa, care pînă atunci n-avusese decît un singur prieten, un leu, pe care însă tocmai fusese nevoit să-l împuşte pentru a nu fi mîncat de el. Locul fiind vacant, Mavroyeni înlocui leul ! Trei ani mai tîrziu

— probabil în 1767 — Arghiropol muri. Locul fiind vacant, Mavroyeni înlocui pe Arghiropol!

Iată-l deci, la vîrsta de 31 de ani, mare dragoman al marinei împărătești și prieten bun al viteazului Hassan, capudan pașa al amiralității.

Popa din Santorin avusese dreptate.

Mavroyeni făcu din funcția sa ceva nemaiauzit pînă atunci. Dragomanul marinei fusese pînă la el un secretar care primea pe străini sau cererile străinilor, tălmăcind în limba turcească păsurile fiecăruia. Deschîdea corespondența și primea lume în anticamera pașalei. Atît și nimic mai mult. Dragomanul Nicolae nu înțelese astfel lucrurile. Cererile ce i se aduceau nu erau numai tălmăcite, ci și rezolvate de dînsul. La scrisorile pe care le citea, răspundea el însuși, iar lumea din anticameră rareori pătrundea pînă la șeful amiralității. Era mîna dreaptă a acestuia, conducînd alături de el administrația întregii marine imperiale.

„Înconjurat de-o curte în miniatură, dragomanul umbla cu alaiul unui mic voievod. Cînd vorbea, i se răspundea cu sfială; cînd zîmbea, rîdeau toți în hohote; iar, la cel mai mic semn al său, toată lumea alerga de parcă ar fi fost soarta imperiului în joc".

O întîmplare norocoasă pentru Mavroyeni făcu ca steaua lui să se mai înalțe cu o suliță pe cer.

Din anul 1769, imperiul otoman era din nou în război cu cel moscovit. Ecaterina II-a, nutrind planurile ei de cucerire a Constantinopolului, încercă în toate chipurile să răscoale pe grecii din cuprinsul împărăției semilunei, lucru care izbuti un an mai tîrziu în Moreea [32]. Hassan Pașa fu trimis în fruntea unei numeroase flote pentru a liniști pe răsculații manioți, și Mavroyeni, firește, îl întovărăși. Expediția fu norocoasă, chiar strălucită. Gloria crescîndă a amiralului se răsfrînse și asupra dragomanului său. Mavroyeni căpătă încrederea tuturor potentaților turci, chiar a sultanului. Cît despre Hassan Pașa, nu se mai putu despărți de el. Crud și nemilos cu toată lumea, cum vedea pe tălmaciul său i se descreștea fruntea și se făcea dintr-o dată din fiară „om". Cu toată deosebirea de vîrstă — aproape 40 de ani — Djezaerli Gazi și Nicolae Mavroyeni se făcură frați de cruce.

Cu o atare nesmintită prietenie în cîrcă, e firesc să fi început să-i umble dragomanului gărgăunii în cap. Auzea, ziua în amiaza mare, glasuri din senin, care-i porunceau să facă cutare sau cutare lucru. Numea aceste glasuri „demonii săi familiari" — o netăgăduită reminiscență a lecturilor sale clasice, dar numai o reminiscență, căci dacă ar fi avut o mai adîncă cunoștință a lucrurilor, ar fi știut că „demonul" lui Socrate îi poruncea numai „să nu facă ceva", pe cînd demonii săi, mai practici îi porunceau întotdeauna : „fă !". Și astfel, într-o bună zi, primi de la nevăzuții lui tirani porunca : „Fă-te domn !".

Și se făcu.

Dar mai trecu ceva apă prin Bosfor pînă văzu și ziua aceea. Pentru a ajunge voievod al Țării Românești, marele dragoman al amiralității fu nevoit, după cum vom vedea, să calce peste cadavrul dușmanului său. Ceea ce dovedește că prietenul grozavului Hassan Pașa era ceea ce se cheamă „un om tare".

Cum nu este lumină fără umbră, nici tărie nu este fără slăbiciune.

Slăbiciunea dragomanului era dragomăneasa. Afară, la Kassim Pașa, tălmaciul capudanului poruncea, tuna și fulgera. Acasă la el cînta găina !

Întoarcerea lui Mavroyeni din Moreea căzu în anul 1773. El avea vreo 37 de ani și era neînsurat. Atît situația lui oficială cît și prietenia cu marele Djezaerli Hassan făceau dintr-însul o partidă din cele mai strălucite. Dar „tăușanu"[33] disprețuia din adîncul sufletului său de insular, de marinar și de democrat, pe fanarioții cu blazoane făurite, care formau elita societății constantinopolitane. În vederea scopurilor sale viitoare, lui îi trebuia o fată cu parale. Coroana în cap îi va pune-o el însuși. Și găsi astfel o fiică de bancher, cam prea grăsulie, cam prea văpsită, cam ușuratică și cam încăpățînată, dar bogată : Mărioara Scanavi. Nunta trebuie să fi avut loc în chiar anul acela, 1773.

Mărioara avea 20 de ani mai puțin decît soțul ei, o fată de vreo 17—18 primăveri, despre care Thomas Hope zice că „si elle n'eut été un peu plus large que haute, elle

aurait eu un air de dignité peu commun", Se îmbrăca foarte luxos ; era albă la faţă (din pricina văpselei) şi semăna, ne asigură Lady Craven, cu ducesa de Gordon, ceea ce nouă nu ne spune nimic, fiindcă nu ştim cum arăta ducesa de Gordon.

Iată portretul ei fizic. De altfel, o pictură murală din casa lui Ştefan Mavroyeni de la Therapia, care a fost fotografiată de un domn de Reineck şi reprodusă de Blancard în cartea sa, înfăţişează o femeie extrem de grasă — guşă, piept, burtă — astfel cum o descrie Hope pe Mărioara — aşa încît e mai mult ca sigur că portretul acesta este al nevestei lui Nicolae Mavroyeni.

Cît despre portretul ei moral, s-a însărcinat extraordinarul Thomas Hope să ni-l facă în cîteva pagini atît de elocvente şi de magistrale, încît nu ne mai rămîne decît să-i urmărim textul pentru a cunoaşte, după atîta amar de vreme, sufleţelul acelei femei.

Dar mai înainte, să ne fie îngăduit a prezenta cititorului pe Thomas Hope, pe care n-ar trebui să fie suflare omenească să nu-l cunoască şi pe care sîntem siguri că nu-l ştie nimeni.

Hope era un olandez bogat din Amsterdam, puţintel aventurier, călător pasionat, iubitor de artă, observator fin, minte ageră şi literat de frunte. Cutreierase în tinereţe, timp de vreo 10 ani, toată Europa, coasta de nord a Africii şi cea apuseană a Asiei. Se stabili apoi în Anglia apucîndu-se de scris. Cînd dădu la iveală amintirile din călătoriile lui în Turcia, succesul fu atît de mare încît presa londoneză atribui această operă penei lui Lord Byron. Atît din modestie, cît şi pentru a urma curentul modei de atunci, el dădu amintirilor sale forma unui roman, intitulîndu-l „Anastase, ou les Mémoires d'un Grece". Dar majoritatea episoadelor din această carte sînt trăite de autor şi constituie cel mai viu, colorat şi credincios document ce se poate avea asupra imperiului otoman din veacul al XVIII-lea. Icoana lui Mavroyeni, pe care Hope trebuie să-l fi cunoscut intim, iese parcă vie din rama acestei cărţi. Cît despre doamna lui...

Dar să nu anticipăm. Să urmărim pe omul acesta din clipa sosirii lui la Constantinopol, cînd :

„Cu ochii ațintiți asupra icoanei ce mi se înfățișa, vedeam ieșind din apă, unele după altele, minarete, domuri, cupole și case, care se desfășurau de-a lungul malurilor, oglindindu-se în valurile argintii ale mării, sau se ridicau sus pe dealuri, părînd că se împreunează cu norii. Amețit de această privelişte, simțeam că nu-mi este sufletul destul de încăpător pentru a îmbrățișa o astfel de splendoare. Abia mai puteam răsufla ; mi-era aproape teamă ca cea mai mică adiere să nu risipească această minunată arătare — să nu văd năruindu-se în fața ochilor mei, ca-ntr-un vis mincinos, imensul oraș !“.

„Eram încă cuprins de mirare și de admirație, cînd trebui să mă urc într-un caiac aurit, care urma să mă ducă la Fanar, unde locuia Mavroyeni, ca de altfel mai toți grecii de vază din Constantinopol. După ce părăsirăm corabia, la fiecare lovitură de vîslă barca noastră aluneca în fața unor noi palate, din care cel din urmă mi se părea întotdeauna cel mai frumos. În fiece clipă îmi spuneam : acesta trebuie să fie locuința dragomanului. Dar pe măsură ce înaintam, treceam în fața unor mahalale mai sărăcăcioase. Mirarea mea fu mare cînd debarcarăm pe un mal urît, intrînd într-o stradă îngustă și murdară. Dar nu puteam crede că este adevărat cînd, arătîndu-mi-se o casă neagră, veche și gata să se năruie, mi se spuse că aceea este locuința lui Nicolae Mavroyeni. Eram sigur că tovarășii mei glumeau. Intrai înlăuntru cu inima strînsă. Însă ruina aceasta — o îmbrăcăminte pe care o au toate casele din Fanar — ascundea înlăuntru niște apartamente mobilate cu toată strălucirea orientală. Podelele erau acoperite cu covoare persane, pe pereți atîrnau catifele din Genova, dușumelele erau aurite, și în vase de argint ardeau cele mai rare parfumuri. Înțelesei atunci că această umilință din afară era un omagiu pe care-l aduceau grecii poporului turc, care nu putea îngădui creștinilor să trăiască în lux. Îmbrăcămintea era la fel cu locuința. La ei acasă, grecii purtau blănuri, șaluri și bijuterii, iar cînd ieșeau în oraș se îmbrăcau în stofe de rînd, de coloare închisă și uneori roase“.

În afară de casa de la Fanar, Mavroyeni mai avea una și la Therapia, mult mai luxoasă încă decît cealaltă,

fiindcă *extra muros* legile împotriva raialelor erau executate cu mai puţină rigoare. Mai ales grădina acelei locuinţe era de-o frumuseţe neîntrecută. Terase înflorite se coborau pînă în Bosfor şi în spatele casei chiparoşi seculari se oglindeau în apele unui lac artificial, pe care se plimbau copiii dragomanului în bogate caice. Avea bunicul Scanavi bani destul pentru a face nepoţilor toate chefurile.

Dar să ne întoarcem la Thomas Hope şi să vedem cînd şi cum a cunoscut el pe Mărioara Mavroyeni.

„Eram", zice el, „de mai multe săptămîni la Constantinopol şi nu văzusem încă pe nevasta dragomanului. Nu trebuie crezut că ea trăia ca o turcoaică închisă în harem; dimpotrivă, pentru a avea mai multă libertate, îi plăcea să petreacă vara şi toamna la ţară, pe Bosfor".

„Într-o după amiază, Mavroyeni mă luă cu el în caic şi mă duse la Therapia să mă prezinte nevestei sale. O zării din barcă plimbîndu-şi corpolenţa pe mal. Era foarte gătită, şi de n-ar fi fost mai mult largă decît înaltă, ar fi avut o înfăţişare foarte ţanţoşă. Era întovărăşită de cîteva slujnice, din care una mergea înainte, legănînd în faţa ei o pană de păun pentru a alunga muştele de pe obrazul ei, care strălucea ca o pictură lustruită, iar alta umbla la spate, ţinînd coada rochiei sale spre a o împiedica să mătură cu ea praful de pe stradă".

„Totul fusese bine alcătuit pentru ca un nou venit ca mine să fie pătruns de respect şi de admiraţie. Dar, din nefericire, pe luciul apelor se zări de departe un punct negru care se mişca. Înainta cu repeziciune făcîndu-se din ce în ce mai mare pînă cînd, cu ochii aţintiţi asupra-i, descoperirăm ce este. Nu era chiar un monstru marin, dar era ceva încă mai urît şi mult mai primejdios. Era, în caicul poliţiei, marele Bostangi-Başa, care venea să taie cozile rochiilor domniţelor grece, cînd acestea întreceau lungimea îngăduită de legea turcească. La această înspăimîntătoare vedere, braţele celor şase sclave căzură jos, şi o dată cu ele căzu şi coada stăpînei lor. Dragomăneasa, care cu cîteva clipe înainte parcă abia se putea mişca, o luă deodată la sănătoasa, mătu-

rînd praful străzii cu blana-i de hermină albă ca zăpada. Ea nu se mai opri decît cînd ajunse acasă".

„O urmară cu toţii în grabă, şi cînd furăm în siguranţă în spatele uşii încuiate, mi se spuse că pricina acestei fugi fusese starea atmosferică. Fiind încă necunoscător al cauzei celei adevărate, făcui prostia să ridic ochii la cer, dar nu putui zări alţi nouri decît acei ce se adunau pe fruntea cuconiţei, care vesteau furtuna cea grozavă ce urma în curînd să se dezlănţuiască.".

„Din pricina presupusei vremi rele, ne strînsesem cu toţii împrejurul tandurului. Această mobilă, aşezată în colţul sofalei şi acoperită cu un covor brodat, (fiind cînd masă şi cînd pat) serveşte în Orient de adăpost împotriva frigului. Întinzînd picioarele dedesubt, unde ardea un mangal, îşi ridicară toţi covorul peste umeri, scoţînd numai capul afară şi prăjindu-se astfel toată seara, la căldurică. Făcui ca ceilalţi".

„Mă aflam întîia dată în tovărăşia unor persoane sus puse şi trebuie să recunosc că vorbele lor nu se deosebeau deloc de ale oamenilor de rînd. În vreun ceas-două îmi fu îngăduit să aud un nemaipomenit număr de clevetiri. Nici o întîmplare petrecută în biserică sau la Poartă, în armată sau în marină, în sfaturile miniştrilor sau în camerele de culcare de la Bad-Humaiun pînă la scara de la bucătărie, nimic nu fu uitat şi nimic nu rămase nepovestit, necomentat, nedisecat. Aflai în acelaşi timp care fusese crima celui din urmă vizir decapitat şi care era ultima lungime îngăduită pentru feregea — cum îşi ocîrmuia marele Moruzi voievodatul şi cum îşi strecura micul Manolachi dragostele ascunse — cum se certase patriarhul cu arhonţii şi cum spătarul îşi bătuse nevasta..."

Lui Hope, obişnuit cu orizonturi largi şi cu viziuni de artă, viaţa aceasta îngustă nu-i plăcu. Totuşi, odată intrat în horă, jucă. Dar jucă prost şi fu călcat pe picioare.

„Nourii care se adunau pe fruntea Mărioarei prevesteau furtuna ce se va dezlănţui în curînd", spusese el.

Iată cum s-au petrecut lucrurile :

Hope ne dă a înţelege că dragomăneasa nu era chiar o sfîntă. Preotul însărcinat cu „interesele sale spirituale"

fusese surghiunit la stăruința bărbatului, tocmai la Sfîntul Munte.

Tînărul olandez, căruia nu-i plăceau femeile grase, nu băgă de la început de seamă că simandicoasa dragomănească își pusese ochii pe el. Lui îi plăcea mîndra Theofana, nevasta unui spătar din Iași, care locuia la Therapia, fiindcă moldoveanul se săturase de grecoaica lui. Dobîndirea dragostei acesteia fu grea, dar și cînd se hotărî Theofana să-și jertfească virtutea, apoi o făcu lată, lăsînd orice rușine la o parte și cerînd iubitului ei să fie mereu lîngă ea, acasă, la biserică, la plimbare, oriunde.

Nevasta lui Mavroyeni fiind o persoană foarte cu vază în cercul ei, chemă pe tînărul străin la o parte și-l dojeni. De mai multe ori, cu multă bunătate, îi arătă că purtarea sa este periculoasă, fiindcă îl expune la „cenzura publică" într-o lume rea și clevetitoare. Îi mai spuse că, întrucît o privește, ea renunțase la dragoste, că ea prefera prietenia unui bărbat pe care să se poată sprijini, căci prietenii între femei nu există, și în sfîrșit că ea privea intrigile amoroase ale altora numai de departe și pentru a petrece.

Mișcat de atîta bunătate, tînărul amorez îi deschise inima lui însîngerată. Căci el iubea și deci suferea. O prietenă femeie, ce lucru plăcut! Își puse în ea toată încrederea.

„Felul cum vorbea cu mine", zice Thomas Hope, „era ca a unei mame față de fiul ei, și se părea că singura ei dorință era să mă ocrotească împotriva neplăcerilor ce mi-ar fi putut pricinui lipsa mea de experiență. Dar avui în curînd dovada că ar fi dorit să mă lipsesc față de ea de prudența pe care mi-o recomanda față de altele. Descoperirea aceasta făcu ca eu să-i vorbesc cu amărăciune, și ea să-mi răspundă cu cruzime. Astfel se isprăvi prietenia noastră, ceea ce nu împiedică să rămîn bine întipărit în amintirea acelei excelente persoane!".

Duhovnicul ei fiind plecat, pentru motivele pe care le-am văzut, la Muntele Athos, Mărioara rămăsese lipsită de sfaturile sfintei biserici, și astfel necuratul se furișă în sufletul ei, îndemnînd-o să caute răzbunare îm-

potriva celui care o nesocotise. Ea se apucă să scrie spătarului în Moldova — sau poate puse pe altcineva să facă treaba aceasta — pentru a-i deschide ochii asupra purtării nevestei sale, arătîndu-i că-l face de rîs în societatea constantinopolitană. Theofana fu rechemată în Moldova şi întîmpinată la Galaţi de soţul ei, care după ce o sărută frăţeşte, îi spuse cu blîndeţe că vocaţiunea ei pentru viaţa monahicească îl hotărîse s-o trimită la mănăstire.

Thomas Hope, care ajunsese să se cam sature de dragostea Theofanei, merse la Mărioara pentru a-i mulţumi de serviciul pe care i-l făcuse, ceea ce îndîrji încă mai mult pe simandicoasa dragomăneasă. Ea stărui pe lîngă bărbatul ei să nu mai primească pe nesuferitul acesta de străin în casa lor. Mavroyeni, care ţinea la Hope, nu se învoi. Însă, deşi dragomanul ştia mai multe limbi, iar nevasta lui numai una singură (greceşte), ea se pricepea să tragă bune foloase din aceea pe care o vorbea. Limba ei, mergînd deci ca o moară stricată, bietul Mavroyeni, de lehamete, cedă, rugînd pe Thomas Hope să nu-i mai calce în casă.

Grozavul Mavroyeni, acea „poznă a firii", era aşa de sub papucul nevestei, sau, cum se spunea pe atunci, era un „ginecolatru". De nu era Thomas Hope, nimeni, niciodată, n-ar fi ştiut lucrul acesta.

Şi acum c-am arătat firea coanei dragomănese, să vedem cum a ajuns ea doamnă.

Lucrul merse foarte anevoios.

Deşi „demonii săi familiari" îi porunceau mereu lui Mavroyeni să se facă voievod, se aflau totuşi în Fanar alţi demoni, în carne şi oase, care luptau din răsputeri împotriva dorinţei tăuşanului. Aceştia erau, în primul rînd, toţi grecii din cele cîteva neamuri — vreo opt la număr — care credeau că scaunele ţărilor dunărene erau un exclusiv apanaj al lor şi nu puteau concepe ca un insular, un „ţăran" cum îl numeau ei pe dragomanul marinei, să le sufle lor sfîntul drept de-a stoarce de bani pe munteni şi pe moldoveni. Deşi cei mai mulţi din aceşti fanarioţi nu aveau o vechime mai mare de 100 de ani, iar unii din ei numărau abia două sau trei decenii de evghenitate, totuşi ei nu puteau concepe să mai intre în rîndul

lor un fost marinar, fără prea mare avere, fără nici o legătură de familie și fără o deosebită cultură, care trebuie mărturisit că îi caracteriza îndeobște pe competitorii greci ai scaunelor românești. Întreg Fanarul se uni deci împotriva noului venit, iar capul conspirației fu un bogat bancher grec, Celibi Petrachi pe care-l mai sprijini și ambasada rusească pentru cuvintele pe care le vom arăta mai jos.

Mavroyeni, dimpotrivă, nu avea decît doi prieteni. Pe bătrînul său ocrotitor Djezaerli Hassan Pașa, și pe Choiseul-Gouffier, ambasadorul Franței.

În vara anului 1785, sultanul Abdul-Hamid merse într-o zi — era în iunie — să petreacă o întreagă după amiază la conacul lui Hassan Pașa, pe malul asiatic al Bosforului. Amiralul flotei se folosi de această înaltă bunăvoință pentru a-și pune planul în execuție. Aruncîndu-se la picioarele padișahului, ceru pentru prietenul său Nicolae Mavroyeni coroana țării peste care domnise Mircea cel Bătrîn și Mihai Viteazul. Sultanul, mirat — căci nu se aștepta de loc la cererea aceasta — răspunse că n-are nimic împotrivă. Să se ceară mazilirea lui Mihai Șuțu și va face pe dată firmanul de confirmare a lui Mavroyeni.

Auzind această nemaipomenită veste, ca un singur om se sculă tot Fanarul în picioare, împingînd înainte, ghiontindu-l, pe Celibi Petrachi. Acesta ajunse drept la marele vizir, iar marele vizir la sultan.

„Înălțimea ta", spuse Sahin-Ali lui Abdul-Hamid, „nu va putea încuviința cererea acestui bătrîn de capudanbașa, care, după ce a jefuit ostrovurile din Marea Egee, vrea acum ca dragomanul său să pustiască și Țara Românească!"!

Abdul-Hamid era omul care dădea întotdeauna dreptate celei de pe urmă persoane cu care vorbea. Hassan Pașa îl rugase să-l facă pe Mavroyeni domn, el răspunse: De ce nu!?" Sahin-Ali îi rugă să nu-l facă, el răspunse: „sigur că nu!".

Și Mavroyeni nu fu domn!

Deocamdată.

Dar firește că pe cît triumfa partida lui Celibi Pe-

trachi, pe atît Mavroyeni spumega de necaz. Toamna și iarna o petrecu în necurmate alergături și îndeosebi pe la ambasadele Angliei și Franței.

Amestecul puterilor europene în afacerile dinlăuntru ale Porții arată starea de decădere la care ajunsese imperiul otoman la sfîrșitul veacului al XVIII-lea.

Ecaterina a II-a ținea cu Mihai Suțu numai din pricina însemnatelor sume de bani pe care domnul Munteniei le trimetea la Petersburg miniștrilor ei — iar Anglia ținea cu Mavroyeni fiindcă Ecaterina sprijinea pe Suțu. În această privință numai Franța avea o politică bine stabilită și o diplomație prudentă. Ea urmărea — în înțelegere cu Anglia de altfel — admiterea libertății navigației în Marea Neagră, care era pe atunci deschisă numai celor două puteri riverane, Turcia și Rusia. În vederea reușitei acestei politici, Choiseul-Gouffier care „se ferea să dea sfaturi lui Mavroyeni", îl chemă totuși într-o zi la el și-i făgădui că-i va sprijini candidatura la scaunul Munteniei, dacă el, marele dragoman al flotei și prietenul amiralului, îi va da la rîndul său tot concursul „în afacerea Mării Negre". Mavroyeni făgădui, și amîndoi se ținură de cuvînt.

Dar dragomanul lucra, firește, pe două fronturi, căci el era prea încărunțit în afacerile Stambulului pentru a nu ști că sprijinul ambasadorului Franței nu-i putea fi deajuns. Împreună deci cu neclintitul său prieten Hassan Pașa — care strigase sus și tare că afrontul ce i s-a făcut va fi răzbunat — el puse la cale răsturnarea ministerului otoman în fruntea căruia se afla acel Sahin-Ali care-i zădărnicise candidatura la domnie. În locul acestuia fu numit mare vizir Iusuf-Pașa, fost sclav de-al amiralului Djezaerli Hassan și omul său de încredere.

Roata norocului se întoarse — dar, înnebunit, Fanarul era din nou în picioare. Toți foștii voievozi, beizadelele și rudele lor își strînseră rîndurile în jurul lui Celibi-Petrachi.

Acesta era un grec din Anatolia, fost bucătar, precum fusese Iusuf-Pașa sclav, și ajuns cu încetul, ca atîția alții în imperiul democratismului integral, om mare, zaraful sultanului, haznatar al imperiului și unul din cei mai

de frunte bogătaşi din Ţarigrad. Predecesorul lui Abdul-Hamid, sultanul Mustafa al III-lea, prinsese o atît de mare dragoste de el încît era aproape zilnic în tovărăşia lui, iar porţile seraiului îi erau deschise oricînd şi la orice ceas. Abdul-Hamid îi arăta de altfel aceeaşi bunăvoinţă, aşa încît numirea lui Iusuf-Paşa ca vizir nu împiedică pe Petrachi să jure prietenilor săi că atîta vreme cît va trăi el, Mavroyeni nu va fi domnul Ţării Româneşti.

Se zice că grecul acesta avea şi un motiv personal de răzbunare împotriva lui Mavroyeni, căci — afirmă Le Chevalier — fusese şi el unul din puţinii sau din mulţii iubiţi ai Mărioarei, iar aceasta îl părăsise netam-nesam, poate pentru barba popei din Therapia.

Dar noul vizir avea o mînă de fier, şi era şi un om recunoscător, care de la început arătă prin felul său de-a fi că el înţelege a rămîne mîna dreaptă a bătrînului amiral Djezaerli Hassan. Întîlnindu-l deci într-o zi pe zaraful sultanului — joi, 12 februarie — cînd venea de la Galata la Stambul, îl opri în drum spunîndu-i „Te-aş ruga, Petrachi, ca de azi înainte să-mi destăinuieşti mie trebile pe care le ai, fără a mai trece pe la serai".

Grecul se închină pînă la pămînt, şi, despărţindu-se de vizir, merse drept la serai.

După patru zile — luni, 16 februarie — în urma stăruinţei cîtorva cadîne din haremul împărătesc, Abdul-Hamid încuviinţa numirea lui Alexandru Ipsilanti ca domn al Munteniei.

Sîmbătă, 21 februarie, Iusuf-Paşa, care abia în ziua aceea află despre numirea acestui nou voievod, alergă la sultan, şi fiind primit de el, îi spuse :

— „Dar înălţimea ta îmi făgăduise voievodatul Munteniei pentru dragomanul marinei...".

— „Oh ! atunci ! Bine, să fie Mavroyeni domn", răspunse sultanul.

Întrucît Petrachi ştia că cel din urmă om cu care vorbea împăratul avea întotdeauna dreptate, el alergă, duminică 22 februarie, la palat, pentru a da, în calitate de haznatar ce era, socotelile sale padişahului. Între o adunare şi o scădere, el furişă lui Abdul-Hamid cîteva cuvinte bine simţite cu privire la incapacitatea dragoma-

nului marinei, care numai stofă de domn nu avea. Sultanul tăcu.

Zaraful simți că-i fuge pămîntul de sub picioare.

Întors în casa lui de la Galata, el chemă la el pe grecii cei mai de vază din Fanar, și, ținînd o lungă consfătuire cu ei, hotărîră să adune toți împreună 4.000 de pungi „pentru a le pune la picioarele padișahului, rugîndu-l să înlocuiască pe marele vizir".

Abdul-Hamid, devenit deodată om energic, nu primi. El trimise după amiralul marinei și-i spuse pe față: „Hassan Pașa, vreau să-ți dau o dovadă de dragoste ce am pentru tine. Uite, mi s-au dat 4.000 de pungi pentru a surghiuni pe marele vizir pe care mi l-ai dat tu, și eu nu am primit".

Amiralul căzu în genunchi, mulțumind padișahului, dar întrebîndu-l totuși stăruitor cine-i oferise banii aceia. Cînd află că propunerea venise de la zaraful Petrachi, Hassan îngălbeni de mînie, arătînd sultanului că foarte bine făcuse să nu primească acei bani dați în bătaie de joc, căci dacă „umbra lui Allah pe pămînt" ar binevoi numai un semn să facă, capul acelui hoț de director al monetăriei imperiale ar cădea la picioarele lui, și atunci s-ar lua de la mort nu 4.000 de pungi, dar 40 de mii!

— „Fă tu cum vei vrea", fu răspunsul sultanului.

Vorbele acestea erau, firește, o sentință de moarte. Celibi Petrachi fu arestat chiar a doua zi, luni 30 martie, și închis la cuptor, unde începură caznele obișnuite pentru a-l face să-și mărturisească averea.

În timpul acesta, Hassan Pașa trimise în toată graba un călăreț la București să spună din partea sa voievodului Mihail Suțu că „dacă dorește să-i rămîie capul pe umeri, apoi să ceară singur și de îndată mazilirea lui". Vodă Mihai nu mai așteptă altă amenințare. La 26 martie sosi la Istambul cererea sa de-a fi chemat la Poartă „din cauză de boală".

La 1 aprilie Nicolae Mavroyeni era numit domn al Țării Românești! Nu știm cum primi mîndra doamnă Mărioara această veste, dar știm că Hassan Pașa începu să plîngă de bucurie.

La 6 aprilie începură serbările investiturii. Noul voievod primi caftanul domnesc din mîinile marelui vizir, și de la Poartă merse la patriarhie, unde i se cîntă „vrednicul este", ca în vremea împăraților bizantini.

A doua zi, joi, urma să fie primit de sultan.

Înconjurat de strălucitul său alai, Mavroyeni se îndrepta, călare, spre palat. În locul numit Serai-Meidan — marea piață a seraiului dintre moscheile Sfintei Sofia și a sultanului Ahmed — i se aduse, în brînci, pe un om schingiuit, plin de sînge, care fu aruncat la picioarele calului său.

Celibi Petrachi !

Mavroyeni întoarse capul.

Alaiul intră pe poarta seraiului.

Cîteva minute mai tîrziu trecu și Iusuf-Pașa pe acolo. Nenorocitul zaraf, cum stătea jos în praful drumului, îl zări venind și-i întinse brațele pentru a-i cere iertare. Dar vizirul făcu semn gîdelui să-i taie capul...

Și grozăvia nu se isprăvește aici. Ieșind de la audiența investirii, unde îmbrăcase cabanița și cuca și jurase padișahului supunere pînă la moarte, Mavroyeni, ajuns din nou pe piața seraiului, văzu deodată că i se aruncă ceva între picioarele calului. Era capul însîngerat al fostului său dușman. De data aceasta, ne asigură Chioseul Gouffier, îl trecu un fior pe noul voievod al Țării Românești, și, deși zîmbitor, dădu pinteni calului, cel puțin pentru a nu mai auzi vorbele mulțimii care-i preziceau, ca altădată preotul din Santorin, o soartă asemănătoare cu aceea pe care o pregătise el altora.

*

Scurtă vreme înainte de a fi domn, Mavroyeni îi spusese lui Rathkeal, internunțiul Austriei : „Cînd voi fi eu voievod, voi merge călare prin capitală și prin provincie pentru a avea ochii asupra întregii țări și a împărți fiecăruia dreptatea".

Gîndul acesta îl și aduse întru împlinire, uneori poate într-un fel puțin obișnuit, dar în tot cazul întotdeauna cu multă rîvnă și bună credință. Dacă a trecut în ochii

contemporanilor săi drept un descreierat, vina n-a fost a lui, ci a celor care l-au silit să se poarte aspru și crud cu oamenii cei plini de niște prejudecăți pe care fostul marinar nu le avea și nu le putea avea. Boierii noștri cei mari aveau o mentalitate pe care Mavroyeni n-o putea suferi. Cînd se tînguiau că grecii storc țara, apoi o făceau numai fiindcă erau ei împiedicați s-o stoarcă; dar cînd erau lăsați să se înfrupte și ei din cașcaval, nu mai aveau nimic de spus. Obișnuiți cu ranguri și onoruri, comozi dacă nu leneși, puțini știutori de carte, patrioți tocmai cît le dicta interesele personale, mai mult superstițioși decît credincioși, ei se lăsau duși de-o viață ușoară pe care o credeau așezată pe temelii de piatră ce nu poate fi surpată de nici o apă. Dar în afară de această protipendadă mai erau în țară boiernași, mazili, negustori, răzeși, clăcași, un întreg popor care suferea, și care, dacă nu purta în minte principiile Revoluției franceze, care încă nu izbucnise, apoi desigur că purta în suflet ura ei.

Domnii fanarioți erau în majoritatea lor prea deștepți, prea culți și prea interesați, pentru a nu înțelege că ei nu se puteau sprijini decît pe clasa marilor boieri care, deținînd latifundiile, puterea și puțina cultură a vremii, formau opinia publică a țării față de stăpînire, de puterile străine și de viitorime. Dar Mavroyeni era prea sincer pentru a proceda la fel cu ceilalți — și, trebuie spus, el era și prea cinstit în sufletul său. În privința aceasta el semăna cu cei doi dintîi Mavrocordați, care totuși fură siliți pînă la urmă să toarne multă apă în vinul lor. Vodă Nicolae, dimpotrivă, cu firea combativă pe care o avea, cu cît găsea mai multă împotrivire, cu atît se îndîrjea mai mult, și în loc de apă el turna oțet peste vin. De tînăr, fostul marinar activ și ridicat prin propriile sale puteri, nu putu suferi acea oligarhie care credea că bunurile lumii sînt apanajul cîtorva privilegiați ai soartei, și dacă luptase împotriva acestei mentalități ca dragoman la Țarigrad, apoi ca domn în țara în care era acum stăpîn, înțelegea ca voința lui să fie împlinită. El căută deci sprijin în oricine, în afară de boieri. Pentru aceea poporul, ocrotit de el, l-a iubit, și pentru aceea l-au urît boierii. Și cum aceștia din urmă erau cei care țineau

călimara la briu, din vîrful penei lor ieşi, în loc de un Nicolae Mavroyeni, un harap negru cu dinţi de oţel !

Dar poporul altfel cugeta. Chiar înainte de sosirea noului voievod în ţară, el cînta, prin glasul pitarului Hristachi :

Nu trecu cîteva zile
Şi-auzim de domn că vine
Unul ce a fost în treabă
Dragoman pe Marea Albă.
Ce-i zice şi Mavroyeni,
Iscusit şi om al trebii,
Şi încă şi un dar mai are,
Că e om şi viteaz mare.

Nădejdea poporului nu fu înşelată. Cînd sosi Mavroyeni la Bucureşti, la 15 mai 1786, trăgînd mai întîi la mînăstirea Văcăreşti, unde era obiceiul ca domnii să poposească trei zile pînă li se pregătea intrarea cu alai în oraş, el făcu atîtea milostiviri şi împărţi atîţia bani nevoiaşilor, încît bieţii oameni începură iarăşi să cînte :

Ne miram dor ce să fie
această galantomie !
Şi toţi mulţumiam, zicînd
că am dobîndit domn blînd !"

De la început, Vodă Niculae ţinu să arate ţării deosebirea pe care vrea s-o facă între acei care aveau nevoie să fie ocrotiţi şi acei care trebuiau ţinuţi din scurt. După ce împărţi deci milostivirile sale săracilor, adună pe boieri şi le spuse că vrea să domnească cu dreptate şi cu bunătate, dar cere că la rîndul lui „fiecare să-şi facă datoria, că de nu, va fi astfel pedepsit, încît în ceea lume nici n-o să mai aibă ce căuta în iad".

Boierii se uitară unul la altul, întrebîndu-se ce-o să le mai aducă şi această nouă domnie, iar spaima lor ajunse la culme cînd, ieşind din biserică, văzură în alaiul domnesc doi gîzi îmbrăcaţi în zale, mergînd în fruntea a 12 galeongii [34].

Se poate ca Mavroyeni să fi căutat a impresiona spiritele prin alcătuirea acestui neobişnuit alai, dar e pe

de altă parte foarte firesc ca fostul dragoman al marinei otomane să fi înlocuit pe arnăuți prin galeongiii cei

Cu niște mintene scurte
Numai pîn-la brîu făcute,
Cusute cu găitanuri,
Și la brîie iataganuri ;
La cap turcește legați
Cu șalvari largi îmbrăcați
Și cu mînice sumese...
Iar prin mîini gloanțele dese !

Cît despre gîdele în zale, el întruchipa icoana Justiției, simbol destul de răspîndit în orient.

Dar, în urma cuvîntării pe care le-o ținuse domnul, boierii interpretară lucrurile altfel, cu atît mai mult cu cît nici înfățișarea voievodului nu era de natură a-i liniști. Mavroyeni era înalt, uscățiv, negricios, cu mișcările iuți și privirea foarte încruntată. Cu un ochi se uita drept și cu celălalt la o parte ; ca să privească pe cineva în față trebuia să întoarcă capul, lucru care înspăimînta așa mult pe boieri, încît ei nu îndrăzneau să se uite la dînsul. Dar dacă s-ar fi uitat, ar fi văzut dinții lui cei frumoși, și ar fi băgat de seamă că atunci cînd zîmbea — ceea ce i se întîmpla des — înfățișarea lui se schimba, căpătînd o expresie de-o bunătate rară.

Ca și alaiul său, ca și înfățișarea, felul de-a domni al lui Vodă Nicolae plăcu unora și displăcu altora.

După cum scrisese lui Herbert von Bathkeal, el începu să cutreiere capitala călare și pe jos, îmbrăcat în toate felurile, țărănește, popește, turcește, intrînd prin prăvălii, uitîndu-se pe sub cîntare, iar cînd prindea pe vreunul cu ocaua mică, dădea, scurt, poruncă să fie spînzurat :

Și pe unde nu gîndeai
Pe acolo îl întîlneai
. . . . . .
Iar după ce se-ntorcea
Vedeai colea și colea
Cîte unul atîrnat
De o șandrama legat !

Pieţele Bucureştilor se umplură de spînzurători, de stîlpii cărora bălăbăneau trupurile celor care prea multă vreme abuzaseră de răbdarea omenească.

Era Mavroyeni nebun ?

Orăşenilor le poruncise să ţie noaptea uşile descuiate, spre a ispiti pe tîlhari şi a-i prinde astfel mai uşor, „iar de se va întîmpla vreo pagubă casnicilor, va împlini măria sa din visteria lui". Ispravnicilor de ţinuturi le scrisese că dacă nu vor stîrpi hoţiile din ţară, pentru a nu lăsa spînzurătoarele goale îi va atîrna pe ei de dînsele. Şi în scurtă vreme „unde să mai vezi haiduci la drumul mare", după cum spune Ghica el însuşi „sau unde să mai vezi cerşetori pe uliţe !".

Era Mavroyeni nebun ?

Bisericile erau întotdeauna goale de preoţi, căci ei stăteau la cîrciumi — iar cînd un creştin voia să se închine, găsea uşa casei domnului încuiată. El porunci ca popii — de rînd în săptămînă — să stea de dimineaţă pînă în seară în biserică pentru a răspunde la cererile evlavioşilor.

Şi stau bieţii popi, săracii,
În spangă, ştii, ca soldaţii,
Toată ziua nelipsiţi,
Uitîndu-se pe la sfinţi !

Cînd se îmbrăca vodă în haină călugărească şi mergea la vreo biserică, de-i găsea uşa încuiată, vai de oasele preotului acelei parohii.

Era Mavroyeni nebun ?

În divan judeca singur, lucru în adevăr nemaipomenit. Nu întreba pe nimeni nimic, nici pe mitropolit despre canoanele bisericii, nici pe logofăt despre paragrafele legii, ci numai ce asculta pe împricinaţi, citea hrisoavele lor, şi dădea sentinţa. Pe loc poruncea să şi fie împlinită. El era puterea administrativă, cea legislativă şi cea executivă. Boierii spumegau de necaz, dar pricinile care mai înainte tărăgănaseră cu anii, se isprăveau acum în cîteva ceasuri, şi dreptatea era împărţită.

Era Mavroyeni nebun ?

Că umbla uneori într-o caretă trasă de patru cerbi, însemna asta ceva ? Cît coada cîinelui lui Alcibiade, nimic mai mult.

Mai tîrziu, Mavroyeni va împinge această originalitate puţin prea departe, dar niciodată din lipsă de judecată, ci întotdeauna din pricina imensului dispreţ ce avea el, cu sau fără dreptate, pentru oameni [35].

Deocamdată, pentru a nu ne îndepărta prea mult de subiect, să ne întoarcem în sfîrşit la doamna Mărioara.

O părăsiserăm în clipa cînd, după două neajunsuri în dragoste (poate după trei, căci dragostea ei cu Celibi Petrachi pluteşte încă în taină), se răcorise de necazul ce avusese, făcînd pe bărbatul ei să-i intre, ca întotdeauna, în voie. Întîmplările din Therapia trebuiesc plasate cam între anii 1783—1784.

Doi ani mai tîrziu era doamnă. Un obicei aproape constant — fireşte că nu fără excepţii — o regulă a ceremonialului fanariot cerea ca noile doamne să rămîie cu copiii lor la Constantinopol după plecarea soţilor lor în ţările în care erau trimişi voievozi. Unii din domni aşteptau apoi sosirea familiei lor pentru a proceda la ceremonia înscăunării, alţii îşi primeau nevestele cu mare alai după ungerea lor de către mitropolitul ţării. Nicolae Mavroyeni nu făcu nici una nici alta, sau mai bine zis le făcu pe amîndouă. El porni din Fanar împreună cu doamna Mărioara şi cei şapte copii ai lor, însă ajunse singur la Văcăreşti, lăsîndu-şi familia la Giurgiu cu porunca să nu-şi urmeze drumul decît a doua zi, pentru ca în timpul acesta să poată lua măsurile trebuincioase pentru strălucita primire ce dorea să facă nevestei sale. Cîteva ceasuri deci după sosirea sa la mînăstire, trimise la Bucureşti un hrisov domnesc, care fu citit la toate răspîntiile capitalei şi care spunea că a doua zi, sîmbătă, la ceasul opt din zi (ora turcească), va intra în Bucureşti „cu voia domnului, scumpa noastră soţie şi doamnă, Maria Mavroyeni". Toate jupînesele şi toate muierile erau poftite la Văcăreşti pentru alcătuirea alaiului principesei.

Nici barba duhovnicească din Therapia, nici faţa rasă a olandezului din Amsterdam nu par a fi impresionat pe Mavroyeni. El trebuie să fi fost unul din oamenii aceia despre care se zice că este un chibrit care nu se

aprinde decît pe cutia lui. „Mica lui groasă“ îi era dragă, și-i făcea, fără precupeție, toate chefurile.

În alaiul cu gîzi și galeongii trecuse deci și mîndra Mărioara, de la Văcărești la Sfîntul Spiridon prin Podul Beilicului, și de acolo la Curtea Veche, unde-și luară noii voievozi reședința.

Curtea era, foarte de mult, dărăpănată. Cînd o văzu, Mavroyeni se înfurie. A patra zi chiar după sosirea lui acolo (joi, 21 mai), chemă în spătărie pe mitropolit cu episcopii săi, pe boieri și pe negustori și le ceru bani „care 60 de pungi, care 50, care 40, care 30, 20, 10, care 5, cu cuvînt că vrea măria sa să înoiască și să dreagă casele domnești, că este și rușine a fi ele în mijlocul orașului surpate, de nu are măria sa unde să șeadă“.

Două luni mai tîrziu curțile erau gata. Nu s-o fi făcut mare lux cu ele, dar s-au pus, se vede treaba, ușile și ferestrele care lipseau, s-au prefăcut tavanele ca să nu intre ploaia în casă și s-au mobilat odăile domnești. Cînd, pe la 15 iulie, sosi în București vestita Lady Craven, ea, care se miră de atîtea lucruri de la noi, nu avu nimic de spus despre acele curți, nici că sînt frumoase, nici că sînt dărăpănate.

Lady Elisabeth Craven, născută în 1750, era fata contelui Berkley, unul din marii aristocrați ai Angliei. Măritată la vîrsta de 17 ani cu lordul Craven, care o părăsi după ce avusese cu ea 7 copii, dînsa se despărți de el și începu să cutreiere lumea pentru a-și uita necazurile. Astfel ajunse, după multă cale, pe malurile Bosforului, unde de altfel văzuse, nu de mult, de la fereastra ambasadei franceze, alaiul lui Mavroyeni în ziua învestirii acestuia. „Le cortège était magnifique“, scrie ea. „Ses gardes et ses courtisans le précedaient et le suivaient deux à deux; les chevaux étaient couverts de draps d'or ou de riches broderies ; on portait devant lui deux queues e chevaux blancs et une espèce de bonnet semblable á un casque, emblème de sa dignité. Ce prinse est déjá un peu vieux (avea 50 de ani n.a.), et comme il connait l'Ambassadeur, il regarda aux fenêtres où nous étions pour le voir passer, et nous fit un signe de tête. En vérité je n'ai jamais vu de plus belle procession“.

Întorcîndu-se acum în occidentul Europei, ea trecea prin Bucureşti, şi ceru lui vodă să fie primită de el şi de doamna, caracteristica acestei femei fiind curiozitatea. O celebritate europeană n-a fost Lady Craven, însă a fost o femeie frumoasă — de la care ne-a rămas un portret din penelul lui Reynold — deşteaptă şi fină. Mai tîrziu, scurtă vreme după trecerea ei prin Bucureşti, se va mărita cu markgraful Alexandru din Anspach, nepotul lui Frederic cel Mare, cel care-şi vîndu, în 1792, principatul statului prusian. Călătoriile ei le-a descris cu vioiciune şi spirit într-o cărticică apărută la Londra, şi tradusă pe franţuzeşte în 1739.

La Bucureşti fu găzduită întîi într-o mînăstire, care nu-i plăcu, şi apoi în casa lui Laroche. I se trimise acolo o caretă aurită pentru a o duce la curte, unde trecu prin două porţi pînă să ajungă la palat.

„Într-un colţ al sălii de audienţă", zice ea, „pe un divan, printre perne, stătea vodă îmbrăcat turceşte. Mă întrebă, prin tălmaci, cum îi merge domnului de Choiseul, şi mă rugă să rămîn cîteva zile la Bucureşti. Mi se dete cafea şi dulceaţă, şi cînd mă sculai ca să plec, unul din boierii săi îmi spuse încet să mă aşez din nou. Deodată urechile mele fură asurzite de cel mai groaznic dintre zgomote. Secretarul îmi spuse cu glas tare : «E pentru dumneavoastră, doamnă. E muzica lui vodă». Prinţul mă rugă să mă uit pe fereastră, şi văzui în curte... meterhaneaua turcească", care i se păru melomanei de pe malul Tamisei cea mai neînchipuită cacofonie din lume. Gata în fiecare clipă să pufnească de rîs, era mereu trasă de rochie de tovarăşa ei de drum, care, îngrozită, îi şoptea : „Pentru dumnezeu, nu rîdeţi doamnă" !

În sfîrşit, sosi logofătul al doilea, vestind-o că doamna Mărioara o aşteaptă. Trecu deci în ceea ce se numea pe vremea aceea haremul.

„Doamna era aşezată turceşte, cu trei fete lîngă dînsa, de vreo 9, 10 şi 11 ani. Ea mă luă de mînă şi mă aşeză alături de dînsa. Are 30 de ani şi e foarte frumoasă ; seamănă cu ducesa de Gordon, deşi trăsăturile şi înfăţişarea ei au mai multă blîndeţe. Pielea ei mi s-a părut mai albă şi părul mai blond. E cam grăsulie şi se află într-a şasea lună a celui de al optulea copil".

Mai cunoaşte cineva, după acest portret, pe Mărioara lui Hope ? !

Drept dovadă că nimic nu este cum este, ci sîntem toţi cu miile de feţe pe care ni le văd miile de oameni. Singurul lucru care rămîne neschimbat este obezitatea principesei.

Doamna Maria Mavroyeni luă pe Lady Craven de mînă şi o aşeză lîngă ea. Erau în încăperea aceea vreo 20 de femei, jupînesele şi fetele marilor boieri, din care una singură, fiindcă purta pe-o ureche o căciuliţă de zibelin, atrase privirea englezoaicei.

Conversaţia doamnei Mărioara aminteşte pe cea din jurul tandurului de la Therapia. Aici o recunoaştem ; ar fi recunoscut-o şi Thomas Hope.

„După ce-mi făcu toate întrebările ce obişnuiesc femeile din orient şi după ce mă întrebă dacă eram îmbrăcată ca în Franţa, doamna îmi spuse că ar fi încîntată dacă aş vrea să rămîn un an întreg în Muntenia. Vodă părea şi el a dori lucrul acesta, dar le spusei amînduror că nu voi rămîne în Bucureşti nici 24 de ceasuri".

În urma acestui refuz categoric, ea fu poftită la cina de seară, care fu servită „à l'européenne", la o masă cu picioare şi cu scaune împrejur. Elisabeth Craven, care venea din Constantinopol, se aştepta să mănînce pe divan. Dar spre marea ei mirare găsi o masă ca la Londra, cu tacîmuri de argint englezesc, cu cuţite şi furculiţe. Patru candelabre împodobite cu flori de rubine şi de smaragde luminau „sufrageria", şi muzica turcească fu înlocuită cu un taraf de lăutari ţigani, care avu darul să placă melomanei. Domnul stătea în capul mesei, doamna Mărioara la dreapta lui şi Lady Craven la stînga.

Lady Craven era încîntată. După masă, toată lumea trecu în altă odaie, unde cafegiii îşi împliniră slujba, ciubucgiii la fel. Şi să nu uităm că toate acestea se petreceau în încăperile Curţii Vechi, ai căror pereţi adăpostiseră altădată pe Ecaterina Salvarezi a lui Vodă Alexandru, pe Elena lui Matei Basarab, pe Anastasia lui Gheorghe Duca, şi de curînd, înainte ca Mavroyeni să repare casele, mai adăpostiseră şi pe „Craii de Curtea Veche" şi cîinii şi vacile de pe maidane!

Singurul lucru care păru străinei ciudat, e că vodă şi boierii se aşezară de o parte a camerei, doamna şi femeile de cealaltă parte, în loc să stea cu toţii să vorbească împreună ca la Buckingham Palace.

Lady Craven mai pretinde că doamna Mărioara ar fi crezut că-şi bate joc de ea, cînd i-a spus că în Anglia femeile învaţă a dansa, a scrie şi a citi. Dar de data aceasta n-o mai credem noi pe spirituala viitoare mark-grafă. Doamna lui Mavroyeni nu ştia decît greceşte şi poate nu ştia să citească, dar prea multe din celelalte fanariote erau femei învăţate, pentru ca ea să se mire că englezoaicele ştiau carte.

Taifasul se isprăvise la ceasul 11 ½ şi Lady Craven se întoarse acasă la d-l Laroche. Înainte de a părăsi Bucureştii, vodă îi trimise în dar un cal arăbesc şi doamna cîteva batiste brodate. Ea plecă la Sibiu şi de acolo la Viena. Ţara noastră îi rămase într-o frumoasă amintire. „Nu pot măcar încerca să descriu frumuseţea munţilor româneşti... nici copacii de tot felul, care dau ţării un colorit atît de schimbăcios...".

Doi ani de zile merseră lucrurile cum merseră. În afară de Văcărescu (care de la început şi pînă şi-a dat Mavroyeni ultima suflare nu l-a putut suferi), ceilalţi boieri trebuiră să recunoască cum că felul de a se purta cu ei era mai mult aspru decît crud, iar că încolo treburile mergeau bine în ţară. În capitală cu atît mai mult, deoarece dreptatea era împărţită de vodă, hoţiile fuseseră stîrpite şi comerţul înflorea. În afară de aceasta, Mavroyeni făcuse şi însemnate clădiri în Bucureşti : o biserică mare şi frumos împodobită de el, zisă Izvorul Tămăduirii sau Biserica Mavrogheneească (la şosea) ; lîngă ea un spital încăpător, care din „Spitalul Mavrogheneşc" s-a transformat într-al „Filantropiei" ; în spatele ei un cimitir, desfiinţat prin 1920 ; alături, o fîntînă publică, care se spune că era de toată frumuseţea, dispărută fără urme, o tipografie (în curtea bisericii), un chioşc cu o grădină ca din poveşti, unde mergea vodă să-şi soarbă cafeaua în după-amiezile de vară, aşezat în preajma aceloraşi aşezăminte şi doborît la pămînt nici 20 de ani după moartea voievodului. Parcă o nevăzută mînă duşmănoasă,

un duh neprielnic, a vrut cu tot dinadinsul să șteargă din amintirea românului numele lui Nicolae Mavroyeni.

Dar el va rămînea, precum o dorea bietul voievod inimos și viteaz, al cărui gînd — vanitos, se poate ! — era mereu îndreptat asupra posterității. Preocuparea lui constantă era : ce zice străinătatea de dînsul, ce va zice viitorimea, ce loc va ține în istorie.

Subiectul acestei cărți nu ne îngăduie să ne întindem asupra domniei lui Nicolae Mavroyeni, cu atît mai mult cu cît doamnă-sa, care va părăsi în curînd Bucureștii, se va ține cîțiva ani într-un incognito din care n-o vom mai putea scoate.

În 1786 o mai întîlnim în paginile corespondenței baronului von Metzburg, care — nou sosit la București în calitate de consul austriac —, ne spune că doamna Mărioara a trimis fetițelor lui „une écharpe de cou (învălitoare de gît). Cîteva zile mai tîrziu, ea rugă pe consul să-i trimită pe fiul său pentru a se juca cu al ei, căci erau amîndoi de aceeași vîrstă. Beizadea Petrachi, al patrulea copil al Mavroyenilor, avea opt ani și-i trebuiau tovarăși de joacă. Micul Metzburg veni deci la curte, și după ce fu mîngîiat de vodă și de doamnă, căpătă un ceas de aur și diferite alte daruri.

Dar în toamna anului 1787, adică abia 16 luni după sosirea ei la București, doamna Mărioara trebui să părăsească țara, căci Rusia declarase război Porții, și Mavroyeni presimțise că Muntenia va deveni în curînd teatrul luptelor. Între timp, ea mai născuse un băiat. Luîndu-și copiii, medicul și 40 de servitori, ea porni, în ziua de 17 septembrie, din nou la Constantinopol, pentru a nu se mai întoarce în țară decît foarte tîrziu, în mod trecător, cînd va fi bătrînă, văduvă și nenorocită. În țară rămase numai, dintre toți copii ei, mica beizadea Petrachi, fostul tovarăș de joc al baronașului von Metzburg, fiindcă Vodă Nicolae voia să-și deprindă plodul cu arta războiului.

Întîmplarea făcu ca îndată după plecarea doamnei să sosească în București Thomas Hope, care nu se poate împiedica să-și arate bucuria de a nu o mai găsi acolo.

Olandezul găsi în Muntenia pe un Nicolae Mavroyeni pe care nu-l cunoscuse în Turcia : nervos, iritabil, vio-

lent — astfel cum ni-l arată Văcărescu : poznă a firii, sau cum ni-l înfăţişează istoricii mai tîrziu : nebun !

Dar schimbarea ce se operase în caracterul lui vodă n-avea nimic a face cu nebunia. Cauza ei trebuieşte căutată aiurea, şi odată găsită, lucrurile se vor tălmăci de la sine.

O parte a corespondenţei diplomatice a lui Mavroyeni a fost publicată (în Blancard) şi se vede din ea că fostul dragoman al flotei otomane era, cum greu s-ar fi putut altfel, foarte cunoscător al trebilor politice. Alianţa nemţilor cu muscalii şi tratatul austro-rus din 1784 îi erau cunoscute şi el, ca toată lumea, ştia prea bine că războiul dintre aceşti doi aliaţi şi imperiul otoman era de neînlăturat. Unul din cuvintele de căpetenie care l-au îndemnat pe Mavroyeni să ceară domnia Ţării Româneşti era tocmai izbucnirea probabilă a acestui război. În calitate de fost dragoman al celui mai mare amiral al flotei pe care l-au avut turcii, în calitate de cel mai intim prieten al acestui Hassan Paşa, pe care-l întovărăşise în mai multe campanii, Mavroyeni, care era el însuşi viteaz din fire, nu visa decît războaie şi glorie. El îşi dădu seama că a rămîne dragoman în Stambul era moartea visurilor sale. Dar, creştin fiind, cum ar fi putut el, în imperiul semilunei, să-şi valorifice bravura, decît fiind domn într-una din ţările dunărene, în care calitate să se poată distinge pe cîmpul de luptă într-un viitor război. Deci, înainte de a sosi în ţară, o fi pus el la cale cu Djezaerli Hassan tot planul său viitor, făgăduind amiralului că, în caz de război, va ridica prin ţinuturile noastre o numeroasă oştire pe care o va pune la dispoziţia sultanului, iar turcul i-a şoptit că în cazul acesta va stărui să i se dea comanda întregii oştiri musulmane... lucru care s-a şi întîmplat.

Aşadar, fostul dragoman fiind acum domn şi războiul izbucnind, Nicolae Vodă se puse pe treabă, atît pentru a-şi ţine cuvîntul dat, cît şi în vederea gloriei sale viitoare. În scurtă vreme, el strînse o armată de lefegii, adunată de pretutindeni, turci, greci, albanezi, sîrbi, atraşi de făgăduielile lui vodă de a le da lefuri mai mari decît la toate celelalte oştiri. Odată însă cetele întrunite şi

sosite la București, ele cerură bani. Vodă la rîndul lui ceru bani țării : de la boieri, de la negustori, de la mănăstiri. De notat că niciodată, în nici un autor, nu se spune că el ar fi luat sau c-ar fi cerut măcar bani de la țărani. Pe cînd (în afară de Mavrocordați) toți, dar toți ceilalți domni fanarioți, au despuiat țara din impunerile ce le puseseră asupra nevoiașilor, singur Mavroyeni a cerut bani de la cine avea, nu de la cine n-avea.

Văzînd însă că nimeni nu vrea să-și deschidă punga, vodă începu cu vorbe patriotice : că e țara în primejdie, că e datoria fiecăruia să ajute la plata ostașilor meniți să le apere pămîntul și altele la fel... *Vox clamantis in deserto...!* Mavroyeni se înfurie. Începură deodată iar să-i vorbească din văzduhuri „demonii săi familiari !" care-i porunceau să ia cu sila banii ce nu i se dădeau cu voia. Ziua în amiaza mare, noaptea în visuri mai ales, îi vorbeau duhurile, arătîndu-i pe cine trebuie să amenințe, pe cine să surghiunească, la cine să se răstească pentru a strînge comorile de care avea nevoie pentru lefegiii săi.

Și aici este de notat un lucru : că Mavroyeni n-a omorît, nici n-a schingiuit pe nimeni. A amenințat, a răcnit, s-a încruntat, dar atît.

Astfel, într-o zi, trimițînd după marele bogătaș negustorul Ștefan Băltărețul, cum sosi acesta la curte îi zise : „Vino după mine !" Și încălecînd amîndoi, îl duse vodă în goana armăsarilor pînă la Turnul Colței. Acolo, descălecînd, urcară scările una cîte una pînă sus, neștiind negustorul ce vrea domnul de la el. Mavroyeni îi arătă cu mîna de jur împrejur, ce frumos se vede orașul de acolo și apoi deodată îi spuse : „Ia uite de aici, mult e pînă jos ?".

— „Mult măria ta, îi răspunse Băltărețul, de-ar cădea cineva de aici, praf s-ar alege dintr-însul !".

Vodă începu să rîdă :

— „Știi c-am visat pe Sfîntul Nicolae astă-noapte ! Mi-a zis ca să te asvîrl d-aici jos !".

Negustorul îngheță, să-l apuce amețeala și să cadă singur. Dar din spatele lui un glas îi șopti încetișor la ureche (era al căminarului Sava, căpitanul galeongiilor lui vodă) : „Spune-i c-ai visat și tu pe sfîntul Spiridon,

care ţi-a cerut să-i aprinzi o făclie de 50 de pungi, şi dacă te-o arunca jos, rămîne sfîntul fără lumînare !".

Clănţănind de frică, bietul Băltăreţul spuse cu glas tare, ca un papagal, vorbele căminarului. Iar vodă îi răspunse :

— „Ei, dacă-i aşa, dă-i banii lui Sava să cumpere făclia !".

Anecdota aceasta, povestită de Ion Ghica, a fost mult speculată în favoarea tezei nebuniei lui Mavroyeni. Dar ni se pare dimpotrivă, că ea dovedeşte cumînţenia lui.

Asta o făcu negustorul. Acuma alta din tagma boierească.

Cică-ntr-o seară de iarnă coana Luxandra a lui Scarlat Cîmpineanu fu chemată la curte. Primită de vodă cu multă cinste, ea auzi cu bucurie lăudîndu-se meritele bărbatului ei, cînd deodată domnul, bătîndu-se cu pumnii în cap, îi povesti visul ce zicea că avusese cu o noapte înainte : o văzuse în somn călătorind pe drumul Giurgiului către Ţarigrad, împreună cu soţul ei, iar averea lor fusese confiscată.

Ajunsă în capul scării, visul luă întruchipare. Luată pe sus de arnăuţii curţii, tînăra femeie fu aruncată într-un car mocănesc ; iar de sus de la fereastră vodă îi zicea, rînjind :

„Călătorie sprîncenată, cucoană".

Tot Ion Ghica ne povesteşte şi această întîmplare şi, cum Luxandra Cîmpineanu era una din bunicele lui, înţelegem acum de ce atîta ură rămasă în neamul Ghiculesc împotriva „nebunului de Mavroyeni".

Dar lucrurile nu se opriră aici. Armata de lefegii i se păru lui vodă neîndestulătoare şi pentru a o spori el făcu apel la ţară spre a ridica o oaste naţională, de români. Ţăranii trebuiau să fie cătane şi fiii de boieri căpitani. Noile regimente urmau să facă a răsuna Carpaţii de vitejiile lor şi, răzbătînd prin trecători, să cuprindă, ca odinioară Mihai Viteazul, Braşovul, Făgăraşul, Sibiul şi Alba-Iulia !

Dacă se poate aşa nebunie ! Boierii se uitau la dînsul ca la un sărit din minţi. Oaste de români ! Nu se mai pomenise aşa ceva de mai bine de 100 de ani ! Nimeni nu vru să-i dea ascultare. Într-un superb avînt de dispreţ,

vodă, adunîndu-şi sfatul, îl scoase afară la grajduri, şi în faţa veliţilor încremeniţi, îşi îmbrăcă calul cu caftan boieresc :

— „Iată, l-am făcut spătar şi căpitan de oşti, pe viteazul meu murg. Mergeţi voi la treburile voastre !".

Din această întîmplare a ieşit Vodă Nicolae un al doilea Caligula şi un cirac al necuratului, care-şi boierea vitele.

Judecă cine cum o vrea.

Totuşi, şi fără de boieri, oastea de români se făcu. După cum bine zice Ionescu-Gion, se poate că în acest sîmbure de oştire românească să se fi găsit flăcăi care vor fi mai tîrziu pandurii lui Tudor Vladimirescu. In tot cazul, şi aici ca pretutindeni, poporul n-a judecat la fel cu boierii. El nu numai că nu l-a găsit pe Mavroyeni nebun, nu numai că şi-a trimis băieţii la oaste (cu leafă, firește), dar era foarte mîndru de această minunată întîmplare :

Apoi să stai să priveşti
Şi cu drag să pomeneşti
Pe românaşii voinici
Încălţaţi toţi cu opinci.
Să te fi dat la o parte
Să vezi regule curate,
Cît erau de drăgălaşi
Şi născuţi a fi puşcaşi.
Se mira care-i vedea
Şi la ei gura căsca
Că păreau c-au fost cătane
De cînd au ieşit din foale.
Grecii, ca nişte măgari,
Se mirau de opincari,
Care, de cînd s-au născut,
Puşca-n ochi nu au văzut.
Căci ei, cînd veneau în ţară,
Intrau cu oameni de-afară
Şi buni pentru ostăşie
Nu credeau români să fie ;
Şi-acu-n oaste de-i puneau
Mai multă fală făceau.

Această părere a Pitarului Hristachi, care era pe atunci *vox populi*, nu o puteau împărtăși boierii cei mari. Ei începură să părăsească țara, luînd cu ei ce brumă de avere aveau, și, trecînd granița Transilvaniei, merseră să sporească numărul dușmanilor lui Mavroyeni, care umpleau ziarele vieneze de „nebuniile voievodului Munteniei".

Cînd în sfîrșit, în martie 1788, Austria declară și ea război Turciei și armatele ei cuprinseră toate trecătorile, Vodă Nicolae temîndu-se ca boierii rămași în țară să nu-l trădeze, preveni lucrul acesta, surghiunindu-i pe toți peste Dunăre, în țara turcească. Astfel plecară, în convoiul întîi, marele ban Pană Filipescu cu fiii săi Nicolae și Constantin ; în convoiul al doilea, logofătul Scarlat Ghica, vornicul Ienachi Moruzi, vornicul Greceanu și paharnicul Gulianò ; și în convoiul al treilea, Enăchiță Văcărescu, Nicolae Brîncoveanu, Racoviță, Fălcoianu, Crețulescu, etc.

Țara se golise cu totul de boieri, căci

Vodă cum văzu așa
Că-ncepură a se cără
Cîte unul, cîte unul,
Nu mai lăsa pe niciunul.
Și-i porni-n țara turcească
Ca să nu-l mai amărască.

Dar țară fără boieri unde se mai văzuse ?

„Lasă că facem noi alții", își zise vodă în sinea lui. Avea el, nu-i vorbă, pe vestitul său căminar Sava, care va fi cunoscut mai tîrziu sub numele de Bimbașa Sava, avea pe Ioniță Papuc, pe care-l făcuse caimacan în Craiova, pe șmecherul de Perdicarul, care-i cetea în stele, descoperindu-i tainele viitorului și umplîndu-l cu „minciuni de minune", și avea îndeosebi pe Dumitrăchiță Turnavitul, suflet din sufletul lui, mîna lui dreaptă, năzdrăvanul care-i ghicea gîndurile și-l ameța cu planurile sale de restaurare a imperiului bizantin, cînd împreună cu Rigas cel învățat, cu Hortolan, negustorul din București și cu Emil Gaudin din Constantinopol, vor înfige

iarăși crucea pe cupola Sfintei Sofia. Mai avusese și pe cumnatul său Condili, dar îl dăduse afară din țară, fiindcă acest om nesuferit se încumetase să-i zică într-o zi pe nume : Mavroyeni sau Mavrogheni, pe cînd măria sa își spunea de mult și iscălea întotdeauna : Mauroceni.

În sfîrșit, cu acest mic stat-major nu putea vodă să cîrmuiască țara. Îi trebuia un divan, deși nu prea înțelegem de ce avea nevoie de el odată ce, după cum am văzut, întrunise în persoana lui toate puterile statului. În tot cazul, vodă începu de atunci să boierească în dreapta și în stînga pe oricine-i dădea bani pentru soldații lui. Pitarisea și sărdărisea cu duiumul.

Apoi d-aci să te ții
Și să mai vezi boierii ;
Alergînd care de care
Să ia caftanul cel mare,
Măturînd tot de prin casă
Și dînd pînă la cămașă
Numai și numai să fie
În rînd la-arhondologie !

Și astfel se făcu întocmirea boierilor mavroghenești ! Dar partea nostimă a afacerii, pe care în adevăr numai un Nicolae Mavroyeni a putut-o concepe, e că isprăvindu-se numărul celor dornici de a fi căpătuiți, vodă începu să boierească pe oameni cu sila „cu bătăi și cu pumnuieli".

„Boierea pe toți cîți afla că au ceva bani. Le trimitea caftane și carte domnească cu ciohodari, și ori pe unde îi afla, îi îmbrăca și le lua bani. Iar care nu primea, îl duceau arnăuții la nazîr [36] și-i punea la grosul vartei în putoare [37], și așa vrînd-nevrînd primea caftanul și dădea banii, cu cuvînt că trebuie lui vodă să dea lefi la oști" (Dionisie Eclisiarhul).

Năzdrăvăniile acestea, povestite de-un Eclisiarhul și de-un Văcărescu, speculate de un Fotino și de un Ion Ghica, făcură din Mavroyeni acel harap negru despre care am vorbit la început.

Dar acum că cunoaștem cuvintele care l-au împins pe Mavroyeni să se poarte, după declararea războiului, astfel

cum s-a purtat, să vedem nu numai cum au fost faptele lui, ci să arătăm care i-a fost cugetul și în ce chip judeca omul acesta.

Thomas Hope spune că venind în București și văzîndu-l pe vodă, a rămas uimit de patima care i se păru că o pune el în toate, și îndeosebi în chestiunile care priveau războiul.

Din cuvintele sale rezultă clar că Mavroyeni era chior de ochiul drept, ceea ce de altfel se vede destul de bine pe portretul său în ulei, făcut de un contemporan. Acestea între paranteze. Să trecem dar.

Hope primi într-o zi „poruncă" de-a merge la chioșcul lui vodă, cel despre care am spus că se afla lîngă Fîntîna Tămăduirii, sus la șosea, unde desemnase el însuși planul frumoasei sale grădini. Olandezul își aminti că în vremuri dragomanul era la Therapia mai vesel decît la Fanar, fiindcă, zise el, cînd mergeau la țară își lăsa grijile în oraș. Ca atare fu mulțumit de-a ști că va putea vorbi cu vodă Nicolae în grădina sa din afara capitalei, unde printre lalele și crini „caracterul său căpăta o tentă mai veselă...".

Și, în adevăr, voievodul fu vesel. După multe vorbe, nealese — amintiri din trecut, planurile de viitor — Mavroyeni întrebă deodată pe Hope :

— „Ce spune lumea despre mine ? Ești nou venit aici și trebuie să fi auzit multe !".

— „Soliman cel mare", răspunse Hope, „avea obiceiul să taie limba și urechile celor care-l vorbeau de rău !".

— „Soliman era un om cuminte... Dar eu nu am puterea lui, și-mi place să aud ce spune lumea de mine !".

Hope nu se îndupleca să vorbească.

— „Măria sa", zise el, „știe foarte bine că toată lumea vorbește de ea cu cel mai mare respect".

— „Dar care din virtuțile mele este mai lăudată ?".

— „Doamne", răspunse olandezul, „bunătatea inimii voastre fiind cunoscută..."

Mavroyeni se încruntă, nerăbdător. Îl întrerupse zicîndu-i :

— „Văd că nu voi putea afla nimic de la dumneata. Dar am să-ți dovedesc eu că nu am nevoie de răspunsuri. Lumea zice despre mine că sînt un monstru !.. Da, da, că sînt zgîrcit ca Acheron și nemilos ca satana. Nu mai fă pe miratul, o știi foarte bine. Dar ceea ce nu știi, e că lumea ar trebui să-mi fie recunoscătoare că sînt cel care sînt".

Vodă întoarse capul la o parte pentru a-l vedea pe olandez din față, și urmă :

—„Sînt două lucruri pe care cred că nu le vei putea tăgădui : unul, că țara aceasta trebuiește apărată ; al doilea, că nimeni altul decît mine nu o poate apăra !".

Oho !

Thomas Hope își ciuli urechile.

— „Acuma", urmă vodă liniștit, „cum vrei ca fără bani să resping vrăjmașul și să mă și țiu în domnie ? Dacă nu voi strînge sumele trebuincioase pentru a ridica o armată, peste o lună de zile austriecii vor fi în București, iar dacă nu mai trimit peșchele marelui vizir și sultanului, peste un an sînt mazilit. Ei deci sînt vinovați de lăcomia mea. Întrucît privește cruzimea, de ce crezi dumneata că înaltul devlet a făcut în favoarea mea o excepție pînă acum fără pildă, numindu-mă în același timp voievod al Munteniei și seraskir (general) turc ? Nu oare pentru a înlătura, cu o putere fără preget, pericolul care amenință această țară ? Așadar, atunci cînd, din pricina nașterii mele într-o insulă grecească, a calității mele de bey musulman și a credinței creștine care este a mea, văd pe greci urîndu-mă fiindcă nu sînt născut în Fanar, pe români unindu-se în ascuns cu austriacul, și pe musulmani disprețuindu-mă ca pe un ghiaur ; atunci cînd sînt nevoit să mă apăr împotriva rîvnei celor dintîi, a mișeliei celor de-al doilea și a fanatismului celor de-al treilea ; cînd știu că blîndețea ar trece drept slăbiciune și ar atîța îndrăzneala lor, grăbind pierderea mea ; cînd știu în sfîrșit că distrugerea mea ar însemna distrugerea țării acesteia, nu este oare sfînta mea datorie de-a ține în frîu, printr-o cît mai mare putere, pe cei care vor să se răzvrătească ?"

Dacă vorbele acestea mai au nevoie de comentar, atunci și vodă care le-a rostit și Thomas Hope care numai le-a înregistrat și autorul acestor rînduri care numai le-a tradus, tus-trei consideră partida pierdută !

Restul nu mai importă. Psihologia personajului trebuia însă depănată.

Nicolae Vodă Mavroyeni fu numit seraskir — comandant suprem al armatelor imperiale care luptau împotriva puterilor unite ruso-austriace. Oștile de lefegii și de români adunate de el, unite cu întreaga oștire musulmană, asculta de poruncile sale. Acționînd ca un general priceput și purtîndu-se ca un viteaz, el a rămas în analele istoriei otomanilor ca o pildă de eroism. Cînd într-o parte a țării, cînd într-alta, cînd încercînd (de mai multe ori cu succes) să treacă pasurile Carpaților apărate de Prințul de Coburg, cînd dincolo de Milcov și cînd în Banat, unde la 13 septembrie 1788 Iusuf-Pașa era cît pe aci să-l prindă pe împăratul Iosif al II-lea, Mavroyeni era pretutindeni.

Abdul-Hamid-Chan, sultanul, care în luna lui Moharem al anului 1203 al Hegirei, numise pe Mavroyeni și domn onorific al Moldovei, terminînd scrisoarea lui autografă prin vorbele : *Gheurein seni, gazi !* (La treabă deci, viteazule !), îi mai trimise în curînd o sabie de onoare, un caftan de samur și un hati-șerif, prin care-i confirma „domnia Țării Românești pe viață, cu drept de moștenire în linie bărbătească, prin primogenitură". Se zice chiar că, două luni mai tîrziu, același sultan i-ar fi cerut să îmbrățișeze islamismul pentru a-l putea face mare vizir, dar că domnul Munteniei ar fi răspuns că nu se poate lepăda de credința sa „fără a păta cinstea strămoșilor săi !".

Dar în vara anului 1789 succesul armelor își schimbă tabăra. Banatul fu recucerit de austrieci, rușii înaintaseră pînă la Milcov, și numai Coburg nu putuse încă străbate trecătorile.

Mavroyeni se întoarse la București cu inima în dinți, cu urechile ciulite, ascultînd tunul cum bate din Carpați și cum vine de peste Dunăre un vînt de furtună din

Stambul. Sultanul Abdul-Hamid murise și în locul lui se urcase pe tron Selim al III-lea, al cărui mare vizir fu Ali-Sahin, cel pe care-l văzurăm dușmănind altădată pe dragomanul Mavroyeni.

Totuși, deși lucrurile mergeau prost pretutindeni, domnul Munteniei nu pierdu nădejdea. Adunîndu-și oastea, el se îndreptă înspre Milcov, de unde armatele reunite ale lui Suvorov și Coburg amenințau să pătrundă în Țara Românească. Întîlnirea avu loc la Focșani, unde, la 30 iulie, Vodă Nicolae fu bătut; la 22 septembrie pierdu bătălia de la Mărtinești, și în sfîrșit bătut fu și la Porceni în ziua de 6 octombrie. Patru zile mai tîrziu — la 10 octombrie — prințul de Coburg intra în capitala țării. Voievodul Nicolae fugi la Giurgiu, lăsînd în urma lui bagaju-i cu nădejdi și steaua care-l părăsea.

Dar un nou fior îl deșteptă din toropeală, cînd auzi că în locul lui Sahin Ali fusese numit vizir marele capudan pașa Djezaerli Hassan, fratele său de cruce. Mavroyeni plecă îndată la Sumla unde întîlnindu-se cu vizirul, se îmbrățișară amîndoi și începură să plîngă. Hotărîră împreună că războiul trebuiește urmărit cu energie, dar că în același timp trebuiește încercată o negociere de pace, pe rînd cu fiecare putere. Înainte însă ca Mavroyeni să se întoarcă în țară, cîteva zile abia după întîlnirea lui cu Hassan Pașa, acesta încetă deodată din viață, acolo la Sumla, în fața ochilor disperatului său prieten (20 martie 1790). S-a vorbit de otravă. Dar Djezaerli Hassan avea 90 de ani!

Din martie în august Nicolae Vodă rătăci prin Bulgaria, singur, prin Rusciuc, prin Arvanitahori, aiurit, urmărit de demonii săi familiari, pe care altădată îi chema cînd voia și care veneau acuma nechemați, chinuindu-l ziua și noaptea.

Vizir era acum Celibi Rusciucliul și seraskir Iusuf-Pașa. Ei porunciră lui Mavroyeni — în august 1790 — să împreuneze sfărămăturile armatei sale și să meargă la Calafat spre a se întări acolo. I se mai dădură și cîteva regimente turcești, cu care vodă Nicolae trecu în Oltenia. Dar armatele austriace îl respinseră, aruncîndu-l

din nou peste Dunăre, unde, la Vidin, o ghiulea se sparse lîngă el în clipa cînd părăsea barca.

Din ziua aceea Mavroyeni știu că este pierdut fiindcă-i cunoștea îndeajuns pe turci pentru a mai putea nădăjdui că țapul ispășitor, de care au ei întotdeauna nevoie, va putea fi altul decît el, ghiaurul!

„Dar cine s-a urcat vreodată în scaun, crezînd că va rămînea veșnic în el, și cine a căutat vreodată bunăvoința sultanului, fără a ști că-i este capul în joc?", zise el lui Thomas Hope, care-l mai văzu și în clipele acestea din urmă ale vieții lui.

Începînd iar a hoinări, din sat în sat, de-a lungul Dunării, capugiul sultanului îl găsi la Bela, lîngă Vidin, unde-i tăie capul în luna lui octombrie 1790.

Înainte de a muri — și după ce se închinase la icoana sfîntului Nicolae — se zice c-ar fi răcnit capugiului în obraz: „Proclet și anatemă și de trei ori să fie blestemat acel ce în viitor va sluji cu credință imperiul otoman".

Mavroyeni avea 53 de ani. Trupul fu îngropat la Bela și capul trimis la Stambul unde, după ce fu țintuit în poarta cea mare a seraiului trei zile în vederea poporului, gîdele îl aruncă în Bosfor!

Umbra lui Celibi Pètrachi plutea, undeva, primprejur!

Doamna Mărioara avea abia vreo 34 de ani cînd rămase văduvă. Din aventurile ei galante nu mai știm nimic. Dar o fi fost femeia destul de amărîtă cu cei 9 copii ce avea și cu întreaga ei avere confiscată după moartea bărbatului, pentru a se mai gîndi acum la altceva decît la greutățile traiului. O regăsim, mamă necăjită ce era, zbuciumîndu-se în Țarigrad pentru a-și recăpăta averea. La moartea vizirului, care poruncise omorîrea soțului ei (Rusciucliul muri și el decapitat), prietenii familiei răscoliră Stambulul pentru a veni nenorocitei văduve în ajutor.

Într-o vineri, pe cînd mergea sultanul Selim, cu alaiul său obișnuit, de la serai la Selamlîc, un turc îngenuncheat pe margine de drum ridică în brațele sale pe fiul cel mai mic al doamnei Mărioara, beizadea Iusufachi, care ținea un arz în mînă. Padișahul făcu un semn

şi arzul îi fu înmînat. Se vorbea în el despre credinţa neclintită a lui Nicolae Mavroyeni către înaltul Devlet, despre faptele sale războinice... şi despre averea confiscată. Sultanul fu mărinimos, şi familia intră din nou în stăpînirea tuturor bunurilor sale, care erau foarte însemnate.

Lipsă n-au mai dus Mavroyenii de atunci. Fetele fură bine măritate şi cînd domniţa Smaragda, ajunsă doamna lui Scarlat Vodă Callimaki, plecă cu soţul ei la Iaşi, doamna Mărioara merse cu ea în Moldova; dar nu rămase multă vreme acolo, căci era prea obişnuită cu Fanarul şi cu Therapia ei pentru a putea trăi, acum că era bătrînă (1812), viaţa, cu totul alta, a moldovencelor noastre. De altfel, unele din fete erau măritate la Constantinopol; domniţa Elena, fiind şchioapă şi puţin tîmpită, rămăsese fără bărbat; iar beizadea Iusufachi, cel cu arzul, rămase fără femeie, fiindcă singur cosea şi brodea ca ele, gătea ca ele şi clevetea ca ele. Mama lor trebui deci să aibă grijă de aceşti copii chiar cînd ei se făcură mari.

Traiul acesta, mai mult sau mai puţin tihnit, pe care-l duse văduva lui Mavroyeni timp de vreo 30 de ani, fu întrerupt, de revoluţia grecească — faimoasa Eterie — după care a urmat hecatomba fanarioţilor. Copiii doamnei Mărioara nu fură amestecaţi în treburile acestea, însă un ginere de-al ei, fostul caimacan Constantin Negri, soţul domniţei Eufrosina, îşi află moartea la 8 noiembrie 1822, decapitat fiind pe piaţa Fanarului pentru că „ar fi răspîndit exemplare din Constituţia răzvrătiţilor". Văduva lui, domniţa Eufrosina, fu surghiunită la Brusa, în Asia Mică.

Acolo, în vechea capitală a imperiului otoman, o aflăm şi pe doamna Mărioara, trăindu-şi cei de pe urmă ani ai unei grele bătrîneţe, împreună cu fata ei şi cu nepoţii Nicolae şi Maria Negri. Din fundul acelei Anatolii trimiseră ei pe-un vechil credincios tocmai în meleagurile Vidinului să dezgroape din cimitirul de la Bela trupul voievodului Nicolae Mavroyeni. Îl aduseră, prin Bulgaria, pe mare, pînă la Brusa, astrucîndu-l în biserica Sfinţilor

Apostoli de acolo — biserică în care se mai găseau în ajunul războiului multe odoare dăruite de bătrîna doamnă : un epitaf de catifea roșie cu o inscripție întru pomenirea bărbatului ei, artofoare și sfeșnice de argint, candele aurite, icoane și procoveți, unul cu vulturul bizantin și altul cu stema Țării Românești.

La 14 martie 1829 muri în sfîrșit și doamna Mărioara, la vîrsta de 73 de ani. O îngropă fata ei în aceeași biserică a Sfinților Apostoli, alături de oasele bărbatului ei.

De la Celibi Petrachi și Thomas Hope pînă la biserica din Brusa, ce drum ! ce cale lungă de viață omenească presărată cu flori și cu spini, cu simțuri aiurite și potolite resemnări !

Copiii soților Mavroyeni n-au avut o viață interesantă. Despre doamna Smaragda Callimaki vom vorbi în capitolul următor, despre domnița Elena și beizadea Iusufachi am amintit mai sus. Iar despre Eufrosina Negri putem adăoga că după moartea mamei ea părăsi Brusa, întorcîndu-se în Moldova unde copiii ei aveau de reclamat moștenirea tatălui lor. Se stabili la moșia lor Săvenii, petrecînd iernile la Iași, unde și muri, bătrînă, în anul 1850, înmormîntată fiind în biserica Goliei.

Beizadea Petrachi, cel mai mare din băieți, veni în Moldova cu soră-sa, doamna Smaranda, și rămase acolo toată viața lui, neînsurat, pierzîndu-și și averea în speculații de grîu, la Galați. La bătrînețe, o femeie tînără din popor puse stăpînire pe inima lui și se zice că după moartea sa ea ar fi ars toate hîrtiile beizadelei, printre care s-ar fi aflat „netăgăduita dovadă a descendenței Mavroyenilor din dogele Francisc Morosini". Creadă cine ce-o vrea.

Al doilea fiu, beizadea Costachi, a rămas ca și tatăl său credincios Înaltei Porți, îndeplinind mulți ani dregătoria pe care o avusese și părintele, dragoman al flotei. Dar după 1821 fiind și el surghiunit la Brusa împreună cu sora și cu mama lui, această credință i se zdruncină, și nemaivoind să audă vorbind turcește nici să mai vadă turci în ochi, el veni, ca și soră-sa, ca și fratele (după

1830 însă), la Iași, unde muri bătrîn, burlac și ursuz. Îngropat e ca și ceilalți membri ai familiei la mănăstirea Goliei.

Domnița Sultana fu măritată cu Manoil Mano, care se stabili și el în Moldova, unde muri, hatman, în 1841. Ei fură părinții cunoscutului general Savel Mano.

Domnița Ralù avu de soț pe Dumitru Șuțu, nepotul voievozilor Mihai și Alexandru. Ei trăiră și muriră la Atena, unde merseseră după eliberarea patriei lor.

În sfîrșit, domnița Ruxandra, a doua fată a Mavroyenilor și singura mai de seamă dintre ele, se mărită de tînără cu Alexandru Mano, vărul viitorului ei cumnat Manoil. În vederea unor interese rămase obscure, soții Mano se stabiliră la Moscova, unde domnița Roxandra se despărți în curînd de soțul ei, fiindcă-l găsea pe atît de prost pe cît era de frumos. În schimb, întrunind ea amîndouă calitățile, și frumusețea și deșteptăciunea, succesul ei în societatea moscovită fu mare. Mutîndu-se la Petrograd, unde fu supranumită „la belle princesse Roxane", succesele pe care le cunoscu amintiră pe ale unei alte domnițe moldovene, care trăise cam cu o sută de ani înaintea ei, pe-ale Mariei Cantemir. Se zice însă că, pe cînd fata lui Vodă Cantemir fusese „iubita oficială" a țarului Petru cel Mare, fiica lui Vodă Mavroyeni ar fi dorit numai să fie „prietena" puritanului Alexandru I, ambiție care nu-i fu împlinită.

Amărîtă, domnița Roxana se întoarse în meleagurile tinereții ei.

Răscumpărînd de la frații ei casa părintească din Therapia, își petrecu rămășița unei vieți lungi și foarte cuminți în locuința în care mamă-sa trăise tocmai dimpotrivă. Bătrînețea aduse cu ea paralizia și paralizia atrase după sine filantropia. Ajuta familia, dădea pomană săracilor și făcea biserici. Un fel de sfîntă : „qui a 70 ans était encore belle ; ses joues avaient conservé le vif incarnat de la jeunesse, son teint était blanc, et son visage ne présentait presque aucune trace de ride" (Blancard)

Totuşi muri — în pat, bătrînă, bolnavă, filantroapă,
Mormîntul ei din cimitirul de la Therapia are o duioasă inscripţie grecească :

„Voi care treceţi pe aici, uitaţi-vă la acest mormînt! Admiraţi pe Roxana, fata lui Mavroyeni, cea credincioasă, milostivă, frumoasă şi deşteaptă.

A luat-o Christos în împărăţia cerurilor la 22 decembrie a anului 1846".

Capitolul XLII

FAMILIA HANGERLI. DOAMNELE VOIEVOZILOR CONSTANTIN ŞI ALEXANDRU (ŞI EFEMERA DOMNIE A LUI MANOLACHI ROSETTI-GIANI)

criitorul nostru Nicu Gane spunea într-una din „Novelele" sale, că mergînd odată să petreacă două zile la Slănicul Moldovei, a găsit în parcul hotelului un pui de turc, cu fesul în cap şi o cutioară la subsioară, care l-a întrebat: „Facem ghetele?". În stilul său atît de plăcut, autorul povesteşte că s-a trîntit îndată pe o bancă şi şi-a lungit picioarele în nasul turcului, strigîndu-i: „Văxuieşte!". Şi cuconu Nicu era mîndru şi fericit că-i ştergea un turc ghetele, de unde apucase vremurile cînd le ştergeam noi pe ale lor.

Se uită toate! Dar grele vremuri au mai trăit bătrînii noştri. Ighemonicul jupîneselor române şi mîndria încă mai ameţitoare a doamnelor şi a domniţelor grece erau supuse celor mai înjositoare batjocuri sau celui mai jalnic sfîrşit, pe dată ce veneau în atingere cu poftele celui mai nespălat dintre turci. Se întîmpla uneori să fie vulpea mai tare decît leul, dar nu întotdeauna. Iată, de pildă, doamna Roxana a lui Constantin Vodă Hangerli, cum a scăpat ea şi jupînesele sale de bucluc, dar în schimb în ce chip îngrozitor s-a isprăvit mărirea acestei doamne!

Şi era, într-adevăr, de neam mare, nu numai fiindcă era născută domniţă, fiica lui Alexandru Ghica Voievod, cel care a domnit scurtă vreme în Muntenia (1766-68), dar fiindcă bunicul ei Scarlat Ghica domnise şi el, şi la fel străbunul Grigore Vodă, şi bunicul acestuia Grigore I Vodă, şi tatăl acestuia Gheorghe Ghica bătrînul. Din tată în fiu, în şase generaţii, cinci din ei fuseseră voievozi — şi oricum am privi lucrurile, că în vremea aceea domniile noastre nu mai erau nici ereditare nici eligibile, ci erau voievozii noştri numai nişte „bei", cum le ziceau turcii, sau „gospodari", cum i-au numit muscalii, totuşi şase generaţii de atari înalţi funcţionari, care domneau peste ţara lor în mod suveran, fac să se subţieze un neam, oricare ar fi originea lui... iar nobili cu blazoane din vremea lui tata Noe, orice s-ar zice, nu sînt.

Mama doamnei Roxana, Maria Ghica, era născută Rizu, fiica vestitului Iacovachi şi soră deci cu cealaltă Ghiculească, Ecaterina, doamna lui Grigore al III-lea al Moldovei (decapitatul din 1777). Bunicele ei amîndouă erau Moruzeşti, şi străbunii în linie bărbătească: Manu, Mavrocordat, şi Sturdza. Avea deci doamna Roxana sînge albastru în vine mai mult desigur decît soţul ei, care era dintr-un neam mai nou, dar avînd şi el în cercul grecilor din Fanar legături foarte simandicoase.

Constantin Hangerli era din familia Moruzeştilor şi a Ipsilanţilor — un singur neam despărţit în trei încrengături. Fusese în tinereţe marinar şi ajunsese (ca şi scurt timp înainte de el, Nicolae Mavrogheni) mare dragoman al flotei otomane. Căpitan Paşa al acestei marine era un turc, Cuciuc-Hussein, care prinsese mare dragoste de dragomanul său, ghiaurul de Hangerli. Adevărat că grecul — lacom ca aproape toţi „simpatrioţii" săi — era deştept şi ştiutor al multor limbi. Vorbea bine franţuzeşte, ceea ce, pe vremea lui, era un lucru destul de neobişnuit. Se zicea că, la fel cu Callimaki, era plecat politicii franceze, acelei de pe vremea lui adică a lui Danton şi Robespierre mai întîi şi pe urmă a lui Bonaparte care începea atunci să-şi desfăşoare aripile.

Pe vremea aceea se arăta şi prin părţile acestea ale Europei un mic Bonaparte care visa cuceriri, mărire şi

putere şi mulţumită căruia, fără voia lui, căpătă dragomanul flotei turceşti, Constantin Hangerli, domnia Ţării Româneşti în următoarele împrejurări :

Pasvanoglu — astfel îl numea pe micul Bonaparte — era fiu şi nepot de hoţi, morţi amîndoi în spînzurătoare. Ca să nu-şi dea sîngele de ruşine, lucrînd şi în stil mai mare decît tatăl şi decît bunicul, el strînse de prin părţile din sudul Dunării pe toţi derbedeii fără căpătîi şi-şi organiză astfel o ceată — cu arme şi muniţiuni furate — cu care jefuia părţile bulgăreşti, cele munteneşti şi îndeosebi Oltenia. Nu mai aveau oamenii odihnă din pricina lui. Şi fiindcă sultanul încercase să pună capăt acestor jafuri din raialele sale, Pasvanoglu se întări în cetatea Vidinului, iar din cuibul său de tîlhari — ca un fel de Raubritter medieval — îşi trimitea gloatele să pustiască locurile de primprejur, fără să se mai sinchisească de ameninţările venite din Stambul. Cu încetul însă bandele sale sporiră, căci de derbedei e plină lumea. Armata lui Pasvanoglu se făcu atît de puternică, de începură mărirele din Constantinopol să se sfătuiască între ei ce este de făcut. Sultanul hotărî să ierte pe rebel şi să-l facă paşă de Vidin dacă i se supune şi porunceşte ostaşilor săi să intre în rîndurile armatei otomane — o tactică întrebuinţată şi alteori de alţi sultani cu alţi rebeli, şi care a dat rezultate bune. Nu însă de data aceasta. Pasvanoglu făgădui orice însă, văzîndu-se deodată paşă cu trei tuiuri, în loc să se liniştească el îşi trimise cetele de-a lungul Dunării să cuprindă Nicopole, Silistra şi Brăila, ba pînă şi Bazargicul, rămînînd astfel stăpînul malului drept al fluviului pînă la Mare. Doar Rusciucul şi Giurgiul putură rezista acestei năvăliri.

La Tarigrad padişahul se burzului. Dădu poruncă amiralului său căpitan-paşa Cuciuc-Hussein să strîngă o sută de mii de oameni şi să meargă să potolească avîntul războinic al lui Pasvanoglu. Amiralul spuse însă sultanului că o atît de numeroasă armată nu putea fi aprovizionată decît din recoltele îmbelşugatei Ţări Româneşti şi ca atare bătrînul şi neputinciosul domn Alexandru Ipsilanti va trebui înlocuit printr-altul mai vrednic, care să poată face faţă evenimentelor. Şi-i şuflă împăratului la ureche

că acesta n-ar putea fi decît însuşi dragomanul său Constantin Hangerli, om ager şi priceput care va scoate banii din pămînt.

Bun zis. Hangerli fu numit domn al Munteniei în dispreţul tratatului de la Cuciuc-Cainargi şi a hatiserifului din 1784, care stipulau că voievozii români nu vor putea fi destituiţi de Poartă cîtă vreme nu vor arăta „semne învederate de răscoală".

Cu doamna, cu beizadelele şi cu domniţele, intră noul domn la Bucureşti în toamna anului 1797. Dar de ce în loc să intre prin Calea Şerban Vodă cum făceau toţi domnii ceilalţi, căci veneau doar de la Giurgiu, i se păru lui Hangerli că e mai bine să facă ocolul oraşului şi să intre prin Podul Mogoşoaiei, asta n-a înţeles-o nimeni. Şi poporul a zis că nu e semn bun.

Cum se aşeză în scaun, Hangerli Vodă, pentru a fi pe placul celor care-l trimiseseră aici, începu să strîngă zaharele — provizii — pentru armata lui Husein Paşa. Bogată, bogată, dar cam prea stoarsă, ţara nu putu răspunde la cererile ce i se făceau. A început deci domnul să născocească fel de fel de dări noi pe mănăstiri, pe schituri, pe boieri, pe văduve şi foarte îndeosebi, firește, pe ţărani.

„Arde-l Doamne milostive, în pîrîu de foc nestins", cînta cronicarul versificator al vremurilor, Zilot Românul.

Nici dările acestea nu folosiră mult fiindcă boierii şi călugării blestemau dar nu plăteau. Atunci socoti vodă să scoată văcărit pe ţară, cîte doi galbeni de vită, o dare ce fusese desfiinţată cu afurisenie de către Constantin Vodă Mavrocordat. Boierii şi mitropolitul nu se învoiră încît domnul fu nevoit să trimită de olac pe un om de-al lui la Ţarigrad să ceară dezlegarea afuriseniei de la patriarhul de Constantinopol. Acesta dezlegă, fiindcă omul lui vodă avusese grijă să-i aducă din partea stăpînului său 50 de pungi cu galbeni ungureşti, unul şi punul, zimţuiţi. Dar, ca altădată mitropolitul Iacob din Moldova, Dosoftei al Ţării Româneşti nu vru să-şi ia blestemul în suflet şi nu recunoscu dezlegarea patriarhului. Trebui vodă să mituiască cîţiva boieri ca să-i facă să iscălească cartea. Cică le-ar fi zis Hangerli : „Boierii mei, primiţi a iscăli, căci veţi fi cinstiţi de către domnia mea primind din visterie

fiecare cîte 20 pungi de bani, milă domnească". Dionisie Eclisiarhul adaogă : „spun unii că patru boieri mari au iscălit : banul Nicolae Brîncoveanu și Cornescu și alți doi". Iar Zilot Românul, vorbind de Brîncoveanu, blestemă zicînd :

„Acel epistat crape !"

fiindcă el nu putea înțelege la ce atîtea dări și atîția bani storși de la oamenii săraci :

Și pentru ce sfîrșit ?
Eu nu știu deslușit.
Dar totuși îi zic iarăși :
Crape cu ai lui tovarăși !

Pentru ce sfîrșit ? Pentru două sfîrșituri avea Hangerli nevoie de bani, întîi pentru a îndestula oștile lui Hussein Pașa, căci 100.000 de oameni nu era glumă, și al doilea pentru că un voievod grec, care n-ar fi strîns bani din țară pentru comornicul său, nu mai avea nici un rost în binecuvîntatele noastre scaune.

Așadar începură zapciii lui vodă că cutreiere satele pentru a număra vitele și oile oamenilor.

„Dar fiind în acel an (1798) iarnă grea și zăpadă mare, de cinci palme mare, începînd a ninge de la decembrie 5 și pînă către Blagovești, n-au putut bieții creștini să scape nici un cap de vită cît de mic, de mărimea zăpezii, că stăteau vitele în bătătura casei, dinaintea ușii. Și fără zăbavă isprăvind scrisul vitelor, au trimis catastifele la vistierie și vel vistierul le-a arătat lui vodă. Iar văzînd vodă suma vitelor, mii peste mii, s-au bucurat, nesățios, și îndată au trimis porunci strașnice la ispravnici să rînduiască slujbași să strîngă de la oameni banii văcăritului".

Dar banii nu ieșiră de nicăieri, pentru bunul cuvînt că vite erau, dar parale nu. „Și fiind iarna grea, tîrguri nu erau să-și vîndă oamenii vitele și nici să cîștige vreun ban, că nu era vreme de coasă și de sapă", așa încît începură slujbașii ispravnicilor să închidă oamenii și să-i omoare în bătăi. „Din care pe un mort l-au dus rudele lui de peste Olt la București și l-au băgat cu carul în curtea domnească să-l arate lui vodă. Și înștiințîndu-se vodă, a zis : Să dea bani, că nu-i va omorî nimenea !...".

Iarna aceea a rămas de pomină, de-a numit-o românul „iarna lui Hangerli".

În timpul acesta, Hussein Paşa stătea de un an de zile înfipt în faţa Vidinului şi nu îndrăznea să-l atace. Şi cînd în sfîrşit se hotărî să cuprindă cetatea, Pasvanoglu cu ceata lui de 8000 de oameni, puse pe fugă şi risipi în toată rotunjimea zării armata de 100.000 de soldaţi a marelui Capudan-Başa.

Ruşinat şi neîndrăznind să dea ochii cu padişahul, Cuciuc-Hussein veni prin Giurgiu la Bucureşti să ceară sfat fostului său dragoman, acum domn al Ţării Româneşti.

Ce sfaturi i-o fi dat Hangerli, nu putem şti. Dar se vede treaba că el fu de părere că marele amiral trebuia mai curînd mîngîiat decît sfătuit şi se apucă deci să-i facă traiul dulce pe malurile acelei Dîmboviţe, unde din vechi s-au priceput parcă oamenii întotdeauna să treacă mai mult flecărind asupra necazurilor acestei vieţi.

Petreceri, beţii, zeefeturi !... Ţţ ! dar îi lipsea turcului ceva. Şi se apucă să-i zică într-o zi lui vodă c-ar fi mai vesel de-ar veni şi doamna şi domniţele ei şi cu jupînesele boierilor la mesele bărboşilor.

Doamna Roxana îngălbeni, că era doar crescută în Ţarigrad şi ştia ce înseamnă astfel de pofteli turceşti. Copiii domneşti erau cinci : Alexandru, Mihai şi Nicolae, Elena şi Maria. Cei doi dintîi erau însuraţi pe vremea aceea şi par a nu fi fost în Bucureşti cu părinţii lor. Beizadè Nicolae era mic de tot, iar domniţele de ! erau fete, cum să meargă la chefuri ? Doamna se făcu bolnavă şi scăpă şi ea de bucluc. Mai rămîneau jupînesele boierilor. Ele merseră plîngînd la nevasta voievodului lor şi cerură sfat şi ajutor. Atunci, vorbind toţi între ei, doamna cu domnul şi jupînesele cu bărbaţii lor, hotărîră ca vodă să trimită pe postelnicul cel mare şi pe cămăraş ca să adune de prin mahalale muieri şi cîrciumărese, însă să le aleagă mai chipeşe şi mai frumoase. Şi aducîndu-le la curte le-au îmbrăcat în haine scumpe din cămara lui vodă, făgăduindu-le daruri domneşti, arătîndu-le ce trebuie să facă şi cum trebuie să se poarte în lumea aceea mare, necunoscută lor. „Deci la vremea mesei, zice cro-

nicarul Dionisie, le-au poftit să şadă cu boierii, şi aducîndu-le vel postelnicul le-au numit că sînt cucoanele lor, arătînd : Iată, aceasta e Brîncoveanca, aceasta Golească, aceasta Cornească, aceasta Filipeanca, aceasta e cutare şi aceasta cutare. Căpitan-Paşa, văzîndu-le, s-a bucurat şi sezînd toate la masă cu vodă şi cu boierii şi cu turcii, zicîndu-le muzicile, după ce-au mîncat s-au sculat. Ridicînd masa a poruncit Căpitan-Paşa să joace boierii cu cucoanele lor — şi-au jucat, ţinînd jocul pînă în seară".

Dar fireşte că nici jocul nici joaca nu s-au isprăvit aşa. Cheful a urmat mai departe cu cina de seară — iar lăutari şi iar băutură — pînă în puterea nopţii. „Începînd, a zis Căpitan-Paşa lui vodă să-i oprească pe una mai aleasă pentru culcare, că ştie el că sînt bucureştencele iubitoare de împreunare. Şi aşa s-a şi făcut, iar pe celelalte le-a dat la paturile agalelor. Şi boierii s-au dus la casele lor, poruncind vodă postelnicului să spuie muierilor să le fie cu voie. Iar dimineaţa au dăruit turcii pe muieri şi le-au slobozit, socotind că sînt cucoanele boierilor".

Şi astfel, după cum spuneam, e uneori vulpea mai tare decît leul. Dar cine, doamne, poate şti de cîte ori s-o fi întîmplat lucrurile altfel, de le-o fi fost ruşine şi cronicarilor să mai vorbească.

După cheful acesta straşnic a mai stat Cuciuc-Hussein vreo 3—4 zile în Bucureşti şi a pornit apoi la Ţarigrad să se desvinovăţească în ochii padişahului de înfrîngerea de la Vidin.

...Şi roata norocului a început să meargă de vale pentru bietul Vodă Hangerli şi pentru mîndra dar buna lui doamnă Roxana. Fiindcă prietenia aceasta dintre un turc şi un ghiaur trebuia să se isprăvească prost, după cum întotdeauna astfel de legături s-au întors spre răul creştinilor.

Constantin Vodă primi de la oamenii lui din Ţarigrad, care vedeau de interesele sale acolo, vestea puţin îmbucurătoare că victoria lui Pasvanoglu pusese pe Hussein Paşa într-o lumină foarte neplăcută la Poartă şi c-ar fi prin urmare prudent să nu arate acestuia prea multă prietenie. Cum primi vodă această scrisoare trimise pe

dată alta la Țarigrad, învinuind pe Cuciuc Hussein de pierderea Vidinului.

Lucrurile se întoarseră însă altfel de cum nădăjduise Hangerli. Marele Căpitan-Pașa, cel ce nesocotea cinstea jupîneselor bucureștene, avea o soție — una din multele sale cadîne — care era favorita sultanului. De aceea crezuse turcul că dacă-și vînduse el nevasta și cinstea împăratului, apoi puteau prea bine ghiaurii de boieri români să-i vîndă lui nevestele și cinstea lor.

Cadîna aceasta, fiind în secretele zeilor, află despre scrisoarea de învinuire a lui Hangerli și o descoperi soțului ei. Acesta, la rîndul lui, pîrî pe domnul Munteniei la Poartă c-ar fi avut tainice înțelegeri cu Pasvanoglu, ceea ce era o minciună, și că jefuia țara, ceea ce era adevărat. Dar și jafurile acestea erau, în mare parte, făcute doar tocmai în interesul armatelor otomane. Orcum o fi, turcul fu crezut și creștinul nu. Către sfîrșitul toamnei lui 1799, un capugiu împărătesc întovărășit de un harap, porni din Stambul spre București cu firman de la Poartă în care stătea culcată, cu rotundul lor scris de la dreapta la stînga, sentința de moarte a domnului Țării Românești.

Din *Chronograful* lui Dionisie Eclisiarhul aflăm un lucru foarte interesant, pe care nu l-am fi știut din altă parte și care este o prețioasă contribuțiune la istoria vieții și a obiceiurilor din trecut. Cică domnii din țările noastre țineau pe la hanurile tuturor drumurilor ce duceau la Țarigrad „hangii turci, cu lefuri grase, care ispiteau pe cei care trec de la Stambul la București sau la Iași, și dacă dovedesc că merg la vodă cu poruncă ori de bine ori de rău, cu mare grăbire se duc înainte și spun lui vodă ca să se păzească și iau bacșișuri mari".

Se vede că acest capugiu, care venea cu porunca de-a omorî pe Hangerli, cunoștea acest obicei, deoarece el nu trase peste noapte în gazdă la nici un han, ci numai „din conac în conac mergea cu grăbire și nu spunea nimănui unde merge și cu ce treabă este trimes".

Ajuns la București, trase la hanul Beilicului și rămase acolo trei zile spunînd că vrea să se odihnească fiindcă mai are cale lungă de făcut. În ziua a patra încălecă, luînd doar cu el numai pe un „harap buzat, mare și groaznic

la chip" și o întinse drept în curtea domnească, cerînd să vadă pe vodă. Hangerli era în baie. Vel postelnicul, care-și avea intrările oriunde, merse de-i spuse că a venit un turc, „care vrea să vorbească cu măria sa din gură cuvînt de taină de la dragomanul de la Țarigrad".

— „Lasă-l să vie", a zis vodă.

Dar postelnicul răspunse :

— „Ba să-i spunem că ești măria ta bolnav, că are cu el și un harap groaznic".

— „Ei !", zise vodă, „așa au obicei capugiii ăștia de iau cu ei cîte un om groaznic pentru mîndrie. Lasă-l să vie, să vedem ce-mi va spune de la dragoman".

Domnul ieși din baie, se uscă, se îmbrăcă și trecu în iatac. Acolo îl primi pe capugiu, care, intrînd, își făcu obișnuita închinăciune cu mîna, după obiceiul turcesc. Hangerli îi răspunse la fel și-l pofti să se așeze. „Si-au șezut în pat pe saltea lîngă vodă, iar harapul a șezut lîngă ușă, pe laviță sau pe scaun". Nu erau în iatacul domnului în afară de ei trei decît numai marele postelnic, un cafegiu și un ciubucegiu, acești doi din urmă cu trebile lor, să toarne cafea și să aprindă ciubucurile. Și au început să vorbească împreună vodă cu capugiul despre trebile împărătești și cîte toate, ca și cum ar fi fost vechi prieteni. Insă Hangerli tot trăgea cu coada ochiului la harapul cel buzat și de la o vreme intră spaima în el. Chemîndu-l pe postelnic, îi spuse pe franțuzește să aducă cîțiva ciohodari de pază în odaie. Postelnicul se închină și ieși. Ciubucegiul și cafegiul erau plecați și ei, că-și isprăviseră slujbele.

Rămași numai ei trei în odaie, turcul făcu un semn harapului, care scoțînd un laț din sîn, îl aruncă lui vodă după gît și-l trase puternic cu amîndouă mîinile de pe pat la pămînt. Cum se prinde un cîine. Apoi îi sări în spinare și cu un cuțit îl înjunghie în pîntece. Hangerli era un voinic ; cu lațul de gît și cu cuțitul în burtă, se zbătea și lupta. Atunci se sculă în sfîrșit și turcul de pe pat și-și slobozi amîndouă pistoalele în pieptul bietului vodă, care într-o ultimă zvîrcolire își dete duhul.

La auzul detunăturilor, ciohodarii lui vodă dădură năvală în iatacul domnesc, dar de pe pragul ușii fură opriți de capugiu, care ridicînd mîna în sus le strigă : „Dur, bre, firman ! [38].

„Şi dac-au auzit de firman au stătut cu toţi, n-au îndrăznit să facă nimic".

Să fi fost o sută de oameni acolo, unul nu s-ar fi mişcat în faţa turcului şi a arapului.

Era în 1799.

Pe loc, acolo harapul a tăiat capul domnului, care „se zvîrcolea încă viu pe podea, tăvălindu-se în sînge" — ca un pui de găină cînd i se taie gîtul în coteţ. Apoi i-a legat şireangul de picioare şi i-a tras trupul pe scări, jos în curte. Dezbrăcîndu-l de haine — după ce i-a furat ceasul, inelele şi banii — l-a lăsat în cămaşă, acolo, să-l vadă lumea, strigînd în gura mare ca să-l audă toţi : „Iată ciinele cel ce-a mîncat raiaua împăratului".

Se adunaseră în curte boierii, slujbaşii, văduvele şi prostimea, să vadă pe cel care, mai ieri, spusese : „Să dea bani şi nu-i va omorî nimeni".

Pe doamna Roxana, care din odăile ei auzise toate, o cuprinse ca un fel de nebunie, ţipa, urla, plîngea şi alerga după copiii ei să-i strîngă laolaltă, de teamă să nu-i omoare şi pe ei. Cînd se adunară împreună, ea cu micul Nicolae şi cu domniţele Elena şi Maria, înspăimîntaţi şi zăpăciţi, se apucară să sară cu toţii pe ferestrele care dădeau în grădină şi de-acolo o apucară razna înainte, undeva, oriunde, numai să scape de spaima morţii.

Capugiul trimise după ele să le se spună să vie îndărăt că nu are poruncă să le facă vreun rău. Fură găsite ascunse; nu se ştie unde, în casa vreunui boier, şi aduse înapoi la curte. Acolo, în iatacul doamnei, se petrecu un lucru mai grozav parcă decît însuşi omorul lui vodă.

Animalul cel de arap deschise deodată uşa, ţinînd în mîini o tavă pe care era aşezat capul însîngerat al ucisului voievod şi, plimbînd-o pe sub nasul doamnei şi a domniţelor, o aşeză apoi pe masă, zicînd : „Iată capul bărbatului tău !".

Doamna Roxana căzu leşinată în mijlocul odăii, fetele ţipau, copilul plîngea...

Harapul ridică din nou tava de pe masă şi luînd capul în altă odaie, îl jupui de piele, îl spălă de sînge şi-l umplu cu bumbac, pentru a-l duce curat la Stambul, unde sul-

tanul trebuia să-l recunoască întîi pînă să răsplătească pe credincioasa lui slugă.

Trupul rămase în curte încă 7 ceasuri, așa cum era, gol și sîngerînd. Se spune chiar că „un ticălos de român, fript de plata văcăritului" i-ar fi aruncat o para, zicînd: „Na, satură-te de bani!".

Capugiul ar fi vrut să facă în mijlocul curții un rug și să ardă trupul acestui nenorocit voievod, dar boierii se rugară de el să-i lase să-l îngroape. Cererea fiind încuviințată, nu din îndurare, ci din pricina pungilor de bani vărsate de doamnă, înmormîntarea avu loc cîteva zile mai tîrziu — după plecarea turcului și a arapului — în biserica Sfîntul Spiridon Nou de pe Podul Șerban Vodă.

Urmele doamnei Roxana se pierd... acolo în Țarigradul acela de unde le venea fanarioților toată mărirea lor, dar și toate nenorocirile. Iar pe domnița ei Maria o vom mai întîlni, căci ea va fi soția lui Grigore al IV-lea Ghica, primul domn pămîntean de după 1821.

În primăvara anului 1807 a mai domnit timp de două luni un anume Alexandru Hangerli, a cărui filiațiune nu este stabilită. Unii îl cred fiul lui Constantin vodă, alții frate. După tradiția familiei, el era vărul acestuia. Fusese și el, înainte de domnie dragomanul Porții și este una din acele „rara avis" care, în loc să cumpere scaunul țării Moldovei, fu plătit de turci pentru a-l ocupa. Drept mulțumire, el trecu trup și suflet din partea rușilor, refugiindu-se, după două luni de domnie, în Ucraina. După tradițiile familiei, el s-ar fi retras mai tîrziu la Varșovia, unde-și clădi „o frumoasă casă de lemn". Acolo, un foc îi distruse locuința, flăcările mistuind dicționarul său greco-turc, despre care se știe și din alte izvoare că a existat. Cu o nemaipomenită răbdare, el se apucă să-l lucreze din nou, în întregime, dîndu-l tiparului cîțiva ani mai tîrziu.

Nevasta lui a fost domnița Smaranda, fiica lui Grigore Vodă Callimaki și a doamnei Ileana. Despre această efemeră doamnă Smaranda nu se știe nimic. Din Polonia, ei par a fi trecut mai tîrziu în Germania, unde în tot cazul unul din fiii lor s-a naturalizat — supus neamț —

așa încît neamul acesta de greci s-a pierdut apoi în acea străinătate.

*

În caleidoscopul figurilor fanariote se arată un domn peste care nu se poate trece fără a putea fi învinuit de nedreptate față de umbra unui voievod, care aproape n-a fost voievod și despre care nici nu știm măcar dacă a avut o doamnă. E acel Manolachi Rosetti-Giani, care a domnit o dată în Muntenia, o dată în Moldova și niciodată în nici una din amîndouă țări.

Ba mai mult decît atît. Cronicarul moldovean Manolachi Drăghici ne spune că Manole Rosetti, domnul Moldovei din 1788, era un boier de țară din Fălciu, cu totul altul decît Manole Giani, domnul Munteniei din 1770, care era grec din Fanar.

Dar Drăghici se înșeală. Giani și Rosetti au fost una și aceeași persoană, a cărei poveste pe scurt este următoarea :

A fost odată un popă în Fanar, Ion, care avea un nume cu o ortografie infinit de variată : Tani, Zani, Zanetto, Geanet, Giani. Insurat cu Eufrosina Rosetti, strănepoata lui Antonie Vodă Ruset, el avu patru feciori, care se simțiră, din pricina străbunului mamei lor, mai boieri decît toți boierii Fanarului. Iordachi, Lascarachi, Manolachi și Antioh începură de tineri să răscolească Stambulul pentru a ajunge să însemne și ei ceva în viața cea mare a grecilor constantinopolitani. De altfel, Iordachi Geanatul, cel mai mare din băieți, era cumnatul vestitului Stavrachi, prin mijlocirea căruia ajunse a fi omul de încredere al lui Constantin Vodă Racoviță și mai tîrziu al dragomanului Nicolachi Suțu. El și cu frații lui trecură deseori Dunărea pentru a se căftăni și a se procopsi în Moldova sau în Țara Românească și-i întîlnim de prin 1753 încoace cu boierii mari la Iași și la București, întotdeauna în ceartă cu boierii băștinași și huliți de cronicari.

Manolachi vine întîia dată în Moldova în anul 1755, sub Constantin Racoviță, care-l face serdar. În 1759 e la Țarigrad, om de încredere al baș-capuchihaiei Nicolae

Șuțu, cu care vine la Iași în 1761, cu ocazia înscăunării lui Grigore vodă Callimaki. Îl mai întîlnim, capuchihaie el însuși, sub diferiți domni, ba la Constantinopol, ba la București, unde-l aduce Grigore Vodă Ghica.

Numit de acesta din urmă, pe cînd era domnul Munteniei, ban al Craiovei, fuga lui Ghica la ruși (în 1770) îi înlesnește ambițiosului grec urcarea în scaunul domnesc. Turcii îl numesc domn al Munteniei, dîndu-i mînă liberă să-și ocupe singur scaunul, dacă poate. În iunie 1770, ajutat de cîteva regimente otomane, el trece Oltul și intră în curînd în capitala sa. Dar cîteva zile mai tîrziu, rușii alungă dincolo de Dunăre pe noul voievod, care nici n-avusese vreme să se înscăuneze. În iulie Manolachi Giani trece din nou Dunărea la Giurgiu, intră a doua oară în București și este „proclamat domn" de către turcii care-l întovărășeau. În august moscoviții îl alungă peste Olt, în octombrie încearcă un nou atac al Bucureștilor care nu-i reușește, și în sfîrșit în noiembrie este nevoit să fugă în Ardeal pentru a nu fi prins de armatele rusești. Fugar prin Banat, trece Dunărea pe la Belgrad și merge la Nicopole, unde turcii îl țin patru ani de zile, pînă la încheierea păcii din 1774. Dar autunci, cînd crezu bietul Manoli Vodă că va putea în sfîrșit să-și capete domnia lui în chip definitiv, Poarta numește domn în Muntenia pe Alexandru Ipsilanti și în Moldova pe Grigore Ghica (fostul fugar, impus de împărăteasa Ecaterina). Giani se agită, intrigă și reușește numai să fie surghiunit în insula Naxos.

Întors la Constantinopol, după cîțiva ani de exil, Manolachi Giani găsește că e mai cuminte să-și ducă bătrînețele în tihnă și chiar în sărăcie decît să umble după niște măriri care cînd nu duc la surghiun duc la spînzurătoare. Dar o ciudată soartă făcu din el a doua oară un domn, împotriva voinței lui, și tot atît de nenorocos ca și întîia dată.

În 1788, în timpul noului război ruso-turc, Poarta „nevoind a-și pierde drepturile asupra acestei provincii" căută un om care să fie numit domn al Moldovei numai pentru timpul cît țara aceasta va fi ocupată. Își aminti atunci de Manolachi Giani, care cu 18 ani înainte mai fusese voievod fără scaun.

Noul voievod fu trimis la Galaţi. Însă ajuns acolo, Manolachi Giani, care era un om cu experienţa războiului, găsi o garnizoană turcească extrem de slabă, menită să se lupte cu armata lui Romanţov, care aştepta, numeroasă, momentul de-a da atacul. Bătrînul voievod, pricepînd că, pe de o parte, nu va urca nici de data aceasta treptele scaunului domnesc, iar văzînd pe de altă parte că Galaţii sînt pierduţi, se hotărî să treacă în tabăra rusească, unde cel puţin putea fi sigur de stabilitatea capului de pe umerii săi. Într-o noapte întunecoasă deci, întovărăşit de cîţiva prieteni, trecu în tabăra lui Romanţov, care-l primi cu indulgenţa impusă de împrejurări trimiţîndu-l la Cherson, unde trăi dintr-o pensie de 6000 de ruble pe an, pînă în ziua cînd... dar nu mai ştim nimic de el. O fi murit acolo.

Povestea aceasta, fără doamnă şi fără domniţe, n-are nimic a face cu cartea de faţă. Dar ea umple un gol din Istoria Românilor, căci figura acestui quasi-voievod rămăsese pînă acum destul de enigmatică şi, în tot cazul, nu fusese măcar schiţată de istoricii noştri.

Capitolul XLIII

FAMILIA MORUZI. DOAMNA SMARAGDA A LUI CONSTANTIN VODĂ

rin o mie șapte sute treizeci și șase sau șapte, între Arnăut-Kioi și Buiuc-Derè, se îngrămădeau în Bosfor caice împodobite cu flori, iar de-a lungul malului mergeau pe drum, călări, numai beizadele și ipsilotați.

În casa dragomanului Alexandru Ghica era nuntă mare. Se mărita fiica lui, Ecaterina, cu Dumitru Gheorghiades, zis Iorgulescu, zis Sulgearoglu. Tot ce avea Fanarul mai de soi — blazoane făurite, vechi de nici o sută de ani — se adunase împreună la zaiafet. Erau acolo de față patriarhul din Constantinopol, logofătul Patriarhiei și soli ai regelui Suediei; mama miresei, Elena, tatăl Alexandru și bunica Ruxanda, vestită fiică a lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, care, bătrînă dar încă sănătoasă, mergea de ici, colo prin casă, împodobind mireasa și primind musafirii.

Un document, unic în felul său, ne-a păstrat „o cuvîntare de nuntă" ținută de Grigorașcu Ghica, fratele miresii, în fața acestei simandicoase adunări. Acest Grigorașcu e viitorul Grigore Vodă al Moldovei.

Cuconul Grigoraşcu a vorbit aproape un ceas şi şi-a împărţit discursul pe categorii de laude în cinstea musafirilor şi a rudelor. Era ameţit el însuşi de atîta ighemonicon. Numai vorbe pentru a proslăvi, întîi pe înaltele feţe bisericeşti şi pe solii Suediei (aflaţi desigur din întîmplare în Constantinopol) : apoi pe voievozii Munteniei şi Moldovei care erau, cel dintîi, Constantin Mavrocordat, vărul miresii, şi cel de al doilea, Grigore Ghica, unchiul ei (fratele tatălui) ; al treilea pe bunica Ruxanda „care ca puţine din mamele acestei capitale (Ţarigradul), s-a învrednicit să aibă tată, fraţi, fii şi nepoţi domni". Urmează la rînd Alexandru Ghica dragomanul, tatăl miresei şi al cuvîntătorului, căruia Grigoraşcu îi doreşte „să-l ţie dumnezeu mereu în pace şi să-i dăruiască viaţă sănătoasă şi lungă", ceea ce sună atît de tragic la urechile noastre, ai celor care ştim că abia 4—5 ani mai tîrziu îi va zbura şi lui capul de pe umeri, ca atîtor alţi fanarioţi. Pe urmă vin laudele în cinstea „mamei Elena, din neamuri vestite" şi a tuturor rudelor de faţă. Totuşi sînt în această cuvîntare şi cuvinte frumoase. Începutul de pildă : „Cinstită este nunta şi patul neprihănit ; veselă şi strălucitoare este ziua de azi !" şi la fel sfîrşitul, cînd urează el mirilor „o viaţă fericită pînă la adînci bătrîneţe, lor şi tuturor urmaşilor în veacuri viitoare multe şi frumoase".

Această mireasă din 1736 e străbuna tuturor Ghiculeştilor din Moldova căci, deşi măritată cu Dumitrachi Sulgearoglu, fiii ei, Iordachi şi Costachi, luînd numele de Ghica, au dat naştere la toate ramurile Ghiculeştilor moldoveni.

În afară de aceşti doi băieţi, ea a mai avut şi două fete, pe Eufrosina şi pe Smaragda.

Aceasta din urmă, Smaragda, fiica lui Dumitru Sulgearoglu şi a Ecaterinei Ghica, se va mărita pe la vîrsta de 15 ani cu Constantin Moruzi, va avea copii mulţi şi va ajunge doamnă.

Născută, crescută, măritată şi trăită în Constantinopol, ca era greacă de-a binelea, cu totul dar cu totul străină, de sînge şi de limbă, de acea ţară peste care soţul ei va domni în curînd.

Moruzi — din acelaşi neam cu Ipsilanţii şi cu Hangerlii veniţi cu toţii din Trapezunta Asiei Mici — era

un om ambițios, care nu înțelesese, ca socrul său Sulgearoglu, să facă o atare strălucită căsătorie care-l așeză dintr-o dată în rîndul celor mai iluștri boieri țarigradeni — fără a încerca atunci să se urce și pînă la treapta măririi cea din urmă, domnia uneia din țările dunărene. De aceea făcu tot ce-i stătu în putință pentru a ajunge mai întîi dragoman, căci din acești înalți funcționari se recrutau domnii români. Odată înălțat pe această penultimă treaptă, începu să lucreze, cu răbdare, dibăcie și bani, pentru a ajunge pe cea din urmă din ele, treapta pe care era așezat scaunul Moldovei.

Munca lui fu încununată cu o izbîndă îndoielnică fiindcă locul pe care-l rîvnea era ocupat de unchiul nevestei lui, fratele soacrei sale, Grigore Ghica. Dar această apropiată rudenie nu opri pe ambițiosul om să sape, să îngroape și să ajungă. Istoria ne spune fără înconjur că moartea lui Grigore Ghica Vodă se datorește în bună parte, intrigilor lui Constantin Moruzi.

La 18 octombrie 1777 capul lui Ghica se rostogolea pe podeaua beilicului din Iași și la 24 noiembrie același an intra Moruzi în capitala Moldovei, noaptea, fără alai, întovărășit numai de cumnații săi Iorgu și Costachi Sulgearoglu „de-au mers ei drept la curte și a șăzut vodă în odaia beizadelei Dumitru", — adică în odaia vărului său primar, fiul decapitatului voievod, despre care trebuie să bănuim că nu știa partea de vină ce purta Moruzi la moartea tatălui său.

Doamna Smaragda, cu toți copiii ei, rămăsese la Constantinopol fiindcă era un obicei că atunci cînd domniile veneau mai repede decît era de așteptat, voievozii porneau pe dată să urce scările măririi, iar doamnele rămîneau acasă pentru a face cumpărături și a încheia gospodăria.

Totuși o lună mai tîrziu, zi cu zi, la 24 decembrie, sosi și doamna cu copiii ei și cu tot avutul domnului „trăgînd de-a dreptul la curtea domnească și însoțită fiind de fratele domniei-sale, postelnicul Iordachi".

După ce se dezmetici de drum, petrecînd cu toții Crăciunul împreună, abia atunci, a patra zi după sosirea ei, se făcură în Iași serbările de încununare ale domnului,

care ţinuse deci să-şi aibă soţia lîngă el înainte de-a se urca cu alai în scaunul Moldovei. „Cu muzici, cu băuturi, cu toate decoraţiile de piept", zice un martor ocular, Caradja, „se făcură serbările, după obicei".

Pe cînd în Bucureşti curtea domnească era de mult o ruină printre zidurile căreia cîntau cucuvaiele şi se adăposteau haimanalele oraşului, la Iaşi dimpotrivă ea era încă întreagă şi de trei ori mai mare decît e astăzi Palatul Culturii, cel clădit pe temeliile acelei curţi. Fiindcă, pe lîngă corpul principal unde locuiau voievozii şi care era cel al palatului de azi, mai erau două aripi perpendiculare pe el, care se prelungeau pînă la Uliţa Mare, împreunate amîndouă printr-o altă clădire de-a lungul străzii, în mijlocul căreia venea poarta de intrare. Astfel, curtea alcătuia un mare pătrat cu o ogradă la mijloc, avînd poarta în faţă, locuinţa domnului în fund şi două aripi care adăposteau, cea din stînga pe curteni şi pe slugi şi cea din dreapta oastea voievodului, care era şi oastea Moldovei întregi, mult, puţină cît era, mai mult puţină decît multă, alcătuită din greci, arnăuţi şi turci.

În clădirea din fund locuiau, jos, beizadelele cu dascălii lor cu diacii şi cu perdagiii — iar sus vodă, doamna şi domniţele. Apartamentele lor erau despărţite prin sala cea mare din mijlocul clădirii, care venea deasupra scării de la intrare şi în mijlocul căreia era scaunul domnului, cu faţa la răsărit, aşezat pe trei trepte învelite cu postav roş — culoarea domnească. El era aşezat sub un baldachin de catifea purpurie şi împodobit cu stema ţării cusută în fire de argint şi aur.

La dreapta şi la stînga acestei „odăi a scaunului" (sala tronului cum am zice), erau alte două camere mari, ale *cafazelor*. Cea din dreapta era divanul domnesc, unde se puneau la cale trebile ţării şi se făceau judecăţile cele mari. De jur împrejurul pereţilor erau înşirate divane joase iar într-una din lături unul mai înalt, aşezat pe trei trepte şi înconjurat de gratii de olane, înlăuntru căreia intrai printr-o portiţă, zăbrelită şi ea. Acesta era *cafazul*, o înnoire fanariotă. Lîngă cafaz, pe-o măsuţă, erau aşezate sabia, topuzul şi cuca, semnele puterii domneşti. Impodo-

bită cu pietre scumpe, sabia domnească (uneori și cuca) se putea prețui la 50—60 de mii de glabeni. Cît despre topuz — buzduganul — el era de aur. Cînd se supăra domnul pe vreun boier, îl apuca de capătul cel subțire, fiind nevoit deci călăul să-l apuce de capătul cel gros; aceasta însemna că vinovatul, spre semn de mare rușine, va fi lovit în piept, dar numai ușor. Cînd dimpotrivă apuca vodă buzduganul de cap și gîdele de coadă, apoi era deajuns o singură lovitură pentru ca bietul boier să nu mai fie om cîte zile mai avea de trăit. Dar în vremea fanarioților nu mai erau domnii atît de strașnici ca mai înainte. Buzduganul stătea de obicei pe masă, numai ca semn al măririi domnești.

Dincolo de camera cafazului veneau cancelariile domnești și apartamentul lui vodă. Iar la stînga odăii scaunului era altă sală mare cu două cafazuri, dincolo de care erau apartamentele doamnei și ale domnițelor.

Cămara cu două cafazuri era o foarte caracteristică inovație a lui Vodă Constantin Moruzi, care suferea puțin de boala măririlor. Odaia aceea era de fapt menită să strîngă laolaltă familia în intimitate, înlăuntrul ei neputînd pătrunde decît domnul, doamna și copiii. Totuși intrările acestea domnești lipseau de orice urmă de ceea ce am putea numi un „laisser aller" familiar. În mijlocul încăperii erau două cafazuri, ca acel din sala divanului, așezate unul lîngă altul și înconjurate și ele cu gratii de olane. Însă cafazul lui vodă era așezat pe trei trepte iar al doamnei numai pe două, pentru a arăta deosebirea ce este și trebuie să fie între voievod și femeia lui. Lîngă aceste cafazuri erau două sfeșnice mari de argint, de acele pe picior ca la biserici, în care ardeau seara lumînări groase de ceară albă, grija mucăritului fiind dată în seama perdajiilor și a copiilor de casă. Imprejurul pereților, ca în celelalte odăi, erau divanele joase pe care stăteau beizadelele și domnițele precum și cîteva măsuțe cu lumînări de seu în sfeșnice de alamă și cu mucarnițe pentru tăiatul mucurilor.

Beizadelele, înainte de a intra în acest sanctuar familiar, își încheiau nasturii de la mînice și de la pieptar și înaintau sfioși cu brațele încrucișate pe piept. Se plecau

apoi cu smerenie dinaintea cafazurilor printre gratiile cărora ieșeau, binevoitoare, mîinile babacăi și ale mînecăi, întinse spre a fi sărutate. Vodă le poruncea să se așeze, dar ei nu îndrăzneau. Abia după a treia poruncă se duceau, umblau de-a-ndăratelea pînă în fundul odăii și se lăsau pe divanul moale, drepți și cuviincioși. Același fel de-a intra, de-a săruta mîna părinților și de-a se așeza pe sofale era orînduit și pentru domnițe, cît de mici or fi fost ele.

De așa viață plăcută s-ar fi lipsit, bănuim, bietele fete de voievozi.

Cînd din această cameră — în care primea vodă uneori și pe boierii cu care era mai prieten sau pe consulii străini — pornea alaiul domnesc la sufragerie, îi cînta meterhaneaua rînduită prin coridoare și-l întîmpina pe vodă cu cuvintele : „Bine îți șade măriei tale, maslahat[39] împărătesc. Poftă bună“ (cînd se ducea) și „să-ți fie de bine“ (cînd se întorcea).

Moruzi — ne spune unul din strănepoții săi — era un groaznic și uricios fanariot, care se uita la boierii lui cu atîta asprime încît din încruntarea aceasta a privirii rămăsese șpanchi (încrucișat). La rîndul lor, boierii divanului, pentru a îmblînzi urgia domnească, cum se aflau singuri în iatacurile lor își lipeau cîte un benghi pe vîrful nasului, privindu-l cu amîndoi ochii, pentru a se obișnui să se uite ciacîr ca înălțimea sa. După boierii divăniți se lua protipendada, apoi boiernașii, negustorii, slugile și țiganii. Sub Vodă Constantin Moruzi toată Moldova era șpanchie, iar domnișoarele de pe atunci, fete de boieri sau fete de rînd, nu se uitau la crai dacă aveau ei necuviința de-a privi drept în față, în loc să se uite cu-n ochi la făină și cu celălalt la slănină.

Se mai zice despre același Vodă Moruzi că la zaifetul divanului adăogise, pe lîngă ciubuce și cafele, două rînduri de cățui pe care le plimbau perdagiii prin odaie, arzînd în ele chihlimbar și iarbă mare, pentru a acoperi astfel mirosul pe care turburările trupești ale lui vodă îl răspîndeau împrejurul său.

Se zice... Se zic multe. Sigur e că domnul acesta n-a fost atît de rău cum l-a făcut lumea și chiar strănepotul său Dumitru C. Moruzi, autorul frumosului roman „Instrăinații". De fapt avea un cuget drept și în timpul domniei sale de cinci ani a făcut un lucru prea frumos. Pentru a veni în ajutorul podgorenilor și cîrciumarilor moldoveni, el a oprit importul rachiului din Polonia. Iar cînd regele leșilor s-a plîns de lucrul acesta la Poartă, Moruzi a răspuns vizirului că, pe lîngă faptul că boierii moldoveni au băgat mulți bani în facerea velnițelor și dacă n-ar împiedica importul rachiului din Polonia ei s-ar ruina dar că, în afară de aceasta, rachiul din Polonia fiind mai ieftin, țăranii ar bea mai mult, ceea ce le-ar strica sănătatea și i-ar face nedestoinici la muncă. Se mai zise de asemenea că, înșelat fiind de boieri, a judecat odată strîmb o pricină a unor săteni. Aceștia i-ar fi ieșit cu jalba în proțap, tînguindu-se de nedreptatea ce li s-a făcut.

— „Bine", le-ar fi zis vodă, „o să adun chiar acum divanul din nou, dar de nu va fi cum spuneți voi o să vă ajungă capetele unde vă stau picioarele. Vă învoiți ?".

— „Sfîntă să-ți fie vorba, măria ta", răspunseră ei.

Judecînd pricina a doua oară, dreptatea țăranilor ieși la iveală. Iar vodă, neputînd strica hotărîrea ce dăduse întîi și pe care o întărise cu pecetea sa, dărui sătenilor două moșii de-ale sale, făcîndu-le hrisoave de veșnică stăpînire. Apoi, ieșind din divan, se trăgea, bietul, de barbă și zicea pe grecește : „Trava, Moruzi, trava", adică trage, Moruzi, trage...

Oricît de ciacîr s-o fi uitat el, se vede lămurit, după cele arătate, că era un om de ispravă, rămînînd în sarcina lui moartea unchiului Grigore Ghica, la care a ajutat cu pîrile sale dar pe care e de presupus că n-ar fi vrut să-l vadă chiar cu capul tăiat.

Crima de căpetenie ce s-a pus în sarcina acestui voievod este omorul celor doi boieri, Bogdan și Cuza, dar acesta s-a făcut în urma unei hotărîri judecătorești dată în divanul domnesc de către veliții boieri și înaltul cler. Se trecuseră de mult vremurile cînd domnii își omorau boierii fără judecată iar aceștia se făcuseră vinovați de

trădare față de împărăția turcească, suzerana Moldovei, fără a mai socoti faptul că Manolachi Bogdan rîvnea coroana țării, ceea ce era o trădare și față de voievodul său. De altfel boierii aceștia sînt tot acei pe care i-am mai întîlnit cu un an în urmă, conspirînd împotriva lui Grigore Vodă Ghica.

Acest Manolachi Bogdan vel vornic era fiul marelui logofăt Ion Bogdan și al uneia din domnițele lui Vodă Racoviță. Bunică-sa Ruxanda, soția hatmanului Lupu Bogdan, fusese și ea domniță, fiica lui Constantin Vodă Cantemir și a Roxanei Gane. I se păru lui Manolachi că acest ighemonicon îl îndreptățește a urca treptele tronului țării sale, curățîndu-l astfel de luminatele fețe fanariote, dragi moldovenilor ca sarea în ochi. Aceeași ambiție și dorință o avusese și Pîrscovanu în Țara Românească. Dar Inalta Poartă din Stambul altfel judeca lucrurile, avînd socotelile ei care nu se potriveau cu ale boierilor de la noi.

Complotul moldovenilor nu izbuti. Vel vornicul Manolachi Bogdan și biv vel spătarul Ion Cuza fură ridicați într-o zi din casele lor și băgați la „beciurile de jos ale curții". Dărmănescu și Rosetti-Bălănescu, fugarii din 1777, fură opriți la isprăvnicie, iar căminarul Manolachi Romanò scăpă ca prin urechile acului, trecînd granița la austrieci.

Stihurile lui Enachi Kogălniceanu cu privire la această dramă, deși prea cunoscute, sînt însă uneori atît de sugestive, încît împrospătarea lor, pe alocurea, nu strică. De pildă prinderea lui Bogdan.

Manolachi Bogdan, singurul din conspiratori care fu pus în fiare, nu ceruse nicăieri și nimănui în scris ca să fie numit domn în locul lui Moruzi. O fi avut el alte mijloace de-a face această cerere. Ca atare crezu că arătînd „piesele justificative", va fi iertat de pedeapsă. El ceru deci gîzilor săi să i se aducă hîrtiile de acasă :

Este și suretul scris — de pe arzul care-am scris [40].
În casă pus pe pat — sub postav, lîngă macat,
Cu șiret și țintuit — așezat cu chibzuială.

Si pentru ca toţi să creadă — aduceţi-l voi să-l vadă.
Dar rezultatul acestei cereri fu că, suretul odată găsit sub postavul patului, lîngă macat, oamenii lui vodă s-apucară să-i pecetluiască lucrurile.

Urmînd apoi judecata cea mare, Bogdan, adus în faţa lui vodă, a mitropolitului şi a boierilor adunaţi, nu găsi alte cuvinte de apărare decît :

— Fie-ţi milă de-a mea casă,

De săraca jupînească,
De ticăloşii copii,
Că rămîn ca vai de ii !

La această cerere de îndurare, Vodă Constantin Moruzi răspuse filosofînd :

Cangrena ce s-a născut — iată veche s-a făcut
Şi-a dobîndit carne rea — care de nu s-ar tăia
Nu se poate vindeca — că pînă jos va strica,
Vătămînd şi pre ceilalţi.

Aşadar, „cînd fu vineri seară“ — august, în 18 zile, 1778 — chemă vodă pe vel armaşul Manolachi Balş, poruncindu-i să taie pe osîndiţii boieri Cuza şi Bogdan. Dar bietul armaş, om tînăr şi milos, începu să tremure, pierzîndu-şi graiul ; ceea ce înfurie grozav pe ciacîrul domn, care-i răcni mînios :

„Tu nu eşti de armăşie — fiind slab tare la fire“
Şi-ndată l-au dat afară — făcîndu-l de rea ocară.

Trimise deci după căpitanul Pavel Soroceanu, pe care, pentru a-l hotărî să împlinească porunca domnească şi a divanului, îl îmbătară cu „holircă“, trimiţîndu-l la miezul nopţii să taie boierii, acolo, în beciul curţii. Mai cu rînduială decît în vremurile trecute, se coborî în închisoare şi duhovnicul „cu moliftelnicul şi patrafirul“ de mărturisi şi griji pe cei care stăteau să moară.

Manolachi Bogdan, resemnat plecîndu-şi capul, îi zise gelatului : „Fă-ţi porunca ce-ai luat“. Dar pe Cuza, căruia îi clocotea sîngele vieţii în trup, îl cuprinse o răscoală sufletească şi aruncîndu-se vitejeşte asupra gîdelui, începu să se ia cu el la bătaie.

Dar cum putu ca să scape — fiindu-i sabia aproape ?
Şi punînd mîna gelatul — întîi lui i-a tăiat capul.

Și-așa sîngele-i țîșnea — și trupul i se sălta.
Atunci văzînd Bogdan — îndată a strigat „Aman!"
Zicînd: „baș-căpitane — nu mă năcăji fără cale.
Și te rog, deodată
Să-mi iau căzuta plată".

Nu bine isprăvise vorbele acestea, că-i zbură și lui capul pe podea, luînd oamenii trupurile de le îngropară, atunci, noaptea, în taină, sub pridvorul bisericii Sf. Nicolae Domnesc. Iar capetele puse în țepe fură țintuite în poarta cea mare a curții, să le vadă toți.

Se vede din această povestire că doamna Smaragda trebuie să fi fost o femeie miloasă, deoarece Kogălniceanu la ea se gîndea „să alerge la vodă, pe Bogdan să-l scoată". În tot cazul, ea a fost soțului ei o vrednică tovarășă care, cînd n-o silea eticheta să stea după gratiile cafazului, trebuie să fi știut să-și alinte bărbatul și copiii, judecînd după felul ei darnic de a se purta cu jupînesele boierilor.

Banul Constantin Caradja, autorul acelor prețioase „Efemeride" din care cunoșteam atîtea interesante amănunte ale vieții boierilor de atunci, avea o deosebită veneratie pentru această doamnă. El ne arată că în octombrie 1779 — doi ani deci după sosirea Moruzeștilor la Iași — însurîndu-se cu „preaiubita mea Raliță Ghica" — a avut ca nași la cununie pe Constantin Vodă și pe doamna Smaragda, care n-au catadixit firește să meargă ei înșiși la biserică, trimițînd pe alți boieri să-i înlocuiască dar care i-a primit frumos „pe mire și pe mireasă" în odaia cu cafazuri, dîndu-le mîna la sărutat și domnească lor binecuvîntare.

Un an mai tîrziu, în septembrie 1780, fina doamnei îmbolnăvindu-se de friguri, aceasta îi trimise „o piele de rîs căptușită cu catifea și stofe de rochii".

În timpul acestei domnii, doamna Smaragda avu fericirea să mărite pe fata ei mai mare, Sultana, după „dumnealui vel agă Scarlat Sturdza"; iar că felul de a-și crește odraslele nu era chiar așa de grozav de strîns după cum credea strănepotul ei Dumitru Moruzi, o dovedește faptul că în primăvara anului 1780 întîmpinăm pe una din domnițele sale nemăritate, pe Catrina, făcînd, fără părinți

(dar cu sora Sultana), o plimbare pe la mănăstirile Moldovei, ascultînd la Neamț în chilia sa pe preacuviosul părinte stareț Paisie vorbind despre dumnezeu și despre reformele introduse de el în acea mănăstire.

O ceartă ivită între consulul rus Lascarov și Constantin Vodă Moruzi, aduse mazilirea acestuia.

În mai 1782 porniră deci cu toții, vodă, doamna, beizadelele și domnițele, înapoi la Constantinopol. În locul lor veniră Alexandru Mavrocordat și doamnă-sa Mărioara, acea fată a lui vodă Ion Callimaki despre care am vorbit în altă parte.

În nesfîrșitele intrigi ale grecilor din Fanar, atît de încîlcite încît ar trebui cărți întregi pentru a le depăna — ceea ce n-ar fi astăzi de nici un folos — a fost amestecat în mazilirea lui Moruzi și domnul Munteniei Niculae Mavroyeni. Prin influența ce avea acesta atunci încă la Poartă, fostul domn al Moldovei fu trimis în surghiun, în insula Tenedos din Arhipelag, cea din fața ruinelor Troiei... Paris și Elena, Ulise Agramemnon... slabă mîngîiere. Cu acest prilej, domnul fu atît de mîndru, încît i se iartă aproape partea ce-o fi avut-o la moartea lui Grigore Ghica. „Plecînd din Constantinopol", zise Caradja în „Efemeridele" sale, „el a rugat stăruitor pe doamna Smaragda și pe iubitele beizadele Alexandru și Drumitrașcu, să nu cumva să dea vreo jalbă la împărăție cerînd întoarcerea lui ; căci fiind bărbat înțelept el nu se cobora să ceară iertare de vreme ce, neavînd nici o vină, fusese surghiunit pe nedrept, pentru a face plăcere lui Nicolae Vodă Mavroyeni".

Dar doamna Smaragda, rămase la Țarigrad, jură soțului ei numai din gură, și nu din suflet, că-i va asculta ruga. Ani de-a rîndul s-a căznit, biata femeie, să-și scoată bărbatul din surghiun. Își trimetea feciorii pe la toate mărirele, turci, armeni, greci, doar o găsi pe vreunul care să se îndure a vorbi cu vizirul sau cu sultanul pentru năpăstuitul și nenorocitul ei de soț. Reșid-Efendi, de la scara Sultanului, făgădui că va face tot ce-i stă în putință... la vreme ! Și trecură astfel șase ani.

În primăvara anului 1788 se pregăteau turcii de război, tot împotriva ruşilor. Pentru ca Allah să îndrepte cu izbîndă mersul oştirii lui Mahomed, se sfătuiră cîrmuitorii — ca în vremea sacrificiilor elene — ce milostiviri s-ar putea face poporului. Atunci se ridică în picioare, din sfatul acelor bărbaţi Reşid Efendi, om înţelept şi drept, şi spuse cîrmuitorilor că „mai întîi trebuie să ne căim de greşelile pe care le-am făcut, şi apoi doar să fim miluiţi de Allah cu iertare".

Întrebat fiind : „Care sînt acele greşeli !", el a răspuns :

— „Şi poate fi una mai mare decît ca nevinovaţii ce ne-au slujit cu rîvnă să fie pedepsiţi pe nedrept ?"

— „Cine sînt aceştia ?", l-au întrebat din nou.

— „Mai întîi este Constantin Moruzi, voievodul, pe care-l chinuiţi în surghiun !"

Cîrmuitorii au început a vorbi între ei, zicînd : „Aceasta aşa este, aşa !" şi „ducîndu-se sus, au arătat lucrurile marelui vizir, care pe dată a făcut firmanul iertării lui Moruzi".

Fără ştirea nimănui, nici a doamnei şi nici a beizadelelor, fu trimis la Tenedos un icioglan al palatului şi „urcîndu-l într-un caiac din ostrov, l-au adus de-a dreptul la locuinţa lui. Iar doamna a dat slăvitului Reşid-Efendi o mie de florini gingirlii şi greu l-au hotărît să-i primească !"

Înapoierea lui Moruzi în casa lui de la Arnăut-Chioi a fost într-o joi, 22 martie, a anului 1788.

Luni, 1 mai al aceluiaşi an — după 5 săptămîni — „Preamilostivul domn de dumnezeu păzit, Constantin Moruzi Voievod, îşi dădea obştescul sfîrşit, de moarte năpraznică, din pricina adîncii întristări care i se pricinuise aflînd prinsoarea la austrieci a preaslăvitului Alexandru Vodă Ipsilanti, cumnatul după soră-sa doamna Ecaterina".

Ar fi prea frumos ! Dar mai trebuie adăugat la această „adîncă întristare" faptul că omului acesta, întors bolnav din surghiun, i-a fost dat să vadă cele mai mari nenorociri tocmai cînd credea că a scăpat de ele. Casa fugarului cumnat a fost pecetluită şi devastată iar soră-sa, doamna

Ecaterina, împreună cu fiul ei Constantin — care se aflau amîndoi la Ţarigrad — fură prinşi, ferecaţi în lanţuri şi închişi la cuptorul de la agia Bostangiilor, închisoarea din care ieşea deseori făină măcinată din trupuri omeneşti. Trebuie spus că, după şase ani de exil, asemenea lucruri pot face să se rupă o arteră mai subţiată în inima unui om bolnav !

Patru ani mai tîrziu, beizadè Alexandru era domn al Moldovei.

Doamna Smaragda rămase însă la Constantinopol, împreună cu celălalt fiu al ei, beizadea Dumitrachi. Acolo îşi petrecu anii unor bătrîneţe care nu fură adînci. O năprasnică boală, cancerul, o făcu să pătimească groaznic timp de cîteva luni, ţintuită în pat, pînă se sfîrşi în dureri într-o zi de sîmbătă, la 2 iunie 1805. Panegericul ei îl făcu tot banul Caradja, zicînd că „vestea acestei morţi a întristat pe toţi, din cauza însuşirilor sale atît înnăscute cît şi dobîndite în cursul unei vieţi pe care o petrecu iubind pe aproapele ei şi miluind pe cei lipsiţi".

Nici una din fetele lui Constantin şi Smaragdei Moruzi nu ajunse a fi doamnă. Singura din ele care făcu o căsătorie potrivită rangului lor fu Ruxanda, care, domniţă fiind, se mărită cu o beizadea, cu Ion Callimaki, fiul lui Vodă Alexandru şi fratele lui Vodă Scarlat. În 1821, în toiul Eteriei, numele acestei beizadele fu deseori auzit prin culisele Porţii, iar grecii Fanarului îl şi vedeau domn al uneia din ţările noastre. Însă, mai mult decît frate-său Scarlat, el pare a fi fost amestecat în afacerile revoluţiei aşa încît în loc de domnie se pomeni dintr-o dată cu un surghiun în Asia Mică, urmat de-o scurtă decapitare. Capul său — al unui om de abia 40 de ani — fu trimis la Stambul şi ţintuit în poarta seriaului. Văduva Ruxanda, închisă şi ea împreună cu toţi copiii ei în meleagurile acelea asiatice, se întoarse mai tîrziu la Constantinopol, însă îşi găsi locuinţa de pe malul Bosforului prefăcută într-un morman de ruine. Se spune despre casa aceea că era o minune de bogăţie : perdele din şaluri de caşmir, podoabe de aur şi de argint — şi ornamente pe pereţi înfăţişînd stema imperiului bizantin — de unde s-a vorbit că Ion Callimaki avea de gînd să se facă împărat al unui Bizanţ restaurat.

Ruxanda, măritată în 1800 și văduvă în 1821, rămase pe drumuri cu 6 copii în spinare. Nu se știe prin care împrejurări ea trecu mai tîrziu în Rusia, unde-i aflăm pe fiii ei Alexandru și Grigore (care în 1821 aveau abia 4 și 3 ani) ofițeri de gardă și însurați cu rusoaice (ei mor în 1874 și 1875). De asemenea și fetele ei se măritară numai cu oameni de acolo : Sevastia cu Fetala, grec din Odessa, Smaranda cu Ion Persiani, sol rusesc și Ralu cu Egor Balș. Singură Eufrosina luă pe Constantin Șuțu, zis Șuțaki, cel pe care-l vom mai întîlni în Iași în 1819, nemulțumind lumea într-atît, încît răsculă poporul împotriva lui și a unchiului nevestei sale, Vodă Scarlat Callimaki.

Capitolul XLIV

DOAMNA ZOE A LUI ALEXANDRU VODĂ

omisarul Lascarachi Ruset era un călăreţ şi un puşcaş de mîna întîia, om foarte îndrăzneţ; dar avea un cusur, era prea iute la mînie. Trăia departe de vîltoarea lumii la o moşie de-a sa din valea Trotuşului. Tovarăşă de viaţă îi era coana Ileana, fata lui Dimachi, care-i dăruise şi doi copii, pe micuţa Zoe şi pe Răducu, mîngîierea singurătăţii lui.

Deşi tatăl său, Iordachi Ruset, fusese un boier foarte bogat, iar mamă-sa era chiar soră de domn, Maria a lui Mihai Vodă Racoviţă, totuşi, cum se întîmplă lucrurile, sărăciseră oamenii. La moartea lui Iordachi rămăsese fiul său cu sfoara cea de moşie de lîngă Rădeana, zisă Poşorcanii sau Căiuţii, şi încă, pentru puţinul pămînt ce-l mai avea acolo, era mereu în ceartă cu stătenii de primprejur. Copilăria şi-o petrecuse jucîndu-se cu flăcăii răzeşilor din partea locului, iar anii lui de om matur şi-i duse în certuri, în judecăţi şi în bătăi cu aceiaşi oameni, îmbătrîniţi, care de mai multe ori încercară să-l şi omoare. Din aceste încurcături scăpase boierul cu zile, dar firea lui iute şi îndrăzneaţă îl băgă în alt bucluc,

care mai să-l facă să înnebunească. Datorînd 600 de lei unui negustor din Ardeal, nu numai că nu voi să-i plătească — unde poate nu avea atîția bani — dar îi scrise un răvaș dintre acele cum se pricepeau în vremuri să le scrie boierii moldoveni, cînd li se urca sîngele la cap. Negustorul, cuminte, tăcu din gură, însă banii lui nici vorbă să se gîndească a-i pierde.

Şi aşa, se întîmplă într-o zi că pe cînd se juca Zoiţica şi Răducu în ograda curţii de la Poşorcani — doi plozi de trei şi de cinci ani — trecu o şatră de ţigani pe acolo, ursari şi spoitori, şi înşfăcînd copiii îi luară cu ei prin munţi, dincolo, în Ardeal. Pe comisul Lascarachi şi pe cucoana Ileana să-i apuce damblaua şi alta nimic, că nu ştiau pricina cum este. Trimiseră ei în toate părţile oameni călări după ţigani, dar de unde să-i găsească în văgăunele acele de munţi.

Şi numai ce le veni într-o zi carte de la negustorul din Transilvania, că copiii sînt la el bine, sănătoşi, şi dacă vrea comisul să şi-i capete înapoi, atunci să-i trimită banii datoraţi, 600 de lei cu dobînda la zi. Conu Lascarachi, om nevoiaş, făcu ce făcu, strînse banii de unde nu-i avea şi trimise pe cumnatul său Manolachi Dimachi, călare, prin munţi, la negustorul din Tîrgu-Mureşului, să-i plătească datoria şi să-şi aducă copiii înapoi.

Într-o zi de toamnă, cînd se scuturau frunzele aurii aşternîndu-se pe cărări, sosi la Căiuţi pe drumul dinspre Tîrgul Ocnei, vel jitnicerul Dimachi, călare, cu doi desagi spînzuraţi de obîlncul şeii. Şi din fiecare desag ieşea cîte un căpşor de copil, al lui Răducu, viitor mare hatman, şi al Zoiţei, viitoare doamnă a Moldovei !

Iată cea dintîi amintire rămasă întipărită în mintea copilei de cinci ani, care era atunci Zoiţa Rosetti. Cele ce urmează fură şi mai triste.

Întîmplarea de mai sus este din anul 1765. Zece ani mai tîrziu, în primăvara lui 1775, comisul Lascarachi Ruset muri, de boală, pare-se, iar coana Ileana, care suferea de inimă, îşi dădu şi ea obştescul sfîrşit, cîteva zile abia după înmormîntarea bărbatului ei.

Zoiţa şi Radu rămaseră orfani, ea de 15 ani, el de 13. Şi bani, nimic, sărăcie lipită. Aveau ei un unchi foarte bogat, pe fratele tatălui lor, vornicul Nicolae Ruset, zis

Baston. Dar nevasta acestuia, o Sturzoaică, coana Catinca, nu vru să audă vorbindu-se de copiii aceştia orfani şi săraci. Şi apoi, după părerea ei, „Zoiţa era mică şi proastă". Aibă alţii grijă de ea.

Epitropia copiilor fu deci încredinţată unchiului lor de pe mamă, jitnicerul Manolachi Dimachi, cel care-i adusese înapoi din Ardeal, în desagii de la oblîncul şeii. În 1775 cuconul Manolachi era încă neînsurat; dar curînd după aceea el făcu nuntă mare cu o fată bogată, Bălaşa Rosetti-Rosnovanu, rudă, dealtfel foarte de departe, cu orfanii pe care-i creştea.

Această Bălaşa avea cu totul altă fire decît a Bastonesei, cum i se spunea coanei Catinca a lui Nicolae Ruset. Ea era o femeie bună şi iubitoare ca şi soţul ei Manolachi, aşa încît copiii aceştia, pe care-i găsi în casa bărbatului ei, îi fură dragi ca ochii din cap şi-i crescu cu o deosebită îngrijire. Iarna îi ţinea în casa ei la Iaşi, iar vara se ducea cu dînşii la Roznov, moşia tatălui ei, unde-şi petrecură copiii multe şi frumoase zile în tovărăşia lui Filipachi Lecca, un bătrîn de 80 de ani, care-l învăţa pe Radu să călărească şi pe Zoe să facă gospodărie.

După vreo 2—3 ani, Zoiţa cea mică şi proastă se făcu fată mare şi frumoasă de răpea ochii cui o vedea. Părinţii ei adoptivi nădăjduiră s-o mărite bine cu vreun boier de rangul lor. Dar steaua ei lucea mai sus, deasupra treptelor scaunului domnesc.

Pe scaunul acesta se urcase, în 1777, după uciderea lui Grigore Vodă Ghica, fanariotul încrucişat Constantin Moruzi. O conspiraţie îndreptată împotriva sa de vornicul Manolachi Bogdan şi de spătarul Ion Cuza, chiar în anul dintîi al domniei lui, făcu pe Moruzi, de altfel după o judecată a divanului, să taie capetele acestor boieri. Fapta aceasta stîrni o nemaipomenită vîlvă în toată boierimea Moldovei, în mare parte înrudită cu tăiaţii conspiratori. Vodă, care fără asta nu prea era iubit de ţărănime, căută toate chipurile pentru a împăca lucrurile, căci avea doar nevoie să se sprijine măcar pe una din clasele societăţii. În acest scop doamna Smaragda, soţia lui — de altfel o femeie deosebit de bună — luă pe lîngă ea cîteva fete sărace, dar din cele mai bune neamuri, pen-

tru a le creşte, a le înzestra şi a le mărita. Norocul acesta căzu şi asupra Zoiţei Ruset.

Trei ani deci după moartea părinţilor ei, Zoiţa părăsi casa Dimachilor şi se mută la curtea domnească. Acolo fata cuceri inimile tuturor, a lui vodă, a doamnei, ale domniţelor şi foarte îndeosebi inima şi cugetul lui beizadea Alecu, feciorul mai mare al lui Moruzi. Adevărat că fata era nu numai frumoasă, dar deşteaptă, pare-se, şi cuminte, încît flăcăul lui vodă se prăpădi după ea. Doamna Smaragda mai scurtă din ighemonicul ei de fanarioată şi, bună cum era, şopti soţului ei la ureche că copiii se iubesc şi n-ar fi rău, crede ea, dacă s-ar lua. Vodă zise „bine" şi căsătoria se făcu. Mare nuntă domnească avu loc acolo, la vechea curte din Iaşi, în anul 1779. Mireasa avea 19 şi mirele poate vreo 25.

Cînd, în 1782, Constantin Vodă fu mazilit, Alexandru şi Zoe Moruzi erau căsătoriţi acum de trei ani şi aveau doi copii, pe Constantin şi pe Smaranda, care fuseseră deci botezaţi amîndoi după numele bunicilor lor.

La Constantinopol, Zoe Moruzi, plecată acolo în mazilie cu toţi ai ei, luă pentru întîia dată contact cu viaţa grecilor aşa cum erau la ei acasă, dezbrăcaţi de strălucirea domnească şi smeriţi, foarte smeriţi, în faţa oricărui turban, oricăror şalvari, oricărui iacmac. De altfel şi împrejurările în care făcu ea cunoştinţă cu viaţa aceasta fură deosebit de grele. Socrul ei, cum sosise acolo, fusese surghiunit la Tenedos împreună cu fiul său Iordachi, cumnatul Zoiţei. Timp de 6 ani se zbătuse biata doamna Smaragda, soacra, pentru a-şi aduce soţul înapoi acasă. Iar cînd în sfîrşit izbuti, după atîta zbucium şi atîţia bani cheltuiţi, cînd, în martie 1788, fostul voievod se întoarse amărît şi bolnav acasă, apoi, după nici 6 săptămîni de trai liniştit în sînul familiei sale, el află deodată că cumnatul său, domnul Alexandru Ipsilanti al Munteniei, fusese făcut prizonier de austriaci, iar că pe soră-sa, doamna Ecaterina, o închiseseră turcii, împreună cu toţi copiii ei, la cea mai grozavă din închisorile lor, la Bostangiii poliţiei din Stambul. La aflarea acestei veşti, el muri pe loc.

Iată cum întreaga familie a Moruzeştilor rămase pe drumuri. Trebui energia lui beizadea Alecu pentru a sus-

ţine apriga luptă ce urma să fie dusă, nu numai împotriva răuvoitorilor de turci, dar împotriva unor mult mai înverşunaţi duşmani, cei de un neam cu ei, coalizatele familii Şuţu, Callimaki şi Caradja.

În lupta aceasta, beizadea Alexandru fu cel mai tare. Patru ani abia după moartea tatălui său, el căpătă domnia Moldovei (1792). Mamă-sa, doamna Smaragda, fraţii şi surorile rămaseră cu toţii la Constantinopol. Dar doamna Zoe îşi luă copiii, acum cinci la număr, şi întovărăşi pe soţul ei la Iaşi, în ţara pe care n-o mai văzuse de 10 ani încheiaţi.

Spune cronica lui Manolachi Drăghici că venind Moruzeştii în ţară, „Bastoneasa nu-şi afla loc de bucurie că nepoata ei s-a făcut doamnă, socotind că o va privi ca pe maică-sa, neavînd părinţi sau rude de aproape decît pe dînsa". Bastoneasa era, după cum am văzut, coana Catinca a lui Nicolae Ruset, cea care în ruptul capului nu voise să poarte grija orfanilor cumnatului său. „Pentru aceasta", zice mai departe Drăghici, „s-a dus Bastoneasa cu mare nădejde la curte spre a se înfăţişa în vremea ceremoniei obişnuite, ca s-o pună cel puţin alături cu dînsa lîngă tron. Zoiţa însă, acea mică şi proastă, precum îi zicea mătuşă-sa, aducîndu-şi aminte de purtarea ei cea veche către dînsa, a primit-o întocmai ca pe o cucoană de rangul şi de starea ei, precum a primit şi altele. În aceeaşi zi apoi, urmînd a veni toate cucoanele din Iaşi, după datoria ce se păzea a se înfăţişa doamnei — că era un obicei strict, eticheta aceea în vremea grecilor — s-a arătat mai tîrziu şi Dimachina, pe care cum a zărit-o doamna Zoiţa în odaie, s-a sculat de pe tron să o întîmpine, a îmbrăţişat-o şi i-a zis mătuşă, precum îi zicea din copilăria sa, cinste care a pătruns pînă la suflet toată adunarea, văzînd recunoştinţa acelei tinere doamne ce n-a uitat binefacerea bătrînei cucoane din a căreia casă s-a norocit".

Bun, astfel de poveşti bătrîneşti te mai împacă cu omenirea! S-o fi dus doamna Zoe şi pe la Roznov sau pe la Căiuţi, să-şi vadă locurile copilăriei şi munţii prin coclaurii cărora călătorise împreună cu fratele ei în desagii unchiului Manolachi? Istoria nu ne-o spune. Dar ceea ce ştim e că fratele Răducanu se bucură şi el, ca mai înainte,

de dragostea surorii sale. Cînd, la mazilirea lui Vodă Constantin Moruzi, plecaseră cu toții din Iași la Constantinopol, ea dăruise fratelui ei toată partea sa, din mica avere părintească. Iar acum, după 10 ani, găsindu-l însurat, însă tot sărac, ea își copleși fratele de binefaceri domnești : scutiri de vamă, danii de țigani, hărăziri de scutelnici, bani, boierii.

Bună fiică și bună soră, doamna Zoița fu, firește, și o mamă cum nu sînt multe. Pe Vodă Alexandru, bărbatul ei, ea pare a-l fi iubit, fiindcă omul acesta, pe lîngă că era energic, deștept și cu știință de carte, apoi era și foarte frumos. În relațiile sale zilnice cu oamenii, el era atît de plăcut, încît nu numai femeile dar și bărbații, nu numai străinii, dar și românii, îi aduc cuvinte de laudă cînd amintesc de el în scrierile lor. Cronicarul Zilot Românul, care de altfel nu-l putea suferi, crede de datoria lui să fie drept, zicînd despre el că „era înfrumusețat cu multe daruri, înțelept foarte, iscusit la minte, deștept la ale țării nevoi, judecător drept". Dar avea și două grozave cusururi — sau după cum zice cronicarul — „două lechele firești : lăcomia adică, și scumpetea".

Lacom și zgîrcit, astfel a fost înfierat voievodul Alexandru Moruzi, cel strîngător de avuții culese din sudoarea norodului peste care domnea.

Și a domnit multă vreme, ba în Moldova, ba în Muntenia, cu mici întreruperi, aproape 15 ani.

Opt luni de zile după ce urcase treptele scaunului ieșan, în primăvara 1793, el fu mutat la București, unde rămase domn trei ani. Acolo, ciuma, care bîntuia de mult, era încă în toiul ei și mai trecură și lăcustele prin țară. Populația murea de foame, iar Moruzi, pentru a-i alina durerile, se apucă să cumpere din banii lui toate bucatele ce le mai găsi pe alocurea, revînzîndu-le apoi cu prețuri împătrite. Cine mai avea bani, cumpăra, umplînd astfel sacii domnului cu galbeni și cu icusari ; cine nu, „mînca coajă de copaci și alte murdării, ferească dumnezeu".

Avînd în vedere aceste apucături din cale afară de hrăpărețe, încă trebuie să stai să te miri cum de a putut spune Zilot Românul că Moruzi era „deștept la ale țării nevoi".

El locuia la Cotroceni, unde mai locuise cu zece ani înainte și Vodă Nicolae Caradja. Alesese această mănăstire ca reședință domnească mai întîi fiindcă curțile din București, atît cea veche cît și cea nouă, erau ruinate și al doilea fiindcă era mai ferit acolo de molima ciumei. Dar, deși nu lipseau petrecerile la Cotrocenii aceia unde se jucau cărți „din gros" și unde ambasadorul rus Kutuzov privea teatrul german al Kunstreiterului Mahieux — totuși vodă se plictisea de moarte în mijlocul acelei păduri atît de îndepărtată de capitala lui. Văzînd boierii că-l apucă pe vodă stenahoria stînd la mănăstire, se hotărîră să repare una din curțile din oraș și merseră deci la el să-l întrebe de-i place mai bine să se apuce ei de rezidirea curții vechi sau a celei noi din Dealul Spirei. Moruzi alese pe aceasta din urmă (zisă Curtea Arsă) unde se și mută după ce fu gata, în 1794.

Mai puțin „stenahoroasă" decît soțul ei, doamnei Zoe, dimpotrivă, îi plăcea viața la Cotroceni, unde obișnuia să se plimbe prin codru, fie pe jos, fie în caretă. Și deseori — de la o vreme încoace chiar ceva prea des — ea poruncea vizitiului domnesc să întindă plimbarea pînă la București, cutreierînd străzile orașului în lung și în lat și îndeosebi pe malul drept al Dîmboviței, printre bisericile Sfinții Apostoli și Antim, unde era așezată frumoasa casă a Dudescului.

De ce tocmai pe acolo ? Nu era o taină pentru nimeni, fiindcă, într-o vreme cînd nu erau gazete, făceau lăutarii, prin cîntecele lor, să umble din gură în gură veștile indiscrete, micile scandaluri. Și astfel află toată lumea că :

Ienăchiță Văcărescu
Șade-n poartă la Dudescu
Cu antereu de atlaz.
Moare doamna de necaz.
Cu hanger de corassan
Doamna trece în rădvan,
În rădvanul aurit
Cu tot coșul poleit,
Ocolit de ciohodari,
Tras de patru harmăsari.
Trece des și-l mai privește
Că cu foc ea îl iubește.

Ienăchiță stih îi face
Că domnița mult îi place,
Stih cu libov înfocat
Și-o dezmiardă-n lăudat
Boier astfel ca un brad
Nu se află în Țarigrad.
El cu doamna s-ar lovi
Dacă domnul ar muri !

Dragostea doamnei Zoe era deci platonică fiindcă frumosul Văcărescu nu îndrăznea să se atingă de nevasta voievodului său. Omul acesta — unul din cei mai culți boieri din veacul său — fusese însurat de trei ori, ademenise multe din nevestele prietenilor, jucase rolul de cuceritor de inimi pînă și în saloanele cancelarului Kaunitz la Viena și era deci firesc să se îndrăgostească de frumoasa Zoe Moruzi, femeie pe atunci de 33 de ani. Dar tot atît de firesc era ca el să nu fi îndrăznit „să se lovească cu ea", fiindcă, pe vremea aceea, voievozii aveau încă asupra supușilor lor dreptul de viață și de moarte, iar deșteptul boier muntean ținea, se vede treaba, la capul lui. Ienăchiță Văcărescu se mulțumea deci să stea „în poarta Dudesculuí", adică în „foișorul cu priveală" din Sfinții Apostoli al casei marelui ban Nicolae Dudescul Graful, care trecea drept cea mai frumoasă casă din București, avînd și un „parc englezesc". La el acasă (locuia pe Podul Mogoșoaiei, la început, acolo unde a stat în secolul al XIX-lea baronul Bellio), la el, zic, nu îndrăznea să stea în poartă, căci n-ar fi trecut doamna pe acolo pentru a nu se compromite, pe cînd dincolo de malul gîrlei se putea plimba frumoasa Zoe fără ca, la urma urmei, să poată spune cineva ceva.

Văcărescu, care a scris o sumedenie de opere cu caracter mai mult istoric, este cel dintîi poet român. Parodiind cuvintele lui Boileau „Enfin Malherbe vint", s-ar putea spune și despre el : „În sfîrșit veni Văcărescu". El e autorul vestitelor versuri cunoscute de toată lumea :

Lîng-o tulpină...
Într-o grădină

În vremea aceea cînd limba românească era încă atît de nesigură și dibuitoare și atît de nedibaci mînuită de

versificatori ca Zilot Românul sau Enachi Kogălniceanu, versurile Văcărescului uimesc prin limpeziciunea lor, ca și prin vigoarea gîndului poetic. „Amărîta turturea" este un model de versificare românească, și strofa a patra din acea poezie este de-o frumusețe aproape neîntrecută:

Unde vede apă rece
Ea o tulbură și trece.
Unde apa e mai rea,
O mai tulbură și bea.

Cu un atare talent e lesne de înțeles că omul acesta, „frumos ca un brad, cum nu se află alții în Țarigrad", cînd s-apucă să facă doamnei Zoe „stih cu libov înfocat", o zăpăci pe biata femeie, care uitînd și de bărbat și de copii, poruncea vizitiului să înhame patru telegari la rădvanu-i poleit și pornea în goană pe străzile capitalei, pînă ajungea în poarta Dudescului, de unde-i cădea, pasămi-te, din foișorul de priveală, cîte un bilețel în poale, în care-și spunea amărîtul poet dorul său nepotolit:

Spune, inimioară, spune,
Ce durere te răpune?

Doar poezia a rămas din dragostea aceasta a Văcărescului pentru doamna lui, care, deși îl „iubea cu foc", nu se îndură totuși, sau nu îndrăzni, să calce peste mîndria ei de femeie cinstită...

„Dacă Vodă ar muri"...
Dar Vodă nu muri.

Între anii 1796—99 Moruzi era mazil la Constantinopol, unde, împreună cu doamna Zoe și cu copiii, ducea un trai potrivit cu rangul ce avusese și cu averea pe care și-o strînsese. Fiica lor mai mare, Smaranda, se mărită atunci cu Alexandru Mavrocordat. În 1799, cînd Alexandru Moruzi fu numit a doua oară voievod al Munteniei, doamna Zoe, care avea abia 39 de ani, era soacră acum, poate chiar bunică.

Nici o bucurie pe capul bucureștenilor că le venea iar Moruzi domn. „Am scăpat de Hangerli cu văcăritul și ne vine ăsta cu foametea", ziceau ei. Și în adevăr, nici de data aceasta nu izbuti Moruzi să se facă mai iubit

de locuitorii țării. Erau de altfel și vremurile grele, cînd cetele lui Pasvanoglu cutreierau ținuturile dunărene, ale Olteniei îndeosebi, și cînd arseră ele Craiova, de-au lăsat în urma lor în locul vechiului oraș al Banilor doar un morman fumegînd de ruine.

Cînd, după doi ani de domnie, Moruzi plecă din nou mazil la Constantinopol, muntenii răsuflară. Însă Vodă Alexandru nu. Se îndulcise la domniile acestea, scurte dar mănoase, așa încît, în ciuda tuturor dușmanilor săi, el căpătă în curînd domnia Moldovei. Sprijinitorul său pe lîngă Înalta Poartă fusese generalul Brune, ambasadorul lui Napoleon, care-l credea om devotat Franței, ceea ce nu era. Avea poate simpatii pentru republică și o cultură oarecum franceză. Luase chiar ca dascăl pentru fiii săi mai mari pe un fost iacobin, Clémaron. Mai mult decît atît, el arăta desigur lui Brune toată supunerea și tot devotamentul ce are pentru Napoleon, deoarece acesta de vreun an-doi dicta acum aproape la Stambul. Dar om deștept ce era și fanariot prin excelență, simpatiile sale mergeau paralele cu interesele și nu le depășeau niciodată. Îl vom vedea deci în curînd mai mult omul țarului Alexandru, decît al împăratului Napoleon.

Deocamdată el primi, în aprilie 1802, cuca domnească și porni pe dată la Iași, unde nădăjduia să rămînă domn 7 ani, căci astfel era înțelegerea dintre Poartă și Petersburg.

Acolo, mulțumită unor scrisori pe care nevasta consulului Franței, Christina Rheinhard, le trimetea regulat mamei sale în Germania, o regăsim pe doamna Zoița în intimitatea vieții de toate zilele.

Carol Rheinhard știind pe Moruzi plecat împăratului Napoleon — cel puțin aceasta era părerea șefului său, generalul Brune — rămase pe atît de încîntat de noul domn al Moldovei, pe cît era nevasta lui de subjugată de frumusețea și de farmecele doamnei Zoe.

Îi scria Christina Rheinhard mamei sale: „Deși bunică, e atît de frumoasă de te încîntă cînd o vezi. Conversația ei este plăcută, vorbește franțuzește cu ușurință, iar literatura noastră îi este cunoscută". Doamna Rheinhard s-ar fi crezut la o curte europeană, dacă cucoanele noastre moldovence nu și-ar fi dat în petec, pipăindu-i

rochia, pălăria și șalurile. Era un obicei românesc sau grecesc — oriental în tot cazul — ca atunci cînd se întîlneau două femei, mai înainte chiar să-și spună bună ziua, să se pipăie una pe alta, pentru a vedea a cui rochie e mai frumoasă și mai scumpă. Nu doar că în alte țări femeile erau mai puțin curioase sau mai puțin invidioase, dar erau mai discrete. Atunci, ca și astăzi, pipăitul acela oriental era înlocuit cu o privire amărîtă sau triumfală, dar bine crescută.

Rafinarea bunei creșteri, în înțelesul de azi al cuvîntului, nu exista pe atunci la noi. Indiscrețiunea era la modă în cea mai înaltă societate și impresiona foarte neplăcut pe toate străinele care treceau prin țările noastre. La curte sau aiurea, cum se înfățișa vreo cucoană de neam apusean, apoi se năpusteau toate boieroaicele noastre asupra ei, întrebînd-o acel nemaipomenit lucru pentru o femeie cu educație : „Cîți ani ai ?“ Și pe urmă curgeau celelalte întrebări : „Ești măritată, cîți copii ai, de unde vii, unde te duci ?!“ ș.c.l.

Traiul boierilor, sau mai bine zis, al cucoanelor lor, într-acel început de veac, era parcă mai modern, deși mai frivol, decît al gospodinelor boieroaice din secolul al XVIII-lea. Ele se sculau tîrziu, prînzeau la ceasul 12 și se culcau din nou pentru somnul de după amiază. Pe la 4 sau 5, după ce se găteau cu toate peticele care ar putea stîrni invidia prietenelor lor, după ce se pieptănau, se parfumau, își încondeiau sprîncenele și-și făceau buzele cu roș, se urcau în caretă și mergeau la plimbare. Dacă erau foarte bogate, în spatele caretei stătea în picioare un frumos arnăut, în pitorescul său costum albanez, iar dacă erau mai sărace, stătea un țigan. Plimbările le făceau „într-o vîlcea, unde se afla pavilionul doamnei“ — probabil la Socola — sau atunci la Copou „la izvoare“. Aceste izvoare, pe care Christina Rheinhard le menționează de două ori, erau locul de unde se aducea prin canale apa în oraș, — o lucrare făcută în întregime și pentru întîia dată de însuși Vodă Alexandru Moruzi. Acolo se coborau jupînesele din trăsuri și se așezau jos pe iarbă verde — uneori, dacă era pămîntul puțin ud, sau rochiile prea scumpe, ele scoteau pernele din carete și se așezau pe ele. — Apoi începea taifasul, între-

bîndu-se una pe alta „ce vor face seara", care se petrecea îndeobște la vreuna din ele cu joc de cărți". Cînd, tîrziu, după miezul nopții, se spărgea adunarea, ele se despărțeau întrebîndu-se iar : „ce vom face mîine ?", deși știau că vor dormi, vor prînzi, își vor face somnul de după amiază, se vor găti, vor merge la izvoare, se vor aduna seara la una din ele ca să joace cărți și se vor despărți întrebîndu-se iar : ce vom face mîine, deși știau că vor dormi, vor prînzi... oh ! Dar... uneori... se petreceau lucrurile altfel... mici schimbări de program. Bunăoară, cînd lipsea bărbatul din Iași și pe cucoana lui o apucau durerile de cap. Atunci nu mergea ziua la izvoare, nici seara la cărți, iar pe poarta din față nu-i intra nimeni în casă !...

Se dădeau și baluri la curte, aiurea — modă introdusă de ruși și de austriaci de mai bine de 20 de ani. D-na Rheinhard văzu într-o zi pe-o cucoană dansînd cu mult foc și fără odihnă, deși „rotunjimea ei arăta că era însărcinată". Mergînd peste 3—4 zile la ea să-i „facă o vizită", află că cucoana născuse. O găsi în pat, un pat de paradă așezat în mijlocul odăii, cu perdele de catifea și cu canafuri de aur spînzurînd pe de lături. Înlăuntru stătea lehuza, frumos pieptănată, îmbrăcată într-o rochie „de satin alb brodat cu aur" și acoperită cu o plapomă de mătase grea, cusută în fire de argint. Lîngă pat era leagănul, de toată frumusețea. Iar odaia roia de lume „care rîdea, vorbea... nicăieri, ca în Moldova, nu se petrece cu atîta veselie la atari întîmplări", ne asigură nevasta consulului Franței.

Doamna Zoe, cînd o primea pe Christina Rheinhard, o așeza pe divan lîngă ea, nu turcește (cum o silise să se așeze la București doamna Smaranda Ipsilanti), și-i vorbea de toate, chiar politică uneori, dar cel mai des literatură, ceea ce încînta pe tînăra germană din Hamburg, măritată cu un francez din Alsacia și care cunoștea pe de rost tragediile lui Goethe și ale lui Voltaire.

Odată, la o nuntă la curte — nu ni se spune a cui — d-na Rheinhard, care tot pe divan lîngă doamnă stătea, văzu pe mireasă intrînd, sfioasă și vrînd să îngenuncheze în fața nevestei voievodului. Dar aceasta o ridică și-o sărută pe frunte, așezînd-o apoi și pe ea lîngă dînsa.

Domnul intrînd cu mirele, trecură atunci cu toţii „în sala de onoare prefăcută în capelă. Ceremonia fu scurtă (ceea ce este de mirat) şi se isprăvi prin dansul naţional împrejurul altarului !". Şi astfel, în ochii nemţoaicei, Isaia dănţuieşte se prefăcuse într-o horă românească !

30 august 1806, dimineaţa.

Carol Rheinhard, cu o înfăţişare supărată, intră pe neaşteptate în iatacul nevestei sale.

— „Ce este ?", îl întrebă Christina.

— „Moruzi este dat afară !"

„Nimic", adăogă d-na Rheinhard (în scrisoarea ei către mamă-sa), „nimic nu ne-a îndreptăţit să prevedem aceasta".

Perspicacitatea consulului Franţei lăsa de dorit. Totul, dimpotrivă, ar fi trebuit să-l facă să prevadă lucrul acesta. Atît Constantin Ipsilanti în Muntenia, cît şi Alexandru Moruzi în Moldova se dăduseră atît de făţiş de partea Rusiei şi Angliei împotriva Franţei, încît generalul Sebastian (ambasadorul francez care înlocuise pe Brune la Poartă) o spunea zilnic vizirului, cerînd cu insistenţă înlocuirea voievozilor devotaţi ţarului cu alţii care să sprijine politica lui Napoleon. Iar sultanul cedă. Prietenia franco-turcă strîngîndu-se în cei doi ani din urmă din ce în ce mai mult, Poarta ascultă de repetatele cereri ale lui Sebastiani şi înlocui, în august 1806, pe voievozii Ipsilanti şi Moruzi cu Alexandru Şuţu şi Scarlat Callimaki.

Cum află vodă vestea aceasta — la care de altfel se aştepta — el îşi adună boierii în divan, arătîndu-le că a fost mazilit şi că va pleca chiar a doua zi. Lui Rheinhard îi spuse că este victima unei cabale de duşmani, care-au denaturat vorbele şi faptele sale, dar că, mai mult ca oricînd, el este partizan al alianţei franco-turce şi un mare admirator al lui Napoleon !

Dincolo, în apartamentele doamnei, lucrurile se petreceau cu mai puţină ţinută, dar cu mai multă sinceritate. Jupînesele strînse împrejurul ei plîngeau şi se văitau — unele din obicei, fiindcă aşa se cădea la înmormîntări ; altele, fiindcă-şi iubiseră stăpîna, care fusese cu ele bună şi darnică.

Doamna stătea însă grămădită în fundul divanului, tăcută și tristă. Era bolnavă de friguri și foarte necăjită de moartea unui nepoțel de-al ei, copilul fiicei sale Smaranda. Micuțul își dăduse sufletul cu o zi înainte și fusese îngropat chiar în dimineața aceea.

Cînd sosi Christina Rheinhard la curte, ea fu primită pe dată cu bunăvoința care i se arătase întotdeauna. Zoe Moruzi îi spuse că fusese de două ori doamnă în Moldova și de două ori în Muntenia, așa că era obișnuită cu aceste „întorsături ale soartei". Totuși, domnia aceasta din urmă trebuind, după tratate, să ție șapte ani, ea se aștepta să mai rămîie încă trei ani la Iași. Și-i părea rău că pleacă, fiindcă pregătise, tocmai pentru săptămîna viitoare, „o mare serbare de inaugurare a noului ei palat [41] !"

A doua zi, la 1 septembrie, după cum spusese boierilor, Alexandru Moruzi părăsi Iașii. Prin mănăstirea Galata și prin București, el merse la Varna, unde urma să ia o corabie care să-l ducă la Istambul. Acolo, în portul pe atunci turcesc al Mării Negre, își va aștepta nevasta și copiii.

Aceștia plecară abia peste o săptămînă, la 8 septembrie, întrucît doamna Zoe, mereu suferindă, nu se putuse porni mai înainte la drum. La despărțire, Christina Rheinhard plînse și ea împreună cu celelalte cucoane. „Această plecare îmi răpește singura tovărășie femeiască pentru care aveam simpatie aici", scria ea mamei sale. Și aceeași epistolă se isprăvește cu următoarea mărturisire : „Bărbatul meu n-a fost înștiințat de presiunea ce guvernul francez voia să facă asupra Porții și nimic nu-l pregătise la hotărîrea subită a acesteia de-a micșora influența rusească în aceste provincii !"

Ce fel de consul o fi fost Carol Rheinhard, care nu știa, în 1806, că influența rusească trebuia micșorată în împărăția sultanului și care nu-și dădea seama de duplicitatea lui Moruzi, pe care o simțiseră nu numai boierii Moldovei, dar și nevestele lor ! Lăsăm pe d-na Rheinhard să povestească :

„Prietenoasele legături ce-am avut cu Moruzi și cu soția lui, pricinuiseră o uimire de care nu ne dădeam seama. Convorbirea ce urmează mă făcu să întrezăresc

sentimentele nobleței moldovenești. Acum cîteva zile, una din cucoane îmi spuse cît de mirată fusese văzînd legăturile ce erau între Moruzești și noi".

— „Dar ce vă mirați, doamnă? Au fost drăguți cu noi și nu aveam nici un cuvînt să ne îndoim de dînsul cînd spunea că este devotatul Franței!".

— „Da, dar nu era destul".

— „Și ce mai trebuia?"

— „Nu vreți să mă înțelegeți!"

— „Nu știu ce vrei să spui".

— „Nu v-a făcut nici un dar".

„În adevăr, bărbatului meu nu i se dăduse tabachera obișnuită, iar mie șalurile turcești. Această abatere de la obicei a fost aici văzută și tălmăcită de toată lumea".

Numai de Carol Rheinhard nu.

*

„Joi, 27 septembrie, s-a întors cu bine măria sa Alexandru Moruzi, cu toată casa, de la Iași, pe mare, din Varna la Therapia", însemna, în „Efemeridele" sale, banul Constantin Caradja.

Dar e de presupus că la orice s-ar fi așteptat Moruzi, afară tocmai de ceea ce s-a întîmplat, adică să primească, opt zile după sosirea sa la Therapia, poruncă de la Poartă să vie pe dată la curtea vizirului să îmbrace caftanul de domnie, căci e numit din nou voievod al Moldovei!

Ce se întîmplase?

Mazilirea lui Moruzi și Ipsilanti înainte de expirarea termenului de 7 ani, fusese privită de moscoviți ca o rupere a tratatului de pace dintre Rusia și Turcia, cu atît mai mult cu cît domnii numiți în locul celor mazili, adică Șuțu și Callimaki, erau cunoscuți ca fiind oameni devotați lui Napoleon, căruia țarul Alexandru tocmai îi declarase război. Drept răspuns deci la acest act nesocotit al sultanului, flota engleză înainta în Dardanele și armata rusească trecea Nistrul. Poarta, cu politica ei de la o vreme încoace veșnic șovăitoare, voise să facă plăcerea generalului Sebastiani, dar nu voia război cu Rusia și cu Anglia. Ea chemă deci în grabă pe Șuțu și pe Calli-

maki înapoi la Constantinopol, restituind domniile deposedaților voievozi.

Dar bărbatului doamnei Zoe nu-i mai ardea de scaunul Moldovei. Prea erau trebile încurcate și prea se afla el între ciocan și nicovală între împărații aceștia Napoleon și Alexandru, care dacă se jucau cu soarta Europei și a Turciei și a Principatelor noastre, — peste capul sultanului — apoi ce socoteală ar mai ține ei de capul unui biet Alexandru Moruzi !

În loc de a merge la palatul vizirului, după cum i se poruncise, el se ascunse într-o casă de creștini nevoiași, în sat la Ortachioi. A doua zi, dis-de-dimineață, la 5 octombrie, se duse la locuința banului Caradja, apucîndu-se să scrie acolo două jalbe, una către sultan și alta către vizir, arătîndu-le „starea slăbiciunii și neputinței sale trupești", care nu-i îngăduie să primească noua însărcinare ce i se dădea. În aceeași noapte — nu ieșea din casă decît la lăsatul întunericului — merse pînă în satul învecinat Arnăutchioi [42], la un vechi prieten de-al său, Hogea Geleboni, negustorul armean pe lîngă oștirile turcești, făgăduindu-i multe și frumoase daruri dacă va hotărî pe vizir „să-l slobozească din această situație". Iar jalbele le-a luat fiul său, beizadea Costachi, și le-a dus la Poartă, rugîndu-se acolo în genunchi să se dea ascultare cererii tatălui său.

Pentru a fi în și mai mare siguranță — căci Moruzi se temea de fapt că i se taie capul — el trecu Bosforul de-a curmezișul, luînd în caic cu dînsul numai două persoane, pe banul Caradja și pe tutungi-basa... de unde se vede că patima fumatului trebuie să-l fi stăpînit grozav, deoarece el se putuse despărți de nevastă și de copii, dar nu și de omul care-i umplea ciubucul cu tutun. La Cusgungiuc, pe malul asiatic al Bosforului, merse drept la casa lui Ismet-Bey-efendi, arătîndu-i toată întîmplarea, jăluindu-se și plîngînd, pînă i se făcu acestuia milă, făgăduindu-i că va căuta să-l ajute.

„După aceea", scria Caradja, „ne-am dus într-altă odaie și am așteptat răspuns de la beizadea Costachi, ca să aflăm ce-a izbutit el la Poartă. Către chindie s-a ivit serdarul Stavri aducînd o scrisoare de la fiul domnului, în care arăta că este cu neputință să se schimbe hotărî-

rea sultanului cînd, dacă măria sa stăruieşte şi nu se supune, fără îndoială că Rusia va declara război şi atunci să socoată măria sa ce urmări ar avea o astfel de împotrivire".

Citind această scrisoare, măria sa ar fi spus : „Fie numele domnului binecuvîntat. Facă-se voia lui !"... fiindcă, deocamdată, văzu el că nu era vorba de capul de pe umeri, ci de războiul cu Rusia.

„Şi astfel, intrînd în caic, ne-am întors iarăşi la căsuţa mea (a banului Caradja la Ortachioi n.a.) şi trimiţînd să aducă un cal, a mers măria sa călare la locuinţa lui (la Therapia n. a.). Întîlnind acolo pe un turc, care-l aştepta de-o zi întreagă, au intrat în caiac şi s-au dus de-a dreptul la Poartă, către ceasurile 11 seara".

Îndată, acolo, a îmbrăcat Moruzi caftanul de reînnoire a domniei şi s-a întors în aceeaşi noapte acasă la el, fără alai, fără un tovarăş măcar.

În tot timpul acesta, doamna Zoe stătuse cu inima în dinţi, neştiind cum se va isprăvi toată întîmplarea. Fericită că s-au întors lucrurile în bine, ea hotărî totuşi că va rămîne la Therapia, căci, abia întoarsă din Moldova şi încă puţin suferindă, ea nu voi să înceapă din nou această obositoare călătorie de dragul unei domnii care i se părea foarte şubredă. De va fi să se îndrepte lucrurile, va pleca ea mai tîrziu la Iaşi.

Aşadar, luni, la 22 octombrie (cam tîrziu) pleacă domnul singur pentru a se urca, a treia oară, în scaunul Moldovei. Singur nu, căci avea, firesţe alaiul său domnesc, din care făcea parte şi beizadea Costachi, fiul său mai mare, Alexandru Mavrocordat, ginerele şi Dumitru Manu, un văr sau un nepot. Dar doamna rămase acasă cu beizadelele cele nevîrstnice, Dimitrie şi Nicolae, cu domniţele Eufrosina şi Ruxanda, cele nemăritate, precum şi cu fata ei mai mare, Smărăndiţa Mavrocordat, care avea pe lîngă ea şi doi copilaşi.

Foarte înţeleaptă fusese doamna Zoe să nu pornească degeaba pe drumuri, căci lucrurile se încurcară rău de tot. Constantin Vodă Ipsilanti, care recăpătase domnia Munteniei precum o recăpătase Moruzi pe a Moldovei abia ajuns la Bucureşti trecu din partea ţarului şi, lepădîndu-şi tronul, fugi în Rusia. În acelaşi timp trupele

moscovite intrară în Iași, o parte din ele îndreptîndu-se chiar peste Milcov. Războiul era deci declarat.

Moruzi, care înaintase pînă în inima Moldovei, se întoarse în grabă la Rusciuc, așteptînd acolo să vadă cum vor decurge evenimentele.

În timpul acesta, în Constantinopol, o răscoală răsturnă pe sultanul Selim, neorînduiala din capitala imperiului otoman fiind atît de mare, încît bietul Moruzi fu uitat acolo, la Rusciuc. Abia vreo trei luni mai tîrziu i se trimise răspuns să se întoarcă la Stambul.

Duminică, 3 februarie 1807, măria sa sosi la Therapia. Întrunindu-se toată familia cu bucurie, zbuciumatele șase luni din urmă fură uitate; un trai tihnit în timpul unei frumoase primăveri răscoliră în sufletul fostului voievod noi ambiții și încîlcite socoteli în vederea unui strălucit viitor. Alexandru Moruzi avea abia 50—52 de ani, iar doamna Zoe 47. Ea era încă atît de frumoasă, de n-ai fi crezut că au trecut peste părul ei neîncărunțit atîtea necazuri, de cînd o furaseră țiganii din munții Trotușului și pînă mai deunăzi, cînd ar fi putut, în ultimele întîmplări, să-și piardă soțul. Portretul ei, care o înfățișează puțin grăsulie și cu o mică gușă, un dar al anilor ce trec, trebuie să dateze de prin 1800 sau 1801, făcut deci la Constantinopol, de vreun meșter străin, scurtă vreme înainte de-a urca ea pentru cea din urmă dată treptele scaunului Moldovei.

Astfel curseră ceasurile, senine, în lunile februarie, martie și aprilie. Dar în dimineața de Sfîntul Gheorghe (aprilie, în 23), deodată se treziră luminățiile lor cu casa înconjurată de pe uscat și de pe apă, de către bostangii Stambulului — Poliția! Alexandru Vodă și frate-său Dumitrașcu, fostul dragoman, dormeau încă în paturile lor.

Bostangi-basa-aga-Sakir-Bey, arătîndu-le poruncă scrisă de la vizir, îi puse pe amîndoi în lanțuri și, firește că nu fără a le lua banii și inelele, îi urcă în caic și-i trimise la Cadichioi, pe coasta asiatică, peste drum de Stambul. De acolo, bietul vodă Alexandru fu dus, încet, încet, cu căruța, tocmai în fundul munților, la Angora, sau, cum i se zice astăzi acestui oraș devenit capitala Turciei, Ankara.

În casă la Therapia era jale mare, de-i plîngea lumea de milă bietei doamne Zoe. Foia locuința de turci. Teftedari, agi chiatibi,[43] în frunte cu aga Sadulach Effendi, scotoceau prin toate ungherele, deschideau scrinuri și sipete, făceau catastife, scoteau toate lucrurile afară, le puneau la loc și le sigilau. Pe bărbați îi căutau prin buzunare, pe femei în sîn. S-au atins și de doamna, care, nemișcată, le îndură pe toate, pînă în clipa cînd văzu că i se ridică cu sila copiii din casă. Atunci o apucă un leșin și căzu acolo în nesimțire, nemaiștiind de nimic.

Tustrei băieții, Costachi, Dumitrachi și Nicolaki, fură duși la cuptor, închisoarea Bostangiilor — deși cei doi din urmă erau de fapt încă aproape copii ; iar pe femei — care erau foarte multe, doamna, domnițele, noră, cumnate — le strînseră la un loc, gata să le trimită la patriarhie.

„Atunci a arătat logofătul Ștefan Mavroyeni (care rămăsese aici pînă seara și fusese martor al acestei tragedii n.a.) că nu este cuviincios să se trimită o familie atît de strălucită la patriarhie, unde nu locuiește nici un bărbat însurat și că este nemaiauzit să se facă aceasta, căci va pricinui nume rău cîrmuitorilor împărăției la toate curțile străine". Se întîmplă că tocmai atunci veni în casă șeful poliției în persoană — Bostangibașa — care „fiind milostiv și bun la suflet" a trimis la Poartă de-a luat poruncă să mute toate femeile acelea în casa banului Caradja, la Arnăutchioi.

Toată această nenorocită întîmplare venea de la o pîră a dușmanilor Moruzeștilor, care arătau pe Vodă Alexandru ca o prea supusă slugă a rușilor, cu care împărăția era acum în război. Printre acești dușmani, cei mai înverșunați erau frații Șuțu, frați, veri, tot neamul — sprijiniți dealtfel cu mult foc de ambasadorul Franței, generalul Sebastiani. Ei o țineau una și bună că neamul Moruzeștilor trebuiește stîrpit. Pentru a ajunge mai lesne la scopul lor, ei, care-și cunoșteau bine stăpînii turci, răspîndiră zvonul că în 12 ani de domnie Vodă Alexandru strînsese o nenumărată avere, iar că aceasta nu va putea ieși la iveală decît dacă doamna Zoe va fi chinuită.

După cercetările făcute nu se putură găsi însă decît 140 de pungi în scrinul lui Moruzi, iar din catastiful întregii averi (case, vii, giuvaericale, haine, rufe, șaluri, co-

voare etc.) ieșeau cu totul, două-trei mii de pungi — departe deci de cele 12.000 pe care le arătau Șuțuleștii.

Începînd deci să cugete cîrmuitorii că Moruzeștii sînt năpăstuiți, ei dădură drumul, deocamdată, beizadelelor Dumitru și Nicolae de la închisoare. Cînd sosiră aceștia pe neașteptate în casa lui Caradja, aruncîndu-se în brațele mamei lor, doamna Zoe, sărmana, avu ceea ce numim astăzi „o criză de nervi", sau, după cum se spunea pe atunci, „istericale". O apucă un plîns și un tremur și acu rîdea, acu țipa, de crezură toți c-o să-și piardă biata, mințile.

Dar lucrurile se liniștiră și merseră, din zi în zi, spre bine. Cu toate sforțările dragomanului Alecu Șuțu, sprijinit de Sebastiani, care cerea mereu cu îndîrjire ca doamna și fiicele ei să fie închise și schingiuite, turcii dimpotrivă sloboziră din închisoare și pe fiul mai mare al doamnei, beizadea Costachi. Acesta se întoarse, luni, 6 mai, acasă la el „unde veniră rudele și prietenii felicitîndu-l". O scenă foarte interesantă ne-o povestește Caradja, arătîndu-ne că doamna Zoe primi în acele zile știre „printr-un prieten creștin, de la unul din cei mai cu vază cîrmuitori", ca să-i trimită un om credincios din casa ei pentru a vorbi cu dînsul „ca să se isprăvească o dată cu treaba aceasta". Doamna Zoe trimise firește pe banul Caradja, cel mai credincios prieten al ei, în casa căruia încă locuia.

A doua zi, dis-de-dimineață, banul merse la turcul acela „foarte cu vază cîrmuitor" și află de la el că Vodă Alexandru poate fi adus de îndată înapoi din surghiun, dacă i se dau lui 3 000 de pungi — adică toată averea care fusese catastifată. „Am răspuns și eu ce m-a învățat dumnezeu și am plecat", spune laconic Caradja. Dar ieșind afară din odaia turcului, banul văzu pe spătarul Costachi Șuțu așteptînd la ușă pe sofa !

O întreagă mentalitate, această așteptare din spatele ușii, pe sofa ! Un roman și o carte de istorie condensate într-o singură frază !

Și nu s-a isprăvit aici. A doua zi, către chindie, Caradja se întoarse la turc pentru a-i spune din partea doamnei Zoe și a lui beizadea Costachi, că nu pot da decît 2 000 de pungi ! Mai mult n-au și gata ! De data aceasta trebui

să aştepte, ascuns într-o prăvălie din apropiere, fiindcă la luminăţia sa (turcul) se afla acum ambasadorul Sebastiani şi dragomanul Alecu Şuţu. Napoleon se întorcea de la Eylau şi mergea spre Friedland, iar ambasadorul său, de gît cu Alecu Şuţu, cerea vizirului capul Zoei Moruzi. Istoria lumii privită de la stalul întîi şi din culisele figuranţilor !

Turcul — turc — spuse francezului că poruncile sînt gata şi că pînă seara neamul Moruzeştilor va pieri de pe faţa pămîntului. Iar cum ieşiră Sebastiani şi Şuţu din casa lui, intră Caradja.

— „Banii".

— „Două mii de pungi, luminăţia ta, mai mult nu se poate. Aduc sînet scris că pînă în patru luni suma va fi plătită pînă la cea din urmă para !"

— „Bine şi aşa", răspunse turcul. „Voi face mîine telhisi către preaputernicul padişah şi să fii sănătos".

„Telhisi" înseamnă raport.

S-a întors Caradja cu această ştire „la căsuţa lui" către ceasurile unu din noapte" şi a bucurat pe preastrălucita lui doamnă şi pe cei din jurul ei".

Duminică, 12 mai, către amiază, a venit răspunsul turcului că toate sînt în regulă, că Alexandru Vodă va fi adus din surghiun, iar doamna Zoe cu toţi ai ei se poate întoarce liniştită acasă la ea la Therapia !

Înainte de a păşi din nou pragul acelei case, unde cu 3 săptămîni în urmă biata femeie fusese atît de îngrozită şi de înjosită, ea merse întîi la biserică, la Sfîntul Dumitru din Therapia, să mulţumească lui dumnezeu că i-a fost îngăduitor şi că din această încercare a scos-o cu credinţa ei întreagă şi nevătămată.

Dincolo, în casa lui beizadea Alecu Şuţu (dragomanul), moraitul Paparigopol striga cu pumnii încleştaţi : „Vreau să văd curgînd sînge !" Şi deodată, uşa se deschise şi-n chenarul ei se arătă un om cu părul vîlvoi şi ochii speriaţi, strigînd cît îl lua gura : „Doamna Zoe e la Therapia şi Vodă Alexandru pornit şi el pe drum spre casă !"

Şi toată duşmănia aceasta sălbatecă de la creştin la creştin şi de la neam la neam, din pricina Moldovei şi a Munteniei le venea, din pricina unor scaune în nişte curţi dărăpănate, dar care ţineau ascunse, sub treptele lor, aurul

holdelor noastre și lăsau să strălucească, deasupra baldachinelor, blazoanele deșertăciunii omenești!

„Vreau să văd curînd sînge", strigase Paparigopol. În 1812 frații lui Vodă Alexandru, anume Dumitrache și Panaiotachi, fură decapitați. Alexandru el însuși, deși trăia acum liniștit și cu totul în afară de vîltoarea vieții politice, fu din nou ridicat din casa de la Therapia, ferecat în lanțuri și „trimis la galere", cea mai grea și mai înjositoare din toate pedepsele : lopătar în fundul unei corăbii, trăgînd din vîslă alături cu pușcăriașii. Om de vreo 58 de ani, el se îmbolnăvi acolo și muri curînd după aceea. Fiul său, beizadea Costachi, ajuns mai tîrziu mare dragoman, își pierdu și el capul sub securea turcului în timpul revoluției grecești la 16 aprilie 1821.

Doamna Zoe ? Nu se mai știe. Amintiri, scrisori, rapoarte de ambasadori sau consuli, nimeni nu mai vorbește de ea nicăieri. Am văzut-o la vîrsta de cinci ani scoțîndu-și căpșorul din desagul lui Dimachi și-am putut-o urmări o viață întreagă, pînă la bătrînețe, cînd îi pierdem urmele. Poate că e mai bine, căci cine poate ști cîte suferinți o mai fi îndurat ea ! Astfel de triste povești ducă-se în noaptea uitării și mai curînd să credem c-o fi murit înainte să-și vadă soțul dus în lanțuri la galere și fiul cu capul zburat de pe umeri ! [44].

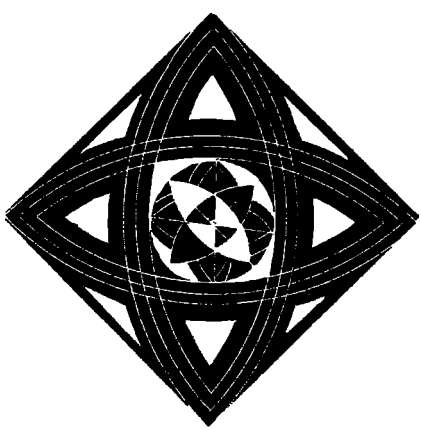

Capitolul XLV

FAMILIA CALLIMAKI
DOAMNA RALIȚA A LUI ION VODĂ

n interesant, ciudat și aproape duios episod al istoriei neobizantine la noi este acel al unor domnii care n-au fost nici fanariote, nici românești, fiind totuși un destul de simpatic amestec greco-moldovenesc.

Este episodul — care a ținut, cu inerentele lui întreruperi, aproape 60 de ani — al domniilor celor patru vlăstare din neamul bătrînului mazil Călmașul, transformați în pompoși „principi Callimaki" și care, de altfel, în ramura lor domnitoare, s-au stins de peste o sută de ani.

Obîrșia quasi-răzășească a Callimakilor este, de altfel, un titlu de glorie pentru ei, fiindcă : întîi, din punct de vedere genealogic, este parcă mai bine să fii răzăș moldovean decît negustor constantinopolitan ; al doilea, fiindcă din punct de vedere omenesc, este firesc să ai o origină oarecare în spațiu și în timp, căci din coasta lui Jupiter nu s-a desprins nimeni, deși cred unii că da ;

Așadar să trecem la subiectul nostru sau după cum spuneau bătrînii cronicari cînd făceau — uneori prea des —

lungi perioade : „aici ne vine rîndul să arătăm ce s-a întîmplat în această domnie".

În această domnie a lui Ion Vodă Callimaki şi în aceste domnii ale fiilor şi a nepotului său, s-au întîmplat multe interesante fapte, care vor fi arătate numai în treacăt, întrucît subiectul acestei cărţi este viaţa doamnelor şi domniţelor lor, despre care ştiu cronicile şi documentele şi scrisorile rămase să ne spună multe şi frumoase lucruri.

Mai întîi, despre neamul Călmaşilor.

El era orheian. Acolo, la Orhei, trăia de mult neamul românesc al Călmaşilor — poate nu chiar de la Traian, ci de la vreun calmuk oarecare — pînă cînd, către sfîrşitul veacului al 17-lea, tînărului Toader, fiul lui Vasile şi al Arvasiei Călmaşii, i se păru, om voinic şi întreprinzător ce era, că îi este prea strîmt colţul acela de ţară pentru năzuinţele sale de viaţă mai largă. Plecă de acasă. Nu se ştie bine pe unde şi-o fi dus o tinereţe desigur zburdalnică, — poate prin Polonia, căci vorbea bine leşeşte, — dar îl aflăm mai tîrziu stabilit la Cîmpulungul Bucovinei, unde se şi însoară cu Nastasia, fată de păstor de prin munţii aceia bucovineni. O aşezare, o gospodărire, chiar o bisericuţă de lemn pentru a-şi pomeni neamul însă o viaţă amărîtă în acele vremuri şi într-acele locuri cînd oştirile lui Sobieski treceau mereu graniţa şi pustiau tot ce găseau în cale. „Noi nu ştim de atîţia ani ce este plugul, de-a răul păgînilor", scria într-o zi un biet cîmpulungean. Abia mai trîziu, către sfîrşitul veacului, după moartea lui Sobieski, se mai potoliră lucrurile şi se curmară bejeniile. Atunci îl aflăm pe Toader Călmaşul ocupînd dregătorii ţinutale ; sub Cantemireşti şi sub Mavrocordat e pîrcălab de Hotin (1699—1713), iar sub Vodă Mihai Racoviţă e vornic de Cîmpulung. E om cu stare acum. În 1729 cumpără de la stăpînul Dumitrachi Stroici moşia Stînceşti de lîngă Botoşani — o cumpărătură făcută cam cu sila — care va rămîne în stăpînirea urmaşilor săi. Un frate de-al lui Teoader, Neculai, care a avut şi un fiu Ion, apare şi el din cînd în cînd în legăturile neamului. Dar bătrînul Călmaşul are grijile lui acum, altele decît în tinereţe, grija copiilor. Cinci sînt, trei băieţi şi două fete, care trebuie crescute, căpătuiţi, căsătoriţi. Pe Paraschiva o mărită de tînără cu Andronachi vel banul de la

Botoşani, şi pe Maria cu Ioniţă Ursuleţ postelnicul, tot de prin aceleaşi ţinuturi ale Botoşanilor şi Dorohoiului. Amîndouă dealtfel, după cum vom vedea, vor rămîne văduve şi se vor mărita din nou. Cei trei băieţi erau, după vîrstă, Gavril, Ion şi Dumitru. Cel mai mare, Gavril, s-a făcut popă, de va ajunge şi mitropolit ; cel mai mic, Dumitraşcu, va rămîne un boier ţinutal, aşezat la Stînceştii Botoşanilor, de la care va curge mai departe neamul Călmaşului. Cel mijlociu în sfîrşit, Ion, sau Ioniţă cum i se spunea acasă, sau Ienachi cum i s-a zis printre greci, va ajunge voievodul Moldovei şi tată şi bunic de voievozi.

Născut în 1690, Ion Călmaşul, care s-a arătat de tînăr isteţ şi deştept, a fost trimis de tatăl său întîi la şcoala popilor să înveţe a ceti şi a scrie moldoveneşte şi apoi la şcoala grecească a lui Niculae Mavrocordat. Dar mai tîrziu l-a urcat babaca în rădvan şi l-a trimis tocmai la Lwow (Lemberg) să înveţe limba polonă şi cea latinească, că-i vor fi doar de folos mai tîrziu în viaţă. Tovarăş la învăţătură a avut în străinătatea aceea pe Ion Canta, care va fi mai tîrziu cronicarul şi prietenul voievodului său.

Prin 1712, la vîrsta deci de 22 de ani, Ioniţă Călmaşul se întoarse de la învăţătură cu bună ştiinţă de carte şi în tot cazul cu o desăvîrşită cunoaştere a limbii latine. Tocmai atunci Ion Mavrocordat, dragomanul Porţii, scrise fratelui său Nicolae Vodă, domnul Moldovei, cu rugămintea să-i trimită la Constantinopol un tîlmaci de cărţi latineşti, că nu poate afla nici unul bun în capitala împărăţiei otomane. Nicolae Vodă găsi deci în Iaşii de pe Bahlui pe Ioniţă al lui Toader Călmaşul şi, împreună cu frate-său Gavril, îl trimise dragomanului la Stambul.

În această calitate de tîlmaci rămase Ioniţă pe lîngă dragomanul Ion Mavrocordat în tot timpul funcţionării acestuia, învăţînd acolo turceşte, franţuzeşte şi italieneşte, ceea ce-i făcea, pe lîngă limbile ce mai vorbea, un frumos bagaj de cunoştinţe filologice.

În 1716 Ion Mavrocordat fu numit domn în Ţara Românească, iar locul de dragoman al Înaltei Porţi îl ocupă Grigore Ghica, feciorul lui Matei beizadea, care era fiul bătrînului voievod Grigore I. Ghica din veacul al 17-lea. Noul dragoman păstră în slujbă pe tîlmaciul Ioniţă, care-l şi înlocuia uneori în trebile dragomanatului, căpătînd ast-

fel o mai adîncă cunoştinţă a politicii Porţii. În 1726, cînd Grigore Ghica fu trimis domn în Moldova, tîlmaciul Ioniţă, care devenise între timp vechilul dragomăniei, era acum de 14 ani la Constantinopol şi se poate spune că foarte cu greu s-ar fi putut lipsi terzimanul de serviciile sale. Numele şi-l schimbase acum din Călmaşul în Callimaki şi din Ioniţă în Ienachi, fiindcă astfel o fi fost cerinţa obiceiului locului în lumea aceea fanariotă cu care avea el legături acolo. Dar, în schimb, Ienachi Callimaki tot Ioniţă Călmaşul rămăsese, bun moldovean cu patriarhale obiceiuri, şi purtînd în suflet un adînc dor de ţară. De aceea, cînd dragomanul Grigore Ghica fu trimis domn la Moldova, Ioniţă se rugă de el să-l ia cu dînsul la Iaşi, că voia să se statornicească în ţară şi să-şi vadă pe bătrînul lui tată şi la urma urmei să se şi însoare, căci avea acum 36 de ani. Iar Ghica, ascultîndu-i ruga, îl luă cu el în Moldova şi-l boieri, făcîndu-l tretilogofăt. Era o boierie mică, dar carierele se încep de jos. De altfel era un post de încredere, căci logofătul al treilea pecetluia scrisorile private ale domnului, iar pe ale lui Ghica le redacta chiar el, dîndu-le voievodului spre iscălitură. În afară de aceasta el trebuia să cunoască şi protocolul, fiindcă sarcina de a primi pe solii străini era a lui. Vrednic cum era şi priceput în trebile politice, el fu însărcinat de vodă cu tratativele de împăcare dintre hanul Crimeei şi tătarii din Buceag, misiune pe care o împlini atît de strălucit, încît Grigore Vodă îl înaintă la rangul de mare medelnicer (1728). Doi ani mai tîrziu în 1730, drept răsplată a slujbelor sale, Ion Callimaki fu trimis la Constantinopol în calitate de capuchihae al domnului Moldovei [45]. Stătuse în ţară numai patru ani. În timpul acesta însă, în Iaşi fiind, vel medelnicerul Ion Callimaki găsi în sfîrşit o fată pe care o crezu vrednică să-i fie soţie. O chema Ralù, dezmierdată Raliţa, fiica unui paharnic din Moldova. Acest paharnic poate să fi fost Todiraşcu Kostaki, fiul marelui vornic Vasile Kostaki şi al Catrinei Cantacuzino, după cum crede N. Iorga, dar mai sigur că-l chema Dumitru Hrisoscoleu, după părerea lui Rangabè şi a lui Ion Fillitti, din neamul moldovizat al acestei familii de greci cu multe legături în ţările noastre.

Se vede treaba că logodna trebuie să fi avut loc scurt timp înainte de plecarea lui Callimaki din Moldova, de vreme ce nunta nu se făcu la Iași, unde locuia tatăl Raliței, ci la Țarigrad, pe malul Bosforului, în pitoreasca localitate din imediata apropiere a Galatei, Curù-Cișmè. Acolo își aveau casele mulți din fanarioții bogați, foști și viitori domni, ca Alexandru Ipsilanti, Constantin Racoviță și Grigore Vodă Ghica el însuși; acolo deci își cumpără și noul capuchihae o casă frumoasă, pe care o mobilă cu un bun gust, de dragul alesei inimii sale.

Nunta trebuie să fi avut loc abia prin 1733 sau 34. Mireasa era mult mai tînără decît mirele (care avea acum 44 de ani) și era foarte frumoasă.

Înainte de toate Ralița era însă o vrednică gospodină, care-și vedea de casă, de camară, de bucătărie, de musafirii care-i umpleau saloanele și de roabele ei, cărora le purta o deosebită grijă. Cu toate lucrurile aceste mărunte, care în viața ei luau proporții uriașe, nu se putea glumi. Bietul capuchihaie, care avea de dus în spinare toate trebile domnului Moldovei, mai trebuia să vadă și de gospodăria nevestei sale, căci altfel vai de zilele fripte ce i se făceau. Scrisorile ce trimitea în Moldova fratelui său Dumitrașcu erau pline de cereri de aceste, de-ale mîncării și de-ale gospodăriei.

„Frate, am trebuință de o mie cinci sute ocă de lînă spălată, opărită și în primăvară să se pună fără greș în corabie să-mi vie la vreme... Și să-mi trimiți din Moldova sare, slănină, pastramă și orz pisat, că altmintelea nu pot intra în voia Raliței".

De altfel, rămăseseră amîndoi, și Ion și Ralița, moldoveni simpli și cuminți, care-și vedeau de trebile lor, fără fumurile la care i-ar fi îndreptățit situația lor, în cercul acela de mîndri fanarioți. „Din toate scrisorile lui Ioniță", spune N. Iorga, „nu respiră altceva decît spiritul cuminte, smerit sfios, al unui om mai norocos, pe care l-a ajutat dumnezeu să ajungă la o stare mai bună și care se îngrijește cu scumpătate de gospodăria pe care vrea s-o întemeieze. Nimic din mîndria insultătoare a unui parvenit... Mîndria situațiunilor, grandiositatea, megalomania sînt cu totul străine de acela care iscălește scrisorile sale «Ion Medelnicer», atunci cînd ar putea să arboreze, spre a-și

speria rudele din țară, numele cel nou grecesc ce suna așa de bine și să adaoge pe lîngă dînsul calificativul de ajutor în terzimănia cea mare a împăratului".

Căci, în adevăr, Ion Callimaki nu era numai capuchihaia domnului Moldovei, Grigore Ghica. Dragoman fiind acum fratele acestuia, Alexandru, medelnicerul Ion avea rosturile lui la dragomanat, unde scria, tălmăcea, parlamenta, ca și cum ar fi fost titularul departamentului. De altfel, șase ani după sosirea lui Callimaki la Constantinopol în calitate de capuchihae, în 1736, Alexandru Ghica fiind trimis la Iași în vederea tratativelor de pace turco-ruse, e numit el vechil al terzimanatului [46]. Rămîne în această funcție pînă la întoarcerea lui Ghica din Moldova, iar patru ani mai tîrziu, cînd acesta este decapitat, sultanul poruncește că „vechilul ce-a purtat în vremuri trebile terzimanului să-l îmbrace în caftan și să-l facă terziman mare".

Iată-l deci pe medelnicerul Ion, dragoman de-a binelea (1741, în luna martie).

Nici acum nu-și schimbă fostul Ioniță Călmașul firea — poate mai ales nu acum, unde era un om de 51 de ani. Scrisorile ce le trimite fratelui Dumitrachi de la Stînceşti sînt pline de dragoste și de grija ce arată pentru rudele sale rămase în Moldova. O vorbă bună pusă de el pe lîngă vodă poate face multe. Cumnatul Andronachi (bărbatul surorii sale Paraschiva) va avea isprăvnicia Cîmpulungului; Gheorghe Cananò, al doilea soț al celeilalte surori, Maria, nu va fi uitat nici el; cît despre Dumitrachi, căruia i se suflase bănia, să nu aibă nici o grijă, căci îi va fi dată înapoi, iar de nu, va fi numit și el ispravnic undeva: „Nu te mîhni, voios să fii, că despre mine, iubite frate, nicidecum uitat vei fi".

Dar una e dragostea de frate și altele sînt interesele. Cînd împrumută pe cumnatul său Andronachi cu două pungi de bani, îi pune soroc în 6 luni, îi cere 5 lei dobîndă pe lună la 500 (12% pe an) și-i amintește frumos o veche zicătoare românească: „Frate ca frate, dar brînza pe bani".

În vremea aceea, cînd a fost numit Callimaki dragoman, funcția pe care o păstrează 17 ani, de la 1741 la 1758 — era însurat de șapte ani și copiii erau toți născuți: Grigore în 1735, Alexandru în 1737, Sevastița în 1738 și

Maria prin 1739 sau 40. Grijile Raliţei erau deci sporite. Nu mai era vorba acuma numai de casă, de gospodărie şi de oaspeţi; erau copii acolo, care trebuiau păziţi, îngrijiţi, crescuţi, căpătuiţi. Ea ţine în casă acum un logotatos pentru băieţi, un preot grec „foarte sever în privinţa bunelor moravuri", iar pentru fete avea roabe care le urmăreau pas cu pas, să nu, doamne păzeşte, să li se întîmple cîte ceva. Erau aceste roabe un fel de „duègnes", însă foarte tinere, cam de-o vîrstă cu micile cuconiţe, ceea ce făcea din ele mai mult tovarăşe de joc decît adevărate „dădace".

Deşi mare dragoman acum, pentru Coana Raliţa bărbatul ei tot acelaşi soţ ideal rămăsese, care trebuia, musai, să-i intre în voie. Şi de roabele aceste tot el avea să poarte grijă, scriind fratelui Dumitrachi să i le trimită din ţară, fete sărace, curăţele şi să nu fie ţigance. Moldovence trebuiau să fie, sau cel mult corcite şi de nu erau orfane puteau să vie cu mamele lor, căci el le va ţine bine, le va da rochii şi podoabe şi le va mărita.

„Cumnatele şi surorile", scrie el, „să cumpere roabe de acestea, căci vor avea astfel mare mulţămită despre Raliţa". Şi mai departe scrie să i le trimită pe mare, „căci Ţarigradul iatălă-i o plamă de loc de la Galaţi".

Palma ceea de loc se străbătea pe atunci, cînd era vremea bună, în vreo zece zile, iar cînd bătea vîntul potrivnic, în vreo două-trei săptămîni, cît faci azi de la Galaţi pîn la New-York, cu un vapor.

Surorile şi cumnatele — dar de fapt era o singură cumnată de frate, celelalte fiind, pasămi-te, de veri — pentru a avea „mulţumită despre Raliţa" trimit prin Galaţi la Ţarigrad o droaie de moldovence, tinere şi curăţele, cu sau fără mame, pe care coana dragomănească trebuie să le păzească ea acuma, de unde le adusese pentru a păzi dînsele pe fetele ei. Şi că aşa a fost, se dovedeşte prin scrisoarea ce trimite dragomanul fratelui Dumitrachi cam la vreo 7—8 ani mai tîrziu, prin care-i cere să-i trimită o rămăşiţă de bani ce mai avea de primit de la ei, fiindcă vrea să mărite „pe una din roabele trimise mai anii trecuţi din Moldova, pe Ileana, că-i este ei mai mult de măritat decît de pămîntul ţării". Şi gravul dragoman al împărăţiei otomanilor — desigur tot pentru a fi pe placul Raliţei —

scrie fratelui său banului, la Stînceștii Botoșanilor, că va găsi el pentru Ileana un bărbat din ciracii casei, „un voinicel cu ochii deschiși, să-i dea cîteodată și peste nas, că-i cam curvă copila".

Dintr-o altă scrisoare a dragomanului către frate-său aflăm uluitoarea știre că pe vremea aceea se putea cumpăra cu o pungă de bani (500 de lei) două pluguri de boi, 20 de vaci cu viței, grîu, orz și vin, iar din ce va rămînea să mai cumpere dumnealui banul Dumitrachi pentru frate-său 50 de stupi, tocmind și un stupar „cam harnic și cu dreptate", acestea pentru mănăstirea doamnei, lîngă Botoșani, care e a Raliței. Adevărat că adaogă dragomanul: „toate aceste trebuiesc cumpărate pe acest timp de ieftinătate", dar oricît !... Și mai adaogă dragomanul ca să fie trecute pe numele fratelui, ca nu cumva după moartea sa. să fie socotite ca fiind ale dragomăniei.

Toate scrisorile lui Callimaki către frate-său sînt românești, fie din pricină că rămăsese el prea moldovean în suflet pentru a întrebuința altă limbă, cînd voia să grăiască cu ai lui de acasă, fie din cauză că banul Dumitrachi n-o fi știind grecește, ceea ce, de altfel, e sigur, deoarece într-una din scrisori zice: „Izvodul de cumpărături fiind grecesc, cu slova grămăticului meu, pune să ți-o prefacă ca să înțelegi...". Să ți-o prefacă înseamnă să ți-o traducă.

De asemenea nu este aproape nici un singur răvaș în care să nu vorbească dragomanul de Ralița lui, atît de strașnică de cîte ori e vorba de gospodărie. „Am primit prin Oprișan toate cumpărăturile, spre bucuria Raliței, dar brînza și untul pentru trebuința casei a fost silită, din cauza zăbovelei, să le cumpere ea cu bani... și-i mai trebuie sare și slănină". Iar cînd nu-i mai trebuiește coanei dragomănese nimic și e mulțumită de toate, apoi cel puțin la sfîrșitul răvașului trebuie să mai amintească numaidecît de ea: „Ralița și toți copiii noștri vi se închină cu sănătate, și surorilor, și dumisale cumnatei, și mila lui dumnezeu împreună cu d-voastre".

În 1752 — după 11 ani de dragomanat — Ion Callimaki era să-și piardă dintr-o dată și definitiv situația pe care și-o crease numai și numai prin meritele sale. Intrgi fanariote, a căror expunere nu-și au locul aici și în care fură amestecați beizadea Matei Ghica, care voia

să fie dragoman, și socrul său Başa-Mihalopol, care-l ajuta din răsputeri la realizarea acestei ambiții, făcură ca într-o bună zi și cît se poate mai pe neașteptate, dragomanul să fie ridicat noaptea din casa lui și trimis la închisoarea Bostangiilor, împreună cu hoții și ucigașii. Osîndit la moarte, iertat, amenințat de-a fi trimis în surghiun tocmai la Alger, nimerește pînă la urmă în nu prea îndepărtata insulă Tenedos, unde mai fusese de curînd și Constantin Vodă Racoviță. Familia rămîne la Țarigrad și nimeni nu se atinge de averea lui. Dar biata Ralița grele zile trebuie să fi trăit atunci.

După cîteva luni abia e rechemat la Constantinopol. Omul, care avea acum 62 de ani, găsește însă că e traiul mai sigur în Moldova lui, părăsită de atîți amari de ani, și hotărăște să-și ia nevasta și copiii și să se întoarcă în țară. Dar sultanul, care spusese altădată „vechilul ce-a purtat trebile terzimanului, să-l îmbrace în caftan", găsește cu cale să creadă că toate fuseseră numai o joacă, și spaima morții și surghinul, și poruncește ca din nou să-l îmbrace pe Ion Dragomanul cu caftan și să-și ia postul în primire ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. Iar el, sluga măriei sale, ce să facă ? Îmbracă caftanul și se întoarce la slujbă.

E vremea cînd baronul de Tott începu să umble în casa dragomanului, mîncînd la masa lui, dormind în iatacurile sale, dar batjocorindu-l cît și unde poate. Ungurul acesta, făcut nobil francez și devenit tîlmaciul ambasadei, găsea că Ion Callimaki n-avea nici o calitate, ci doar puțină „rutină" în afaceri. Dar nu tot astfel îl judecau ceilalți oameni care l-au cunoscut. Dimitrie Cantemir, care l-a văzut doar cînd era tînăr de tot, spune despre el că era „ceă mai plăcută persoană din vremea sa". Fonton, tîlmaciul Franței, el numește „om foarte fin și foarte circumspect : era luminat și spiritual". Și la fel îl laudă și polonul Potocki. Ce rămîne deci din afirmările baronului de Tott ? Rămîne că-i plăcea coana dragomăneasa, cu mutra ei majestuoasă și mai ales fetele amîndouă, pe care le găsea nostime și drăgălașe. Vom pătrunde, împreună cu baronul acesta, în intimitatea vieții familiei dragomanului, cam prin anii 1752—57, scurtă vreme deci înainte ca ea să fie „domnitoare".

Casa lui Callimaki de la Curù-Cismè era așezată chiar pe malul Bosforului, cu o terasă înspre apă și o frumoasă grădină în spate. Era mobilată în gust frîncesc, cu mese rotunde pentru mîncare, cu scaune primprejur, în iatacuri, paturi în loc de divane, covoare bogate și oglinzi. Odaia în care fu găzduit ungurul avea la căpătîiul patului „un fel de masă, în formă de mic turn octogonal de abanos, încrustat su sidef", cu alte cuvinte o măsuță turcească, cum se văd astăzi încă, nu numai în tot cuprinsul republicii turcești, dar și în multe case de la noi. Și erau pe masa cea de noapte un pahar, un vas de cristal plin cu apă și trei farfurioare cu dulceață, de trandafir, de lămîie și de chitru. Mai era și un sfeșnic mare de argint cu o lumînare de ceară galbenă, al cărei muc scotea un fum prea negru și prea gros pentru nasul subțire al ungurului baronizat. Coana Raliţa, pentru a face lux, în loc să pună în patul musafirului perne înfățate, îi trînti niște perne cusute în fire de argint și de aur, de rămase bietul om cu obrazul zgîriat, deși întinsese peste ele toate batistele ce avusese în buzunare.

Peste zi, dragomanul se ducea, în caic probabil, la Stambul, unde era Sublima Poartă, luîndu-și fiii cu el, pe Grigore și pe Alexandru, ajunși acum la vîrsta să-l poată ajuta — iar coana Raliţa, rămasă acasă să vadă de gospodărie, își trimetea fetele, pe Sevastița și pe Mărioara, cu cîteva prietene și cu tinerele roabe din Moldova, peste drum, pe malul asiatic, la „aplele dulci". Acolo le așteptau carele cu bivoli, care le duceau departe, la umbră, unde fetele se apucau să cînte și să joace, să bea cafele și limonăzi, să mănînce halva și să sugă acadele — viață de altădată, fără grija zilei de mîine, fiindcă era și tinerețea care zîmbea în privirile fetelor și banii care zăngăneau în buzunarele babacilor !

La ceasul mesei se întruneau iarăși cu toții împreună, și începeau să vină și musafirii, cucoane grecoaice — grase, mute, demne, foarte bine crescute. Doar din cînd în cînd dacă li se deschideau a lene guriţele pentru a șopti vreo clevetire, vreo mică răutate pe socoteala vreunei vecine; apoi tăceau iar, înfășurîndu-se în intangibilul lor ighemonicon. Erau pe masă blidurile cu mîncări, farfurii, lingure, cuțite și furculiţe. „Nimic nu lipsea", zice Tott, „decît obi-

ceiul de-a se sluji cu ele. Am văzut o femeie, în timpul prînzului, luînd măslinele cu degetele și înfingîndu-le în furculiță. Am mai băgat de seamă că același pahar de vin fu trecut pe rînd la toți comesenii", de altfel puțin igienic dar foarte răspîndit obicei, chiar la curțile noastre domnești, unde era o mare cinste să bei după vodă din același pahar.

În sufrageria aceea erau împrejurul pereților sofale. După masă, se sculau toți de pe scaune și se înfundau în puful acelor divane, bărbații pentru a-și sorbi cafeaua și ciubucul, femeile pentru a mînca șerbete. Apoi, cînd se lăsa noaptea și începea luna să răsară dincolo de malul Anatoliei, ieșeau cu toții afară pe terasă, sau coborau chiar jos, în portul unde se legănau corăbiile și caicele și se plimbau de-a lungul apelor acelui ispititor Bosfor, care în vremuri furase mințile doamnei Anastasia a lui Duca Vodă și care va chinui mai tîrziu cu o nostalgică durere inimile poeților marinari Loti și Claude Farrère.

Într-o seară, pe cînd erau acolo baronul și baroneasa Tott, plimbîndu-se ca alte dăți de-a lungul malului încîntător, se auzi deodată, în tăcerea aceea, un zgomot de vîsle lovind în apele liniștite. Și ca prin farmec toate femeile se împrăștiară ca potîrnichile, ascunzîndu-se care de care mai degrabă și mai departe, căci, o știau cu toate, zgomotul acela vestea sosirea marelui Bostangiu, prefectul de poliție al sultanului, cel care în taina nopții cutreiera mahalalele orașului, căutînd pe fugari, pe hoți, pe răufăcători, sau numai pe îndrăgostiții care-și șopteau, la lună, ochi în ochi, vorbe dulci. „Șoarecii sînt mai puțin grabnici la apropierea pisicii", zice baronul de Tott, „de cum se ascunseră toate femeile din societatea noastră, afară de soția mea și de nevasta dragomanului, care singure susținură privelișteа acestui mare ofițer".

Totuși Raliță Callimaki fusese imprudentă, căci femeilor grece nu le era îngăduit să privească fără rușine și fără frică pe o persoană atît de simandicoasă ca marele Bostangi-Basa, dacă nu voiau să li se întîmple ce va păți, puțini ani mai tîrziu, o altă cucoană dragomănească, viitoare doamnă și ea, Mărioara lui Nicolae Mavrogheni.

În 1757, vremea cînd baronul Tott mergea mai des în casa lui Callimaki, fetele acestuia erau una de 19 ani și cealaltă de vreo 17. Ba fata mai mare, Sevastița, la frageda vîrstă ce avea, era acum văduvă. Fusese măritată, aproape încă copilă, cu Grigore Vlasto, fiul vestitului Arapachi, fostul capuchihaie a lui Constantin Vodă Racoviță. Pusese dragomanul o căsătorie politică la cale, cum era obiceiul pe atunci, în veacul intrigilor fanariote, cînd interesul părinților prima față de fericirea copiilor. Adevărat că fetele măritîndu-se de obicei la 14—15 ani, uneori chiar la 12, ele nu aveau destul discernămînt pentru a-și alege singure logodnicii și era deci firesc ca experiența părinților să înlocuiască nepriceperea fetelor. Dar cu încetul se făcu un obicei că orice fată, la orice vîrstă, chiar văduvă fiind, dacă-i trăiau părinții, nu se putea mărita decît cu bărbatul ales de ei, pe care nici nu-i era îngăduit să-l vadă pînă în ziua nunții. Obiceiul acesta era grecesc, al familiilor fanariote, și nu avea nici un amestec, nici o analogie cu moravurile de la noi, cu obiceiul pămîntului din Țara Românească și din Moldova, unde fetele se măritau după placul inimii lor și chiar dacă alegeau părinții pe miri, ele trebuiau să-i cunoască înainte de nuntă și să consimtă la căsătorie. Abia în veacul al 18-lea, sub influența grecească, începu să se introducă la noi moda aceasta fanariotă de a-și mărita părinții fetele cu de-a sila — și încă ea fu primită cu greu, se statornici tîrziu și nu ținu multă vreme.

În privința Sevastiței, perspicacitatea dragomanului, mai mult om politic, se vede, decît fiziolog, dăduse greș. Tînărul Grigoraşcu Vlastò avea o fire bolnăvicioasă și se stinse curînd după căsătorie, lăsînd în urma lui o văduvă de 18 ani, fără copii, care căzu din nou în sarcina părinților. Dar aceștia nu-și făcură prea mult sînge rău pentru viitorul acestei fete, fiindcă știau că o vor mărita din nou și mai bine, fiind tînăra văduvă „mai rumână decît un trandafir, cu mijlocul subțire, nici înaltă, nici mititică, drăgălașă, modestă și blîndă și avînd un aer visător de o irezistibilă atracțiune". Astfel fiind fata, viitorul ei era asigurat și strălucit. Ea va fi doamnă, după cum vom vedea, ca și mama ei, ca și soră-sa.

Aceasta, Mărioara, era „mai puțin frumoasă decît Sevastia și ceva mai scundă, dar era vioaie și interesantă", ne destăinuiește același baron Tott, care pare a fi purtat fetelor un deosebit interes. S-a amestecat chiar într-o chestie care nu-l privea de loc, dar al cărei sfîrșit a fost bun și la urma urmei „totul e bine cînd se sfîrșește cu bine".

Pe cînd soră-sa era văduvă, prin 1757, Mărioara era logodită, și anume cu o beizadea, un cocon domnesc, Alexandru, fiul lui Constantin Vodă Mavrocordat. Tînărul era de vreo 25—26 de ani, isteț și din fire curios. Auzind într-o zi că în casa viitorului socru se aflau un baron și o baroneasă străină, îl apucă neastîmpărul să-i vadă și el. Cum locuia în vecinătate, se urcă în șea și, fără a prinde nimeni de veste, sosi pe neașteptate în casa dragomanului. Acolo erau toți adunați împreună la sindrofie și nu lipseau firește nici fetele coanei Raliței, văduva Sevastia și logodnica Mărioara. Dar aceasta nu-și văzuse niciodată logodnicul și nici n-avea voie să-l vadă. Cum veniră deci roabele să anunțe sosirea lui Alexandru Mavrocordat, care și intrase în odaie după ele, femeile — mama, sora, prietenele — se aruncară toate asupra Mărioarei, acoperind-o cu rochiile lor, ca nu cumva să se întîlnească ochii logodnicilor. „Fugi, iată-l, fugi !", se auzea din toate părțile. Și biata fată fu înșfăcată și împinsă în odaia de alături, nu destul de repede totuși pentru ca beizadea Alecu să nu aibă răgazul de a-i zări măcar silueta. Dezmierdat de toată familia, el fu reținut la masă, spre necazul fetei de altfel, care rămase încuiată în odaia ei, pînă la plecarea logodnicului.

A doua zi familia Callimaki organiză, în cinstea soților de Tott, o plimbare la „apele dulci" ale Anatoliei.

Dăm cuvîntul baronului.

„La întoarcere mă urcasem într-un mic caic cu viitorul soț al Mariei, a cărui figură și veselie mă interesau. Tînărul, văzînd că-mi place, îmi destăinui necazul ce avea de-a nu-și putea vedea logodnica. Mișcat de durerea lui, îi spusei ziua și ora la care va putea-o vedea. El fu tot atît de exact la întîlnire, pe cît luasem și eu măsurile de a mijloci ; dar o afurisită de roabă, care-l pîndea, era cît

pe ce să răstoarne toate planurile mele, scoțînd strigătul de alarmă. Fata, zărind în același timp pe logodnicul ei, o rupse la fugă spre o săliță, la intrarea căreia însă pusei mîna pe ea, chemînd pe tînărul grec, care veni în fugă. Roaba adusese în ajutorul ei alte două gîște și țipau cu toatele de parc-ar fi scăpat Capitoliul. Totuși, pînă veniră ele, viitorul soț putu să răpească logodnicei sale o sărutare...", ceea ce era nemaivăzut și nemaipomenit într-o societate de prinți fanarioți! Însă baronul de Tott ne asigură că: „Mulțumit de-a fi putut franțuzi pe tinerii mei, dădui fata în prada dușmancelor sale, iar tatăl și mama încuviințară joaca mea, logodnicii obținînd din ziua aceea dreptul de a se vedea în libertate".

O fi sau nu, în tot cazul nunta Mărioarei nu avu loc decît patru ani mai tîrziu, la Iași, cînd va fi și ea domniță — în împrejurările pe care le vom vedea. Iar mult mai tîrziu, exact un sfert de veac după această întîmplare, ca va ajunge și doamnă a Moldovei, cînd soțul ei, Alexandru Mavrocordat Delibey, va căpăta și el o scurtă domnie de trei anișori (1782—85).

Întîmplările aceste, ca atîtea altele, dar pe care destăinuirea ungurului a făcut să le cunoaștem în amănuntele lor, erau, după cum am arătat, din veleat 1757. Un an mai tîrziu, în vară, Ion Callimaki, dragomanul Porții, fu numit deodată, pe neașteptate, domn al Moldovei. Și aceasta se întîmplă fără obișnuitele intrigi din culisele seraiului, fără promisiuni de nenumărate pungi de bani ce trebuiau vărsate, aproape fără știrea bătrînului terziman, ca o concluzie logică a purtării sale de pînă atunci.

Sultanul Mustafa, om tînăr și inimos, avea obiceiul, pentru a cunoaște lucrurile cum sînt, să umble „schimbat de straie" prin mahalalele Stambulului și prin împrejurimi. Aflîndu-se astfel într-o zi la Daud-Pașa, lîngă Pera, se întîlni cu convoiul de călăreți al lui Constantin Vodă Mavrocordat, care aducea marelui vizir corespondența domnului Munteniei. Cunoscînd sultanul obiceiul românului „întîi să se îmbete și apoi să plece", opri călăreții la răcoare într-o cîrciumă și după ce-i văzu bine afumați, merse mai departe poruncind oamenilor săi ca, între pahare, să le fure scrisorile. Zis și făcut. Corespondența

încăpu în mîinile lui Mustafa, dar n-avu ce să se laude cu ea. Nu se știe bine ce cuprindea, însă trebuie să fi fost lucruri mult compromițătoare pentru toată lumea, deoarece rezultatul fu că sultanul Mustafa porunci pe dată surghiunirea pașalelor Rumeliei și al Anatoliei, iar pe medicul cel mare al seraiului și pe Arapachi Vlastò, fostul cuscru al lui Callimaki, îi trimise să se răcorească la temniță. Un capugiu fu trimis la București să-l aducă pe Constantin Vodă în lanțuri și, cum sosi la Stambul, fu trîntit în închisoarea Celor Șapte Turnuri.

La București fu mutat domnul Moldovei, Scarlat Ghica, iar la Iași scaunul devenea vacant. Pe cine să numească padișahul domn ? Grigore Ghica și Mihai Racoviță, care de atîtea ori se perindaseră în scaunul țărilor noastre erau morți amîndoi ; Constantin Racoviță era bețiv și aspru ; Ștefan, frate-său, nu inspira încredere, iar Grigore Alexandru Ghica era fiul unui prea proaspăt decapitat. Alții nu prea erau. Și-a amintit atunci sultanul de vrednicul său dragoman, Ion Callimaki, și-a poruncit de l-au îmbrăcat cu caftan de domnie". Erau de altfel în Moldova trebile din nou cam încurcate cu tătarii și era deci nevoie de un domn de țară, care să le cunoască rosturile.

Investirea avu loc în septembrie 1758, iar noul domn era un moșneag de aproape 70 de ani.

Călare, înconjurat de 24 de alți călăreți — viitorii săi boieri — Ion Callimaki făcu întîi ploconelile cerute de protocol, „vizitele de rigoare" la Chehaia (vechilul vizirului), la Reis-Effendi (ministrul afacerilor străine), la Ceauș-Bașa, și în sfîrșit la marele vizîr, care-l îmbrăcă cu caftanul domnesc. De acolo, cu alai strălucit pe străzile Stambulului, se îndreaptă înspre Fanar, unde, la patriarhie, i se cîntă tradiționalul „vrednic este" și-l amețiră greci și moldoveni — noii curtezani — cu nesfîrșiți „La mulți ani" și „să trăiți, măria ta".

Abia în săptămîna ce urmează, într-o marți, la 26 septembrie, e primit în audiență la sultan. Dar nici atunci nu poate pătrunde ușor la padișah căci acesta ținea divan cu pașalele șale, în care timp i se aduce lui Callimaki, la ceasul prînzului, în odaia alăturată în care aștepta, o

masă la care ia loc dragomanul porții, de se înfruptară amîndoi din bucatele împărătești. În sfîrșit, ușile „altarului puterii" se deschid, și noul voievod pătrunde în sanctuarul în care „umbra lui Allah" pe pămînt stătea înfiptă ca un idol, pe un divan, sub un baldachin. Voievodul Moldovei — care în ochii turcilor nu e decît un pașă, mai mare decît alții, dar pașă — se închină de trei ori pînă la pămînt, apoi cade în genunchi. Pe deasupra capului său, padișahul, deschizînd a lene gura, poruncește vizirului să spună beiului îngenuncheat să-și cruțe raiaua, să fie credincios împărăției și să plătească regulat tributul.

Cu aceleași temeneli domnul iese din odaie afară, pe străzi, acasă. Acum e el stăpîn !

Trei zile mai tîrziu pleacă în Moldova, luîndu-și beizadelele și droaia de boieri după el, lăsînd însă deocamdată pe Ralița lui — acuma doamna Ralița — acasă la Curù-Cișmè, împreună cu domnițele.

Mai erau, se vede treaba, cumpărături de făcut : rochii, panglici, bîrîie, brățare, inelele, cum se și cădea pentru niște simandicoase fețe domnești.

*

Consecvent cu vorbele pe care le scrisese altădată Callimaki fratelui său că, „Galații, iatălă-i o palmă de loc de Țarigrad", noul domn plecă din Stambul pe mare, intrînd în Moldova prin portul nostru dunărean. În octombrie 1758 el era la Galați și, aproape fără popasuri, o întinse în caleașca domnească trasă de 12 cai de-a dreptul la Iași, unde, în biserica Sf. Nicolae, fu încununat a doua oară domn al Moldovei de către mitropolitul Iacob.

Începuturile domniei lui Callimaki fură grele, căci el, găsind țara pustiită de tătari și spiritele întărîtate, nu-și putu ridica dările ; ba nu putu găsi măcar în tot cuprinsul Moldovei un singur boier care să primească a fi vistiernic. Trimise deci la Țarigrad după capuchihaia sa, un grec cu numele de Stavrachi, geniul financiar al multor alți domni dinaintea lui, om cu vază, cu pricepere și fără rușine. Cum sosi acesta la Iași, îl și scoase ca din cutie pe medelnicerul Constantin Kogălniceanu, care, fără a fi

numit vistiernic, fu totuși însărcinat cu strîngerea dărilor și a haraciului. „Să te văd", i-ar fi spus vodă.

Medelnicerul făcu treabă destul de bună și pe la sate ar fi mers lucrurile strună, însă la orașe nu voiau boierii să plătească nici puținul ce aveau de dat, după toate scutirile de care se bucurau ei; ba mai mult, pretențiile lor de despăgubiri față de prădăciunile tătarilor erau prea din cale afară de mari. Stavrachi se burzului, merse la vodă și ceru surghiunul lor. Plecară astfel din țară Ion Bogdan, Dumitru Palladi, Filip Catargi, Ioniță Sturdza, trei Kostăchești, doi Bălșești, Constantin Rîșcanu, Ioniță Cuza și Nicolae Buhuși. Și nu găsiră unde să-i trimită decît drept în gura hanului în Buceag, unde fură închiși și ferecați în lanțuri (decembrie 1758).

În timpul acesta, în Iași, boierii rămași se răsculară. Căci, zice cronica (a lui Enachi Kogălniceanu): „foarte s-au tulburat ei de aceasta și îndată au pus gînd rău în inimile lor ca să strice acest obicei scîrnav, începînd unul cu altul a grăi și dînd știre pe la toate rudele lor, zicînd că acest lucru poate să ni-l facă și nouă tuturor și vor să ne stingă de pe fața pămîntului pe toți. Atunci au făcut hotărîre să gonească pe Stavrachi din Moldova și întrunindu-se cu mitropolitul și cu toți boierii au început să scrie unii la alții ca să se strîngă țara la iarmaroc și atunci sau să-l omoare sau să-l gonească pe Stavrachi. Și făcîndu-se iarmaroc la miezul nopții, s-au strîns mulțimea de norod, care cred că nu s-au mai strîns altădată la alte iarmaroace. Și trecînd cîteva ceasuri, după ce s-au cinstit toți cu băuturi, a intrat o vrajbă în ei de se îndemnau cu toții zicînd: Plecați la curte, să vedem pe cine avem domn, pe Călmașul sau pe Stavrachi".

Au mers atunci unii de s-au suit în clopotnița Trei-Sfetitelor și-au început a trage clopotul cel mare, pe care auzindu-l cei din iarmaroc „s-au pornit cu toții de-au luat pe mitropolit, zicînd să meargă la domn despre partea țării să-i spună că cer pe Stavrachi să i-l dea, iar de nu-l va da, nu va rămîne niciunul cu viață".

Erau acolo „cîteva mii de țărănime", oameni hotărîți, ca la zile mari, cărora le mai și curgea și din sîngele domnului prin vine. Stavrachi, speriat, puse să se închidă por-

ţile curţii, orîndui pe arnăuţi, pe seimeni şi pe beşlii „punîndu-i pe toţi la poartă ca s-o ţie". Cu ajutorul unui cadîu, aduse trei tunuri, pe care le aşează la scara cea mare... iar în timpul acesta el se gătea de drum. „Atunci prostimea striga cu toţi : să ne daţi pe Stavrachi, şi punînd cu toţi spetele în poarta cea mare, cu toate că o ţineau pe dinăuntru, au doborît-o jos şi intrînd norodul înlăuntru au început a năvăli — iar turcii strigau în limba lor gheri ! gheri — iar norodul năvălea".

Turcii ieşiră cu săbiile scoase şi mai slobozind şi tunurile, omorîră cîţiva oameni, încît poporul începu să se împrăştie. Iar Stavrachi, viteazul, îmbrăcat turceşte şi cu turban la cap, luînd şi cîţiva arnăuţi cu el „a încălecat şi-a ieşit pe poarta grajdului şi a purces la Ţarigrad".

Bun dus ! Grecul nu s-a mai întors în ţară niciodată, căci o fi banul bun, dar şi viaţa omului preţuieşte ceva !

Epilogul întîmplării : Boierii, nelăsîndu-se cu atîta, au făcut arz la Poartă — o jalbă — trimiţînd acolo pe un anume Arghir Bostangioglu să ceară capul lui Stavrachi. Lucrurile ajunseră însă, acolo la Stambul, la urechile lui Constantin Racoviţă, fostul domn al Moldovei, care fiind şi el unul din prietenii lui Stavrachi, opri jalba boierilor să nu ajungă pînă la vizir şi trimise răspuns lui Arghir că se miră „cum de nu s-a găsit alt măgar, acolo în ţară, să vie cu acea jalbă !" şi adaogă : „Să se întoarcă înapoi, c-apoi ştie el !... !".

Că Mavrocordat spunea despre boierul român că e „o mare mascara", treacă-meargă, fiindcă omul acela era grec, dar ce avea Racoviţă, român neaoş, să-şi măgărească neamul ? !

O poruncă de la împărăţie aduse înapoi la Iaşi pe surghiuniţii boieri şi astfel lucrurile se liniştiră „rămînînd domnul în pace de toate cele ce se întîmplase".

Acum putea să vie şi doamna Raliţa în ţară. Ea sosi, în martie 1759, cu domniţele amîndouă, cu „dadacele moldovence" şi cu slujitorime multă. Îi ieşiră întru întîmpinare vodă cu beizadelele, boierii cu jupînesele şi cu mare alai purceseră cu toţii la curţile domneşti.

„Domnind în pace şi cu bucurie", Ion Vodă începu acum să-şi căpătuiască neamul, fiindcă, de ! din mazil ce fusese,

trebuia înălțat. Frate-său Dumitrachi murise de curînd (1755), încît milele domnești se îndreptară asupra cumnatei Maria precum și asupra surorilor Paraschiva și Maria. Cea dintîi mai era măritată cu Andronachi, căruia vodă îi dădu înapoi bănia ce pierduse, făcîndu-l apoi, în mai puțin de doi ani, pitar și spătar. Iar pe soră-sa cealaltă, Maria Cananò, o milui cu un masiv întreg de munți, în preajma Cîmpulungului, făcînd și din fiul ei vitreg Constantin Cananò un mare pitar. Mai rămînea frate-său Gavril, care fiind acum mitropolitul Thesalonicului (Salonic), nu prea mai avea ce cere. Dar se va găsi și pentru el ceva, după cum vom vedea îndată.

Între alte multe daruri, Ion Vodă își mai milui tot neamul cu locuri în Iași, în Muntenimea de Sus și de Mijloc, și cu vii la Copou. Faima acestui vestit Copou de la Callimaki se trage, fiindcă, făcîndu-și vodă acolo „un foișor foarte frumos, de era pentru ieșirea beizadelelor la plimbare, și-au făcut și boierii fieșicare foișor pe acel loc, de cum sînt și se văd pînă-n ziua de astăzi".

Beizadelele Scarlat și Alexandru erau pe atunci tinere și doritoare de petreceri. La chefuri, la nunți și vînători ele erau nelipsite. Numai că vînătoarele acestea prea erau uneori la poruncă. Un document din 28 decembrie 1759 arată care sînt „boiernașii ce s-au socotit să meargă la vînătoare", printre care aflăm pe Constantin Paladi, Enachi Cantacuzino, Manolachi Kostaki, Dinu Balș, Costică Donici, Vasile Rusăt, Ioniță Gheuca etc., trebuind fiecare să aducă un număr însemnat de oameni cu ei, armășei, aprozi, cupari și copii de casă. „Poruncim domnia mea", încheie documentul, „să mergeți toți la vînătoare, și dumneata vătave de copii, să stai zapciu să meargă toți".

Petreceri cu sabia la spate!

În timpul acesta, domnițele se gătcau de nuntă. Cea mai mică, Mărioara, era logodită, după cum am văzut. Cea mai mare, Savastița, era văduvă și trebuia căpătuită acum, cît era tatăl ei domn. Și astfel se gîndi Ion Vodă, că dacă fusese alungat Stavrachi din țară, el fără greci ar fi dus-o prea greu. Nu că-i erau foarte dragi, lui care rămăsese atît de moldovean, dar erau ei mai învățați în mînuirea banului. Și se întîmplă că tocmai atunci, înspre

toamnă, se sfătui în Țarigrad tot neamul drăceștilor ca să intre în slujba acestui domn „și scriindu-i ca să primească, el a primit", fiindcă oamenii aceștia jucau acum rolul cel mai mare la ușa vizirului.

Drăceștilor, de la Draco,[47] le spuneau cronicarii Sugești, în loc Suțești (Suțu, Soutzo). Ei erau cinci frați, fiii lui Constantin Draco-Suțu și ai Mariei Rosetti, și anume: Alexandru, Nicolae, Mihai, Enachi și Dumitru. De altfel, Nicolae, fiind însurat cu o Hrisoscoleu, era poate o încrucișare între neamul Callimakilor și al Suțeștilor. În tot cazul, în toamna aceea 1759, Ienachi Suțu venind la Iași cu frate-său Mihai pentru a aduce caftanul de întărire lui Ion Vodă, acesta-i ținu în țară, făcîndu-i pe Ienachi mare hatman și pe Mihai vel căminar.

În timpul domniei lui Ion Callimaki mai trecuseră prin Iași și alți greci de vază, ca Scarlat Caradja, viitorul dragoman, și Alexandru Ipsilanti, viitorul domn. Dar se vede că nici unul nu plăcu lui vodă atît de mult cît i-a plăcut tînărul Mihai Suțu, deoarece pe el îl alese dintre toți ca să-i fie ginere. Și îndată, în iarna anului 1760, se și făcu nunta domniței Sevastia, văduva lui Vlasto, cu cel mai mic din feciorii lui Constantin Șuțu, Mihai, care va ajunge mai tîrziu în scaunele amînduror țărilor, făcînd astfel din nevasta lui o doamnă. În 1760 domnița n-avea decît 22 de ani și avea 45 cînd va ajunge întîia dată doamnă. Nunii mari la această nuntă au fost însuși Ion Vodă și doamna Ralița, făcîndu-se, zic *Letopisețiî*, „...și masă boierilor de s-au veselit".

Acum, alta.

În timpul acesta sosise de la Salonic și mitropolitul Gavril, fratele mai mare al domnului, om deci cu mult peste 70 de ani. Vodă trimesese înaintea lui un alai de frunte să-l aducă cu cinste la curte. El fu găzduit la curte, unde i se dădură mai multe odăi și un loc la masa domnească „mîncînd nelipsit cu domnul și cu rudele". Îi dădu vodă și venitul unei biserici... Dar nu pentru masă, casă și un mic ajutor bănesc îl adusese pe frate-său tocmai de la Salonic. Gîndurile lui erau altele.

Cu toate că medelnicerul Kogălniceanu făcuse rînduială în finanțele țării, iar vistieria o luase acum Ioniță-Canta-

cuzino Deleanu, totuși veniturile nu erau îndestulătoare. Vodă se gîndi atunci să înființeze din nou darea văcăritului, desființată de Constantin Racoviță în 1756. Treaba aceasta era însă foarte anevoioasă, fiindcă desființarea văcăritului se făcuse printr-o carte de blestem a patriarhilor din Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim, și afurisenia împotriva celor ce ar călca-o era cumplită : „Fierul și pietrele să putrezească, iar trupul lor să rămînă în veci !"

Vodă Racoviță strînsese mulțimea de norod la mitropolie, iar după citirea liturghiei, mitropolitul Iacob citise cartea de blestem a celor patru patriarhi... „Strigînd norodul la fiecare cuvînt amin, care nu putem arăta ce huet era în biserică de strigarea norodului", zice Enachi Kogălniceanu, care era de față.

Un an mai tîrziu, Racoviță părăsind domnia, urmașul său Scarlat Ghica se ținuse de capul mitropolitului să dezlege văcăritul de afurisenie. Bătrînul păstor duhovnicesc al Moldovei se rugase însă de domn să nu-l silească să dezlege un lucru ce singur e legat și arătîndu-i cîrja, „Luați-o și faceți ce știți" zisese.

Veni acum rîndul lui Callimaki să ceară dezlegarea afurisenie. Dar cu un om ca mitropolitul acesta, ce putea face el ? Se gîndi, deci, să-l înduplece să-și părăsească scaunul.

„Socotind Vodă pe cine să pună la mijloc să isprăvească această slujbă au găsit cu cale ca să pună pe Vasile Gane. Și apucîndu-l Gane pe mitropolitul Iacob, de zi, de noapte, nelăsîndu-l în pace, îndemnîndu-l ca să ia cîteva pungi pentru paretis [48] peșin și după aceea și domnul și boierii îl vor căuta cu scutiri și cu alte mili, petrecîndu-și viața în liniște, păzindu-și biserica și-l vor avea toți în cinste ca pe un mitropolit vechi și bătrîn ce-au fost acestui pămînt al Moldovei".

Bietul om, de voie, de nevoie, în schimbul a 30 de pungi, s-a înduplecat. A adunat la mitropolie încă o dată tot norodul și i-a spus aceste cuvinte, care-ar fi mai frumoase de nu ne-ar suna în ureche, o dată cu vorbele lui, și galbenii din pungă :

„Iată că m-am lepădat și de mitropolie și de cinste și de toate ale acestei lumi, numai focul jurământului să nu-l iau în cap și în suflet ; și socotiți că sîntem toți musafirii acestei lumi și în ceea lume avem a trăi și a răspunde la toate faptele noastre ; și fiți sănătoși".

„Zic că mulți din boieri și din jupînese au fost plîngînd", adaugă Kogălniceanu, care se poate să fi vărsat și el o lacrimă la auzul acestor vorbe.

Acum, c-o fi sau n-o fi plîns boieri și jupînese, vorba e că scaunul mitropolitului era vacant. Fratele domnului fu înălțat la el. Acolo, pe loc, în biserică, Ion Vodă îi dădu poteriță și-i sărută mîna. Afurisenia fu dezlegată, darea văcăritului reînființată și de bucurie merseră toți la curte, unde li se aduse cafea, dulceață, șerbet și fumătoare.

„Atunci au chemat domnul și pe Vasile Gane ca să-l cinstească cu boierie pentru slujba ce-a făcut. Întrebîndu-l ce poftește, el a răspuns că este om bătrîn și nu i se cade, iar mila ce este să o facă cu el, s-o facă cu fiul său Ștefan, că-i mai tînăr. Atunci au adus pe fiul său și l-au îmbărcat cu caftan, dîndu-i paiè de comisia cea mare".

În mai puțin de doi ani, toate merseră după voia domnului, țara era potolită și belșugul începea iar să se arate pe întinsele lanuri și pășunaturi moldovenești. Ion Vodă își întoarse din nou privirile către ai săi, ca nu cumva să moară înainte de a-și vedea toți copiii căsătoriți și înzestrați. Era bătrîn acuma voievodul, peste 70 de ani, și începuseră cu încetul și puterile să-l mai lase. Se făcuse friguros „fricos de frig", cum spun *Letopiseții*, „că și vara umbla cu două blănuri și aprindea mangal în odaie". Așadar, înainte de toate, trebuia să vadă pe fiul Grigore însurat, că era cel mai mare din copii și va trebui să statornicească el neamul. Îi găsi deci o logodnică bogată și de neam mare, cum se și cuvenea, pe Ileana Mavrocordat, fata lui beizadea Alexandru, care era fiul lui Vodă Nicolae și fratele lui Constantin Voievod. Ileana era deci vară primară cu logodnicul viitoarei sale cumnate, Mărioara Callimaki, cea care era făgăduită lui Alexandru Mavrocordat Delibey.

„Așezînd vorba cu părinții (care se aflau la Constantinopol) au luat-o pe Ileana cu zestrea ei și cu blagoslovenia părinților și a fraților ei și au adus-o în Moldova... și așa, au făcut nuntă cu toată boierimea, cununîndu-i părintele mitropolitul și făcînd mare veselie între tot norodul".

Nunta aceasta, care a avut loc în vara anului 1761, s-a isprăvit în chipul cel mai neașteptat din lume. Pe cînd stăteau încă nuntașii de se veseleau, în ziua a 7-a sau a 8-a, cînd era cheful gata să se spargă, Ion Vodă fu chemat la o parte de către Niculachi postelnicul, c-avea ceva să-i spună, în altă odaie, singuri amîndoi.

Postelnicul Niculachi Suțu era frate mai mare al lui Mihai, ginerele domnului (cel care ținea pe domnița Sevastia). El era și Baș-Capuchihaia lui Ion Vodă la Poartă și sosise de curînd din Țarigrad, aducînd mirelul pe mireasa sa. Se spunea chiar în Iași că grăbirea nunții lui beizadè Grigore cu Ileana Mavrocordat se făcuse după stăruința capuchihaiei, care era zorit să se înapoieze la Stambul, cu slujba. Dar adevărul era altul, anume acel pe carei-l destăinui Suțu lui Callimaki cînd stătură amîndoi singuri de vorbă, după nuntă, în cămara domnului. Acolo trebui Ion Vodă să afle că, „de vreme ce este măria sa ajunsă de vîrsta bătrîneților", a hotărît Poarta să-l lase să se odihnească și să dea domnia fiului său Grigore.

Ce s-o fi petrecut la auzul acestor vorbe în sufletul bătrînului voievod, nu putem ști. Zic *Letopiseții* că foarte s-ar fi bucurat, dar foarte nu ne vine să credem. În tot cazul, după cumpănirea faptului, nu putu decît să fie mulțumit că mazilirea sa, în loc să ducă la streang, ca atîtor alți voievozi, ducea la domnia fiului său.

Lucrurile se petrecuseră deci în urmă frumos și domn. Nu numai Enachi Kogălniceanu, care era un sentimental, dar și Gheorgachi, al doilea logofăt, cel care-a scris „Condica obiceiurilor vechi și noi a preaînălțaților domni", devin ditirambici cînd povestesc înscăunarea noului voievod, de către părintele său „cum nu se mai văzuse de la Ștefan cel Mare", cred ei.

Joi, în luna lui iunie, în 7 zile, dimineața, chemă Ion Vodă pe toți boierii la curte și pe toți vlădicii cu mitropolitul în frunte și strîngîndu-i în spătăria cea mare, „au

adus domnul pe beizadeaua măriei sale, Grigore, și după cum sta bătrînul în scaun, a pus pe Divan-Effendi de l-a îmbrăcat cu caftan. Apoi s-a sculat bătrînul în picioare, zicînd : „Iată, fătul meu, dumnezeu a vrut ca să fiu eu stăpîn acestui loc pînă astăzi ; iar acum te-a miluit pe tine cu stăpînirea acestui loc. Și eu de astăzi înainte nu mai sînt domn, căci pe tine te-a ales împărăția ca să fii domn și purtător de grijă acestui pămînt. Și iată și eu te blagoslovesc și te întemeiez, punîndu-te în cel înalt scaun al acestei țări. Și luîndu-l de mînă, l-au pus în scaun la 1761".

În timpul acesta, dincolo, în cămările doamnei, se făcea o ceremonie la fel pentru mireasa Ileana. A adunat doamna Ralița pe toate jupînesele, mari și mici, și și-a adus nora de-a înscăunat-o, zicînd în auzul tuturora : „De astăzi înainte aceasta vă este doamnă". Și cronica adaogă că „au mers toate jupînesele de i-au sărutat mîna, zicîndu-i să-i fie într-un ceas bun și să trăiască pînă la adînci bătrînețe în luminat scaunul măriei sale".

Urările acestea nu fură doamnei Ilenei cu noroc, după cum se va vedea mai departe.

Fostul voievod Ion Callimaki și fosta lui doamnă Ralița hotărîră să-și petreacă bătrînețele la Constantinopol, în casa lor de pe malul Bosforului, la Curù-Cișmè. Cît de moldoveni rămăseseră ei în suflet și în grai, obiceiul unei vieți întregi îi trăgea totuși acolo unde își făcuseră viața, la căminul lor, în care doamna trăise 25 de ani, iar domnul aproape 50. La vîrsta lor se leagă omul de locuri și de obiceiuri, de amintiri mai mult decît de viață.

Dar înainte de-a pleca, mai era o treabă de isprăvit, încă o nuntă, acea a fetei mai mici, domnița Mărioara. Logodită de vreo patru ani, acum trebuia repede măritată, înainte ca părinții ei să părăsească pentru totdeauna meleagurile moldovenești. Tatăl lui beizadè Alexandru, voievodul Constantin Mavrocordat, era acum din nou domn în Muntenia. Trimiseră deci la București după el și la începutul lui august se făcu la Iași nunta acelei sperioase domnițe, care, din pricina unui baron străin, călcase totuși obiceiurile bătrînești și-și săruta de patru ani logodnicul.

Nuni mari fură noul voievod Grigore, fratele miresei, și doamna Ileana, vara mirelui.

Acum puteau pleca și bătrînii. Îndată după nuntă, cu calabalîc, cu alai, poate luînd cu ei și pe beizadea Alexandru, că era singurul lor copil rămas necăsătorit, se duseră foștii voievozi, prin Galați pe unde veniseră, să-și isprăvească viața acolo unde o trăiseră. Dar se vede că pentru cine știe ce păcate care trebuiau ispășite poate pentru dezlegarea acelui blestem — „fierul și pietrele să putrezească, iar trupul lor să rămîie în veci" — moartea se apucă să uite pe bătrînii aceia, de curgeau zilele și lunile și anii, iar ei nu mai mureau. A trăit bătrînul și moartea prin sabie a fiului său Grigore Voievod, în 1769, și a mai trăit după aceea încă 11 ani. S-a stins abia în 1780, acolo în Țarigrad, bătrîn de 90 de ani.

Doamna Ralița, care trebuie să fi avut și ea atunci peste 70 de ani, se întoarse în sfîrșit în țară, smerită călugăriță la mănăstirea Ciuhrului, în meleagurile Orheiului, lîngă locul de baștină al neamului Călmașilor.

Acolo i se află mormîntul, alături de-al maicei Panaghia, cumnata ei, acea soră a lui Ion Vodă pe care o chemase ca mireană Paraschiva a armașului Andronachi.

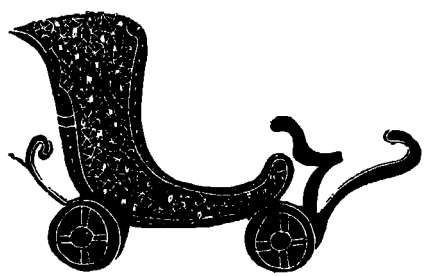

Capitolul XLVI

DOAMNA ELENA A LUI GRIGORE VODĂ

e fapt, ar trebui ca pe măsură ce ne apropiem de epoca modernă, să se înmulțească documentele din care s-ar putea culege amănunte privitoare la viețile nevestelor domnitorilor noștri. Dar departe de-a fi astfel, putem spune că dimpotrivă se împuținează știrile ce aveam despre acele tovarășe de viață ale domnilor fanarioți, asupra cărora cronografiile timpului tac și ale căror scrisori, acte, socoteli, izvoade, au fost sau mistuite de foc, sau risipite de nepăsarea acelor nepoți care, în a doua jumătate a veacului trecut, și-au dezmățat și averile prin meleagurile străinătăților. Și mai e poate și altă pricină : femeile acestea erau prea șterse ca să se vorbească despre ele, prea alungate din planul întîi al vieții în iatacul gineceelor (cărora se ajunsese a li se spune și hareme), mai mult soții, fiice și mame, decît „doamne" ca acele de altădată, care se învredniceau nu numai a fi uneori bune sfătuitoare ale soților lor, dar să și ducă la nevoie „trebile țării" în spinare.

Cele mai multe știri ce avem despre ele, pentru vremurile acele, ne vin de la călători străini, de la secretari domnești, sau de la dascăli de limbi, care în memoriile

lor, scapă uneori cîte un nume sau cîte o anecdotă. Şi-am văzut astfel pe baronul de Tott vorbindu-ne frumos despre fetele bătrînului dragoman Ion Callimaki, alţii despre altele, prea puţine de toate.

Despre doamna Elena a lui Grigore Vodă Callimaki sînt ştirile sărace, cu toate că e arhiva familiei bogată. Ea era fata lui Alexandru Mavrocordat şi a Smarandei Sulgearoglu. Deşi fiu de domn, al lui Nicolae şi frate de domn, al lui Constantin şi Ion, beizadea Alecu nu domnise el însuşi, pasă-mi-te fiindcă nu-i venise rîndul, fiind cel mai mic dintre copiii lui Vodă Nicolae. În 1761, cînd îşi mărită fata cu Grigore Callimaki, el avea abia 43 de ani şi încuscrirea aceasta — urmată îndată de cealaltă căsătorie, a lui Alexandru Mavrocordat Deli-bey cu Mărioara, sora lui Grigore Callimaki — era menită să întărească la Poartă poziţia acestei familii, faţă de acea a Racoviţeştilor şi Ghiculeştilor.

Începutul măririi Ilenei Mavrocordat se prezentase sub cele mai norocoase auspicii. Sosită la Iaşi în vara anului 1761 pentru a se mărita cu beizadea Grigore a lui Ion Vodă Callimaki, după strălucitele serbări ce avuseseră loc la vechea curte domnească, încă în toiul nunţii, în ziua a opta, sosise deodată de la Poartă firmanul de domnie al soţului ei, care trebuia să înlocuiască în scaunul Moldovei pe bătrînul lui tată. Am văzut mai sus cum serbările nunţii se prefăcură în serbări de încoronare şi cum bătrîna doamnă Ralù, poftind pe nora ei să se aşeze în scaunul părăsit de dînsa, spusese jupîneselor adunate acolo: „De azi înainte, dumneaei va fi doamnă!". Iar cucoanele boierilor se apucară, sărutîndu-i mîna, să-i dorească viaţă fericită şi lungă şi „să moară în scaun".

Cînd ocupară ei tronul Moldovei, domnul Grigore Callimaki era un tînăr de vreo 26 de ani, inteligent şi cu o destul de bună învăţătură, deşi mai puţin meşter în cunoaşterea limbilor decît tatăl său şi decît frate-său Alexandru. Şi apoi nu prea ştia rosturile ţării şi meşteşugul ocîrmuirii. Bătrînul voievod detronat trebui să mai rămînă vreo 2—3 luni la Iaşi, să-l îndrume pe calea domniei, iar după plecarea acestuia la Constantinopol, încă mai rămase el o vreme sub un fel de epitropie a boierilor mai

bătrîni. Dar, la urma urmei, era un om de treabă, cinstit și cu intenții bune, încît n-avu ce se plînge țara de el, afară de boierii Kostăcheşti, scoşi din pîine şi care, la rîndul lor, vor încerca să-i scoată lui Vodă Grigore domnia.

Amănunte interesante despre viața mai intimă a curții acestui domn ne-o dă un italian, abatele Giuseppe Boscovich, care trecu prin Iași în anul 1763, întovărășind pe ambasadorul englez Porter, care se întorcea din Turcia în țara lui. Ei nimeriră în capitala Moldovei tocmai în zilele cînd i se adusese lui Callimaki, după doi ani de domnie, firmanul de reînnoire. Boscovich ne arată, într-o limbă plăcută, că ceremonia aceasta trebuind să aibă loc într-un colț afară din oraș, înspre mănăstirea Frumoasa, el, care era găzduit la curtea domnească din acea mănăstire, se sculă cu noaptea în cap și o apucă pe jos, pe cîmp, spre a nu pierde chilipirul unei atare privelişti. Abia pe la 10 dimineața văzu ieșind din tîrg o mulțime de oameni călări și luîndu-se după ei, află pe un dîmb o estradă acoperită sub care se adăposti și el. În fața acestei estrade era un cort mare, rotund, cu latura dinspre oraș deschisă, în care urma să aibă loc ceremonia. Cam pe la ceasul 11 sosi în sfîrșit alaiul : printre două rînduri „bine strînse" de călăreți, purtînd o mulțime de frumoase steaguri care fîlfîiau în vînt, veneau din oraș vodă și boierii călări, urmat de cler, de negustori și de prostime, pe jos, înghesuiți. Întrebat fiind de unul din boierii de estradă dacă el, Boscovich, face parte din oamenii ambasadorului Porter, la răspunsul său afirmativ, fu condus pe dată în cortul lui vodă. Îl găsi pe acesta așezat pe un frumos divan, avînd pe frate-său Alexandru în picioare, lîngă el, împrejurul lor stăteau boierii cei mari, în picioare și ei. Nu erau în încăperea aceea decît doi oameni așezați, vodă și... secretarul său turc, căci oricît de mic ar fi fost acesta în slujbă, era un drepteredincios, care nu se putea înjosi să stea în picioare în fața ghiaurilor.

Auzind Callimaki că e Boscovich acolo, îl chemă la el și-i spuse că-i pare bine să-l cunoască, fiindcă-i vorbise Porter de dînsul de acum cîțiva ani, cînd erau cu toții în Constantinopol. Îi mai spuse că dorește să se ție mai aproape de el, pentru a putea vedea bine ceremonia, iar

că mai apoi îl va pofti la curte, pentru a se întreține cîtva timp mai intim cu dînsul. Îi dădu din cafeaua, din dulceața și din apa sa parfumată — cinste pe care nu o făcea nici celor mai veliți boieri — ceea ce uimi pe abatele italian, care nu se aștepta la „atîta politețe într-o astfel de țară" !

Pe urmă se desfășură ceremonia confirmării. Vodă se sculă de pe divan, îmbrăcînd caftanul, luă firmanul din mîna turcului, îl duse la frunte, la piept și la gură și-l înmînă secretarului său, care-l ceti în auzul tuturor, stînd de data aceasta cu toții în picioare, chiar voievodul. Ieșind apoi din cort, Grigore Vodă încălecă un murg arăbesc, pe spinarea căruia se aruncase peste șea un valtrap țesut în fire de aur — un dar de-al sultanului — și porni spre oraș cu același alai cu care venise, adică urmat de boierii călări, de popi și de mulțime. Boscovich rămase în urmă, singur, pe cîmp, să privească acel spectacol, în adevăr măreț.

Trei zile mai tîrziu, la 6 iulie 1763, abatele fu primit în audiență oficială, împreună cu alți trei tovarăși de-ai lui. Curtea domnească i se păru italianului, obișnuit cu palatele Medicilor și Sforzilor din Florența și din Milano, o casă mare de piatră, temeinică și încăpătoare, dar o vechitură. Și-o fi închipuit popa c-o să găsească acolo fresce de Michelangelo și nu știa că vechitura aceea fusese clădită de amărîți voievozi moldoveni, care-și apăraseră în vremuri, dinlăuntrul ei, cinstea lor și a bietului de neam românesc.

Într-o cameră curată, de la ferestrele căreia se vedea șesul Bahluiului și, sus pe deal, mînăstirea Galata a lui Petru Șchiopul, italianul văzu, în afară de obișnuitele sofale de-a lungul pereților, o masă de scris, o bibliotecă „cu cărți bune și frumos legate" și două globuri, al cerului și al pămîntului. Acolo îl primiră beizadea Alexandru, fratele lui vodă și d-l Laroche, secretarul pentru limba franceză, fostul dascăl al fiilor dragomanului Ion Călmașul. Trecînd apoi într-o odaie alăturată, mică, plină de boieri curteni, înșirați în picioare de-a lungul pereților, Boscovich zări în fund, pe un divan înălțat pe-o estradă, pe Vodă Grigore care-l primi cu multă

bunăvoință. Poftiți pe cele patru scăune așezate în fața divanului, oamenii ambasadorului Porter — care urma să fie primit abia mai tîrziu — fură întîi „trataţi“ cu nelipsitele cafele și dulcețuri, iar apoi „se schimbară complimente reciproce“ în limba greacă și italienească. Vodă știa puțin italienește și destul de bine franțuzește, însă protocolul nu-i îngăduia să vorbească altă limbă decît cea grecească. Conversația, prin tîlmaci, fu deci destul de anevoioasă, și Callimaki o scurtă, poftind pe Boscovich să vie după prînz, singur, la o conversație intimă, fără martori. Preotul italian se îndeletnicea cu știința matematicei, iar Vodă Grigore, care știa puțin de cîte toate, voia să afle ce mai este nou în „Evropa“ în materie de calcule cerești.

Și astfel, către seară, mai veni o dată italianul la curte, avînd la subsuoară un telescop, mare de „trei picioare“. Era o invenție nouă de abia doi ani, a astronomului Dolland. Ochianul acesta avea un dublu obiectiv, cu două feluri de lentile, la capătul căruia se putea adapta un mic instrument cuprinzînd o oglindă mobilă de metal, cu care, într-o „cameră obscură“, se puteau trimite pe perete chipul soarelui sau al lunei, spre a-i vedea petele și eclipsele. Mai avea Boscovith cu el alte mici aparate pentru deviațiunea luminii, separațiunea culorilor (spectrul solar) etc. Și într-una din odăile curții domnești, se apucară cu toții, vodă Grigore, beizadé Alecu, Laroche și Boscovich, să reflecteze soarele pe perete și să vorbească împreună, ba franțuzește, ba italienește — vodă o mai dădea și pe grecește — despre astronomie, despre planeta Venus și despre fizică.

Grigore Callimaki era de altfel nu numai un om iubitor de cultură — Condica obiceiurilor vechi și noi ale curții Moldovei fusese scrisă de logofătul Gheorgachi după porunca sa — dar și un administrator bun și drept, care în loc de a-și asupri poporul cu noi dări, ca atîția alți voievozi, desființă dimpotrivă din cele existente. Astfel, găsind viile grevate cu două feluri de impozite, pogonăritul (dare pe pogoane) și vadrăritul (dare pe recoltă), el desființă pe cea dintîi, micșorînd chiar și pe a doua.

Prin intrigi bine alcătuite în culisele seraiului, domnia lui Grigore Vodă fu totuşi întreruptă printr-o mazilire de trei ani. În locul său, vestitul Stavrachi (cel care fusese alungat din Moldova, dar care la Ţarigrad trecea drept „domnul domnilor") făcu să fie numit Grigore Ghica, fiul fostului dragoman Alexandru. Iar Vodă Callimaki porni cu doamna Ileana şi cu doi mici copii în cîrcă, acasă la Constantinopol, unde-i aşteptau bătrînii încă în viaţă, în frumosul lor palat de la Curù-Cişmè. Era în 1764.

O dată cu Vodă Grigore şi cu familia lui, sosi la Constantinopol şi Alexandru Mavrocordat, tatăl doamnei Ilenei, care după nunta fetei lui rămăsese la Iaşi, unde i se puseseră la dispoziţie două odăi la curtea domnească, dîndu-i-se şi „cai, butci, straie", cum se şi cuvenea pentru o faţă simandicoasă ca a sa, fiu, frate şi socru de domni. Dimpotrivă, mama doamnei, Smaranda Mavrocordat, nu se mişcase de loc din Ţarigrad, unde pare a fi locuit cu soacră-sa, tot Smaranda şi ea, fostă doamnă de-a doua a lui Nicolae Vodă Mavrocordat. Ce neînţelegeri erau între părinţii doamnei Ilenei, de trăiau despărţiţi, nu se prea poate şti. Dar ceea ce ştim e că, scurtă vreme după sosirea sa la Constantinopol, Alexandru Mavrocordat înnebuni „din multă temere ce îşi temea femeia lui", ne spune Mihai Cantacuzino, un contemporan şi rudă de-a lor. Vorbele aceste neînţelese înseamnă poate că era jupîneasa Smaranda uşuratecă, şi soţul ei gelos. În tot cazul, după cîţiva ani „trăind aşa fără minţi, muri".

În martie 1767, Grigore Callimaki căpătă iarăşi domnia Moldovei şi după serbările investiturii — caftan, cucă, tuiuri, muzici şi alaiuri — se întoarse din nou în ţară „cu mare pompă", scrie Enachi Kogălniceanu, „luînd pe mulţi boieri greci cu măria sa şi luîndu-şi ziua bună de la părinţii măriei sale, ca şi cînd ştia că nu-i va mai vedea".

Nu că erau bătrînii Callimaki prea aduşi de ani — ei vor mai trăi încă multă vreme — dar erau zilele domnului numărate. În timpul domniei acestea de-a doua, izbucni din nou războiul ruso-turc. Grigore Callimaki fu însărcinat să strîngă proviziile trebuincioase armatei

otomane, în care scop sultanul îi și trimise foarte mulți bani — se vorbea de vreo 6—700 de pungi. Deși om plecat turcilor și de bună credință, totuși vodă făcu un lucru mai mult sau mai puțin ciudat. El fiind foarte îndatorat, căci fiecare schimbare de domnie costa o avere, se apucă să plătească din banii aceștia pe creditorii care-l strîngeau de gît și printre care se afla de altfel și fratesău Alexandru. Cu ce-i rămase nu mai putu strînge proviziile, nu destule în tot cazul pentru a mulțumi o armată ca cea turcească. Din clipa aceea se năpustiră pe capul bietului Callimaki toate nenorocirile deodată : rușii, trecînd Nistrul pe neașteptate, puseră mîna pe depozitele de grîne, luînd cu ei și 5000 de oi ; în fața Fălciului, peste rîul Larga, vodă rînduise pe un boier să facă un pod pentru artileria turcească, iar porunca sa nefiind executată, tunurile, duse prin vad, se împotmoliră acolo, de i-au trebuit seraskirului 40 de pungi ca să le scoată din noroi ; și în sfîrșit, o sumă de boieri nemulțumiți, în frunte cu frații Kostaki și poate și cu vistierul Ioniță Cantacuzino-Deleanu, făcură o plîngere la Poartă împotriva voievodului lor. Acesta, buimăcit de atîtea pacoste ce se abătuseră dintr-o dată pe capul lui, ceru el singur mazilirea sa. Însă noul dragoman al Porții, Nicolae Suțu (fratele lui Mihai, care luase în căsătorie pe sora domnului, Sevastița) mai avînd de luat de la Callimaki o însemnată sumă de bani, sfătui pe vodă să-și retragă cererea, ceea ce fu spre nenorocirea tuturor și îndeosebi pentru voievodul Moldovei. Căci, cu sau fără voia lui, el fu totuși mazilit, ridicat cu sila de la Movila Răboaie de lîngă Huși, unde se afla, și dus în lanțuri la Țarigrad. Acolo, băgat la închisoare împreună cu fratesău Alexandru și cu dragomanul Nicolae Suțu, după scurtă vreme fu osîndit la moarte. Capul suprem al credinței mahomedane, Muftiul, care era din vechi însărcinat cu darea acestor sentințe, ar fi refuzat, zice-se, să condamne pe un om, care s-ar fi arătat slab în împrejurări grele, dar despre care nu se putea spune că este un trădător. Însă Mustafa Han al II-lea, padișah al otomanilor, luă dinaintea lui Allah răspunderea acestui omor,

poruncind uciderea lui Callimaki și desființînd de atunci amestecul muftiului în sentințele capitale.

Executarea avu loc în ziua de 28 august 1769.

Împreună cu domnițele sale, micuțele Marghioala, Ralița și Smaranda, doamna Ileana părăsise mai dinainte țara. O trimisese Grigore Vodă la Țarigrad, pentru a o scuti de privelișteа războiului ce-ar fi putut cuprinde toată Moldova, neputînd bănui că dincolo, pe malul Bosforului, ea va trebui să vadă în curînd chiar capul lui țintuit de poarta seraiului.

Zilele amărîte ale văduviei sale le petrecu doamna Ileana în casa bătrînilor ei socri, care mai trăiau amîndoi spre ispășirea cine știe căror păcate și care, pentru a-și alina durerea de moartea fiului, luară la ei pe nora și pe nepoții lor. Dar după trecerea din viață, la vîrsta de 90 de ani, a fostului voievod Ion Callimaki, doamna Ralița, întorcîndu-se în Moldova pentru a se călugări, luă cu ea în țară pe doamna Ileana și pe fetele ei.

Sosite la Iași în 1780, aflăm despre ele că Alexandru Callimaki, fratele lui Grigore Vodă, ar fi vrut să-și înzestreze nepoatele, rămase sărace de pe urma morții unui tată plin de datorii, însă mîndrele fete nu se învoiră a primi bani de la un unchi pe care-l priveau ca vinovat de moartea tatălui lor. Căci, ziceau ele, dacă acesta n-ar fi cerut banii ce-i datora fratelui său, el ar fi putut face față la aprovizionarea armatei turcești, n-ar fi fost deci mazilit și nici omorît. Nu voiră deci „să pună preț pe simțămintele de remușcare ale unchiului Alexandru" zicea un descendent de-al lor, cam 80 de ani după această întîmplare. În schimb, ele primiră protecția lui Ioniță Cantacuzino-Deleanu, care și el păstrase, ne asigură A. D. Xenopol, o mustrare de cuget, crezîndu-se părtaș, prin pîrile sale, la soarta domnitorului. Așa să fie? Și dacă a fost așa, ne fulgeră o bănuială. De ce să primească ele de la străinul Cantacuzino, ceea ce refuzaseră unchiului Alexandru? Și de ce doamna Ileana s-a întors din Constantinopol în Moldova, pentru a trăi din mila unui fost dușman, cînd n-a vrut să trăiască din mila fostului cumnat? Nu cumva între încă tînăra văduvă a lui Grigore Vodă și între boierul din Deleni...? Sigur

e că vel vistierul Ioniță Cantacuzino înzestră el pe fetele doamnei Ileana, măritîndu-le pe toate trei cu foarte simandicoase fețe. Domnița Marghioala, cea mai mare, luă pe Grigore Sturdza, devenind astfel mama viitorului domn al Moldovei, Mihalachi Sturdza; domnița Smaranda, cea mai mică, luă pe Alexandru Hangerli, devenind ea însăși, în 1807, o foarte efemeră doamnă a Moldovei. Și, în sfîrșit, domnița Ralù, cea mijlocie, se mărită cu Matei Cantacuzino-Deleanu, fiul vistierului Ioniță, care înțelese astfel să-și pecetluiască filotimia sau erotimia, printr-o cît mai strînsă legătură de familie.

Capitolul XLVII

DOAMNA RUXANDA A LUI ALEXANDRU VODĂ

e vieţi şi aceleea! Cît zbucium, cîtă rîvnă, cîtă mîndrie, cîtă deşertăciune şi, în schimb, ce puţine zile fericite, iar adeseori, ba chiar aproape întotdeauna, ce tragice sfîrşituri. Alexandru, al doilea fecior al bătrînului Ion Vodă (din şirul Callimakilor al treilea voievod), a fost, ca şi înaintaşii lui, un om cumsecade, dar foarte năpăstuit de biografii săi. Singur N. Iorga a restabilit faptele cum au fost şi cum trebuiesc povestite, arătînd că Alexandru Callimaki n-a fost vinovat de moartea fratelui său Scarlat, decît pe cale piczişă şi fără voia lui. Vom vedea îndată cum s-au desfăşurat în adevăr faptele.

Tinereţea acestui voievod deştept şi cu multă ştiinţă de carte a fost schiţată altădată, cînd l-am întîlnit în casa tatălui său de la Curù-Cişmè, pe cînd era Ion Călmaşul încă marele dragoman al Porţii. L-am mai întîlnit la curtea din Iaşi, cînd era tată-său domn, iar el o tînără beizadea care se ţinea de petreceri, de nunţi şi de vînători, de culesul viilor şi de gustatul mustului, la foişorul de la Copou. Şi l-am mai văzut, cinci ani mai tîrziu, în încăperile aceleiaşi străvechi curţi domneşti, pe cînd domnea frate-său Scarlat, stînd de vorbă pe franţuzeşte şi pe

italienește cu abatele Boscovich, discutînd matematică, astronomie și fizică. Pe urmă, cînd fu vodă Scarlat mazilit, se duse beizadea Alexandru cu acesta la Constantinopol, locuind din nou în casa în care se născuse și copilărise, pe malul Bosforului, la părinții lui.

În 1767 se întoarse la Iași, împreună cu fratele mai mare, numit pentru a doua oară domn al Moldovei. Aici tînărul Alexandru — avea abia 30 de ani și era încă neînsurat — mai puțin ahtiat de petreceri decît odinioară, dar din ce în ce mai dornic de-a cunoaște lucrurile apusului, tînăra beizadea, zic, începu să se plictisească de viața prea îngustă a unei boierimi încă prea înapoiată pentru gusturile și creșterea sa. De aceea îl aflăm mereu în tovărășia străinilor. Trecu, în vremea aceea, și baronul de Tott pe la Iași, dar el și Alexandru nu se puteau suferi, așa încît plăcerea cea mare a beizadelei era să meargă la biserica papistașă să bea cafea cu părinții franciscani, de la care vorbind „frînceşte", putea afla mai ușor decît de la boierii moldoveni, oricît de veliți vor fi fost ei, ce se mai petrecea în „Evropa".

Așa își duse el traiul acolo doi ani încheiați. În ianuarie 1769 liniștea aceasta se strică, dragomanul Porții, Niculachi Suțu — care era fratele cumnatului Mihai, cel ce ținea pe Sevastia Callimaki — ceruse de la Vodă Grigore să-i înapoieze niște bani, mulți, pe care-i datora cu prilejul învestiturii domniei de-a doua. Întrucît Grigore Callimaki primise de la Poartă cîteva sute de pungi pentru aprovizionarea armatei turcești, dragomanul cerea să i se plătească datoria din banii aceștia. Cum cererea unui dragoman influent este aproape o poruncă, Grigore Vodă se supuse și trimise pe frate-său Alexandru la Țarigrad să plătească lui Șuțu pungile de galbeni ce-i datora.

Ajuns la Constantinopol, la părinți, în mijlocul unei vieți cu care era obișnuit de copil și care-i plăcea mai mult decît cea din meleagurile Bahluiului, beizadea Alecu nu vru să se mai întoarcă la Iași. Nicolae Suțu se supără. Ce era să facă Alexandru Callimaki în Țarigradul acela unde se trăgeau toate sforile politicii românești și „se făceau atîtea lucruri", spune N. Iorga, „pe care nu se cădea

ca el să le știe". Alexandru fu deci poftit să se întoarcă la Iași, o pofteală care suna a poruncă. Nu era însă el omul care să se supună voinței altora. Văzînd stăruințele lui Suțu, care vru chiar să-l ridice cu de-a sila din casa lui, el, prin giuvaergiul armean Tuzoglu, înaintă o plîngere sultanului, cerînd să fie lăsat să rămînă la Constantinopol. În arzul acela, el arăta că epitropia dragomanului Suțu apăsa greu asupra domniei fratelui său Grigore, aducînd drept dovadă, între altele, faptul că-și „scosese datoria din banii sultanului". Iată cum s-au petrecut faptele. Iată cum, pentru o răzbunare împotriva lui Suțu, Alexandru adusese nenorocirea asupra capului fratelui său Grigore. Căci sultanul nu putu ierta domnului Moldovei să-și fi plătit datorii personale din banii trimiși pentru aprovizionarea armatei. Greșeala aceasta, după care au mai urmat și altele despre care am mai vorbit, atrase după sine mazilirea lui Grigore Callimaki, aducerea sa la Constantinopol și încarcerarea în închisoarea Bostangiilor. Tovarăși de carceră avu Grigore Vodă pe frate-său Alexandru și pe dragomanul Nicolae Suțu. Însă, pe cînd cel dintîi și cel de-al treilea nu ieșiseră de acolo decît pentru a-și ispăși certurile bănești cu tăierea capetelor, beizadea Alexandru avu norocul să scape teafăr din încurcătură și să se întoarcă acasă la bătrînii lui părinți, care în nenorocirea ce se năpustise asupră-le, avură cel puțin mîngîierea de-a putea îmbrățișa măcar pe unul din feciorii lor.

Dacă este adevărat că mai tîrziu ar fi vrut Alexandru Callimaki să înzestreze pe fiicele fratelui său, și că ele ar fi refuzat să ia bani „de la cel cu tîrzii remușcări", apoi nepoatele acestea n-au avut dreptate, fiindcă Alexandru, în credința sufletului său, ar fi vrut să ajute pe tatăl lor, nu să-l omoare.

E de presupus că un simțămînt mai adînc omenesc decît acel de a-i plăcea viața la Constantinopol, îndemnase pe Alexandru să nu fi vrut să plece la Iași, în iarna anului 1769. Simțămîntul acesta trebuie să fi fost dragostea. Om de 32 de ani acum, el se prinse a iubi pe o domniță trăitoare și ea acolo, pe malul Bosforului, nu departe de casa bătrînilor Callimaki. O chema Ruxandra,

fiica lui Scarlat Vodă Ghica, care murise de trei ani, urmat în scaun de fiul său Alexandru, fratele vitreg al Ruxandei, dar și acesta, după o scurtă domnie de doi ani, fusese mazilit și se întorsese la Constantinopol. Acum trăiau cu toții în Țarigradul acela dătător de măriri și de căderi — însă nu împreună. Fostul voievod Alexandru era însurat și avea doi copii, un fiu, beizadea Grigore, și o fată Ruxanda, care va fi doamna lui Constantin Vodă Hangerli. Ei locuiau în casa lor proprie. Pe de altă parte mama acestui Alexandru, doamna Ruxanda, cea din urmă nevastă a lui Scarlat Vodă Ghica, locuia cu numeroșii ei copii (cinci la număr) în casele mortului voievod. Și în sfîrșit, acolo la Curù-Cișmè, locuia o fostă soție despărțită a lui Scarlat Ghica, Eufrosina, nepoata de soră a lui Ciuchi și a doamnei Pulcheria Mavrocordat. Aceasta era mama domniței Ruxanda Ghica. Bogate nu par a fi fost ele, însă trebuie să fi fost două femei de treabă, care plăcură și bătrînilor Callimaki și fiului Alexandru. Scurtă vreme după tragedia arătată mai sus — decapitarea lui Grigore Vodă Callimaki — beizadea Alexandru ceru pe domnița Ruxandra în căsătorie. Nunta se pare a fi avut loc în anul 1770, iar zestrea pe care o aducea tînăra mireasă era de 25.000 lei — în aur bine-înțeles și în valuta de atunci, dar totuși puțin lucru pentru o fată și soră de domni. Soțul ei avea însă o casă de țară într-una din frumoasele insule Prinkipo — la Halki — și i-o dărui ei în semn de mare dragoste ce-i purta și-i va purta pînă la sfîrșitul vieții lor. Ruxanda vîndu în curînd acea casă, iar cu banii ce luă pe ea își făcu un foișor la Therapia, pentru a-și avea pe malul Bosforului colțul ei anume și să nu fie nevoită să locuiască cu socrii ei, care deși oameni foarte de treabă, erau și foarte bătrîni. De ! noră și soacră sub același acoperiș — mai bine nu !

Acolo, la Therapia deci, trăiră noii căsătoriți, zece ani încheiați. Acolo să născură cei patru copii : Scarlat, Ion, Ralù și Eufrosina. Aceste numiri sînt caracteristice pentru obiceiurile acelor vremuri. Pe părinții Ruxandrei Ghica îi chemase Scarlat și Eufrosina, pe ai lui Alexandru Callimaki, Ion și Ralù ; copiii fură deci botezați după numele celor patru bunici.

Cea mai mare din fete — și din copii — Ralù, născută în 1774, se mărită aproape copilă cu beizadea Constantin Ipsilanti, fiul lui Vodă Alexandru — acel nebunatic de Constantin, care în tinerețele sale fugise împreună cu frate-său de la București la Viena, pricinuind astfel mazilirea tatălui său. Dar curînd după nuntă, care trebuie să fi avut loc în 1786, cînd avea vreo 12 ani, ea muri, lăsînd în 1788 un văduv care se va mîngîia ușor și un copil, Elena, de care vor avea grijă bunicii.

Cealaltă fată, Eufrosina, mult mai mică, se va mărita abia 10 ani mai tîrziu, în 1795, cu Alexandru Suțu, fiul fostului dragoman Niculai, cel din pricina căruia murise Vodă Grigore Callimaki și care de altfel murise împreună cu el. Prin această însoțire se încheie deci o veche ură de familie, care adusese groaznice jertfe și capete tăiate. Dar, după cum spune prea frumos N. Iorga : „după morți, murise și amintirea simțămintelor ce-i însuflețiseră". Această domniță Eufrosina va fi la rîndul ei doamnă și o vom mai întîlni la domnia soțului ei Alexandru Suțu.

Fiii Scarlat și Ion erau deocamdată încă doi pușți, pe care-i învăța carte dascălul francez Jean-Baptiste Trécourt. Beizadea Alecu ținea ca fiii săi să aibă cel puțin cultura pe care o avea el. De altfel așa și fu.

Ruxanda Callimaki multă vreme nu avu parte să se vadă doamnă. Îi trecură soțului înainte și cumnatul Mihai Suțu și cumnatul Alexandru Mavrocordat (bărbații surorilor sale Sevastița și Mărioara), perindîndu-se amîndoi, scurt timp, în scaunul Moldovei. Dar nu trebuie crezut că fiul voievodului Ion și fratele voievodului Grigore era un om lipsit de ambiție. Dacă nu ajunsese încă la mult rîvnita domnie a Moldovei, pricina era numai că nu avusese noroc. Abia în 1785, la o vîrstă de 48 de ani, ajunge el a fi dragomanul Porții. Din ziua aceea calea domniei îi era deschisă.

Între timp murise în sfîrșit tatăl său, bătrînul de 90 de ani Ion Callimaki, în anul 1780. Cum văduva acestuia, doamna Raliță, porni atunci în Moldova să se călugărească, cum fratele Grigore Vodă era mort de 11 ani, beizadea Alexandru moșteni el casa de la Curù-Cișmè,

în care se și mută, împreună cu Ruxanda și cu copiii lor. Foișorul de la Therapia rămase „o casă de țară", unde mai mergeau doar vara, din cînd în cînd, pentru a fi mai aproape, în timpurile călduroase, de vînturile Mării Negre.

În sfîrșit, zece ani abia după ce fusese numit dragoman, ajunse Alexandru Callimaki și domn. La 26 mai 1795 îmbrăcă cuca, sărută piciorul sultanului, ascultînd liturghia la patriarhie și porni cu alai acasă, unde i se aduseră tuiurile. La 1 iunie, cufundat pînă în gît în datoriile ce trebuise să le facă, își luă soția și copiii și porni pe mare spre Moldova. La 28 iunie, seara, era la Galați, de unde plecă „incognito" spre Iași, unde se strecură fără alai „întovărășit de un roi de amintiri dureroase, în acest vechi lăcaș al petrecerilor sale, care-l primi cu o bucurie înduioșată". El înlocuia în scaunul țării pe cumnatul Mihai Suțu, care pleca din Iași cu o avere de 15 milioane de piaștri.

Curtea acestui voievod fu destul de morocănoasă și nu se asemănă de loc cu ceea ce fusese pe vremea tatălui său, cu 38 de ani în urmă, cînd era el însuși un flăcău de 18 ani. Doamna Ruxanda era o femeie de peste 50 de ani, care mai avusese și nenorocirea de a-și pierde pe fata ei mai mare, Ralu Ipsilanti. Cealaltă fată, Eufrosina, măritată de curînd cu Alexandru Suțu, rămăsese la Constantinopol, iar fiul Scarlat, băiat de vreo 23 de ani, era și el om așezat, însurat (cu domnița Smaranda a lui Nicolae Mavroyeni) și fără mare dorință de viață zgomotoasă și de nechibzuite petreceri. Rămînea tînăra beizadea Ion, care ar fi putut și ar fi trebuit să facă să răsune odăile vechii curți domnești de rîsetul său copilăresc ; însă băiatul acesta pare a fi avut o fire închisă și stearsă. Hotărît, viața aceasta de la curtea celui de-al treilea domn Callimaki nu era de invidiat.

De altfel, domnul pierdu repede din popularitatea sa, fiindcă, pentru a-și plăti datoriile, puse, ca toți înaintașii săi, biruri grele pe țară. Ba mai mult, el învie din nou darea văcăritului, cea desființată de frate-său Grigore, ceea ce aduse asupra-i un blestem obștesc, pe care bătrînul voievod îl va purta multă vreme în cap și în suflet. Se mai ivi și o groaznică ciumă în Iași, care, deși

nu era domnul întru nimic vinovat de ea, mai adăogă la nepopularitatea sa.

Dar o notă cu totul duioasă în viața acestui om fu nemărginita dragoste ce-a purtat-o tovarășei sale de bucurii și de dureri, doamnei Ruxanda. Ca și tatăl său, care-și iubise atît de mult pe strașnica lui Raliță, Vodă Alexandru se arătă pînă la sfîrșitul vieții sale cel mai credincios și mai iubitor dintre soți.

În 1799, după abia patru ani de domnie, avînd și el acum 62 de ani, Vodă Alexandru găsi cu cale că e mai cuminte să se lepede de toate măririle lumii și să se întoarcă liniștit la casa din Constantinopol, să-și isprăvească acolo, cu Ruxanda lui, o viață din care, în măsura puterilor sale, storsese tot ce putuse. Poate mai trăsese în cumpăna acestui gînd și groaza ce avea de toți banii care trebuiau dați pentru reînnoirea domniei. La 18 octombrie 1798 el trimisese la Poartă 700 de pungi ce i se ceruseră, în decembrie același an turcii mai voiau alte 500 de pungi, 1000 de oi și 20.000 de kilograme de fructe, iar în primăvara următoare i s-ar mai fi cerut și alți bani, căci îl aflăm atunci pe Callimaki scos din fire și cerînd el însuși mazilirea sa. La 22 martie 1799 sosi de la Poartă firmanul de înlocuire a voievodului Alexandru prin fostul său ginere Ipsilanti. Lucrurile se petrecură deci „în familie", iar firmanul de mazilire era plin de laude la adresa credinciosului voievod înlocuit, care din cauza bătrînețelor ceruse el însuși lucrul acesta.

Această grozavă slăbiciune a bătrînețelor nu-l împiedică să mai trăiască 22 de ani.

Retrași amîndoi la Constantinopol, Alexandru și Ruxandra se bucurară acum de un trai poate mai fericit decît cel dinainte. Pe cînd fiul lor Scarlat era de cîțiva ani dragoman al flotei, celălalt fiu, Ion, fu numit, în 1801, mare dragoman al Porții, iar ginerele Alexandru Suțu căpătă, în același an, domnia Moldovei, făcînd astfel din fata lor Eufrosina, la rîndul ei, o doamnă.

Cu doi ani înainte, în octombrie 1799, doamna Ruxanda botezase pe nepoțica ei Ralu, copilul fiicei sale, iar acum, vestea că această fată era doamnă a Moldovei, umplu pe bătrîni de bucurie. Fostul voievod Alexandru

scria, la 8 iulie 1801, vel vornicului Vasile Ruset la Iași: „Am aflat cu plăcere despre domnia ce s-a dat, într-un ceas bun, prea strălucitului și celui ca un fiu dorit nouă ginere...". Scrisoarea e grecească și se isprăvește familiar și frumos cu aceste cuvinte: „Află domnia-ta că pentru aplecarea binevoitoare și iubirea ce avem pentru d-ta, ne bucurăm primind scrisorile-ți, pe care să nu lipsești a ni le hărăzi necontenit, dîndu-ne știre despre buna-ți sănătate. Și anii domniei tale să fie de la dumnezeu mulți și cucernici". Iar iscălitura este: „Al d-tale rob gata la toată slujba, Alexandru Calliamaki Voievod".

Ducînd astfel o viață liniștită în bătrînească lor casă, înconjurați de rude și prieteni, toți numai prea înălțate fețe de foști voievozi, foste doamne, beizadele și domnițe, Alexandru și Ruxanda se gîndiră că „întrucît moartea, de la strămoșul nostru Adam pînă la sfîrșitul veacurilor, vine la vreme necunoscută asupra întregului neam omenesc", ar fi deci bine să orînduiască averea lor, pentru ca atunci cînd îi va găsi și pe ei nemiloasa moarte să nu aibă copiii lor a se certa între ei, pentru bani, sau case, sau scule.

Și astfel, într-o zi friguroasă de iarnă, la 10 ianuarie 1810, adunîndu-se cu toții împrejurul mangalului, fostul voievod Alexandru Callimaki dictă fiului său Ion voința lui cea de pe urmă. El avea 73 de ani, om încă verde care putea nădăjdui să trăiască pînă la vîrsta de 90 de ani, ca tatăl său, poate chiar pînă la 100, ca unchiul său mitropolitul Gavril; căci pe neamul acesta de voinici orheieni, oameni înalți, spătoși și sănătoși, îl dăruise soarta cu o lungime de viață, care părea a nu putea fi curmată decît doar de sabia sau de șireangul păgînului. Oricum, măsurile trebuiau luate la vreme și Alexandru Vodă puse pe fiul său să aștearnă pe hîrtie duioasele cuvinte că „în frumoasa și bogata bătrînețe a strămoșilor neamului nostru, copii ai unor copii plăcuți lui dumnezeu, ei și-au făcut cu toții, după credință, diată"... și deci face și el pe-a lui.

Trecînd la ai săi, domnul hotărăște ca „oricîte lucruri s-ar găsi strînse în bani la sfîrșitul vieții mele sau fie diamante, arginturi, stofe sau haine, toate să le împartă

doamna deopotrivă la cei trei iubiți copii ai noștri : Scarlat Voievod, beizadea Ion și înălțata doamnă Eufrosina". Cît despre soția lui, „preaiubita noastră doamnă Ruxanda", ea rămîne moștenitoarea caselor de la Curú-Cișmé și de la Therapia, împreună cu toate mobilele și „osebit să i se dea înapoi zestrea de 25. 000 lei". După ce mai hotărăște să se dea și nepoatei lor de fiică, Elena Ipsilanti, 7.500 de lei, pentru ca împreună cu cei 12.500 lei ce primise fiica lor Ralu, să se împlinească suma de lei 20. 000 — apoi încheie diata zicînd : „să fie copiii mei întotdeauna supuși și ascultători la toate îndemnurile și la voința preaiubitei noastre doamne și a lor preaiubitoare mamă, precum cere datoria fiiască, și aceasta pînă la cea mai adîncă bătrînețe a ei".

Doamna Ruxanda, care avea și ea cam la vreo 70 de ani și care n-ar fi dorit să supraviețuiască pe soțul ei, se întristă auzind vorbele acestea cum curg din gura bărbatului ei și se apucă să scrie sub iscălitura acestuia : „Eu, citind diata de față, pusă în scris și pecetluită, mă rog din tot sufletul și din toată inima către dumnezeu ca să se milostivească de mine și să mă așeze împreună cu toți păcătoșii ce s-au pocăit... iar dacă, pentru multele mele greșeli, n-ar asculta domnul această rugă fierbinte a mea și ar lua la sine, înainte de mine, pe domnul și stăpînul meu, nu pot decît să mă închin voinței lui celei prea sfinte și iată iscălesc cu însăși a mea mînă și pecetluiesc cu pecetea mea. Ruxanda doamna întăresc".

Se mai trec zece ani. În scaunul Moldovei se urcă fiul Scarlat (1812-19) și într-al Munteniei ginerele Alexandru (1819-21). Fericirea bătrînilor pare a nu mai avea sfîrșit. Îi mai întîlnim în documentele timpului, pe doamna Ruxanda botezînd pe încă una din nepoatele sale, Maria Suțu, la 22 august 1817, iar pe vodă Alexandru cerînd de la patriarhul din Constantinopol să fie iertat de acel foarte vechi păcat ce făcuse pe cînd era domn în Moldova, de-a fi reînființat darea văcăritului. Pentru a căpăta dezlegarea, el arătă că din banii luați a făcut un spital și a cumpărat case pentru locuința consulilor

străini. Patriarhul dezleagă, sufletul se ușurează... și totul merge frumos înainte, pînă la catastrofa finală.

Revoluția din 1821 aduce, una după alta, moartea tuturor. Ginerele Alexandru Suțu se stinge în scaun, la București, de inimă rea. Fiul Ion, împreună cu mulți, e surghiunit la Cesareea în Siria, unde i se taie capul. Scarlat Voievod, exilat la Boli, cînd aude de moartea fratelui său, cade din picioare, mort la pămînt.

Rămîn bătrînii în viață, el de 84 de ani, ea de vreo 80. Ce mai căutau pe pămînt ?

Aproape orb, bătrînul Callimaki fu aruncat și el în temniță. Averea îi fu toată confiscată și doamna Ruxanda fu dată afară din casa ei, pe drumuri, la vîrsta ce avea.

Cîtă mărire, cîte nădejdi în viitorul neamului, ce vorbe frumoase în cuvioase diate, pentru a sfîrși astfel !

Fostul voievod Alexandru fu scos curînd din închisoare și lăsat, de gît cu bătrîna lui, să cerșească pe străzile Stambulului...

Și în sfîrșit muriră amîndoi, în același an de groază 1821.

Capitolul XLVIII

DOAMNA SMARAGDA A LUI SCARLAT VODĂ

asul puțin prea lung și buza de sus prea subțire, dar încolo un păr frumos și, sub niște sprîncene bine încondeiate, o minunăție de ochi ; soție credincioasă, mamă iubitoare — femeie ștearsă ca mai toate doamnele din vremea ei, zbuciumată și nenorocită ca cea mai mare parte din ele ; aceasta a fost domnița Smaranda a lui Nicolae Vodă Mavroyeni, doamna lui Scarlat Callimaki Voievod.

Era cea mai mare dintre fetele lui Mavroyeni și ale soției sale Mărioara, născută Scanavi. Lumina zilei o văzu în Constantinopol, sau mai bine zis pe malul Bosforului, la Therapia, prin anii 1773—74. Cu totul greacă, prin tată, prin mamă și prin creștere. Cînd tatăl ei fu trimis domn în Țara Românească, în mai 1786, ea era încă o copilă de vreo 12 ani — și nu rămase în București nici măcar un an și jumătate. Căci în toamna lui 1787, izbucnind războiul dintre austrieci, ruși și turci, domnul Munteniei se gîndi să-și trimită familia înapoi la Constantinopol spre a o feri de bătaia tunului sau de vreo eventuală ocupație străină. La 17 septembrie, porni

deci doamna cu copiii ei, cu medicul curții, cu 40 de slujitori și cu toată averea domnească încărcată în rădvane, prin Bulgaria, acasă. Rămăsese în București doar fiul cel mai mare, beizadea Petrache, pentru a se obișnui cu meșteșugul războiului cu care voia să-l deprindă viteazul său tată.

Și trecură astfel trei ani încheiați, trăind familia despărțită, doamna cu copiii în Constantinopol iar domnul cu fiul său prin lagărele turcești — pînă în septembrie 1790, cînd, fără binecuvîntate motive, ca întotdeauna, se rostogoli capul însîngerat al voievodului Munteniei în noroaiele de prin părțile bulgărești ale Dunării, la Bella, lîngă Vidin.

Ce jale fu atunci în casa de la Therapia, numai închipuirea ne-o poate înfățișa. Sărmana doamnă Mărioara își cheltui toată averea pentru a-și cumpăra prieteni turci, care să roage pe sultan a reabilita cel puțin memoria decapitatului voievod. Și astfel într-o vineri a nu se știe cărui an, pe cînd sultanul Selim trecea cu alai prin străzile Stambulului, un ienicer se aruncă în genunchi în fața calului, ridicînd în sus cu vînjoasele sale brațe pe mica beizadea Iusufachi, care ținea în mînă un arz către împărat. Se restabilea, în cererea aceea, nevinovăția lui Mavrogheni și se cerea îndurare pentru familia lui.

Sultan-Han Selim fu mărinimos și din acea zi începu pentru doamna Mărioara și pentru fetele ei un trai mai omenesc.

Curînd după aceea — trebuie să fi fost prin 1793 sau 1794 — se făcu nuntă mare la Therapia : domnița Smaragda se mărită cu beizadea Scarlat, fiul lui Alexandru Callimaki.

Acesta din urmă, deși om de aproape 60 de ani, nu fusese încă domn ; abia după un an, în 1795, urcă el treptele scaunului Moldovei, luînd cu el la Iași și pe fiul său Scarlat, împreună cu tînăra lui soție.

Pentru a doua oară se afla acum Smaragda în meleagurile noastre. Întîia dată fusese la București ca fiică și acum era la Iași ca noră de domn. Avea vreo 21 de ani, o vîrstă destul de fragedă pentru a se putea deprinde

cu limba și cu obiceiurile unui popor străin. Din nefericire însă, în societatea noastră, nici limba nici obiceiurile nu erau pe atunci ale neamului românesc. Nu doamnele care veneau la noi învățau a vorbi și a trăi românește, ci jupînesele, muntene sau moldovene, se deprindeau ele a papagalici graiul și felul de trai al femeilor din Fanar. Ca atare, cei patru ani petrecuți la Iași nu-i folosiră Smaragdei Callimaki nimic și ea se întoarse, în 1799, la Constantinopol, cu mazilitul ei socru, cu soacra, cu bărbatul și cu copiii, mai grecă decît venise.

Așezare proprie nu avea încă. Din casa mamei sale din Therapia se mutase într-a socrilor la Curù-Cișmé și acolo trebuie să se fi născut și fata ei Ralu, fiul Alexandru văzînd lumina zilei poate dinainte, în Iași chiar. Cînd mai tîrziu, în 1802, Scarlat Callimaki fu numit mare dragoman, el pare atunci abia a-și fi clădit sau cumpărat o locuință în Arnăut-Kioi, în imediata apropiere a așezării părintești.

Înălțarea soțului ei la rangul de dragoman era poarta deschisă spre domnia Moldovei, adică spre mărirea aceea în capătul căreia stătea, căscată, prăpastia. Beizadea Scarlat făcu tot ce-i stătu în putință pentru a călca cît mai repede și cît mai hotărît pe drumul acela presărat cu flori și cu spini. Prin creșterea ce primise de mic de la doi dascăli francezi, Trécourt și Martinot, tînărul dragoman era cu totul plecat Franței. De altfel, printre grecii Fanarului, era un curent în favoarea culturii franceze, care ținea de vreo 20—30 de ani, și care era importat de ei în țările noastre. Dintre grecii aceia — Hangerlii, Moruzeștii — cei mai frânțuziți erau Callimakii, ajunși și ei acuma greci de-a binelea. Iar dintre Callimaki, cel mai aprig admirator al Franței era beizadea Scarlat. În calitate de mare dragoman, el dădu mareșalului Brune tot concursul său pentru a face ca Poarta să recunoască lui Napoleon titlul de împărat. Mai mult, se spune că schimbarea politicii turcești din prietenoasă față de Anglia în favorabilă Franței, se datora dibăciei marelui dragoman. În tot cazul, prin sforile trase de el, Callimaki făcu ca în vara 1806 domnii Moldovei și ai Munteniei să fie mazilițî

și în locul lor să fie numiți : el la Iași și cumnatul său Alexandru Suțu la București.

Mare eveniment în viața casnică a Callimakilor această întorsătură a norocului — dar spinoasă fu calea ce duce la izbîndă.

Prin tratatul de la Kuciuc-Kainargi, domniile țărilor române erau statornicite pe 7 ani, neputînd voievozii să fie scoși din scaun decît cu învoirea rușilor. Înlocuirea lui Moruzi și Ipsilanti înainte de vreme fu deci privită de țar ca un act dușmănos lui și făcut înadins pentru a favoriza politică franceză. Consulii moscoviți primiră poruncă de la centru să se împotrivească înscăunării noilor voievozi.

Scarlat Callimaki, fost mare dragoman, era prea știutor al sforilor politice pentru a nu cunoaște situația și pentru a nu înțelege că domnia pe care o rîvnise și căpătase era beteagă din naștere. Pornind deci la Iași, în octombrie 1806, el își luă familia și avutul cu el, însă intră în capitala Moldovei singur, călare, noaptea, trăgînd de-a dreptul la curtea domnească și lăsîndu-și nevasta și copii în urmă, la Tecuci, sau poate la Vaslui, pînă o pipăi pulsul țării.

Acesta bătea a friguri. Boierii ieșeni, strînși între ciocan și nicovală, se dăduseră de partea Moscovei, care li se păru a stăpîni situația, drept dovadă că aveau moldovenii ochi buni. Caretele lor intrau și ieșeau pe poarta consulatului, iar curtea domnească era goală de sfetnici. Această intolerabilă situație o suportă Vodă Scarlat două zile întregi, iar în dimineața zilei de-a treia îi veni știrea din Stambul că era mazilit ! Cauza era flota Marei Britanii care se plimba prin apele Mării de Marmara și armatele țarului care bivuacau pe malul Nistrului. Sultan Selim, pentru a liniști lucrurile, rechemase pe Callimaki și pe Suțu la Constantinopol, înapoind domniile țărilor române mazililor voievozi Moruzi și Ipsilanti.

La 4 noiembrie 1806 Scarlat Vodă părăsi Iașii, cum venise, aproape fugar, merse să-și ridice familia de unde o presărase pe drum — Vaslui sau Tecuci — și se întoarse în grabă la Constantinopol. Smaragda, doamna cea de trei zile, care nici nu putuse pătrunde în capitală, zbuciumată de atîtea drumuri, îngrijorată de sănătatea unor

copii încă prea mici pentru asemenea oboseli, ar fi dorit să se lase de măririle unei situații care nu era făcută pentru puterile sale. Dar nu tot astfel cugeta amărîtul ei soț.

Zbuciumul acesta, cu urmări aproape umilitoare, îl întărîtase și-i oțelise voința. El trimise la Paris pe-o rudă de-a nevestei sale, Ion Mavroyeni, să vorbească cu Talleyrand, în vederea recăpătării scaunului pierdut (mai 1807).

În august viitor era din nou confirmat domn al Moldovei. Deși această nouă numire nu se datora de fapt sprijinului Franței, ci evenimentelor politice în curs, totuși Callimaki crezu de datoria sa să scrie o scrisoare lui Napoleon, pentru a-i arăta că este plecata lui slugă, care nădăjduiește în sprijinul marelui împărat.

Cu o lună înainte, încheind pacea de la Tilsit, Napoleon oferise țarului Alexandru să împartă Europa cu el. Devotamentul lui Scarlat Callimaki trebuie să-l fi lăsat destul de rece. Nu mai puțin, scrisoarea dovedește că domnul Moldovei cunoștea prea bine atît situația politică internațională, cît și interesele sale.

Noile investituri făcute voievozilor Suțu și Callimaki erau de fapt simple formalități, deoarece Moldova și Muntenia erau ocupate. Scarlat Vodă știa lucrul acesta. așa încît, părăsind Constantinopolul pentru a urma oastea sultanului Mustafa, el își lăsă familia acasă.

Urmară pentru doamna Smaragda cîțiva ani de amarnică deznădejde. Numărul copiilor i se sporise cu o fată, micuța Eufrosină, și era nevoită ea acum, singură, acolo în casa lor din Arnăut-Kioi, să-și roadă nerăbdarea, în așteptarea unor întîmplări care nu prevesteau a bine. După trei ani de o astfel de viață, ea află deodată, în iunie 1810, că armata otomană fusese învinsă de ruși la Razgrad și că soțul ei fusese făcut prizonier. Veștile veneau nesigure și cu întîrziere. În toamnă abia auzi că domnul ei fusese dus de generalul Kamenski la București (23 noiembrie) și trimis apoi în Rusia, la Harkov. Dar ceea ce nu avea de unde ști amărîta doamnă, e că Scarlat Vodă se bucura acolo de-o deosebită atenție din partea moscoviților, care-i pregătiseră „o captivitate onorabilă, dîndu-i și pensie de întreținere din partea guvernului".

În sfîrșit — căci toate au un sfîrșit, și relele și bunele și viața care le dăruiește — primi, după alți doi ani, doamna Smaragda vestea că războiul s-a isprăvit și că bărbatul ei a plecat de la Harkov la București, de unde urma să primească caftanul de domnie a Moldovei. În octombrie 1812 a sosit la Arnăut-Kioi și solul lui vodă, cu mult așteptata scrisoare, prin care doamna era poftită să-și strîngă bucluciurile, să-și ia copiii și slugile și s-o pornească la drum, spre Moldova.

Pentru a patra oară acum făcea doamna drumul acesta. De data aceasta o aștepta cel puțin un trai mai liniștit, în timpul unei domnii mai lungi.

Din cauza unei ierni grele, doamna Smaragda nu putu totuși pleca de acasă înainte de sfîrșitul lui ianuarie 1813. Și — lucru ciudat — Scarlat Vodă, care sosie la Iași din noiembrie trecut, nu vru să intre în capitală, fără ca să-și aibă doamna de-a dreapta și beizadeaua sa de-a stînga. El rămase sus la Galata, unde-și așeză curtea, toată iarna, pînă la sosirea familiei sale, în ziua de 6 februarie. Abia a doua zi deci, pe la 7 ale lunii, intră el în Iași cu alaiul domnesc care-l duse la Sfîntul Nicolae, unde mitropolitul țării îl unse voievod al Moldovei.

După atîtea încercări și atîtea neajunsuri, iat-o în sfîrșit pe Smaragda, doamnă cu adevărat. Ea duse, acolo în vechea curte domnească, de atîtea ori arsă și de atîtea ori refăcută, un trai cuviincios de femeie, nu de doamnă. În afară de gospodărie, de copii și de primirile ce era nevoită să facă, n-o aflăm amestecată nici în politică, nici în mișcarea culturală de pe vremea aceea. De altfel, ea tot nu știa românește și e de crezut că n-a învățat niciodată această limbă care nu-i folosea la nimic, deoarece cu bărbatul ei, cu copiii, cu slugile aduse din Țarigrad și cu jupînesele boierilor, se înțelegea pe grecește; iar în popor n-a catadixit ilustra fată a lui Nicolae Mavroyeni să se coboare niciodată.

Scarlat Vodă, nepot de moldovean sadea, învățase, firește, limba țării, dar bine n-o știa nici el. Găsea chiar că ea nu este de nici un folos, iar cînd puse să i se alcătuiască vestita condică de legi, cunoscută sub numele de „Codul Callimaki", porunci să fie scrisă pe grecește, de-

oarece „judecătorii fiind boieri, cunoșteau toți această limbă" — ceea ce, de altfel, nu era adevărat, căci erau și boieri care nu vorbeau decît românește. Mai tîrziu trebuie să fi înțeles și vodă aceasta, deoarece însărcină pe Flechtenmacher cu traducerea legiuirii sale— lucru pe care neamțul nu apucă să-l sfîrșească-din cauza mazilirii domnului.

Totuși Callimaki se mîndrea de-a fi moldovean — acasă i se zicea Iancu — și el înțelese să dea culturii românești o deosebită atenție, sprijinind atît pe mitropolitul Veniamin Kostaki cît și pe Gheorghe Asaki în inimoasele lor încercări de luminare și redeșteptare a poporului moldovean. La școala de catehizie de la Socola, înființată de Veniamin Kostaki, începuse în vremea aceea să se țină cursuri de limba latină, de gramatică, de aritmetică, filosofie și istorie. Se vorbea, în 1815, de „Roma cea slăvită, din care curge neamul nostru !". Iar dincolo, la școala de ingineri hotarnici a lui Asaki, cursurile se predau în întregime pe românește.

Dar cel mai de seamă eveniment cultural din vremea aceea fu reprezentarea, în limba română, a unei piese de teatru. Tot lui Asaki i se datorește și această inițiativă, asupra căreia vom reveni îndată.

Să arătăm mai înainte în ce stare se afla teatrul la români. Lăsînd la o parte bîlciurile, cu saltimbancii, ghidușii, caraghioșii, măscăricii și pehlivanii lor, care își arătau meșteșugurile și la curțile boierești și la curtea domnească, dar care de fapt erau curat ceea ce am numi noi astăzi „artiști de circ" — teatrul, în înțelesul adevărat al cuvîntului, adică desfășurarea unei acțiuni, sau biciuirea unor moravuri, era redus la ultima expresiune a simplicității și reprezentat doar prin irozi și prin păpuși. Cei dintîi înfățișau, din ajunul Crăciunului pînă după sfîntul Ion, închinarea magilor, omorîrea pruncilor de către Irod împărat (regele Herod), în dialoguri hazlii sau dramatizate, toate istorisirile scripturilor cu privire la aceste împrejurări.

Păpușile, dimpotrivă, nu înfățișau o acțiune desfășurată în timp, ci arătau numai diferite tipuri reprezentative ale societății de atunci, fiind ca atare, din punctul

de vedere culturalo-istoric, foarte interesante. O cutie mare de scînduri, numită lada păpușarilor sau hîrzobul, era scena teatrului. Înlăuntru era îmbrăcată în piele de iepure, iar pe din afară cu hîrtie colorată, în spatele căreia jucau păpușile, trase de sfori de păpușari. Aceștia erau de obicei doi și cu țiganul lăutar trei. Ei cutreierau străzile Iașului sau ale Bucureștilor. Și apoi, de-i chema vreun boier în curte — la zile mari, de sărbători, la nunți și la botezuri, privea firește și vodă la păpuși, uneori chiar doamna și domnițele ei— de erau poftiți să între, zic, păpușarii întrebau întîi cum vreau boierii să joace păpușile : cu perdea sau fără perdea, adică să le fie vorba „de-a dreptul" sau „pe înconjuratele".

Nu se poate spune ce auzeau boierii și chiar vodă la chefuri, cînd cereau păpușarilor să vorbească fără perdea.

Măscăricii și pehlivanii, irozii și păpușile, erau bătrîne manifestări ale unei arte în fașă, pe care o cunoscuseră românii de pe vremile lui Vasile Lupu și Matei Basarab și chiar dinainte. De la un timp încoace însă, adică de pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, începuseră boierii noștri a cunoaște o altă artă mai rafinată, acea a adevăratului teatru, pe care o introduseseră în saloanele românești rușii și austriecii. Dar nu se poate spune mirarea bătrînilor boieri și rușinarea sfioaselor jupînese, cînd văzură întîia dată niște baroni și conți străini jucînd „ftiatru", fie chiar în saloanele consulatelor și schimonosindu-se ca măscăricii la bîlciuri. Omul fiind însă un animal al deprinderii, se obișnui cu încetul românul și cu lucrul acesta, așa încît, pe la începutul veacului al XIX-lea, multe din saloanele protipendadei se transormau, la zile mari, în scene de teatru. Dar reprezentațiile acestea avură loc, firește, în limba greacă, fiindcă romînească era pe atunci în ochii tuturor un jargon necioplit, bun pentru ciobani, pentru țărani și pentru slugi. Trebui să se ivească prin anii aceia ai domniei lui Scarlat Vodă un om deștept și inimos ca Gheorghe Asaki, pentru a înțelege că dacă era limba noastră necioplită, apoi pricina era lipsa de meșteri care să se încumeteze

a o mînui cumsecade. Dascălul de algebră și geometrie se apucă deci el să scrie românește, să-și ție cursurile românește, să vorbească prin saloane românește, pînă începură unii a pricepe că limba aceasta își are și ea farmecul ei și e destul de mlădioasă pentru a se putea îmbrăca în ea, nu numai ideile reprezentative ale sapei și ale mămăligii, ci — dacă le ai — cugetări și sentimente.

Unul din boierii aceștia cu mintea mai luminată fu marele hatman Costachi Ghica, nepotul de soră a acelui Grigore Vodă Ghica, decapitat în 1777. Împreună cu Asaki, el puse la cale reprezentarea unei piese de teatru în limba română. De altfel, de cîțiva ani, începuse publicul Iașilor a se obișnui de-a binelea cu teatrul, fiindcă între 1809 și 1812, venise în capitala Moldovei trupa rusească a lui Gaetan Madji, iar în 1813 petrecuse acolo, timp de cîteva luni, o trupă germană. În 1814 cîțiva fii de boieri de la școala lui Chiriac reprezentaseră în limba greacă „Moartea lui Caesar" a lui Voltaire și „Iunius Brutus" al lui Alfieri, iar elevii lui Lincourt de la școala lui Cuculi, jucaseră pe franțuzește o dramă clasică, cu orchestra tarafurilor vestiților Barbu Lăutarul și Angheluță!

Dar această artă cosmopolită nu mulțumea pe patrioții români, doritori de-a redeștepta în moldovean simțămîntul iubirii de limbă și de țară. De aceea se apucară a se înțelege împreună, dascălul Gheorghe Asaki cu hatmanul Costachi Ghica. Cel dintîi prelucră pe românește pastorala lui Gesner și Florian „Mirtil și Chloe", iar cel de-al doilea puse la dispoziție nu numai saloanele sale, transformate în teatru, dar și pe copiii săi, improvizați actori. Fata hatmanului, doamna Șubin, ținu rolul păstoriței Chloe, iar fiul lui Ghica, pe-al lui Mirtil. Costachi Sturza făcu pe Lizis. Reprezentația avu loc la 27 decembrie 1816, în fața întregii boierimi moldovenești, de față fiind și mitropolitul țării, luminatul și blîndul Veniamin Kostaki. Apariția pe scenă a gingașilor ciobănași, îmbrăcați în costum național și vorbind românește în saloanele în care pînă atunci nu se obișnuia de-a se grăi decît în

limba vorbită de hamalii din porturile grecești, stoarse lacrimile multor din boierii țării, tineri și bătrîni.

Succesul piesei îndreptăți pe improvizații actori să mai joace în curînd tragedia „Alzira" a lui Voltaire, astfel încît, după cum spusese Asaki el însuși, cu ocazia „deschiderii scenei naționale" din casa lui Costachi Ghica:

„Picătura deși mică, ce pe-o stîncă picurează,
Face rîului o cale, care după ea urmează."

Se spune că Scarlat Vodă, deși nu fusese de față la acele reprezentații, foarte se bucurase de manifestările acestea de patriotism românesc. Cît despre doamna lui, ea, care abia acum poate începea să îngaime două vorbe în limba țării peste care domnea, grijile ei erau altele. Fata lor mai mare, domnița Ralù, trebuia măritată. Dar se pare că vremurile erau schimbate și se trecuse timpul cînd părinții își alegeau ginerii fără a întreba pe fete de-i vor sau de nu-i vor. Altfel nu s-ar înțelege cum de mirele care se găsi pentru Ralița nu era vreo simandicoasă boizadea fanariotă, ci numai un biet boier de țară, tînăr, bogat, poate și frumos, dar moldovean. Îl chema Constantin Bogdan și fusese înfiat de o rudă de-a sa, Paladi, ceea ce făcu pe boierii ieșeni să spună, cînd vorbeau de el, „hatmanul Constandinică Paladi, născut Bogdan". Nunta se făcu la curte, în anul 1818, și fu „adevărat domnească și frumoasă", zice cronicarul Manolachi Drăghici, „a cărei pomenire s-a ținut minte multă vreme, ca o raritate din acel timp, pentru că lucrul ce s-a văzut atunci și cheltuielile făcute nu mai urmase în țară".

Curînd după aceea un mare bucluc ar fi putut costa viața întregii familii domnitoare. În primăvara anului 1819 o boală, care se bănuia a fi ciuma, hotărî pe domn să ia măsuri pentru țăpuirea locurilor infectate și împiedecarea lățirii mai departe a molimei. Aga Alecu Mavrocordat și hatmanul Șuțu (ginerele lui Ion Callimaki, fratele domnului) fiind însărcinați cu aceste măsuri de pază, împănară orașul cu străji, ai căror zapcii se puseră pe prădat, nelăsînd pe nimeni să treacă dintr-un loc într-altul fără parale, despoind oamenii de bani și de avutul lor. Poporul se răsculă „ridicîndu-se locuitorii din

Tatarași ca la o mie de oameni și călcînd rohatcele în picioare, au intrat în tîrg pe la 9 ceasuri de dimineață. unde mai adunîndu-se peste 1 000 de oameni, unii cu armele, alții cu pietre în mînă, au mers la mitropolie, l-au ridicat pe mitropolitul Veniamin și, punîndu-l în fruntea lor, s-au pornit înspre curtea domnească, clocotind văzduhul de zgomot și de amenințările lor". Vodă își strînse arnăuții în frunte cu vestitul Bimbașa Saba și închizînd porțile („căci în acea vreme aveau curțile porți sănătoase de lemn la trei părți a ogrăzii"), așteptă să vadă dacă va îndrăzni mulțimea să vină pînă la el. Aceasta, împreunîndu-se însă cu alți oameni care veneau dinspre Ciric, fu nevoită să se oprească de împușcăturile arnăuților „care începuseră a slobozi flintele de cum s-a zărit fruntea poporului în dreptul Trei Sfetitelor". Opt din ei căzură morți. Norodul, înfierbîntat, începu să urle : „Porțile la pămînt și foc în tot orașul".

Blîndul, smeritul, învățatul mitropolit Veniamin Kostaki, fiind acolo în mijlocul orășenilor și văzînd deznădejdea lor, îngenuchie în fața acestor oameni, rugîndu-i să nu înainteze și făgăduindu-le că va isprăvi el toate cererile ce la aveau către vodă. Și așa s-a dus singur la curte și văzîndu-l arnăuții l-au lăsat să intre, de-a dat știre marelui cămăraș că vrea să vorbească cu domnul. Scarlat Vodă primindu-l, îi ascultă cererea și rîndui în locul lui Mavrocordat și al lui Șuțu pe hatmanul Iordachi Balaș și pe aga Alecu Callimaki, vărul său de la Stînceşti. Astfel se potoliră lucrurile, mergînd fiecare la casa lui.

Dar o întîmplare cu totul hazlie fu spaima ce traseră boierii curteni văzînd poporul înaintînd pe Ulița Mare înspre poarta curții domnești. Nu se știe ce-o fi făcut în timpul acela doamna Smaragda și copiii ei, dar din scrisul vremii aflăm că „boierii de divan, în slujbă și fără slujbă, apucîndu-i vremea acolo, au stricat ferestrele și au sărit în grădina curții de vale, de unde, peste prăvălișul dealului dinspre amiază, s-au împrăștiat ca puii de potîrniche. Întinzîndu-se înspre Frumoasa și șesul Bahluiului, s-au poticnit de-un gard ce despărțea grădina de comisia domnească. Mare trudă au avut pînă

l-au trecut pe deasupra, unii rămînînd spînzurați de fundul ciacșirilor cu capul în jos, altora rupîndu-li-se poalele giubelelor sau ale antereielor de mătasă, și ei fugind fără de papuci, care cum s-au putut împrăștia mai repede".

Iată o scenă pitorească, despre care putem nădăjdui că va îmbogăți arta filmului românesc !

Această întîmplare avu loc cam la trei luni înainte de mazilirea lui Scarlat Callimaki, despre domnia căruia Poarta fusese atît de mulțumită, încît firmanul care-i fu înmînat în ziua de 24 iunie 1819, nu-i vestea ca de obicei mazilirea, ci sfîrșitul domniei, lucru pînă atunci nemaipomenit. Ba mai mult, pentru a vădi părerea de rău a turcilor că sînt nevoiți să urmeze dispozițiunile tratatului de la București, prin care domniile țărilor noastre erau mărginite la un termen de 7 ani, Poarta hotărî, printr-un hatișerif, că de acum înainte numai patru familii din Constantinopol vor putea ajunge în scaunul Moldovei și Munteniei, și acestea erau, în primul rînd familia Callimaki (fără deosebire de ram), a Moruzeștilor (cu excluderea ramurei lui Dumitru) și a Șuțeștilor (Alexandru și Mihai).

Domn al Moldovei fu numit Mihai Șuțu, iar Scarlat Vodă porni cu doamna Smaragda și cu copiii înapoi la Țarigrad, unde fu primit într-un chip deosebit de măgulitor pentru un fost voievod mazilit. Cîteva zile după sosirea lui acolo, la 30 august 1819, el fu chemat de marele vizir, fiind primit de oamenii acestuia în josul scării de la intrarea divanului. Pătrunzînd la vizir, acesta îl îmbrățișă cu o frumoasă blană de sobol și-l opri o jumătate de ceas lîngă el, pentru a-i reînnoi vorbele din firmanul de mazilire, spunîndu-i că sultanul e mulțumit de felul cum și-a împlinit datoria și-i încuviințează mărturisirea înaltei sale binevoințe.

Ce trebuie să fi fost în zilele acelea în casele Callimakilor de pe Bosfor ! Ce serbări în palatul de la Arnăut-Kioi și în cel de la Curù-Cișmè, în care trăiau încă bătrînii părinți ai lui Scarlat Vodă, fostul Voievod Alexandru și doamnă-sa Ruxandra !

Dar nimeni nu știe nici ziua, nici ceasul.

După nici doi ani de viață tihnită, de viață mare, pe care trebuie s-o fi dus acești evghenetați, acolo, pe malul Bosforului — deodată izbucni revoluția grecească, Eteria.

Mihai Șuțu, domnul Moldovei, fugi în Rusia ; Alexandru Șuțu, domnul Munteniei, muri de inimă rea în scaunul său. La 25 aprilie 1821 Scarlat Callimaki fu numit domn în amîndouă principate. Din nefericire pentru el, niște negocieri pe care le ducea cu rușii, nefiind terminate, el nu putu pleca pe dată să-și ia scaunele în primire. Trimise deci caimacan în locul său pe Ștefan Vogoride — un om, care, ca și fiul său Nicolae, a lăsat în istoria Moldovei o tristă amintire. Acesta prin intrigi care nu sînt încă bine lămurite, strică bunul nume ce avea Scarlat Vodă la Poartă. Pe de altă parte, se pare iarăși sigur că marele dragoman al Porții, Ion Callimaki, fratele lui Scarlat, era amestecat în mișcarea eteristă, fapt pentru care el fu surghiunit în Asia Mică.

Și deodată, pe cînd se gătea Scarlat Vodă să plece în Moldova, iată că o ceată de bostangii se înfățișă la locuința lui din Arnăut-Kioi și-l ridică pe sus, pe nepusă masă, împreună cu doamna-sa Smaragda, cu beizadea Alecu și cu domnița Eufrosina. Fură duși cu toții dincolo de Cornul de Aur, în inima Stambulului, într-o casă de lîngă giamia Sulimaniè, mahala cunoscută pentru netoleranța ei și în care niciodată nu locuise vreun creștin. Nu știau bieții oameni ce să mai creadă. Închisoare nu era, dar nici nu semăna a curte domnească făcută să adăpostească pe domnul celor două voievodate dunărene.

Îndoiala nu ținu mult. O săptămînă mai tîrziu fură cu toții ridicați și din casa aceea și trimiși peste țărmul Mării Marmara, la Boli, în Anatolia. Acolo află într-o zi sărmanul voievod că bătrînii săi părinți, oameni de 80 de ani, fuseseră băgați la închisoare, iar că fratele său, dragomanul Ion, își pierduse capul sub sabia călăului turc. La auzul acestor îngrozitoare vești, el căzu din picioare, mort.

Scarlat Voievod murise la 26 octombrie 1821, iar doamna Smaragda rămase cu copiii ei acolo, la Boli, multă vreme, plîngîndu-și deznădejdea unei vieți pierdute. Abia după patru ani, în 1825, îi fu îngăduit amă-

rîtei văduve să părăsească locul surghiunului în care zăceau oasele bărbatului ei.

Femeia aceasta, greaca cea care nu se putuse deprinde în atîţia amari de ani să înveţe limba ţării peste care domniseră tatăl, socrul şi bărbatul ei, făcu acum un lucru care-ar putea părea ciudat, dacă, judecînd faptele, n-ar fi dimpotrivă foarte firesc. Plecînd din Asia Mică, ea veni de-a dreptul în Moldova, fără a mai trece măcar prin Constantinopol în care văzuse întîia dată lumina zilei, dar de unde-i veniseră toate nenorocirile ei şi ale neamului său.

Stabilită la Iaşi, unde mai avu în curînd şi durerea de-a pierde pe fiica ei Ralù, ea trăi acolo încă multă vreme, apucînd domnia lui Ion Sandu Sturdza şi primii ani ai lui Mihai Sturdza Voiveod. Se stinse, bătrînă, abia în anul 1837, în luna martie, într-o duminică.

O îngropă fiul ei în biserica Goliei, săpînd peste o frumoasă lespede de marmură albă, cuvintele greceşti care se mai pot citi încă astăzi.

Neamul domnesc al Callimakilor se stinse cu copiii ei.

Domniţa Ralù, cea măritată cu hatmanul Constantinică Paladi, urmase împreună cu bărbatul ei pe părinţi în surghiunul de la Boli. Întoarsă la Iaşi, 1825, împreună cu toţi ai ei, ea muri în curînd, de-o boală, se vede căpătată în urma atîtor amărăciuni şi atîtor oboseli. Ginerele Constantinică se însură mai tîrziu cu Safta Rosetti, fosta nevastă a lui Mihalachi Sturdza, viitorul domn. El era un om mediocru, ne asigură beizadea Nicolae Şuţu în memoriile sale, ceea ce, de altfel, nu l-a împiedicat de-a vrea să fie domn şi de-a fi chiar un foarte serios competitor şi rival al lui Mihai Sturdza, fostul bărbat al nevestei sale. O boală timpurie îl seceră însă în toamna anului 1833, cu cinci luni înainte ca scaunul Moldovei să devină vacant. Din căsătoria sa dintîi cu domniţa Ralù Callimaki, el n-avu decît o fată, Lucia, măritată întîi cu Nicolae Cantacuzino-Paşcanu şi al doilea cu Emanoil-Anton-Getan-Iosef d'Acuna, marchiz de Bedmar y Escalova, conte de Obedos y Prado y Casafuerta, Grande de Spania clasa întîi !... cu care s-a putut mulţumi vanitatea întregului neam Callimaki.

Aceasta fată, Lucia, avu din a doua căsătorie pe Rodrigue de Bedmar, mort în 1863, ai căror coborîtori se mai judecau la Suceava prin 1900 cu moldoveni de-ai noştri pentru pămînt românesc încăput pe cale grecească în mîini spaniole. Din căsătoria dintîi, Lucia Paladi avu o fată, Pulşeria, măritată în iunie 1856 cu prinţul de Sayn-Wittgenstein-Berleburg, ai căror coborîtori se înrudeau cu cele mai mari familii din Europa.

Fata mai mică a doamnei Smaragda Callimaki, Eufrosina, făcu o căsătorie romantică cu Nichifor Papadopol, căpitanul corăbiei cu care se întorsese familia în 1825 din Asia Mică la Galaţi. Ighemonicul neamului trebuie să fi suferit de această groaznică „mezalianţă", făcută totuşi într-o vreme cînd biata familie de surghiuniţi trebuie să fi — vorba ceea — împuşcat francul. Din această însoţire se născu un om cumsecade, erudit scriitor şi istoric, membru al Academiei Române, Alexandru Papadopol-Calimah. Tatăl său, fostul, căpitan de corabie, muri în 1862, exilat fiind din Moldova, pentru motive ce nu ne sînt cunoscute; iar mamă-sa, domniţa Eufrosina, muri foarte bătrînă la Bîrlad în 1878, îngropată fiind în biserica Sfîntului Spiridon.

Cît despre Alexandru, fiul lui Vodă Scarlat şi al doamnei Smaragda, — fost elev la Iaşi de-al lui Gheorghe Asaki, — cînd se întoarse el din surghiunul Asiei împreună cu mamă-sa, fu trimis de rudele sale moldovene în Rusia, unde-şi făcu studiile universitare la Kiew. Mai tîrziu căpătă iertarea sultanului pentru vina închipuită a tatălui său şi, redobîndindu-şi astfel averea confiscată, începu să călătorească prin Europa, fără a pierde însă nădejdea de-a fi şi el cîndva domnul Moldovei. Rapoarte consulare din 1830, vorbind de el, spun că „nu se ţinea liniştit".

Se însură tîrziu, în 1836, cu Eufrosina, fata lui Constantin Cantacuzino-Paşcanu. În 1848 a fost ambasadorul Porţii otomane la Londra, în 1849 la Paris şi în 1853 fu făcut principe de Samos. Numit şi ambasador la Viena în 1855, el se retrase din viaţa publică, mergînd să-şi

sfîrșească zilele, în tihnă, la Paris, unde-și cumpără o frumusețe de casă în centrul capitalei lumii, pe Piața Concordiei colț cu strada Boissy-d'Anglas. Muri acolo, în Franța, în 1879, în castelul pe care și-l mai cumpărase la Mennecy. El nu avu decît un singur copil, Scarlat, mort la vîrsta de un an și îngropat în biserica Goliei, alături de bunică-sa doamna Smaragda.

Capitolul XLIX

FAMILIA CARADJA. NICOLAE VODĂ, DOAMNA TARSIȚA ȘI FAMILIA LOR

aradja — ortografia românească este însă Caragea — era un nume turcesc foarte răspîndit în împărăția otomanilor și cunoscut din vremea sultanului Mahomed al II-lea, cînd generalul său Karadja Bey cuceri San-Stefano din mîinile bizantinilor.

Cara înseamnă pe turcește negru (care pe grecește se spune *mavros*, de unde Mavrocordat, Mavroyeni, Mavromihalis, etc.).

Cum au ajuns niște greci a purta acest nume turcesc nu putem ști, dar în tot cazul ei l-au adoptat demult, căci primul membru cunoscut al acestei familii este un anume Constantin Caradja, trăitor prin 1560, ceea ce dă neamului acestor fanarioți o vechime pe care nu o are nici unul altul, în afară firește de Cantacuzini.

Coborîtorii acestui Constantin au fost, la începutul veacului al XVIII-lea, Gheorghe și Dumitru. Din cel dintîi se trăgea Ion Vodă și din al doilea Nicolae Vodă Caradja.

Despre Gheorghe Caradja, străbunul lui Ion Vodă, ştim multe lucruri interesante, care nu-şi află locul aici. Totuşi, va trebui să arătăm, fiind în cadrul acestei lucrări, nunta uneia din fetele lui, care a fost descrisă de un călător străin cu un lux de amănunte deosebit de interesante.

Gheorghe Caradja, însurat cu Ruxandra Vatazi, era dragomanul (tîlmaciul) ambasadei olandeze din Constantinopol. În noiembrie 1719 el îşi mărită fata, Constanţa, după Dumitru Şuţu, la a căror nuntă fură poftiţi şi ambasadorul Germaniei, contele Hugo von Virmond, cu secretarul său Gerhard von der Driesch. Acesta din urmă descrie într-o carte serbările acestei cununii, din care extragem următoarele scene pitoreşti :

Cucoanele grece, acoperite cu juvaiere din cap pînă în picioare, stăteau turceşte pe divan. Străinii poftiţi la nuntă, nemţi şi olandezi, fură învoiţi să ia loc pe sofale lîngă ele. Îmbrăcămintea acestor fanariote era în 1719 cam aceeaşi pe care am mai arătat-o cînd am vorbit de doamna Ana Racoviţă. Pe cap purtau o căciuliţă de catifea puţin ţuguiată, cu vîrful căzînd peste urechea stîngă. Unele din ele erau cusute în fir de argint sau de aur, altele erau împodobite cu diamante şi mărgăritare, deasupra cărora aruncau o batistă de stofă subţire. Părul îl purtau lins pe spate, atîrnînd în zulufi. De gît spînzurau lanţuri de aur, împodobite cu pietre scumpe, care cădeau peste o cămaşă de in atît de subţire „încît se puteau admira sînurile lor albe ca zăpada". Rochiile de mătase, închise cu o mulţime de nasturi, erau în aşa fel croite „încît arătau toate mişcările trupului". Brîul, lat de trei degete, era şi el împodobit cu fel de fel de nestemate. Peste rochie purtau o blană de samur sau de hermină, încheiată la gît cu o copcă. Sub rochie aveau pantaloni de mătase fină, croiţi foarte largi şi strînşi la picioare (ca şalvarii turcoaicelor) în papuci de piele galbenă. Pe stradă purtau, însă, firește, o altă încălţăminte pe deasupra, pe care o scoteau cînd intrau în casă. Fiecare cucoană avea o servitoare anume pentru această slujbă, care o întovărăşea oriunde mergea.

Serbarea începu cu cîntecele necuviincioase ale „caraghioșilor" turci — după care frumoasele fanariote, gătite după cum am arătat, începură să joace fel de fel de jocuri de pe atunci, de fapt hore, sîrbe și bătute, căci lascivele dansuri orientale erau lăsate pe seama profesionistelor, iar cele occidentale nu erau introduse în 1719.

Dovada că dansurile nu erau altele decît acele care se mai joacă și astăzi la noi, ne-o dă englezul Thornton cînd ne face despre ele, următoarea descriere : Femeile și bărbații fac o roată, ținîndu-se de mînă, cu picioarele foarte înlăuntru. Cucoanele, îmbrăcate în blănuri care au părul pe dinafară, se țin cu pieptul și burta înainte ; spatele adus, gîtul țeapăn, le merg picioarele înainte și-napoi și la dreapta și la stînga și la stînga și la dreapta, în tactul unei muzici tot atît de monotone...".

Coana Manda !

Dar descrierea aceasta foarte plastică a unui englez, căruia nu-i plac dansurile noastre, este completată într-un chip adorabil de un belgian, căruia dimpotrivă îi place tot ce este oriental și mai ales românesc, deșteptul, finul, spiritualul prinț Charles de Ligne.

„Se țin de mînă pentru a nu se împrăștia ; fac cîțiva pași roată, însă mereu unul în fața celuilalt. Fac figuri, aproape se despart, se retrag, se apropie, nici eu nu știu cum ; se privesc, se întîlnesc, se ghicesc, au aerul că se iubesc... Acest dans mi se pare a fi foarte înțelept."

Dar să ne întoarcem la nunta Constanței Caradja cu Dumitrachi Șuțu.

Două zile după serbarea de mai sus, avu loc în casa dragomanului Gheorghe, cununia „oficiată de patriarhul din Constantinopol, însoțit de 16 mitropoliți", care trebuie neapărat să fi fost episcopi.

În sala cea mare a serbării stăteau la o masă cu șerbeturi, dulceață, prăjituri de portocale, de lămîi și de migdale — mirele și mireasa. La dreapta mirelui luase loc patriarhul cu toți popii lui, iar la stînga fostul mare dragoman al Porții, Alexandru Mavrocordat (Exaporitul), care era vărul de-al doilea al lui Gheorghe Caradja, tatăl miresei. După Mavrocordat veneau străinii din misiunile olandeze și germane și în urma lor musafirii greci, prieteni ai casei.

Mireasa, care purta o cunună de flori pe cap și un văl foarte des pe obraz, trebuie să fi avut pe maică-sa Ruxanda la stînga, și pe mama soacră la dreapta. La un semn, ea se sculă de la masă și mergînd în iatacul ei, i se scoase vălul, pentru ca în sfîrșit s-o poată vedea și mirele care-i va fi peste un ceas bărbat și încă n-o cunoștea.

O fi sărutat-o ca Timuș pe domnița Ruxanda? Și o fi plîns tînăra Constanța a lui Caradja, ca fata lui Vasile Lupu? Nu știm căci von der Driesch nu ne-o spune. Dar aflăm că mirele se așeză la dreapta miresei pentru a primi — acolo în iatac — pe oaspeții care veniră unul cîte unul „spre a depune la picioarele lor darurile ce aduseseră cu ei".

În sfîrșit, Dimitrie Șuțu se întoarse în sufragerie, în care era așezată acum, în mijlocul odăii, masa-altar lîngă care așteptau patriarhul și episcopii în odăjdii. Veni și mireasa, cu pași atît de mărunți, de-i trebui un sfert de ceas pentru a ajunge de la ușă pînă la altar.

Cununia începu: rugăciuni, schimb de verigi, Isaia dănțuiește, icusari aruncați la picioarele mirilor, care băură dintr-un pahar, ce fu aruncat apoi pe o piatră și spart!...

Pe urmă, chef. Bărbații într-o odaie, femeile într-alta. Mîncări turcești multe, metarhaneaua, caraghioși, paiațe, jocuri și băutură. A ținut pînă în zori, cînd a cîntat cocoșul.

...Tatăl acestei mirese, dragomanul Gheorghe Caradja, avea, după cum am mai arătat, un frate pe care-l chema Dumitru, și care o fi fost și el la nunta aceea, împreună cu nevastă-sa, domnița Zamfira Rosetti, fiica lui Antonie Vodă.

Dumitru și Zamfira au fost părinții lui Constantin, care, însurîndu-se cu Zamfira Șuțu, a avut un fiu Nicolae, întîiul voievod din neamul acestor Caradja.

Încetinel, ca toți semenii lui, se ridicase fanariotul la rangul de dragoman al Porții: și cum știm că de la tîlmaci la voievod era o singură treaptă de urcat, Nicolae Caradja se cățără pe ea.

Nu din ambiție. Prin excepție, omul acesta nu era ambițios. Dar era sărac. Și cum avea zece copii, din care

şapte fete care trebuiau înzestrate spre a fi măritate, ce să facă el ?... tot Ţara Românească, săraca !

Nevastă-sa, Tarsiţa (nu i se cunoaşte neamul), era o femeie deşteaptă, învăţată şi foarte fără prejudecăţi. Nici pe ea n-ar fi apăsat-o prea mult sărăcia... dar şapte fete sînt şapte fete !

Două izvoare ne confirmă faptul că Nicolae Caradja n-a cerut domnia Ţării Româneşti decît în vederea căpătuirii fetelor sale. Şi poate nu atît pentru a le da zestre — căci va fi un domn puţin hrăpăreţ — cît pentru a le da vază, căci, domniţe fiind, vor găsi mai uşor bărbaţi de neam şi cu avere. De altfel cea mai mare din ele, Zamfira, era măritată de curînd cu beizadea Alexandru Mavrocordat, fiul lui Ion Vodă. Rămîneau totuşi încă şase belele în casa omului.

Dragomanul, care de altfel avea răbdare, aştepta liniştit momentul prielnic, ce se înfăţişă în ianuarie 1782, cînd Alexandru Ipsilanti îşi ceru mazilirea din pricina fugii fiilor săi în Austria. Atunci abia puse el Stambulul în mişcare pentru a căpăta scaunul Munteniei, pe care de altfel îl căpătă uşor, fiindcă, (scria Rathkeal lui Kaunitz) : „de patru ani de cînd e dragoman şi-a cîştigat cinstea tuturor". Cum pe de altă parte competitori serioşi nu prea erau în momentul acela şi cum în sfîrşit el mai era şi prieten bun al lui Vodă Ipsilanti, care era mulţumit de-a şti că nu va fi înlocuit printr-un duşman, cererea lui Caradja nu întîmpină deci nici o greutate, încît la 26 ianuarie internunţiul Austriei putea înştiinţa pe cancelarul său că numirea era făcută.

Dar Ipsilanti, care nădăjduia mereu să i se întoarcă copiii din Transilvania, nu era grăbit să-şi părăsească scaunul. El rămase încă multă vreme în Bucureşti, nedomn şi domn, pînă cînd, la începutul lui martie, se hotărî să plece în grabă la Ţarigrad pentru a se apăra de loviturile pe care auzise că i le pregătesc duşmanii săi. Pe la 8 martie era în Stambul, şi la 9 ale lunii se întîlni cu prietenul său, noul voievod, pentru a pune împreună la cale „felul cum va trebui cîrmuită Ţara Românească". De unde se vede desluşit că Ipsilanti privea pe Caradja ca un fel de înlocuitor al său în domnie, pînă se va socoti el cu duşmanii, cu copiii şi cu Poarta.

Vodă Nicolae, sceptic şi epicurean, tot numai cu gîndul lui după ceafă, primi situaţia cum îi fu dată şi în chiar ziua investirii — lucru pînă atunci nemaiauzit — porni cu întreaga lui familie înspre binecuvîntatele maluri dunărene. Era la 18 martie. În alaiul domnesc călătoreau doamna Tarsiţa, beizadelele Ion, Gheorghe şi Constantin, ginerele Alexandru Mavrocordat cu nevastă-sa Zamfira, precum şi celelalte şase fete.

În aprilie, familia Caradja era la Bucureşti. Drept dovadă că dorinţa lui vodă de a-şi mărita fetele nu era nici legendă nici glumă, e faptul că, în 15 luni de domnie, patru din ele îşi găsiră bărbaţi. Mărioara luă pe Dumitru Manu, Smaranda pe Nicolae Mavrocordat (vărul lui Alexandru), Eufrosina pe marele ban Dumitrachi Ghica şi, în sfîrşit, Ecaterina pe vestitul Enăchiţă Văcărescu cel care, la o vîrstă nu prea fragedă, se însura acum pentru a treia oară.

Vel spătarul Enăchiţă, om întreg, căruia îi plăceau jocul, vinul şi muierile, nu fusese norocos în căsnicie. Pe nevasta lui dintîi, fiica lui Iacovachi Rizu (sora doamnei lui Grigore Vodă Ghica al Moldovei) o pierduse după cum singur spune, „cu un an şi trei luni mai înainte de a pleca la Beciu (la Viena, deci în octombrie 1781), rămînîndu-mi trei copii fără oblăduire ; şi cum pierdusem şi pe mamă-mea într-acea vreme, de-mi rămaseră fiii şi mai făr-de oblăduire, mă însoţiii atunci cu Elena Caradja, fiica terzimanului Iordachi Caradja, necununată, căci într-acea zi (cînd urma să aibă loc nunta) am purces eu la Beci".

Întors de la Viena, unde fusese trimis de către Alexandru vodă Ipsilanti pentru a ruga pe împăratul Iosif al II-lea să-i înapoieze pe fugarii săi fii, Văcărescu se căsători îndată, în februarie 1783, cu Elena Caradja, căreia însă, „după şapte luni, din voia lui dumnezeu, i s-a întîmplat moartea".

În noiembrie, fără doliu cuviincios, dar după parastasul de 45 de zile, spătarul Enăchiţă, care era un om „cît un brad, se însură a treia oară cu fata noului voievod Nicolae Caradja, tînăra domniţă Ecaterina, vara fostei lui soţii.

Nunta avu loc la Cotroceni, căci după cum vom vedea, acolo locuia vodă. Mirele (mai ales acum că fusese la Viena, vorbise cu împăratul și făcuse cu fiii lui Ipsilanti o ispravă atît de bună) era privit ca cel mai mare boier al țării, cel mai învățat, cel mai „gură de aur" și unul din cei mai bogați, în afară poate de Brîncoveanu și de Dudescu. Din această pricină, deși era un om tomnatic, care dănțuia acum a treia oară împrejurul altarului, el ținu ca nunta lui să fie nuntă; căci lua doar o fată de domn și pentru sărbătorirea acestui eveniment trebuia să vuiască orașul de zgomote, de chiote și de muzici. Cum îi plăceau lui însuși lăutarii, — meterhaneaua n-o putea suferi, căci făcea prea mult zgomot pentru urechile delicate ale poetului, — se zice că la nunta lui s-ar fi adunat la curte toate tarafurile celor mai vestiți țigani de pe atunci, care după ce ziseră boierului la ureche de inimă albastră, se împrăștiară prin oraș ca să se înveselească și norodul. Și fu în București mare tămbălău atunci, de se îmbătară nu numai boiernași și negustorii, dar chiar și cuvioasele fețe bisericești, care nu trebuiau totuși să întreacă măsura, căci:

„Dacă i se întîmpla vreunui preot mai slab cu duhul cîte o alunecare, ca la vreo nuntă să facă pe vornicul, să gioace și să umble beat prin tîrg, mergînd la crîșme să se facă măscărici și vrăjitor, apoi pentru unul ca acesta vlădica poruncea de i se lua popia".

La nunta Văcărescului s-or fi purtat totuși popii mai cuviincios, așa încît, ca în Arghir și Elena, cea mai citită „romanță" de pe atunci:

Începe cu veselie
Jocuri mari de bucurie...
Beau, mănîncă, ospătează,
Toată firea înviază.
Cînd se scoală de la masă
Se mai duc și-ntr-altă casă
Unde toți în horă saltă!
Ce bucurie înaltă!
Sună, lăută răsunătoare,
Una după alta, sună!

Lăutarii aceştia — scripcari, ţambalagii, naişti, flautişti — se îmbrăcau de obicei în curate anterie de postav, purtînd în cap o mică tichie turtită. Dar la zile mari, cînd veselia era în toi şi trebuiau ei să facă şi pe măscăricii, apoi se mai schimonoseau în haine turceşti, ungureşti sau nemţeşti. Văcărescu nu se putea lipsi de ei; dar nici ei de Văcărescu, fiindcă doar cîntecele făcute de el le purtau apoi ţiganii prin casele boiereşti, prin cîrciumi şi prin mahalale de se lăţeau apoi în toată ţara. În casa lui, cînd era pace în ţară şi cînd era în scaun vreun domn ca Mavroyeni — vara mai ales, cînd îi erau soţia şi copiii la moşie — răsunau încăperile noaptea de muzicile acestor lăutari, care-i ziceau sau duios sau cu foc cîntece pe care le asculta boierul ţinînd strînsă de mijloc pe vestita Pitulicea ţiganca, cea pe care se zice c-ar fi cunoscut-o şi beizadelele lui Ipsilanti.

Venind la Bucureşti, în aprilie 1783, Caradja, care nu suferea de „stenahorie" ca mai tîrziu Alexandru Moruzi, găsind Curtea Veche dărăpănată şi Curtea Nouă ocupată încă de doamna Catrina Ipsilanti, hotărî să se mute în afară de oraş, la mănăstirea Cotroceni, care pe lîngă că era foarte încăpătoare, apoi mai era şi înconjurată de grădini şi de păduri, ceea le plăcu mult şi lui şi doamnei sale. Fără multă vorbă, cu autoritatea sa domnească, el alungă pe călugări, cu stareţ cu tot, nu numai din mănăstire, dar şi din cele două chioşcuri pe care le zidise şi împodobise de curînd Alexandru Vodă Ipsilanti. Mai tîrziu, doamna Catrina plecînd la Constantinopol, Curtea Nouă l-ar fi putut adăposti pe Vodă Nicolae, căci era şi mai încăpătoare şi mai frumoasă decît mănăstirea lui Mihai Cantacuzino. Dar Vodă Caradja prinsese dragoste de zidurile bătrîne ale Cotrocenilor şi de pădurile care le înconjurau şi rămase acolo.

Totuşi, el venea des în Bucureşti, unde ţinea de două ori pe săptămînă, lunea şi miercurea, divan la Curtea Veche, spre a nu lăsa să se prăpădească tradiţia. De bine, de rău, cu puţinele parale pe care le avea la îndemînă, el cîrpi zidurile dimprejurul acestui bătrîn palat şi reînnoi spătăria cea mare în care ţineau vinerea „împreunare de musafiri" — baluri cum s-ar zice azi. E de presupus că la

aceste „întruniri moderne“ din anul 1783 și-or fi găsit cele patru domnițe pe cei patru bărbați ai lor.

Povestea acestei reședințe domnești în cursul veacului al XVIII-lea este destul de tristă.

Am arătat aiurea cum vechea „Cetate a Dîmboviței“ fusese prefăcută de Matei Basarab, reînnoită de Șerban Cantacuzino și înfrumusețată de Constantin Brîncoveanu. Cu venirea fanarioților se încheie însă strălucita poveste a bătrînei curți [49].

În 1718 ard Bucureștii și arde și curtea. Nicolae Vodă Mavrocordat, care locuia acolo, prefăce „strictul necesar“, pentru locuit. Palatul, cu frumoasa lui scară de marmoră făcută de Brîncoveanu, e totuși încă întreg, și în încăperile lui își mărită vodă fata cu căminarul Ienachi, serbările și jocurile acelei nunți făcîndu-se în „curtea Curții Domnești“. Tot acolo făcu nuntă mare domnească și fiul lui Nicolae Mavrocordat, Constantin Voievod, cînd, în 1735, domn în scaun fiind, luă pe frumoasa Ecaterina Rosetti, moldoveanca pe care i-o dibuise vărul său Grigore Vodă Ghica. Însă, cinci ani mai tîrziu, fiind acum Constantin Mavrocordat a doua oară domn în Muntenia, la 31 mai 1738, miercuri la ceasul 3 1/2 după amiază, se cutremură pămîntul de la un capăt al țării la altul, dărîmînd turlele bisericilor și sfărîmînd vasele de pe poliţele din casele oamenilor. Atunci „crăpă și curtea domnească în multe părți, iar turnul de la poartă se nărui tot“. Totuși, cîrpit din nou, cîrpit mereu — căci domnii fanarioți erau prea efemeri pentru a se învrednici să clădească palate în capitalele în care locuiau vremelnic spre a strînge doar numai aur — Curtea Veche mai e locuită încă vreo 30 de ani, de Mavrocordat, de Ghiculești și de Racovițești, pînă prin 1766, cînd se dărîmă rău de tot. Domnii încep să locuiască aiurea, mai ales după războiul ruso-turc (1769—1774), în vremea căruia palatul fiind cu totul părăsit, încep a se adăposti în dărîmăturile sale toate haimanelele orașului — vestiții crai de Curtea Veche — pe care un agă turc îi strînge laolaltă și-i omoară pe toți într-o zi. Curățită astfel de pungași, curtea voievozilor Basarabi cunoaște o clipă de mărire. În 1773 „i se repară odăile de sus“ în vederea negocierilor de pace din-

tre ruşi şi turci, care pace nu se va încheia totuşi aici, ci abia un an mai tîrziu, la Kuciuc-Kainargi.

Nicolae Caradja, după cum am văzut, cîrpeşte şi el zidurile şi preface scara şi spătăria, dar numai pentru a ţine în ea de două ori pe săptămînă divan şi vinerea „împreunare de musafiri". După el o mai îngrijeşte doar Mavroyeni, care cere bani mulţi de la boieri pentru a o face cel puţin locuibilă, „căci e o ruşine să stea curtea domnească năruită în mijlocul oraşului şi să nu aibă domnul unde sta". În 1790, după fuga lui Mavroyeni, ajunge din nou biata curte în starea ei de mai înainte. În 1795 locuitorii de prin vecini iau din piatra şi din cărămizile ei pentru a-şi face lor case, iar „craii" apar din nou printre ruinele curţii. Vodă Alexandru Moruzi dă un pitac prin care ameninţă pe toţi cu cele mai grele pedepse dacă vor mai fura o piatră de la curte, iar în beciurile acestea aşează el, spre o mai bună pază, „Curtea de Criminalion", adică închisoarea. În sfîrşit, în anul 1802, octombrie în 14, un cutremur scutură din nou oraşul din temelii şi năruie cu totul ce brumă mai rămăsese din încăperile acelui străvechi monument istoric. Rămîne doar puşcăria în beciurile curţii, pînă prin vremile lui Bibescu şi ale lui Ştirbei, cînd, începînd a se moderniza capitala, dispar pînă şi temeliile Cetăţii Dîmboviţei. O ciudată întîmplare ne-a păstrat totuşi neatinsă biserica domnească din mijlocul ogrăzii, cea din Piaţa Sfîntul Anton.

În timpul acesta, domnii care nu au locuit în Curtea Veche şi-au ales reşedinţa în case de boieri sau la mănăstiri. Scarlat Vodă Ghica şade şi moare în casele lui Nicolae Brîncoveanu, fiind ele printre cele mai mari din oraş, căci era fostul palat al beizadelelor voievodului Constantin Brîncoveanu (ajuns în veacul al XIX-lea palatul lui Gheorghe Vodă Bibescu, iar într-al XX-lea un loc viran).

În aceeaşi casă a Brîncoveanului a locuit şi Alexandru Vodă Ipsilanti, pînă puse să i se zidească Curtea Nouă din spatele mănăstirii lui Mihai Vodă.

La Cotroceni a stat, în afară de Caradja, şi Vodă Alexandru Moruzi, care neputînd suferi acea pustietate,

puse să i se prefacă Curtea Nouă a lui Ipsilanti, care arsese.

Mihai Şuţu se mută în şcoala de la Sfîntul Sava şi, precum Caradja alungase pe călugării cotroceni din lăcaşurile lor de rugăciune, astfel Şuţu alungă pe şcolari şi pe dascăli din locul unde se învăţa carte de aproape 100 de ani (şi unde se mai învaţă şi astăzi).

La Curtea Nouă trebuie să fi locuit Alexandru Ipsilanti şi în a doua lui domnie şi poate şi fiul său Constantin. Dar o soartă năprasnică făcea din acest palat mereu prada flăcărilor, de ajunse să i se spună mai mult Curtea Arsă decît Curtea Nouă. Începură şi prin dărîmăturile ei să se adăpostească, noaptea, haimanalele, de-a valma cu ciinii fără stăpîni şi cu cotoii îndrăgostiţi.

În istorie Nicolae Caradja n-a însemnat nimic, fiindcă nici nu avea timpul să însemne ceva. După 15 luni de domnie, „întinzînd prea mult coarda contribuţiilor şi a jafurilor care trebuiau să căpătuiască pe fiicele sale, el fu mazilit", spune A. D. Xenopol. Dar Xenopol exagerează, căci Vodă Nicolae, om deştept, cult şi cuminte, n-a întins deloc coarda prea mult şi dacă ar fi întins-o, cel din urmă care i-ar fi făcut o învinuire din asta ar fi fost turcul, care din aceste „întinderi de corzi" îşi trăgea doar micile sale beneficii. Dar nu; altă cauză a determinat căderea lui Caradja: o prea mare înclinare spre politica moscovită, de care s-au folosit duşmanii din Stambul. În vara anului 1784 fu înlocuit cu Mihai Şuţu, ginerele lui Ion Vodă Callimaki.

Din cei trei fii ai săi a rămas o posteritate care s-a stins cu generaţia a doua. Iar din numeroasele sale fete se trag, astăzi încă, cîţiva greci din Atena şi mulţi „români din Bucureşti şi din Iaşi.

Am vorbit de doi din ginerii săi, banul Ghica, tată a doi voievozi, şi spătarul Văcărescu, poet, tată şi bunic de poeţi. Am spicuit în vîltoarea acestor întîmplări de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea multe amănunte din viaţa marelui nostru Enăchiţă, dar ele sînt prea multe şi viaţa lui este prea cunoscută pentru a ne fi îngăduit să mai vorbim aici de ea fără a cădea poate în păcatul de-a face în

corpul acestei lucrări o a doua lucrare asupra „Vieții Romanțate a Minunatului Român Enache Văcărescu".

Să trecem deci asupra ceea ce foarte mulți știu și să ne mai oprim o clipă în calea unei domnițe puțin cunoscute. E vorba de Mărioara Caradjachi, soția lui Dumitrachi Mano, fost mare ban, fost mare dragoman, fost caimacan al Munteniei și al Moldovei. Ea a trăit cînd în țară la noi, cînd la Constantinopol, după cum slujbele bărbatului îl chemau într-o parte sau într-alta, și din această pricină copiii ei s-au căsătorit unii aici, alții acolo.

O corespondență publicată de C. Manu ne-o arată pe domnița Mărioara, așezată la Brașov, bătrînă, amărîtă, înnebunită de spaima evenimentelor Eteriei. Atîtea neamuri de-ale ei muriseră pentru cauza sfîntă și acum fiul ei Constantin putrezea de doi ani în surghiunul de la Brussa, alături de neamurile lui Mavroyeni, ale lui Arghiropol, ale lui Negri, fără ca nimeni să poată ști dacă exilul acesta se va termina prin iertare sau prin moarte.

Totuși, fiul ei mai mare, Nicolae, era în voia vegheată a turcilor, agent diplomatic al Înaltei Porți la Paris. Din capitala lumii, ocîrmuită atunci de regele Ludovic-Filip, Nicolae Mano lucra din răsputeri la eliberarea fratelui său Constantin. Cîteva frînturi dintr-o scrisoare a sa către bătrîna lui maică ne vor arăta mai mult decît orice grandilocvență ce însemna, pe vremea aceea, respectul de fiu, spiritul de familie și greutatea traiului a foștilor bizantini în imperiul cuceritorilor musulmani.

Scrisoarea e grecească, dar adresa e scrisă în limba franceză :

À Madame

Madame Marioara Mano
née Princesse Caradja
à Cronstadt en Transilvanie
Empire d'Autriche.

Sus, adresa scriitorului : „Paris, rue Taitbout no. 28, le 19 Novembre 1824".

Mult cinstită, mult iubitoare și multă iubită mamă,

„Am primit răspunsul din 9 oct. la scrisoarea mea din 13

septembrie. Plăcerea ce-am avut de-a primi de la d-ta epistola prea scumpului meu frate nu se poate arăta nici cu vorbele cele mai înflăcărate ; am sărutat-o, am stropit-o cu lacrimile mele, i-am sorbit cuprinsul... Prea puternicul dumnezeu nu-mi va îngădui oare niciodată de-a vedea pe acest nenorocit scăpat din mîinile mișeilor de turci ? Nu încetez de-a mă gîndi la lucrul acesta și, deși cunosc greutățile încercării de a-l scăpa din ghearele lor, totuși cred că se poate face. Înainte de toate — și e o condiție „sine qua non“ — trebuie să fiți toți pătrunși de acest adevăr „că nu este înțelegere între lupi și oi, nici credință între lei și oameni“ mătușa Calliope, care cunoaște pe Homer, vă poate tălmăci acest citat. Tot astfel e cu neputință să trăiască vreodată grecii și turcii bine împreună. Acel din noi deci, care va mai nădăjdui vreodată să facă treabă cu turcii, va fi nu numai un prost și un nesimțitor, dar vrednic va fi să fiarbă în oala dădacei noastre Thamara. Nu văd deci pentru frate-meu nici un alt mijloc de scăpare, decît fuga, cu atît mai mult cu cît mii de oameni mi-au spus că de trei ori blestematul Sultan-Casap (adică casapul de sultan n.a.) e hotărît a nu da niciodată drumul nici unuia singur din surghiuniți. Cu ajutorul lui dumnezeu și al prietenilor mei de aici, nădăjduiesc deci să pot face pe frate-meu să fugă de la Brussa la Marsilia... Mi-e teamă însă ca fratele meu să nu vrea să-și părăsească tovarășii... dar nu-mi stă în putință să-i scap pe toți... Legile naturii, ca și legile sociale, mă învață că un frate are mai mult decît alții dreptul la dragostea mea. Gîndiți-vă și voi la cele ce vă scriu, ca să știu ce trebuie să fac... Sărut cu smerenie picioarele prea scumpului și prea dulcelui meu părinte... Răbdare, răbdare, răbdare. Să ia tata pe Epictet și să-l citească ; sînt sigur că atunci va fi mîngîiat... Sărut cu drag pe mult iubita mea soră Tarsița... Voi merge în curînd să văd pe doamna Sevastia Șuțu și-i voi comunica comisioanele voastre... Vă sărut încă de o mie de ori picioarele la amîndoi și rog pe atotputernicul să vă ție sănătoși și voioși, și să vă rugați pentru mine, și rămîn,

preacinstita, iubita şi dulcea mea mamă, al vostru fiu smerit şi slugă credincioasă,

N. Mano.“

Doamna de Sévigné scria desigur mai frumos, dar nu mai duios. Şi acest amestec al lui Homer şi Epictet cu blestematul de Casap Sultan, cu dădaca Thamara, cu ţaţa Calliope şi cu picioarele părinţilor, dau scrisorii fiului domniţei o mireasmă de vechitură care încîntă sufletul.

Capitolul L

ION VODĂ, DOAMNA ELENA ŞI DOMNIŢA RALU

Ion Gheorghe Caradja era fiul unui văr de-al doilea de-al lui Vodă Nicolae. Fusese în tinereţea lui vornic în Moldova (1783) şi mai tîrziu mare dragoman la Constantinopol. Politica sa şovăitoare — o politică lipsită de convingere, dar înbuibată de interesul personal — îl aduse, în iarna lui 1812, pe scaunul Ţării Româneşti. Pacea ruso-turcă fiind acum încheiată, şi turcii şi rusii şi austriecii şi francezii îl credeau devotat lor, fiind toţi încîntaţi de „noul prieten", care totuşi nu-şi realizase visul său de domnie decît vărsînd în haznaua marelui vizir Halat-Effendi suma rotunjioară de 8 000 de pungi (4 milioane de lei). În dispreţul tratatului de pace (Pacea de la Bucureşti din 12 mai 1812). care stipula între altele că domnii ţărilor române vor fi numiţi de Poartă de comun acord cu cabinetul din Petrograd, că durata domniilor va fi de 7 ani şi că „darea de bacşişuri în vederea acestor numiri este interzisă", Caradja fusese totuşi nevoit nu numai să plătească suma de mai sus (din care cauză Halat-Effendi fu de altfel mazilit de sultan), dar să şi asigure Înalta Poartă că după trei ani va cere singur demiterea din postul ce i se încredinţase.

Domnia care a urmat a fost deci, din pricinile aceste, de două ori nesuferită, și pentru români și pentru turci. Pentru români fiindcă Ion Caradja, avînd nevoie de bani, și pentru restituirea sumelor împrumutate și pentru rotunjirea unei averi destul de dubioase, s-a apucat să facă pe noua sa moșie numită Țara Românească un jaf cum nu mai văzuseră și nu mai auziseră bieții nevoiași de locuitori din vremuri destul de îndepărtate ; pentru turci, fiindcă, odată înfipt în cașcaval, Caradja nu se ținu de cuvînt, nevoind după scurgerea a 3 ani să ceară mazilirea sa, ceea ce înfurie Înalta Poartă, cu atît mai mult cu cît se vedea jucată de un pîrlit de ghiaur, pe care nu-l putea ea mazili fără a călca tratatul de pace și a risca deci o nouă declarație de război din partea Rusiei.

Astfel a rămas Caradja în istorie pentru noi românii, un jefuitor și pentru dumnealor, turcii, un om fără cuvînt, ceea ce nu l-a împiedicat a fi un bărbat deștept, energic și înțelegător nu numai al intereselor sale, dar și ale țării, după cum vom vedea îndată.

Doamna Elena a noului voievod era fata bancherului Dumitru Scanavi din Constantinopol, soră deci a vestitei Mărioara Mavroyeni, despre care am vorbit pe larg într-unul din capitolele trecute. În 1812 ea avea vreo 40 de ani, doi băieți holtei (pe Gheorghe și pe Constantin) și trei fete (Roxana, Smaranda și Ralù), din care cea mai mare, Roxana, era măritată cu Mihai Șuțu, de va fi și ea doamnă. (Se poate să fi fost și celelalte măritate).

Întîmplarea, care aduce omului atîtea bunuri în viață, dar și atîtea neajunsuri, nu a fost favorabilă perpetuării amintirii acestei femei. Pe cît au rămas de multe, variate și picante amintirile despre sora ei Mărioara, pe atît e de săracă istoriografia cu privire la doamna Elena Caradja.

Știm de ea că sosind la București pe-o zi friguroasă de toamnă (12 septembrie 1812), cînd erau străzile orașului acoperite de noroi și atît de găurite de intrau picioarele cailor printre spărturile scîndurilor, s-a făcut atunci la înscăunare o așa învălmășeală de trăsuri pe Podul Mogoșoaiei, încît cîteva persoane au și murit strivite. Și cum îndată după aceea s-a și ivit un foc mare care a mistuit Curtea Nouă din Dealul Spirei, oamenii

ce să zică ? Au zis că domnia aceasta proaspătă numai a bine nu se arată a fi.

Un grec rămas anonim a alcătuit nişte stihuri (pe care Zilot Românul le-a tălmăcit şi comentat) prin care domnia lui Ion Caradja este caracterizată într-un fel cu totul original. Poezia este împărţită în şase strofe scurte, arătînd în chip metaforic cei şase ani de domnie ai lui Caradja.

a) În crîngul des, lupul pitit se uită ca să vază :
Ori lătrătorii sînt deştepţi, sau dorm, sau dormitează.

Şi Zilot tălmăceşte : acest stih al anului dintîi al domniei lui Caradja are înţelesul că el, ca unul care mai fusese în ţară şi cunoştea pe boierii pămînteni, „şi socoteală avînd el a hrăpi, avea temere de ei". Pentru aceasta în anul dintîi înfrînîndu-se, lua seama să vază : ori boierii tot aceia sînt, sau s-au schimbat.

b) Văzu că lătrătorii dorm şi n-au grijă de turmă,
Şi-aşa ieşind din crîng în crîng, începe de-o sugrumă.

Stihul al doilea are înţeles că : pricepînd că firea boierilor s-a prefăcut cu răzmeriţa (că ei s-au schimbat în timpul grelelor vremuri ale războiului din 1806-1812) şi că ei sînt gata a-i împlini relele sale voinţi spre hrăpire, în al doilea an s-a dezbrăcat de vicleana piele a vulpii şi s-a îmbrăcat cu fiorosul cojoc lupesc... şi începu pe faţă a hrăpi şi a jefui ţara, scoţînd dăjdii mai înainte de vreme ş.c.l.

c) Lătrătorul se îndulceşte,
El pe lup acum poftеşte.
Nu gîndesc, săracii, urma :
Că de li se strică turma,
Zărul ei o să-l poftească
Şi, urmînd, n-o să-l găsească.

Acest de-al treilea stih înseamnă că în anul al treilea, Caradja Vodă supunînd pe boieri şi pe arhierei la vrerile sale, le-a schimbat cu totul firea, din iubitori de ţară în dărăpănători de-ai ei, încît se aseamăna, biata, cu o turmă părăsită de ciobani şi de lătrători (cîinii).

d) Turma, ce ar vrea să dea : laptele doar şi celelalte ;
Dar lupii s-a-ndulcit la hoit : pieile cer, nu mai vor lapte !
Mîncaţi-o, hiarelor, mîncaţi. Umpleţi odată maţul...

Acest stih arată că în al patrulea an i s-a cerut norodului să dea şi ce nu are „dar era pricină că i se cerea ceea ce nu-i era prin putinţă, şi aceasta se asemănă cam cum ar fi cerut să-l jupoaie".

e) Cei mari ca să se dezmierde
Pîn-şi minţile le pierde.
Norodul oftează, tace,
Gîndind doar : se va preface !
Trebuie-însă să se ştie
Că schimbări de-or sta să fie,
Acea d-acum dezmierdare
Le va fi de-osîndă mare !

Oho ! Aceasta miroase a ameninţare. (Sîntem în ajunul revoluţiei lui Tudor Vladimirescu).

Zilot Românul tălmăceşte : Acest de-al cincilea stih dă a înţelege că javrele vecinătăţii, adică consulii, începură a lătra, adică a vorbi împotriva lui vodă, după care atunci încetă vodă a cere pieile norodului, dar despoierea tot se urma mereu...

f) „Iar cel de al şaselea stih tăinuieşte că întru al şaselea an începu vodă a se teme nu numai de mazilie, ci de pierderea vieţii ; pentru că atunci cînd se apropie de zi, începînd a cînta cocoşii, jigăniile temîndu-se să nu le apuce lumina zilei prin locuri primejdioase pentru dînsele, fug de se ascund în vizuini ; într-acel chip şi Caradja, slobodă fiară nesăţioasă, petrecînd în întunericul nopţii, hrăpind din ţară făţiş şi dosiş şi curmeziş, iar într-al şaselea an începînd a se lumina de zi, adică a se descoperi ale lui fapte toate... aşa chivernisi el scăparea vieţii, prin fugă din scaun la alte curţi străine, cu toată familia sa.

Cine să latre ?
Cei ce împarte
Cu lupii turma
Şi-atunci şi acuma ?

Mulți țin în gură,
Nu-mbucătură
Ci halcă mare,
Cît nici suflare
Să o strecoare
Putere n-are !
Stau, stau să crape,
Pe gît nu-ncape !
Vai ție, turmă,
În cea din urmă,
Nestrăjuită,
Vei fi pierită
Sau strămutată,
La alții dată.

Și se repetă amenințarea :

Păcat de turmă !
Dar vai la urmă
De lătrătorii
Și de păstorii
Ce n-o păziră !

Stihurile aceste, și-îndeosebi tălmăcirile lui Zilot Românul, sînt, prin naivul lor arhaism, cît se poate de originale și de frumoase chiar.

Trebuie crezut că Iancu Vodă Caradja a fost în adevăr omul pe care ni-l descriu toți contemporanii săi. Dar el a fost și cineva care încă nu a fost descris : un foarte bun administrator, un iubitor al științei și al artei.

Ciuma ! Altă poveste extrem de interesantă prin deosebirea dintre ce a creat legenda și ce grăiesc documentele !

E în amintirea tuturor vestita descriere a lui Ion Ghica. Și o fi și mult adevăr în ea ; dar nu numai adevăr. De pildă, cînd zice Ghica că : „a doua zi (după sosirea lui Caradja în București) s-a ivit ciuma între oamenii curții veniți cu vodă de la Țarigrad".

Nu este așa.

Epidemia, care-și avea focarul la Constantinopol și se lățise pînă la Dunăre, bîntuia de aproape doi ani. Încă din august 1811 teama ca ea să nu pătrundă în țară îndemnase administrația rusească să ia măsuri de apărare împotriva ei, neîngăduind aducerea de zarzavaturi în

București și rînduind boiernași cu leafă de 200—300 taleri pe lună „la punctele de priveghere Brăila, Silistra, Giurgiu și Zimnicea". După 13 luni, în septembrie 1812, ciuma izbucnește totuși cu violență în Teleorman, de unde în curînd se cereau ciocli de la București, căci cei localnici nu mai dovedeau să îngroape morții.

Prin urmare, boala pătrunsese în țară înainte de sosirea lui Caradja, iar în București ea nu se arătase încă nici patru luni mai tîrziu. Abia la sfîrșitul lui aprilie 1813 ea pare a fi pătruns în capitală, unde nici locuitorii, nici administrația nu-și dădeau încă seama că începuse să se plimbe moartea cu coasa ei prin străzile orașului. La 6 mai „arhi-iatrosul poliției" (medicul șef al orașului) primea de la vodă o scrisoare caracteristică pentru incuria administrației de atunci :

„Fiindcă însine domnia mea am văzut pe mulți din oameni și copii stînd pe poduri bolnavi, unii avînd pe trupul lor multe bube, de aceea poruncim domnia mea să orînduiți a cerceta pe unii ca aceia ce boli au și ce bube sînt acele — și să ni se arate".

Curînd după aceea, în preajma Văcărești lor, boala se arată în adevăr a fi ciumă.

La 1 iulie începe o întreagă organizare pentru combaterea molimei. Se rînduiesc oameni pe la mahalale care să întrebe de sănătate pe la toate casele, să inspecteze pe cele suspecte și să raporteze boierilor ipistați : vel banul Radu Golescu și biv vel postelnicul Costachi Șuțu. Se izgonesc din București țiganii lăieși, care sînt trimiși în ținuturile de munte, se opresc adunările prin cîrciumi „și cîntecele de lăutari", se sechestrează „celetnicele". Se închid bîlciurile și dulapurile (scrîncioabe), se curăță casele cu oțet, se stropesc podurile (străzile) cu var, se cer bani de la mănăstiri pentru spitale și se fac lazarete, din ce în ce mai numeroase, împrejurul Bucureștilor și în toate județele contaminate.

Aceste lazarete sînt însă spaima tuturor, fiindcă, după cum spune Ion Ghica :

„Toți bețivii, toți destrămații își atîrnau un șervet roș de gît, se urcau într-un car cu boi și, sub cuvînt de a aduna bolnavii spre a-i duce la lazarete, se porneau pe hoție din curte în curte și din casă în casă. Ei intrau

ziua și noaptea prin locuințele oamenilor și puneau mîna pe ce găseau, bani, argintării, haine etc., fără ca nimeni să îndrăznească a li se împotrivi. Fugea lumea de dînșii ca de moarte, căci ei luau pe bolnavi sau pe morți în spinare, îi trînteau în car claie peste grămadă, și plecau cu ei spre Dudești sau spre Cioplea, unde erau ordiile ciumaților.

Rareori bolnavul ajungea cu viață la cîmpul ciumaților ; de multe ori o măciucă peste cap făcea într-o clipă ceea ce era să facă boala în 2 — 3 zile !...

În urma mai multor scene oribile, neomenoase și bestiale petrecute la ordie — unde unul din acești mizerabili fusese rupt cu dinții de un tînăr, care apăra cinstea soției sale lovită de ciumă chiar în ziua nunții — și în urma revoltei ciumaților, care au sărit cu parul și au omorît zece ciocli, autoritatea a luat în sfîrșit măsura de-a organiza un fel de serviciu sanitar. Ea înființase cîțiva vătășei însărcinați de a întovărăși pe ciocli din casă în casă, strigînd de la poartă : „Sănătoși, copii ?“ Unul din ei, într-un raport către șeful său, zicea : „Azi am adunat 15 morți, dar n-am putut îngropa decît 14, fiindcă unul a fugit și nu l-am putut prinde“.

V.A. Ureche, care citează și el acest pasagiu din scrisoarea lui Ion Ghica, spune că nu este nimic exagerat în această narațiune. Totuși, din chiar documentele publicate de el, rezultă că printre primele măsuri luate de Caradja se pot număra tocmai inspectarea caselor, îmbunătățirea spitalelor și organizarea cioclilor, pe care vodă pare a-i fi supravegheat de aproape, deoarece cinci luni după izbucnirea molimei, el scria spătarului său :

„Cinstit și credincios, boier al domniei mele, dumneata vel spătare, ne-am înștiințat domnia mea că aici în oraș se află unul care se numește pe sine-și polcovnic de ciocli și după ce intră molipsit, apoi se amestecă cu toții prin toate locurile de molipsește și locuri curate, și obosit pradă și jăfuiește pe mulți din locuitorii orașului în feluri de chipuri. De aceea poruncim dumitale să cercetezi de a afla cine este acesta și prinzîndu-l împreună cu ai lui, să-l ții în bună pază și să arăți domniei mele“ (1813, octombrie în 27).

Aşadar, după cum spuneam, nu tot ce istoriseşte Ghica trebuieşte crezut. Iată că se lămureşte că nu toţi cioclii umblau prin casele bolnavilor ca să-i jefuiască şi să le dea cu măciuca în cap, ci numai o anumită mascara, care-şi zicea polcovnic de ciocli şi pe care, cum auzise vodă de ea, luase măsurile trebuincioase pentru a o prinde şi a-i nimici banda.

Polcovnicia cioclilor este reorganizată în mai 1815 [50], prin hrisov domnesc, care orînduieşte ca jurisdicţiunea ei să se întindă în toată ţara, ca cioclii să fie scutiţi de dări către vistierie şi ca polcovnicul să fie ridicat la rang de boier cu caftan sub porunca marelui agă (prefectul de poliţie al capitalei).

Cu doctorii Caradja fu poate şi mai sever decît cu cioclii, fiindcă de dînşii atîrna în bună parte starea higienică a ţării şi îngrijirea bolnavilor. De la început el porunci ca medicii să fie zilnic prin spitale, prin lazarete şi prin casele bolnavilor. Lefurile lor, plătite de Epitropia Obştilor, erau destul de mari (în total 10.000 de taleri pe lună, cu moaşe cu tot). Unii din ei fură trimişi prin ţinuturile contaminate, iar „cei care dosiră în vremea molimei" fură pe dată înlocuiţi şi, cînd se întoarseră mai tîrziu în Bucureşti, nu mai fură primiţi.

Cel mai vestit din aceşti doctori era Constantin Caracaş, fiu el însuşi al „doftorului Dumitrachi", venit în ţară pe vremea lui Alexandru Vodă Ipsilanti. De neam erau macedoneni, din Satişte lîngă Monastir, şi-i chemau de fapt Luca, nume pe care-l schimbară turcii în Carcaş, din pricina stufoaselor lor sprîncene negre. Bătrînul Dumitrachi făcuse studiile la Viena şi fusese apoi chemat la Vidin, în 1778, de către paşa de acolo. Din Vidin trecu la Calafat, apoi la Craiova, unde-l aflăm în 1782; şi, în sfîrşit, la Bucureşti pe lîngă bătrînul Mihai Vodă Şuţu, care în 1784 îl făcu proto-medic al oraşului şi director al spitalului de la Pantelimon. El muri în anul 1804, după ce îngrijise deci timp de 20 de ani de bolnavii săi din capitală, fie mergînd pe la casele lor, în caretă sau călare, fie primindu-i la hanul Sfîntului Gheorghe Nou, unde locuia şi unde-şi avea frumoasa-i bibliotecă medicală. Fusese bătrînul un om învăţat, foarte cu bun simţ, cel puţin dacă am sta să-l judecăm după „Poema" medicală

pe care o compuse și care începe cu următoarele mărturisiri :

„Eu, împreună cu Hipocrat, cred că natura e singura tămăduitoare a boalelor... Numai ea păstrează corpul sănătos și vrednic la muncă și, pînă la o vreme, neatins... Și, în adevăr, dacă ea se codește, toate leacurile sînt zadarnice".

Felul acesta original de a practica medicina, lăsînd toate în grija naturii, pare a nu fi fost adoptat de fiul bătrînului Dumitrachi, doctorul Constantin Caracaș, cel cu o fire mai puțin poetică, dar cu studii mai serioase făcute pe la universitățile germane. Cum veni în țară, în anul 1800, el începu să practice medicina împreună cu tatăl său.

La moartea fratelui său Nicolae, tînăr medic și el, doctorul Constantin se căsători cu fata unui alt medic bătrîn al Bucureștilor, Silvestru Filittis, nepotul mitropolitului Dosoftei Filittis (1802), cu care practică de atunci meseria sa. Acest Silvestru Filittis, împreună cu Constantin Darvari, introdusese, încă de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, vaccinul în țară la noi ; însă bătrînii doftori vaccinau numai pe boieri, pe cînd tînărul și inimosul Caracaș răspîndi vaccinul în toate clasele poporului.

La moartea tatălui său el fu numit director la Pantelimon, ceea ce nu-l împiedecă a vizita zilnic Colțea și Dudeștii, murind de necaz din pricina halului în care erau ținute spitalele ale căror venituri treceau în mîinile tuturor nepoftiților, dar numai în casa bolnavilor nu. Văzînd că la Colțea, de pildă, erau numai 30 de paturi, pe cînd în buget se treceau 40, văzînd bolnavi (înainte de ciumă) murind în colțuri de stradă din lipsă de locuri la spitale, el se ruga de aga poliției de pe atunci (Grigore Băleanu în 1811) să deschidă o subscripție pentru clădirea unui nou spital, din care a luat mai tîrziu ființă vechiul spital mavroghenesc prefăcut în noua „Filantropie".

În timpul ciumei, Caracaș a fost neobosit. Îmbrăcat în haina lui „evropinească", cu părul în cîrlioanțe, cu cămașa albă de mătase și cu decorația rusească la piept, îl vedeau bucureștenii umblînd fără încetare pretutindeni unde mizeria omenească îl chema, la spitale, în lazarete, în casele bolnavilor, pe poduri și în piețele publice.

Dar înainte, în timpul ciumei, și după ea, dcotorul Constantin Caracaș avu de luptat cu doi mari dușmani. Unul din ei era lăcomia boierilor, care mîncau cîte 7—8 feluri de mezelicuri înainte de ciorbă — acea zacuscă venită de prin părțile Moscovei — iar după ciorbă încă 10 — 12 feluri de bucate. În *Topografia* sa (sau „Descrierea Țării Românești"), care n-a fost publicată, el ne spune cum boierii, după ce mănîncă în chipul arătat mai sus, apoi, sub cuvînt de-a face mișcare, porunceau să li se pună caii la trăsură și, trîntiți între perne, se duceau să se plimbe prin oraș. „Din fericire", adaugă el, „podurile de lemn de pe uliță erau atît de stricate și zguduiau în așa hal trăsura, încît făceau boierii mișcare și fără să vrea". Al doilea mare dușman al doctorului era baba, care, cum ieșea el pe o ușă, intra pe cealaltă cu leacurile ei. Doftoriile și ierburile făceau împreună „o cumbenație" de dădea de obicei bolnavul ortul popii. Și cine era atunci de vină? Doctorul desigur, căci biata babă, ce știa ea, bătrîna?

Nu trebuie crezut că necazurile de atunci, doctorii și babele, bolnavii din spitale, oamenii împovărați de daruri, au făcut din epoca lui Carajda o icoană aievea a iadului. Ciuma o fi curmat puțin din dorința omului de-a petrece. Dar cum a început ea să scadă, cum s-au deschis iar cîrciumele și bîlciurile și-au început din nou a umbla celetnicele seara pe uliță și tarafurile de lăutari de ici-colea prin casele boierilor sau a negustorilor. Vodă Caradja era el însuși „un mare crai", dar își împlinea poftele mai cu perdea decît fiu-său, beizadea Gheorghiță, care împreună cu prietenul său doftorul Meschitz, cutreiera toate localurile de petrecere ale Bucureștilor de atunci, precum făcuseră cu 30 de ani mai înainte vestitele beizadele ale lui Alexandru Ipsilanti.

O viață cuviincioasă și cu petreceri de cu totul altă natură ducea însă doamna Elena cu domnițele ei la curte. Îndeosebi de luminoasă a rămas icoana domniței Ralù, fata cea mai mică a lui Vodă Caradja, cea înzestrată cu o călduroasă simțire, cu o închipuire vie și cu un dar artistic desăvîrșit. Fusese și crescută cu o deosebită îngrijire; era o adîncă cunoscătoare a limbii și literaturii elene și o admiratoare a culturilor franceză și germană.

Înainte de toate însă, îi plăceau ei două arte : muzica și teatrul. Cînta la pian — sau la clavir, cum se spunea pe atunci — și pianul ei, pe care-l adusese cu ea de la Constantinopol, pare a fi fost cel dintîi pe care l-au cunoscut bucureștenii. Cît despre teatru, acesta nu era pentru domnița Ralù un mijloc de-a petrece ; teatrul era pentru ea un fel de-a răspîndi cultura, de-a înălța sufletele celor care trăiau prea lipsiți de glie, o înviere a vechei glorie elene, într-un cuvînt aproape o vocațiune și un apostolat.

Pînă la ea nu s-a prea știut în București ce este teatrul în adevăratul înțeles al cuvîntului.Sub Vodă Constantin Hangerli, în mai 1798, trei actori străini, Th. Blésiet, Fr. Bérilach și Giovani Mueri, jucaseră la curte, și cerură învoirea de a juca acum în oraș și în provincie. Dar în porunca lui Hangerli către ispravnicii de ținuturi, prin care învoiește cererea străinilor, se vorbește de „pehlivani și de comedieni". Prin urmare, tot „măscărici" erau și acești trei actori francezi și italieni, care jucau poate și mici scenete dialogate, în felul „caraghioșilor" turci și a „giozboiagealîcurilor" de prin cafenelele din vale de Curtea Veche. Dar mai pe placul poporului erau pehlivanii care scoteau foc pe nări și-și sfredeleau palmele, cum erau cei din taraba lui Niță Pitarul de la Carvasara.

La începutul domniei lui Caradja, înainte ca ciuma să se ivească la București, veni din Ardeal sasul Mathias Bródy cu o comedie cum nu se mai văzuse în București : o șandrama lungă de scînduri (o panoramă), în care se vedeau vopsite orașele mari din lume, încoronări de regi și de împărați, războaie, vînători de lei și cîte și mai cîte. Panorama fu așezată în fundul curților banului Manolachi Brîncoveanu (strada Academiei de azi), și îmbulzeala mulțimii doritoare de a vedea o atare minunăție fu atît de mare, încît atunci cînd, după vreo opt luni de zile, vodă porunci să se închidă șandramaua din pricină că ciuma bubonică începuse a se încolți în capitală, Mathias Bródy făcuse atîția bani, încît din fundul curții Brîncoveanului o porni de-a dreptul la țară să se facă moșier.

După încetarea ciumei, în anul 1815, veni la București o tiroleză cu un nou fel de spectacol, iarăși nemaivăzut în capitală. Era drăguța Carolina Paukert, care întîia dată

arăta la noi e exhibiţie sportivă. Austriaca, obişnuită cu ascensiunea munţilor ei tirolieni, minună oraşul prin sprintenimea ei la alergare.

Un anunţ din toamna aceea arată următoarele :

„Cu învoirea Ocîrmuirei, duminică în 13 noiembrie, după poftire,are Beosipeta Carolina Paukert, în cea după urmă cinste a se arăta iarăşi într-o fugă mare cu prinsoare, de la Straja Podului Mogoşoaiei pînă la straja Tîrgului d'Afară, pe marginea oraşului, adică de şase ori, trei ori în ducătoare şi trei ori în viitoare. Cursa se va săvîrşi în 33 de minute. De cîte ori va ajunge la semn, se va slobozi cîte o puşcă spre încredinţare.

Forma îmbrăcăminţii : vaţi tirol.

Dacă din privitori va pofti să se prinză ca să se întreacă cu Madam, să poftească la hanul lui Mănuc, No. 56.

Privitorii au să plătească cîte un sfanţ. Nobleţea după voinţă.

Începutul va fi la 10 ceasuri turceşti, după prînz".

Multe interesante nimicuri în acest afiş îngălbenit de ani. Ne evocă vremuri cînd boierii erau boieri şi plăteau la spectacole, nu ca privitori de rînd o taxă dinainte, ci „după voinţă", după rang, după vanitate, după rotunjimea pungilor de la chimir.

Madam locuia în hanul lui Mănuc — cel mai nou pe atunci, deşi trecuseră vreo 30 ani, de cînd îl clădise vestitul Manuk Bey, dar rămas totuşi cel mai îngrijit, cel mai bun din toate hanurile Bucureştilor de sub Vodă Caradja. De altfel, Carolina Paukert trăsese acolo şi din alte cuvinte, căci hanul acela era în apropierea Podului d-Afară, acolo unde urma să ajungă ea la capătul fugii, acolo unde, pe vremea aceea, era toată îmbulzeala, toată viaţa oraşului. Podul Tîrgului d-Afară — astăzi Calea Moşilor — începea de la malul gîrlei, sau mai bine zis de la „Mişu-n Deal" şi, întinzîndu-se pînă spre Obor, avea aproape pe toată lungimea lui prăvălie lîngă prăvălie şi cîrciumi cît lumea ; de dimineaţă pînă în seară se auzeau acolo strigătele vînzătorilor evrei, ale vizitiilor şi ale surugiilor, ale chefliilor. Iată de ce „Beosipeta Carolina Paukert" îşi luase locuinţa la Hanul lui Mănuc, primind în camera 56 pe cei care ar fi dorit să se prindă la întrecere cu „Madam" — mai întîi fiindcă locuia în cen-

trul comercial al orașului, și al doilea fiindcă era lîngă ținta la care izbutea fuga ei cea mare, straja Tîrgului d-Afară fiind la răspîntia lui Butuc, în spatele bisericii Sfîntul Gheorghe.

Iubitoare de muzică și de teatru, e puțin probabil că domnița Ralù să se fi dus s-o vadă pe Carolina Paukert alergînd ; iar la panorama lui Bródy nici vorbă că n-o fi călcat. Altele erau preocupările și aspirațiunile ei. Prin stăruința patrioților și sub ocrotirea lui vodă, ea ar fi dorit să însufleţească fala vechiului teatru antic. Ca atare. începu încercările ei în chiar încăperile curții domnești. Într-una din cele mai mari odăi ale palatului înjgheabă o mică scenă, unde, cu decoruri de hîrtie vopsită, se jucau, sub propria ei conducere, piese dintr-un repertoriu ales cu îngrijire de ea (Orest de Alfieri, Moartea fiilor lui Brutus de Voltaire, Dafnis și Chloe după Longos etc.). Domnița Ralù recita uneori și ea poezii, sau participa la mici dialoguri de ocazie. Ceilalți actori erau tineri, care învățau la școala domnească de la Măgureanu, printre care se deosebi de la început și într-un chip strălucit elevul Constantin Aristia. Încîntată de talentul acestui băiat, domnița — cu bani luați din punga lui vodă, care-i luase din punga birnicilor — îl trimise la Paris să învețe arta dramatică și să vadă jucînd pe marele actor al vremii, Talma. Pînă s-o întoarce acesta din Franța, domnița Ralù făcu deocamdată altă încercare, și trebuie spus că ea nu mai lucra acum ca o fanariotă, ci ca o adevărată fată de voievod român. La reprezentațiile de la curte — care aveau loc de obicei ziua — asistau doar numai boierii și curtenii. Pentru a răspîndi arta care-i era dragă în cercuri cît mai lungi, ea se gîndi să înființeze un „teatru public", la care se va juca, firește, tot pe grecește, limbă pe care o cunoștea pe atunci toată lumea, de la marele boier pînă la cel mai mic negustor, și pînă la slugile lor. În aceeași iarnă deci, 1816 — 17, domnița clădi la Cișmeaua Roșie o casă mare, care avea într-o parte „o sală de club" pentru balurile boierești, și în altă parte o sală destinată a deveni un teatru. Dorința ei nu se putu înfăptui, fiindcă împrejurările politice nu mai îngăduiră tatălui ei să scoată mereu bani pentru lucruri care-l interesau pe el desigur mai puțin decît soarta, viitorul și siguranța sa și a familiei sale. Dar nici domnița nu se

lăsă bătută. Dacă nu putu înjgheba un teatru grecesc sau românesc în București, căpătă cel puțin bani destui pentru a isprăvi lucrările de la Cișmeaua Roșie și a chema din străinătate o trupă bine alcătuită, care să arate românului ce înseamnă adevărata artă dramatică.

În primăvara anului 1818, sala de club fu dărîmată în două părți și unită cu sala cea mare de alături, formînd astfel o încăpere spațioasă, lungă de 18 stînjeni și largă de nouă stînjeni și cinci palme. Cortina din fața scenei înfățișa chipul lui Apollo cu lira în mînă, iar în fața orchestrei, care, firește, nu lipsea, era așezată o sofă de catifea roșie pentru vodă și pentru doamna Elena. În spatele acestui divan erau 14 rînduri de bănci de lemn îmbrăcate în postav iar de jur împrejurul sălii, care era în formă de ou, se înșirau unele peste altele, trei rînduri de loje. După cum se vede deci, un teatru asemănător cu cele de azi. Luminatul lăsa, firește, de dorit, căci nu putea fi decît potrivit vremii : pe scenă, ca și în sală, ardeau în sfeșnice de tinichea lumînări de seu ; dar în serile cînd venea vodă la teatru, lumînările erau de ceară, pentru a nu înnegri nările măriei sale. Printre acte, doi mucăjii țigani umblau de ici-colo să taie mucurile arse. Prețurile erau cam pipărate : un galben loja din rîndul întîi, în care nu intra decît protipendada sau consulii străini, 10 lei și 8 lei lojile din rîndul al doilea și al treilea, și trei lei stalul.

În acest teatru aduse domnița Ruxanda, abia în august 1818, trupa vieneză a lui Gheorghy, pe care i-o trimise binevoitorul prieten austriac al lui vodă, cavalerul von Gentz. Era o trupă ca un fel de salată rusească ; juca tragedii, drame, comedii și opere, de la *Faustul* lui Goethe și *Hoții* lui Schiller, la *Flautul Fermecat* al lui Mozart și *Moise în Egipt* al lui Rossini. Gheorghy era director, Steinfels prim-amorez, doamna Dilly cîntăreață și tragediană și fata ei juca, cu talent, de toate. Domnișoara aceasta se îndrăgosti de-un boier român tînăr și bogat și, după plecarea mamei sale la Viena, rămase în București, unde dădu naștere unuia din vestiții noștri generali din pașopt și din șapșapte.

Prima reprezentație avu loc la 8 septembrie 1818, cu opera lui Rossini. *Italiana în Algeria*. Vodă Caradja, ți-

nînd să facă plăcere domniței sale, cinsti adunarea cu prezența sa. Un selm-ceauș îl vesti cu glas răsunător de cum călcă pragul teatrului ; iar pe cînd măria sa înainta încet și demn spre divanul de catifea roșie din fața scenei, toată lumea în picioare strigă de trei ori : Trăiască, trăiască, trăiască măria sa".

Curînd după aceea Io Ion Gheorghe Caradjea Voievodul fugi din Țara Românească.

Teatrul de la Cișmeaua Roșie rămase însă.

Trupa lui Gheorghy își aprinse iar lumînările pentru a sărbători venirea noului domnitor Alexandru Șuțu, care ascultă *Flautul Fermecat* al lui Mozart — și scurtă vreme mai tîrziu, în anul 1819 sau 20, se jucă pe aceeași scenă *Hecuba* lui Euripide, tradusă pe românește de A. Năneșcu. Ion Văcărescu, fiul lui Enăchiță, făcu un prolog în versuri, în care zicea :

V-am dat teatru, vi-l păziți
. . . . . .
În el năravuri îndreptați,
Dați ascuțiri la minte ;
Podoaba „limbii voastre" dați
Cu „românești cuvinte".

Dar pe cînd în București se dădea cea dintîi reprezentație românească sub Vodă Alexandru Șuțu, dincolo, la Pisa în Italia, domnița Ralù Caradja se putea mîndri că ei îi vor datora românii începuturile teatrului lor.

*

„Iar cel de-al șaselea stih tăinuiește că într-al șaselea an începu Vodă a se teme nu numai de mazilie, ci de pierderea vieții", spunea Zilot Românul.

Și într-adevăr că lucrurile se încurcară atît de rău pentru voievodul care făgăduise că după trei ani de domnie va cere el singur mazilirea sa și care nu se ținuse de cuvînt, încît el găsi că e mai cuminte ca, înainte de trecerea celor 7 ani hotărîți prin tratatul Păcii de la București, cînd va trebui în tot cazul să fie mazilit, să plece din țară cît mai fără veste și mai pe ascunse. De aceea,

într-o zi de toamnă ploioasă a anului 1818, încărcîndu-şi în rădvane tot calabalîcul cu multele-i comori adunate la noi, luîndu-şi şi întreaga sa familie cu el, ieşi tiptil din capitală pe la capul podului Mogoşoaiei înspre Ploieşti. Boierilor le spuse că merge la o moşie de-a lui din Prahova, încît nimeni nu simţi în Bucureşti că rămîne ţara fără voievod. Se spune însă că nu bine ajunsese vodă la graniţa Transilvaniei şi capugiul sultanului însărcinat cu tăierea capului său era deja în Bucureşti. Dar vorba e că sosea prea tîrziu. Caradja era plecat pentru a nu se mai întoarce niciodată, nici în Ţara Românească, nici în cea turcească. El se stabili în Italia, la Pisa cea cu turnul într-o parte unde comorile sale îi îngăduiră a duce un trai conform rangului „unui suveran deposedat".

Nu ştim ce viaţă şi-o fi alcătuit mai departe domniţa Ralu în ţara tuturor posibilităţilor de realizare artistică. Ea a fost măritată cu un grec, Gheorghe Arghiropol (mare ban în Muntenia în 1817 [51], precum tot cu un grec se însoţi şi sora ei Smaranda (cu Constantin Vlahutzi). Beizadea Gheorghiţă avu de nevastă pe-o româncă, Smaranda Rosetti-Bibica, iar beizadea Costachi pe Adela Condo şi pe Elena Tabacopol.

Capitolul LI

FAMILIA ŞUŢU, MIHAI VODĂ BĂTRÎNUL ŞI DOAMNA SEVASTIA

uţini trebuie să fie românii cu ştiinţă de carte, care să nu fi auzit de „Arhondologia Moldovei" a paharnicului Constantin Sion. Şi mai puţini sînt desigur acei care, răsfoind-o, nu s-or fi gîndit că paharnicul Sion era un om, dacă nu într-o ureche, dar în tot cazul pătimaş şi răutăcios, ba chiar, doar după Bachaumont, cea mai de pomină gură-rea din lume. Dar cei mai puţini din toţi sînt desigur acei care depănîndu-l pe Sion, şi-au dat seama că Arhondologia lui este un foarte bun izvor de cunoştinţe. Firește că pe noi nu ne pot interesa pătimaşele calificative date de el contemporanilor săi, precum nici nu putem avea o încredere fără control în genealogiile *ab antiquo* date de un om care spunea că în tot cuprinsul Moldovei nu era, prin 1850, nici o familie mai mare şi mai veche decît a Sioneştilor. Făcînd însă abstracţie de slăbiciunile amărîtului boiernaş, cartea sa este o preţioasă contribuţie la cunoştinţele ce putem avea nu numai despre oamenii ce i-a cunoscut el, dar deseori — şi repetăm că numai după un sever control — despre originea familiilor lor.

Iată, de pildă, ce spune Sion, în arhaicu-i grai, despre neamul Suțeștilor :

„Suțu — greci precum beizadea Dumitrachi Moruz, înturnîndu-mă la 23 octombrie 1837 de la Galați, m-au oprit la Pechea și ținîndu-mă cinci zile, între multe vorbe ce am avut, mi-a spus despre începutul familiei Suțu (și chiar și despre acea Moruzască), că un Constantin, negustoraș de la Salonic, avînd mai mulți copii și un capital prea mic, cu care neputînd face alt negoț, au mers pe la 1760 în Țarigrad și au cumpărat patru bivolițe și și-au luat cu chirie o casă la marginea orașului, în mahalaua despre drumul Adrianopolei (am uitat numele mahalalei, că-i de mult de cînd mi-a spus beizadea Moruz), și a deschis lăptărie. Făcea iaurturi și caimacuri, și avea tocmiți feciori, de le purta pe ulițe spre vînzare, și mergînd negoțul acesta bine, a mai sporit numărul bivolițelor, și cu singur negoțul acesta a căpătat și bani și bun nume în Țarigrad, vestindu-se pe la toate casele mari lăptăria lui Baș Constantin, încît înștiințîndu-se pînă și vizirul de lăptărie au ajuns toate cele mai însemnate case a-l tocmi cu luna, de le ducea în toată ziua iaurturi și caimacuri, de pe care a căpătat numire de la toți de Baș Sudci, adică de mare lăptar, că *sud* în limba turcească se numește lapte, și *sudci* lăptar.[52] Acel Constantin făcînd însemnat capital cu negoțul său și-a cumpărat apoi dugheană de vaci, mai pe urmă și casă la Therapia. Pe feciorul său Mihai, care învățase carte grecească și turcească... l-au luat cu sine Căpitan-Pașa ca dragoman, și după vreo 6 — 7 ani acel Căpitan-Pașa s-a făcut vizir și îndată pe Mihai, care se poreclește Suțu după meseria tătîne-său, l-a făcut mare dragoman, unde slujind cu toată credința, la 1783 l-a orînduit domn în Țara Românească".

Aici, ca și în alte părți, spusele lui Sion corespund în mare parte realității și sînt confirmate de însuși beizadea Nicolae Suțu, fiul lui Vodă Alexandru, care zicea în vestitele sale memorii :

„Familia mea este originară din Egipt. Către sfîrșitul veacului al XVII-lea, un anume Draco părăsi patria sa spre a se așeza la Constantinopol, acolo, fructificîndu-și industria, putu da copiilor săi o creștere aleasă și o situa-

ţie cu vază. Nepoţii lui fură Mihai Suţu domnul Ţării Româneşti... s.c.l.".

Aşadar, avînd în vedere atît etimologia cuvîntului de Suţu, cît şi afirmaţiile beizadelor Dumitrescu Moruzi şi Nicolae Suţu, trebuie crezut că spusele lui Sion sînt adevărate şi că ele trebuiesc rectificate numai întrucît priveşte biografia lui Constantin şi Mihai, precum şi data de 1760, pe care, ca de obicei, Sion o greşeşte intenţionat, pentru a nu da cumva acestui neam o vechime mai mare de 100 de ani.

După cum foarte bine arată Nicolae Suţu, familia sa, originară de la Salonic în Epir, a venit la Constantinopol în veacul al XVII-lea — deci prin 1660, nu 1760 — unde un anume Diamantaki Draco „îşi fructifică industria" laptelui, devenind om bogat şi dînd fiilor săi o creştere aleasă. Fiii aceştia fură Constantin şi Dumitrachi, care rămaseră cu porecla de Suţu.

Constantin — pe care Sion îl credea cel dintîi din neamul său confundîndu-l cu tatăl-său Diamantachi — a fost grămăticul lui Constantin Vodă Brîncoveanu în 1711. În chiar anul decapitării acestui voievod, 1714, Constantin Suţu, rămas în ţară, se însură cu Maria Rosetti. Îl aflăm în 1717 cu rangul de vel sluger şi apoi mare logofăt şi capuchihaie (1738-41). Frate-său Dumitrachi (vel grămătic în 1737 şi vel comis în 1739) este acel la a cărui nuntă cu Constanţa Caradja am plimbat pe cititorii noştri. Acest Dumitrachi, frate mai mic, n-a avut decît două fete, pe cînd Constantin a avut 9 copii, din care 4 fete şi 5 băieţi : pe Alexandru, Nicolae, Mihai, Ion (Enacachi) şi Dumitru.

Despre Alexandru, fratele mai mare al lui Vodă Mihai, fost cartofilax al patriarhiei la Constantinopol, ne povesteşte cronica lui Enache Kogălniceanu o întîmplare din cele mai caracteristice pentru acele vremuri de nesiguranţă, cînd grecii ţarigradeni erau la cheremul celui mai nespălat dintre turci.

Alexandru Suţu, însurat cu Tarsiţa Mavrocordat, locuia la Therapia, într-o frumoasă casă făcută de el, alături de cealaltă clădire de tatăl său acum mort, în care locuia văduva Maria cu toţi copiii ei necăsătoriţi. Aceste două case ale Suţeştilor erau, zice cronica, „alături seraiuri", adică asemănătoare cu nişte palate.

Acuma, vorba lui Kogălniceanu, „ce să zicem ? pe semne păcatele trag pe om !“ Într-o zi de vară a anului 1759 porunci sultanul să i se facă uneia din cadînele sale două corăbii, la Therapia, tocmai unde aveau Suțeștii casele lor. „Și lucrîndu-se corăbiile alăturea cu casa lui Alexandru Dracu, pe o viranea ce era alăturea (un loc viran n.a.), se orînduise și un ciohodar, un turc tînăr, bumbașir, adică mai mare asupra lucrărilor, care șezînd acolo multă vreme, au început a face cunoștință cu oamenii Dracului și mai la urmă și cu roabele, făcîndu-și pe ferestre fel de fel de semne unul altuia — și stăpînul lor nu știa nimic de acestea. Iată într-o zi venind jupîneasa lui Alexandru (coana Tarsița) în acea odaie, nevăzînd-o roabele cele ce glumeau cu ciohodarul, a sătut de le-a privit pe toate. Atunci neputînd răbda o faptă ca aceasta, a pus de le-a bătut prea rău ; zic unii că trei zile le-au fost ținute închise într-o cameră și legate le tot bătea. Care nemaiputînd răbda, într-o noapte cînd dormeau cu toții, au dat foc casei, și, apucîndu-și roabele straiele să fugă, au găsit ușile încuiate. Atunci s-a ivit focul de l-a simțit tot satul și s-au deșteptat și stăpînii și mergînd la ușă au găsit roabele cu straiele ce aveau la mînă, silind să descuie ușa să fugă. Atunci le-au prins descuind ușa, doar vor scoate ceva din casă. Dar nimic n-au putut scoate și au ars acele două case pînă-n pămînt, arzîndu-le multă avere și straie și cărți și tot ce-au avut. Și cele două corăbii au ars ; care văzînd una ca aceasta au adus un ovrei din cei care vînd roabe de le-au dat să le vîndă. Atunci au găsit pe unul la Galata în mahalaua turcească ca să le cumpere ; și zicînd ovreiului să le ducă să le vadă, ducîndu-le el acolo, le-au lăsat două-trei zile“.

Pînă aici povestirea e mai mult o anecdotă plăcută, dar de aici încolo se preface în dramă. Roabele — erau numai două la număr — începînd a plînge și a se văita, spunînd turcului de la Galata că și ele sînt fete de turc, și le-a cumpărat Dracul, și după ce l-au slujit atîția ani, acum le scoate să le vîndă, după ce le-a bătut de era să le omoare. Turcul, poate de unde era om milos sau poate din alte pricini, făcu gălăgie mare și trimise după ovrei, carele se ascunse și mergînd tiptil la Alexandru Șuțu

să-i spuie toată pricina, îi ceru 5 — 6 sute de lei ca să astupe gura musulmanului, zicînd :

„Să nu ne aducă vreo belea, căci zic roabele că sînt turcoaice şi iarăşi vor a se turci".

Iar Alexandru Draco i-ar fi răspuns că nu dă nimic.

„Şi de zic ele că vor a se turci, să se turcească, iar banii mei nu se vor turci !".

Văzînd omul din Galata că nu se mai arată nimeni, făcu un arz (o plîngere) din partea roabelor către Devlet, pe care citindu-l sultanul se înfurie atît de rău — mai cu seamă că-i arseseră şi cele două corăbii — încît pe dată porunci ca Alexandru Şuţu să fie ridicat şi dus la închisoare la Muzur-Agà.

„Pe roabe încă dacă le-au adus şi le-au întrebat, una a zis că a fost turcoaică şi iar vrea să fie, iar cealaltă a spus drept că nici a fost turcoaică şi nici se va turci".

Dar încă nimeni din tot neamul Dracului nu se gîndea că pentru o pricină atît de neînsemnată ar putea fi viaţa lui Alexandru în pericol. Frate-său Nicolae, care era mare dragoman, făcîndu-se că nici nu ştie că Alexandru zăcea la închisoare, ceru pentru el învoirea de-a fi trimis în Moldova. Dar cum privi sultanul această cerere, întrebă : „Cum ? Nu e încă Dracul spînzurat ? Să-l spînzure !" Şi aşa, merseră ceauşii la Muzur-Agà, şi scoţîndu-l din închisoare îl duseră la Fanar (unde se mutase toată familia de cînd arsese casa de la Therapia) şi-l spînzurară de grinda uşii casei lui.

„Atunci strigă Alexandru Dracu, rugîndu-se să i se arate copiii ; şi deschizînd toţi ai casei deodată ferestrele, începură a răcni cu toţii, cerîndu-şi iertăciune unul de la altul. Şi îndată l-au spînzurat, pe care dumnezeu să-l ierte !"

Îţi vine aproape să rîzi, şi grozav îţi vine să plîngi. Vorba românului :

Viaţă, viaţă
Legată cu aţă

nicăieri nu se potriveşte mai bine decît la bieţii cei de creştini din Turcia veacurilor trecute, care dacă li se întîmpla — destul de des — să ducă pe stăpînii lor de nas, apoi şi cînd le era viaţa mai dulce se pomeneau dintr-o

dată cu capul lîngă picioare, sau cu picioarele bălăbănind de-un cot deasupra pămîntului.

După moartea lui Alexandru, dragomanul Nicolae rămase, ca cel mai mare, să aibă grija familiei. În toamna aceluiași an 1759, el trimise la Iași pe fratele de-al treilea, Enacachi, să-i ducă lui Vodă Callimaki caftanul de întărire a domniei. Al patrulea frate, Mihai, plecă cu Enacachi în Moldova. Acolo, acesta avu norocul să-i placă bătrînului Callimaki, care-i dădu de nevastă pe fiică-sa mai mare, domnița Sevastița, văduva lui Vlasto.

Multele amănunte interesante ce avem despre această domniță au fost povestite la domnia tatălui ei și nu mai revenim deci asupra lor. Ne amintim că ea era de-o frumusețe răpitoare „mai rumenă decît un trandafir, cu mijlocul subțire, nici înaltă, nici micuță, drăgălașă, modestă și blîndă, avînd o înfățișare visătoare de-o irezistibilă atracțiune. Măritată la 17 ani cu Grigoraşcu Vlasto, ea rămăsese văduvă la 18 ani, și se mărita acum a doua oară cu Mihai Șuțu, la 22 de ani. Nunta se făcu în iarna anului 1760 în vechea curte domnească de la Iași, unde tînăra pereche rămase numai un an, urmînd apoi pe soții Callimaki la Constantinopol, după ce bătrînul voievod Ion fusese înlocuit în scaunul Moldovei de nenorocitul său fiu Grigore.

Acolo, în fierberea intrigilor țarigradene, Mihai Șuțu făcu carieră. Din toți frații, el pare a fi fost cel mai ambițios. Ajuns mare dragoman după moartea fratelui său Nicolae, el rîvni, ca atîția alții, una din domniile românești. Și nu mai era om tînăr ; trecuseră de la nunta lui 23 de ani și avea o casă de copii : trei băieți și patru fete. De aceea grecii din Fanar, cărora nu le plăcea să vadă mereu sporindu-se numărul competitorilor la scaunele românești, nu înțeleseră că omul acesta, la aproape 50 de ani, să vrea deodată să fie și el voievod. Aceasta înseamnă a mînca pîinea Mavrocordaților, a Ghiculeștilor, a Ipsilanților și cîți mai erau. Se puseră deci toți umăr la umăr pentru a căpăta de la Poartă o poruncă de surghiun pentru ambițiosul de Mihai Șuțu. În octombrie 1782 el fu trimis în insula Tenedos.

Abia după cîteva luni de exil, Mihai Șuțu fu rechemat la Constantinopol, în schimbul unor numeroase pungi de

bani, pe lîngă care mai adăogînd altele, în primăvara anului 1783 el căpătă, în ciuda dușmanilor săi, domnia Munteniei.

O regăsim acum pe fosta drăgălașă domniță a lui Ion Vodă Callimaki simandicoasă doamnă la București, femeie de 45 de ani și mamă a șapte copii, din care două din fete măritate. În noua ei demnitate e foarte protocolară, dar nu mîndră. Cînd baroneasa Herbert von Rathkeal, nevasta internunțiului Austriei, trece prin capitală pentru a merge de la Constantinopol la Viena să-și vadă familia, doamna Sevastița o primește cu toate onorurile datorate unei ambasadrițe, dar îi și înapoiază vizita, ceea ce nu era numaidecît trebuincios.

Trecerea baronesei prin București avu loc în mai 1785. Familia domnitoare își alesese reședința în localul școalei Sfîntu Sava și acolo avu loc frumoasa recepție ce se făcu ambasadriței.

Vodă hotărîse ca doamna von Rathkeal să fie oprită la Văcărești (așa cum fac voievozii cînd ajung în țară) pentru a i se pregăti în timpul acesta alaiul de intrare în capitală, care Mihai Șuțu ar fi dorit să fie domnesc. Dar baroneasa refuză această cinste, dorind să intre cît mai degrabă și mai fără zgomot în București spre a se putea odihni de oboseala călătoriei. Ea trase în gazdă la Raicevici, ajuns acum agent consular al Austriei la București, unde a doua zi dimineața, la ora zece, (18 mai), se și înfățișă vel postelnicul, pentru a transmite din partea lui vodă și a doamnei complimentele lor baronesei. După prînz i se aduse de la curte, în numele doamnei Sevastia, dulceață și fructe, iar la ora 5 careta doamnei trase la scara lui Raicevici pentru a aduce la palat pe ambasadriță.

Ajungînd la curtea domnească, doamna von Rathkeal trecu printr-un șir de arnăuți, fiind întîmpinată la scară de cele dintîi boieroaice ale țării dinaintea cărora umblau două fete tinere cu mirodenii arzînd în cățui de argint. O nepoată de-a doamnei și o jupîniță de boier mare o țineau de subsiori pentru a o ajuta să urce scara, pe a cărei ultimă treaptă o așteptau domnițele lui vodă, Anastasia, Maria și Ecaterina. Înconjurată de tot acest alai muieresc, baroneasa intră în marea sală, în mijlocul căreia

stătea în picioare doamna Sevastia, care o întîmpină îmbrăţişînd-o ; luînd-o apoi de mînă o duse într-o cameră alăturată „în formă de chioşc, foarte elegantă". Ambasadriţa fu aşezată în unghiul sofalei — căci raportul lui Raicevici pretinde că „l'angolo în Turchia e la sede d'onore" — avînd la dreapta ei pe doamna Ţării şi la stînga pe domniţe. Celelalte doamne, adică jupînesele boierilor, se aşezară pe divanul cel scund şi lung care se întindea de-a lungul pereţilor, „fiecare după rangul ei", sau mai bine zis după boieria bărbatului. Parfumurile ardeau în căţui, se aduse dulceaţă în chisele de cristal de Veneţia şi cafele turceşti în filigene de argint. O primire domnească, orientală dar strălucită, care impresionă mult pe vieneza obişnuită doar cu viaţa constantinopolitană. Tîlmaci erau din partea doamnei secretarul lui vodă şi din partea baronesei domnul de Timoni. Ce s-a vorbit nu se ştie, dar desigur tot aceleaşi veşnice întrebări : „cum îţi mai merge, cîţi copii ai, de ce te duci la Viena şi cît rămîi la Bucureşti".

Scurtă vreme înainte de plecarea ambasadriţei, intră şi vodă în odaie, arătînd „molte civilità alla dama", conversaţia isprăvindu-se deodată cu o neînchipuită stropeală de apă de trandafir, după care toată lumea se sculă în picioare.

Audienţa doamnei Sevastia era terminată !

Seara, doamna von Rathkeal primi din partea principesei jucării orientale pentru copiii ei, iar a doua zi, la ceasul douăsprezece, doamna îi întoarse vizita „în gran gala", întovărăşită de domniţele ei şi de cele mai simandicoase jupînese bucureştene — Brîncoveanca, Văcărească, Dudeasca, Filipeasca şi celelalte.

După prînz, baroneasa von Rathkeal părăsi capitala îndreptîndu-se înspre Transilvania, pînă la graniţa căreia fu întovărăşită de ispravnicul de Argeş.

Vodă Mihai era foarte iubit în ţară. Pe de o parte, nu era om lacom ca să stoarcă poporul de bani ca atîţi înaintaşi de-ai lui, iar pe de altă parte, fiind „cam slab la minte" — după cum i se părea lui Zilot Românul — el lăsase grija ocîrmuirii în seama boierilor celor mai pricepuţi, încît trebile mergeau de minune sub o ocîrmuire care era a sa şi nu a sa. Cu toate acestea el fu mazilit

după trei ani de domnie, astfel cerînd politica Porții, sau mai bine zis a seraiului, care-l înlocui cu Nicolae Mavroyeni, favoritul amiralului Hassan Pașa.

Retras la Constantinopol cu numeroasa sa familie, Mihai Șuțu duse acolo viața unui voievod mazilit, adică o viață foarte mîndră față de semenii săi greci, dar și foarte lipsită de mîndrie față de puternicii turci, de bunăvoința cărora atîrnau măririle sale viitoare.

Datele căsătoriilor copiilor lui Mihai Vodă și ai doamnei Sevastiei sînt greu de stabilit. Pe Grigore, fiul mai mare, îl însurase desigur la București în timpul scurtei sale domnii, deoarece acesta ținea pe o munteancă, Safta, fata marelui boier Dudescu. Dar fiul Alexandru ținea pe-o greacă, Maria Lepati, iar trei din fete erau măritate și ele cu fanarioți: Maria cu Ion Arghiropol, Anastasia cu Grigore Balasachi și Ralù cu Alexandru Mano.

În 1791 Mihai Șuțu căpătă din nou domnia Munteniei, înlocuind pe cel care-i suflase scaunul și care era acum fugar pe malul Dunării, căutînd să scape de urgia turcului, care-l va prinde totuși la Bella și-i va tăia capul (Mavroyeni).

Șuțu sosi în Bucureștii cei care fuseseră ocupați de trupele austriace ale prințului de Coburg, primit fiind de boierii țării cu aceeași bucurie cu care primiseră cu doi ani înainte pe generalul austriac, cu aceeași bucurie cu care primeau îndeobște pe toți noii veniți, ceea ce și făcu să se nască la noi vorba aceea că:

Schimbarea domniilor
Bucuria nebunilor,

iară noi zicem că nu putem ști dacă această mereu reînnoită bucurie era un lucru de rîs sau de plîns, dacă ea venea adică din dorință de căpătuială sau poate din nădejde de mai bine...

După doi ani, în 1793, Mihai Vodă fu mutat la Iași, unde domni pînă în 1795, cînd o nouă mazilire îl aruncă iarăși pe malurile Bosforului.

Se întoarse a treia oară domn la București în anul 1801. Dar din blînd și milostiv ce fusese mai înainte, Mihai Vodă se făcu deodată atît de aspru și de hrăpăreț, încît Zilot Românul se întrebă el însuși nedumerit: „Pentru ce de două ori dulce și odată amar?".

„Şi atunci", zice cronicarul mai departe, „făcînd cercetare şi întrebînd pe oameni înţelepţi, am aflat că acest domn nu a fost din fire atîta subţire la minte şi adînc la socoteală, dar avea darul bunătăţilor şi al blîndeţelor, şi pe lîngă aceasta mai avea şi alt dar, căci însuşi văzîndu-şi puterea minţii că nu lucrează adînc, se sfătuia cu miniştrii săi care-i avea mai de aproape ; şi aşa, mai mult cu a altora minte chivernisea domnia şi ţara, încît nu se auzea de la mic pînă la mare decît lăudîndu-i-se bunătatea şi milostivirea. Asemenea şi întru cea de-a doua domnie, măcar că a fost scurtă, iarăşi avînd miniştri înţelepţi, i-a curs domnia tot cu orînduială plăcută. Iar întru aceasta de-a treia domnie, neavînd miniştri ca aceia, tot ministratul său se încheia cu fiul său cel mare, Grigore beizadea, căruia îi încredinţă toată treaba domniei, şi întîmplîndu-se aceasta încă mai uşor decît tată-său la minte, şi fiind şi vas al răutăţii, poate socoti fireşte ce fel de curs a trebilor a fost"...

Greşeala cea mai mare pe care o făcut acest „vas al răutăţii", Grigore beizadea, e că sfătui pe tată-său să sloboadă pe lefegii străini pe care-i ţinea de la o vreme curtea din Bucureşti pentru a apăra capitala ţării de vreo eventuală călcare a pasvangiilor, care de ani de zile îngrozeau populaţiile dunărene şi nelinişteau pe potentaţii Stambulului. Sub cuvînt că lefile nu se mai pot plăti, ostaşii aceştia, oameni de strînsură dar totuşi ostaşi, fură concediaţi. Iar dincolo, la Vidin, cum auzi Pasvanoglu că a rămas ţara fără apărare, trecu iar Dunărea, arzînd şi pustiind ţinuturile de peste Olt. Şi apoi, într-o bună zi, se lăţi vorba în ţară că cetele răzvrătitului paşă înaintează asupra Bucureştilor.

Pasvangiii, după ce arseseră Craiova şi pustiiseră toată Oltenia, acum se îndreptau în adevăr înspre capitala ţării.

Dar pericolul era încă îndepărtat. Trecuseră cîrjaliii Oltul, nu-l trecuseră ? Domnul trimite poruncă la ispravnicii de ţinuturi să strîngă oameni înarmaţi şi să-i pună de strajă de-a lungul malului pentru a împiedica pe pasvangii să pătrundă în Muntenia.

De frica domniei, sau poate cu gîndul înşelătoriei (după cum crede Xenopol), ispravnicii trimit lui vodă veste „cum că nădăjduiesc că hoţii vor fi prinşi". Dar bucureş-

tenii primesc, pe alte căi neoficiale, ştiri cu totul dimpotrivă.

La auzul acestor veşti, vodă rămîne înmărmurit. Dar tot nu crede. Pe de o parte, el trimite de olac să ceară paşei din Rusciuc o mînă de ostaşi viteji pentru a-i apăra capitala, iar pe de altă parte, îi aleargă crainicii de la Bucureşti la Slatina şi la Rîmnicul Vîlcii după veşti. Dar ei se întorc cu cărţi de la isprăvnicii prin care i se spune domnului, din Vîlcea că pasvangii încearcă să treacă Oltul, din Caracal că l-au şi trecut. Vodă îşi adună sfatul şi înştiinţează pe boierii săi despre cele auzite.

Spune Zilot Românul :

Zicînd aceste vodă, boierii toţi îngheaţă
Şi, stînd înmărmuriţi, cată lui vodă în faţă.
Tîrziu abia îşi vin ceva mai mult în fire :
„O vai, măria ta !“ îi zice cu îndrăznire
„Dar de va fi aşa, sîntem pierduţi cu totul“,
„Căci iacătă-ne noi, iată colea şi Oltul“ !
Zice iar vodă atunci : „Mie aşa îmi scrie !“
„Eu cartea v-am citit. Dă doamne să nu fie !“.

Faţă de boieri, Mihai Şuţu se arată liniştit, însă :

Ia ascultaţi, vă rog, ce fel de sfătuire
Se face printr-ascuns la curte cu unire :
Se sfătuiesc aşa : vodă cu cei d-aproape,
Cu toţii hotărăsc să fugă şi să scape,
Să fugă la Braşov, ţara să părăsească,
Şi iar se chibzuiesc mijlocul să-l găsească.
Pe dînsul mai întîi frica îl stăpîneşte
Apoi ce să rămînă din ticăloasa ţară ?
Urmează ca un trup fără de cap să piară !

S-a spus (Xenopol şi alţii) că Mihai Suţu era înţeles cu rusii pentru a fugi la ei, că toată întîmplarea din 1802 a fost o născocire de-a lui pentru ca, înspăimîntînd capitala, să poată pleca fără a fi bănuit de rea credinţă, şi s-a mai spus chiar că vodă a fugit din Bucureşti cel dintîi. Nimic din toate acestea nu poate fi adevărat. Dovadă e că el a mai încercat înainte de-a pleca să-şi facă o „gardă civică“ de apărare a capitalei, precum încercase

să înarmeze și ținuturile. Dar tocmai această încercare a lui a înspăimîntat pe bucureșteni de i-a înnebunit. Cu 17 ani în urmă, sub Mavroyeni, s-a putut înjgheba o oaste românească, fiindcă era plătită, și cu 18 ani mai tîrziu se va putea iarăși înjgheba oastea lui Tudor Vladimirescu fiindcă va fi răzvrătită, dar o armată de pașnici cetățeni care să-și apere avutul și viața nu putea înțelege românul, care de peste o sută de ani, de aproape 150, nu mai ținuse arma la mînă.

Să-l auzim deci pe Zilot, fiindcă a trăit acele vremuri și ni le arată cinstit, așa cum le-a văzut, cum le-a auzit, cum le-a simțit — cum au fost :

Zice iar vodă atunci :
„Cu toții să grijim în parte pentru sine
„Adică, vreu să spun, cer ca fiește care
„De la cel mai mic pînă la cel mai mare,
„Neveste și copii cum și averea toată
„În lături să le dea, acum deodată,
„Iar bărbații să stea oricine cu vreo armă,
„Ziua cu privegheri, iar noaptea să nu doarmă.

. . . . . .

Acum puneți în gînd și judecați oricare
Cîtă frică a dat și cîtă turburare
La bietul de norod această auzire
De tot îngrozitoare și foarte peste fire :
Rămas-au ca de lut, încremeniți ca morții.

. . . . . .

Armele a purta, aceasta va să zică :
Or izbîndești, or piei ! Ah, ce groază și frică.

. . . . . .

„Să stăm ? Sîntem pierduți ; noi nu știm de războaie
„Aceia sînt scîntei, iar noi sîntem toți paie !
„Să nu stăm ? să fugim ? Dar cum, ce fel și unde ?
„Așa în grabă oare ne vom putea ascunde ?
„Am pierit ! Ne-au robit, pe noi și copilașii !
„Doamne, nu ne lăsa, îndreaptă nouă pașii !
„Acum, ce mai întîi să facem, ticăloșii,
„La rău ce n-au pățit nici moșii nici strămoșii ?

„O ! săracii de noi. Ah ! răsplăti-le-ar cerul
„Celor ce ne-au băgat în foc s-ardem ca fierul !“
Acestea le vorbeau cu oftături fierbinte,
Iar cîte mai ziceau nu le pot ține minte.

Iată starea în care se aflau cetățenii capitalei în zilele lui mai 1802, la auzul acelei veşti îngrozitoare, că i-ar fi sfătuit vodă să se apere singuri. Dar : „să stăm ? sîntem pierduți ! Să nu stăm ? unde mergem ?“ Bucureştenii hotărîră să nu stea. Boierii, care-şi bătuseră joc de Mavroyeni cînd îi îndemnase să se facă ostaşi, îi rîseră desigur şi lui Şuțu în nas — şi doar erau nepoții vitejilor de allădată, însă, vorba lui Miron Costin : „Nu stau vremile sub oameni, ci bieții oameni sub vremuri“.

Într-o zi, în două, în trei zile, Bucureştii se goliră. Nu mai rămaseră pe străzile-i pustii decît doar derbedeii, coatele goale, cei pe care norocoşii îi disprețuiesc, dumnezeu îi uită, şi care-şi fac deci singuri legile, singuri dreptatea, singuri idolii.

Să se fi ordonat o astfel de retragere, niciodată nu s-ar fi putut înfăptui.

Dar frica cea de om, iată a isprăvit-o !
Frică de om, nu alt, cu toții am privit-o !
Aleargă care-ntîi să fugă mai-nainte.
Se grămădesc şi fug, dă unul peste altul.
Ca cei înfurtunați ce dobîndesc uscatul
Aşa le pare lor din București să iasă,
C-atunceа sînt scăpați, nimic nu le mai pasă
Dar întreabă-i te rog, oare cine-i gonește
De fug şi lasă tot ?...

. . . . . .

Ei bine... ați ieşit... dar trageți la cetate ?
Afară nu e alt decît pustietate !
Apoi unde gîndiți a vă putea ascunde ?
Tăceți, o ticăloşi, că nu ştiți a-mi răspunde !

Dar nu ştiu cum, parcă Zilot Românul ne-ar vorbi în versurile sale despre lucruri pe care le cunoaştem, despre lucruri pe care le-am mai auzit, le-am mai văzut, le-am trăit şi noi odată... Ce veche e lumea asta !... E

vîltoarea de mai deunăzi, spaima omenirii în anii marelui război, este exodul Bucureștilor din toamna 1916 !

Căci vodă după ce văzu fugînd norodul
La hotărîrea sa nu și-a pierdut ogodul.
El din boierii săi ia pe cîțiva cu dînsul
— Ah ! țară, de-al tău foc iar mă cuprinde plînsul —
Și plecă la Brașov. Întins acolo trage.
Țara văzînd aceasta, atunci mai rău se sparge,
Cu toții zăpăciți, în sus și-n jos aleargă
Niciunul neavînd loc hotărît să meargă.

. . . . . .

Deci dar într-acest chip, cu acest fel de năcazuri,
Mergînd din loc în loc, fără a băga de seamă,
Și fără a mai gîndi, ne-am pomenit prin vamă.
Frica nu ne lăsa nici acolo în pace
Și mare zor ne-a dat să facem ce vom face
Năuntru să intrăm în țara cea nemțească
Ca inima de griji să ni se odihnească.
Așadar prea puțini mai rămînînd în țară,
Cei mai mulți au ieșit, plîngînd, din ea afară.
Unii pe la Brașov, alții prin altă parte,
Cei mai mulți din boieri la Sibiu în cetate.

Dar toată această jalnică întîmplare se isprăvește cu o parte hazlie, căci

În București viind Hassan Pașa Bătrînul
Și Trestenic Zadé, Rusciului stăpînul,

Pasvanoglu nu îndrăzni să înfrunte oastea acestora și-și făcu de la Olt calea întoarsă peste Dunăre, la Vidin. Fugise tot orașul degeaba și degeaba fugise și vodă, care din Brașov merse întins la Petrograd, de unde ieși și vorba — fiind foarte bine primit de țar — că fusese o înțelegere mai dinainte între Mihai Șuțu și Petru al II-lea.

Dar că lucrul acesta nu poate fi adevărat, o dovedește faptul că 6 luni mai tîrziu Mihai Vodă se întoarse cu toată familia lui la Constantinopol. Acolo și muri, în chiar anul următor, 1803.

Fiul său, „vasul cel rău" de beizadea Grigore, a fost tatăl lui Mihai Vodă Şuţu al II-lea, cel de pe urmă domn fanariot din Moldova.

Dar întrucît scaunul din Bucureşti, după fuga lui Mihai Vodă I, a fost ocupat de un nepot al acestuia, Alexandru Nicolae Şuţu, pentru a nu întrerupe şirul povestirii, vom vorbi mai întîi de acest nou domn, de familia, de nevasta şi de copiii lui.

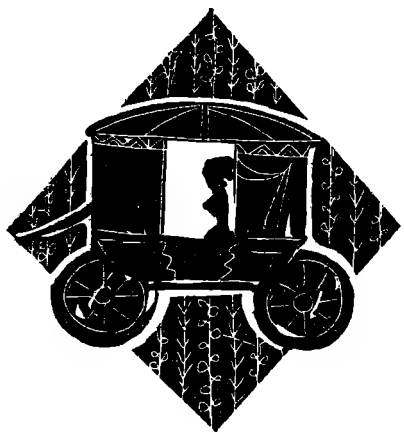

Capitolul LII

DOAMNA EUFROSINA A LUI ALEXANDRU VODĂ ŞI DOMNIŢELE EI

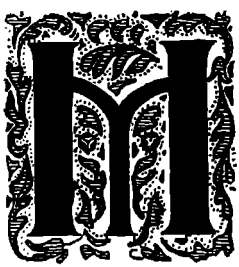

ama mea era cea mai bună femeie din lume. La Arnăut-Kioi, unde locuia, lumea îi zicea Sfînta Eufrosina".

Iată vorbele unui fiu despre mai-că-sa. Fiul era beizadea Nicolae Suţu, iar mama doamna Eufrosina.

Pietatea fiiască fiind un lucru foarte frumos. simţămintele lui beizadea Nicolae îi fac lui însuşi o deosebită cinste, fără a putea totuşi să facă şi pe alţii să creadă, că n-a mai fost cîndva în lume o femeie mai bună decît doamna Eufrosina Şuţu.

Fiul mai spune despre maică-sa că era „conştiincioasă, plină de abnegaţie, credincioasă fără a fi superstiţioasă, că nenorocirea o găsea resemnată, iar fericirea nu-i atingea nici modestia, nici bunăvoinţa firii sale blînde şi nici liniştea înfăţişării ei".

Aceste calităţi sînt în tot cazul mai pozitiv exprimate, şi se poate ca doamna lui Alexandru Vodă să le şi fi avut, întrucît ştim de ea un lucru sigur,. anume că era foarte curajoasă, după cum vom vedea îndată, iar curajul este fără îndoială izvorul multor virtuţi.

Eufrosina Şuţu era fata lui Alexandru Vodă Callimaki şi a domniţei Ruxandra Ghica. Căsătoria ei, după cum am văzut mai sus, a însemnat împăcarea neamului Callimaki cu a Şuţeştilor, neamuri certate de cînd cu îndoita moarte a lui Grigore Vodă (fratele lui Alexandru Callimaki) şi a dragomanului Nicolae (tatăl lui Alexandru Şuţu).

Nunta domniţei Eufrosina avu loc în 1795, adică în chiar anul cînd tatăl ei se urcă în scaunul Moldovei. E de presupus că serbările cununiei au fost făcute la Constantinopol, în luna mai o dată cu acele ale învestiturii), deoarece în iunie Callimaki plecă la Iaşi împreună cu toată familia lui, printre care aflăm şi pe domniţa Eufrosina cu soţul ei Alexandru.

Acolo, în Moldova, noii căsătoriţi duseră în sînul familiei un trai liniştit de oameni tineri care se iubesc şi a căror grijă de căpetenie era sporirea neamului şuţesc. Între 1795 şi 1799, timpul cît ţinu domnia lui Alexandru Callimaki, ei avură patru copii — unul pe an — născuţi toţi la Iaşi, din care însă cei doi mai mari muriră copii, în vîrstă de un an şi de trei. Întorşi la Constantinopol după mazilirea de bună voie a lui Callimăki, fecunditatea Eufrosinei nu se dezminţi pînă la bătrîneţe (cel din urmă copil îl născu în 1817, după douăzeci şi doi de ani de căsătorie).

Dar activitatea lui Alexandru Şuţu nu se mărgini la aceste îndeletniciri familiare. În furnicarul Stambulului unelti şi el, alături de atîţia alţi fanarioţi, în scopul de a ajunge domn. Ginerele fostului voievod al Moldovei Alexandru Callimaki şi nepotul de frate al actualului voievod al Ţării Româneşti Mihai Şuţu, Alexandru, care era acum un om de 40 de ani bătuţi, nu se putea lăsa mai prejos decît rudele sale. El era foarte ambiţios şi avea de altfel mult mai multă inteligenţă decît unchiul său Mihai Vodă.

În 1800 — un an deci după mazilirea socrului — fu numit domn al Moldovei.

„Tatăl meu era grăbit de-a pleca la Iaşi", zice beizadea Nicolae în memoriile sale.

Graba aceasta îl făcu să plece — cu doamna Eufrosina, cu beizadea Nicolae (care avea 2 ani) şi cu domniţa

Ralu (care n-avea decît unul) — îndată după învestitură, deşi obiceiul cerea ca plecarea să aibă loc o lună mai tîrziu şi deşi i se spusese că drumurile Rumeliei sînt pline de hoţi. Ba ştia chiar că un anume Cara-Feizè îi pîndea caravana pentru a o prăda... Nevoind însă să-şi amîne plecarea, el hotărî să pornească pe mare, închiriind în acest scop cîteva mici corăbii, care urmau să meargă de-a lungul coastei pînă la gurile Dunării şi de-acolo la Galaţi.

Porniră cu toţii, în vara anului 1800, pe-un cer senin. Dar Marea Neagră e cu toane ; e chiar uneori mai răutăcioasă decît toate celelalte mări, afară poate de Canalul Mînecii, care-i ţine isonul. Pe la mijloc de drum cerul se întunecă, începu vîntul să bată şi marea se umflă. Corăbiile domneşti trăgeau la mal de cîte ori furtuna ameninţa să le înghită. Pa plaje singuratice se ridicau corturi în care se adăposteau simandicoasele feţe fanariote şi în jurul cărora, noaptea, nici nu îndrăzneau să aprindă focul de frica hoţilor care i-ar putea urmări. Şi totuşi, într-o zi, pe cînd se odihneau cu toţii în corturile lor, un om, trimis de nu se ştie cine, veni în goană să le spună că groaznicul Cara-Feizè le dăduse de urmă şi că sosea cu oamenii lui ca să-i prade. Prins între două pericole, al hoţilor de pe uscat şi al furtunii de pe mare, Alexandru Vodă nu ştia ce hotărîre să ia, căci amîndouă i se păreau deopotrivă de nimicitoare. Şi cum stătea nehotărît pe malul Pontului zis Euxin, doamna Eufrosina îşi luă copiii amîndoi în braţe şi sări pe puntea uneia din corăbii, pe care silit fu şi vodă s-o urmeze. La cîţiva metri abia de mal, un val uriaş acoperi micul vas de rămaseră toţi cei de pe ţărm înmărmuriţi, siguri fiind că el s-a scufundat. Dar după cîteva clipe corabia se arătă, săltăreaţă, în capul celui val... Domnul Moldovei şi vajnica sa nevastă sosiră teferi la Galaţi, pe cînd dincolo, lîngă Varna, Cara-Feizè fluiera doar a pagubă.

„Cum a venit Alexandru Şuţu în Iaşi", zice Manolachi Drăghici", au apucat frînele cîrmuirii cu mare înţelepciune şi blîndeţe". Poarta pare a fi fost mulţumită de noul voievod, deoarece un an mai tîrziu, după fuga lui Mihai Şuţu din Muntenia, ea numi pe Vodă Alexandru domn în amîndouă principatele, lucru care nu se mai întîmplase

în țările noastre niciodată sub fanarioți, decît doar sub Mavroyeni, cînd însă voievodul ambelor țări nu domnea de fapt în nici una din două.

Alexandru Șuțu, cum primi firmanul de confirmare a domniei muntene, porni pe dată la București.

El nu putu însă rămîne acolo decît trei luni, din iunie pînă în septembrie, fiindcă curtea din Petrograd, acum aproape stăpînă pe situație, impuse Porții mazilirea sa din amîndouă principate, numindu-se în locul lui pe Constantin Ipsilanti la București și pe Alexandru Moruzi la Iași.

Așadar, după mai puțin de doi ani de măriri, Vodă Alexandru își luă soția și copiii și se întoarse la Constantinopol. În veșnicu-i neastîmpăr, el unelti mai de zor decît oricînd în vederea recăpătării domniei uneia din țările românești, sforțări care, la sfîrșitul anului 1806, fură încununate cu izbîndă. Numit domn al Munteniei, el plecă, ca și întîia dată fără întîrziere, înspre malurile Dunării, pe care nu le putu trece, fiindcă tocmai cînd sosi el acolo izbucni noul război ruso-turc. Alexandru Șuțu rămase în tot timpul acestui lung război în lagărul turcesc.

În timpul acesta, doamna Eufrosina aștepta, îndurerată sau resemnată, sfîrșitul calvarului unei singurătăți pe care însă șase copii o umpleau totuși îndeajuns. Creșterea pe care se pricepu această femeie să o dea copiilor ei fu, din două puncte de vedere, bună. Căci pe de o parte ea îngriji de educația și de învățătura lor, iar pe de alta lăsa copiilor cea mai deplină libertate în ceasurile lor de joacă, fără a exercita un prea strîns control asupra timpului întrebuințat și a tovarășilor de petrecere, ceea ce dă copilului, mai tîrziu în viață, o îndemînare care lipsește celor care au trăit de mici în fustele mamei.

Cînd, după încheierea păcii din 1812, Șuțu se întoarse la Constantinopol și doamna Eufrosina îi arătă copiii, după 6 ani de lipsă de acasă, el fu aproape să nu-i mai cunoască.

Alexandru Șuțu avea atunci 54 de ani și doamnă-sa vreo 42; beizadea Nicolae, cel mai mare din copii, era de 14 și beizadea Dumitru, cel mai mic, abia de 5 ani. Viața acestor copii ne-a fost arătată, cu unele amănunte pline

de farmec, de Nicolae Șuțu în amintirile sale. El ne istorisește că frumoasa lor locuință de la Arnăut-Chioi fu distrusă de flăcări scurtă vreme după întoarcerea tatălui lor din război, ceea ce-i sili să se mute cu toții în casa, foarte încăpătoare, a unui văr primar de-al lui Vodă Alexandru, Costachi Soutzo, zis Kebap, care era situată în aceeași localitate însă în marginea opusă. Costachi Șuțu nu mai trăia pe atunci, iar nevasta lui, care-și pierduse mințile, fusese închisă într-o mînăstire. În casă locuiau deci numai copiii lor, în număr de 9, sub paza și epitropia dascălului Gheorghe Serrius. Cînd se mută acolo familia lui Vodă Alexandru, din 9 copii se făcură 16 (căci se mai născuse în 1813 micuțul Grigore). Cel mai mare din toți era Dumitrachi, fiul lui Costachi Kebap, care avînd 22 de ani nu catadixea firește să se joace cu verii lui mai mici, dar care binevoia, ceva cam prea des, să le dea niște picioare undeva, care-l dușmăni cu toată șleahta micilor frați și veri. Aceștia puseră deci într-o zi la cale o răzbunare, care izbuti încă mult mai bine decît chibzuiseră ei.

Casele grecilor din Constantinopol, unele din lemn altele din zidărie, niște hardughii cu cîte 30—40 de camere, deseori goale, erau foarte asemănătoare cu vechile case românești din acele vremuri. Etajul de deasupra (la care ajungeai printr-o tindă în care era scara) avea odăi mari, înalte și luminoase, care erau saloanele de primire și iatacurile stăpînilor și ale copiilor, cînd erau ei mici. Etajul de dedesubt — parterul — era mai jos de tavan, mai întunecos, și încăperile lui serveau de sufragerii, cămări, odăi de logofeți, feciori, fete în casă, etc. Tot acolo jos locuiau băieții cînd se făceau mari, precum și dascălii lor.

Dumitrachi Șuțu, flăcău bun de însurat, avea deci camera lui jos, într-un colț, peste drum de-a profesorului Serrius. Dracii de plozi se apucară într-o seară, pe cînd nu era acesta acasă, să-i ascundă calpacul sub plapomă, pentru ca să și-l turtească Dumitrachi cînd s-o așeza în pat.

Sosit noaptea tîrziu în camera sa, tînărul trase zăvorul la ușă, se dezbrăcă, stinse lumînarea și se așează să se culce; dar abia îi atinseră picioarele calpacul umflat și păros [53] că, închipuindu-și că i s-a furișat în pat cine

știe ce dihanie, sări împușcat în picioare, înfășurînd animalul cu pătura bine strînsă împrejurul lui, spre a-l împiedica să se miște. Cu o mînă îl ținea și cu cealaltă îi căra la pumni cu nemiluita. Calpacul, elastic, se turtea și sărea iar la loc, ca o minge, pielea lui lăsînd să se audă și un geamăt înfundat, care-l convingea pe Dumitrachi și mai mult că ținea în mînă vreo dihanie apocaliptică. Obosit de luptă și văzînd că animalul nu moare, viteazul tînăr începu să strige după ajutor. Dascălul Serrius de peste drum, auzind chemările elevului său, dădu năvală la ușă, pe care o găsi însă încuiată :

— „Dar ce este, în numele lui dumnezeu ?"

— „Un animal în patul meu ! Nu-l pot dovedi !"

— „Deschide ușa !"

— „Nu pot. Îl țin înfășurat în plapomă. Sparge ușa, repede !"

Ușa fu spartă, lumînările aprinse... Feciorii alergaseră din toate părțile, înconjurînd patul, ridicînd plapoma... încet, încetinel... pînă dădură de calpacul turtit, de într-adevăr nu se mai știa ori este calpac, ori dihanie !

Dumitrachi Șuțu, care muri opt ani mai tîrziu în Eterie, mulțumi atunci fraților și verilor săi de rușinea ce i-o făcuseră prin noi și zdravene picioare date unde li se cuvenea.

Dar picioarele sau pumnii nu împiedicau pe micele beizadele, constituite în bandă, să urmeze cu șolticăriile lor oriunde găseau prilejul să facă ceva ingenios sau inedit. Ba era pescuitul în locuri oprite, ba vînători de păsări în grădini străine, ba mici furturi chiar, căci la vîrsta lor nici etica, nici ighemonicul nu le erau cunoscute. Una din plăcerile lor era să ciordească struguri din via, foarte mare, ce se întindea în spatele casei lor, dar care era arendată unui albanez, bun paznic al averii sale. Toate șmecheriile din lume le întrebuințau copiii spre a înșela paza vierului. Era într-un an un strugure mare cît cinci pumni, chiar lîngă coliba albanezului, și de care avea acesta grijă ca de ochii din cap. Dar dracii de beizadele se sfătuiră să i-l umfle. Și astfel într-o zi merseră vreo șase din ei acolo și începură să facă fel de fel de salturi și de țopăituri pentru a arăta ce sprinteni sînt. Vierul, om cu ambiția lui, spuse copiilor că, deși bătrîn, nu

se lăsă bătut de zece ca ei și, pentru a le face pe dată dovada, se căţără pe craca unui copac, spînzurîndu-se de picioare cu capul în jos. Nu bine văzură copiii pe albanez în această postură, că-i și furară strugurele, alergînd apoi din răsputeri pînă afară din vie...

Petrecerile acestea ştrengăreşti erau ale băieţilor ; fetele aveau pe ale lor, mai potrivite cu sexul, cu vîrsta şi cu rangul unor domniţe. Sub o mai aspră priveghere a doamnei Eufrosina, ele învăţau carte, gospodărie, pictură, muzică şi dans. Arta coregrafică era pentru fetele lui Vodă Alexandru o adevărată desfătare. Împreună cu verele lor Şuţu-Kebap şi cu fetele lui Aristarchi, care locuiau în casa de peste drum, ele făceau dese întruniri, seara mai ales, cîntînd şi jucînd împreună. De cu ziuă îşi făceau de la ferestrele unei case la ferestrele celeilalte semne anume de-ale lor — un alfabet convenţional născocit de ele — pentru a-şi da întîlnire după asfinţitul soarelui, firește că şi împreună cu verişorii, căci petrecere fără cavaleri era treabă turcească, nu creştinească.

E de presupus că de cînd e lumea lume, firea omenească a rămas, în esenţa ei, aceeaşi. Iată pe fetişcanele acestea constantinopolitane, făcîndu-şi, în anii dintîi ai veacului trecut, între ele sau cu băieţii, semne muţeşti pe la geamuri, cum îşi mai fac şi astăzi fetele şi cum şi le-o fi făcut şi la Saint-Cyr sub doamna de Maintenon, sau în alte ţări şi în alte timpuri a căror amintire s-a şters.

Tinerii aceştia, cum e şi firesc, se plăceau unii pe alţii. Nicolae Aristarchi — care va ajunge mai tîrziu mare logofăt al patriarhiei şi capuchihaie al domnului Munteniei — era de-o vîrstă cu Nicolae Şuţu şi pare a fi plăcut domniţei Ralù. Sora lui plăcea lui beizadea Nicolachi. O găsea „frumoasă, precoce şi cu ochii focoşi în care scînteiau licăririle soarelui oriental“... Vorbele acestea spun multe... Cînd se întruneau cu toţii seara împreună, ei se apucau, la lumina cîtorva lumînări, să danseze „fără muzică“, sau cel mult în sunetul foarte domol al unei vioare în surdină, fiindcă ghiaurii nu aveau voie să petreacă în capitala sultanilor osmanlîi. Totuşi, într-o seară călduroasă de vară, ei lăsară deschise geamurile ferestrelor care dădeau pe Bosfor şi, deşi dansau fără muzică la lumina unei singure lumînări, întîmplarea făcu să treacă

pe acolo, în caicu-i cu șase rame, marele Bostangi-Başa, şeful poliţiei din Stambul. Cum văzu acesta că într-o casă de creştini par a petrece, noaptea, nişte oameni, spuse barcagiilor să tragă la mal şi chemînd pe bostangiul locului îi porunci să aducă a doua zi la poliţia din Stambul pe proprietarul acelei case, în care îndrăzniseră nişte copii să danseze. Bostangiul, închinîndu-se pînă la pămînt, spuse paşalei că legea nu-i îngăduie să aresteze pe-un bei, fost voievod al Kara-Iflacului (Ţara Românească).

Dar dacă de data aceasta lucrurile se întoarseră spre binele tinerilor, de multe alte ori ei, ca toţi creştinii din Stambul, erau supuşi la cele mai înjositoare badjocuri ai celor mai nespălaţi dintre turci.

Casa lui Duri-Zadè, mahomedan înfumurat dar sărăcit, era şi ea în apropierea locuinţei lui Şuţu. Fiul turcului era de-o vîrstă cu beizadea Nicolae şi cu fiul bogatului negustor armean Duzoglu. Tînărului Duri îi era necaz pe amîndoi, fiindcă deşi ghiauri, unul era fecior de domn iar celălalt avea cai şi haine şi inele mai frumoase decît ale sale. Întîlnindu-i deci într-o zi într-una din străzile acele înguste cum sînt ele la Constantinopol — Duri-Zadè fiind călare pe singura mîrţoagă pe care o mai avea, iar Şuţu şi Duzoglu mergînd din întîmplare pe jos — el îşi îndreptă gloaba înspre ei, făcîndu-se că nu-i vede. Băieţii se lipiră de zid, dar turcul îi strînse între burta calului şi pietrele gardului, gata să-i strivească... Şi creştinii trebuiră să tacă... şi astfel de lucruri se repetau zilnic, pretutindeni, pe străzile oraşului şi în tot cuprinsul imperiului.

Stavrachi Aristarchi, tatăl copiilor de care am vorbit mai sus, fusese trimis într-o zi cu o treabă la Alexandru-Vodă într-o mahala îndepărtată a Stambulului, acolo unde intoleranţa mahomedană era la culme. Nişte pui de turci se luară după el, aruncîndu-i cu bulgări de zăpadă în care puseseră pietre. Grecul o luă la goană pînă la casa la care avea treabă şi ajungînd acolo începu să bată tare în uşă ca să i se deschidă. Însă portarul, crăpînd uşa şi văzîndu-l pe ghiaur încleştat, o închise repede iar, lăsîndu-l pe Aristarchi cîteva minute prada copiilor care-si băteau joc de el...

Şi acestea erau floare la ureche, pe lîngă alte întîmplări, cînd pentru vreo toană rea a vreunui musulman oarecare, intra sărăcia şi moartea în casa necredincioşilor. Astfel, pe cînd se afla Alexandru Şuţu în lagărul turcesc pe malul Dunării, el trimise într-o zi la Constantinopol pe o rudă de a sa, Alecu Vlahuţi, cu o importantă misiune către Poartă. Vlahuţi, care lipsise mai mulţi ani din capitală, nu ştia că la Buiuc-Derè şi la Therapia — tocmai la Buiuc-Deré şi la Therapia — portul saricului era oprit pentru creştini [54]. Aflîndu-se deci în această din urmă localitate, la el acasă, stătea într-o dimineaţă cu saricul pe cap la fereastră şi trăgea din ciubuc. Nişte galeongii trecură pe acolo şi-l zăriră. Fără vorbă multă tînărul Alecu, logodit abia de-o săptămînă, fu scos din casă şi dus în faţa lui Capudan Paşa, care cînd i se spuse crima pe care o făptuise grecul — mai ales că turcul nu-şi băuse încă cafeaua şi era deci morocănos — puse să i se taie capul, acolo pe loc.

Grozăviile acestea aveau răsunet în sufletele grecilor. Pînă să vină însă Romaica [55], ei se mîngîiau de relele ce sufereau de la cei mai tari prin relele ce făceau celor mai slabi decît ei. Aceştia erau evreii persecutaţi, batjocoriţi, luaţi în rîs de-o lume întreagă, chiar de turci care-i priveau ca mai rîioşi încă decît creştinii. Cînd se întîlnea un grec cu un evreu îi întorcea înzecit relele ce pătimise de la turci.

Iată, cum era, pe scurt, traiul strănepoţilor lui Pericles şi ai lui Justinian, în anii 1810—20, în locul în care timp de o mie de ani fuseseră ei stăpîni peste Bizanţ şi peste tot orientul.

La noi în ţară porunceau însă ei... dar încă foarte scurtă vreme, căci dacă Eteria le aduse lor Romaica, apoi nouă ne aduse pe Tudor cu pandurii săi şi cu redeşteptarea simţămîntului naţional.

Vara anului 1817 familiile Şuţu şi Aristarchi o petrecură în insula Halki, la mănăstirea Maicii Domnului. „Aerul îmbălsămat pe care-l respirau, libertatea de care se bucurau, locurile încîntătoare pe care le întîlneau, făceau şederea acolo încîntătoare“, spune, după vreo 50 de ani, Nicolae Şuţu, care, bătrîn fiind, nu putea uita vederea ce se desfăşura acolo de pe culmea muntelui

Sfintei Treimi : înspre miazănoapte Bizanțul de două ori desenat, pe cerul albastru și pe luciul mării, cu petalele, tunurile și minaretele sale întretăiate de siluetele corăbiilor de pe maluri, la apus Tracia care se pierdea în zare, la răsărit Asia, fantasmagorică și luxuriantă, și la miazăzi marea, cea care părea fără de sfîrșit și în capătul căreia se zăreau totuși două limbi de pămînt care păreau a se împreuna : Dardanelele !

Acolo, în acest decor, tomnatica dar încă fecunda doamnă Eufrosina avu pe cel din urmă copil al ei, domnița Maria, care făcu pe mamă-sa să sufere 36 de ore pînă se hotărî să vadă lumina zilei, a unei vieți care-i va fi foarte scurtă. Tot acolo pare să se fi născut romanul de dragoste dintre domnița Ruxandra, fată de 16 ani, și Manolachi Aristarchi, cel cu care iarna dansase la Arnăut-Kioi, vara se plimba pe cărările înflorite ale insulei Halki, și care în curînd îi va fi bărbat.

La începutul lui octombrie se întoarseră cu toții la Constantinopol, unde petrecură încă un singur an în casa cea mare din Arnăut-Kioi, un singur an și cel din urmă din viața lor a tuturor, căci soarta îi va împrăștia pe toți, pe unii în ceea lume, pe alții în cele patru colțuri ale pămîntului, dar niciodată nici unul nu se va mai întoarce „acasă".

Totuși, cînd plecară, ce bucurie în sufletele lor și ce de nădejdi ; căci Alexandru Șuțu era acum din nou voievod al Țării Românești. Pe la sfîrșitul anului 1818, după fuga lui Caradja din București, Poarta îl numise domn, decretînd în același timp vestitul „canun-namè" (regulament) prin care se stabilea că domniile țărilor dunărene nu vor mai putea fi date în viitor decît la patru familii fanariote, a lui Alexandru Șuțu, a lui Mihail Șuțu, a lui Scarlat Callimaki și a Moruzeștilor (cu excluderea ramurei lui beizadea Constantin).

„M-am întrebat întotdeauna, spune Nicolae Suțu, cum de-a putut tatăl meu să-și facă iluzie despre trăinicia unui atare act, și cum de n-a văzut că era tot atît de ușor pentru cel dintîi individ în voia vegheată a turcilor de a distruge opera meditațiilor sale, pe cît îi fusese lui cu putință de a o înfăptui în drept. Și în adevăr că acest

regulament a și fost înghițit doi ani mai tîrziu, de vîrtejul revoluției grecești".

Se vede așadar, din aceste vorbe ale lui beizadea Nicolae, că vestitul dar efemerul regulament fusese opera lui Alexandru Suțu, carele de altfel, după cum vom vedea, nu credea sau nu voia să creadă în apropiata zi a Eteriei. Întrucît membrii celor trei familii dintîi erau strîns legați între ei, Mihai Suțu fiind nepotul lui Alexandru (fiul vărului său primar) și Scarlat Callimaki fiind cumnatul său (fratele doamnei Eufrosina), Vodă Alexandru se gîndi să-și apropie și neamul moruzesc, pentru a înființa astfel un „trust" de familie în vederea exploatării țărilor române. Ca atare, înainte de a părăsi Țarigradul, el logodi pe fata lui mai mare, domnița Ralú (era de 19 ani) cu beizadea Nicolae Moruzi, fiul fostului voievod Alexandru Moruzi.

Logodna și investitura se făcură cam în aceeași vreme și cum fură gata amîndouă, în toiul iernii, înainte de Crăciun, Alexandru Suțu porni cu toată numeroasa sa familie înspre malurile Dunării.

La București boierii se întruniseră după fuga lui Caradja și, cerînd domn pămîntean, propuseră ca voievod pe bătrînul ban Pîrscoveanu din Craiova. Dar această îndrăzneală de-a veni din nou la vechiurile obiceiuri din bătrîni nici nu fu băgată în seamă de Poartă. Cînd ajunse deci Suțu la Giurgiu, Pîrscoveanu plecă din nou în Oltenia, iar boierii, amărîți dar fățarnici, veniră să ureze domnului Alexandru bun sosit în țară și să-i arate „bucuria lor" de a-l vedea iar printre ei.

Prima grijă a administrației lui Suțu fu controlul „furturilor lui Caradja", a doua fu de-a călca repede pe urmele celui pe care-l controla. Și între timp începu căpătuirea copiilor, care de altfel fu lăsată mai mult în seama doamnei Eufrosina.

Această femeie, pe care o pîndeau nenorocirile întîmplărilor viitoare și care pierduse în tinerețe doi copii, cei doi mai mari, avu durerea să piardă acum și pe cel mai mic din toți, domnița Maria cea născută în 1817 la Halki. Se zice că sînt în lume mîini norocoase la botez și alte nenorocoase. Mîna doamnei Ruxanda Callimaki, mama doamnei Eufrosina, era din cele fără noroc.

Pe această din urmă copilă o botezase ea, precum și pe fata cea mai mare Ralú. Maria muri în 1820, la vîrsta de trei ani, iar Ralú își strică logodna cu beizadea Niculachi Moruzi, fie din pricina neînțelegerilor dintre neamurile Moruzi și Suțu, fie din cauză că tînărul avea „o putere ușuratecă, ce nu prevesteau destinele pe care socrul său le visase pentru el". Tînăra domniță va rămîne multă vreme nemăritată, fiind o fată vrednică și bună, care va avea toată viața grijă de mamă-sa și care, chiar cînd se va mărita, va face pasul acesta, după cum vom vedea, mai mult pentru a înlesni traiul iubitei sale maici.

De altfel, doamna Eufrosina pare a fi fost în adevăr femeia pe care o descrie fiul ei — dacă nu chiar „o sfîntă", dar în tot cazul o fire blîndă și înțelegătoare. Astfel, pe fiică-sa Ruxanda, cea îndrăgostită de tînărul Manoil Arghiropol, o mărită cu acest prieten al casei, fără a-i precupeți fericirea față de avantajele ce ar fi putut trage ea însăși printr-o căsătorie mai strălucită pe care ar fi putut-o face domnița Ruxanda. O atare „căsătorie de conveniență" o făcu însă beizadea Nicolae, luînd de soție pe Ecaterina Cantacuzino din Moldova, care primi la nuntă o zestre menită să scoată din sărăcie, dacă nu tot neamul suțesc, dar în tot cazul pe Nicolae și pe numeroșii copii ce va avea.

„Cei doi ani de domnie a tatălui meu", zice același Nicolae în amintirile sale, „nu mi-au rămas întipărite în minte decît prea puțin. Ne bucuram de prezent ca și cum ziua de mîine ar fi fost în stăpînirea noastră".

Ce pline de înțeles sînt vorbele acestea, ce bine arată ele neprevederea celor care, cînd le zîmbește norocul, nu se mai gîndesc la nimic alta decît la exploatarea clipelor de fericire pe care le cred veșnice.

Totuși în timpul acesta, prevestind viitorul apropiat, pîrîiau încheieturile revoluției.

Rădăcinile ei erau adînci. De altfel, răscoala asta prezenta trei laturi cu totul deosebite una de alta, care n-au avut decît un punct comun : schimbarea ordinei stabilite a lucrurilor.

Mai întîi era deci Eteria, o mișcare politică de liberare a grecilor de sub dominația turcească, și care se deosebea,

după cum e vădit, de celelalte două mișcări, cea națională a boierilor și cea socială a pandurilor.

Să ne oprim întîi la Eteria, care a dezlănțuit de fapt revoluția.

Eteria își avea originea, pur politică, dacă nu de la cucerirea Bizanțului — căci ar însemna a merge prea departe — dar în tot cazul de la începutul veacului al XVIII-lea, cînd s-a redeșteptat conștiința elenă dintr-un îndoit motiv : mai întîi din sforțările moscovite ale lui Petru cel Mare și ale Ecaterinei a III-a de a recuceri pentru creștinătate Constantinopolul, ceea ce deschise grecilor ochii asupra posibilității unei eliberări a lor, și al doilea din faptul că fanarioții, ajungînd a stăpîni țările noastre, căpătară prin faptul acesta mai multă încredere în puterile lor decît mai înainte, cînd singura lor ambiție fusese îmbogățirea prin negoț. (...)

Se înțelege de la sine că patriotismul grecesc lăsa pe români perfect indiferenți. Totuși, nu cu totul. Fiindcă în cazul în care... cauza ar fi triumfat, apoi o nouă patrie cuprinsă în granițele fostei Elade ar fi scăpat pentru totdeauna pe români de amestecul grecilor în trebile lor. Aceasta era tocmai tendința mișcării zise naționaliste a boierilor, care dăinuia de mai multe decenii și care culminase prin cererea ce făcuseră ei Porții după fuga lui Caradja (1818) de a li se da un domn pămîntean, pe Pîrscoveanu. Ca atare, Eteria, care însemna eliberarea grecilor de sub jugul turcesc, avînd drept corolar eliberarea de sub acel grecesc, interesa, firește, destul de aproape pe acei boieri ziși naționaliști.

A treia mișcare, pornită de jos, era ca apa ce fierbe sub capac fără a-l face însă să salte, de nu cunoști că clocotește. Era mișcarea oprimaților împotriva impilatorilor și care n-avea deci de-a-face cu nici una din celelate două, nefiind nici politică, nici naționalistă, ci socială. Avea totuși comun cu celelalte un singur lucru, spiritul de revoltă într-una singură, lăsînd în grija viitorului să le despartă la răspîntie cărările.

Cîteva anecdote — întîmplări — prerevoluționare pot arăta mai bine decît orice digresiune care era spiritul poporului la începerea revoluției.

În Muntenia, capul mișcării eteriste era Constantin Samurcaș, un grec inteligent și fin ; capul mișcării naționaliste era boierul român Grigore Băleanul ; iar capul mișcării sociale a fost Tudor Vladimirescu. Mai era însă cineva care nu era nici grec, nici român, nici boier, nici pandur, dar era de toate cîte puțin și grec și bulgar și român și pandur și eterit și naționalist, și care umbla de la unul la altul să-i lege și să-i dezlege, să-i împace, să-i certe, să-i înflăcăreze sau să-i potolească. Acest ciudat personaj era un popă : Ilarion, episcopul de Argeș. Cum stădea el într-o zi la divan, Iancu Rosetti începu să vorbească boierilor despre „prosperitatea" țării, iar Pană Costescu, care era mai fără carte, întrebă de episcop :

— „Ce spuse ăla cu „prospera" țării ?"

— „Zice", răspunse Ilarion, „că împuținîndu-se țara trebuie s-o împrospătăm".

Altădată, într-o zi de sărbătoare, în biserica de la Curtea de Argeș, mirîndu-se și poporul și boierii de ce nu se mai cîntă docsologhia („mărire ție doamne"), un om se apropie de scaunul episcopal și-l întrebă pe Ilarion de ce această călcare a tipicului.

— „Noi obișnuim s-o cîntăm la urmă", răspunse acesta.

Dar slujba luă sfîrșit și docsologhia nu fu cîntată. Abia în salonul episcopal, unde Ilarion pofti pe boierii ținutului la dulceață, la cafea și la lulea, sfinția sa chemă pe dascălul său, poruncindu-i :

— „Cîntă, Pavele, docsologhia".

Boierii se sculară în picioare, cu fața la peretele dinspre răsărit, unde ardeau candelele la icoane, și începură unul cîte unul să facă semnul crucii, ascultînd pe Pavel, care, potrivindu-și glasul, începu să le cînte :

Bată-i doamne de ciocoi
Cum ne bat și ei pe noi,
Mugur, mugurel...

Acesta e omul care a pus în legătură pe Samurcaș cu Tudor Vladimirescu, dumnezeu știe de ce ; căci dacă Ilarion era naționalist, apoi trebuia să se gîndească cum că nu cu sprijinul grecilor se va putea servi cauza româ-

nească, iar dacă era eterist apoi trebuia să știe că lui Samurcaș nu-i putea folosi sprijinul unui Vladimirescu, care ura nu numai pe boieri și pe ciocoi, dar și pe străini. Cînd era Tudor tînăr vătaf la Cerneți, aflîndu-se într-o zi în casa prietenului său Gărdăreanu și tot primbîndu-se în lung și în lat prin odaie fără a se așeza nici o clipă pe divan, gazda îl întrebă :

— „Mă iartă, dragă, să te întreb ceva. Ce nu-i fi stînd jos cînd vii la mine, ci te tot plimbi mereu ?"

— „Nu șed jos prietene", îi răspunse acesta, „fiindcă se poate să vie la dumneata vreo putoare de ciocoi și nu vreau să mă scol dinaintea lui".

Iar mai tîrziu, în toamna lui 1818, pierzînd un proces la divanul domnesc împotriva boierului Glogoveanu, el ar fi zis coborînd supărat scările palatului : „Pe unde pun azi cucoanele lor panglicile, vor pune într-o zi oltenii curelele opincilor". Și un an mai tîrziu, în 1819, aflîndu-se la masă la episcopul Ilarion, ar mai fi zis : „De-oi trăi, voi face 12 perechi de opinci din pielea a 12 boieri divăniți". Pe turci îi urmărea cu atîta ură, încît aceștia fură siliți în mai multe rînduri să-l împresoare în cula de la via sa din Cerneți, de unde nu scăpase decît prin minune.

Ce căuta deci acum, în 1820, acest Tudor Vladimirescu împreună cu Samurcaș și edecii săi: Bimbașa Sava, căpitanul Iordachi, Farmachi și Cîrjalin ?

El căuta un prilej de răzvrătire. Găsi Eteria și se folosi de ea. Samurcaș găsi în el un căpitan viteaz și-l înrolă în armata lui. Boierii români, mai prudenți, așteptau să vadă ce-o să mai iasă și din întîmplarea aceasta, ajutînd mișcarea doar pe sub mînă.

Și astfel se făcu toamna anului 1820, cînd în casa Băleanului se urzi complotul împotriva lui Vodă Alexandru, care trebuia trimis pe ceea lume pentru a lăsa eteriștilor mîna liberă. Prin Samurcaș, Tudor cunoscu pe căpitanul Iordachi, zis Olimpianul, baș-buluc-başa palatului (capul gărzii domnești, compusă din arnăuți), fiind deci și el de față cînd conspiratorii jurară moartea voievodului lor, pe care trebuia să-l omoare Iordachi.

Alexandru Suțu locuia în casa lui Costachi Ghica, fiul marelui ban Dumitrachi și frate cu viitorii voievozi Grigore și Alexandru (E probabil chiar, toate curțile domnești fiind ruinate, că și Ion Vodă Caradja tot acolo să fi locuit). Casa aceasta ținea tot locul de la locuința fratelui Dumitrachi pînă la casa Slătineanului, în care erau ședințele divanului domnesc. Amîndouă case, a lui Costachi Ghica și a lui Slătineanu, erau legate împreună printr-un coridor lung de scînduri învelit cu tablă și cu ferestrele răspunzînd în curtea domnească. Conspiratorii hotărîră ca Vodă-Suțu să fie omorît în clipa cînd va trece pe acolo mergînd de la palat la divan. Căpitanul Iordachi, fiind după cum am văzut baș-buluc-bașa, stătea în capătul coridorului, cu pistolul încărcat, gata să tragă în vodă. Cînd trecu însă Suțu pe acolo, capul gărzii, în loc să-și descarce arma, făcu fără să vrea, din obișnuință, salutul militar, dînd voievodului său onorul !

Lovitura dăduse greș.

Soarta se însărcină să dreagă ceea ce stricase soldatul. La începutul iernii (pe la 3 decembrie 1820), Alexandru Suțu se îmbolnăvi, căzînd la pat cu călduri și cu amorțeli în tot trupul. Boala se prelungi pînă la 28 ianuarie 1821, cînd vodă își dete sufletul în dureri. S-a vorbit și de otravă însă fiul Nicolae spune el însuși că „Nu aș putea nici confirma, nici nega probabilitatea acestei nelegiuiri".

În tot cazul, nu bine închise Suțu ochii și revoluția izbucni. Tudor Vladimirescu, față de căpitanul Barmachi și de alți eteriști, jurase în biserica Sf. Sava că va înlesni cu pandurii săi trecerea lui Ipsilanti peste Dunăre și pe dată, întovărășit de 25 de arnăuți ai căpitanului Iordachi, pornise în Oltenia, unde făcu de altfel, după cum se știe, revoluția lui, nu a grecilor.

Ca încheiere a acestui volum vom mai spune în capitolul viitor cîteva cuvinte despre desfășurarea și sfîrșitul acestei revoluții. Dar deocamdată să ne întoarcem la doamna Eufrosina și la domnițele ei.

Vodă Alexandru fu îngropat, cu toată pompa domnească în biserica Sf. Spiridon, unde i se mai vede și acum fru-

mosul mormînt. Întoarsă de la înmormîntare, doamna Eufrosina avu mare neplăcere să găsească curtea domnească plină de oameni răzvrătiți, care nu erau nici eteriști, nici panduri, ci bieții cetățeni amărîți, care veneau să-și recucerească niște drepturi pierdute. Era vorba anume de niște documente de moșii ale unor răzeși dîmboviteni pe care Vodă Suțu pusese mîna samavolnicește spre a-i despoia de moșile lor și care, aflînd că a murit domnul veniseră acum cu amenințări să ceară hîrtiile înapoi. Doamna Eufrosina scoase documentele din ascunzătoarea pe care, înafară de mortul ei bărbat, numai ea o știa, și le înapoie răzeșilor care se întoarseră liniștiți la Tîrgoviște.

Dar răzvrătirea aceasta, care n-ar fi putut avea loc dacă nu ar fi stat țara pe un vulcan gata să facă erupție, precum și veștile ce curgeau acum din toate părțile că eteriștii au trecut Prutul și Vladimirescu Oltul, o hotărîră pe Eufrosina Suțu să părăsească țara peste care nu mai era doamnă. Prevăzînd însă, ceea ce nu era greu, că turcii se vor răzbuna pe toți grecii de mișcarea lui Ipsilanti, ca trecu granița de nord a țării, nu cea de sud, mergînd cu întreaga ei familie în Transilvania, la Brașov. Acolo rămăsese ea foarte mulți ani să-și ducă bătrînele și greutățile povarei unei atît de numeroase familii.

„Părăsirăm Muntenia, dar nu pentru munteni", spunea beizadea Nicolae în „Aminzirile" sale. Căci, în adevăr, odată cu familia Șuțu trecuseră granița toți boierii aceia care erau împotriva Eteriei și care formară acolo, în surghiun, o colonie românească în mijlocul sașilor și a ungurilor, care rămase strîns legată de doamna fostului lor voievod.

„Moravurile și felul nostru de trai erau incompatibile cu acelea ale locuitorilor de acolo", zice N. Suțu, „de aceea formau o colonie deosebită, care nu avea aproape nici un amestec cu ei. Muntenii dimpotrivă au moravuri plăcute; ei sînt primitori, comunicativi și leagă ușor prietenie. Trăim în strînse legături cu cei mai mulți dintre ei,

împărțindu-ne timpul între studiile serioase pe care le făceam în familie și petreceri, plimbări, vânători".

În afară de colonia românească, doamna Eufrosina mai era de altfel în legătură cu cîteva familii din aristocrația ungurească : contesa Bethlen, baroneasa Hammer, Urmeny, guvernatorul Fiumei (pe care-l cunoscu abia mai tîrziu Nicolae Suțu la Mehadia) etc. Dar una din principalele lor distracții era teatrul, dacă nu a doamnei însăși, dar în tot cazul a copiilor ei. Trupa la care mergeau și pe care o ocroteau, era aceea a lui Gherghy, pe care o adusese în 1818 doamna Ralú Caradja la București, care rămăsese acolo în tot timpul domniei lui Alexandru Suțu și care, odată cu cealaltă lume, fugise de frica revoluției eteriste, refugiindu-se și ea la Brașov. Într-o sală de baluri publice, Gherghy își înjghebă un mic teatru, în care dădea la Brașov același repertoriu de opere și de comedii pe care-l dăduse și la București. Însă aici nu venea decît public puțin, căci sașii erau oameni prea liniștiți și prea economi pentru a-și pierde timpul și banii la astfel de mascarlîcuri, ceea ce de altfel indigna nu numai pe românii refugiați acolo, dar îndeosebi pe cei cîțiva italieni rătăciți, nu se știe de ce, în acele meleaguri, printre care se afla colonelul Vilatta, care-i zicea lui beizadea Nicolae :

— „Este înfiorător. Faceți să joace un urs pe scenă și vreți să vină în goană tot Brașovul !"

Suțeștii locuiau în piața din mijloc, lîngă Biserica Neagră, dar cei mai mulți dintre români stăteau la Schei, căci acolo era biserica lor, și deseori, mergînd unii la alții, noaptea mai ales, vizitele acestea, pentru vreo abatere de la regulile poliției, se terminau la comisariat.

Pentru biata doamnă Eufrosina, anul ei de văduvie fu cel mai trist din viața ei, căci nici doi ani după moartea bărbatului, ea avu durerea să-și piardă pe fiică-sa, doamna Ruxanda Arghiropol. Cu încetul, băieții plecară și ei, unul după altul. Beizadea Nicolae se mută, în 1825, la Suceava în Bucovina și de acolo în Moldova, unde erau moșiile cantacuzinești ale soției sale. Scarlat și Dumitru fură trimiși la München la școala de cadeți,

Ion și Grigore la Geneva și apoi la Paris, pentru studii. Rămase doamna Eufrosina singură cu fata ei mai mare și încă nemăritată, acea domniță Ralú care rupsese pe vremuri logodna ei cu beizadea Nicolae Moruzi. Ea n-ar fi vrut să se mărite, dar mai tîrziu, cînd lipsa de bani se făcuse prea simțitoare, veni din București tocmai la Brașov bogatul bancher Meitani să-și cumpere un baronat, și văzînd acesta pe domnița Ralú, o ceru în căsătorie. Fata nu-i dădu un răspuns hotărît, însă curînd după aceea ea se mută cu mama sa la București — cam opt ani după fuga lor din țară — și acolo se mărită după scurtă vreme cu acel baron Meitani.

George Meitani locuia una dintre cele mai frumoase case de pe Podul Mogoșoaiei. Acolo se mută și doamna Eufrosina împreună cu fata și ginerele ei, primind în spațioasele lor saloane pe toți acei bucureșteni care mai veneau să se închine fostei lor stăpîne. Dar curînd după cununie, generalul Kiseleff își alesese reședința în casa aceea. El ocupă etajul de sus, Meitani cu domnița lui și cu soacră-sa, doamna, fiind nevoiți să se mute jos, la parter.

Totuși, și acolo, în parterul acela, duseră doamna și domnița lui Suțu încă vreo doi ani de viață tihnită și aproape fericită. În anul 1831 beizadea Nicolae veni din Iași la București să-și vadă mama și sora, singura care-i mai rămăsese și pe care o adora. „Ralú avea o înfățișare și o inimă de înger", zice el. „Armonia trăsăturilor sale puțin melancolice reflecta superioritatea unui suflet care impunea respect și admirație". Plăcerea fratelui era să-și așeze surioara la pian, îndemnînd-o să-i cînte un cîntec italian, învățat poate la Brașov, care le plăcea amîndurora, și care începea cu cuvintele :

„L'ultimo istante e questo"
„Che ci vediamo ancora".

Și pentru ei, fratele și sora, clipele petrecute împreună făcînd muzică în casa Meitani de pe Podul Mogoșoaei din București, precum făcuseră cu 15 ani în urmă în casa lui Suțu-Kebap de la Arnăut-Kioi pe Bosfor, clipele

aceea frumoase fură în adevăr cele de pe urmă. Căci curînd după aceea domniţa Ralú muri în facere, la vîrsta cel mult de 33 de ani. Înnebunit de durere, baronul Meitani îşi părăsi afacerile, sărăci şi muri lovit de dambla la 22 martie 1834.

Cît despre biata doamnă Eufrosina, ea rămase la bătrîneţe fără fete, fără leac pentru durere...

Capitolul LIII

MIHAI VODĂ CEL TÎNĂR ŞI DOAMNA RUXANDA.

(SFÎRŞITUL DOMNIILOR FANARIOTE)

e cînd în scaunul Munteniei stătea unchiul Alexandru Suţu, cel neîncrezător în izbînda Eteriei, nepotul Mihai, voievodul Moldovei, era dimpotrivă un convins şi înfocat partizan al cauzei eliberării „*tis agapitis patridos*".

Nepotul de fiu al lui Mihai Suţu bătrînul şi feciorul lui boizadea Grigore, Vodă Mihalache cel tînăr era totuşi pe jumătate român, căci maică-sa, Safta Dudeasca, era o neaoşă muntenească din neamul acelor Dudeşti care se ţineau mai sus decît aproape toţi boierii ţării şi care se stinseseră de altfel cu acel Constantin, mare ban, mic de stat (şi puţin cocoşat), care-şi risipi nemărginita-i avere vrînd să epateze la Paris pe miniştrii lui Napoleon şi pe doamna de Récamier.

Am văzut mai sus că fiul lui Grigore Şuţu şi al Saftei Dudescu se însurase cu Ruxanda, fiica lui Ion Vodă Caradja şi a doamnei Elena Scanavi. Căsătoria aceasta trebuie să fi avut loc în anii dintîi ai veacului al XIX-lea,

cînd era Mihai Șuțu un băiat de abia vreo 20 de ani și domnița Ruxanda o fată poate numai de vreo 15. Știrile ce avem despre ei, ca și despre copiii lor, sînt destul de sărace. Un lucru e sigur, că dacă ei erau cumva în București în timpul domniei lui Ion Caradja, apoi în tot cazul n-au urmat în 1818 convoiul fugarilor în Italia, căci altfel nu l-am găsi un an mai tîrziu, în scaunul Moldovei. Mihai Suțu era deci la Constantinopol, unde cunoscutele intrigi din anticamerele seraiului făcură din el un domn în vara 1819, după mazilirea lui Scarlat Calimaki.

Dacă știrile ce avem despre el și despre doamna lui sînt, după cum am spus, sărace, apoi iconografia lor este dimpotrivă bogată. Un pictor francez, Louis Dupré, care a călătorit mult prin orient și care a întovărășit alaiul domnului de la Constantinopol la Iași a desenat și a pictat două portrete de ale lui vodă, unul al domniței sale Elena și un al patrulea extrem de interesant, ba chiar unic în felul său, reprezentînd un popas al acestui domnesc alai în drumul său de pe malurile Bosforului pe ale Bahluiului Moldovei. Se vede în acest tablou cortul voievodului, împrejurul căruia mișună pitorețtile amănunte ale vieții de popas. În fundul cortului stă domnul turcește pe-un covor, alături de el doamnă-sa Ruxanda și în picioare lîngă doamnă, dar afară, lîngă cortul ale cărui laturi sînt deschise, două din domnițele lor. Acest mic tablou e mai evocator decît o întreagă carte, fiindcă simțul văzului e cel prin care se întipăresc cel mai bine noțiunile în mintea omului.

Despre domnia lui Mihai Suțu, în afară de preocupările sale eteriste, n-ar fi aproape nimic de spus, de n-ar fi totuși ceva interesant și care este foarte în cinstea unui atît de efemer domn în scaunul Moldovei. Abia sosit în țară urmașul acelui Callimaki care-și înzestrase țara cu o nouă și foarte bună condică de legi, se simți dator de a nu se lăsa mai prejos decît înaintașul său, și adunîndu-și deci boierii din divan, îi întrebă asupra obiceiului pămîntului", dacă acesta n-ar avea „mai puternică lucrare decît pravilile". Boierii răspund foarte înțelepțește că la pravilele împărătești, tomul I, capitolul 44, paginile cu-

tare şi cutare „se dă obiceiului puterea ca şi pravilelor", ba chiar mai mare, cînd nu se potrivesc unele cu altele. Şi domnul, încîntat că poate face o completare a legiuirilor lui Callimaki, porunceşte să se alcătuiască condice noi, pentru orînduiala judecătorească, negustătorească, criminalicească, poliţienească şi agronomicească. Codicele este gata în anul următor, 1820 (dar promulgat abia sub Ion Sandu Sturdza, în 1826), din care este de reţinut că în condica penală se stabileşte principiul că „statul (stăpînirea) este dator a purta grijă pentru siguranţa supuşilor săi", precum şi faptul că mutilarea delicvenţilor dispare din legiuire.

Aceste preocupări aproape româneşti ale lui Vodă Mihai stăteau totuşi pe planul al doilea faţă de aceea de care-i legată inima : izbînda cauzei greceşti. Strînsele legături ce avea cu eteriştii cei mai înflăcăraţi, îl făcea pe el, domnul Moldovei, care stătea departe de locul unde fierbea cazanul, să creadă toate ştirile ce i se aduceau şi îndeosebi cea mai mincinoasă din toate, sau cea mai utopistă, anume că ţarul Alexandru era gata să dea tot sprijinul său mişcării, odată ce revoluţia va izbucni. El scrie atît lui Capodistria cît şi însuşi împăratului Rusiei scrisori autografe, prin care-i roagă să ia sub protecţia lor „o ţară, care în diferite vremuri a datorit mîntuirea ei ajutorului şi îndurării ţarului". Ţara aceasta era Moldova, iar identificarea intereselor ei cu ale Eteriei venea în cugetul lui Suţu din faptul că Alexandru Ipsilanti — care nu se gîndea de loc la o renaştere a Greciei în graniţele ei de astăzi — şoptise la urechea prietenilor săi, că dacă revoluţia izbuteşte, se va face atunci un imperiu elenic al Daciei, în care vor intra, liberate de turci, dar subjugate de greci, Moldova, Muntenia, Bulgaria şi Sîrbia — aşadar nu restabilirea vechei Elade, ci a imperiului bizantin, mărit la nord cu ce nu s-ar putea recupera la sud şi la est.

Firește că nici ţarul nici ministrul său măcar, cît era de grec, nu răspunseră lui Suţu. Totuşi acesta nu pierdu nădejdea şi nu putea s-o piardă, căci ştirile din Odessa curgeau din ce în ce mai îmbucurătoare. La 15 noiembrie

1820, sosi la Seuleni Gheorghe Cantacuzino, generalul lui Ipsilanti, întîlnindu-se acolo cu vodă și cerîndu-i să recruteze oameni în Moldova și să adune provizii. Curînd după aceea veni la Iași și secretarul lui Ipsilanti, Lassane, căruia Suțu îi dădu pentru cauza lor, un milion trei sute de mii de lei, poruncind și strîngerea de provizii și însărcinînd pe Parisiade să recruteze o trupă de 500 de oameni pe „spezele sale" (recte ale Moldovei), care se și strînse împreună 200 — de greci și 300 de bulgari).

În sfîrșit, la 20 februarie 1821, — o lună după moartea lui Alexandru Suțu din Muntenia — Ipsilanti trece Prutul.

Se știe ce-a urmat : jurămîntul la mitropolie, plecarea la București, întîlnirea lui Alexandru Ipsilanti cu Tudor Vladimirescu, răzvrătirea acestuia împotriva grecilor și a boierilor, trădarea și moartea lui, nimicirea batalionului sacru, prinderea și închiderea lui Ipsilanti... în sfîrșit, paginile de fapte glorioase și pentru greci și pentru români ale Eteriei și ale lui Tudor...

Dar dincoace, la Iași, Mihai Suțu, nu vru să-și creadă ochii nici urechile și simți că înnebunește, cînd se convinse că rușii nu trec și nu vor trece Prutul, că nu ajută și nu vor ajuta Eteria. Părăsit de boieri, care se refugiară din Bucovina, amenințat de a fi prins de turcii care-i pregăteau soarta atîtor mii de greci ce ispășiră prin moarte dorința lor de libertate, care totuși se va înfăptui, Vodă Mihai își părăsi principatul fugind cu toată familia lui în învecinata împărăție a Rusiei.

Mihai Vodă și doamna Ruxanda aveau șapte copii, din care pe vremea aceea nici unul nu pare a fi căsătorit, afară poate de domnița Elena, care era măritată cu vărul ei Ion Suțu, feciorul lui Vodă Alexandru.

După eliberarea patriei lor și înjghebarea noului stat grecesc, familia trecu întreagă la Atena, de unde doi din fii se întoarseră mai tîrziu în țară, unde rămaseră și descendenții lor. Cît despre Vodă Mihai, el primi de la regele Othon al Greciei însărcinarea de a reprezenta noul stat în străinătate unde-l aflăm ministru plenipotențiar la Paris în 1832 și la Saint-Petersburg în 1834. E desigur, unicul exemplu din istoria românilor cînd un om se

face din voievod ambasador, cel puțin pînă atunci, căci mai tîrziu vom afla pe inimosul domn Alexandru Ghica al Munteniei devenind din voievod caimacan și pe Alexandru Ioan Cuza din domn al Principatelor Unite, deputat de Covurlui (cinste pe care o refuză).

Din învălmășeala evenimentelor arătate mai sus, s-a născut în țările noastre redeșteptarea simțămîntului național, care a avut ca efect imediat restabilirea domniilor pămîntene.

NOTE EXPLICATIVE

1) Fiul fratelui lui Gheorghe Ştefan Vodă.

2) Izvoarele diferă cînd e vorba de numele acestor caimacani. În tot cazul e sigur că Şerban era printre ei, precum şi Hrizea sau Băleanu. Rosetti poate să fi fost şi Lascarachi.

3) Despre acest ospăţ, Del Chiaro spune c-ar fi avut loc în casa lui Şerban. Versiunea urmată de mine mi se pare mai verosimilă.

4) Cometa lui Halley. De altfel Costin se înşeală, căci ea a apărut în 1682 ; şi numărînd chiar cu diferenţa calindarelor, încă făcea la noi 1631.

5) Miron Costin, postelnicul Ciobanu şi chiar jupînesele toate fură dezbrăcate, furîndu-li-se hainele şi odoarele.

6) Am arătat la capitolul doamnelor lui Vasile Lupu ce bogate erau mesele domneşti. Ciudat este că dăm şi atunci, şi mai tîrziu, sub domnia lui Constantin Duca, de întrebuinţarea furculiţei, despre care se ştie că în Franţa şi în Anglia a fost introdusă abia în secolul al 18-lea. Nu era, firește, la noi de uzaj curent, dar totuşi dăm de urmele ei.

7) Ion Gninski, sol polon, trece prin Moldova în 1678 şi e întîmpinat la Iaşi de Ion Costin, fiul lui Miron şi de tînărul Buhuş (Neculai ?), fiul hatmanului, care-i ţin cuvîntări pe latineşte şi chiar într-o atît de bună latinească, încît mîndrul polon rămîne uimit de învăţătura acestor fii de boieri moldoveni.

8) Ştefan Petriceicu — cel ce „domnea de-a călare" — este, prin femei, străbunul marelui nostru istoric, Bogdan Petriceicu-Hasdeu.

9) Strada care se întinde de la Trei Erarhi la Târgul Cucului.

10) Numai asupra vîrstei se înșeală Neculce, căci vodă avea în 1696 vreo 26—27 ani.

11) Singura eroare făcută de el în genealogia mai sus arătată, e cînd afirmă că bunicul său Preda ținea pe-o nepoată de soră a lui Matei Basarab. Acest Preda fusese însurat cu Păuna Greceanu și era fiul lui David postelnicul și al Mariei din Brîncoveni, vară primară cu Matei Basarab, așa încît Constantin al nostru venea strănepot de vară primară al acestui voievod.

12) Relatarea preotului iezuit Goscieski, din suita solului polon Knofetowski (P. Panaitescu, Călători polonі, p. 145). Preotul acesta afirmă a fi fost de față la executare, lucru care pare dubios, fiindcă a văzut el numai 3 fii, cînd erau 4 și a văzut-o pe doamna Maria acolo, care însă a fost scutită de privelișteа acestui spectacol.

13) Multele rapoarte ce posedăm asupra acestei tragedii, diferă unele de altele. Combinîndu-se împreună, versiunea dată mi se pare cea mai vrosimilă.

14) Stilul și ortografia întocmai. Limba franceză era în secolul al 18-lea întrebuințată în toată corespondența oficială, precum și în saloanele germane. Cu Goethe și Schiller abia dispăru acest obicei, care s-a introdus pe urmă în Rusia și apoi la noi.

15) L. N. Maicov: Matériaux sur la biographie du Prince Cantémir (en ruse, Saint Petersburg, Imprimerie des sciences, V.O.1903). Traduction française, par Raoul Klépal, traducteur juré près la cour d'appel de Paris le 9 sept. 1908. Traduction originale timbrée et legalisée.

Au fost tipărite, tot în franțuzește, și la Cantemir-Cîmpineanu, 1914, Paris.

16) Voltaire întrebuința uneori ciudate izvoare de informație. În afacerea Cantemir-Brîncoveanu, în loc de a se adresa d-lui de Villeneuve, ambasadorul Franței la Poartă, de la care s-ar fi putut bine documenta, el culegea știri de la un ofițer din armata lui Carol al XIII-lea, francezul Robert Joseph de Villelongue, care cunoștea bine campania din 1711, dar nu putea ști nimic precis asupra lui Cantemir și a lui Brîncoveanu. În Acte și Fragmente, vol. I, p. 101, ale lui N. Iorga avea un specimen de atari greșite informații, date lui Voltaire de Villelongue în 1730.

17) Fiul vestitului Iordachi Ruset.

18) Sau poate cealaltă soră, Sultana, măritată și ea cu un Caradja.

19) Poreclele acestor voievozi sînt caracteristice: Firaris înseamnă Fugarul, iar Delybei, Prințul îndrăzneț.

20) Constantin Racoviță a domnit în Moldova de la 1749 la 1754; în Muntenia de la 1753—56; a doua oară în Moldova 1756—57; și a doua oară în Muntenia 1763—64.

21) Afionul era un stupefiant, opium sau cocaină. E singurul exemplu cunoscut în trecutul nostru a întrebuințării acestor droguri.

22) Halca se juca prinzînd cu sulița, din goana calului, niște cercuri atîrnate de crengile copacilor, sau aruncate în aer.

23) Cămărașul Costachi poate să fi fost Sulgeareglu, nepotul lui vodă.

24) Toată întîmplarea, expresiile, precum și conversațiile sînt luate din pitoreștile „Efemeride" ale banului Constantin Caradja.

25) Care mitropolit era de fapt în fruntea conspiratorilor, cu toată vîrsta lui înaintată, de 97 de ani. El ar fi dorit să vadă domn al Moldovei pe Alexandru Callimachi, fiul fratelui său fost Vodă.

26) Erau doi Lupu Balș și nu știm despre care este vorba. Unul era văr primar cu Nicolae, ginerele lui vodă, celălalt era chiar tatăl lui Nicolae. E greu de presupus ca să fie acesta din urmă.

27) Numele lui era: Cara Hissarli — Zadé-Ahmed-Bey, Capugibașa.

28) Cînd Bogdan Orbul a trimis pe logofătul Tăutu la Stambul să închine Moldova turcilor, acesta și-a lăsat încălțămintea la ușa vizirului, în paza feciorului său — „Dar ce? Ți-e teamă să-ți fure cineva ciubotele"? l-a întrebat vizirul. Iar Tăutu a răspuns: „De oameni care-ți iau totul, trebuie să le păzești pe toate". — „N-aveți ce vă teme", îi spuse atunci vizirul, „căci turcii vă sînt acum prieteni". — „Aș dori", încheie logofătul, „să fiți tot atît de buni prieteni pentru cap, precum ne sînteți pentru picioare!" (1505).

În 1672, după bătălia de la Camenița, Mahomed al IV-lea întrebă pe Miron Costin, solul domnului Moldovei: „Pare-vă vouă bine că a luat împărăția Camenița, ori ba?". Iar Miron a răspuns: „Suntem noi moldovenii bucuroși să se lățească împărăția peste toată lumea, iar peste țara noastră să se lățească nu ne place!"

29) Foarte interesantă trebuie să fi fost întîlnirea din 1788 sau 89 (despre care nu se vorbește însă nicăieri), între Iosif al II-lea și Alexandru Ipsilanti. Desigur că împăratul trebuie să fi fost curios

să cunoască pe tatăl zburdalnicilor fii din 1782, şi vedem că, precum rugase atunci pe acesta să nu facă nici un neajuns băieţilor, astfel intervenise acum pe lîngă sultan să-l lase pe tată în pace.

30) Aşadar, încercarea lui Mavroyeni (despre care vom vorbi în capitolul următor) de a reconstitui o armată naţională, nu fu nici cea din urmă, precum nu fusese nici cea dintîi.

31) Mavroyeni fusese marinar şi ca atare e probabil să fi fost tatuat.

32) Peloponezul.

33) „Tăuşan" înseamnă pe turceşte „iepure", expresi ne de dispreţ pe care o dăduseră musulmanii grecilor insulari.

34) Marinari turci.

35) Lipsa de judecată i-a fost imputată îndeosebi de Văcărescu. Dar vom vedea mai jos că marele nostru poet a putut şi el să se înşele odată, stăpîn fiind de patimile trecătoare ale lumii.

36) Nazîr = comandantul oraşului.

37) Grosul vartei = închisoarei gărzii.

38) Dur = staţi!

39) Maslahat = care se bucură de dragoste.

40) Suret = copie; arz = cerere.

41) Curtea Veche, pe care o refăcea Moruzi de patru ani. Ei locuiseră tot timpul acesta într-o casă boierească, foarte simplă, cu încăperi văruite în alb, abia mobilate. „Nu se vedea acolo", zice Christina Rheinhard, „nici zugrăveli, nici coroane, nici urmă de lux".

42) Toate localităţile acestea sînt pe malul european al Bosforului, ţinîndu-se lanţ de la Pera-Galata pînă lîngă malul Mării Negre. Începînd cu Dolmabaccè (noul palat al sultanului), ele vin în şirul următor: Ortachioi, Curù-Cişmè, Arnăutchioi, Bebec, Rumeli-Hirsar, Balta Liman, Emirjan, Stenia, Ienichioi, Therapia, Buiuc-Déré şi Cavac.

43) Teftedar = funcţionar de la finanţe; chiatib = scrib.

44) Radu Rosetti în „Amintiri", vol. I. pag. 37, arată că doamna Zoe a fost închisă, în 1812, în Cele Şapte Turnuri, împreună cu copii ei. „Ea a arătat în aceste împrejurări", zice Rosetti, „o întregime de minte, care ar fi făcut cinste oricărui bărbat. După ce a rămas văduvă a ştiut să apere interesele copiilor ei cu o rară şi deosebită agerime". Zoe Moruzi era sora bunicului lui Radu Rosetti, încît o fi ştiut autorul lucrurile acestea din spusele bătrînilor. Dar în documente, urmele ei se pierd cu desăvîrşire.

45) Capuchihaiele erau agenții domnilor noștri la Poartă, cei prin care se scurgea toată corespondența domnească, prin care se făcea plata tributului și care vedeau mai puțin de interesele țării decît de ale domnilor care-i trimiteau acolo.

46) Terziman este cuvîntul turcesc pentru dragoman.

47) Draco, sau Dracu, era o poreclă tradusă din turcescul Șaitan (Satana), pe care o dădeau turcii oamenilor ageri la minte. Astfel, primul Cantacuzino ce cunoaștem, a fost supranumit Saitan-Oglu (Fiul Satanei), iar primul Rosetti era tot Draco.

48) Parctis înseamnă demisie.

49) Ne-a rămas o singură stampă veche înfățișîndu-ne Curtea Veche. Din felul cum e alcătuită această stampă, ea pare a reproduce destul de credincios Curtea Veche cum era prin anii 1700. Contrar altor stampe vechi, ea nu pare a fi o închipuire, ci o destul de exactă reproducere a curților domnești, cum era sub Vodă Nicolae Mavrocordat.

50) Ciuma care fusese în toiul ei între octombrie 1813 și octombrie 1814, descrește în 1815 și dispare cu totul din țară în iarna 1815—1816.

51) Domnița Ralu muri bătrînă, la 16 aprilie 1807, în orașul Thornberg din Germania.

52) Lapte se spune pe turcește süt, iar lăptar sütciu, sau chiar, în dialect, sütiu.

53) Calpacele erau făcute din piei de miel.

54) Saricul era un fel de turban.

55) „Veni-va ea romaica" (tha elthi to'romaica) era amenințarea grecilor oprimați de musulmani, nădejdea lor în marea zi a răzbunării, cînd elenismul va fi din nou învingător, împlîntînd crucea pe cupola Sfintei Sofia (Grecii bizantini se numeau romaici).

56) Dispăruseră de altfel în 1803 acele barbare mutilări legale, ca tăierea nasului, a urechilor, a limbii, ba chiar a mîinilor și a picioarelor, sau a tuturor membrelor laolaltă, cum făcuse de pildă Constantin Vodă Cantemir vestitului bandit Burlă, care ceruse el însuși să i se aplice această pedeapsă. (în „Vita Constantini Cantemyri", de D. Cantemir).

CUPRINS

Cap. XXIII	Doamna Dafina Dabija	5
Cap. XXIV	Doamna Anastasia Duca	12
Cap. XXV	Doamna Maria Cantacuzino și soacra ei Ilinca	38
Cap. XXVI	Doamne moldovene la sfîrșitul veacului al 17-lea	52
Cap. XXVII	Tragedia Brîncovenilor	63
Cap. XXVIII	Doamna Păuna Cantacuzino și fiii ei . .	92
Cap. XXIX	Familia lui Dimitrie Cantemir	111
Cap. XXX	Doamna Ana Racoviță	142
Cap. XXXI	Epoca fanariotă	151
Cap. XXXII	Familia Mavrocordat. Nevestele lui Nicolae Vodă și doamna lui Ion Vodă	157
Cap. XXXIII	Nevestele lui Constantin Voievod . . .	167
Cap. XXXIV	Doamnele lui Alexandru Delibey și Alexandru Firaris	175
Cap. XXXV	Familia Racoviță. Doamnele lui Constantin Vodă și a lui Ștefan Vodă	182
Cap. XXXVI	Familia Ghica. Doamna Zoe a lui Grigore Vodă al II-lea	185
Cap. XXXVII	Doamnele voievozilor Matei, Scarlat și Alexandru Ghica	196
Cap. XXXVIII	Moartea lui Grigore Vodă al III-lea . .	202
Cap. XXXIX	Familia Ipsilanti. Alexandru Vodă, doamna Ecaterina și fiii lor	224
Cap. XL	Doamnele lui Constantin Vodă	249
Cap. XLI	Familia Mavroyeni. Doamna Mărioara și minunatul ei soț	261

Cap. XLII Familia Hangerli. Doamnele voievozilor Constantin și Alexandru și efemera domnie a lui Manolachi Rosetti-Giani 302
Cap. XLIII Familia Moruzi. Doamna Smaragda a lui Constantin Vodă 316
Cap. XLIV Doamna Zoe a lui Alexandru Vodă . . 330
Cap. XLV Familia Callimaki. Doamna Ralița a lui Ion Vodă 352
Cap. XLVI Doamna Elena a lui Grigore Vodă . . . 377
Cap. XLVII Doamna Ruxanda a lui Alexandru Vodă . 386
Cap. XLVIII Doamna Smaragda a lui Scarlat Vodă . . 396
Cap. XLIX Familia Caradja. Nicolae Vodă, doamna Tarsița și familia lor 412
Cap. L Ion Vodă, doamna Elena și domnița Ralu . 426
Cap. LI Familia Suțu. Mihai Vodă bătrînul și doamna Sevastița 442
Cap. LII Doamna Eufrosina a lui Alexandru Vodă și domnițele ei 457
Cap. LIII Mihai Vodă cel tînăr și doamna Ruxandra. Sfîrșitul domniilor fanariote 477
Note explicative 483

Redactor : VIRGIL CUȚITARU
Tehnoredactor : CONST. FLOREA

Apărut 1972. Format 54×84/16. Coli de tipar 30,5.
Editura JUNIMEA-Iași
Palatul Culturii
România

Tiparul executat la Combinatul poligrafic
Casa Scînteii — București

EDITURA
JUNIMEA
IAȘI

Lei 13